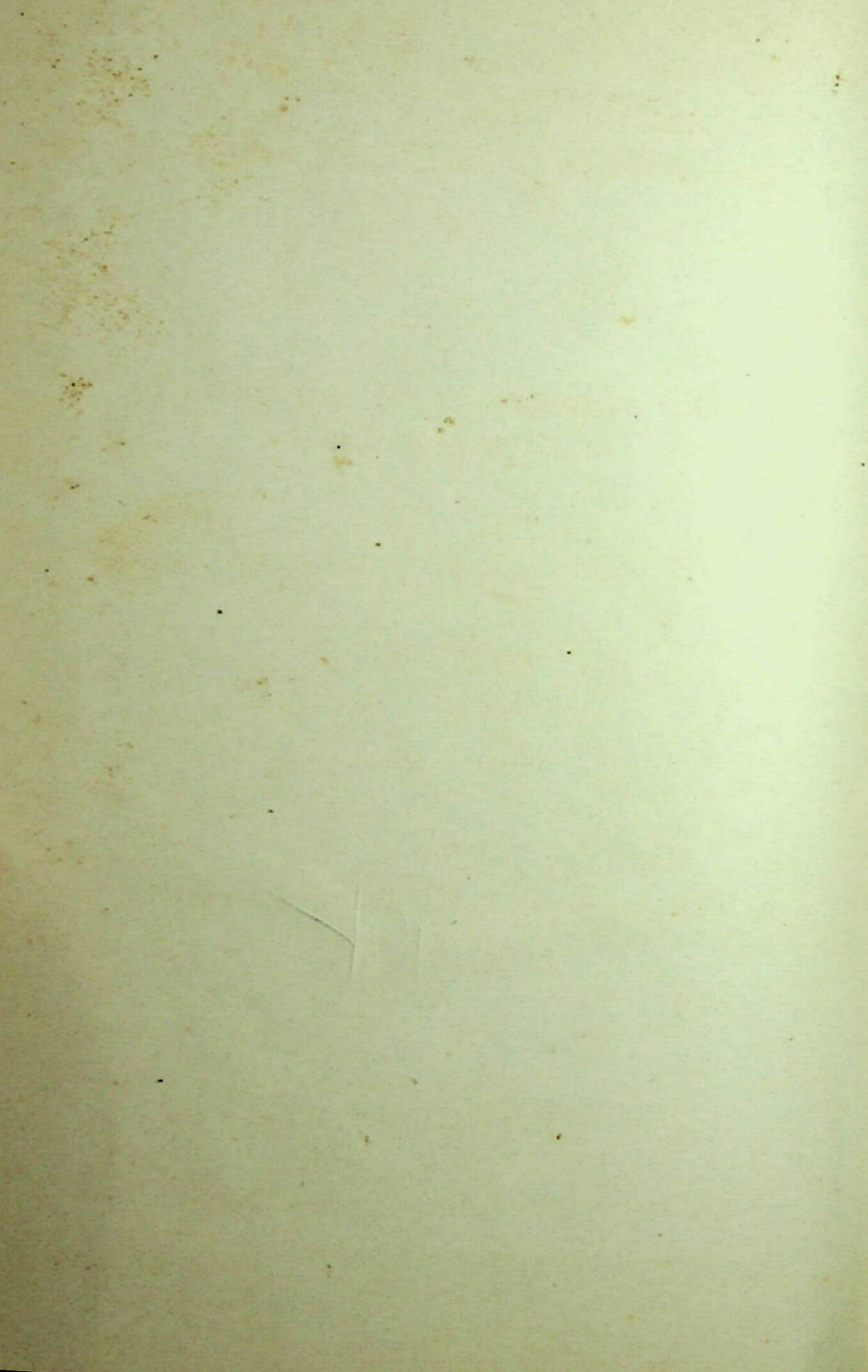

4232 (3-4)

1801

SAMRĀD JAGANNĀTH-VIRACITA

SAMRĀT SIDDHĀNTA

(SIDDHĀNTA-SĀRA KAUSTUBHA)

WITH

Various Readings on the Basis of
Different Mss.

Last Seven Chapters

VOL. II

Edited by

A board of Editors headed by

ACHARYAVARA RAM SWARUP SHARMA

Chief Editor and Director of the Institute

Published by

**Indian Institute of Astronomical and
Sanskrit Research**

Gurudwara Road, Karolbagh, New Delhi-5.

Published by

**Indian Institute of Astronomical
and Sanskrit Research**

2239, Gurudwara Road, Karol Bagh,
New Delhi-5.

*

Aided by

**Ministry of Education,
Government of India**

*

Editorial Board

Shri Ram Swarup Sharma

Chief Editor. Director of the Institute.

Shri Mukund Mishra

Jyotishacharya

Shri Vishwanath Jha

Jyotishacharya

Shri Om Datt Sharma, Shastri

M.A., M.O.L.

*

**© Copy rights reserved by publishers
1967**

*

Price Rs. 80-00

*

Printed by

Padam Shree Prakashan & Printers

12, Chamelian Road,
Delhi-5.

सम्राट् जगन्नाथ-विरचितः

सम्राट्-सिद्धान्तः

(प्रवान्तर पाठभेदसमन्वितः सिद्धान्तसारकोस्तुभः)

उत्तरार्धः—सप्ताध्यायः

द्वितीयो भागः

प्रधान सम्पादकः

आचार्यवर पंडित रामस्वरूप शर्मा

(सञ्चालक—इण्डियन इन्स्टीट्यूट आफ् आस्ट्रानोमिकल एण्ड संस्कृत रिसर्च)

प्रकाशकः

इण्डियन इन्स्टीट्यूट आफ् आस्ट्रानोमिकल एण्ड संस्कृत रिसर्च

गुरुद्वारा रोड, क्रोलबाग, नई दिल्ली-५.

प्रकाशक—

इण्डियन इन्स्टीट्यूट ऑफ़ आस्ट्रानॉमिकल
एण्ड संस्कृत रिसर्च
२२३६, गुल्दारा रोड, करोलबाग,
नई दिल्ली-५ (भारत)

•

भारत सरकार के शिक्षा मन्त्रालय द्वारा
प्रदत्त अनुदान से प्रकाशित

•

सम्पादक मण्डल—

श्री रामस्वरूप शर्मा,
प्रधान सम्पादक एवं सञ्चालक
श्री मुकुन्द मिश्र,
ज्योतिषाचार्य
श्री विश्वनाथ झा,
ज्योतिषाचार्य
श्री ओदित शर्मा शास्त्री,
एम० ए०, एम० फ़ी० एल०

•

प्रथम संस्करण

१९६७

© प्रकाशक द्वारा सर्वाधिकार सुरक्षित

•

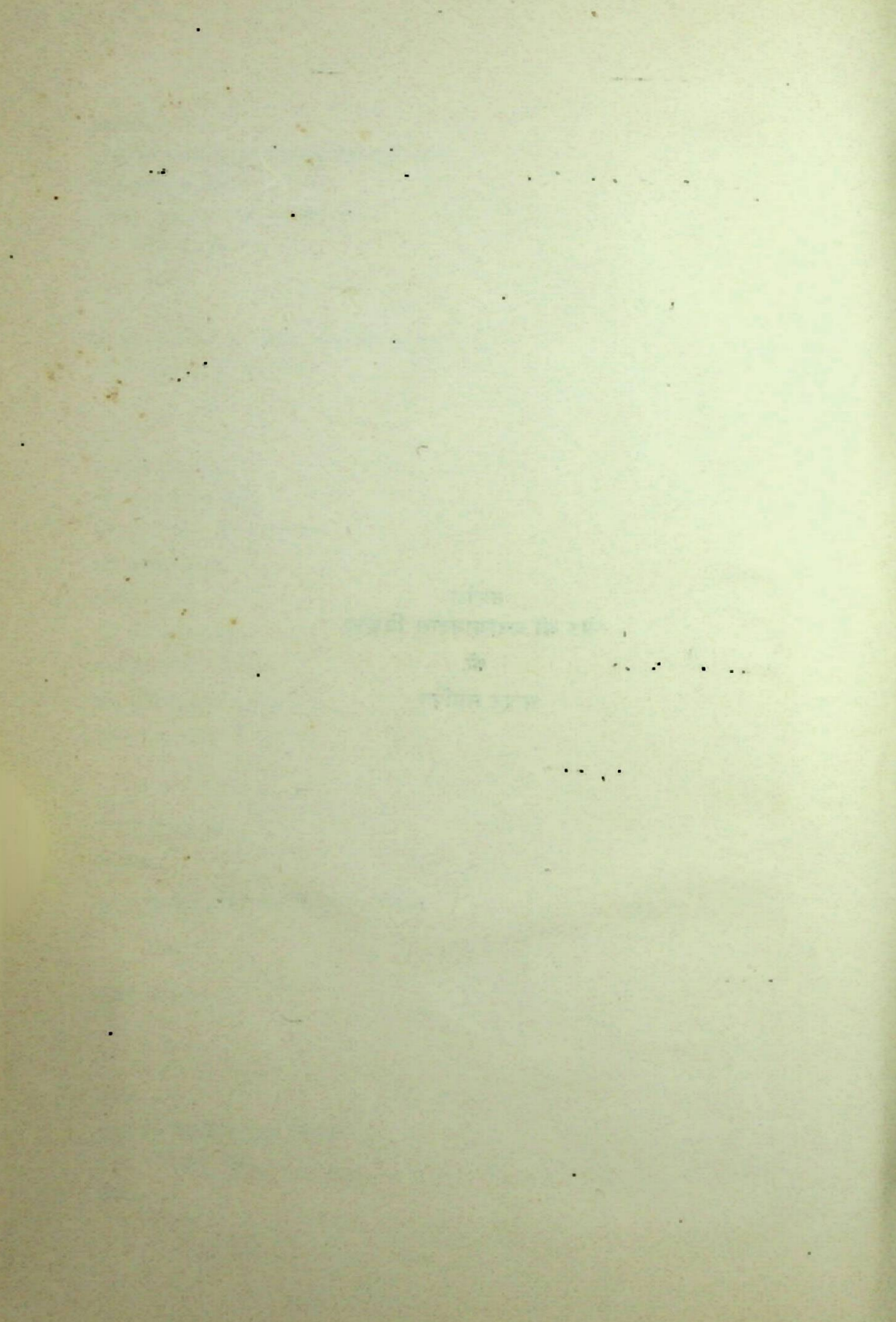
मूल्य ८०-००

•

मुद्रक—

पद्म श्री प्रकाशन एण्ड प्रिण्टर्स
१२, चमेलियन रोड,
दिल्ली-६.

समर्पण
सेठ श्री घनश्यामदास बिड़ला
को
सादर समर्पित

Dedicated to
Seth Shri G. D. Birla

1884

Sept 2nd C. D. Hulse

विषयानुक्रमणिका

विषय		पृष्ठ
सप्तमोऽध्यायः	६०६-७६८	
प्रथमं	प्र०—नक्षत्रविधानां स्थितरत्वप्रतिपादनम्	६०६
द्वितीयं	प्र०—नक्षत्रगोलस्य पश्चिमगतित्वनिरूपणम् स्वकृतवेधोदहरणम्	६२१ ६२२
तृतीयं	प्र०—नक्षत्रगोलस्य कदम्बद्वयानुसारेण भ्रमणप्रतिपादनम् नक्षत्राणां स्पष्टक्रांतयः वेधद्वयकाल दर्शनम्	६२४ ६२६ ६३८
चतुर्थं	प्र०—तारकाणां क्रांतिः वा शरा वा ध्रुवकाः सारिण्यामेतेषां मध्ये किं लेख्यमिति विचारः मेषादिमूर्त्तीनां ध्रुवकशरादीनां सारणी दक्षिणदिनगतनक्षत्रध्रुवकशरादीनां सारणी उत्तरनक्षत्राणां ध्रुवकादिदर्शनम् नृपस्वरूपम् चषकतारा वर्णनम् कच्छपपक्षिणोः वर्णनम् व्यालकरवर्णनम् व्याल खारिजवर्णनम् वाण स्वरूपम् अश्वाननम् कर्क मूर्तिः सिंहमूर्तिः कन्या स्वरूपम् तुला स्वरूपम् वृश्चिक स्वरूपम् घनुः स्वरूपम् मकर स्वरूपम्	६४० ६५३ ६५९ ७२५ ७२८ ७२६ ७३१ ७३४ ७३५ ७३६ ७३८ ७४४ " ७४६ ७४७ ७४८ ७४९ ७५०

विषय	पृष्ठ
कुम्भ स्वरूपम्	७५१
मीन स्वरूपम्	७५३
जलाशय स्वरूपम्	७५७
श्वान (कुत्ता) रूपम्	७५९
भुजग ८ वर्णनम्	७६२
मर्गनांघ्रि स्वरूपम्	७६३
काककेतूरस स्वरूपयोः वर्णनम्	७६४
वृक्षस्यताराः १४	७६७
दक्षिण गोलस्थ मत्स्यः	"

अष्टमोऽध्यायः

७७१-८०२

प्रथमं	प्र०—वेधिततारकाणां प्रभेदसंख्या वर्णनम्	७७१
द्वितीयं	प्र०—दृश्यमान दुग्धनिभवृत्तिरूपणम्	७७२
तृतीयं	प्र०—तत्र गोलरचनाप्रकारः	७८१
चतुर्थं	प्र०—तत्र नक्षत्राणां परस्परान्तरवशेन या संस्था, तस्याः वर्णनम्	७८४
	क्षितिजवशेन संस्था वर्णनम्	७८५
	नक्षत्राणामस्तीदयमध्यान्हकालसमवर्णनम्	७८६
	सूर्येण साकं नक्षत्राणां नवप्रकारनिरूपणम्	७८६
पञ्चमं	प्र०—सूर्येण साकमुदयमध्यस्थास्तमयनक्षत्रविवेचनम्	७८२
	द्वितीयं क्षेत्रम्	७९६
षष्ठं	प्र०—नक्षत्राणामुदयास्तज्ञानम्	७९९
	तृतीयं क्षेत्रम्	"
	चतुर्थं क्षेत्रम्	८०१

नवमोऽध्यायः

८०५-८७०

प्रथमं	प्र०—तत्र ग्रहाणां कक्षास्थिति वर्णनम्	८०५
द्वितीयं	प्र०—तत्र ग्रहाणां गतिलाभः कठिनतरोस्तीति वर्णनम्	८०८
तृतीयं	प्र०—तत्र ताराणां गतिविवेचनम्	८०९
चतुर्थं	प्र०—तत्र मध्यगतिशीघ्रकेन्द्रगत्योः सारिणी निरूपणम्	८१३
पञ्चमं	प्र०—तत्र पञ्चग्रहाणां फलज्ञानार्थं वस्तुप्रतिपादनम्	८१४

	विषय	पृष्ठ
षष्ठ	प्र०—फलज्ञाने प्रकारान्तरम्	८१७
	द्वितीयं क्षेत्रम्	८१८
	तृतीयं क्षेत्रम्	८२०
	चतुर्थं क्षेत्रम्	८२१
सप्तमं	प्र०—तत्र बुधोच्चगतिविचारः	८४५
अष्टमं	प्र०—तत्र बुधपरमनीचस्थान विचारः	८५१
	पञ्चमं क्षेत्रम्	"
नवमं	प्र०—तत्र बुधपरमफल प्रमाण प्रदर्शनम्	८५४
	षष्ठ क्षेत्रम्	"
	सप्तमं क्षेत्रम्	८५७
	अष्टमं क्षेत्रम्	८५८
दशमं	प्र०—तत्र बुधगति विचारः	८६१
	नवमदशम क्षेत्रविचारः	८६४

दशमोऽध्यायः

८७३-८९६

प्रथमं	प्र०—तत्र शुक्रोच्च विचारः	८७३
द्वितीयं	प्र०—तत्र शुक्रनीचोच्चवृत्त व्यासार्द्ध प्रमाणं प्रतिवृत्त भूकेन्द्रयोरन्तर ज्ञानञ्च	८७६
	प्रथमं क्षेत्रम्	८७९
तृतीयं	प्र०—तत्र केन्द्रयोरन्तर ज्ञानम्	८८१
	द्वितीयं क्षेत्रम्	"
चतुर्थं	प्र०—तत्र शुक्रशीघ्रकेन्द्रगति निरूपणम्	८८३
	तृतीय चतुर्थ क्षेत्रे विचारः	८८५
	दशमप्रकरणम् तत्र बुधगतिनिर्णयः	८८९
पञ्चमं	प्र०—तत्र शुक्रक्षेप साधनम्	८९१
षष्ठ	प्र०—तत्र भौमगुरुशनीनां वेधोपकरणानि प्रदर्श्यन्ते	८९२
	पञ्चमं क्षेत्रम्	८९३
	षष्ठ क्षेत्रम्	८९५

विषय	पृष्ठ
एकादशोध्यायः	८६६-८४६
प्रथमं प्र० — तमग्रहाणां भूकेन्द्रप्रतिवृत्तकेन्द्र अभिचारकेन्द्राणामन्तर- तथोच्चस्थान निरूपणम्	८६६
दशमाध्यायस्य सप्तमक्षेत्रम्	८०२
अभिचारवृत्ते विचारः	८०२
कक्षावृत्ते विचार	८०३
गुरुशन्योः वेधस्पष्टागति विचारः गणितेन वेधेन चानीत- स्पष्टान्तरं मिलति नवेत्यस्य विचारः	८२१
द्वि० ष० प्र० — तत्र परमशीघ्रफल साधनम्	८२६
तृ० स० प्र० — तत्र भौमगुरुशनीनां गतिविवेकः	८३१
चतुर्थाष्टम प्र० — तत्र भौमगुरुशनीनां क्षेपाः कथ्यन्ते	८३७
दशम प्र० — तत्र फल सारणीकरणं क्रियते	८४०
चतुर्विंशतितम क्षेत्रे विचारः	८३१
एकादश प्र० —	९४४
द्वादश प्र० — तत्र सारणीतः फल स्पष्टीकरणम्	८४४

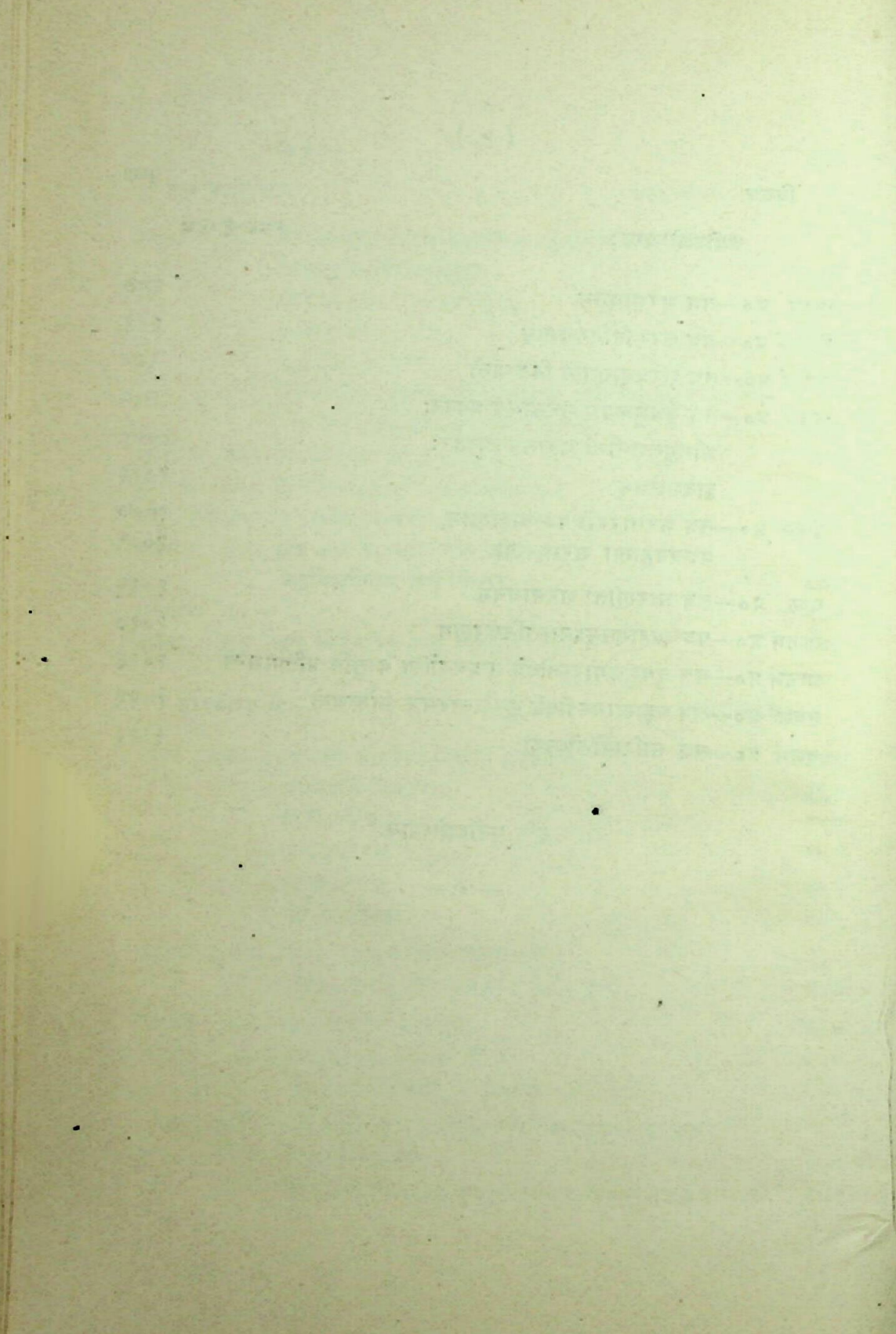
द्वादशोध्यायः	९४६-९८३
प्रथम प्रक० — तत्र वक्र ज्ञानोपकरणानि प्रदर्श्यन्ते	९४९
प्रथमक्षेत्रे विचारः	९५०
द्वितीय क्षेत्रम्	९५१
तृतीय क्षेत्रम्	९५२
चतुर्थ क्षेत्रम्	९५३
पञ्चम क्षेत्रम्	९५६
द्वितीय, तृतीय, चतुर्थ, पञ्चम, षष्ठ प्रकरणेषु — पञ्चताराग्रहाणां वक्रमार्गादि विचारः	९५७
अष्टमं प्र० — तत्र वक्रानां सारणी	९६७
अष्टमं प्र० — तत्र सारणीवक्रमार्गयोः वक्र मार्गयोर्मध्यवर्ती सारणी	९७०
नवमं प्रक० — तत्र स्पष्ट सूर्यात् प्रत्येक राशौ बुधशुक्रयोः परमन्तर- ज्ञानप्रतिपादनम्	९७५
दिनरात्रि विभागेन सूर्यात् बुधशुक्रयोः परमकर्णसारिणी	९७८

त्रयोदशोध्यायः

६८७-१०२८

प्रथमं प्र०—तत्र शरसाधनम्	६८७
द्वितीयं प्र०—तत्र शरगतिनिरूपणम्	६६१
तृतीयं प्र०—तत्र शरप्रमाणानि निरूप्यन्ते	९६४
चतुर्थं प्र०—तत्र बुधशुक्रयोः शरसाधन प्रकारः	६९८
भौमगुरुशनीनां शरानयनप्रकारः	१०००
द्वादशक्षेत्रम्	१००३
पंचमं प्र०—तत्र शरसारणी पञ्चग्रहाणाम्	१००७
पञ्चग्रहाणां शरसारणी	१००९
षष्ठं प्र०—तत्र सारणीतो शरसाधनम्	१०१२
सप्तमं प्र०—पञ्चग्रहाणामुदयास्तनिरूपणम्	१०१७
अष्टमं प्र०—तत्र बुधशुक्रयोरस्तोदये साश्चर्याणि वस्तूनि प्रतिपाद्यन्ते	१०१६
नवमं प्र०—तत्र ग्रहाणामस्तोदये सूर्यादन्तरमत्र निरूप्यन्ते	१०२१
दशमं प्र०—तत्र सारिणीकोष्ठकाः	१०२२

इति त्रयोदशोध्यायः

विषयानुक्रमणिका

यन्त्राध्यायः १०३१—१२१३

विषय	पृष्ठ
मङ्गला चरणम्	१०३१
जयसिंहदेववर्णनम्	१०३१
यन्त्रनामानि	१०३२
नाडीवलयरूपम्	१०३२
गोलयन्त्रम्	१०३३
वेधप्रकारः	१०३४
दिगंशयन्त्रम्	१०३४
सम्राट् यन्त्रकथनम्	१०३५
दक्षिणोदकभित्तिनामकं यन्त्रम्	१०३६
वृत्तपष्ठांशनामकं यन्त्रम्	१०३८
सम्राट् यन्त्रेण वेधप्रकारः	१०३९
वेधेन नक्षत्रध्रुवकानां ज्ञानम्	१०४०
शरदिक् ज्ञानप्रकारः	१०४१
जयप्रकाशयन्त्रवर्णनम्	१०४२
वेधपट्टीकरणम्	१०४३
क्रान्तिवृत्तनामयन्त्रम्	१०४६
ज्याचापादि-गणितसाधने रेखागणितस्य महत्त्वम्	१०४८
ज्योत्पत्तिकथन	१०४८
द्विगुणांशजीवा	१०५०
सति चापज्याज्ञाने तृतीयांशज्यानयनम्	१०५०
७२, ३६, १८ अंशानां जीवानयनम्	१०५५
वृत्तपातिचतुर्बाहुक्षत्र इत्यस्य युक्तिः	१०५६
३ अंशानां जीवाज्ञाने एकांशजीवाज्ञानम्	१०५८
जीवानां साधनम्	१०६३-६४
थावन्मानज्ञानार्थं प्रकारान्तरम्	१०६७
मिजस्तीनग्रन्थस्योदाहरणम्	१०६९

विषय	पृष्ठ
मिर्जोलुग्वेगस्य द्वितीयः प्रकारः	१०७०
प्रकारान्तरेण त्र्यंशजीवानयनम्	१०७४
विषुवांशक्षेत्रकथनम्	१०७६
उत्क्रमज्याप्रकारः	१०७९
प्रकारान्तरेण ज्यासाधनम्	१०८०
चापद्वयज्ञाने चापान्तरज्यानयनम्	१०८१
चापान्तरज्याज्ञानाय क्षेत्रम्	१०८२
चापपञ्चमांशज्यानयनम्	१०८३

त्रिप्रश्नाध्यायः

तत्रादौ दिग् ज्ञानम्	१०८५
क्रांति-अक्षांशज्ञानाय योम्योत्तरयन्त्रम्	१०८६
विषुवांशक्रांतिज्ञानार्थं नाडीवलयन्त्रम्	१०८८
दृग्गोलबन्धनम्	१०८९
विषुवांशक्षेत्रम्	१०९४
छायासाधने युक्तिः	१०९५
छायासाधनार्थं क्षेत्रम्	१०९६

॥ इति छायाधिकारः ॥

क्रान्ति साधनाधिकारः

तत्र क्रान्तिलक्षणप्रतिपादनम्	१०९७
इष्टक्रांतिसाधनम्	१०९८
क्रांतिसाधनम्	११०१
क्रांतिसाधने प्रकारान्तरम्	११०१
स्पष्टक्रान्त्यानयनम्	११०२
प्रकारान्तरेण स्पष्टक्रान्तिज्ञानम्	११०३

इति क्रांति साधनम्

अक्षक्षेत्राणि	११०४
विषुवांशसाधनम्	११०६
चर साधनम्	११०७
चरसाधनस्य प्रकाराः	११०९

विषय	पृष्ठ
चरसाधने द्वितीयः प्रकारः	११०६
चरसाधने तृतीयः प्रकारः	१११०
विषुवांशकेभ्यो निरक्षलग्नसाधनम्	१११२
काल साधनम्	१११२
लग्ने ज्ञाते दशमलग्नसाधनम्	१११३
दशमलग्नज्ञाने प्रकारान्तरम्	१११४
स्वदेशेभ्यो लग्नानयनम्	१११४
आयनदृक्कर्म सशरस्य विषुवांशसाधनम्	१११६
सशराणां नक्षत्रग्रहाणां विषुवांशसाधनम्	१११७
स्पष्टक्रांतिध्रुवकज्ञाने आयनदृक्कर्मसाधनम्	११२०
शरध्रुवकयोजनि आयनदृक्ग्रहज्ञानम्	११२०
दृश्यादृश्यत्वविवेचनम्	११२३
उन्नतांशेभ्यो दिगंशज्ञानम्	११२४
दिगंशज्ञाने प्रकारान्तरम्	११२५
दिनाद्धंसाधनम्	११२७
भावसाधनम्	११२७
मध्यनतांशेभ्यो रविज्ञानम्	११२८
दृक्क्षेप साधनम्	११२९
परमोन्नतांश परमाधरांशयोर्लक्षणम्	११३१
दिगंशोपरिनतांशानयनम्	११३३
उन्नतांशेभ्यो लग्नानयनम्	११३६
लग्नादुन्नतांश ज्ञानम्	११४१
प्रकारान्तरम्	११४३
ग्रहान्तर चापानयनम्	११४५
नतांशेभ्यो नतकालज्ञानम्	११५१
प्रकारान्तरेण नतकालज्ञानम्	११५४
विषुवांश स्पष्टक्रान्त्योजिनात् शरज्ञानम्	११५५
आकाशगोलानां भूगोलस्य च स्वरूपप्रतिपादनम्	११५५
आकाशस्य द्विविधा गतिप्रतिपादनम्	११६१

अथ मध्यमाधिकारः—

सप्त मानानि	११६५
कला विकला-भाग-राशि-भगणादिप्रतिपादनम्	११६६

विषय

पृष्ठ

कल्प-महायुग-चतुर्युगवर्षाणां कथनम्	११६७
सप्तमनुप्रतिपादनम्	११६८
ब्रह्माणः व्यतीतायुक्कथनम्	११६८
सृष्ट्यादिदिनप्रतिपादनम्	११६९
ग्रहाणां भगणाः	११७०
शोघ्रोच्च-मन्दोच्च-पातानां भगणकथनम्	११७०
सावन-नक्षत्र-चान्द्र-सौरदिनानां लक्षणम्	११७०
कल्पे अघिमास-रविमास-चन्द्रमाससंख्याप्रतिपादनम्	११७१
ग्रहर्गणानयम्	११७१
भकक्षाप्रतिपादनम्	११७३
चन्द्रगोले भौमादिकानां विब्रप्रमाणम्	११७४
स्फुटबिम्बमानसाधनम्	११७४
ग्रहणां उच्चनीचकर्णप्रतिपादनम्	११७५
गोलबन्धनप्रकारः	११७७

इति भगणाध्यायः

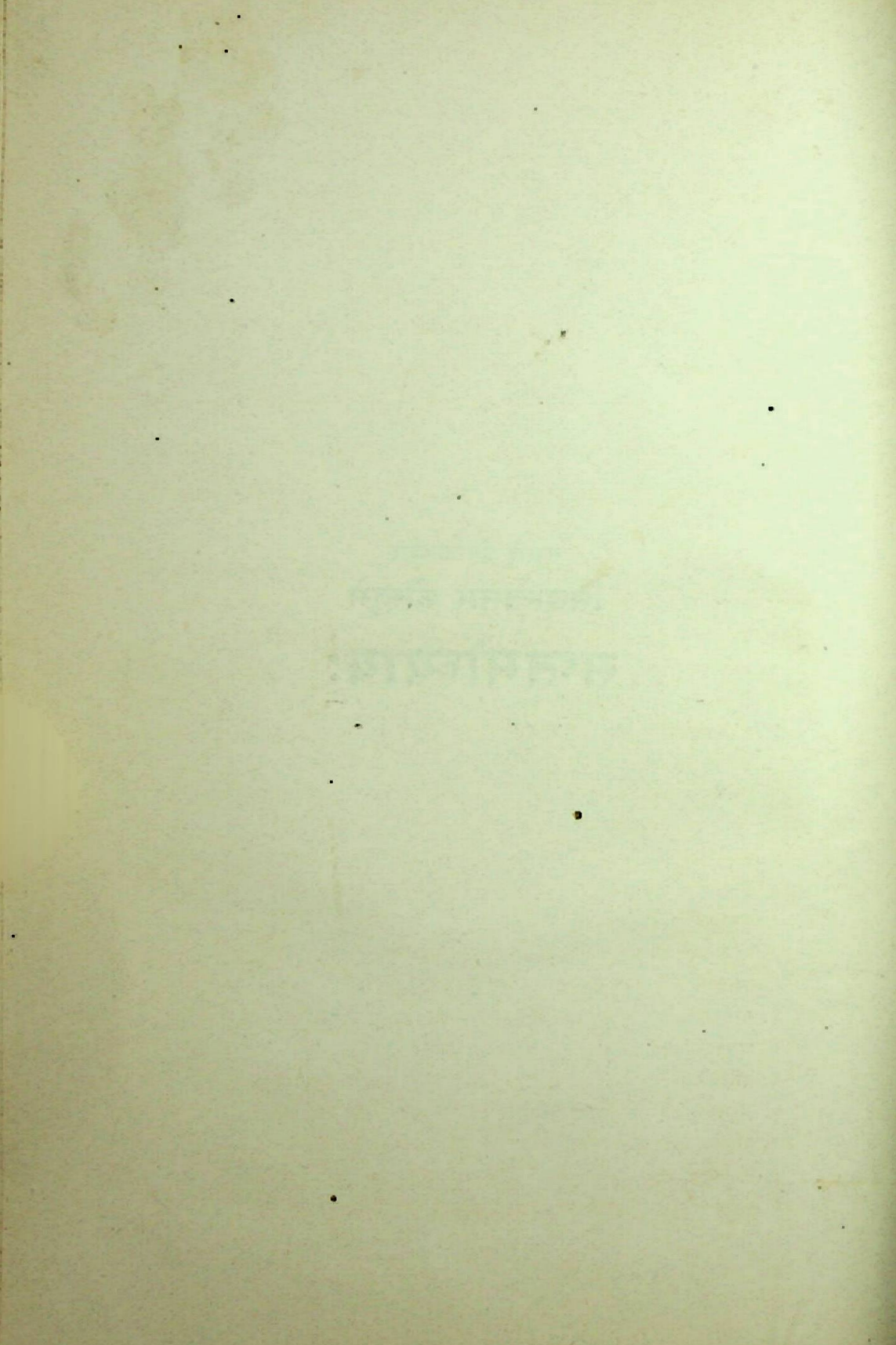
मध्यमग्रहानयनम्	११८१
सम्बत्सरानयनम्	११८२
भौमादिकानां बिम्बप्रतिपादनम्	११८३
स्पष्टकक्षानयनम्	११८४
भौमादिकानां स्फुटबिम्बानयनम्	११८४
सूर्यचन्द्रयोर्योजनात्मके मन्दान्त्यफलज्ये	११८४
यवनाचार्यमतेन चन्द्रनीचोच्चकर्णकथनम्	११८४
सौरोक्तभूव्यास-भूपरिधिप्रतिपादनम्	११८६
स्पष्टभूपरिधिसाधनम्	११८६
रेखादेशकथनम्	११८६
रेखादेशात् पूर्वपश्चिमदेशयोजनम्	११८६
वारप्रवृत्तिप्रतिपादनम्	११८७
उदयान्तर भुजान्तरयोरानयनम्	११८७

इति मध्यमाधिकारः

अथ स्पष्टाधिकारः—

राशित्रयस्य प्रत्यंशजीवा कोष्ठका	११८६
ज्याकोष्ठकेभ्यो जीवानयनम्	११९०
शीघ्रपरिधिप्रतिपादनम्	११९१
मन्दपरिधिभागकोष्ठकाः	११९२
मन्दचलकेन्द्रयोरानयनम्	११९३
परिधिस्पष्टीकरणम्	११९३
मन्दान्त्यशीघ्रान्त्यफलज्ययोः साधनम्	११९४
भुजफलकोटिफलयोः साधनम्	११९४
शीघ्रकर्णनयनम्	११९४
शीघ्रफलानयनम्	११९५
शीघ्रकर्णविना फलानयनम्	११९६
फलदानक्रमविचारः	११९५
स्पष्टशीघ्रगतिसाधनम्	११९६
वक्रमार्गचलकेन्द्रांशः	१२०१
भौमादिपञ्चग्रहाणां शरसाधनम्	१२०४
नीचोच्चवृत्तप्रकारेण शरसाधनम्	१२०२
निष्पत्तिगणितप्रतिपादनम्	१२०६
कोणस्वरूपं तत्प्रमाणम्	१२१०
भुजकोणनिष्पत्तिस्तुल्यातिप्रतिपादनम्	१२१२

सम्राट् जगन्नाथकृते
सिद्धान्तसार कौस्तुभे
सप्तमोऽध्यायः

अथ सप्तमोऽध्यायः

अस्मिन् पंचकरणानि सन्ति । तत्र प्रथमप्रकरणे सर्वाणि नक्षत्रविधानि स्थिरानि^२ सन्ति । परस्परमन्तराकरूपाणि शराश्चैकरूपाः सन्तीति प्रतिपाद्यते । पूर्वचार्यैः नक्षत्राणां ये ध्रुवका पंचशराः प्राप्ताः । अधुनापि त एव ध्रुवकाः त एव दक्षिणोत्तरा शरा उपलभ्यन्ते, तेन नक्षत्राणां रस्थिरत्वं^५ अवर्त्तसेन अरस्तत सेनापिती^{११} भूखार सेनाप्याचार्येणोक्तमस्ति । मयापि यथा तैरुक्तं^{१३} तथैव नक्षत्राणामेकरूपत्वं उपलब्धं, यानि दक्षिणसंस्थान्युत्तरसंस्थानि वा तानि तथैवोपलब्धानि । अत्रार्थे अव-
र्त्तसोक्तमुदाहरणं कथ्यते । कर्कस्य दक्षिणादत्ते^{१४} यवनभाषया जुवानीया^{१५} जुनूवीयेति^{१६} नामकं नक्षत्रमस्ति । तदग्रे प्रकाशमाननक्षत्रमस्ति । एतत् रासुश्शुजा संज्ञिकस्या-
प्यग्रे स्ति ।

अथान्यतृतीयं प्रकाशमानं कुरोवर्त्तीयकुक्कुरं श्योराशमीत्यभिधानकं

- (क) १. प्रकरणानि for (करणानि) (ख) २. स्थिराणि for (स्थिरानि) (द)
३. मन्तर रूपाणि for (मन्तराक रूपाणि) (ख)
५. ये च for (पंच) (ख) ७. 'र' लुप्त
६. अरस्ततसेनापि for (अरस्ततसेनापि)
११. भूखारसेना० for (भूखारसेना)
१२. +तरञ् दीसंज्ञेन+ १३. दक्षिण कर्तरी for (दक्षिणा दत्ते)
१४. +स्थितं यन्नक्षत्रं तस्य नाम+ १५. जवन्ये for (जुवानीया)
१६. नमकं for (नामकं) १७. रासुश्शुजा for (रासुश्शुजा)
१६. तृतीय for (तृतीय) २०. 'कुरोवर्त्तीय' लुप्त
२१. कुक्कुरमूर्तौ for (कुक्कुरं)
२२. शोराशमीत्यभिधानकं for (श्योराशमीत्यभिधानकं)
१८. मंजकस्य for (संज्ञिकस्य)
(ख) ३. मन्तरारायेक रूपाणि for (मन्तराक रूपाणि)
४. ध्रुवकाः for (ध्रुवका)
६. दक्षिणोत्तराः for (दक्षिणोत्तरा) ७. स्थिरत्वं for (रस्थिरत्वं)
८. +तदेव नक्षत्राणां स्थिरत्वं+ १०. "ती भूखा—मयापि" लुप्त
१३. दक्षिण for (दक्षिणा) १५. दत्ते for (दत्ते)
१७. रासुश्शुजा for (रासुश्शुजा) २०. पुरोवर्त्तीय for (कुरोवर्त्तीय)
२१. कुक्कुरेश्योराशमीत्यभिधानकं for (कुक्कुरं श्योराशमीत्यभिधानकं)

नक्षत्रमस्ति । तदेव लब्धकबन्धुनामकमस्ति । एवं त्रीण्यपि नक्षत्राणि एकसूत्रा-
सन्नानि सन्ति । एतयोर्मध्यं खं नक्षत्रं पूर्वोत्तरदिक् सूत्रात् साक्षाद्गुलीतरेस्ति ।
यत्प्रथमद्वितीयेरन्तरं तेन द्वितीयतृतीययोरप्यन्तरं तुल्यमस्ति ।

अथ सिंह^६राशे शिरसि यानि चत्वारि नक्षत्राणि सन्ति । तेषां मध्ये पूर्वदिक्-
स्थनक्षत्रद्वयं तृतीये^{११} च नक्षत्रे^{१२} यस्य अनुकुशु^{१३} जायेत्यभिधानमस्तीत्येतत् त्रयमेक
रेखास्थमस्ति ।

अथैकसूत्रं यत्सरफा संज्ञि^{१४} नक्षत्रस्य जनवदुध^{१५} संवृभल्लूकपुच्छाग्रस्थितं ज-
कस्य^{२०} चलभ्रमस्ति । तस्मात् सूत्रादंगुलांतरेण पश्चिमदिशि तन्नक्षत्रमस्ति । यज्जन-
नु^{२२}

- (क) १. लुब्धक for (लब्धक) २. त्रीण्यपि for (त्रीण्यपि)
३. मध्यस्थं for (मध्यंखं) ४. 'खं' लुप्त
५. दिशि for (दिक्)
६. साक्षाद्गुलान्तरेस्ति for (साक्षाद्गुलीतरेस्ति)
७. द्वितीययोरन्तरं for (द्वितीये रन्तरं)
८. 'तेन' लुप्त
९. राशेः for (राशे) १०. दिक्स्थ for (दिक्स्थ) (ख)
११. तृतीयं for (तृतीये) (ख) १२. नक्षत्रं for (नक्षत्र) (ख)
१३. अनुकुः सुजा इत्यभिधान for (अनुकुशुजायेत्यभिधान)
१४. संज्ञि for (संज्ञि) १५. जतुवुदुच्च संज्ञकस्य for (जन वदुध)
१६-१७-१८-१९-२०. लुप्त
२१. च लग्न मस्ति for (चल भ्रमस्ति) (ख)
२२. यज्जनवुदुच्च for (यज्जनवदुब्ध)

- (ख) ३. मध्यस्थं for (मध्यंखं) ७. द्वितीयोरन्तरं for (द्वितीयेरन्तरं)
१३. अनुकुशुजायेत्यभिधान for (अनुकुशुजायेत्यभिधान)
१४. यत्सरफा (सिंह पुच्छ) संज्ञि for (यत्सरफासंज्ञि)
१५. जन (वृ० भल्लूक पुच्छाग्रस्थितं) वदुच्चसंज्ञकस्य for (जनवदुध सं वृ० भल्लूक
पुच्छाग्रस्थितं ज्ञकस्य)
२२. यज्जनवुदुच्च संज्ञिकस्या for (यज्जनवदुब्ध संज्ञिकस्य)

वटुद्वयसंज्ञिकस्य^१ दक्षिणपादे^२ औवासंज्ञकस्य दक्षिणपादे^३ अत्तारकमस्ति । तयो
नक्षत्रयोर्मध्ये^४ ये नक्षत्रे स्तः । पादद्वयसंलग्नसूत्रात् पूर्वदिशि तारकाद्वयमध्ये दक्षिण-
दिक्कनक्षत्रमस्ति^५ । उत्तरदिक्कनक्षत्रं^६ सूत्रेस्ति । अस्मादुत्तरनक्षत्रं^७ सप्तमीये^८ अन्यत्
नक्षत्रद्वयमस्ति । याभ्यां तादृशं^९ त्रिभुजं^{१०} दृश्यते यद्^{११} भुजद्वयं^{१२} समानमस्ति । तद्वयं
त्रिभुजभूमौ^{१३} स्तः । एतमेतद्वयं समाकिरामसंज्ञकं^{१४} च अज्जासंज्ञकस्य^{१५} वामपादस्थ
नक्षत्रं । एतानि चत्वारि नक्षत्राणि एक सूत्रस्थानि सन्ति ।

अथ समाकिराजल संज्ञकस्य^{१६} जनबुशजासंज्ञकस्य^{१७} च मध्ये एक सूत्रस्थ-

(क) १. +धोभागेस्ति । अथैतत् नक्षत्र सरफानक्षत्रयोर्वत्सूत्रं तत् जफारसंज्ञक तारकासु
लगति । अथ अज्जा संज्ञकस्य +

२. उत्तर for (दक्षिण)	३. पादेय for (पादेय)
६. दिक् for (दिक्)	७. नक्षत्रं for (नक्षत्र)
८. प्रकाशितमस्ति for (मस्ति)	९. दिक् for (दिक्)
११. नक्षत्रादन्यत् for (नक्षत्र)	१२. लुप्त
१३. तादृशं for (तादृशं)	१४. यत् for (यद्)
१५. द्वय for (द्वयं)	१६. त्रिभुजौ for (त्रिभुजभूमौ)
१७. किरामि for (किराम)	१८. पादस्था for (पादस्थ)
२०. समाकि for (समाकि)	२२. सूत्रस्थं for (सूत्रस्थ)

(ख) १. +धोभागेस्ति । अथैतत् नक्षत्र सरफनक्षत्रयोर्वत्सूत्रं तत् यष्टिघरः नरः जफीरं
संज्ञक तारकासु लगति । अथ अज्जा संज्ञकस्य +

३. यत्तारकमस्ति for (अत्तारकमस्ति)	४. नक्षत्रयो for (नक्षत्रयो)
५. तारकद्वय for (तारकाद्वय)	
१०. अनुस्वार लुप्त	१२. समीपे for (सप्तमीये)
१४. यत्र भुजद्वय for (यद् भुजद्वयं)	
१७. समा (स्वाती) किराम for (समाकिराम)	
१८. संज्ञकस्य for (संज्ञकस्य)	१९. जनबुशजा for (जनबुशजा)

तारकत्रयमस्ति । एतन्मध्ये मध्यमनक्षत्रं समाकिरामसंज्ञकं वंजनवृक्षशुजासंज्ञकं चैतत् मेकसूत्रस्थमस्ति ।

अथ तुलातारकासु एकतरं तारकमुत्तर दिक्स्थं प्रकाशितमस्ति । तस्योभय-
पाश्व लघुनक्षत्रद्वयमस्ति । तत् प्रकाशिततारकं तुलासिस्थतारकद्वयं च एतत्
त्रयमेकसूत्रासन्नमस्ति ।

अथ वृश्चिकपुंछकंटकस्थातारकं पुनर्हौद्यां संघज्ञकस्य दक्षिणजानुस्थ-
नक्षत्रं एतद्वयगतं सूत्रं तन्नक्षत्रद्वय मध्यगतं भवति । यत् हौवा संज्ञकस्य दक्षिण-
पादस्थनारकाग्ने पक्षारकद्वयमस्ति, तन्मध्यगतं भवति ।

अथ वृश्चिकपुच्छपंचमखण्डे सप्तमखण्डे यत्तारकद्वयमस्ति । वसत्तुलम-
ज्जरसंज्ञकनक्षत्रे चैतत् त्रयं एकसूत्रस्थमस्ति । तत्र वृश्चिकपुच्छपंचमखण्डगता

(क) १. 'मध्ये' लुप्त

३. च for (वं) (ख)

५. प्रसित for (प्रकाशित)

७. कंटकस्थ for (कंटकस्था)

९. हौवा for (हौद्या)

११. जातुपर्वाधस्थ for (जानुस्थ)

१२. एत द्वयगत for (एत द्वयगतं) (ख)

१३. पादस्थ for (पादस्थं)

१५. तारकद्वयमस्ति for (पक्षारकद्वयमस्ति)

१७. वसुतुलमज्जर for (वसत्तुलमज्जर) १८. नक्षत्रं for (नक्षत्रे) (ख)

४. + त्रय + (ख)

६. तुलासिक्चस्थ for (तुलासिस्थ)

८. पुनः for (पुन)

१०. संज्ञकस्थं for (संघज्ञकस्य)

१४. तारकाग्नेय for (नारकाग्ने)

(ख) २. नक्षत्रं for (नक्षत्र)

५. प्रकाशित for (प्रकाशित)

३. सर्पं धरः हौवा for (हौवा)

११. जानुसर्पं धरस्थ for (जानुस्थ)

१. "पादस्थ—मस्ति" लुप्त

४. वसुतुलमज्जर for (वसत्तुलमज्जर)

६. तुलादिक्स्थं for (तुलासिस्थ)

१०. संज्ञकस्य for (संघज्ञकस्य)

१२. "दक्षिण" लुप्त

१६. "सप्तमखण्डे" लुप्त

या रेखा वस्तुल^२मज्जरासंज्ञक तारकगता या रेखास्ति । तस्या^३ मध्ये मज्जरा संज्ञक-
भूमिस्थ तारकद्वये यदुत्तरस्थतारकमस्ति । तत् तद्रेखामध्यगतमस्ति अतः^४ उर्ल-
ग्नादधस्थधृत्ताकारतारकेभ्यो दक्षिणदिशि पूर्वदिशि यत्तारकद्वयमस्ति, ययो-
र्मिथः दण्डकत्रयांतरमस्ति । तन्मध्ये यत्प्रकाशितमस्ति तदक्षिणस्थ इदमेव धनुः
पादस्थमस्ति ।

अथ वृत्ततारकेषु सत्तारका^{१०}त्रयं प्रकाशितमस्ति^{११} । तन्मध्यतारा पूर्वदिक्का-
स्ति ।

अथ तत्समीपे तारकचतुर्भुजं^{१२} यदस्ति, तत्कोणात्^{१३} सन्मुखकोणस्थतारक-
द्वयं प्रकाशितमस्ति । यस्य पश्चिमतारा एतत्रयमेकसूत्रासन्नमस्ति^{१४} । तत्रांतरं मिथः^{१५}
समानमेवास्ति ।

अथोत्तर दिस्थं^{२३} तारकं^{२४} प्रकाशितताराद्वयं^{२५} एवं एतत्^{२६} त्रयं एक सूत्रासन्न-
मस्ति ।

(क) १. +स्ति+(ख)	२. वस्तुलमज्जरा for (वस्तुल्मज्जरा)
३. तस्याः for (तस्या)	
४. अथ for (अतः) (ख)	५. धनुर्लग्ना for (धनुर्लग्ना)
६. धृत्ताकार for (धृत्ताकार) (ख)	७. +दिण्+
८. तदक्षिणस्थं for (तदक्षिणस्थ)	
१०. तत्तार for (सत्तारका)	१२. 'कोणात्' लुप्त
१४ तस्य for (यस्य) (ख)	१५ से २७, लुप्त

- (ख) २. "वस्तुल्-रेखास्ति" लुप्त
५. धनुर्लग्नादधस्थ for (धनुर्लग्नादधस्थ)
८. प्रकाशित for (प्रकाशित)
१०. तत्तारक त्रयं for (सत्तारका त्रयं) ११. प्रकाशित for (प्रकाशित)
१३. प्रकाशितमस्ति for (प्रकाशितमस्ति)
२३. दिक्स्थ for (दिस्थं)

अथ अश्वशिरोनिकटस्थतारकाद्वयं कुंभराशिस्कंधपाश्वर्यस्थतारकं चैतत्
त्रयमेक सूत्रस्थमस्ति ।

अथाश्व प्रोथस्थतारकं स्कंधस्थतारकयोश्चगतारेखा समानांतरा भ ।

अथ कुम्भमूर्तितारकादग्रगतारकं अश्वस्कंधगततारकद्वयमध्ये प्रकारक-
तारकं अश्वनाभिस्थनक्षत्रं, एतत् त्रयमेकसूत्रस्थमस्ति । एतेषामन्तरमप्येकरूप-
मस्ति ।

अथाश्वमुखस्थनक्षत्रं मजन्मरासंज्ञकतारकाणां चतुर्नामध्ये यत्पूर्वस्थ-
नक्षत्रं । एतद्वयगता रेखा अश्वशिरोदेशस्थनक्षत्रं साकिवसंज्ञिकस्कंधस्थ तारक-
द्वयगता रेखा एतद्रेखाद्वयं मिथः लम्बरूपसत्त्वेन सम्पातं करोति ।

अथ दक्षिणादिक् मीनमुखस्थतारकं अश्वस्कंधनक्षत्रं अश्ववक्षो देशस्थरो
नक्षत्रं । एतत्त्रयं एक सूत्रासन्न मस्ति ।

अथ त्रिभुजभूमिस्थताराश्चाग्रगता तारा सा मेषमुखस्थ नक्षत्रात् मुस-
लसंज्ञकवामपादस्थनक्षत्रगतरेखाया पूर्वदिश्यैकांतरेस्ति ।

(क) २. भवति for (भ) (ख)

३. गततारकं for (गतारकं) (ख)

५. मेत् for (मेक)

७. मज्मरा for (मजन्मरा) (ख)

९. एतद्रेपा for (एतद्रेखा)

१०. रूपत्वेन for (रूपसत्त्वेन) (ख)

१२. भूमिस्थ for (भूमिस्थ)

१५. पूर्वदिशैकांगुलांतरेस्ति for (पूर्वदिश्यैकांगुतरेस्ति)

४. प्रकाश for (प्रकारक)

६. 'स्थ' लुप्त

८. चतुर्णां for (चतुर्नां) (ख)

११. 'रो' लुप्त

(ख) १. प्रोथस्थं for (प्रोथस्थ)

१३. + त्रिभुजं +

१६. कांगुलांतरेस्ति for (कांगुतरेस्ति)

१४. मुसल् स for (मुसलस)

अथ मेषशिरो देशस्थ नक्षत्रद्वये त्रिभुजभूमिस्थतारकमध्यसन्मुखमस्ति ।

अथ रोहिण्याः पूर्वदिक्स्थं नक्षत्रद्वयं यज्जघार संज्ञवामहस्तस्थायुधतारका
एतत्रयमेकसूत्रासन्नमस्ति ।

अथ रोहिण्याः प्रकाशतारा तद्रेखा या उत्तरस्थास्ति या रेखा वृषनेत्रस्थ
आयुधसप्तमनक्षत्रयोरूपरि गतास्ति ।

अथ ये तारे मिथुन शिरस्थिते स्तः । तयोर्यदन्तमस्ति, तन्निगुणीतरस्थैक सूत्र-
स्थान्यतरास्ति । इयमेव पुष्यनक्षत्रदक्षिणस्यानक्षत्रद्वयसूत्रगतास्ति । एतत् अव-
खंसेन लिखितमस्ति । मया च स्वराभनेत्राब्दां २०७ तरे तथैव उपलब्धाः ।

अथ मयापि स्वकृतवेधेन केषांचित स्थानादिकमुपलब्धं । तदत्र अन्यलोक
परीक्षार्थं लिख्यते ।

-
(क) १. मध्यात् for (मध्य)	२. पूर्वदिक्स्थ for (पूर्वदिक्स्थं)
४. युधा for (युध)	
५. एतत्रयमेक for (एतत्रयमेक) (ख)	६. +याः+
७. तद्रेषा for (तद्रेखा)	
८. यो for (या)	९. आयुधस्य for (आयुध) (ख)
१०. शिरः for (शिर)	
११. यदन्तरमस्ति for (यदन्तमस्ति) (ख)	
१२. तन्निगुणांतरस्थैक for (तन्निगुणीतरस्थैक)	
१३. तारास्ति for (तरास्ति)	१४. दक्षिणस्थ for (दक्षिणस्या) (ख)
१५. खरसनेत्राब्दानां for (स्वराभनेत्राब्दां)	
१७. +२६० खसप्तादव्यब्दानां+	१८. २७० मन्तरे for (२०७ तरे)
१९. तथैवोपलब्धाः for (तथैव उपलब्धाः)	
२०. केषांचित् for (केषांचित)	२१. स्थानादिक for (स्थानादिक)
(क) २. पूर्वदिक्स्थं for (पूर्वदिक्स्थं)	३. यज्जघार for (यज्जघार)
१६. नेत्राब्दां for (नेत्राब्दां)	२२. परीक्षार्थं for (परीक्षार्थं)

अथ अश्वशिरोनिकटस्थतारकाद्वयं कुंभराशिस्कंधपाश्वस्थतारकं चैतत् त्रयमेक सूत्रस्थमस्ति ।

अथाश्व प्रोथस्थ^१तारकं स्कंधस्थतारकयोश्चगतारेखा समानांतरा^२ भ ।

अथ कुम्भमूर्तितारकादग्रगतारकं अश्वस्कंधगततारकद्वयमध्ये प्रकारक-
तारकं अश्वनाभिस्थनक्षत्रं, एतत् त्रयमेकसूत्रस्थमस्ति । एतेषामन्तरमप्येकरूप-
मस्ति ।

अथाश्वमुखस्थनक्षत्रं मज्जमरासंज्ञकतारकाणां चतुर्नाम^३ध्ये यत्पूर्वस्थ-
नक्षत्रं । एतद्वयगता रेखा अश्वशिरोदेशस्थनक्षत्रं साकिवसंज्ञिकस्कंधस्थ तारक-
द्वयगता रेखा एतद्रेखाद्वयं मिथः लम्बरूपसत्त्वेन सम्पातं करोति ।

अथ दक्षिणदिक् मीनमुखस्थतारकं अश्वस्कंधनक्षत्रं अश्ववक्षो देशस्थरो
नक्षत्रं । एतत्त्रयं एक सूत्रासन्न मस्ति ।

अथ त्रिभुजभूमिस्थताराऽश्वाग्रगता तारा सा मेषमुखस्थ नक्षत्रात् मुस-
लसंज्ञकवामपादस्थनक्षत्रगतरेखाया पूर्वदिश्यैकांतरे^४स्ति ।

(क) २. भवति for (भ) (ख)

३. गततारकं for (गतारकं) (ख)

४. प्रकाश for (प्रकारक)

५. मेत् for (मेक)

६. 'स्थ' लुप्त

७. मज्जमरा for (मज्जमरा) (ख)

८. चतुर्णां for (चतुर्णां) (ख)

९. एतद्रेषा for (एतद्रेखा)

१०. रूपत्वेन for (रूपसत्त्वेन) (ख)

११. 'रो' लुप्त

१२. भूमिस्थ for (भूमिस्थ)

१५. पूर्वदिश्यैकांगुलांतरेस्ति for (पूर्वदिश्यैकांगुतरेस्ति)

(ख) १. प्रोथस्थं for (प्रोथस्थ)

१३. + त्रिभुजं +

१४. मुसल्स for (मुसलस)

१६. कांगुलांतरेस्ति for (कांगुतरेस्ति)

अथ मेषशिरो देशस्थ नक्षत्रद्वये त्रिभुजभूमिस्थतारकमध्यसन्मुखमस्ति ।

अथ रोहिण्याः पूर्वदिक्स्थं नक्षत्रद्वयं यज्जधार संज्ञवामहस्तस्थायुधतारका
एतत्रयमेकसूत्रासन्नमस्ति ।

अथ रोहिण्याः प्रकाशतारा तद्रेखा या उत्तरस्थास्ति या रेखा वृषनेत्रस्थ
आयुधसप्तमनक्षत्रयोरूपरि गतास्ति ।

अथ ये तारे मिथुन शिरस्थिते स्तः । तयोर्यदन्तमस्ति, तत्रिगुणीतरस्थैक सूत्र-
स्थान्यतरास्ति । इयमेव पुष्यनक्षत्रदक्षिणस्यानक्षत्रद्वयसूत्रगतास्ति । एतत् अव-
खंसेन लिखितमस्ति । मया च स्वराभनेत्राब्द्यां २०७ तरे तथैव उपलब्धाः ।

अथ मयापि स्वकृतवेधेन केषांचित स्थानादिकमुपलब्धं । तदत्र अन्यलोक
परीक्षार्थं लिख्यते ।

(क) १. मध्यात् for (मध्य)	२. पूर्वदिक्स्थ for (पूर्वदिक्स्थं)
४. युधा for (युध)	
५. एतत्रयमेक for (एतत्रयमेक) (ख)	६. +याः+
७. तद्रेखा for (तद्रेखा)	
८. यो for (या)	९. आयुधस्य for (आयुध) (ख)
१०. शिरः for (शिर)	
११. यदन्तरमस्ति for (यदन्तमस्ति) (ख)	
१२. तत्रिगुणांतरस्थैक for (तत्रिगुणीतरस्थैक)	
१३. तारास्ति for (तरास्ति)	१४. दक्षिणस्थ for (दक्षिणस्या) (ख)
१५. खरसनेत्राब्दानां for (स्वराभनेत्राब्द्यां)	
१७. +२६० खसप्ताब्दव्यब्दानां+	१८. २७० मन्तरे for (२०७ तरे)
१९. तथैवोपलब्धाः for (तथैव उपलब्धाः)	
२०. केषांचित् for (केषांचित)	२१. स्थानादिक for (स्थानादिक)
(क) २. पूर्वदिक्स्थं for (पूर्वदिक्स्थं)	३. यज्जधार for (यज्जधार)
१६. नेत्राब्द्यां for (नेत्राब्द्यां)	२२. परीक्षार्थं for (परीक्षार्थं)

अथ मेषराशेः यत्रारात्रयं हामिलरासुलगोलसंज्ञिकवामजानुस्थतारा अयू-
कसंज्ञिकतारा चैतानि चत्वारि एक सूत्रस्थानि ।

अथ या रेखा अयूक संज्ञिकत्सरा रोहिण्याः प्रकाशिततारयोगंता रेखा भुमसि
कुल् इनानसंज्ञचरणस्थतारा तद्रेखा या आसन्नास्ति ।

अथ अयूकसंज्ञतारा वृषभृङ्गस्थतारा जघारसंज्ञस्कंधस्थतारा एते एक
सूत्रस्था सन्ति ।

अथ मिथुनशिरस्थे ये तारेके फटुः पुजासंज्ञतारा चैकसूत्रस्थाः सन्ति ।

- (क) १. राशे for (राशेः) २. यंतारात्रं for (यत्रारात्रयं)
३. +तन्मध्ये उत्तरस्थतारा द्वयं + ४. रासुलगोल for (रासुलगोल) (ख)
५. जातप्रकाश for (जानुस्थ) ६. +च+
७. संज्ञक for (संज्ञिक) ८. +ब्रह्माहृदय रुढिः+
९. एतानि for (चैतानि) ११. +सरल+
१२. +सन्ति+
१३. +ब्रह्माहृदये एतानि चत्वारि एक सूत्रस्थानि +
१४-१५-१६. लुप्त
१७. भुमसि for (भुमसि) १८. कुल इनान् for (कुल् इनान)
२०. संज्ञाम्निमचरणस्थ for (संज्ञ चरणस्थ)
२१. आसन्नेस्ति for (आसन्नास्ति)
२२. +बलुग्राहक पुरुषस्य पादस्थ तारा च +
२३. च जघार for (जघार) २४. चैते for (एते)
२५. सूत्रस्थाः for (सूत्रस्था) २६. 'के' लुप्त (ख)
२७. पुजा for (पुजा)

- (ख) २. यतारात्रयं for (यत्रारात्रयं) १०. चत्वारिरेक for (चत्वारि एक)
१५-१६. संज्ञिकतारा for (संज्ञिकत्सरा)
१७. भुमसि for (भुमसि)
२२. आसन्नोस्ति for (आसन्नास्ति)
१९. इनान् for (इनान) २३. जघार for (जघार)

अथ ते तारे ये दुधुसंज्ञतारा च कर्कस्य जवानीया संज्ञतारा च हिमार्संज्ञ-
तारा चोत्तरदिक्का चैतानि एकसूत्रगतानि ।

अथ हिमार्जं नूविसंज्ञतारस्यो राशामि संज्ञतारा च ।

अथान्या तारा या राशुसंज्ञा संज्ञतारा या अग्नेस्ति, एतत्रयं एक सूत्रा-
सन्नम् ।

अथ सिंहाराशेः ग्रीवास्थतारकेभ्यः या प्रकाशतारास्ति । पुनः फटुः श्रुजा-
संज्ञतारकागतसूत्रात् कल्बुल असत्संज्ञतारा पूर्वदिश्यासन्नास्ति ।

अथ सिंहपुच्छस्थतारा दुधसंज्ञकजानुस्था या तारा सा च सप्तऋषि-
नक्षत्रकृताग्रचतुर्भुजपृष्ठस्थ ताराद्वये दक्षिणस्था या तारा, एतत् ताराद्वयानुगता
रेखा, अस्या रेखायाः पश्चिमदिशि पादस्य तारकाद्वयं पश्चिमदिशि किञ्चिदन्तरित-
मस्ति ।

- (क) १. दुधुमंज (सर्प हृदये आवर्तगताः) for (दुधुसंज्ञ तारा)
२. 'च' लुप्त ३. हिमारा for (हिमार्)
४. चैतयोत्तरदिक्का for (चोत्तरदिक्का) ५. + चत्वारि +
६. हिमार्जं नूवी for (हिमार्जं नूवि) ७. तारास्यो for (तारस्यो)
८. राशामासंज्ञ तारं च for (राशामिसंज्ञ तारा च)
९. राशु for (राशु) १०. शुजासंज्ञ for (श्रुजा संज्ञ)
११. एतत्रयमेक for (एतत्रयं एक) (ख)
१२. सन्नमस्ति for (सन्नम्) १३. विसर्गं लुप्त
१४. ग्रीवस्थ for (ग्रीवास्थ) १५. शुजा for (श्रुजा)
१६. कल्बुल (मघा) for (कल्बुल) १७. असद for (असत्)
१८. पृष्ठस्थ for (पुच्छस्थ) (ख) २४. पादस्थ for (पादस्य) (ख)
(ख) १. दुधु for (दुधु) ३. हिमार् for (हिमार्)
२-१० राशुशुजा for (राशुसंज्ञा)
१६. दुधु for (दुधु) २०. "तारा—पृष्ठस्थ" लुप्त
२१. + मध्ये + २२. तारक for (तारा)
२३. + पश्चिम +

अथ कन्याराशे यानु^१स्था या तारा या जनवुः^२ शुजासंज्ञतारा च तयोर्गता या रेखा तस्याः रेखायाः पश्चिमदिशि^३ समाकिया^४ जिलरासुल्गोल्संज्ञकतारागत- रेखायाः पूर्वदिशि समाकिराम संज्ञा^५ तारास्ति ।

अथ समाकिया जिल्संज्ञताराः काकपक्षस्थताराद्वयं^६ चैते^७ एक रेखागताः सन्ति ।

अथ समाकिया जिलकन्याराशेर्यानु^८स्थतारा च अधासंज्ञचरणस्थ तारा- त्रयमध्ये या प्रकाशतारा एतत्त्रयमेकसूत्रेस्ति ।

अथ तुलासिक्कस्थ^९ ये तारे जनवुः^{१०} श्रुजासंज्ञतारा चैतत्रयमपि^{११} एकसूत्रस्था- संनमस्ति ।

अथ तुलासिक्कस्थ^{१२} या दक्षिणा तारा समाकिरामः^{१३} संज्ञ तारा च ।

अथ सप्तत्रयतारामध्ये मध्यतारा एतत्^{१४} त्रयमेकसूत्रस्थमस्ति ।

अथ तुलासिक्कस्थोत्तरा या तारा समाकिरामतारा च सप्तर्षि चतुर्भुज^{१५} पृष्ठद्वय ताराकामध्ये या तारा दक्षिणा एतत्^{१६} त्रयमप्येकसूत्रस्थमस्ति ।

(क) १. जानुस्था for (यानुस्था) (ख)

२. जनवुः (अजगरपुच्छः जनवुः शदेनपुच्छः) for (जनवुः)

३. +चित्रा+

४. +जिव तारास्ति पुनः समाकिया+

५. संज्ञ for (संज्ञा)

६. विसर्गं लुप्त

७. 'चैते' लुप्त (ख)

८. जानुस्थ for (यानुस्थ)

११. सिक्कस्थे for (सिक्कस्थ)

१२. चैतत्रयमपि for (चैतत्रयमपि)

१३. सन्नमस्ति for (संनमस्ति)

१४. सिक्कस्थ for (सिक्कस्थ)

१५. सप्तर्षे for (सप्तत्रय)

१६. सिक्कस्थोत्तरी for (सिक्कस्थोत्तरा)

१७. तारी for (तारा)

१८. +या सारा+

२०. तारका for (ताराका)

(ख) ५. +संज्ञतारा स्वल्पांतरेस्ति । अथ या रेखा समाकिया जिल् +

१०. अधा for (अधा)

१५. विसर्गं लुप्त

१६. सप्तर्षि for (सप्त)

१७. तुलासिक्कस्थोत्तरा for (तुलासिक्कस्थोत्तरा)

अथ या ताराहोवा चरणस्था या च तारा वृश्चिकपुच्छपंचमखंस्थतारा
ये च तारे तत्कंटकस्थे तन्मध्ये अग्रतारा एतत् त्रयमेकसूत्रसन्नमस्ति ।

अथ वृश्चिकवक्षतलस्थतारात्रये मध्यैर्ग्रताराहोवा जानुस्थ ताराद्वयं चैत-
त्रयेन त्रिभुजं भवति । तस्य मुखस्थाने वक्षस्थाग्रतारा भूमिस्थानेत्त ताराद्वयं ।

अथ धनुराशे चरणजंघा सन्धिस्थदक्षिणतारा धनुः शरपुंषाग्रस्थ तारा-
होवा जानुस्थ तारा चैतत्रयमेकसूत्रासन्नमस्ति ।

अथ या रेखा नसर्वाकिसंज्ञनक्षत्रगतं या चमकरशृंगस्थनक्षत्रद्वयगतेरेखायाः
नसरेतायरसंज्ञनक्षत्रमासन्नमस्ति ।

- (क) १. खण्डस्थ for (खंस्थ) (ख) २. तात्कंटकस्थे for (तत्कंटकस्थे)
३. सूत्रमस्ति for (सूत्रसन्नमस्ति) ४. 'सन्न' लुप्त
५. वृक्षस्थलस्थ for (वक्षतलस्थ) ६. मध्ये for (मध्यै)
७. अग्रतारा for (ग्रतारा) ८. होवा for (होवा)
९. चैतत्रयेन for (चैत त्रयेन) (ख) १०. अग्रतारा for (ग्रतारा)
११. तत्ताराद्वयं for (तत्ताराद्वयं) (ख) १२. धनू for (धनु)
१३. राशेचरण for (राशेः चरण)
१४. पुंषाग्रस्थ for (पुंषाग्रस्थ) (ख) १५. जानुस्थ for (जानुस्थ)
१६. चैतत्रयमेक for (चैतत्रयमेक) (ख)
१७. सन्नमस्ति for (सन्नमस्ति)
१८. + अथ धनुराशेर्जानुस्थताराशरपुंषाग्रस्थतारा च । अथ होवा जानुस्थ तारा
चैतत्रयमप्येक सूत्रस्य मस्ति + (ख)
१९. सर्वाके (अभिजित्) for (सर्वाके) २०. गता for (गत)
२१. श्रवणंस्थ for (शृंगस्थ) २२. मासन्न मस्ति for (मासन्ने मस्ति)

- (ख) ३-४. सूत्रासन्नमस्ति for (सूत्रसन्नमस्ति)
५. वक्षस्थलस्थ for (वक्षतलस्थ)
६-७-८. मध्येअग्रतारा होवा for (मध्यैर्ग्रतारा होवा)
१३. राशेः for (राशे)

अथ नसर्त्तयिरसंज्ञगता रेखा मीन^१मुखनक्षत्रगता रेखा इयं रेखा मकरपुच्छ-
स्थ^२ताराद्वय^३मध्यगतास्ति ।

अथ या रेखा मीन^४मुखस्थनक्षत्रग्रह^५मुखस्थनक्षत्रगता रेखा कुम्भस्कंध
पृष्ठस्थ तारा तद्रेषा^६ गतास्ति ।

अथ मीन^७राशि^८मुखस्थे^९ तारे पूर्वाभाद्रपदताराद्वयं चैतानि चैकसूत्रगतानि
सन्ति ।

इति प्रथमप्रकरणं समाप्तम्

(क) १. + दक्षिण +

३. तारयोर्मध्ये for (ताराद्वय मध्य)

५. मश्व for (ग्रह)

७. + अथ +

९. यारेखा for (अथ)

११. ग्रह for (राशि)

१३. + ये +

२. + प्रकाश +

४. मुखस्थ for (मुखस्थ)

६. 'स्थ' लुप्त

१०. मीनमुखतारा for (मीन)

१२. + मुखस्थतारयोगंतास्ति मीनद्वय +

(ख) ८. तद्रेखा for (तद्रेषा)

अथ द्वितीय प्रकरणम्

तत्र नक्षत्रगोलस्य पश्चिमगतिरस्तीति प्रतिपाद्यते । तत्र सम्पातचतुष्टयं पूर्वतो यातीति प्रत्यक्षेणोपलब्धं, यतः सम्पातचतुष्टयात् पूर्वादित्यन्तरमुत्पन्नं भवति । एवं अवर्खसेन निजवेधे इत्युपलब्धं समाकि आजितुलासपतात् षडंशैरश्रे-
स्ति । भूखारस्संज्ञिकेन यो वेधः कृतः, तत्र अष्टाभिरंशैः तन्नक्षत्रं पृष्ठत उप-
लब्धं । तस्मात् ज्ञातं तत्कृतवेधकालात् अवर्खसवेधकालपर्यंतमंशद्वयतुल्यं चलितं ।
स चापि बहुवारं गोलयन्त्रेण वेधः कृतः । तत्रापि नक्षत्राणां पश्चमतः पूर्वदिग्गमन-
मेवोपलक्षितं ।

- (क) १. +गतिः+ २. पश्चमतः for (पश्चिम)
३. पूर्वस्तीति for (गतिरस्तीति)
४. सम्पाता चतुष्टयाद्ग्रहाः for (सम्पात)
५. नक्षत्राणि च for (चतुष्टयं) ६. यातीति for (यातीति)
७. पूर्वदिश्यन्तर for (पूर्वादित्यन्तर) ८. मुत्पादयन्ति for (मुत्पन्नं)
९. 'भवति' लुप्त
११. आजिल् तल for (आजिलुता) १२. सम्पातात् for (सपतात्) (ख)
१३. +६+
१४. तिमूखार संज्ञिकेन for (भूखारस्संज्ञिकेन)
१५. अष्टभिरंशैः for (अष्टाभिरंशैः) (ख)
१६. रंशैस्तन्नक्षत्रं for (रंशैः तन्नक्षत्रं)
१७. पृष्ठ तनुपलब्धं for (पृष्ठत उपलब्धं)
१८. तस्माद् ज्ञातं for (तस्मात् ज्ञातं)
२०. मयापि for (स चापि) २१. कृतस्तत्रापि for (कृतः तत्रापि)

- (ख) ७. पूर्वदिश्यन्त for (पूर्वादित्यन्तर) १०. निजकृतवेधे for (निजवेधे)
११. गजिल् तुला for (आजिलुला)
१४. तिमूखार संज्ञिकेन for (भूखारस्संज्ञिकेन)
१६. अवर्खवेध for (अवर्खसवेध)

अथ स्वकृतवेधोदाहरणं प्रदर्शयते

तत्र अन् तूनीस्संज्ञराज्ञः द्वितीयसन्ने फर्म्सिसंज्ञमासस्य नवमतारीके इस्कन्दरीयदेशे सूर्यास्तमनकाले दिनार्धात् साढ् पंचहोरा तुल्यगतकाले सूर्यवेधः कृतः । तत्र स्पष्टोर्कः ११।३, तस्मिन्नेव समये चन्द्रवेधः कृतः । तत्र सूर्यचन्द्रयोरन्तरं क्रांतिवृत्ते उपलब्धं ६२७ । पुनस्तस्माद्द्वर्षहोरातुल्यगतकाले कल्बुल्व असत्संज्ञनक्षत्रस्य वेधः कृतः । तस्मिन् समये दशमलग्नं मिथुनचतुर्थांशिस्ति । तस्मात् कल्बुल्व असच्चन्द्रयोरन्तरं ५७।१० तत्र गणितागतानुसारेण प्रथमकाले स्पष्टोर्कः ११।३।३। तत्र स्पष्टलम्बनं संस्कृतश्चन्द्रः २।५।१० तत्र अर्द्धहोरा या चन्द्रमसा पंचदशकला-तुल्यं चलितं । पंचकलातुल्यं लम्बनं ऋणां, तदा स्पष्टश्चन्द्रः २।५।२० एवं कल्बुल्व असत्संज्ञनक्षत्रं स्पष्टं ४।२।३० ।

अथावर्षसेनलिखितं कल्बुल्व असत्संज्ञनक्षत्रं ३।२६।५० स्पष्टं मयोपलब्धं ।

(क) १. प्रदर्शयते for (प्रदर्शयते)

२. अन् तूनीर संज्ञराज्ञः for (अन् तूनीस्संज्ञराज्ञः)

३. फर्म्सी for (फर्म्सि)

४. तारीषे for (तारीके)

५. कले for (काले)

६. दिनार्धात् for (दिनार्धात्)

७. ६२।७ for (६२७) (ख)

८. दर्ध for (द्वर्ष)

९. कल्बुल for (कल्बुल्व) (ख)

१०. असदु for (असत्)

११. +२।४+

१२. असद चन्द्रयोरन्तरं for (असच्चन्द्रयोरन्तरं)

१४. २५।१० for (२।५।१०)

१५. होरायां for (होराया) (ख)

१६. चन्द्रमासा for (चन्द्रमसा)

१७. +१५+

१८. तुल्यं for (तुल्य)

१९. +५+

२०. असद for (असत्)

२१. कल्बल् for (कल्बुल्)

(ख) १. प्रदर्शते for (प्रदर्शयते)

१३. लम्बन for (लम्बनं)

एवं स्पष्टांतरं २।४० वेधकालान्तरं च २६५ । तस्माद् ज्ञातं शतवर्षे नैकांशं चलति ।
एवमेव अन्यान्यपि नक्षत्राणि एतदन्तरतुल्यानि मयोपलब्धानि ।

इति द्वितीयप्रकरणं समाप्तम्

(क) १. वर्षं for (च)

२. तस्माद् ज्ञातं for (तस्माद् ज्ञातं) (ख)

३. तुल्यान्मेवोपलब्धानि for (तुल्यानि मयोपलब्धानि)

(ख) ३. तुल्यान्मेवोपलब्धानि for (तुल्यानि मयोपलब्धानि)

—००—

अथ तृतीय प्रकरणम्

तत्र नक्षत्रगोलः कदम्बद्वयानुसारेण भ्रमतीति^१ प्रतिपाद्यते । एतदन्तरवशेन ध्रुवानुसारभ्रमणमेषां वा कदम्बानुसारभ्रमणमिति संशये कदम्बानुसारभ्रमणं स्पष्टमेवोपलब्धम् । यतः एकध्रुवकृतवृत्तानि तद्^५ध्रुवगतवृत्तानां^६वसमानि वा यानि खण्डयति^{१०} नान्यवृत्तानि तेषु^{११} स्पष्टांतरं बहु भवति । तदा ज्ञायते शरेणात्यर्थं ज्ञायते । शोलस्य गति^{१४} तादृश दक्षिणो रूपं भवति । अवखसेनाप्युक्तं^{१७} एतेषां गतिः कदम्बाभ्यां भवति । यतस्ते न स्ववेधेन तीमुखारस्कृतवेधेन च चित्रायाः शरः दक्षि-^{२१}प्तादिश्यं^{२२} द्वयतुल्ये^{२३} उपलब्धः । अत एव तेन स्वग्रंथे लिखितं नक्षत्रगोलः क्रांतिवृत्तस्य दक्षिणोत्तराभ्यां भवति, परं च तस्य संदेहः क्वचित्स्थले स्थितः यतस्तस्य तीमुखार-

(क) २. कदंबानुसारं for (कदंबानुसार)	३. भ्रमन्तीति for (भ्रमणं)
४. + वृत्त +	५. गत for (कृत)
६. तद् ^५ ध्रुवतस्यैव for (तद् ^५ ध्रुव)	७-८-९. लुप्त
१०. चापानि for (वायानि) (ख)	११. खण्डयन्ति for (खण्डयति)
१२. एवं for (तेषु)	१३. ज्ञायत for (ज्ञायते)
१४. यतः तस्य for (शोलस्य)	१५. गतिः for (गति) (ख)
१६. दक्षिणोत्तर प्रदेशाभ्यां for (दक्षिणो रूपं) (ख)	
१७. + येन वृत्तेन विवांतरमेकरूपं भवति +	
१८. अवखसेनाप्युक्तं for (अवखसेनाप्युक्तं)	
१९. विसर्गं लुप्त	२०. संस्कृत for (रस्कृत)
२१. शरा for (शरः)	२२. दक्षिणदिश्यं for (दक्षिप्तादिश्यं)
२३. तुल्य for (तुल्ये) (ख)	
२४. भ्रमति for (भवति) (ख)	२५. स्ति for (स्थितः)
२६. तीमुखारस्संज्ञ for (तीमुखारस्संज्ञ) (ख)	

- (ख) १. “भ्रमतीति—ध्रुवानुसार” लुप्त ६. वृत्तानां for (वृत्तानाव)
 १७. + येन वृत्तेन नक्षत्रविवांतरमेकरूपं भवति +
 २०. तीमुखारस्कृत वेधेन for (तीमुखारस्कृत वेधेन)
 २२. दक्षिणदिश्यं for (दक्षिप्तादिश्यं)

स्संज्ञकृतवेधे विश्वासो नास्ति । कालान्तरमपि स्वल्पं मया बहुकालान्तरे वेधः कृतः, वहूनां नक्षत्राणां च वेधः कृतः । तस्मान्नास्माकं सन्देहो वर्तते यतो मया नक्षत्राणां शराः अवर्षसानीतशरतुल्या उपलब्धाः । एतेषां स्पष्टा क्रांति मया या उपलब्धास्तावत्सानीततुल्या नोपलब्धा । अवर्षसेनापि तीव्रखारस्संज्ञिकानीतसमानोपलब्धा । यानि नक्षत्राणि मकरस्थानात् कस्थानदिशि स्थितानि तेषां स्पष्टां क्रांतिरुत्तरदिग्लम्बिता भवति । यानि च कर्कस्थानात् मकरस्थानदिगात्तानि स्युः, तेषां क्रांतिर्दक्षिणदिग्लम्बिता भवति । सम्पातासन्ने क्रांतिर्महती वृद्धिर्भवति । कर्कमकरस्थाने अल्पा इति एतद्विचारार्थं केषांचिन्नक्षत्राणां स्पष्टक्रांतिरुभयदिक्कालिख्यते । तत्र तीव्रखात्स अरस्तलस् अवर्षसादिकृतवेधानुसारेण स्तु वेधानुसारेण च निरूप्यते ॥६॥

- (क) १. अवर्षसानीत for (अवर्षसानीत) २. विसर्गं लुप्त
४. मया for (मया) ५. उपलब्धा for (या उपलब्धा)
६. सा अवर्षसानीत for (स्तावर्षसानीत)
७. तीव्रखारस्संज्ञिकानीत for (तीव्रखारस्संज्ञिकानीत)
१०. दिग्वलन्ता for (दिग्लम्बिता)
११. दिशि for (दि) १२. यातानि for (गातानि)
१३. दिग्वलम्बिता for (दिग्लम्बिता) (ख)
१४. वृद्धि for (महती) १५. हांसो वा महत् for (वृद्धिर्)
१६. भवति for (भवति) १७. लब्ध्वति for (अल्पा)
१८. तथैतद्विचारार्थं for (एतद्विचारार्थं)
१९. स्पष्टा for (स्पष्ट) (ख) २०. तीव्रखात्स for (तीव्रखात्स)
२१. स्व for (स्तु) २२. लुप्त (ख)

- (ख) ३. क्रांतयो for (क्रांति) ५. 'या' लुप्त
७. तीव्रखारस्संज्ञिकानीत for (तीव्रखारस्संज्ञिकानीत)
८. लब्धाः for (लब्धा) ९. स्पष्टा for (स्पष्टां)
१०. दिग्वलम्बिता for (दिग्लम्बिता)
११-१२. दिगगतानि for (दिगातानि) १७. लब्ध्वति for (अल्पाइति)
१८. + अथ + २०. तीव्रखारस् for (तीव्रखात्स)

नक्षत्राणां स्पष्टक्रांतगो लिख्यंते

श्र	५।४६	उ	५। ४	८३	५५	५५	उ
कृतिका	कैमुखा १४।३०	उ	१५।३०	१६	१५		उ
क मध्य रस							
रो	८।४५	उ	९।४५	११	०		उ
ब्रह्म	४०।१०	उ	४५।२४	उ	४१	१०	उ
मिथुन	१।१२		१।४८	उ	२.३०		उ
तीमस्कन्ध							
तीम	कैमुखा ३।५०	अवर	४। २	उ	वनली-	५।३५	उ
स्कन्ध	रस १।२०	खस	१६	उ	भुम	१५।४५	उ
पुन	३३।२०	उ	३३।३०	उ		३३।३०	उ
कैमु							
ब्रह्मरा	३०। ६		३०। ०	उ		३०।१०	उ
दालशिरा		उ					
मघा	२१	उ		३०		१६	
	४	उ		४०	उ	५०	उ
चित्रा	तैमुखा १	उ		०	उ	०	
रस	२४	उ		३६		३०	द
मरीचि	अरस ६१	उ		६०		५६	उ
	३०	उ		४७	उ	४०	
वसिष्ठ	तल ६७	उ		३६	उ	६०	उ
	१५	उ		३०		०	
अंगिरा	सा ६८	उ	अवर	६७	उ	६६	उ
	३०	उ		४०		१५	
स्वाति	तै ३०	उ	खस	३२	उ	२६	उ
	मुखा ३०	उ		००		३०	
दक्षिण	रस ५	उ		५	उ	७	द
लग	३०	उ		३६		३०	
उत्तर	१	उ		०	उ	१	द
पालडा	१२	उ		२४		०	
ज्येष्ठा	१८	उ		१६	उ	२०	द
	२०	उ		०		१५	

क

नक्षत्राणां स्पष्टक्रान्तिर्यो लिख्यन्ते

स्पष्टक्रान्ति				स्पष्टक्रान्ति			
श्र	तेमुखा रसः	५ ४८	उ	५ ४८	उ	५ ५१ अ उ	
कुतिका मध्य	अरस्त रजू	१४ ३०	उ	१५ ३०	उ	१६ १५ उ	
रो	तेमुखा रसः	८ ४५	उ	१५ ४५	उ	११ १ उ	
ब्रह्म हृदय	तेमुखा रसः	४ १	उ	४ २४	उ	४१ १० र उ	
मिथुन पूर्वस्कन्ध	तेमुखा रसः	३ १२	उ	१ ४८	उ	२ ३० उ	
मिथुन द्वितीय स्कन्ध	तेमुखा रसः	३ ५०	उ	४ २०	उ	ख ५ १५ उ	
लुब्धक	अरस्तं लस-	१६ २०	उ	१६ ०	उ	१५ ४५ स द	
पुनर्वसु पूर्वतारा	संज्ञक-	३३ २०	उ	३३ ३०	उ	३३ ३० उ	
दूसरा बला शिरा	वेधः	३० ०	उ	३० ०	उ	३० ० उ	

नक्षत्रस्पष्टक्रांतिज्ञानेन अवर्खसकृतवेधदिनादारभ्य अद्य यावत् नक्षत्राणां
गोलः अंशद्वयं चत्वारिंशत्कलाश्चलितोस्ति २।४० मेपसम्पात तुलासम्पात सन्न-
नक्षत्राणां स्पष्टक्रांतरेण गोलश्चलितोस्तीति निश्चितम् ।

अवर्खसोक्ता स्पष्टक्रांतयः ।

अथ चमत्कृतः क्रान्तयस्तेषां सन्तराणि च लिख्यन्ते ।

अथ तीमूखारसेन इस्कंदरीये वेधः कृतः फैल्वससन्ने ४७ अंसीतपूर्णमासे
नवमतारीके रात्रिगतं चतुर्थांशे सुरैयापरनाम्नः कृत्तिकानक्षत्रस्य गुच्छार्धं प्रमाणां-
तरेण वा तृतीयांश प्रमाणांतरेण चन्द्रपश्चादस्ति सूर्यश्च सप्तभिरंशैः कुभेस्ति ।

अथ अगर्वस्संज्ञिकेन इसायनाय संज्ञिकपुरे वेधः कृतः । दूमीतियानुस्संज्ञकस्य
द्वादशतुल्ये सन्ने मतर उस्संज्ञमासस्य अष्टमतारीके अर्द्धरात्रासन्नहोराभि प्रागेव
सूर्यश्च धनराशे षडंशेस्ति ।

- (क) १—१५. लुप्त १६. + ताः क्रान्तयस्तेषां +
१७. मन्तराणि for (सन्तराणि) (ख) १८. लुप्त
१९. अंसीतरिपूर्मासे for (अंसीतपूर्णमासे)
२०. तारीषे for (तारीके) २१. गुच्छार्धं for (गुच्छार्धं)
२२. चन्द्रः पृष्ठेस्ति for (चन्द्र पश्चादस्ति)
२४. कुभेस्ति for (कुभेस्ति) (ख)
२५. इमीतियानुस्संज्ञकस्य for (दूमीतियानुस्संज्ञकस्य)
२६. 'द्वा' लुप्त २७. तुल्य १२ for (तुल्ये) (ख)
२८. मरतरऊ for (मतरउ) २९. तारीषे for (तारीके)
३०. अर्द्धरात्रात्वं च for (अर्द्धरात्रासन्न) (ख)
३१. होराभि for (होराभि) (ख) ३२. धनूराशेः for (धनराशे)
३३. षडंशे ६ स्ति for (षडंशेस्ति)
- (ख) ५. सम्पातासन्न for (सम्पातसन्न) ७. क्रान्त्यन्तरेण for (क्रांतरेण)
१५. चमत्कृताः for (चमत्कृतः) २३. इस्तयनीय for (इसायनीय)
२५. दूमीतियानुस्संज्ञकस्य for (दूमीतियानुस्संज्ञकस्य)
२८. मतरऊस्संज्ञ for (मतरउस्संज्ञ) ३२. धनराशेः for (धनराशे)

अवरखस नैवाई है क्रांति

१	कृत्तिका	ब्रह्महृदय	प्रथमस्कंध	चित्रा	मरीचि	स्वाति
	प्रथम	अर्द्ध सै		द्वितीय	अर्द्ध सै	
२	१५।१०	४०।२४	१।४८	०।३६	६०।४५	३१।०
३	१६।१५	४१।२२	२।३०	०।३४	५६।४०	२१।५०
४	कृत्तिकाकी	ब्रह्महृदयकी	प्रथमस्कन्ध की	चित्राकी	मरीचिकी	स्वातिकी
६	उ १ ५	उ ० ४८	उ. ० ४२	द ० ६	द १ ५	द १ ५०
४	कृत्तिकाकी	ती क्रांति अधिक हुई				
७	अधिक	अधिक	अधिक	घटि	घटि	घटि
८	मेघका	कन्याके	वृषक	कन्याके	कन्याके	तुलाके
	पिछला	पिछिले	विचिले	पिछिले	पीछिले	पहलो
	बीचि	बीचि	बीचि	बीचि	बीचि	बीचि
						तुलाके पहलो
						बीचि

		क					
मधा	तेमूखा रस	२१ ४	उ	अ	२० ४० ३	व	१६ ५५ ३
चित्रा	अर सन रसा	१ २४	उ		० २६ ३		० ३५ ६
मरीचि	अ र स	६१ ३०	उ	व	६० ६७ ३	त	५६ ४६ ३
वशिष्ट	तै	६५ १५	उ		६७ ३० ३	ली	६५ ० ३
अंगिरा	तेमूखा	६८ ३०	उ	खा	६७ ४० ३	स	६६ ० ३
स्वामी	रस	३० ३०	उ		३१ ० ३	मू	२६ ३० ३
दक्षिण		५ ३०	उ		५ ३६ ३०		७ ३० ३
पालना				र	६०		६
उत्तर पालना	तै	१ १२	उ		० ३६ उ		१ ० ६.
ज्येष्ठा	तै	१८ २०	उ	स	१६ ० ६०	स	२० १५ ६०

क

अवर्खसानीतस्वकृतवेधयोरन्तरं लिखिते

कृतिका	ब्रह्महृदय	प्रथमस्कंध	चित्रा	मरीचि	स्वाती
--------	------------	------------	--------	-------	--------

१५।१०

प्रथम अर्द्ध से

द्वितीय अर्द्ध से

१६।१५

४०।२४

१।४८

०।३६

६०।४५

३१।०

मैत्रेयाया

कृतिका

४५।३०

२।३०

०।३०

५१।४०

२१।५०

३१।५

अधिक

ती क्रान्ति क्रान्ति अधिक है

कृतिका

ब्रह्महृदयका

प्रथमस्कंधकी

चित्राकी

मरीचिकी

स्वातिकी

३१।५

४०।४८

६०।४२

६०।४२

६०।१।५

६०।१।१०

अधिक

अधिक

अधिक

घटि

घटि

घटि

मेघ को पिछ-
लो बीच

वृषमध्ये

वृष द्वांश
द्वये १

३

३

कन्यांते

तुलादी तुलांते

तुला के
पीछले
बीच

मेघांते २।४

ख

अ				
कृत्तिका का मध्य	५४८ उ	५४८ उ	५४५ उ	
कृत्तिका का मध्य	२४३० उ	१५३० उ	१६१५ उ	
रो	४४५ उ	६४५ उ	११० उ	
मिथुन प्रथम स्कंध	४०१० उ	६२४ उ	४११० उ	कर्मखारस
मिथुन प्रथम स्कंध	१११२ उ	१४८ उ	२३० उ	
मिथुन द्वितीय स्कंध	३०४० उ	४२० उ	५१५ उ	वतलीमूस
	१६१२० उ	१६१० उ	२५४५ उ	
पुनर्वसु	३३१० उ	३३३० उ	३३३० उ	
दूसरा वालशिरा	३०१० उ	३०१० उ	३०१० उ	

मघा	२१ उ	२० उ	१६ उ	
	४	४०	५०	
चित्रा	१२४ उ	० उ	० उ	
		३६	३०	
मरीचि	६१ उ	४० उ	५६ द	
	३०	६७	४०	
वशिष्ट	६७ उ	६६ उ	६० उ	
	१५	३०	०	
अंगिरा	६८ उ	६७ उ	६६ उ	
	३०	४०	१५	
स्वाती	३० उ	३१ उ	२६ उ	
	३०	०	३०	
दक्षिण पालङ्गा	५ उ	५ उ	७ द	
	३०	३६	३०	
उत्तर पालङ्गा	१ उ	० उ	१ द	
	१२	२४	०	
ज्येष्ठा	१८ उ	१६ उ	२० द	
	२०	० उ	१५	

अवरखसने पाई है क्रांति

कृत्तिका	ब्रह्महृदय	प्रथमस्कंध	चित्रा	मरीचि	स्वाती
प्रथम अर्द्ध से			द्वितीय अर्द्ध से		
१५।१०	४०।२४	१।४८	०।३६	६०।४५	३१।०
मैंने पाया					
१६।१५	४१।१२	२।३०	०।३०	५६।४०	२६।५०
ती क्रांति अधिक है					
कृत्तिकायाः	ब्रह्महृदयस्य	प्रथमस्कंधस्य	चित्रायाः	मारीचेः	स्वात्याः
१	०	०	०	१	१
५ उ	४८ उ	४२ उ	६ द	५ द	१० द
अधिका	अ०	अ०	न्यूना	न्यू०	न्यू०
मेघ को पिछलो बीच	कन्या के पिछले बीच वृष के बिचले बीच	कन्या के पिछले बीच	कन्या के पिछले बीच	तुला के पहले बीच	तुला के पहले बीच

तत्र चन्द्रदक्षिणादिक् कल्पिसुरैया संज्ञनक्षत्रस्य पृष्ठपालेरुत्तरं भागः आच्छा-
दिते स्थितः । तत्र प्रथमवेधेषु स्वन्स्सरीयपंचांगादिच २६५ तुल्यगतद्वेति अरसंज्ञ-
मासस्य त्रिशत्तमं तारीके अर्द्धरात्रात्प्रागेव होरात्रयतुल्यकाले कृतः ।

अथ द्वितीयवेधोबुरस्त्वनस्सरीय स्वाऽब्ध्यष्टमिते द्वे तुवासंज्ञमासस्य तृतीये
तारीके अर्द्धरात्रात्प्रागेव होराभिः ५।२० मध्यमहोरा ५।४५ सुवेधः कृतः । एवं प्रथम-
वेधे स्पष्टचन्द्रः १।०।२० द्वितीयवेधे १।३।७ उत्तरदिशि प्रथमवेधे शरः ३।४५ द्वितीय-
वेधेशरः ४।५० प्रथमवेधे दशमलग्नं २।२ द्वितीये ११।२ प्रथमवेधे लम्बनं संस्कृत-
स्पष्टचन्द्र ०२६।२० द्वितीये १।३।१५ प्रथमवेधे स्पष्टः शरः ३।३५ द्वितीये ४।० प्रथम-

- (क) १. 'कल्पि' लुप्त २. + विशतिकलाधिकै +
३. रुत्तर भागः for (रुत्तरं भागः) (ख)
४. छादितोस्ति for (आच्छादिते स्थितः)
५. बुरस्त्वनस्सरीय for (बुरस्त्वनस्सरीय) (ख)
८. ष्टेति for (द्वेति) ९. असूर for (अर)
१०. त्रिशत्तम ३० for (त्रिशत्तमं) ११. तारीये for (तारीके)
१२. + विशतिकलाधिक + १३. + वेधः +
१४. बुरस्त्वनस्सरीय for (बुरस्त्वनस्सरीय) (ख)
१५. रवाब्ध्यष्ट for (स्वाऽब्ध्यष्ट) (ख) १७. ष्टे ८४० for (द्वे)
१८. तूवीसंज्ञती for (तुवासंज्ञ) २०. तारीये for (तारीके)
२१. स्पष्टचन्द्रः for (स्पष्ट चन्द्रः) (ख)
२२. वेधः for (वेधे) २३. दशमं for (दशम)
२४. 'लग्नं' लुप्त २६. स्पष्टचन्द्रः for (स्पष्ट चन्द्र)
२७. शरः for (शर) (ख)

- (ख) १. पाल्या for (कल्पि)
६. पंचांगादिच for (पंचांगादिच)
७. अस्वरसंज्ञ for (अरसंज्ञ)
१६. मि ४० ते for (मिते)
१६. तृतीय for (तृतीये)
२६. स्पष्ट चन्द्रः for (स्पष्ट चन्द्र)
४. आच्छादितः for (आच्छादिते)
६. तुल्यगते for (तुल्ये गत)
१०. त्रिशत्तम for (त्रिशत्तमं)
१८. तूवासंज्ञ for (तुवासंज्ञ)
२५. २२ for (२।२)
२८. ४० for (४।०)

वेधे सुरैयानक्षत्रस्य ध्रुवक ०।२९।३० । अस्योत्तरः शरः ३।४० द्वितीयवेधस्य ध्रुवक १।३।१५ दक्षिणः शरः । एवं शरस्त्वेकरूप एवोपलब्धः । तस्मात् ज्ञातं नक्षत्रगोलभ्रमणं कदवाभ्यां भ्रमति । वेधद्वयस्य कालांतरवर्षाणि ३७५ ध्रुवद्वयांतरं ३।४५ । तस्मात् ज्ञातं शतवर्षेण ५ कांशतुल्यं चलितं ।

अथ तिमुखारस्संज्ञिकेन फैल्वस्संज्ञकस्य षड्त्रिंशद्वर्षतुल्यगते सन्ने अफियकूलीसंज्ञमासस्य षोडशतुल्यतारीके अर्द्धरात्रात्प्रागेव होराभिः ४ वेधः कृतः । तत्र स्पष्टोर्कः ११।१५ तत्र वेधे चन्द्रस्योदरगता चित्रा आसीत् । चन्द्रस्योत्तरपालिचित्रयोरन्तरं व्यासतृतीयांशं तुल्यमस्ति । तत्रैवाष्टचत्वारिंशत्तमे भ्रमन्ने पुनर्वेधः कृतः । फवावीसंज्ञमासस्य पंचविंशतितारीके अर्द्धरात्रादुपरि साद्वद्वयाहोरा-

- (क) २. द्वितीये for (द्वितीय) ४. + ३।४० +
 ५. तस्माद्ज्ञातं for (तस्मात् ज्ञातं) (ख)
 ६. भ्रमति for (भ्रमति) (ख) ७. वधः for (वेध)
 ८. + ३७५ + ९. लुप्त
 १०. तस्माद्ज्ञातं for (तस्मात् ज्ञातं) (ख)
 १२. एकांश for (एकांश) (ख) १४. तिमुखार for (तिमुखार) (ख)
 १५. + ४ + १६. + ३६ +
 १९. तारीके for (तारीके) २०. स्पष्टोर्कः for (स्पष्टोर्कः)
 २१. स्ति for (आसीत्) २३. + ४८ +
 २४. 'भ' लुप्त
 २५. फवावी सं० for (फवावी सं०) (ख)
 २६. + २५ + २७. तारीके for (तारीके)
 २८. द्वय for (द्वया) (ख) २९. + २।३० हो +
 (ख) १. + कृतिका + ३. वेधस्य for (वेधस्य)
 ६. ३७१ for (३७५) ११. शतवर्षे for (शतवर्षेण)
 १३. चलितं तुल्यं for (तुल्यं चलितं) १६. षड्त्रिंशद्वर्ष for (षड्त्रिंशद्वर्ष) (ख)
 १७. + ३६ + १८. अफियकूली for (अफियकूली)
 २२. तृतीयांश for (तृतीयांशं) २४. ४८ सन्ने for (भ सन्ने)
 २९. + २।३० हो +

मितगतकाले तत्र चन्द्रोदयो जातः । चित्रा च तदुत्तरपालिलगना अघमा^३नालाव^४स्सं-
ज्ञिकेन रूमीयदेशेन्तारायान्^५स्संज्ञिकस्य प्रथमसन्ने रात्रैर्गतहोरासु १०^७ चन्द्रमासा^८
चित्रानक्षत्रमादितं पश्चाद्देकादशहोरायां^{१०} चित्रानक्षत्रचन्द्रस्पष्टे^{१२ १३ १४ १५ १६} गतं तत्र चन्द्र-
व्यासादन्तरं किञ्चिन्न्यूनमस्ति । चन्द्रशृङ्गाभ्यां तुल्यमेवान्तरं अनयोः केन्द्रे^{१७} कथं अर्द्धं
रात्रादुपरि पञ्चहोरा^{१८}तुल्यकाले जातं । एवं प्रथमवेधे बुस्त्वनस्सरीयसन्नः^{२०} ४५४
तूवीसंज्ञमासस्य षष्ठतारीके^{२१} द्वितीयवेधे सन्नः ४६६ तौत्संज्ञमासस्याष्टमतारीके^{२२} कश्चा-
स्ति । तृतीयवेधे ८४५ सन्नः माखीरसंज्ञमासस्य षोडश तारीके । तत्र प्रथमे^{२४} स्पष्टचन्द्र
५।२१।२१ द्वितीयः ५।२१।३० तृतीयः ५।२५।४५ अस्योत्तरः शरः प्रथमः १।५०
द्वितीयः २।३० तृतीयः १।२० प्रथमदशमलग्नं ३।१५ द्वितीयदशमं २।२२।३० तृतीय-

(क) २. मालिलगनात् ७।१५ for (पालिलगना)

३. अघ for (अघ) (ख)

५. तारायान् for (तारायान्) (ख)

६. + रूमीयदेशे +

८. चन्द्रमासा for (चन्द्रमासा) (ख)

९. माद्यादितं for (मादितं)

१०. पश्चाद्देकादश ११० for (पश्चाद्देकादश)

११. + गतार्या +

१२. नक्षत्र for (नक्षत्र) (ख)

१३-१४-१५-१६. लुप्त

१७. 'द्रे' लुप्त

१८. + ५ +

१९. बुस्त्वनस्सरीय for (बुस्त्वनस्सरीय) (ख)

२१. तारीषे for (तारीके)

२२. तारीष for (तारीक)

२३. वे for (वेधे)

२४. + १६ +

२५. स्पष्टचन्द्रः for (स्पष्ट चन्द्र) (ख)

२६. ५।२१ for (५।२१।२१)

(ख) १. तदुर for (तदुत्तर)

४. मानालावस्संज्ञिकेन for (मानालावस्संज्ञिकेन)

७. ० for (१०)

९. मालादितं for (मादितं)

१४. पृष्टे for (स्पष्टे)

१७. केन्द्रैक्यं for (केन्द्रैक्यं)

२०. "४५४—सन्नः" लुप्त

दशमलग्नं ६।८ लम्बन संस्कृतस्पष्टश्चन्द्रः प्रथमे ५।२२।१२ द्वितीये ५।२२।३० तृतीये ५।२६।१५ स्पष्टः शरः प्रथमे २।० द्वितीयः २।१५ तृतीये ५।२६।१५ स्पष्टः शरः प्रथमे २।० द्वितीयः २।१५ तृतीयः २।० । तत्र प्रथमचित्रा ध्रुवकः ५।२२।२० द्वितीयः ५।२२।३० तृतीयः ५।२६।१५ शरः प्रथमः २ एवं प्रथमवेधतृतीयवेधकालांतरं ३६१ ध्रुवकांतरं ३।५५ ।

अथ द्वितीयवेधतृतीयवेधकालांतरं ३८६ ध्रुवकांतरं ३।४५ अस्मादपि शतवर्षातिरेणैकांशासन्नंतरं जातम् । पुनर्मुखारस्संज्ञिकेन इस्कन्दरीयदेशे षड्विंशान्मितसन्ने पुनर्वेधः कृतः, तत्र चन्द्रमसा वृश्चिकशिरोभागस्थतारकात्रयमध्ये उत्तरदिक्कं नक्षत्रं आच्छादितमस्ति । तत्र फूसीजावन् संज्ञमासस्य षड्विंश-

- (क) १. संस्कृतः for (संस्कृत) २. विसर्गं लुप्त
 ३. द्वितीये for (द्वितीयः)
 ५. + २।० तत्र प्रथमचित्रा ध्रुवः ५।२२।२० द्वितीया ५।२२।३० तृतीयः +
 ७. 'स्पष्टः' लुप्त (ख) ८. प्रथमः for (प्रथमे)
 ९. द्वि० २।० for (द्वितीयः २।१५)
 १०-११-१२-१३-१४-१५-१६-१७-१८. लुप्त
 १९. ०. एकैकांश तुल्यं for (एकैकांशा) २०. सन्नांतरं for (सन्नंतरं)
 २१. + शरः एकरूप एव पुनः +
 २२. तीर्मुखारस्संज्ञिकेन for (पुनर्मुखारस्संज्ञिकेन)
 २५. 'संज्ञ' लुप्त २६. षड्विंश २६ for (षड्विंशं)
- (ख) ४. तृतीयः for (तृतीये)
 ५. + २।० तत्र प्रथमचित्रा ध्रुवकः ५।२२।२० द्वितीयः ५।२२।३० तृतीयः +
 ६. ५।२६।१५ for (५।२६।१५)
 या ७, ४ "तृतीये—२।०" लुप्त
 ९. "द्वितीयः—२।१५" लुप्त
 १९. एकैकांशतुल्या for (एकैकांशा) २०. सन्नमन्तरं for (सन्नंतरं)
 २३. षड्विंशान्मित for (षड्विंशमितं)
 २४. "तत्र फूसी—स्पष्टोर्कः ८।२६" लुप्त

शतमतारीके अर्द्धरात्रादुपरिगतहोरासु ३।१० स्पष्टोर्कः ८।२६ पुनर्मानालाव संज्ञि-
केन तारायानूस्संज्ञिकस्य प्रथमसन्ने रूमीयदेशे वेधः कृतः । तत्र चन्द्रस्य दक्षिण-
दिक्कः शृङ्गं वृश्चिकशिरोभागस्थमध्यतारोत्तरतारयोर्मध्यसूत्रलग्नमस्ति । चन्द्र-
केन्द्रं तत्सूत्रार्किचिदग्रे स्ति । तस्यांतरमपि मध्यतारया तथास्ति यथा मध्य-
तारादक्षिणतारयास्ति । चन्द्रकेन्द्रोत्तरनक्षत्रं च समसूत्रेण आच्छादितमेवास्ति ।
इदं च अर्द्धरात्रादुपरिगतहोरासु होरा ६ क १० । उपलब्धं तत्र स्पष्टोर्कः ९।२३
इस्कन्दरीयदेशे गतहोरासु ७।३० ।

अथ प्रथमवेधः बुस्त्वनस्सरीय वेदपंचाब्धि तुल्यसन्ने मारूफी संज्ञमासस्य
चतुर्दशे तारीके कृतः ।

अथ द्वितीयवेधो बुस्त्वनस्सरीयाक्षवेदाष्ट ८४४ तुल्यसन्ने माखीरसंज्ञमास-
स्यैकोशतितमतारीके । तत्र प्रथमवेधे स्पष्टचन्द्रः ७।१।१५ द्वितीयवेधे ७।५।२०
उत्तरः शरः १।२० प्रथमः द्वितीयः शरः २।२० प्रथमवेधे दशमं सिंहशोर्मध्येस्ति ।

- (क) २. रूमीये for (रूमीय) ३. शृंग for (शृङ्ग)
४. ताराया दक्षिणः for (तारादक्षिण)
७. २० for (१०) ८. अनुस्वार लुप्त
९. बुस्त्वनस्सरीय for (बुस्त्वनस्सरीय) (ख)
१२. अ for (अथ) १३. अद्वितीय for (द्वितीय)
१४. बुस्त्वनस्सरीय for (बुस्त्वनस्सरीयाक्ष) (ख)
१५. ८४५ for (८४४) (ख) १६. + मारूपीसंज्ञ +
१७. + नविशति १९ तम +
१८. स्पष्टचन्द्रः ७।२।१५ for (स्पष्टचन्द्रः ७।१।१५)

- (ख) १. "पुनर्मानालाल — सूत्रलग्नमस्ति" लुप्त
५. दक्षिण for (दक्षिण) ६. केन्द्रं for (केन्द्र)
१०. + ४५४ + ११. मारूफी for (मारूफी)
२७. कोनविशतितम for (कोशतितम) १८. स्पष्टचन्द्रः for (स्पष्टचन्द्रः)

द्वितीयकाले दशमं लग्नं तुलाराशेरन्त्येस्ति । लम्बनसंस्कृतः प्रथमश्चन्द्रः ७।२।०
 द्वितीयः लम्बनसंस्कृतश्चन्द्रः ७।५।५५ स्पष्टः शरः प्रथमे १।५ द्वितीयः १।२० ।
 तन्नक्षत्रस्य ध्रुवकः ७।२ द्वितीयः ७।५।५५ शरः १।२० ।

अथ वेदद्वयकालान्तरं ३६१ ध्रुवकान्तरं ३।५५ अस्मादपि ज्ञातं शतवर्षेणैकांश-
 तुल्यं चलितं ।

इति तृतीयप्रकरणं समाप्तम्

(क) १. +४।१५+

४. द्वितीये for (द्वितीयः)

६. वेध for (वेद)

७. दशम for (दशमं) (ख)

५+१।१०+

७. +शरस्त्वेक रूप एव +

(ख) ३. "द्वितीयः—प्रथमे १।१५" लुप्त

४. "द्वितीयः—ध्रुवकः ७।२" लुप्त

अथ चतुर्थं प्रकरणम्

तत्र तारकानां क्रांति वा^१ शरा वा^२ ध्रुवका सारिण्यामेतेषां मध्ये किं लेख्य-
मिति निरूप्यते । तत्र पूर्वोक्तं^३ वेधेनेदं निश्चितं सर्वाणि नक्षत्राणि एकरूपेणैव
चलन्ति । यस्मिन् गोले चैतानि सन्ति, तद्गोलमपि शतवर्षेणैकांशं चलति । कदंवा-
नुसारेण भ्रमति । अत एव तेषां ध्रुवका शराश्च सारिण्यां मया लिखितुं चिकीर्षां
कृतास्ति । स्पष्टा क्रांतयश्चैकरूपा न सन्तीत्यतस्तात्पर्यम् । यानि नक्षत्राणि वेधा-
हंणि तानि एकप्रमाणमारभ्य षष्टप्रमाणपर्यन्तं लिखितानि । वेधश्च आतुल्^{११}
हलक् संज्ञिकेन गोलयन्त्रेण कृतः । तत्प्रकारो यथा तत्र कस्याश्चित्प्रकाशरूपतारायाः
चन्द्रमसा ध्रुवकनिर्णयितया तारकया सर्वाणि नक्षत्राणि स्पष्टीकृतानि^{१५} । तत्र
सारणी विचारः उत्तरस्थतारकानां सारणीकोष्ठकेषु^{१६} स्थापनं च निरूप्यते ।

अथ मयास्या सारिण्याश्चत्वारि खण्डानि कृतानि । तत्र प्रथमखण्डे तार-

(क) १. वा for (वा) (ख)	२. शराः for (शरा)
३. ध्रुवकाः for (ध्रुवका)	
५. ध्रुवकाः for (ध्रुवका)	६. स्पष्टाः for (स्पष्टा)
७. 'ती' लुप्त	८. 'नि' लुप्त
१०. + प्रमाण मारभ्य षष्ट +	११. जातुल for (आतुल्)
१२. चन्द्रमासात् for (चन्द्रमसा)	१३. निर्णयितया for (निर्णयितया)
१४. 'णि' लुप्त	
* + अथ पंचमं प्रकरणम् +	१६. सारिण्याः for (सारणी)
१७. + क्रियते +	१८-१९-२०-२१-२२-२३-२४ लुप्त
२५. तत्र for (अथ)	

(ख) ४. पूर्वोक्त for (पूर्वोक्त)

७. स्पष्ट for (स्पष्टा)

९. एकः for (एक)

११. वेधश्चातुल् for (वेधश्च आतुल्)

१३. ध्रुवकं निर्णयित for (ध्रुवकनिर्णयितया)

१५. + अथ पंचम प्रकरणम् +

२१. कोष्ठकेषु for (कोष्ठकेषु)

२५. अथ मयास्याः for (अथ मयास्या)

काणां निरूपणं । तेषां आकाशे स्थानज्ञानार्थं च अष्टचत्वारिंशन्मूर्ति^२ स्वरूपेण कानिचिन्नक्षत्राणि हस्तगतानि, कानिचित्पादगतानीत्येवं तेषां स्थाननिर्णयं । कानिचिन्नक्षत्राणि तन्नक्षत्रादक्षिणे चोत्तरे एतावदन्तरेणास्तीत्यनया रीत्या एषां स्थानज्ञानं^५ दर्शितं । एतानि कान्तिवृत्तसमसूत्रानुसारेण येषां ध्रुवकः स्वल्पः, तेषां प्रथम इति संज्ञा कृता । अस्मादपि कानिचिन्नक्षत्राणि दक्षिणगतानि कानिचिदुत्तर-स्थानि इति ज्ञानं कृतम् । अत्र दक्षिणोत्तरज्ञानं कदंबानुसारेणास्ति । पूर्वाचार्ये नक्षत्रज्ञानार्थं मूर्तिषु स्थानानि प्रदिष्टानि । तदुक्तानुसारेणैव मया^{१०} न ज्ञानं कृतं, यतस्त-
राचार्यैः सुपूर्वाचार्योक्तस्थानेषु न स्थापितानि । अपि च यानि नक्षत्राणि, तत् स्थानार्हानि^{१४} तानि मया निसारितानि । तेषां यत्र योग्यतास्ति, तत्रैव स्थापितानि । यतः परीक्षणे स्वल्पायासेन परीक्षणं भवति । यथा अवर्द्धसेनद्वेतारे कन्याराशे स्कन्धस्थले निरूपिते मया च ते तारे कन्याराशेः पार्श्वस्थलं^{१५} निरूप्यन्ते । यतः शिरोदेशात् स्कन्धयोरन्तरं स्वल्पं नक्षत्रस्थानान्तरं^{२०} महत् । तस्मात् यन्मया निरूपितं तदेव समीचीनं ।

- (क) २. मूर्ति for (मूर्ति) (ख) १. चत्वारिंश for (अष्टचत्वारिंशन्)
 ३. 'कानि' लुप्त ४. न्येषां for (एषां) (ख)
 ५. ज्ञानं for (ज्ञान) ६. नीति for (नि+इति) (ख)
 ७. नक्षत्र for (नक्षत्र) (ख) ८. प्रदृष्टानि for (प्रदिष्टानि)
 ९. तदुक्त्यनुसारेणैव for (तदुक्तानुसारेणैव)
 १०. माया for (मया)
 ११. यतस्तैरप्याचार्यैः for (यतस्ताराचार्यैः)
 १२. स्व for (सु) (ख) १४. स्थानानर्हानि for (स्थानार्हानि) (ख)
 १५. 'तानि' लुप्त
 १६. निः सारितानि for (निसारितानि) (ख)
 १७. कन्याराशेः for (कन्याराशे) १८. पार्श्वस्थले for (पार्श्वस्थलं) (ख)
 १९. निरूपिते for (निरूप्यन्ते) (ख) २०. महत्तस्मात् for (महत् तस्मात्)
 (ख) ८. प्रतिष्ठानि for (प्रदिष्टानि) ११. यतस्तैराचार्यैः for (यतस्ताराचार्यैः)
 १३. पूर्वाचार्ययोक्त for (पूर्वाचार्योक्त)

				क			
तारावा मूरति	धु र	श र	दि शाक दर	प्रुद्धे अस गर वृहद्भ ल्लूक	धुवा	श र	दिशा कद र
दधुवे असलूक	ग र	ल धु	भ	१ नामास्थ	१ २५ २०	३६ ५५	उ० ४
१ पुद्ध प्रान्ते	२ ० १०	६६ ०	उ २	ततो अक्ष २ स्य तारयोः प्रथमेयं	२ २५ ०	४३ ०	उ० ५
२ तत किंचि दग्रे	२ २ ३०	७० ०	उ ३	३ ततः	२ २६ २०	४३ ४०	उ० ५
३ पुच्छमूले	२ १६ ०	७४ ०	उ ४	४ ललाटस्थ तारयोर- ग्रगतेयं	२ २६ १०	४७ १०	उ० ५
४ चतुर्भुजस्या ग्निमभुजस्थ दक्षिणतारा	२ २६ ४०	७५ ४०	उ ३	५ तयोः पृष्ठेयं	२ २६ ४०	४७ ०	उ० ५
५ तद्भुजस्यै वोतरत ए	३ ३ ४०	७७ ४०	उ २	६ अग्रिम कर्णे	२ २८ १०	५५ ३०	उ० ५
६ द्वितीय- भुजस्य दक्षिणतारा	३ ७ १०	७४ ४०	उ २	७ ग्रीवस्थ तारयोर- ग्रगतेये	३ ० ३०	४३ ५५	उ० ५
७ तद्भुजस्यै वोतरत ए	३ ३६ ५५	७४ ५०	उ २	८ तयोः पृ तारयोर	३ १२ ३०	४४ १०	उ ४
सूरतिके बाहरि	३ १३ ०	७१ १०	उ ४	९ त्रक्षस्थता- रयोक्त- रेयम्	३ ११ ०	४२ ०	उ० ४
० ०	० ०	० ०	०	१० तयोर्द- क्षिणेप	३ ११ ०	४५ ०	उ० ४
० ०	० ०	० ०	०	११ वामजानं पर्वणि	३ १० ४०	३५ १	उ० ३
				१२ वामज्या दस्याता रयोरुत्तरेयं	३ ५ ३०	२६ २०	उ० ३

अथ द्वितीयखण्डं नक्षत्राणां ध्रुवकार्यं अन्तुनीनस्संज्ञकस्य प्रथमसंतीय ध्रुवका कृता । एवं तत्र बुरहानस्सरीय पंचाष्टाष्टतुल्ये सन्नो ८८५ स्ति । तत्रैव नू स्कन्दरीय सन्नः ४६१ सारिण्यास्तृतीयखण्डे नक्षत्राणां २६ शरा सारिण्याश्चतुर्थ खण्डे एतेषां प्रमाणानि इयं उत्तरस्थनक्षत्राणां सारिणी ॥छा॥छा॥

उत्तर नक्षत्राणां ध्रुवकादि

तारावा	भूरति	ध्रुवाशरदिशकदर	३। ५।५५	१४६
लघुमूल्लूक			३।११।४०	४४।३०
२०। ०।१०	६६। ०	३	१।२२।१०	५१। ०
२। २।३०		३	४। ३।१०	४६।३०
२।१६। ०	७६। ०	३	४। ३। ०	२६।२०
२।२६।४०	७५।४०	३	४।२२।१०	२८।१५
३। ३।४०	७७।४०	२	४।२४।१०	३०।१५
३। ७।१०	७४।४०	२	४। १।४०	२५।५५
भूरति कैवाहरि			४। ६।५५	२५।१५
वडाभिल्लूक			४।१०।२०	५३।००
१।२५।२०	३६।५५		४।१२।१०	५५।४०

(क) १. अन्तुनीनस्संज्ञकस्य for (अन्तुनीनस्संज्ञकस्य)

२. ध्रुवताः for (ध्रुवका) ३. कृताः for (कृता)

४. बुरन्तनसरीय for (बुरहानस्सरीय) ५. + ८८५ +

६. सन्नेस्ति for (सन्नो ८८५ स्ति) ७. '८८५ संख्या' लुप्त

८. सिकन्दरीय सन्नः for (तत्रैव नूस्कन्दरीय सन्नः)

९. + भूरसवेद तुल्यः + १०. लुप्त

११. शराः for (शरा) १२. चतुर्थ खण्डे for (चतुर्थ खण्डे)

१३. सारणी for (सारिणी)

(ख) २. ध्रुवकानि for (ध्रुवका) ३. कृतानि for (कृता)

४. बुरहानस्सरीय सन्नः for (बुरहानस्सरीय)

५. "पंचाष्टाष्ट—स्कन्दरीय" लुप्त १०. १४ for (२६)

रा२५।५०	४३। ०		७।१८। ०	५५।४०
रा२६।२०	४३।४०		४।२६।५५	५४। ०
रा२६।१०	४७।१०	बाहर के तारे	४।२७।५५	३६।१५
रा२८।१०	४७। ०		४।२०।१०	४१।२०
			३।१५। ०	१७।१५
३०। ०।३०	५५।३०		३।१३।२०	१६।१०
	४३।५५			
३। २।३०	४४।२०		३।१७।१०	२०। ०
३।१६।००	४२। ०		३।१७।१०	२२।४५
३।११। ०	४५। ०		३।११।१०	२२। ८
३।१०।४०	३५। १		३। ०। ०	२२। ०
३। ५।३०	३४।२०			
३। ६।२०	३६। ०	तारेक्रजिभरके	३।२६।४०	७६।३०
३। ५।४०	३०।२०		७।११।५५	७८।३०
			७।१३।१०	७५।४०
७।२०।५५	८०।२०		५।१०। ०	७४।४०
७।२६।४०	७५।३०		५।२०। ०	७०।४०
८।२४।४०	८२।२०		४।१२।४०	७०। ०
९। २।२०	७८।१५		४।११।२०	६४।४०
८।२८।५०	८०।२०		३।१६।१०	६१।१५
९।१६।३०	८१।२१		३।१३।१०	५६।४५
११।८६। १	८५।४०			
११।२०।३०	८३। ०			
०। ७।४०	७८।५१	कै का उस	१। ५। ०	७५।४०
०।२२।५५	७७।५५		१। ३। ०	६४।४५
०।२१।४०	८०।३०		४। ७।२०	७१।१०
०।२६।१०	८१।४०		११।१७।४०	६६। ०

०।१३।२०	८०।१५		११। ६।२१	४१।५१
२।२०।२०	८४।३०		११।१०। ०	३०। ०
१।११।५५	८३।३०		११।२८।३०	६५।३०
१।११।२८	४४।५५		११। ७।३०	६२।१५
३।१८।४०	५७।३०		११।१६।२०	६१।१५
३। ६।४०	८६।५५		११।१७।२०	६१।१५
५। ६।४०	८१।५५			
५। ०। ०	८३। ०			
५। ८।२०	८४।५५	बाहूर के	११।१३।४०	६।५०
५। ८।२०	७८। ०	तारे	११।२१।२०	५६।३०
१। ७।२०	५८।४०			
५। ७।२०	५८।२०			

बाहूर का तारा

५। ५।४०	५६।१०	६।१४।४०	४४।३०
५। ६।४०	५४।४०	६।११।४०	४६।१०
५।२६।४०	४६।०	६।११।५५	४८। ०
६। ५।४०	५३।५५	६।१३।४०	५५।३०
६। ५।४०	५८।४०	६।१७।१०	४४।४५
६। ५।४०	५३।१५	६। ७। ६	४४।४५
६। ५।४०	५७।३०	६।२१।२०	४६।१०
६। ८।३०	४६।१०	६।२१।४०	४६।२०
६। ८।३०	४५।३०		
६। ६।४०	४१।१०		
६। ७। ०	४२।३०	७।१७।४०	३१।३०
६। ७।४०	४७।२०	३। ६।४०	४३। ०
५। ०। ०	४०।१५	६। १।४०	४०।१०
५।२५।४०	४।४०	६।२८। ०	३७।१०

५१२५ ।	४२१०	७१६१४०	४८१ ।
५१ ५१२०	२८१ ।	७१२३१ ।	४८१३०
५१२११२०	२८१ ।	७१२७१४०	५२१ ।
५१२०१३०	२७१३०	८१ ५१३०	५२१५५
३१२११२०	२६१ ७	८१ ११४०	५४१ ।
३१२११ ४	२५१ ।	८१ ११३०	५३१ ।
७१३३१४५	५३११०		
७१६१ ।	५३१३०	८११७१२५	६२१ ।
७११०१ ।	५६११०	८१ ४१२०	६२१ ।
७१११११०	५८१३०	८१२०१२०	६२१ ।
७११४१ ।	५८१५५	८१२३१ ४	६११ ।
७११५१२०	६०१२०	८१ २१ ।	६०१ ।
७११६१२०	६१११५	८१ ११४०	६११२०
८० ५५	६११ ।	८१२११ ।	६०१२०
७१२५११०	६११२०	८१२०१५०	५६११०
७११५१२८	७०११५	८१२४१ १	५५१०
७११६१५५	७१११५	८१२४१ ।	५४१४५
७११६१४०	७२१ ।		
७१ ०१४०	६०११५	८१ ७१३०	४८१२०
६१२५१४०	६०१ ।	८१ ८१ ।	५५१३०
६११३१२०	६३१४०	८११६१२०	५४१३०
६११३११०	६४११५	८१२०१३०	५७१२०
६१११११०	६४१ ।	१०१ ८११०	६०१ ।
		८११६१२०	६०१४०
		८१२२१३०	६८१६०
		८१२१११०	७११३०
		१०११६१ ।	७४१ ।

१०। ०।५५	४६।३०	०।१७।४०	४५। ०
१०। ३।५०	५२।१०	३। २। २	५५। ०
१०। ६।४०	५४। ०	०।१५। ०	५२।४०
१०।१०। ०	५५।१०	०। ७।५५	५३।४०
१०।१४।३०	५७। ०	०। ३।२०	५१।४०
१०।११।१०	६४। ०	०।२६।४०	४ ।३०
१०। २।४०	६४।३०	१। १।१०	३७।३०
१०।१२।१०	६४।४५	१। २।४०	२४।३०
		०।२७।३०	३२।२०

तारे बाहर के

		१। ०।४०	३४।३०
०।१३।४०	४६।४०	४१।३२	३१।१०
०।१५।५५	५१।४०	१। ४।३०	३०।०
		१। ५।२०	२७।५५
	४५।२०	१। ७। ०	२७।४०
	४६।४५	१। ७।३०	२७।२०
	४७।५५	१। ०।३०	२७। ०
	४६। ०	०।२६।१०	२३। ०
	४५।३०	०।२७।४०	२१। ०
०।२७। ०	४७।१०	०।२६।५५	३१। ०
०। १।४०	४७।२०	०।१४।५५	१२।५५
०।१४।४०	४४।२०		
१।१३। ०	२८। ०	२। २।५५	२०।०
१।१४।१०	२८।१०	२। १।१०	१५।४५
१।१६।२०	२६। ०	२। २।५५	१३।२०
१। ६।५५	२६।१५	१।२२। ०	२०।४०
१। ८।४०	२४।३०	१।१२।१०	१८।००

११६।५५	२८।४५	१।२२। ०	१८। ०
१। ६।५५	२१।५५	१।१६।५६	१६। ०
१। ८।४०	१६।१५	१।१५।४०	५। ०
१। ८।२०	४४।५५	१।२६।४०	८।३०
१। ४।२०	४२। ०	१।२६।२०	१२।१०
१। ६।२०	४१। ०	१।२०।४०	१३। ०

सारिज के तारे

१।११।५५	१८। ०	७।२७।५५	३६। ०
१।१५। ०	३१।३८	७।२८। ०	२७।१५
०।२४।४०	२०।४०	७।२९। ०	२६।४५
		७।१३।२५	३३। ०
		७।१४।४०	३०।५५
२। २।३०	३०। ०	७। ८।२५	२३।४५
२। २।२०	३।५५	७। ५। ०	१७।२०
१।२५।१०	२२।३०	७।२६।४०	२६।३०
७। २।२०	१५। ०	८। ३।२०	३७। ०
७। ३।२०	१३।४०	८। ४।४०	३३। ०
७।२१।१०	१४।२०		
७।२३।२०	७।३०		
७।२३। ०	२।१५	६।१८।५५	३८। ०
७।२६।३०	२।१५	६।२१।४१	४०। ०
७।२५। ०	१।३०	६।२१।१०	३६। ०
७।२५।५५	८।२०	६।२२। ०	३४।१५
७।२७।१०	०।१५	६।२१।२०	३७।१५
७।१२।१०	१। ०	६।२३।१०	४२।३०
७।११।२०	११।५५	६।२१।४०	२६।१५
७।१०।४०	५।२०	६।२४।५५	२१।३०

७। ६।५५	३।१०	६।२४।३०	२५।२०
७।१२।२०	१।४०	६।२८।५५	२४। ०
७।१०।२०	०।४०	६।४७।२०	१६।३०
७।१०।४०	०।४५	६।२३।४०	१६।३१
		६।२७।४०	१०।३०
		६।२६।५५	८।३०
खारजके			
८।२०	२८।१०	६। ३।४०	१०।५५
८। २।४०	२७।२०	८। ८।४०	२०। ०
८।२०	२५। ०	८। ३।४०	२१।२०
खारजके			
८।१८। ०	२०। ०	६। ३।४०	३०।५०
		६। ८।५५	१६।१०
६।१६ ०	३८।५५	८।२६। ०	२५। ०
७। ६।४०	३६।१०	८।२८।१०	३०। ०
६। ५।५५	३८।५५	८।२६।४०	४५।३०
६। ३।४०	३६। ०	८।२१।१०	१८।१०
६। ३।२०	३८।४०		
६। ७।१०	१६।५५	६।१७।४०	२६।१०
६। ४।५५	१७।१०	६।१८।४०	२६। ०
६। ३।५५	२६।१०	६।२०।१०	२७।४५
६। ४।४०	३०। ०	६।२१।२०	३२। ०
६। ३।१०	११।३०	६।२३।३०	३३।५५
६। ६। ०	३१।३०	६।१७।३०	३२।००
६।२६।४०	२८।४०	६।१७।३०	३३।१०
६। १।१०	२६।४०	२।१७।३०	३३।३५
६।२२।१०	२६।२०	६।१७।४०	३३।३५
		६। ६।१०	३३।३०
		१०। ६।१०	१६।५५
		१०। ८। ०	१६। ०
६।२६।३०	२०।३०	१०। ५।२०	२२।३०
४।२८। ०	२०।४०	१०।१३।४०	४१।१०

११२६१२०	२५१३०	१०११७१४०	३४११५
११२७१४०	२५१ ०	१०११२१२०	३६१५५
११११७१५५	२६१ ०	१११२५१२०	२४१ ७
११११२११०	२११३०	१११२६१२०	२७१ ०
१११ २११०	२११ ०	१११२४१२०	२३१ ०
१०१२६१४०	१११४०	१११२३१४०	३२१ ०
१११ ४१३०	२५१३०	१११२४१४०	३११४१
१११ ५१ ०	२५१ ०	१११२५१ ०	३२१३०
१०१२११ ०	३४१३०	१११ ११४०	३२१२०
१०१२०१३०	२११ ०	१११२०१४०	४११ ०
१०१२६११०	२११३०	१११२३११०	४२१ ०
१०१२७११०	१६१ ०	०१२४१ ०	१४१ ०
१०११६१५५	१११ ०	१११२५१४०	१७१३०
१०१२०१३०	१५१ ०	२११ ३११५	१५१ ७
१०१२११२०	१६१ ०	०१ ३११५	१६१२०
१०१२०११०	१६१ ०	०१ १११५	३०१ ०
०१२ १२६	३२१२०	४ ०१११२०	४१५५ ५
०१५६१५५	२६१ ०	४ ०१२३१५५	१४० ४
०११७११०		०१२५१२०	२१३० ४
०११११५०		०१२७१ ०	११५५ ४
०११२१२०		०११११ ४	५
०११२१ ०		५१ ०१ ०	५
०११२१२०		१११५१ ०	४
०११२१४०			
१११४११०			

सारे १०३ तीसरे २ चौथे के ४
पांचवे के ६

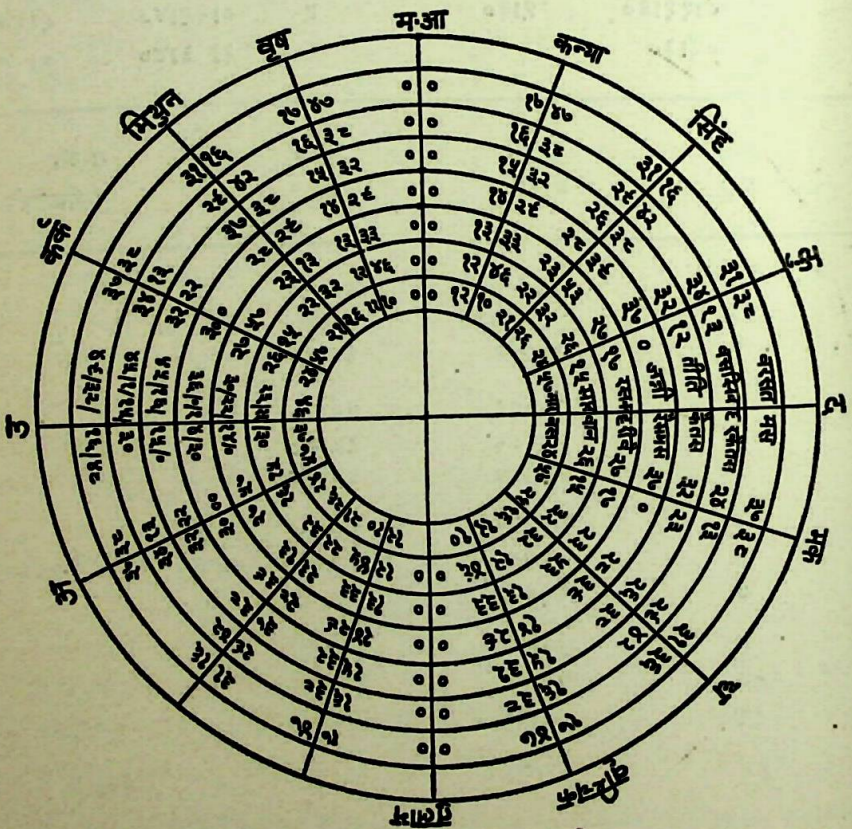
सारे २३ तीसरे के ४ चौथे तक ५पाच इ ४ छे

टेक १		सूरति के बाहरि	
१११३०	३६१३०	३ ०१०१४०	१०१ ० ३
१६१ ०	२०१ ०	३ ०१२१४०	१०११० ४
१६१२०	१११४०	४ ०१२१२०	१२१४० ५
		५ ०१११४०	११११० ५

१६। ०	१६। ०	४	०।१६।१०	५
सब ४ चौथी के ३ तीसरी के ४				
सारे तारे सूरति उत्तर की मै ३६० पहली के				
दूर के ३ दूसरी के १८ तीसरी के ८५				
चौथी के				
१७७ पाँच इ के ५८ छटी के १३ छुंघले				
बदला १ मेप की सूरति				
	७।२०	३	०।२६।२०	६। ० ४
०। ६।४०	८।२०	३	०।२६। ०	७।१५ ४
०। ०।४०	७।४०	५	०।२४।४०	८।३० ४
०।११। ०	६।४०	५	०।२४।२०	९।१५ ४
०।११।३०	५।३०	५	०।२४।३०	९।१५ ४
०६।३०			०।२६।४०	९।३० ५
			१। ३।४०	८। ० ३

अ. अंगु	सू. ख. मोको	चं. अ. को	स श्री सुलीकृतको
०	६०। ०	६०। ०	
१	६६।५०	७०।३०	
२	५६।१६	६५।१०	
३	४६।१६	५६।२०	
४	४२।३६	५४।२७	
५	३६।३०	५०।१४	
६	२१। १	५६।१५	
७	२५।४६	४२।३१	
८	२१।४४	३८। ७	
९	१५। ०	३५।४२	
१०	११। ६	३२।२६	
११	६।२२	२६।२३	
१२	१।२७	२६।२३	६०। ०

१३		२३ २८	६३।३७
१४		२०।५६	५२।२१
१५		१७।४८	४३।३६
१६		१५। ०	३५।४१
१७		१२।२८	२८।२८
१८		९।१६	२२।१९
१९		६। १५	१५।४३
२०		६।२५	१९।३६
२१	१	१।३६	

मेपादि मूर्तिनां ध्रुवकः शरादि

१। ६।४०	१२।४०	४	१। ३।४०	५।०	३
१। ३। ०	१४।५५	३	सोरे ३२ पहीनीक १ जीसरीक ६		
१।१२।१०	१०। ०	४	चौथी का १२ पांच इके १३ छटी		
१। ४। ३	१०। ०	४	का १ बाहर केता रे		
१। ६।१०	५।४५	३	०।२५। ०	१२।३०	४
१।१०।२०	१०।१५	३	१।२०। ०	२०। ०	५
१।१०।५५	५।१०	३	१।२६। ०	२। ०	५
१।१२।४०	३। ०	१	१।२६। ०	६।२०	५
१।११।५५	४। ०	३	१।२६। ०	७।४०	५
१।७७।१०	५। ०	४	१।२७। ०	०।४०	५
१।२३। ०	३।३०	५	१।२६। ०	१। ०	५
१।२०। ०	३।३०	५	२। १। ०	१।२०	५
१।२७। ०	३। ३	३	२।१२।२०	३।२०	५
१।२५।४०	०। ०	४	२। ३।२०	१।१५	५
१।१२।५५	१।३०	५	सोरे ११ चौथी क ११ चई का १०		
१।११।४०	१।५०।०	५	सूरति दो भूवालक की		
१। ७। ०	०।४०	५	२।२३।२०	६।४०	२
१। ६। ०	१। ०	६	२।२६।४०	६।१५	२
१। ८। ०	५। ०	५	२।१६।४०	१०। ०	४
१। ८।३०	७।१०	५	२।१८।४०	७।२०	४
१।१२। ०	३। ०	५	२।२२। ०	५।३०	४
१।११।४०	५। ०	५	२।२४। ०	४।५५	४
१। २।१०	४।३०	५	२।२६।४०	२।४०	४
१। २।३०	३। ४	५	२।२६।४०	२।४०	४
१। ३। ४	३।२०	५	२।२३।१०	३। ०	५
३।२७।२०	४।१०	४	४।२८।३०	२५।३०	सूक्ष्म
०। २।२०	४।१५	४	सारे ८ चौथा १ पांचवे ४ छटा बदलो		
४। ६।१०	०।१०	४	का ३ कन्याकी सूरति		
४। ७। ०	४। ०	६	४।२६।२०	६।१५	
४।१०।२०	५।२०	६	४।२७। ०	५।४०	
४।१२।१२	२।२०	६	५। ०।४०	८। ०	

४१११२०	५१४५	५	५१ ०१४०	५१३०	
४११४१०	१३१४०	५	४१२६१ ०	०११०	
४११४२०	३३१२०	५	५१ ८११५	३११०	
४११६१२२	६१४०	३	५१ ११ ०	२१५५	
४१२०१२०	५१५७	३	५११७१०	२११०	
४१२११४०	११५५	४	५१२११ ०	११४०	
४१२४१४०	५१५५	४	५११४१२०	८१३०	
४१ ७१३०	०१२०	५	५१ ८११०	१११५५	
४१२४१३०	१११५५	१	५११६१ ०	१११४०	
सारे २० पहले २ दूजे २ तीजे	६		५११२११०	१५११७	
चौथे ८ पांचवें ५ छट			५१२६१४०	२१४०	
बाहर के		५	५१२५१५५	८१५०	
४१ १११०	१३१२०	३	५१२६१२०	३१२०	
४१ ८११०	१५१३०	४	५१२७१ ०	०१३१	
४११७१३०	१११०	५	६१ ०११०	३१३२	
४११७१३०	०१३०	५	५१२४१ ०	३१४०	
४११८१ ०	२१४०	सूक्ष्म	६१ ११४०	११३०	
४१२४१५५	३१ ०	सूक्ष्म	६१२८१ ०	८७१३०	
४१२४१२०	२५१ ०		६१ ६१४०	७१३०	
२१२३१ ०	११३०	५	३११६१३०	५१३०	४
२१२११४०	०१३०	३	३१ ८१२०	१११५५	४
२११८११५	२१३०	३	३१ २१४०	११ ०	५
२११११४०	६१ ०	३	३१ २१३०	७१३०	४
२१ ६१३०	११३०	४	सारे ६ चौथे ७ पांचवा १ बादल		
२१ ८१३०	१११५	४	बाहर के तारे		
२१ १११०	३१३०	४	३११४११०	७१२०	४
२११२१ ०	७१३०	३	३१२११४०	५१४०	४
२११४१४०	१०१३०	४	७११४१ ०	४११५	५
सारे १८ दूसरी के २ तीसरी	५		३११२१ ०	७११५	५
चौथे के ६ पांचवें के २			सारे ४ चौथे २ पांचवें २		
बाहर के तारे			सूरति सिंह की		
२१ ४११०	०१४०				

२। ६।३०	५।५५		३।१८।२०	१०। ०
२।१५।१०	७।१५		२।२१।१०	४।३०
२।२८।२०	१।२०		३।२४।२०	१२। ०
२।२७।२०	३।२०		३।२४। १	६।३०
२।२४। ०	२४।३०		४।१४।१०	११। ०
३०। ०।४०	७।४०		४। २।१०	३।३०
सगली ७ चौथा का ३ पाँच			४। २।३५	०।१०
का ४ करक का तारा			४। ३।३४	०।५५
३। १।२०	०।४०		४। ३।३४	१।१५
३। ७।४०	१।१५		२। ०। ०	०।५५
३। ८। ०	१।१०		३।२७।२०	०। ०
३।१०।२०	२।४। ०		३।२४।१०	३।४०
३।११।२०	०।१। ०			
३।२७।२०	४।१०	४	४।२८।३०	२५।५० सूक्ष्म
४। २।३०	४।१५	४	सारे ८ चौथा १ पाँचवै ४ छटा	
४। ६।१०	०।१०	४	वदलीका ३ कन्या की सूरति	
४। ७। ०	४। ०	६	४।२६।४०	४।१५
४।१०।३०	५।२०	६	४।२७। ०	५।४०
४।१२।१२	२।२०	६	५। ०।४०	८। ०
४।११।२०	५।४५	५	५। ०।१०	५।३०
४।१४।१०	१३।४०	२	४।२६। ०	०।१०
४।१४।२०	३३।२०	५	५। ८।१५	२।५५
४।१६।२२	६।४०	३	५। १। ०	२।१०
४।२०।२०	५।५७	३	५।१७।१०	१।४०
४।२१।४०	२।५५	४	५।२१। ०	८।३०
४।२४।४०	५।५५	४	५।१४।२०	१३।५५
४। ७।३०	०।२०	५	५। ८।१०	११।४०
४।२४।३०	११।५५	१	५।१६। ०	१५।१०
सारे २० पहले २ दूजे २ तीजे ६ चौथे			५।१२।१०	२।४०
८ पाँचवै वै ५ छ टै ४			५।२६।४०	८।५०
बाहर के			५।२४।५५	३।२०
४। १।१०	१३।२०	४	५।२६।२०	०।१०

४। ८।१०	१५।३०	३
४।१७।३०	१।१०	४
५।१७।३०	०।३०	५
४।१८। ०	२।४०	५
४।२४।५५	३। ०	सूक्ष्म
४।२४।२०	२५। ०	सूक्ष्म
६। ७।३०	२।४०	४

६। ८।२० ११।४० ४
 ४।१२।४० ६।५५ ४
 सारे २६ पहला १ तीसरा ६ चौथा
 ७ पांचवे १० छठे २

बाहर के तारे

५।१४।४०	३।३०	५
५।१६। ०	३।२०	५
५।२२।१५	३।२०	५
५।२७।१०	७।१०	६
५।२८।१०	८।२०	५
५। ५। ०	७।५५	६

सारे २ पांचवे ४

छठे २ सातवां अध्याय

पुरा हुआ

आठवां अध्याय में ६ प्रहिले

चारि सकल पहली फसिल

आधे दक्षिण गोलमें

सूति तुलाकी

६।१८। ०	०।४०	२
६।१६। ०	२।३०	५
६।२२।२०	८।५०	२
६।१७।४०	८।३०	५
६।२४। ०	१।४०	४
६।२१।२०	१।१५	४

५।२३। ०	३।३२
६। ०।१०	३।००
६। १।४०	८७।३०
६।२८। ०	७।३०
६। ६।४०	

सारे ८ दूजे २ चौथे ४ पांचवे २

बाहर के

६।२७।२०	६। ०	५
७। ३।४०	६।४०	४
७। ३।२०	६।१५	४
७। ३।२३	०।३०	६
७। ०।२०	०।२०	५
७। १।१०	१।३०	४
६।१३। ०	७।३०	०
७। १।१०	८।३०	४
७। २। ०	६।४०	४

सारे ६ तीसरा २ चौथे ५ पांचवें २

छठे १ वृद्धिक की सूरति

७। ६।२०	१।२०	३
७। ५।४०	१।४०	३
७। ५।४०	५। ०	३
७। ६। ०	७।१५	३
७। ७। ०	१।४०	४
७। ६।२०	०।३०	४
७।१०।४६	३।४५	३
७।१२।००	४। ०	२
७।१४।३०	५।३०	३
७। ६।२०	६।१०	५

६।२७।५५	४।५५	४
७। ३। ०	३।१५	४
७।१८।५५	१५। ०	३
७।२०। ०	१८। ०	३
७।२०।१०	१८।३०	३
७।२३।१०	१८।५५	३
७।२८।१०	१९।४०	३
७। ०।३०	१५।२०	३
७।२८। ०	१३।२०	३
७।२७।३०	१३।२०	३
७।२७। ०	१३।३०	४

सारे २१ दूसरे १ तीसरे १३ चौथे
५ पांचवे २ बाहर के

८। १।१०
७।२८।३०
७।२५।३०

बादल

सारे ३ पांचवे २ बादल १
अन की सुरति

८। ४।३०	६।२०
८। ०।४०	६।३०
८। ८। ०	६।५५
८। ८। ०	१।३०
८। ६।४०	२।५५
८।१५।२०	३।१०
८।१३। ०	३।४४

८।१५। ०	०।४५
८।१५।४०	२।१०
८।१२। ०	१।३०
८। ७।४०	७।४०
८। ७।२०	५। ०
८। ५। ०	८। ०
८। ८। ०	०।४५

बादल

७।१८।४०	६।४०	५
१।१८।३०	११।०	३
८।१८।१०	२। ०	४
८।२१।२०	२।५५	५
८।२२।४०	४।३०	४
८।२२।५५	६।२०	४
८।२५।४६	५।३०	६
८।२८।३०	५।५५	५
८।२७।४०	२। ०	४
८।२२।२०	१।५५	५
८।२४।५५	२। १	४

८। ४। ०	२।३०	५
८।१२।४०	४।३०	४
८।१६।२०	६।१५	३
८।१२।४०	१८। ०	२
८।१२। ०	४।३०	२
८। ७।४०	४।३०	३
८।२६।२०	१३।३०	३
८।२६।५५	२१। १	३
८।२७।४०	४।५५	५
८।२७।५५	७।५५	५
८।२८।५५	७।५५	५
८।२८।४०	१।३०	५

सारे ३१ दूसरे २ तीसरे ६ चौथे ६
पांचवे ८

छटे

मकर की सुरति

८। २।२०	७।२०	३
८।२७।४०	२।५५	५
८।२८।४०	४।२०	५

सारे २८ तीसरे ४ चौथे ६
पांचवे ८ कुंभ की सुरति

हा ना४०	११३०	६	११ ०१२०	५
हा ना५५	०१४०	६	१०१ ६१२०	३
हा ६११०	३१५५	५	१०१ ५११०	५
हा१११४०	३१ ०	६	हा२६१३०	३
हा१११५५	०१५५	५	हा२७१२०	५
हा१११५५	६१३०	४	हा१७१४०	३
हा१११४०	ना४०	४	हा१६११०	४
हा११६१४०	७१४०	४	हा१४१४०	३
हा२०११०	६१५५	४	१०१ हा३०	३
हा२३१ ०	६१ ०	५	१०११११४०	३
हा११ना४०	६११५	५	१०११२१ ०	३
हा११६१४०	४१ ०	५	१०११३१२०	३
हा११६१४०	२१५५	५	१०१ ६१ ६	४
हा११६१४०	०१ ०	४	११ ७१ ०	५
हा२७१ ०	०११५	४	१०१ ना४०	४
हा२३१२०	४१४५	४	१०१ ११४०	४
हा२५१ ०	४१३०	४	१०१ ३१४०	६
हा२४१२५	२११०	३	१०११११४०	३
हा२६१२०	१२१ ०	३	१०११११४०	३
हा२६१५५	०१२०	४	१०१ ४१४०	४
हा२ना४०	०१ ०	५	१०१ ४१४०	५
१०१ ना२०	१०१ ०		१०१२७१४०	१५१३० ४
१०१ ७१५५	हा ०		१०१२हा४०	१४१२० ४
१०११४१ ०	२१ ०		१०१२हा ०	१४११५ ४
१०११४१४५	० ११०		सारे ३ चौथे का	
१०१ ७१४०				
१०१२०१ ०	१११०		मीन की सुरति	
१०१२०१ ३	०१३०		१०१२११ ०	हा११५ ४
१०११हा ०	११४०		१२१ ४१६०	हा११५ ४
१०११हा५५	३१ ०		१०१२हा ०	हा२० ४
१०१२हा५५	४११०		१०१२ना११०	हा३० ३
१०१२३१४०	ना११५		१०१ ०१४०	७१२० ४

१०१२३।१०	८।१५	२०१२६। ०	४।३०	४
१०१२१।१०	११। ०	१०१२६।४०	३।३०	४
१०१२३।१०	१०।५५	११। ६। ०	६।२०	४
१०१२१।१०	१४।४५	११।११। ०	५।४५	६
१०१२३।१०	१५।४१	११।१३। ०	३।४५	६
१०१२३।१५	१४।१०	११।१७।१०	२।१५	४
१०।१७।१०	१५।१५	११।२०।३०	१।१०	४
१०।१७। ०	१५।४५	११। ३। ०	६। ०	४
१०।१७।३०	१५।४५	११।२२।२०	२। ५	६
१०।१८।२०	३६।५३	११।२३। ०	५। ०	६
१०।११।५५	५५।२०	११।२६।३०	२।२०	४
१०।१२।४०	१४।२०	०।२८।४०	७।४०	४
१०।१३।१०	१४। ०	०। ०।४०	७।४५	४
१०। ०। ०	२३। ०	१२।३०	८।३०	३
सारे ४२ पहले १ तीसरे ६		०। ०।३०	१।२०	४

चौथे १८ पाँचवे १

छठे १

बाहर की सूरति

दक्षिणदिनगतनक्षत्राणि । ध्रुवक शरादि

०। ०।१०	१।५५	५	सूरति जिनव की		
०। ०।२०	५।२०	३	ध्रु.	श.	प्रयासी
			०।१२।४०	७।४५	४
०। ०।२०	२१।४५	५	०।१७।४०	१२।२०	३
०। १।४०	२१।४०	५	०।१२।४०	१३।३०	३
०। १।३०	६। ०	४	०।१०।३०	१४। ०	३
११।२८।४०	२०।१५	६	०।१०।१०	८।१०	३
११।२७।४०	१६।५५	६	०।१२।४०	६।२०	४
११।२७।४०	२०।२०	६	०। ७।४०	४।१०	४
११।२६।४०	१४।२०	४	०। ३।१८	२४।३०	४

११२७।४०	१३। ०	४	०। ३।२०	२८।४०	४
११। २।१०	१२। ०	४	०। ६।४०	२७।३०	४
११२७। २	१७। ०	४	०। ७। ०	२७। ६	३
१७।२६।५५	१५।२०	४	०।२२। ०	२५।२०	३
०। ०। ०	१७।४४	४	०।२३। ०	३०।५५	३
सारे ३४ तीसरे की २ चौथे की			०।२५। ०	२०। ०	३
२३ पांचवे की ३ छठे की ७			२१।१६।४०	१५।२०	३
बाहर के तारे			११।१५। ०	१५।४०	३
११। १।१०	२।४०	४	११। ०। ०	१३।४०	५
११। २।१५	२।३०	४	११।१०।४०	१४।४०	५
११। ०। ४	५।३०	४	११। ६।४०	१३।१०	५
११।११।२०	५।३०	४	११। ६। ०	१४। ०	५
	सारे	४	११। ४।२०	६।४०	३
			११। ५।४०	२०।२०	३

सारे २२ तीसरे के १०

चौथी के ८ पांचवी के ४

छटी की

१।२७। ०	२२।५५	बदला	१।२५।२०	२४।१०	२
२। २। ०	१०। ०	१	१।२७।२०	२४।५५	२
१।२४।१०	१७।३०	२	१।२८।१०	२५।४०	३
१।२५। ०	१०। ०	४	१।२३।५५	२५।५५	४
२। ४।२०	१४।३०	४	१।२६।३०	२८।४०	३
२। ६।२०	११।५५	६	१।२६।४०	२६।१०	३
२। ६। ०	१०। ०	४	१।२७। ०	३०।४०	४
२। ६। ०	६।४५	४		३	
२। ६।२०	८।१५	४	१।१७।१०	३०।५५	४
२। ६।४०	८।४५	६	१।१६।५५	३१।३०	१
२। १।४०	३।४५	६	१।२१। ०	३०।१५	४
२। २।२०	३।१५	५	१।२३।२०	३१।१०	३
१।२७।३०	१६।४०	५	१। ०।१०	३३।३०	३
१।२६।२०	२०। ०	४			

११२५।२०	२०।२०	६	११२८।२०	३१।५५	४
११२५।१०	२०।४०	६	११२८।५५	२८।१५	४
११२०।३०	८।१०	५	११२८।०	२८।५५	४
११२०।०	८।१०	४	११२४।४०	२८।५	४
११२०।०	१०।५५	४	११२३।४०	२५।५५	४
११२०।२०	१२।५५	४	११२०।१०	२५।२०	४
११२०।१०	१४।५५	४	११२०।०	२६।३०	५
११२४।५५	१५।५५	३	११२४।३०	२७।०	४
११२४।५५	१७।१०	३	११२४।५५	२६।५५	४
११२४।२०	२०।२०	३			
०।२७।०	३२।५५	३	सारे ३४ पहिली १ तीसरी ५		
०।२४।४०	३१।०	४	चौथा २६ पांचवी २		
०।२४।१०	२८।५५	३	११२४।४०	३५।०	५
०।२२।०	२५।३०	३	११२४।५५	३६।३०	५
०।१७।१०	२३।५५	३	११२१।२०	३५।४०	५
०।१४।५६	२३।५५	४	११२१।१०	३७।४०	५
०।१२।१०	२३।५५	३	११२०।१०	३६।१५	४
०।१५।३०	३२।१०	४	११२४।५५	१४।४५	४
०।१५।५५	३४।५५	३	११२४।२०	४१।३०	३
०।८।५५	३८।३०	४	२।११।०	४४।२०	३
०।१३।५५	३६।०	४	२।२६।०	४५।१५	४
०।१७।३०	४१।२०	४	२०।४।०	४४।५५	४
०।२१।०	४२।३०	३	२।२।४०	१८।२०	४
०।२१।३०	४३।१५	४	२।२।४०	१८।१०	४
०।२२।१०	४३।२०	४			
०।२४।२०	५५।२०	४			
०।४।१०	५१।४४	५	२।१७।४०	३६।१०	१
०।५।०	५३।५५	४	२।१६।४०	३५।०	४
०।१८।१०	५३।१०	४	२।२१।४	३६।३०	५
०।२५।५५	५३।०	४	२।२३।२०	३७।४५	४
०।१७।५५	५३।३०	४	२।२०।२०	४०।०	४
०।१४।५५	५२।३०	४	२।२६।३०	४२।४०	५

०१११५५	५२३०	४	२११६१०	४११५	५
०११११०	५३३०	४	२१ ६१ ०	४२३०	५
११११५५		४	२११४ ०	४१२०	३
२१२१४०	४६३०	५	सारे २ पहली १ चौथी १		
२११६१०	४५५५	५			
२१२४४०	४६१०	३	३१३१ ०	४२३०	५
२१२१४०	४७१ ०	५	३१४२०	४३२०	३
२१२६४०	४८४५	३	३१ ८५५	४५१ ०	४
२१२३४०	४१३०	३	३१ ८४०	४६१ ०	६
२१२१ ०	५५३०	३	३१ ५२०	४०३०	४
२१ ६४०	५३४५	३	३१ ६२०	४७१५	३
२१२१ ०	५५४०	३	३१ ५२०	४६३०	४
सारे १८ पहली १ तीसरे ५ चौथे			३१ ६२०	४६३०	४
५ पाँचवे ७ बाहर के			३१ ८३०	४६४५	४
२११६३०	२५१५	४	३१४१ ०	४६५५	४
२११० ०	६१३०	४			४
२१११२०	५८४५	४	३१ ४००	५३१ ०	३
२११३१ ०	५७४५	४	३१ ४१०	५८४०	५
२११४१०	५६१ ०	४	३१६१ ०	५७१५	५
२१२८ ०	५५३०	४	३१२११०	५७४५	४
२१ २२०	५६३०	४	३१३४०	४८२०	४
१२२६ ०	५६४०	२	३१६३०	६५१ ०	२
१२२६१ ०	५७४०	२	३१२११८	५६२०	५
१२२२१०	५६३०	४	३१८११०	५६४०	५
सारे ११ दूसरी २ चौथी ६			३१११ ०	५७१ ०	५
			३१३३१ ०	५१३०	५
२१२५१ ०	१४१ ०	४	३१४२०	५५४०	४
२१२६१०		१	४५०	५७१०	४
			४१ ६१०	६५१ ०	
४१ ४१ ०	६१५	४	३१४१ ०	१५१ ०	४
४१ ६१०	५१३०	४	३१३२०	१३१०	४
४१ ६१ ०	४६१ ०	३	३१५२०	११३०	४

४। ०।१०	४३।३०	३	३।१५।३०	१५।४५	४
४।२६।१०	४५।३०	४	३।११।५५	१२। ०	४
४।२८। ०	५४।३०	४	३।२०।२०	११।५५	४
४।२९। ०	४३।३०	२	२।२३।२०	१३।४०	५
४।१४।१०	५४।३०	२	३।२८।५५	१५।२०	४
४।१७।३०	५१।१५	५	३०।४०	१४।४५	४
३।११।१०	६३। ०	२	३।२८।३०	१७।१०	४
३।१९। ०	६४।३०	४	३।२९।१०	१९।४५	४
४। ०। १०	६३।५५	६	४। ०। ०	२०।३०	६
४। ८।३०	६६।४०	२	४। ६। ०	२६।३०	२
४।१५।१०	६५।४०	२	४। ६।४०	२६। ०	४
४।२१।२०	६५।५५	३	४।११।१०	२३।१५	४
४।२६। ०	६७।२०	३	४।१८। ०	२४।४०	४
५।१०। ०	६२।५५	२	४।२०। ०	२३। ०	३
५। ८। ०	६२।१५	३	४।२३। ०	२२।१०	४
२। ४। ०	६५।५५	३	४। १।३०	२५।४०	४
२।२५।१०	६५।४०	४	५। २।३०	३०।२५	४
२।१७।१०	७५	१	४।१२।१०	३१।२०	४
२।२९। ०	२१।४५	३	५।१४।२०	३३।२०	४
सारे ४५ पहली १ दूसरे ६			५।१६।१०	३१।२०	४
तीसरे ११ चौथी १०			६। ६। ०	१३।४०	४
पांचवी ७			६।१३। ३	१७।४०	३
सारे १५ दूसरी १ तीसरी ३			६।१०।३०	२१।४०	५
चौथी १९					
पांचवी १			६।१०। ०	८।१५	५
बाहर के					
१।२।३०	२३।१५	३	६। ९।१०	२०।३०	४
१।११। ०	२६। ०	३	६।१०। ०	२०। ०	४
सारे २ तीसरे के			६। ६।१०	२४।४०	३
सूरति भाले की			६।१५।४०	२२।३०	३
४।२६।२०	२३। ०	४	६। ९।१०	२०।३०	४
५। २।३०	१९।३०	४	६।१८।२०	२२।२०	४

५। ०। ०	१८। ०	४	६। १६। १०	२३। ४५	४
५। ०। ०	१८। ३०	४	६। २२। ३०	१८। १५	४
४। २६। २०	१३। ४०	४	६। २२। ३०	२०। ५५	४
५। ६। १०	३६। १०	६	६। ४। २०	२८। २०	४
५। १। ४०	११। ५५	४	६। ४। ०	२६। २०	४
सारे ७ चौथे मे के			६। १५। १०	२८। ०	४
सूरति काग की			६। १६। २०	६। २०	४
५। १५। २०	२१। ४०		६। २२। ५५	२५। १४	३
५। १४। २०	१६। ४०		६। २७। ३०	२४। ०	४
५। १६। ४०	१८। १०		६। १८। ०	३३। ३०	३
५। १३। ३०	१४। ५५		६। १७। ४०	३१। ०	५
५। १६। ४०	१२। ३०		६। १६। ५५	३०। २०	५
५। १६। ०	११। ४५		६। १२। १०	३४। ५५	५
५। २०। ३०	१८। २०		६। ६। ०	३७। ४०	५
सारे ७ तीसरे के ५ चौथे का			६। ५। ५५	४०। ०	३
१ पांचवे १ सूरति			६। ५। ४०	४०। २०	१०
कतूरस की			६। २। ४०	४१। ०	५
४। २। ४०			६। २०। ०	३१। २०	३
६। ३। ३०			६। ११। ५५	३०। ३०	३
६। १८। २०			७। २३। ०	२६। २०	३
६। १७। २०			७। ८। ५५	१०। ०	४
६। १७। ४०			७। ६। २०	१५। २०	३
६। १४। ०			६। ५। ४०	१३। २०	४
६। ६। २०			६। ६। ४०	११। ५५	४
६। ५। २०			६। २७। १०	११। ३३	४
६। ८। २०			६। २६। ३५	१८। ०	
३। २। ०			सारे १६ तीसरे २ चौथे ११		
६। १४। ४०			पांचवे ६ तारे अगीडीली		
सारे ३ पहला १ दूसरे ५			६। १७। ४०	२२। ४०	५
तीसरे ७ चौथे के १६			७। ०। २०	२५। ४५	४
पांचवे ८ आहमी का होय					
चुकातारेमेड के			७। २७। १०	२७। ३०	४

६।१०। ० २४।५५
 ६।१५।५५ २६।१०
 ७। १। ० २१।१५
 ७। ४।२० २१। ०
 ७। ३। ० २५।१०

७। ६।१० २७। ०
 ७।११।३० २६। ०
 ७। ३।४० ३८।३५
 ७। ३।४० ३०।१०
 ७। ५।४० ३३।१०

८।१६।५५ ३६। ० ४
 ८। ६।३० १५।१० ४
 ८।१५।१० १५।२० ६
 ८।१४।४० १४।५५ ६
 ८।११।५५ १४।४० ५
 ८। ६।४० १५।५५ ५
 ८। ६।१० १८।३० ५

सारे १३ चौथे के ५ पांच के ६
 छटे के २ मछलीक्ष क्षणगोलके

१०। ० २०।२० ४
 १०। ४।१० २२। ५ ४
 १०। ५।४० २२।३५ ४
 १०। ४।२० १६।१५ ४
 ११।२५।१० १६।३० ५
 १०। १।१० १५।१० ५
 ११।२८।५५ १४।४० ४
 ११।२५।१० १५। ० ४
 ११। २।५५ ३६।३० ४

७।२०।४० ३०।२० ५
 ७।२५।१० ३४।१० ४
 ७।२०।५५ ३३।२० ४
 ७।२०।४६ ३४। ० ४

सारे चौथे के ५ पांचवे २
 छत्तर के तारे

८। ६।१० २१।३० ४
 ८।११।४० २१। ० ५
 ४।२० ५
 ८।१४।५१ २०।१६ ४
 ८।३६।१० ३८।३० ५
 ८।१७।४१ १७।१० ४

६।१२। ० २०।५५ ५
 ६।१३।५५ १७। ० ४
 ६।४३।५५ १७।५५ ४

सारे ६ तीसरे ३ चौथे २ पांचवा
 १ सारे तारे ६ दक्षिणगोलके ३१६
 पहलीक दर के ७ दूसरी के १८
 तीसरी के ६३ चौथी के १६४
 पांचवके ५४ छटी के ६ बदली
 का १ सारे तारे ४८

सूरति के १०।२२ पहली के १५
 दूसरी के ४५ तीसरी के २०८
 चौथी के ४७४ पांचवके २१७
 छटी के ४६ सूक्ष्म ६ बदली के ५
 निपट छटिका अन्त नहीं

६।२१। ०	१८।१०	४
६।२६	२२।१५	४
सारे ११ चीये के ६ पांच के २		
बाहर के तारे		
१। ८। ०	२२।२०	३
६।११।१७	२२।१०	३
६।१४। ०	२१। ०	३

क

४ हनुम	१	८०	उ०	अस्य त्रिको	२	५७	उ	२६
	२०	२०	४	एकसीपास्थाय	१८	३०	६	
	५५			मध्ये द्वितीया	४०			
५ शिरसः	७	७५	उ०	तयोर्मध्ये	३	८६	उ	१२
उपरि	२६	३०	३	प्रथमा	६	५५	६	
	४०				४०			
६	८	८२	उ०	सरल रेखास्थानां	५	८१	उ	२२
	२४	२०	४	त्रयाणामध्ये	६	५५	५	
	४०			दक्षिणगा	४०			
७ तेषामध्ये	६	७८	उ०	तेषां मध्यस्था	५	८३	उ	२३
दक्षिणदिक्स्था	८	१५	४		६	०	५	
	२०				०			
८ तेषां मध्य-	८	८०	उ०	तेषां मध्ये तृतीया	५	८४	उ	२४
स्था	२८	२०	४	उत्तरस्था	८	५५	३	
	५५				२०			
९ चतुरस्त तारा	६	८१	उ०	सरलरेखातः प	५	७८	उ	२५
सुपूर्वदिक्स्था	१६	२१	४	द्विचमदिकयो द्वयोर्म-	८	०	३	
	३०			ध्ये उत्तरस्था	२०			
१० प्रथमभुजस्य	११	८१	उ०	तयोर्मध्ये	५	७४	उ	२६
दक्षिणस्था	८	४७	४	दक्षिणस्था	१०	४०	४	
	४१				०			

११	तयोस्ततरगा	११	८३	उ०	पश्चिम दिपुच्छावते	५	७०	उ	२७
	प्रथमभुजस्य	२०	०	४		२०	४०	३	
		३१				०			
१२	अपरद्वच भुज	०	७८	उ०	तनोदरस्ययो	४	७०	उ	२८
	स्य उत्तथा	६	५६	४	प्रथमा	१२	०	४	
		४०				४०			
१३	तस्य दक्षि	०	७७	उ०	तयोर्मध्ये द्वितीया	४	६४	उ	२९
	रणा	२२	५५	४		११	४०	३	
		५५				२०			
१४	त्रिपदिका	०	८७	उ०	द्वयोपश्चात् पुच्छे	३	६१	उ	३०
	या दक्षिणा	२१	३०	५	समीपे	१९	१५	३	
	तारा	४०				१०			
१५		०	८१	उ०	पुच्छावते	३	५६	उ	३१
		२६	४०	५		१३	४५	३	
		१०				१०			
१६	अवशिष्टयो	०	८१	उ०	सवातारा	तृती	पत्रर	चरा	प५
	र्मध्ये	१३	१५	४	३				
	द्वितीया	२०							
१७	अपरत्रि	२	१४	उ०	के काजमदक्षिणापा	१	७५	उ	१
	पादिकाया	२०	३०	४	दस्थ प्रथमा	५	४०	४	
	द्वितीया	२०				०			
१८	अस्या अव	३	८३	उ०	वाम पादस्था	१	६४	उ	२
	शिष्टयोर्म	११	३०	४		३	६	४०	
	ध्ये दक्षिणा	५५				०			
	स्यां								
	तयोर्मध्ये	०	५४	उ०	दक्षिणांगे कटि	४	७१	उ	३
	उत्तरस्था	११	५५	४	वेष्टना	७	१०	४	
		२८				२०			

क

१३	ततोर्दं	३	३४	उ०	पुच्छासमी-	४	३९	उ	१
	क्षिण्यं	६	३०	६	पस्थासि-	२३	१५	३	
		२०			हसदयाख्या	५५			

१४ दक्षिण	३	३६	उ०	ततोऽग्रे	४	४१	उ	२
जान्वोरुपरि	५	०	४	मन्द तारा	२७	२०	५	
	४०				१०			
१५ तस्मादेव	३	३	उ०	पादस्थशि-	३	१७	उ	३
अथः	५	२०	४	रस्थयोर्म-	१५	१५	४	
	५०			ध्येस्थे द्वे तारे	०			
				तयोर्दक्षिणया				
१६ पृष्ठस्थ	३	४६	उ०	तयोर्मध्ये	३	१६	उ	४
तारा	७	०	२	उत्तरगेयं	१३	१०	४	
	४०			ष्टेषु द्वितीया	२०			
१७ मृदुदर-	३	५१	उ०					
स्थ तारा	२२	०	२					
	१०							
१८ पुच्छमूल	३	५१	उ०	अतिमतिता	३	२०	उ	५
समीपे	४	०	३	अवशि	१७	०		
	१०				१०			
१९ पृष्ठस्थवा	४	४६	उ०	ततो	३	२२	उ	६
मोरुस्थ	३	३०	२	अग्रे	१७	४५		
तारा	०				१०			
२० पृष्ठस्थस्य	३	२६	उ०					
वामपादस्य	२२	२०	३					
प्रथमतारा	४०							
२१ वामपादस्य	३	२८	उ०	पृष्ठस्था	३	२३	उ	७
पृष्ठस्थस्य	२४	१५	३	तिनिकटया	११	०		
द्वितीयतारा	१०				१०			
२२ वामजंघो-	४	३५	उ०	अथ पादे	३	२२	उ	८
परि	१	१५	४	यो समी-	०	०		
	४०			पगा	०			
२३ दक्षिणपा	४	२५	उ०					
दस्थयोर्म	६	५०	३					
ध्ये उत्तरगेय	५५							

२४ तयोर्मध्ये	४	२५	उ०	जिह्वाग्रं	तारे	जग ७ के	१५
दक्षिणदि	१०	०	३				
केयम्	२०						
२५ पुच्छमूले	४	५३	उ०	जिह्वाग्रं	६	७६ उ	१
	१२	३०	२		२६	३०	४
	१०				४०		
२६ पुच्छमध्ये	४	५५	उ०	मुखे	७	७८ उ	२
	१८	४०	२		११	३०	४
	०				५५		
२७ पुच्छ प्रांति	४	४४	उ०	नेत्रोपरि	७	७५ उ	३
	२६	०	०		१३	४०	३
	५५				१०		

क

दक्षिणकं	११	७	उ०	वामस्य कोणिगा	५	५४ उ	४
धोपरि	१६	६६	३		६	४०	५
	४०	४०			१०		
५ दक्षिणकं	११	२२	उ०	कामस्कंधगा	५	४६ उ	५
कोणस्था	६	५१	४		६	०	३
	२१				४०		
६ दक्षिणकं	११	७४	उ०	शिरस उपरि	५	५३ उ	६
कोणाधः	१०	०	४		२६	५५	४
	४				४०		
७ वक्षसि	११	६५	उ०	दक्षिणस्कंधोपरि	६	४८ उ	७
	२८	३०	५		५	४०	४
	३०				४०		
८ वामबाही	११	६२	उ०	एतत्त्रय उत्तरदिका	६	५३ उ	८
	७	१५	४		५	१५	४
	३०				४०		

६ मुकुटेद	११	६०	उ०	ततोप्युत्तरगा	६	५७	उ	६
	१६	१५	५	पुरुषस्य षष्टिभन्ति	५	३०	४	
	२०				०			
१० तत्र मध्य	११	६१	उ०	षष्टिदिशि स्कन्धर	६	४३	उ	१०
	१७	१५	४	दधस्थयोरेका	७	१०	४	
	२०				४०			
११ तत्रोत्तरगा	११	६१	उ	तयोर्मध्ये दक्षिणगा	६	४०	उ	११
	१६	२०	५		८	३०	५	
	०				३०			
तारा ११ तृ १ च ७ ५३			०	दक्षिणहस्तोपरिगा	६	४१	उ	१२
					८	१०	५	
					३०			
बहिस्थ	०	०	०	मणिबन्धस्थयोर्मध्ये	६	४१	उ	१३
				प्रथम तारा	६	४०	५	
					४०			
०	०	०	०	तयोर्मध्ये द्वितीया	६	४२	उ	१४
					७	३०	५	
					०			
१ मुकुटा दधे	११	६४	उ०	यष्टेः अपरप्रान्ते	६	४०	उ	१५
	१३	०	५		७	१५	५	
	४३				४०			
२ मुकुटपृष्ठे	११	५९	उ०	वातोसूक्षपरिसूक्ष	६	४१	उ	१६
	२१	३८	४		५	५	३	
	२०				४०			
अध्यापुरुष	०	०	०	कटिस्थे द्वे तरित-	५	४१	उ	१७
				योर्मध्ये द्वितीया	२५	४०	४	
					४०			
२ आसां मध्य-	५	५८	उ०	तयोर्मध्ये प्रथमा	५	४२	उ	१८
गा दक्षिण-	७	२०	५०		२५	१०	४	
दिशि	२०				२०			
१ वामहस्तेता	५	५८	उ०			०	०	०
	७	४०	५					
	२०							

तृतीया	५	५५	उ०
तत्पृष्ठे	५	१०	५
	४०		

क

जानूपविष्ट मूर्त तारी

१६ दक्षिण-	६	२८	उ०	मस्तको	७	३७	उ	१
पाणिगा	५	०	३	परि	१७	३०	३	
	२०				४०			
२० वामजंघायां	५	२६	उ०	दक्षिण	६	४३	उ	२
तारात्रयं	२१	३०	३	स्कन्धे	३	०	३	
ताषु उत्तरा	३०				४०			
२१ तासुमध्य	५	२६	उ०	दक्षिण बाहु	६	४०	उ	३
तारा	२०	३०	४	मूले	७	१०	३	
	२०				४०			
२२ तासुदक्ष	३	२५	उ०	दक्षिणकं	६	३७	उ	४
णगा	११	०	४	कोणीस्था	२८	१०	४	
	४				०			
बहिस्था	५	३१	उ०	वामस्कंधो-	७	४८	उ	५
स्वातीर्द्धयो	२०	३०	१	परि	१६	०	३	
जान्वोरंतरं	०	१			४०			
	१							
तारा १२	४च	६ पं	६	वामजानु	७	४६	उ	६
तृ				मूले	२३	३०	४	
					०			
१ विशाखा	मातृमण्डल			वामकं	७	५२	उ	७
				कोणिरस्था	२७	४०	४	
					४०			
२ उज्ज्वल	६	४४	उ०	वाममणिबन्धस्य	८	५२	उ	८
	१४	३०	२	तारात्रयाणां	५	५५	४	
	४०			मध्ये द्वितीया	३०			

२ सर्वासां	६	४६	७०	तासां उत्तरतारा	८	५५	उ	६
प्रथम तारा	१६	१०	४	अवशिष्ट योगः	१	०	४	
	४०				४०			
३ उत्तरदिक्का	६	५५	७०	तयोर्मध्य	८	५३	उ	१०
	१३	३०	५	दक्षिणस्था	१	०	४	
	४०				३०			
४ ततोऽग्रे	६	५५	७०	दक्षिणपा-	७	५३	उ	११
उत्तर दिशि	१५	३०	६	श्वस्था	३०	१०	३	
	४०				५०			
५ उज्ज्वलता	६	४४	७०	वामपाश्वर्-		५३	उ	१२
रा या द-	१७	४५	४	स्था		३०	४	
क्षिणदिशि	४०							
६ तन्निक्टे	६	४४	७०	ततो उत्तर	७	५६	उ	१३
	७	४५	४	गा	१०	१०	५	
	४०				७			
७ ततोऽपि	६	४६	७०	अत्र मा	७	५८	उ	१४
पृष्ठे	२१	१०	४	उरूमूले	११	३०	५	
	२०				१०			
८ सर्वासां	६	४६	८०	वामकुरु-	७	५६	उ	१५
	२१	२०	४	थाना त्रयाण	१४	५५	३	
	४०			प्रथमा	०			
तारा ८ द्वि च ५ प१ व४								
१								
अथजानू पविष्टपूर्व तारा								

क

८ तासां मध्ये	१४	७१	७०	उभयोर्बोपरि	०	४६	उ	४
मध्यस्था	२१	३४	४		६०	०	३	
	१०				४०			
९ तासां उत्तरगा	१०	७४	७०	उभयोर्यान्वोर्मध्ये	०	४५	उ०	५
	१६	०	४		२०	३०	३	
	०				४०			

१० वामबाहुकं	१०	४६	उ०	जंघाया उपरि	०	४७	उ	६
कोणिसंघिवन्धो	०	३०	३		२७	१०	४	
	५५				०			
११ तत उत्तरतारा	१०	५२	उ०	पादनिकटे	०	४२	उ	७
वामपक्षस्था	३	१०	४		१	२०	४	
	५०				४०			
१२ वामपक्षप्रांतस्था	१०	५४	उ०	वामबाहु	०	४४	उ	८
	६	०	३	मध्ये	१४	२०	४	
	४०				४०			
१३ वामपादस्योपरि	१०	५५	उ०	वामकंकोणि	०	४५	उ	९
	१०	१०	४	ग्रथः	१७	०	५	
	०				४०			
१४ वामजानूपरि	१०	५७	उ०	दक्षिणबाहु उपरि	०	५५	उ	१०
	१४	०	४		२	०	०	
	३०				२०			
१५ दक्षिणपादस्थ	१०	६४	उ०	मंचस्य दंडो-	०	५२	उ	११
योर्मध्ये प्रथमा	११	१०	४	परि	१५	४०	४	
	१०				०			
१६ तयोर्मध्ये	१०	६४	उ०	उपबर्हणस्यांरं-	०	५२	उ	१२
द्वितीया	२२	३०	४	जित कर	०	४०	३	
	४०				०			
१७ मेघे खण्ड सदृक्	१०	४३	उ०	उपबर्हणप्रांते	०	५१	उ	१३
दक्षिण जानुस्थ	१२	४५	५		३	४०	६	
	०				२०			
तारा १७	१ तृ	ती	ये ५	तारा १३ तृ	ती ४	चतु	पंच	
द्वितीय प्र० तारे			६			ख	२	
बाहर के			पं २					
१ वामपक्षाघो	१०	४६	उ०	प्रेतशिरोऽग्रे	हक	पुरुष	तारा	
द्वेतारेतयो	१३	४०	४					
दक्षिण	४०							

२ तयोर्मध्ये	१०	५१	उ०	मेघ खण्ड सदृक्	०	४०	उ	१
उत्तरगा	१३	४०	४	दक्षिण हस्तो-	२६	३२		
	५५			परि प्र०	४			
जातुल क्ररसी				दक्षिणकं कोणि-	१	३७	उ	२
रंजितक				स्था	१	३१	४	
३					१०			
१ प्रथमशिरस	०	४५	उ०	दक्षिणस्कंधोप-	१	३७	उ	३
परिगा	७	२०	४	रिमा	२	३०	३	
	५०				४०			
२ वक्षसि गा	०	४६	उ०	वामस्कंधोप-	०	३२	उ	४
	१०	४५	३	रिगा	२७	२०	४	
	५०				३०			
३ तात उत्तरदिशि	०	४७	उ०	शिरोउपरिगा	१	३४	उ	५
कटि उपरि	१०	५५	४		०	३२	५	
	२०				४०			

क

१६ ततो पश्चात्	७	६०	उ०	तत्समीपे द्वे तारेत	८	६२	उ	२
	१५	२०	४	योर्मध्ये उत्तरस्था	४	०	४	
	२०				२०			
१७ ततोपि पश्चात्	७	६१	उ०	तयोर्मध्ये दक्षिण	८	६२	उ	३
	१६	१५	४	स्था	२०	०	४	
	२०				२०			
१८ वामजानूपरि	८	६१	उ०	एतयोः पृष्ठे एका	८	६१	उ	४
	०	०	४	द्विष्ट्यं रगयो	२३	०	४	
	५५			मध्ये	४०			
१९ वामजंघोपरि	७	४९	उ०	अपरश्रृंगे द्वे	९	६०	उ	५
	२५	२०	४	तारेतरयोः उत्त-	२	०	४	
	१०			रगा	०			

२० वामपादस्थ	७	७०	उ०	तयोर्मध्ये दक्षि-	६	६१	उ	६
ताराणां मध्ये	१५	१५	६	गणा	२२	२०	४	
प्रथम तारण	२८				०			
२१ तासां मध्ये १	७	७१	उ०	पात्रतले प्रथमोदित	८	६०	उ	७
द्वितीया मध्य-	२६	२५	६	उत्तरगा	२१	२०	३	
मस्था	५५				०			
तासां मध्ये चरमा	७	७२	उ०	तयोर्मध्ये दक्षि-	८	५६	उ	८
	२६	०	६	गणा	२०	१०	४	
	४०				१०			
२३ दक्षिणोरु आरेभे	७	६०	उ०	पात्रतले पञ्चादु-	८	५५	उ	६
	०	१५	४	दितयोर्मध्ये	२०	०	४	
	४०			उत्तरा	२०			
२४ ततः उत्तरदिशि	६	६०	उ०	तयोर्मध्ये दक्षि-	८	५४	उ	१०
उरोरुपरि	२५	०	४	गणा	२४	४५	४	
	४०				०			
२५ दक्षिणजानोरुपरि	६	६३	उ०	तारा १०				
रिगा	१५	०	४	कुक्कुटमूर्ति तारा				
	४०							
२६ दक्षिणजानु तोर	६	६०	उ०	मुखोपरिस्था	६	४६	उ	१
घस्य द्वे तोरेतायो	१३	३०	४		४	२०	३	
दक्षिणो	२०				३०			
२७ तयोर्मध्ये उत्त-	६	६३	उ०	द्वितीयतारोशिरस	६	५५	उ	२
रगा	१०	४०	४	उपरि	६	३०	५	
	१०				०			
२८ दक्षिणजंघायां	६	६४	उ०	श्रीवाया मध्यस्था	६	५४	उ	३
	१३	१५	४		२६	३०	४	
	२०				२०			
तारा २८	१७	पं २	प ३	वक्षसि स्थिता	६	५७	उ	४
तृतीय चतुर्थ					२८	२०	३	
					३			

वारह के तारे	७	३८	३०	उज्ज्वलता ए पु-	१०	६०	उ	५
	२	१०	५	छति	६	०	२	
	४				१०			
मिलिकप्या	०	०	०	दक्षिणवाहुक	६	६०	उ	६
लोपातया				कोणिसंघो	१६	४०	३	
					३			
उज्ज्वलता एषा	८	६२	३०	दक्षिण पक्षस्थ	६	६६	उ	७
च पात्रत्यहस्त-	१७	०	१	तारात्रयाणां	२२	४०	४	
आहतिवाडे	२५			प्रथम ताराद-	३०			
				क्षिणादि				

क

५ दक्षिकं को	२	१५	४	वामकं को-	७	२३	उ	६
णिस्था	१	४५		णिस्था	८	४५	४	
	४				२५			
६ दक्षिण मणि	२	१३	४	वामकरतल	७	१७	उ	७
बन्धस्था	२	२०		स्थयोः प्र-	५	२०	४	
	५५			थमा	०			
७ वामकं को	१	२०	४	अनयोर्मध्ये	७	१६	उ	८
णिस्था	२२	४०		द्वितीया	२६	३०	३०	
	०				४०			
८ मणिबन्धो	१	१८	४	दक्षिणिकं	७	१५	उ	६
परिगयोर्मध्ये	२२	०		केणिस्था	२	०	४	
द्वितीय	१०				२०			
९ अनयोर्मध्ये	१	१८	४	दक्षिणकर	७	१४	उ	१०
प्रथमा	२२	०		तलस्थोः प्र	३	४०	४	
	०			थमा	२०			
१० वाम पाद	१	१६	३	अनयोर्मध्ये	७	१४	उ	११
गुल्फास्था	१६	०		द्वितीया	२१	२०	४	
	५६				१०			

११ दक्षिणपाद	२	५	३	दक्षिणजा	७	७	उ	१२
गुल्फस्थादय	२५	०		उपरिग	२३	३०	३	
दक्षिणश्रुंगे	४				१०			
१२ अस्या उत्तरतो	१३	८	५	दक्षिणजं-	७	२	उ	१३
पादवक्त्रे लि	२६	३०		घोपरिगा	२२	१५	४	
	४०				०			
१३ अस्या उ	१	१२	५	दक्षिणपाद	७	३	उ	१४
त्तरतः	२६	१०		स्थेषु चतुर्षु	२६	१५	४	
	२०			प्रथमा	३०			
१४ वामपादयो	१	१३	५	तासां द्वि-	७	१	उ	१५
ल्लुस्वतारा	२०	०		तीया	२५	३०	५	
	४०				०			
तारा १४ प्र १ द्वि १ त् २ छं ७ पं २				ततोपि	७	०	उ	१६
				पृष्ठे	२५	२०	५	
					५५	३०		
अवापुः पसंज्ञः	सपं	ध २		चतुर्षु च-	७	०	उ	१७
पुरुषतारा				तुर्यतारा	२५	१५	३	
					१०			
१ शिरस उप-	७	३६	उ०	आसां पृष्ठे	७	१	उ	१८
रिगा	३६	०	३	पाघ्नी	१२	०	५	
	५५				१०			
२ दक्षिणस्कंधयो	७	२७	उ०	वामजानू-	७	११	उ	१९
मंध्ये	२८	४५	४	परिगा	१६	५५	५	
प्रथमा	०				२०			
३ अनयोर्मध्ये	७	२६	उ०	वामजं घो	७	५	उ	२०
द्वितीया	२८	४५	४	परिगासन्निधु	१०	२०	५	
	०			प्रथमा उत्तरा	४०			
४ वामस्कन्ध	७	३२	उ०	तासु मध्य-	७	३	उ	२१
स्थयोर्मध्ये	१३	४५	४	गा	६	१०	५	
प्रथमा	२५				५५			

५ अनयोर्मध्ये	७	३०	उ	तासु दक्षिणा	७	१	उ	२२
द्वितीया	१४	५५	४		१२	४०	५	
	४०				२०			
०	०	०	०	०	०	०	०	०

क

६ उभयोः स्कं-	१	३०	उ०	दक्षिणगु-	१	२८	उ	२१
घयो मध्ये	१	१०	४	ल्फस्था	१६	४५	५	
	३१				५५			
७ उज्ज्वल तारा	१	३०	उ०	वामोरूपरि	१	२१	उ	२२
दक्षिणपार्श्व	४	०	२	गा	६	५५	४	
स्था	३०				५५			
८ ग्रस्याः पृष्ठ	१	२७	उ०	वामभानु यु	१	१६	उ	२३
स्थत्रयाणां	५	५५	४	परिगा	८	१५	३	
प्रथमा	२०				४०			
९ तासां मध्य	१	२७	उ०	वामजंघायां	१	१४	उ	२४
स्था	७	४०	४		८	४५	४	
	०				२०			
१० तासां पृष्ठे	१	२७	उ०	वामपार्श्वस्था	१	१२	उ	२५
तृतीया	७	२०	३		४	०	३	
	३०				४०			
११ वामस्कन्धे	१	२७	उ०	वामपादाग्रगा	१	११	उ	२६
	०	०	४		६	०	३	
	३०				२०			
१२ उज्ज्वलत्रेत	०	२३	उ०	तारा २६ तद्धि रतृ	५ च	१६ पं	२७	
शिरसि	२६	०	२	२ में क्षण्ड	१			
	१०							
१३ तत्पृष्ठे	०	२१	उ०	क्षारिजवहि मूर्ति	तारा			
	२७	०	४					
	४०							

१४ उज्ज्वलतारा	०	२१	उ०	वामजातुस्था	१	१८	उ	१
घाउपरिगा	२६	०	४	तारापूर्वस्था	११	०	५	
	५५				५५			
१५ अस्या अ-	०	२२	उ०	दक्षिण जानु-	१	३१	उ	
व्युपरिगा	१४	५५	४	स्थितो उत्तर-	१५	३८	५	२
	५५			दिशि	०			
इति शिरस्था ताराः	४३			प्रोतशिरः स्थ-	०	२०	उ	३
				स्य प्रथमतः	२४	४०		
				मलित	४०			
१६ दक्षिणजा	१	२८	उ	अंकुशघ	२५	रूष	उ	
	१३	०	४				४	
	०							
१७ जानूर्द्धगा	१	२८	उ०	स्थिरस्थयो	३	३०	उ	१
	१४	१०	४	र्द्धयो मध्ये द	२	०	४	
	१०			क्षिणस्था	३०			
१८ जानुगतौ	१	२६	उ०	अनयोर्मध्ये	३	३१	उ	२
अथा	१६	०	४	उत्तरस्था	२	५५	४	
	२०				३०			
१९ जानुगतौ	१	२६	उ०	वामस्कन्धो-	१	२२	उ	३
द्वितीया	६	१५	४	परि अप्रक	२५	३०	१	
	५५			संज्ञः	०			
२० दक्षिणजं	१	२४	उ०	दक्षिणस्कन्धो	२	२०	उ	४
धामा सस्या	८	३०	५	परिगा	२	०	२	
	४०				५०			

क

२३ वामपार्श्विणा	७	०	उ०	तत्पृष्ठस्थता	६	२६	उ०	८
	१०	४०	५	रात्रयाणांमध्ये	२४	३०	४	
	२०			उत्तरस्था	५५			

२४ वामपादतलस्था ७	०	तासां	तासां मध्यस्था ६	२५	उ०	६
१०	४५	मध्यस्था	२४	२०	३	
४०			१०			
तारा २४ नृ ५ च १३ पं ६			तासां दक्षिण- स्था ८	२४	उ०	१०
			५५	०	३	
बाह्यस्य तारा			सर्पधारिणः ६	१६	उ०	११
			वामहस्तादग्रे १८	३०	४	
			प्रथमावर्ते पृष्ठे १०			
१ दक्षिण स्कंधात् ८	२८	उ०	अस्याः पृष्ठे ६	१६	उ०	१२
दिशि रेखास्य २	१०	४	तारा ३३	३५	५	
तारा त्रयाणां ०			४०			
मध्येन तारा						
२ तासां मध्यस्था ८	१७	उ०	सर्व धारिणा ६	१०	उ०	१३
२	२०	४	रक्षणजंघायां २७	३०	४	
४०			पृष्ठे ०			
३ तासां दक्षिणस्था ८	२५	उ०	अतोऽग्रे उत्तर- ६	८	उ०	१४
०	०	४	स्थ पोतमध्ये १६	३०	४	
२०			दक्षिणस्था ५५			
१ एततारात्रया- ८	२७	उ०	अनयोऽस्ततरगा ६	१०	उ०	१५
तृपृष्ठस्था ३	०	४	३	५५	४	
२०			४०			
२ ताराचतुष्टया- ८	३३	उ०	सर्पधारिणो ८	२०	उ०	१६
दुत्तरस्था ४	०	४	दक्षिणहस्त ८	०	४	
४०			पृष्ठोपच्छाया ४०			
			तत्पृष्ठे पुच्छा- ८	२१	उ०	१७
			परिगा ३	२०	४	
			४०			
हैयतुल ह्या सर्प-			७ छग्रस्था ८	२७	उ०	१८
धारि पुरुष स्य सर्प मूर्ति तारा			१८	०	४	
			२०			

१ शिरस्थ चतुर	६	३८	उ०	ता १८ त ५ च १२ पं १				
स्त्रेन्विचुकस्था	१८	०	४					
तारा	५५							
२ नासापुटस्था	६	४०	उ०	सह्यतारा	वाण	मूर्ति	तारा	
तारा	२१	०	४					
	४१							
३ हृदस्था	६	३६	उ०	वाणमध्ये एक	६	३८	उ०	१
	२१	०	३	तारा	१६	५५	४	
	१०				०			
४ ग्रीवामूलस्था	६	३४	उ०	शिरस्थतारात्र-	६	३६	उ०	२
	२३	१५	३	याणां मध्ये	६	१०	६	
	०			पृष्ठस्था	४०			
५ अस्थ चतुरस्थ	६	३७	उ०	तासां मध्यमा	६	३८	उ०	३
मध्ये मुखस्था	२१	१५	४		५	५५	५	
	२				५५			
६ शिरो बाह्ये	६	४२	उ०	तासां मध्यमा	६	३८	उ०	४
उत्तरदिशि	२३	३०	४		३	४०	५	
	१७				२०			
७ ग्रीवायाः प्रथमा	६	२६	उ०	पुंलस्था	६	३८	उ०	५
वतंस्य पृष्ठे	२१	१५	३		३	४०	५	
	४०				४०			

क

सूरतितस्वतापर उका				व्याघ्रलक्ष्य दलफेन				
१ शिरस्था	६	२६	उ०	पुच्छाक्षता-	६	२६	उ०	१
	७	५५	४	रात्रयाणां	१७	१०	४	
	१०				४०			
२ अस्या अग्र	१५	२७	उ०	अवशिष्ट-	६	२६	उ०	२
ग्रीवोपरस्था	४	१०	३	योरुत्तरगा	१८	०	४	
	५५				४०			

३ स्कंधयोरूप- रि उज्ज्वलता-	६	२६	उ०	अवशिष्ट- योदक्षिणगा	६	२७	उ०	३
राश्रवण	५५	१०	३		१८	४५	४	
४ एतन्निकटे उत्तरदिका	६	३०	उ०	चतुरङ्ग प्रथ	६	३२	उ०	४
	४	०	३	मभुजस्थयो	२०	०	३	
	४०			दक्षिणदिगात्	१०			
५ वामस्कंध स्थ योर्मध्ये प्र	६	३१	उ०	अनयो द-	६	३३	उ०	५
थमा	३	३०	३	त्तरगा	२१	५५	३	
	१७				२०			
६ तयोर्मध्ये द्वितीया	६	३१	उ०	अपरतुजस्थ-	६	३२	उ०	६
	६	३०	५	योर्मध्ये द	२३	०	३	
	०			क्षिगा	३०			
७ दक्षिण स्कं- धस्थयोर्म- ध्ये प्रथमा	६	२८	उ०	तयोर्मध्ये	६	३०	उ०	७
	२६	४०	५	उत्तरगा	२७	१५	३	
	४०				३०			
८ तयोर्मध्ये द्वितीया	६	२६	उ०	पुच्छस्थच-	६	३१	उ०	८
	१	४०	५	तुरत्वयोर्मध्ये	१७	३५	६	
	१०			तारा	४०			
९ पुच्छाध स्था	८	२६	उ०	त्रयाणां मध्ये	६	३१	६०	९
	२२	२०	३	दक्षिणे अव-	६	३५	६	
	१०			शिष्टयोर्मध्ये	४०			
तारास्थद्वि त ४ च १ पं ३				अवशिष्टयो	६	३१	उ०	१०
१				मध्ये द्वि-	६	३०	६	
				तीय तारा	०			
साधिजत वहि स्थ तारा				सारा १० तृ ५ च २ पं ३				
१ अस्य शि-	६	३०	३	कतालुलु	मलि	ना	सर्वे	
रस दक्षिणा-	२३	४०		पारस				
दिका	४०							
२ अनयोर्म ध्ये द्वितीया	६	१६	३	शिरः स्थयो	६	२०	उ०	१
	८	०		मध्ये प्र-	६	३०		
	५५			थमा	२०			

३ दक्षिणस्कं- धा दक्षिणदि २६ क्षिपथिमाश्रिता ०	८	२५	४	अन्त्ययोर्म- ध्ये द्वितीया	६	२०	३०	२
४ ततोपिद- क्षिणदिशिगा २८ १०	८	३०	३	मुखस्थयो- र्मध्ये प्रथमा	२८	४०	३०	३
५ ततोपिद क्षिणदिका २६ ४०	८	४५	५	तयोर्मध्ये द्वितीया	२६	३०	२०	४
६ सर्वाभिप्र २१ १०	८	१८	३	०	०	०	०	
ताराद्धत ४ च	१	१	१	०	०	०	०	
०	०	०	०	०	०	०	०	

क

बृहदश्वमूर्तितार

करस आजम

१ नाभिस्थताराम त्त्योरा शिरस्थ ५७ ५५	११	२६	३०	दक्षिणपाद गुल्फस्थातारा	१०	४१	३०	
२ पृष्ठोपरिपक्षसं- निधौ १२ १०	११	१२	३०	वामजानुस्था १७ ४०	१३	१४	१८	
३ दक्षिणस्कंधोप- रिगा २ १०	११	२१	३०	वामपादगुल्फ स्था १२ २०	३४	३०	१६	
४ उत्तम स्कन्धयो- र्मध्ये पक्षमूले २६ ४०	११	१६	३०	भारतमुसल तत्त्योदर मूर्ति तारा	१२	५५	४	

५ पक्षाधोवक्ष्यतिः	१२	२५	उ०	उभयोः स्कन्ध	११	२४	उ०	१
प्रथमा	४	३०	४	योर्मध्ये तारा	२५	७	३	
	३०				२०			
६ तयोर्मध्ये	११	२५	उ०	दक्षिणस्कंध	१२	२७	उ०	२
द्वितीया	५	०	४	योर्मध्ये तारा	२६	०	४	
	०				२०			
७ दक्षिणजातु-	१०	३४	उ०	वामस्कन्धगा	११	२३	उ०	३
स्थयो रत्तरगा	२६	३०	३		२४	०	४	
	०				२०			
८ भयोर्मध्ये दक्षि-	१०	२६	उ०	दक्षिणबाहस्थ	११	३२	उ०	४
णगा	२८	०	५	तारा त्रयाणां	२३	०	४	
	३०			दक्षिणगा	४०			
९ वृक्षस्थयोर्मध्ये	१०	२६	उ०	आसां उत्तरगा	११	३३	उ०	५
प्रथमा	२६	३०	४		२४	४१	४	
	१०				४०			
१० तयोर्मध्ये	१०	१८	उ०	आसां मध्यगा	११	३२	उ०	६
द्वितीया	२७	०	४		२५	२०	५	
	१०				०			
११ ग्रीवास्थयोः	१०	१६	उ०	दक्षिणकरत-	११	४१	उ०	७
प्रथमा	१८	०	३	स्नस्थ तारा	१६	०	४	
	१५			त्रयाणां	४०			
				दक्षिण तारा				
१२ तयोर्मध्ये	१०	१५	उ०	तासां मध्ये	११	४२	उ०	८
द्वितीया	१८	०	४	गा	२०	०	४	
	३०				४०			
१३ काशवालस्थ-	१०	१६	उ	तासां उत्तरगा	११	४४	उ०	९
योर्मध्ये प्रथमा	२१	०	४		२२	०	४	
दक्षिणगा	१०				१०			
१४ अनयोर्मध्ये	१०	१६	उ०	वामबाहुपरिगा	०	१७	उ०	१०
उत्तरगा	२०	०	५		२४	३०	४	
	३०				१०			

१५ शिरस्थयोर्मध्ये	१०	१६	उ०	वामकं कोण-	११	१५	उ०	११
उत्तरगा	६	५५	२	स्थितारा	२५	७	३	
	१०				४०			
१६ तयोर्मध्ये	१०	१६	उ०	अधोवस्त्रो	११	२६	उ०	१२
दक्षिणगा	८	०	४	परिस्थितितारा	३	२०	३	
	०			एवं दक्षिणगा	५५			
मुखस्था तारा	१०	२२	उ०	तासां मध्यगा	०	३०	उ०	१३
	५	३०	३		३	०	४	
	२०				१५			

क

मध्यमागाश्रितानि								
१४ तासां उत्तर	०	३२	उ०	मेषमूर्ति				१
गा	१	३०	४	तारा				
	१५							
१५ वामपादो	०	२८	उ०	शृंगस्थयोः	०	७	उ०	२
परिगा	२६	०	३	प्रथमा	६	२०	३	
	३०				४०			
१६ दक्षिणपा	०	३७	उ०	तयोर्द्वि-	०	८	उ०	३
दोपरिगा	५६	२०	४	तायाः	७	२०	३	
	४५				४०			
१७ एतेषां द-	०	३५	उ०	मुखस्थयो-	०	७	उ०	४
क्षिणगा	१७	२०	४	रुत्तरगा	११	४०	५	
	१०				०			
१८ वामजानुग-	०	२६	उ०	तयोर्दक्षि-	०	६	उ०	५
योरुत्तरगा	१५	०	४	णगा	११	४	५	
	२०				३०			
१९ एतयोर्द-	०	२८	उ०	ग्रीवोपरि	०	५	उ०	६
क्षिणगा	१२	०	४		६	३०	५	
	२०				३०			

२० दक्षिणजा	०	३५	उ०	पृष्ठेकटे	०	६	उ०	७
नुगा	१२	०	५	रथा स्था तारा	१७	०	६	
	२०				४०			
२१ अघोवस्त्र द्वे	०	३४	उ०	पुष्पापिड	०	४	उ०	८
तारेत योरुत-	१०	३०	५	मूले तारा	२१	५०	५	
रगा	१०				२०			
२२ तयोर्दक्षिण-	०	३२	उ०	पुष्पापिड तारा	०	१	उ०	९
णगा	१२	३०	५	त्रयाणां मध्ये	२३	४०	४	
	४०			प्रथम	५०			
२३ आसां त्रया-	०	४४	उ०	तासां	०	२	उ०	१०
णां वामगुल्के	४४	०	३	मध्यमा	२५	३०	४	
१					२०			
२५ तारा २३ तृतीय ४ च १५ पं ४				तासां तृ-	०	१	३	११
त्रिकोणभूर्तितारा				तीया	२७	५०	४०	
					०			
१ त्रिकोणसि	११	१६	उ०	पृष्ठस्थ ऊ	७	१	उ०	१२
रसिगा	०	३०	३	रो	१९	१०	५	
					४०			
२ आषारतारा	१६	२०	उ०	तस्यजानु-	०	१	८०	१३
त्रयाणां	०		३	गा	१८	३०	५	
प्रथमा					०			
३ तासां मध्य	१६	१९	उ०	तस्मिन्नेव	०	५	८०	१४
गा	२०	४	४	पादेपृष्ठस्थ	१५	५	४	
					०			
४ तासां पृष्ठे	१६	१९	उ०	सारे १३ तीसरी के २ चौथे के ४				
	०	०	०	पाँच इ के ६ छठई १				
सर्व ४ च ३ तृ० १				सूरति के धरि ५				
सारे तारे सूरति उत्तर की मे ३६०								
पहिली कदर के ३ दूसरी के ३६०				शिरो	०	४	उ०	१
१८ तीसरी के, ८१ चौथी के १७७ पा				ऊपरि	१०	०	३	
चई के ५८ छठी के १३ ध्रुवले ९								

क

२ पृष्टोद्वहिता	२१	१७	उ०	अस्याश्च उत्थ	१	४	द०	१२
रा ४ सु प्रथमा	४०	१०	४	तग नेत्रस्थयो-	१०	१५	३	
				रंतरे	२०			
३ शेषासुमलिनासु	०	१६	उ०	नासाश्च	१	५	द०	१३
उत्तरगा	२१	४०	५	दक्षिणनेत्रयो	१०	५०	३	
	४०			रन्तरगा	५०			
४ तासां मध्यगा	०	११	उ०	दक्षिणनेत्रस्था	१	५	द०	१४
	१६	१०	५	रोहिणी दवरां	१२	१०	१	
	४०				४०			
५ तासां दक्षिणगा	०	१०	उ०	अस्या अष्टौ	१	३	द०	१५
	१६	४०	५	उत्तर नेत्रगा	११	०	३	
	११				५०			
सारे ५ तीसरे का	२	चौथे	१	पा	दक्षिणशृंग	१	४	द० १६
चर्वका ३					दक्षिण कर्णमूले	१७	०	४
						१०		
वृष भूतितारा					दक्षिणशृंगस्थयो	१	५	द० १७
३२					मध्ये दक्षिणगा	२३	०	५
						०		
१ उदरेजन् प्रदेशे	०	६	द०	तयोस्तारगा	१	३	द०	१८
तारा ४ तासु	२६	०	४		२०	३०	५	
उत्तरगा	२०				०			
२ ततोपि पृष्ठे	०	७	द०	दक्षिणशृंगाग्रे	१	१	द०	१८
	२६	१५	४		२७	२७	३	
	०				४०	३०		
३ ततोपि पृष्ठे	०	८	द०	उत्तरशृंग	१	४	द०	२०
	२४	३०	४	मूलगा	१५	०	४	
	४०				४०			

४ सर्वासांचतु	०	६	द०	उत्तरकर्णस्थ-	१	०	उ०	२१
	२४	१५	४	योस्तरगा	१२	३०	५	
	२०				०			
५ दक्षिणस्कन्धगा	०	६	द०	तयोर्मध्ये	१	०	उ०	२२
	२६	३०	५	दक्षिणगा	१२	१५	५	
	४०				४०			
६ दक्षिसिगा	१	८	द०	ग्रीवास्थयो-	१	०	उ०	२३
	३	०	३	लघ्वो प्रथमां	७	४०	५	
	४				४०			
७ दक्षिणजानुगा	१	१२	द०	ग्रीमनयोद्वि-	१	१	उ०	२४
	६	४०	४	तीया	६	४०	६	
	४०				०			
८ दक्षिणपादगुल्फ	१	१४	द०	ग्रीवायां चतुर-	१	५	उ०	२५
	३	५०	४	लस्य प्रथमभुजे	६	०	५	
	०			दक्षिणगा	०			
९ वामजानुगा	१	१०	द०	अनयो स्तरगा	१	७	उ०	२६
	१२	०	४		८	१०	५	
	१०				३०			
१० वामजंघायां	१	१०	द०	अपरभुजे	१	३	उ०	२७
	१३	२०	४	दक्षिणगा	१२	०	५	
	०				०			
११ नासापुटेस्ति	१	५	द०	अनयोस्तरगा	१	५	उ०	२८
	६	४५	३		११	०	५	
	०				४०			

क

मिथुन मूर्ति तारा जीजा

२६ ककुदिचतुसस्था	१	४	उ०	प्रथमवाल शिरा	२	६	उ०	१
द्यमुत्के उत्तरगा	२	३०	५		२३	४०	२	
	२०				२०			

३० अनयोर्दक्षिणगा	१	३	उ०	द्वितीयवाल	२	६	उ०	२
	२	४०	५	धिरसि	२६	१५	२	
	३०				४०			
३१ अपरदिशि	१	३	उ०	प्रथमवालस्य	२	१०	उ०	३
कृतिका	३	२०	५	वामहस्तमणि	१६	०	४	
	४०			बन्धकरकोणि	४०			
				अन्तर				
३२ कृतिकाबाह्ये	१	५	उ०	तस्यैव बाह्ये	२	७	उ०	१८
	३	०	४		१८	२०	४	
	४०				४०			
तारा ३२ प्र १ तृ ६ च ११ पं १३ ष				उभयोः स्कंध-	२	५	उ०	५
			१	योरन्तरंगा	२२	३०	४	
					०			
बहिर्भूति तारा			द०	तत्पृष्ठगा	२	४	उ०	६
			४		२४	५५	४	
					०			
१ वामपादाधः	१	१७	द०	द्वितीय वालस्य	२	२	उ०	७
स्थातारा	२५	३०	४	द्वितीय स्कन्धे	२६	४०	४	
	०				४०			
२ दक्षिणशृंग	१	०	द०	दक्षिण पार्श्वे	२	२	उ०	८
समीपे त्रिता-	२०	२	५	प्रथम वाल	२१	४०	५	
राणां प्रथमा	०				४०			
३ तासां मध्यगा	१	१	द०	द्वितीयवालस्य	२	३	उ०	९
	२४	४५	५	वामपार्श्वे	२३	०	५	
	०				१०			
४ तासां तृतीया	१	२	द०	प्रथम वालस्य	२	१	उ०	१०
	२६	०	५	वामजानुगा	२१	३०		
	०				४०			
५ दक्षिणधो द्विता-	१	६	उ०	द्वितीयवालस्य	२	०	उ०	११
रयोः उत्तरा	२६	४०	५	वामभागे	२१	३०		
	०				४०			

६ तयोर्दक्षिणा	१	७	उ०	द्वितीयवालस्य	२	२	द०	१२
	२७	४०	५	वामजानुगा	१८	३०		
	०				१५			
७ उत्तरश्रुंगाधो पंच-	१	०	उ०	द्वितीयवालस्य	२	६	द०	१३
ताराणां प्रथमा	२४	४०	५	दक्षिणजानुगा	२१	०		
	०				४०			
८ तत्पृष्ठे	१	१	उ०	प्रथमवाम वाम-	२	१	द०	१४
	२१	०	५	पादाग्रे	६	३०		
	०				३०			
९ तत्पृष्ठेपि	२	१	उ०	तत्पृष्ठे आस्य	२	१	द०	१५
	१	२०	५	दक्षिमेवपादे	८	१५		
	०				३०			
१० अश्लिष्टयो उत्त-	१	३	उ०	प्रथमवालस्य	२	३	द०	१६
रगा	२	२०	५	दक्षिणपादगा	१०	३०		
	२०				१०			
११ तयोर्दक्षिणा	२	१	उ०	द्वितीय वालस्य	२	७	द०	१७
	३	१५	५	वा दक्षिण य	१२	३०		
	३०			पादगा	४०			
तारा ११ च १ पाच ई का सूर				द्वितीय वालस्य	२	१	द०	१८
चालकी तिदोन्यु				दक्षिणपादगा	१४	३०		
					४०			

तारा १८ दूसरी के २ तृ ५
च ६ पं २

क

१ प्रथमवालस्य पा-	२	०	द०	बाहर के तारे				०
दाग्रस्याग्रतः	४०	४०	४					
	१०							
२ प्रथमवालस्याग्र	२	५	उ०	दक्षिण कर्त-	७	७	४	३
जानुतो अग्रस्था	६	५५	४	रि उपरिणी	१४	२०	१४	
	३०				१०			

३ द्वितीयवालस्य	२	७	द०	दक्षिण कर्त- ७३	५	४	२
वाम जानुतो	१५	१५	५	मंगस्य पृष्ठे २१	४०		
अग्रेतारा	१०			४०			
४ द्वितीयवालस्य	२	१	द०	मेघखण्डतातः ७	४	५	३
वामहस्ताग्र	२८	२०	५	पृष्ठगयोः १४	१५		
सरुव रेखाया	२०			प्रथमा ०			
तारात्रयाणां तथा							
५ तासां मध्यगा	२	३	द०	अनयो-	३	७	५
	२७	३०	५	द्वितीया	१२	१५	
	२०			०			
६ तासां दक्षिणगा	४	४	द०	तारा ४ च २ पं० २			
	२४	३०	५				
	०						
७ आसां पृष्ठगा	३	७	द०	सिंहमूर्तितारा अ	स	द	
	०	४०	४				
	४						
तारा ७ च	३ पं ४			नासा ओपरि ३	१	४	१
				गा १८	०		
				२०			
कर्कमूर्तितारा	सरतां			करोटिगा ३	४	४	२
				२१	३०		
				१			
१ कर्कस्य वक्षसि	३	०	उ०	शिरस्थयो ३	१२	३	३
मेघखंडे केन्द्रं	१०	४०		उत्तरगा २४	०		
	२०			२०			
२ तत्परितयेकुं च	३	१	उ०	अनयोर्द- ३	६	३	४
तुरस्रतद्धेतयो	७	१५	४	क्षिणगा २४	३०		
रुत्तरगा	४०			१०			
३ तयोर्मध्ये	३	१	द०	ग्रीवास्याता ४	११	३	५
दक्षिणगा	८	१०	४	त्रयाणां उत्त-	०	०	
	०			रगा १०			

४ अवशिष्टयोः	३	२	उ०	तासां मध्यगा	४	११	३	६
पृष्ठस्थयो	१०	४०	४		२	०		
रुत्तरगा	२०				१०			
५ तयोर्दक्षिणगा	३	०	द०	नासा दक्षिणगा	४	०	१	७
	११	११	४		२			
	२०				३५			
६ दक्षणकर्तरी	३	५	द०	हृदयस्था	४	१	४	८
मध्यगा	१६	३०	४		३	५५		
	३०				२४			
७ उत्तरकर्तरी	३	११	उ०	ततोदक्षिणगा	३	०	४	६
मध्यगा	८	५५	४	वक्षसिगा	४	५५		
	२०				३४			
पृष्ठस्थ उत्तर	३	१०	उ०	हृदयाग्रो	४	१		१०
दिशि पादस्था	२	०	५		३	५५		
	४०				३४			
पृष्ठस्थपादद	३	७	द०	दक्षिणजा-	२०	०	५	११
दिशिपादक्षि-	२	३०	४	नुगा	०	५		
णगा	३०				०			
तारा ६ च १ पर बाहल १								

क

बहिस्थातारा								
१२ अग्रस्थ दक्षिण	३	०	५	पृष्ठद्वाह्ये द्वे तारे	४	१३	उ०	१
पादतलगा	२७	०		तयोः प्रथमः	०	२०	५	
	२०				१०			
१३ वामजानुगा	३	३	६	तयोर्द्वितीया	४	१५	उ०	२
	२४	४०			८	३०	५	
	१०				१०			
	२	४	४	नाभेरधलिता	४	१	उ०	३
	२७	१५		राणां उत्तरगा	१७	१०	४	
	२०				३०			

४	४	४	तासां मध्यगा	४	०	६०	४
२	१५			१७	३०	५	
३०				१०			
४	०	४	तासां मध्यदक्षि-	४	२	६०	५
६	१०		रणा	२८	४०	५	
१०				०			
४	४	६	मेघखण्ड त्रिता-	४	३	७०	६
७	०		राणां उत्तरगा	२४	०	सूक्ष्म	
०				५५			
४	५	६	अवशिष्टयोः	४	२५	७०	७
१०	२०		प्रथमा	२४	०	सूक्ष्म	
२०				२०			
४	२	६	अवशिष्टयो	४	२५	७०	८
१२	२०		प्रष्ठस्था	२८		सूक्ष्म	
१०				३०			
४	५	५	तारा ८ च १ पं ० ४ छठा बदली का				
११	४५					३	
२०							
४	१२	२	कन्याया मूर्ति तारासुब लाखोशा				
१४	४०						
१०							
४	३३	५	मस्तगो परिग-	४	४	५	१
१४	२०		योर्मध्ये दक्षि-	२६	१५		
२०			रणा	२०			
४	६	३	तयो मध्ये उत्त-	४	५	५	२
१६	४०		रगा	२७	४०		
२०				०			
४	५	३	मुखस्थयो र्त-	५	८	५	३
२०	५७		रगा	०	०		
२०				४०			

४	१	४	तयो मध्ये दक्षि-	५	५	५	४
२१	५५		णगा	०	३०		
४०				१०			
२	५	४	वामपादाग्रगा	४	०	३	५
२४	५५			२६	१०		
४०				०			
४	०	५	वामपक्षस्थ तारा	५	१	३	६
२७	२०		चतुष्टये प्रथमा	८	१०		
३०				१५			
४	११	१	तासां द्वितीया	५	२	७	
३४	५५			१३	५५		
३०				१०			
तारा २७ प्र २ द्वि २ तृ ६ च ८ पंच ५				२	२	२	२
प ४							

क

८ तत्पृष्ठे तृतीया	५	२	५	तासामुत्त-	६	११	३०	१४
	१७	१०		रगा	८	४०	४	
	१०				२०			
९ तत्पृष्ठे च-	५	१	४	वामपादस्य	६	६	३०	१५
तुभ्यां	२१	४०		दक्षिणगा	१०	३५	४	
	०				०			
१० दक्षिणभागे	५	८	३	दक्षिणपादे	६	६	३०	१६
कटेरघस्था	६४	३०	५	उत्तरस्यां	१२	५०	४	
	२०			दिशि	५०			
११ दक्षिणपक्षस्था	५	१३	५	तारा २६ प्र.१ तृ.६		च.७	पं.१	घ.२
त्रिताराणां	८	५५						
	१०							
१२ अवशिष्टयो;	५	११	६	बहिस्था				
दक्षिणगा	१६	४०		तारा				
	०							

१३ तयोस्ततरगा	५	१५	३	वामबाहुवह्निगा	५	३	६०	१
	१२	१०		ऋजुरेखाया	१४	३०	५	
	१०			तृतीयातारा	४			
				णां प्रथमा				
१४ वामहस्ते	५	२	१	तासां	५	३	६०	२
समाकि	२६	०		मध्यगा	१६	३०	५	
आणल चित्रा	४०				०			
१५ पादवस्त्रोऽश्वो	५	८	३०	तासां	५	३	६०	३
वस्त्रस्थाधस्था	२४	४०	३	मध्यगा	२२	३०	५	
	५५				१५			
१६ जलमध्यस्था	५	३	३०	चित्रायाः अश्वः	५	७	६०	
चतुरस्वस्याद्य	२६	२०	५	तरलेखावत्	२७	१०	६	४
छभुजस्याततरगा	२०			ताराणां प्रथमा	१०			
१७ तयोर्मध्ये	५	०	३०	तासां द्वितीया	५	८	६०	५
दक्षिणगा	२७	१०	६		२८	२०	५	
	०				१०			
१८ अपरभुज-	१	१	३०	तासां तृतीया	६	७	६०	६
स्योत्तरगा	०	३२	४		५	५५	६	
	०				०			
१९ अनयोर्दक्षिणगा	५	३	६०	सर्वा ताराद्वयं	४ व	२	समाप्तोयं	
	२८	०	५	सप्तमोऽध्यायः				
२० वामजानुप-	६	१	६०	आठमा अध्याय में छफादि लेखारस				
रिगा	१	३०	५	वाले पहली फ़सिल आधो आधे				
	४०			दक्षिणगोल में मूरति मुलाकी				
२१ वामारूपुष्टे	५	८	३०	दक्षिणशिके	६	०	३०	१
	२८	३०	५	उज्ज्वलतारा	१८	४०	२	
	०				०			
२२ वस्त्रस्याधोभा-	६	७	३०	तस्या एव	६	०	३०	२
गे वा वनमध्ये	६	३०	४	समीपे मलिना	१७	३०	२	
त्रिताराणां	२४				०			
मध्यस्था								

२३ तासां द-	६	२	उ०	दक्षिण सि-	६	८	उ०	३
क्षिणगा	७	४०	४	क्य स्थयोः	२२	५०	२	
	३०			उज्ज्वल	१०			
				२	२	२	२	२

क

४ अनयोः मलिना	६	८	उ०	वृद्धिचक्ष मूर्ति	७	१	उ०	१
प्ररम्भागा	१७	३०	५	मस्तकस्य	६	२०	३	
	४०			तारात्रयमध्ये	२०			
				उत्तरा				
५ दक्षिणक्षिण्ये	६	१	उ०	तत्त्रय मध्य	७	१	द०	२
मध्यगा	२४	४०	५	गते पं	५	४०	३	
	०				४०			
६ ततोऽग्रा	६	१	उ०	तत्त्रयमध्ये	७	५	द०	३
	२१	१५	४	दक्षिणा	५	०	२	
	२०				४०			
७ दक्षिणदिसमध्ये	६	४	उ०	ताम्यो दक्षिणा	७	४	द०	४
	२७	४५	४	पादगतेयम्	६	५०	३	
	५५				०			
८ ततोऽपृष्टे	७	३	उ०	प्रकाश तारयो	७	१	उ०	५
	३	६	४	कतरेयं	७	४०	४	
	०				०			
सर्वातारा ८	चं० ४	पं० ०	२	तपोदक्षिणण्येयं	७	०	उ०	५
द्वि २					६	३०	४	
					२०			
बहिस्था तारा	६		७	हस्तस्था प्रश-	७	३	द०	७
	२७			तारात्रयमध्ये	२०	४५	३	
	२०			प्रथमा उदये	४०			
१	७		४	तन्मध्यतारा	७	४	द०	८
	३				१२	०	२	
	४०				४०			

२	७	४	ताम्यो पृष्ठेयम्	७	५	६०	६
	३			१४	३०	३	
	२०			३०			
३	७	४	नतलस्थितारयो	७	६	६०	१०
	३		प्रथमेयम्	६	१०	५	
	२३			२०			
४	७	६	तत्पृष्ठेयम्	७	६	६०	११
	०			१०	४०	५	
	२०			४०			
५	७	५	पुल प्रथम	७	११	६०	१२
	१		खण्डे	१८	०	३	
	१०			३१			
६	७	४	पुच्छस्य द्वितीय	७	१५	६०	१३
	१३		खण्डे	१८	०	३	
	०			५०			
७	७	०	तृतीय खण्डे	७	१८	६०	१४
	१			२०	४०	४	
	१०			०			
८	७	४	ततो दक्षिणे	७	१८	६०	१५
	२			२०	१०	४	
	०			१०			
९		४	ततः पृष्ठे पुच्छ	७	१९	६०	१६
			चतुर्थं खण्डे	२३	३०	३	
				१०			

क

१७ पुच्छ पंचम	७	१८	६०	वामस्कन्धे	८	९	६०	६
खण्डे	२८	५०	३		१५	१५	३	
	१०				२०	२०		

१८ ततः पृष्ठपुच्छ	१	१६	द०	ताम्योन्ने शर-	८	३	द०	०
षष्ठ खण्डे	०	४०	३	दण्डोपरि	१३	४५	४	७
	३०				०			
१९ सप्तम खण्डे	७	१५	द०	नेत्रोपरि अन्न-	८	०	उ	८
	२९	२०	३	खण्डनिभं	१५	५५	बादरन	
	०				०			
२० टंकस्थ तारयो	०	१६	द०	शिरस्थ-	८	२	उ०	१९
द्वितीयं	२१४	२०	३	तारोम्यो	१५	१०	४	
	३०			प्रथमा उदये	४०			
२१ तयोरेव	७	१३	द०	तासु मध्यगा	८	१	द०	१०
प्रथमा	२७	३०	४		१७	३०	४	
	०				४०			
सर्वातारा	द्वि १	न १३	च ५	तयोः पृष्ठे	८	२	उ०	११
			पं २		१९	०	४	
					१०			
बहिस्थतारा				उन्मीषघोत-	८	२	द०	१२
				तारात्रयेभ्यो	२१	५५	५	
				दक्षिण	२०			
१. अत्र खण्ड सह-	८	१३	द०	मध्या	८	४	द०	१३
शी तदंकाधः	१	१५			२२	३०	४	
स्था	१०				४०			
३ तयोः प्रथमा	७	४	द०	ताम्यो उत्तरा	८	६	उ०	१४
	२९	१०	५		२२	३०	४	
	३०				५०			
२ टंकात् उत्तर-	७	६	द०	मलिन्यं ता	८	५	उ०	१५
स्थयोः द्वितीया	२५	१०	५	म्यो पृष्ठे	२५	३०	६	
	३०				४०			
तारां ३ पं २ वा	दल	१		दक्षिणप्रांत-	८	५	द०	१६
				तारकयोस्तत्तर	२९	५०	५	
					३०			

धनुर्धरमूर्तिता	राः			तयोरेव	८	२	३०	१७
				दक्षिणा	२७	०	६	
					४०			
१ वाराणशत्य-	८	६	६०	दक्षिणस्कन्धे	८	१	३०	१८
स्थेयं	४	२०	३	योगे	२२	५०	५	
	३०				२०			
२ वामकरस्थ	८	६	६०	दक्षिण कंको-	८	२	६०	१९
तुष्टिस्थेयं	७	३०	३	णौ	२४	५०	४	
	४०				५५			
३ धनुषोदक्षि-	८	६	६०	पृष्ठस्य तारात्र-	८	२	६०	२०
णैयं	८	५०	३	ये मध्ये स्कंधयो	१०	३०		
	०			मध्ये गतय	०			
४ धनुष उत्तरस्थ-	०	१	६०	ततः स्कंधमूले	८	४	६०	२१
यो दक्षिणैयं	९	३०	३		१७	३०	४	
	०				४०			
५ तयोस्तरेयं	८	२	३०	स्कंधसन्धि-	८	६	६०	२२
धनुष्फोटी	६	५०	४	वले	१६	४५	३	
	४०				२०			

क

२३ तत एवाग्नि	८	२३	६०	क्षेप द्वयोर्मध्ये	१	१	१	६
चरण स्कन्धे	१७	०	२	प्रथमा	८	४५	३०	
	४०				५०		६	
२४ तस्यैव चरण-	८	१८	६०	तयोः पृष्ठे	९	१	३०	७
स्य पर्वणि	१७	०	२		६	३०	६	
	०				१०			
२५ दक्षिणाग्नि-	८	१३	६०	दक्षिण नेत्रस्य	९	०	३०	८
मचरणसंबी	६	०	३	तारात्रय मध्ये	६	४०	५	
	४०			प्रथमा	१०			

२६ वामजाती पृष्ठ-	८	१३	६०	ग्रीवास्थ तार-	६	३	३०	६
फादे	२७	३०	३	कयो मध्ये	११	५०	६	
	२०			उत्तरा	४०			
२७ दक्षिणपाद-	८	२६	३०	तयो द्वे दक्षिणा	६	०	३०	१०
जंघायां	२६	०	३		११	५०	५	
	५०				४०			
२८ पुच्छा मूलस्थ	८	४	६०	दक्षिणजानुस्थ	६	३	६०	११
ताराचतुष्टय	२७	५०	५	सन्धितलस्थे-	१०	३०	४	
मध्ये उत्तरभुज	४०			यम्	५०			
प्रथमा								
२९ ततः पृष्ठे	८	४	६०	संकुचितवान	६	८	६०	१२
	२८	५०	५	जानुस्थे	११	४०	४	
	५०				४०			
३० शेष तारयो	८	५	६०	दक्षिण स्कन्धे	६	०	६०	१३
प्रथमा	२८	५०	५	परिणयं	१७	४०	४	
	५०				४०			
३१ ततः पृष्ठे	८	६	६०	उदर तलस्थ	६	६	६०	१४
	२९	३०	५	तारा द्वय	२०	५०	४	
	४०			मध्ये प्रथमा	१०			
	तृ ६	पं ६	पं ८	तयो द्वितीया	६	६	६०	१५
सर्वा तारा ३१		५२	६२		२३	०	५	
द्वि २					०			
८ मकर भूतितारा				कुक्षिस्थितेयं	६	४	६०	१६
					१८	१५	५	
					४०			
२ पश्चिमधृगस्थ	६	७	३०	प्रथम शेषयो-	६	४	६०	१७
तारात्रय मध्ये	७	२०	३	दक्षिणोयं	१६	०	५	
उत्तरेयम्	२०				४०			
३ मध्यतारा	६	६	३०	उत्तरेयं	६	२	६०	१८
	७	४०	६		१६	५०	५	
	४०				४०			

३ तासु दक्षिणा	६	५	उ०	पृष्ठस्थतारयो	६	०	४	१६
	७	०	३	प्रथमा	१६	०		
	२०				४०			
४ प्रथम श्रृंगाग्र-	६	८	उ०	द्वितीया	१४	०	८०	२०
गते यम्	५	०	६		२१	५०	४	
	०				०			
५ तु'डस्थतारात्रय	६	०	उ०	दक्षिण करक-	६	४	८०	२१
मध्ये दक्षिणा	६	४५	६	स्थयो मध्ये	२३	४५	४	
	०			प्रथमा	२०			

क

२२ तयोरेव द्वि-	५	४	द०	तासु प्रथमा	६	८	उ०	८
तीया	२५	३०	४		१४	४	३	
	०				४०			
२३ पुच्छमूलस्थ	६	२	द०	दक्षिण करे	१०	८	उ०	६
.....	२४	१०	३	तलं	६	४५	३	
	५०				३०			
२४ तयोरेव द्वि-	६	२	द०	दक्षिणतारा-	१०	१०	उ०	१०
तीया	२६	०	३	सु उत्तरा	११	४५	३	
	२०				४०			
२५ पुच्छल उत्तर-	६	०	उ०	शेषतरयोः	१०	६	उ०	११
स्थताराचतुष्टय	२६	२०	४	प्रथमा	१२	०	३	
मध्ये प्रथमा	५०				०			
२६ शेषतारासु	१५	०	उ०	तयद्वितीया	१०	८	उ०	१२
दक्षिणा	२८	०	५		१३	३०	३	
	४०				२०			
२७ तासां मध्यो	६		उ०	भानुमूलस्थ-	१०	३	उ०	१३
	२७		५	योः प्रथमा	६	०	४	
	४				१०			

२८ तासा उत्तरा	६	उ०	कुक्षिसंधी	१०	३	उ०	१४
	२८	५	द्वितीया	७	१०	५	
	४०			०			
सर्वा तारा २८ त ४ च ६		पं ख	वामजानु-	१०	०	८०	१५
		२६	कुक्षि संधी	८	५५	४	
			रूपा	४०			
कुम्भमूर्ति			तत्रैव तारयो	१०	१	८०	१६
			दक्षिणा	१	४०	४	
				४०			
१ शिरसि स्थिते	१०	उ०	तयोस्तारा	१०	४	उ०	१७
यम्	०	५		३	०	६	
	२०			१०			
२ दक्षिणस्कन्धो	१०	उ०	दक्षिणजानु	१०	७	उ०	१८
परिस्थितारयोः	६	३	स्थितारयो	११	३०	३	
	२०		दक्षिणा	४०			
३ नभसस्थम-	१०	उ०	तयोस्तारा	१०	५	उ०	१९
ध्यमतारा	५	५		११	०	४	
	१०			२०			
४ वामस्कंधे	६	उ०	वामजंघांते	१०	५	८०	२०
	२७	३		४	५०	५	
	३०			४०			
५ तत्ते लेखांघ	६	उ०		१०	१०	५	२१
सन्धितले	२७	५		८	५		
	२०			५			
६ वामकरस्थता-	६	उ०		१०	६	५	२२
रात्रयमध्येष्ट	१७	३		७	०		
	४०			४५			
७ तावमध्यतां	६	उ०		१०	२	४	२३
	१६	४		१४	०		
	१०			०			

क

२४	१०	०	४	१०	१४	४	४०
	१४	१०		१२	२०		
	५५			४०			
२५	१०	१	४	१०	१४	४	४१
	१७	४०		१३	०		
	४०			१०			
२६	१०	०	४	१०	२३	१	४२
	२०	३०		७	०		
	०			०			
२७	१०	१	४	सर्वतारा ४२ प्र १ तृण च ६ पं ४३			
	२०	४०					१३
	३						
२८	१०	३	४	बहिष्मृति तारा			
	१६	३०					
	०						
२९	१०	४	४	१०	१५	४	
	१६	१०		२७	३०		
	५५			४०			
३०	१०		५	१०	१५	४	
	२६			२०	२०		
	५५			४०			
३१	१०	११	५	१०	१८	४	
	२२	०		२६	१		
	४०			०			
३२	१०	१०	५	सर्वा तारा ३ चं			
	२३	५५					
	१०						
३३	१०	१५	४	मीनमृतिः			
	२१	४०					
	०						

३४	१०	१५	४	१०	६	४	१
	२२	४०		२१	१५		
	१०			०			
३५	१०	१४	४	१०	६	४	२
	२३	१०		२४	१५		
	१५			४०			
३६	१०	१५	४	१०	६	४	३
	१७	१५		२६	२०		
	०			०			
३७	१०	१५	४	१०	६	३	४
	१७	४५		२८	३०		
	३०			१०			
३८	१०	३६	४	१०	७		
	१८	५३		०	२०	४	५
	३०			४०			
३९	१०	५५	४	१०	४	४	६
	११	२०		२६	३०		
	५५			०			

क

७	१०	३	४	०	२१	५	२३
	२६	३०		०	४५		
	४०			२०			
८	११	६	४	०	२१	५	२४
	६	२०		१	४०		
	०			४०			
९	११	५	६	०	६	४	२५
	११	४०		११	०		
	०			३०			

१०	११	२	६	११	२०	६	२६
	१३	४५		२०	१५		
	०			४०			
११	११	२	४	११	१६	६	२७
	१७	१५		२७	५५		
	१०			४०			
१२	११	१	४	११	२०	६	२८
	२०	१०		१७	२०		
	३०			४०			
१३	११	६	४	११	१४	४	२९
	३	०		२६	२०		
	२०			४०			
१४	११	२	६	११	१३	४	३०
	२२	५		२०	०		
	२०			४०			
१५	११	५	६	११	१२	४	३१
	१३	०		२	०		
	०			१०			
१६	०	२	४	११	१७	४	३२
	२६	२०		२७	०		
	४०			२१			
१७	०	७	४	११	१५	४	३३
	२८	४०		१६	२०		
	४०			५५			
१८	०	७	३	०	११	४	३४
	०	४५		०	४४		
	४०			०			
१९	०	८	३	सर्वा ताराः ३४ त २ च पं ३ य			
	२	३०		७			
	३०						

२०	०	१	४	बहिः स्थतारा				
	०	२०						
	३०							
२१	०	१	५		११	२	४	१
	०	५५			१	४०		
	१०				१०			
२२	०	५	३		११	२	४	२
	०	२०			६	३०		
	२०				१५			

क

३	११	५	५		११	१५	३	१५
	०	३०			२६	२०		
	४०				४०			
४	११		४		११	५५	३	१६
	११				१५	४०		
	२०				०			
५ सरसीते जिनूव ध्रु		५०	दि०		११	१३	५	१७
कीं समुदय ही					०	४०		
२०					०			
१	०	७	४		११	१४	५	१८
	१२	४५			१०	४०		
	४०				४०			
२	०	१२	३		११	१३	५	१९
	१७	२०			१६	०		
	४०				४०			
३	०	११	३		११	१४	५	२०
	१२	३०			१६	०		
	४०				०			

४	०	१४	३	११	६	३	२१
	१०	०		४	४०		
	३०			२०			
५	०	८	३	११	२०	३	२२
	१०	१०		५	२०		
	१०			४०			
६	०	६	४	सर्वाकारा २२ तृ २० च पं० ४			
	१२	२०					
	४०						
७	०	४	४	बदला	बदली		
	७	१०					
	४०						
८	०	२४	४	१	१३	१	
	३	३०		२७	५५		
	१८			०			
९	०	२८	४	२	१७	२	
	३	४०		२	०		
	२०			०			
१०	०	२७	४	७	१७	३	
	६	४०		१६	३०		
	४०						
११	०	२७	३	१	१८	४	
	७	६		२५	०		
	०			०			
१२	०	१५	३	२	१४	४	
	२२	२०		४	३०		
	०			२०			
१३	०	३०	३	२	११	६	
	२३	५५		६	५५		
	०			२०			

१४	०	२०	३	२	१०	४
	२५	०		६	०	
	०			३०		

क

२	६	४	१	२०	३
६	४५		१५	२०	
०			२०		
२	५	४	१	२४	२
६	१५		१५	१०	
२०			२०		
२	८	६	१	२४	२
६	४५		२७	५५	
४०			२०		
२	३	६	१	२५	३
१	४५		१८	४०	
४०			१०		
२	३	५	१	२५	४
२	१५		२३	५५	
२०			५५		
१	१०	५	१	२८	३
२७	४०		१६	४०	
३०			३०		
१	२०	४	१	२६	३
२६	०		२६	१०	
२०			४०		
१	२०	६	१	३०	४
२५	२०		२७	४०	
२०			०		

	१	२०	६				
	२५	४०					
	२०						
	१	८	५	१	३०	४	
	२०	१०		२७	१५		
	३०			१०			
	१	८	४	१	३१	१	
	६	१०		१६	३०		
	२०			४०			
	१	१०	४	१	३०	४	
	१८	५५		२०	१५		
	०			०			
	१	१२	४	१	३०	४	
	१६	५५		२०	१५		
	२०			०			
	१			१			
	१६			२३	३१	५	
	१०			२०	१५		
	१			१	३३	३	
	१४			०	३०		
	५५			१०			
	१			२	२	२	२
	१४						
	५५						
२	२	२	२	२	२	२	२

क

१	१	३१	३	०	३०	१७
	२८	५५		५	१०	
	२०			३०		

२	१	२८	४	०	३०	३	१८
	२८	५५		५	५५		
	५५			५५			
३	१	२८	४	०	३८	४	१६
	२८	५५		८	३०		
	०			५५			
४	१	२८	४	०	३८	४	२०
	१४	१५		१३	३०		
	४०			५५			
५	१	२५	४	०	३६	४	२१
	१३	५५		१७	०		
	४०			३०			
६	१	२५	४	०	४१	४	२२
	१०	२०		२१	२०		
	२०			२०			
७	१	२६	५	०	४२	४	२३
	६	३०		२१	३०		
	२०			३०			
८	१	२७	४	०	४३	४	२४
	५	०		२२	१५		
	३०			१०			
९	१	२६	४	०	४३	४	२५
	२	५५		२४	२०		
	५५			२०			
१०	०	३२	३	०	५१	४	२६
	२७	५५		४	२०		
	०			१०			
११	०	३१	४	०	५१	४	२७
	२४	०		५	४४		
	४०			०			

१२	०	२८	३	०	५३	४	२८
	२४	५५		१८	५५		
	१०			१०			
१३	०	२५	३	०	५३	४	२९
	२२	५५		२५	१०		
	०			५५			
१४	०	२३	३	०	५३	४	३०
	१७	५५		१७	०		
	१०			५५			
१५	१	२३		०	५३	४	३१
	१६	५५		१४	३०		
	५६			५५			
१६	०	२३		११	५२	४	३२
	१२	१५		५२	३०		
	१०						

क

३३	०	५३	५	वृहत् स्वात०			
	११	३०					
	१०						
३४	०		४		२	३९	१ १
	११				१७	१०	
	५५				४०		
सर्वाताराः	३४ प्र	१ त् ५ च २ प			२	३५	४ २
		२			१९	०	
					४०		
सशकमूति					२	३६	५ ३
					२१	३०	
					४०		

१	३५	५	२	३७	४	४
१४	०		२६	४५		
४०			२०			
१	३६	५	२	४०	४०	५
२६	३०		२०	०	०	
५५			२०			
१	३०	५	२	४२	५	६
२१			२६	४०		
२०			३०			
१	३७	५	२	४१	५	७
१६	४०		१६	२५		
१०			१०			
१	३६	४	२	४२	५	८
१६	१५		६	३०		
१०			०			
१	१५	४	२	४१	६	९
२५	४५		१४	२०		
३५			०			
१	४१	३	२	४६	५	१०
२४	३०		१६	३०		
२१			४०			
२	४४	३	२	४५	५	११
१०	२०		१६	५५		
०			१०			
२	४५	४	२	४६	३	१२
२६	१५		२४	१०		
०			१६			
२	१४	४	२	४७		१३
४	५५		२१	०		
४३			४०		५	

२	१८	४	२	४८	३	१४
२	२०		२६	४५		
४०			४०			
२	१८	४	२	४१		१५
२	२२		२३	३०		
४०			४०			

क

१६	१	५५	३				११
	२३	३०					
	०						
१७	२	५३	३	सर्वातारा	११	द्वि	२
	६	४५					६
	४०						
१८	२	५५		लघुस्थानम्			
	२	६०					
	१०						
सर्वा तारा १८ प्र १ तृ पं ७					२	६	४
					२५	०	
					०		
बहिःस्थतारा					२		१
					२६		२
					१०		
१	१	२५		सर्वातारा २ प्र १ च १			
	१६	१५					
	३०						
२	२	६१		नीकामूर्तिः	धु	श	दि०
	१०	३०					
	०						

३	२	५८			२	४३	५	१
	११	४५			१३	३०		
	२०				०			
४	२	५७			३	४३	३	२
	१३	४५			१४	२०		
	०				२०			
५	२	५६			२	४५	४	३
	१४	०			८	०		
	१०				५५			
६	२	५५			३	४६	६	४
	२८	३०			८	०		
	०				४०			
७	२	५६			३	४०	४	५
	२	३०			५	३०		
	२०				२०			
८	१	५६			३	४१	३	६
	२४	४०			६	३५		
	०				२०			
९	१	५७			३	४६	४	७
	२६	४०			५	३०		
	०				२०			
१०	१	५६			३	४६	४	८
	२६	३०			६	३०		
	१०				३०			
०	०	०	०	०	०	०	०	०

क

६	३	४६	४		४	५१	४	२५
	८	४५			६	३०		
	२०				१०			

१०	३	४६	४	४	४६	३	२६
	१४	५५		६	०		
	०			०			
११	२	५३	४	४	४३	३	२७
	४	०		०	३०		
	०			१०			
१२	३	५७	३	४	४३	४	२८
	४	४०		२६	३०		
	१०			२०			
१३	३	५७	५	४	५४	४	२९
	१०	१५		२८	३०		
	०			०			
१४	३	५७	५	४	४३	२	३०
	१२	४५		२६	३०		
	१०			०			
१५	३	५८	४	४	५४	५	३१
	१३	२०		१४	३०		
	४०			१०			
१६	३	६५	४	४	५१	२	३२
	१६	०		१७	१५		
	३०			३०			
१७	३			३	६३	४	३३
	२१			११	०		
	१०			१०			
१८	३	५६	५	३	६४	६	३४
	१८	४०		१६	३०		
	१०			०			
१९	३	५७	५	४	६३	२	३५
	२१	०		०	४०		
	०			०			

२०	३	५१	५	४	३५	२	३६
	२३	३०		८	४०		
	०			३०			
२१	३	५५	५	४	६५	३	३७
	२४	४०		१५	५५		
	२०			१०			
२२	४	५७	४	४	६७	३	३८
	५	१०		२१	२०		
	०			२०			
२३	४	६५	४	४	६२	२	३९
	६	०		२६	५५		
	१०			०			
२४	४	६१	४	५	६२	३	४०
	४	१५		१	१५		
	०			०			

क

४१	५	६५	३	३	१७	४	१०
	८	१५		२५	१०		
	०			३०			
४२	२	६५	४	३	१९	४	११
	४	५५		२६	४५		
	०			१०			
४३	२	६५	४	४	२०		१२
	२५	४०		०	३०		
	०			०			
४४	२		१	४	२६	२	१३
	१७	७५		६	३०		
	१०			०			

४५	२	२१	३	५	२६	४	१४
	२६	४५		८	०		
	०			४०			
सर्वाः ताराः ४५ घर द्वि १ तु ११				४	२३	४	१५
				११	१५		
				१०			
दक्षिण सर्प मूर्तिः				४	२४	४	१६
				१८	४०		
				०			
१	३	१५	४	४	२३	३	१७
	१४	०		२०	०		
	०			०			
२	२	१३	४	४	२२	४	१८
	१०	१०		२३	१०		
३	३	११	४	५	२५	४	१९
	१५	३०		१	४०		
	२०			३०			
४	३	१५	४	५	३०	४	२०
	१५	४५		२	१०		
	३०			२०			
५	३	१२	४	५	३१	४	२१
	१७	०		१२	२०		
	५५			१०			
६	३	११	४	५	३३	४	२२
	२०	५५		१४	१०		
	२०			२०			
७	३	१३	५	५	३१	४	२३
	२३	४०		२६	२०		
	२०			१०			

८	३	१२	४	६	१३	४	२४
	२८	२०		०	४०		
	५५			०			
९	३	१५	४	६	१७	३	२५
	०	५५		१३	४०		
	४०			३			

क

साहित्यताराः				५	१६	३	२
				१४	४०		
				२०			
	०	२३	३	५	१८	३	३
	१२	१५		१६	१०		
	३०			४०			
	१	३६	३	५	१४	३	४
	११	०		१३	५५		
	०			१०			
सर्वातारा २ तृ २				५	१३	३	५
				१६	३०		
				४०			
मूर्तिः पानपात्रस्य				५	११	३	६
				१६	४५		
				४०			
१	४	२३	४	५	१८	३	७
	२६	०		२१	१०		
	२०			३०			
२	५	१६	४	सर्वातारा ७ तृ पञ्च १ पं १			
	२	३०					८
	३०						

३	५	१८	४	मूरतिकंतुरसकी			
	०	०					
	०						
४	५	१८	८	६	२१	५	१
	७	३०		२०	४०		
	०			३०			
५	४	१३	४	६	८	५	२
	२६	४०		१०	५५		
	२०			०			
६	५	३६	३	६	२०	४	३
	६	१०		६	३०		
	१			१०			
७	५	११	४	६	२०	५	४
	१	५५		१०	०		
	४			०			
सर्वतारा ७ च				६	२४	३	५
				६	४०		
				१०			
मूर्तिः काकस्य				६	२२	३	६
				१५	३०		
				४०			
१	५	२१	३	६	२७	४	७
	१५	४०		६	३०		
	२०			१०			
२	२	२	२	२	२	२	

क

८	६	२२	४	६	४१	५	२५
	१८	२०		२०	०		
	२०			४०			

६	६	२३	४	६	४६	३	२६
	१६	४५		२	१०		
	१०			४०			
१०	६	१८	४	६	४६	४	२७
	२२	१५		३	१५		
	०			३०			
११	६	२०	४	६	४०	४	२८
	२२	५५		१८	४५		
	३०			२०			
१२	६	१८	४	६	४३	३	२६
	४	२०		१७	४५		
	२०			४०			
१३	६	२६	४	६	२६	२	३०
	१०	२०		१०	२०		
	०			०			
१४	६	२६	४	६	२६	२	३१
	१५	२०		१५	२०		
	१०			१०			
१५	६	६	४	६	६	४	३२
	१६	२०		१६	२०		
	२०			२०			
१६	६	२५	३	६	२५	२	३३
	२२	१४		२२	१४		
	४५			४५			
१७	६	२४	४	६	२४	२	३४
	२७	०		२७	०		
	३०			३०			
१८	६	३३	३	६	३३	३	३५
	१८	३०		१८	३०		
	०			०			

१६	६	३१	५	६	३१		
	१७	०		१७	०		
	४०			४०			
२०	६	३०	५	६	३०		
	१६	२०		१६	२०		
	५५			५५			
२१	६	३४	५	६	३४	३	१
	१२	५५		१२	५५		
	१०			१०			
२२	६	३७	५	६	३७	३	२
	६	४०		६	४०		
	०			०			
२३	६	४०	३	६	४०	४	३
	५	०		५	०		
	५५			५५			
२४	६	४०	४	६	४०	४	४
	५	२०		५	२०		
	४			४			

क

तारे अगीढी के							
५	७	२५	४	६	२२	५	१
	३	१०		२७	४०		
	०			४०			
६	७	२६	४	७	२५	४	२
	०	०		०	४५		
	१०			२०			
७	७	२६	५	७	२७	५	३
	११	०		२७	३०		
	३०			१०			

८	७	८	५	७	३०	५	४
	२	३५		२०	२०		
	४०			४०			
९	७	३	५	७	३४	४	५
	३	१०		२५	१०		
	४०			१०			
१०	७	३३	५	७	३३	४	६
	५	१०		२५	२०		
	०			०			
११	६	३१	३	७	३४	०	७
	२०	२०		२०	०		
	०			५५			
१२	६	३०	२	सर्वातिरा ७ च ५ पर			
	३१	३०					
	५५						
१३	७	२९	३	छत्र के तारे			
	३३	०					
	०						
१४	७	१७	४	८	२	४	१
	८	०		९	३०		
	५५			१०			
१५	७	१५	३	८	२१	५	२
	९	२०		११	०		
	२०			४			
१६	७				४२	५	३
	५				२०		
	४०						
१७	६	१७	४	८	२०	४	४
	८	५५		१४	१६		
	४०			५५			

१८	६	६१	४	८	३८	५	५
	२७	३०		२६	३०		
	१०			२०			
१९	६			८	१७	४	६
				१७	१०		
				४१			
	२६	१०		८	१६	४	७
	३५			१६	०		
				५५			
सर्वातारा १९ तृ १ च १९ पर कारे अंगीठी के				८	१५	४	८
				१६	१०		
				३०			
				८	१५	६	६
				१५	२०		
				१०			

क

१०	८	१४	३	६			११
	१४	५५		२६			
	४०						
११	८	१४	५	सर्वातारा ११ च १ पं २			
	१५	४०					
	५५						
१२	८	१५	५	बहिस्थताराः			
	६	५५					
	४०						
१३	८	१८	५	६			
	६	३०		८	३	३	१
	२०			०			

सर्वातारा १३ च ५ पं ६०		२	६	३	२
			११		
			१०		
मत्स्यस्य दक्षिण गोलेतरा			६	३	३
			१४		
			०		
१	१०		६	२०	५ ४
	०		१२	५५	
	४०		०		
२	१०		६	१७	४ ५
	४		१३	०	
	१०		५		
३	१०		६		४ ६
	५		४३		
	४०		५५		
४	१०	सर्वातारा ६ तृत्र चं २ पं २			
	४				
	२०				
५	६	सर्वातारा दक्षिण गोलस्था			
	२५	१३६ प्र १८ तृ ६३ च १६४ पं ५४			
	१०				
६	१०	५६ बदली का १ सर्वातारा			
	१	४८ अष्ट चत्वारिंशन्पूर्वी			
	१०				
७	६	नां ताराः १०२२ प्र १५ द्वि ४५			
	२०	तृ० २०८ च ४७४ पं २१७ छठी के			
	५५	४६ सुत्तारा बदली के ५			
८	६	पर छोटेन्का अन्त नहीं			
	२५				
	१०				

६	६
	२१
	५५
१०	६
	२१
	०

ख

उत्तरनक्षत्राणां ध्रुवकादि

	तारावामूर्ति	ध्रुव	शर	दिश	कदर
	लघुमल्लूक				
१	पुच्छाग्रपर	२।१०।१०	६६।२७	३	
२	पूछके भीतर	२। २।३०	७०। ०	४	
३	आगे के चौकोर में दक्षिन के	२।१६। ०	७४।०	४	
४	चौकोर के उत्तर पहिले कोने	२।२६।४०	७५।४०	४	
५	दक्षिण चौकोर के पीछे के कोने	३। ३।४०	७७।४०	५	
६	दक्षिण पिछले चौकोर के कोने	३। १।१०	७४।४०	२	
७	उत्तर के पिछले चौकोर के कोने	३।२६। १	७५। ६	३	
८	तारा खारिज १ सिद्धाने में	३।२१।३०	७१।४५	४	

बड़ा भालू

१	नासिकाग्र	२।१५।३०	३६।५५	४	
२	आँख में दो तिरुमें प्रथम	२।२५।५०	४३। ०	५	
३	आँख में दूसरा	२।२६।२०	४३।४०	५	
४	ललाट में	२।२६।१०	४७।१०	४	
५	ललाट के पास	२।२६।४०	४७। ०	५	
६	कान से ऊँचे	२।२८।१०	५५।३०	५	
७	गर्दन पर	३। ०।३०	४३।५५		

८	गर्दन भाग में	३। २।३०	४४।२०
९	उत्तर छाती	३। ९। ०	४२। ०
१०	दक्षिण छाती	३।११। ०	४५। ०
११	वामजानु में	३।१०।४०	३५। १
१२	उत्तर वामपादे	३।५। ३०	२९।२०
१३	दक्षपादे	३। ६।२०	३६। ०
१४	दक्ष जानु पर	३। ६।४०	३०।२०
१५	जानु के नीचे दक्षे	३।१८।५५	३८। ०
१६	पृष्ठे चौकोर स्वरूप	३।२२।४०	४४।३०
१७	उदर में	३।२२।१०	४५। ९
१८	पृष्ठे पुच्छ पास	४। ३।१०	५१।३०
१९	वामोरु	४। ३। ०	४७।२०
२०	वामपा दस्थसे ऊँचे	४।१२।४०	२९।४५
२१	तत्र दूसरा	४।२४।१०	३८।४२
२२	बाई तरफ़	४। १।४०	३५।१५
२३	उत्तर दक्ष पाद में दो से पहला	४। ९।५५	२५।५५
२४	तत्र दूसरा	४।१०।२०	३४।४१
२५	पूछ में तीन तिस्में पहला	४।१२।१०	५५।४०
२६	पूछ के बीच	४।१८। ०	५५।४०
२७	पुछांते	४।२९।५५	५४। ९

बाहर के तारे

१	पुछतले दूर दक्षिण	४।२७।५५	३९।१५
२	उससे आगे दो छोटे	४।२०।१०	४१।२०
३	उससे दक्षिण	३।१५।१०	१७।१५
४	उन दोनों के उत्तर	३।१५।२०	१९।१०
५	उन तीनों से दूसरे भाग पर	३।१७।१०	२०। ०
६	इनसे आगे	३।१७।१०	२२।४५
७	उससे और आगे	३।११।१०	२५। ०
८	दोनों पांव के मध्य में	३। ०। ०	२२। ०

ख

अजगर के तारे

१	जवान में	६।२६।४०	७६।३०
२	मुख में	७।११।५५	७८।३०
३	आँख की पलक पर	७।१३।१०	७५।४०
४	ठोड़ी में	७।२०।५५	८०।२०
५	सिर के भाग पर	७।२६।४०	७५।३०
६	कदम्ब पर तीन तारे तिन्हों से उत्तर	८।२४।४०	८२।२०
७	उन तीनों से दक्षिण	९। २।२०	७८।१५
८	उन तीन के बीच में	८।२८।५५	८०।२०
९	तीनों से दूसरे भाग में चार तारा चौकोर से पूर्व	९।१६।३०	८१।२१
१०	चौकोर के प्रथम भाग के दक्षिण	११। ८।४१	८५।४०
११	चौकोर प्रथम कोणात् उत्तर	११।२०।३०	८३।१०
१२	चौकोर दूसरे भाग से उत्तर	०। ७।४०	७८।५१
१३	चौकोर दूसरे भाग के दक्षिण	०।२२।५५	७७।५५
१४	खतमुस्तफीमं केशर वृत्त से ऊपर है	०।२१।४०	८०।३०
१५	उससे ऊँचे है	०।२६।१०	८१।४०
१६	उसी भाग में	०।१३।२०	८०।१५
१७	पूर्वोक्त तीन के पहले असमेरु का त्रिकोण कृति हैं ।	२।२०।२०	४४।४०
१८	अस्र दोनों से दक्षिण में	१।११।५५	८३।३०
१९	इनके उत्तर दोनों के	१।११।२८	८४।४५
२०	दूनों से दक्षिण समीप	३।२८।४०	८७।३०
२१	उन दूनों से ऊँचे इन्हों से पीछे	३। ९।४०	८६।५५
२२	तीन, तिस से दक्षिण	५। ९।४०	८१।५५
२३	उन तीन के बीच	५। ९। ०	८३।५५

२४	इसी के उत्तर पुछ का प्रारम्भ	५१ ८१२०	८४१५५
२५	पश्चि में तीनों के पास दो उससे उत्तर	५१ ८१२०	७८१ ०
२६	दोनों के दक्षिण	५१२०१२०	७४१४०
२७	दो के पीछे पुछ कुण्डली से भवणर्क्ष रूप	५११०१ ०	७०१४०
२८	पूर्वोक्तों से ऊँचे प्रथम भागे	४११२१४०	७०१ ०
२९	उन दो के दूसरे भागे	४११११२०	६४१४०
३०	दोनों के तावे पुछ में	३११९१०	६१११५
३१	पुच्छ द्वितीय भागे	३११३१०	५६१४५

नृपसरूपम्

१	कैकाऊसदक्षपादे	११ ५१ ०	७५१४०
२	वामपादे	११ ३१ ०	६४११५
३	कटिके नीचे दक्षिणक्षि	०१ ७१२०	७१११०
४	दहिनी कनपटी में	११११७१४०	६९१ ०
५	दक्षबाहु मध्य ग्रन्थि	१११ ९१२१	७२१५१
६	दक्ष कोहनी के नीचे	११११०१ ०	७३१५१
७	छाती पर	१११२६१३०	६५१३०
८	बायें बाजू में	१११ ७१३०	६२११५
९	तीन की टोपी उनमें दक्षिण	११११६१२०	६५११५
१०	तीन के बीच	११११७१२०	६१११५
११	तीनों के उत्तर	११११९१ ०	६११४२

ख

बाहुर के तारे

१	शिर से ऊँचे	११११३१४०	६४१ ०
२	उससे ऊँचा ना हो	१११२११२०	५९१३०
३	आधा महाष पर तीन तीन से ऊँचे	११ ७१२०	५८१४०

४	तीनों के बीच दक्षिण	५। ७।२०	५८।२०
५	तीनों के दूसरी ओर	५। ५।४०	५५।१०
६	बाई कोहनी पर	५। ६।४०	५४।४०
७	बाई कनपटी में	५।२६।४०	४६।१४
८	सिर पर	६। ५।४०	५३।५५
९	दाहिने कनपटी में	६। ५।४०	५८।४०
१०	इन्हों से उत्तर	६। ५।४०	५३।१५
११	इनसे समीप उत्तर	६। ५।४०	५७।३०
१०	दाहिनी कनपटी के दो है		
	उससे उत्तर	६। ८।३०	४६।१०
११	ये दो से दक्षिण	६। ८।३०	४५।३०
१२	दक्ष हाथ के कीने	६। ६।४०	४१।१०
१३	हाथ कंकण में दो हैं उनसे ऊँचे	६। ७। ०	४२।३०
१४	ये दोनों से दूसरी तरफ ऊँचा	६। ७।४०	४६।२०
१५	अंगूठे के बीच	५। ०। ०	४०।१५
१६	कमर में	५।२५।४०	४१।४०
१७	कमर में दूसरी ओर	५। २।५७	४२।१०
१८	वो दो से ऊँचा	५। ५।२०	४१। ३
१९	दक्ष गी	५।२१।२०	२३। ०
२०	वामजंघा उत्तर	५।२०।३०	२४।३०
२१	तीनों के बीच में	३।२१।२०	२६। ७
२२	तीनों के दक्षिण	३।२१। ४	२५। ०
२३	दोनों रात की बीच खारिज	५।२६	३१।५८

चषक तारा

१	चषक तारा	६।१४।४०	४४।३०
२	ऊँचे से ऊँचा तल	६।२१।४०	४६।१०
३	उससे ऊँचा याम्ये	६।११।५५	४८। ०
४	उनसे ऊँचे नगीच	६।१३।४०	५५।३०
५	प्रथमकेता के याम्ये	६।१७।१०	४४।४५
६	तावे के उत्तर	६। ७। ९	४४।४५

७	तावे के उत्तर उका	६१२११२०	४६११०
८	उन्हीं के आधे पर	६१२११४०	४६१२०
जानुस्थना			
१	मस्तक में	७१२७१४०	३७१३०
२	दक्ष पक्षीरे पर पास बगल	६१ ३१४०	४३१ ०
३	दहिने बाजू पर	६१ ११४०	४०११०
४	दक्ष कोहनी पर	६१२८१ ०	३७११०
५	वामपक्षीरे पर	७११६१४०	४८१ ०
६	वामहस्त के बाजू पर	७१२३	४६१३०
७	वाम कोहनी में	७१२७१४०	५२१ ०
८	बाये अंगुष्ठ पर तीन तिसमे		
	उत्तर	८१ ५१३०	५२१५५
९	दक्षकटि मेरु में उत्तर दक्ष		
	कक्षि में	८१ ११४०	५४१ ०

ख

१०	दो से दक्षिण तरफ	८१ ११३०	५३१ ०
११	दक्षकुक्षि में	७१ ३१५५	५३११०
१२	वामकुक्षी	७११६१ ०	५३१३०
१३	उन्होंने उत्तर बायें नितंब के		
	कोने	७११०१ ०	५६११०
१४	बाई रान में	७१११११०	५८१३०
१५	बाई रान में ३ तिन से ऊँचे	७११४१ ०	५६१५५
१६	इन्होंने नीचे	७११५१२०	६०१२०
१७	हुआही	७११६१२०	६१११५
१८	वामजानु पर	८१ ०१५५	६११ ०
१९	बायें गुल्फ पर	७१२५११०	६६१२०
२०	वामपदे ३ में से ऊँचे	७११५१२८	७०११५
२१	उन्हीं तीन के बीच	७११६१५५	७१११५
२२	उन्हीं में तीसरा	७११६१४०	७२१ ०

२३	दक्षरान में	७। ०।४०	६५।१५
२४	इन्हों में से उत्तर दक्ष राव में	६।२५।४०	६३। ६
२५	दक्ष घुटने में	६।१५।४०	६५। ०
२६	दक्ष घुटने के नीचे	६।१३।२६	६३।३०
२७	इन्हों के उत्तर	६।१०।१०	६४।४०
२८	दक्ष पिडुरी में	६।१३।१०	६४।१५
२९	दहिने बाजू वाले से तीन दक्खिनखारिज तारा	६।११।१०	६४। ०

कच्छुआ

१	सिर पर	८।१७।२५	६२। ०
२	पहले के आगे दो तिस में उर	८। ४।२०	६२। ०
३	उससे दक्षिण	८।२०।२०	६५।४५
४	दूसरे भागे दोनों श्रृंग मध्ये	८।२३।४०	६०। ०
५	इसके उत्तर श्रृंग पूर्व	९। २। ०	५६। ०
६	इसके दक्षिण	९। १।४०	६०।२०
७	इसके पास उत्तर	८।२१। ०	६०।२०
८	इसके दक्षिण	८।२०।५०	५६।१०
९	दूसरे भाग में उत्तर	८।२४।१०	५५। ०
१०	इसके दक्षिण	८।२४। ०	५४।४५

पक्षी

१	चांचमुवे	९। ७।३०	४९।२०
२	सिर में	९। ९। ०	५०।३०
३	१ दंन के मध्ये	९।१६।२०	५४।३०
४	छाती पर	९।२८।३०	५७।२०
५	पुच्छ पर	१०। ९।१०	६०। ०
६	कोहनी से ऊपर दक्षबाजू पर	९।१९।२०	६४।४०
७	दक्ष सब में ३ कली में तिस में से दक्षिण	९।२२।३०	६९।४०

८	इनके मध्य में	१।२१।१०	७१।३०
९	वह तीन मो उत्तर किनारे कली में	१०। ०।५५	४९।३०
१०	बाई कोहनी के ऊपर है	१०। ०।५५	४९।३०
११	इससे उत्तर बाजू पर	१०। ३।५०	५।२।१०

ख

१२	पक्षमूले	१०। ६।४०	५४। ०
१३	वामपादे	१०।१०। ०	५५।१०
१४	बायें घुटने पर	१०।१४।३०	५७। ०
१५	दहिने पाँव पर	१०। १।१०	६४। ०
१६	दक्ष पाद के दूसरे भाग में	१०। २।४०	६४।३०
१७	दक्ष घुटने में	१०।१२।१०	६३।४५
१८	स्वारिज वाम बाहुवाले से दक्षिण	१०।११।१६	४९।५०
१९	इसके उनीर स्वारिज है	१०।१३।४०	५१।४०

मंचिललना

१	जातुल्लुर्सी सिर में	०। ९। ४	४५।२०
२	छाती पर	०।१५।१०	४६।४५
३	कमर पर	०।१३।४६	४७।५५
४	चौकी पर दो रान के बीच	०।२१।१६	४९। ०
५	जानु दोनों पर	०।२०।५५	४५।३०
६	फीलीपर	०।२७। ०	४७।१०
७	पयरपर	१। १।४०	४७।२०
८	बायें बाजू में	०।१४।४०	४४।२०
९	बाई कोहनी के नीचे	०।१७।४०	४५। ०
१०	दक्षबाजू पर	०। २।२०	५१। ०
११	चौकीके तकिया के ऊपर डण्डे के नीचे	०।१५। ०	५१।४०
१२	चौकी के बीच	०। ७।५५	५१।४०
१३	किनारे चौकी के	०।१३।२०	५१।४०

कापालिकः

१	दक्ष हाथ में	०१२६१४०	४०१३०
२	दक्ष कोहनी में	११ ११०	३७१३०
३	दक्ष कनपटी में	११ २१४०	३४१३०
४	बाई कनपटी पर	०१२७१३०	३२१२०
५	शिर पर	११ ०१४०	३४१३०
६	कनपटी मध्ये	११ ११३१	३१११०
७	दक्षकुक्षी	११ ४१३०	३०१ ०
८	इन्होंसे ऊँचा तीन है तिस में है	११ ५१२०	२७१५५
९	ये तीन के बीच	११ ७१ ०	२७१४०
१०	तीनों में दूसरे भागे	११ ७१३०	२७१२०
११	बाई को हनी में	११ ०१३०	२७१ ०
१२	मुँड पर	०१२६११०	२३१ ०
१३	दूसरे तरफ	०१२७१४०	२११ ०
१४	उससे ऊँचे	०१२६१५५	२११ ०
१५	मुँडपर	०११४१५५	२२१५५
१६	दक्ष घुटने पर	१११३१ ०	२८१ ०
१७	उससे ऊपर तर्ज्व	१११४११०	२८११०
१८	घुटने में तिस में यह ऊँचा	१११६१२०	२६१ ०
१९	उससे दूसरी तरफ	११ ६१५५	२६११५
२०	दक्षपाद पिंडुरी के नीचे	११ ८१४०	२४१३०
२१	दक्षपाद गुल्फे	१११६१५५	२८१४५
२२	बाई रान पर	११ ६१५५	२११५५

ख

२३	बायीं घुटन पर	११ ८१४०	१६११५
२४	वाम फीली पर	११ ८१२०	१४१४५
२५	वाम एडी पर	११ ४१२०	१२१ ०
२६	वामपाद के कोने	११ ६१२०	१११ ०

कापालिक के खारिज

१	घुटने पर वाले से पूर्व	११११५५	१८१ ०
२	घुटने वाले से उत्तर	१११५१ ०	३११३८
३	मुण्डवाले से ऊँचा	०१२४१४०	२०१४०

वालीकः मुम्सिकुल आना

१	सिर में दो तिनमें दक्षिण	२१ २१३०	३०१ ०
२	सिंह वाले में उत्तर	२१ २१२०	३११५५
३	बाये पखौरा में	११२५१ ०	२२१३०
४	दक्ष पखौरा में	२१ २१५५	२११३०
५	दक्ष कोहनी	२१ १११०	१५१४५
६	दहिनेमूँडी में	२१२१५५	१३१२०
७	वाम कोहनी	११२२१ ०	२०१४०
८	बाये कक्षे मे दो तिस में		
	दूसरा	११२२११०	१८१ ०
९	उनसे ऊँचा	११२२१ ०	१८१ ०
१०	वामगुल्फपादे	१११६१५६	१६१ ०
११	दक्षगुल्फ के पास शृंग है		
	तिससे उत्तर	११२५१४०	५१५५
१२	उससे ऊपर	११२६१२०	८१३०
१३	नितम्ब पर	११२६१२०	१२११०
१३	तिस से ऊपर	११२०१४०	१३१ ०

व्यालकरः १३

१	शिर में	७१२७१५५	३६१ ०
२	दक्ष पखौरे में दो है उस में		
	ऊँचा	७१२८१ ०	२७११५
३	तिनको दूसरे भाग में पखौरे के	७१२६१ ०	२६१४५
४	उनसे उँचे बायें पखौरे मो	७१३३२५	३३१ ०
५	उनसे दूसरे	१११४१४०	३११५५
६	वाम को हनी	७१२८१२५	२३१४५
७	बाईं हथेली पर प्रथम	७१ ५१ ०	१७१२०

८	तत्र दूसरा	७।२६।४०	१६।३०
९	दक्ष को हनी	७। २।२०	१५। ०
१०	दक्षहृद्दथेली मे पहला	७। ३।२०	१६।४०
११	तत्र दूसरा	७।२१।१०	१४।२०
१२	दक्ष घुटने में	७।२३।२०	७।३०
१३	दहिनी कीली पर	७।२३। ०	२।१५
१४	दक्षपादे प्रथम	७।२६।३०	२।१५
१५	तत्र दूसरा	७।२५। ०	१।३०
१६	इस दूसरे के दूसरे भाग में	७।२५।५५	०।२०
१७	पूर्वोक्त सर्व द्वितीय भाग से दूसरा	७।२७।१०	०।१५
१८	दहिनी एडी को छुए	७।१२।१०	१। ०
१९	बायें घुटने मो	७।११।२०	११।५५
२०	वाम पाद के फीली पर ३ में प्रथम	७।१०।४०	५।२०
२१	दूसरा तत्रैव	७। ९।५५	३।१०
२२	इसके दक्षिण	७।१२।२०	१।४०
२३	बाईं एडी पर	७।१०।२१	०।४१
२४	भुई में पांव धरने में जो खाली रहता हैं तलवा हुआ है	७।१०।४०	०।४५

ख

व्याली के खारिज

१	दहिने पखीरे के पूर्व ३ में पहला	८। २। ०	२८।१०
२	तीन में मध्य का	८। २।४०	२७।२०
३	तीन में दक्षिण का	८। ०।२०	२५। ०
४	उनसे दूसरे भाग में मध्य वाले वाले से ऊपर	८। ३।२०	२७। ०
५	उन्ह तीन से उ के	८। ४।४०	३३। ०

व्यालः जब्बार १४

१	मस्तक में ठोड़ी के किनारे पर	६।१८।५५	४८। ०
२	नाक के छिद्र को छूता	६।२१।४१	४०। ०
३	कान ग्रन्थि के बीच	६।२१।१०	३६। ०
४	गर्दन के जड़ पर	६।२२। ०	३४।१५
५	मुख पर	६।२१।०५	३७।१५
६	सिरी में अलग उत्तर	६।२३।१०	४२।३०
७	गर्दन में	६।२१।४०	२६।१५
८	गर्दन में ओर तीन		
	तिससे प्रथम	६।२५।५५	२६।३०
९	तीन में मध्य का	६।२४।२०	२५।२०
१०	उससे दक्षिण	६।२८।५५	२४। ०
११	होम्मा के बायें हाथ से ऊँचा	६। ८।१०	१६।३०
१२	होम्मा के बायें हाथ पर है		
	उससे दूसरे भाग	६।२३।४०	१६।३५
१३	होम्मा की दक्ष जाँघ पर वाले		
	से दक्षिण	६।२७। ०	१०।३०
१४	जंघा वाले के पास	६।२६।५५	८।३०
१५	उससे उत्तर है	६। ३।४०	१०।५५
१६	होम्मा के दक्ष हाथ के पीछे		
	पूछ के फेर पर	८। ८।४०	२०। ०
१७	उससे पीछे पूछ में	८। ३।४०	२१।२०
१८	पूछ के कोने में	८।१८।२०	२७। ०

बाण स्वरूपम् १५

१	शल्य स्थाने	६।१६। ०	३८।५५
२	तीर के कब्जे में ३ है तिन्हों		
	से दूसरे भाग	६। ६।४०	३६।१०
३	तीनों के मध्य	६। ५।५५	३८।५५
४	तीनों में ऊँचा	६। ३।४०	३६। ०
५	तीर के किनारे पर	६। ३।२०	३५।४०

गृध्रः १६

१	शिर में	६। ७।१०	२६।५५
२	गर्दन पर	६। ४।५५	२७।१०
३	पखौरे के बीच	६। ३।५५	२८।१०
४	उसी के पास है	६। ४।४०	३०। ०
५	जायें पखौरे पर दो तिस		
	में ऊँचा	६। ३।१०	३१।३०
६	उससे दूसरे भाग	६। ६। ०	३१।३०
७	दक्ष पखौरे पर दो तिस में		
	प्रथम	६।२६।४०	२८।४०
८	तत्र दूसरा	६। १।१०	२६।४०
९	पूछ में है	८।२२।१०	३६।२०

गृध्र के बाहर के

१	उन्हों से ऊँचे दक्षिण	६। ३।४०	३०।४०
२	उन्हों से दूसरे भाग	६। ८।५५	१६।१०
३	जायें पखौरा से दक्षिण पछिम		
	भुक्त है	८।२६। ०	२५। ०

ख

४	उसके दक्षिण	८।२८।१०	३०। ०
५	इससे बहुत भुक्त दक्षिन	८।२६।४०	१५।३०
६	सबों से आये है	८।२१।१०	१८।१०

जलजीवः १७ सुइस

१	कुम पर तीन तिन में उँचा	६।१७।४०	२६।१०
२	तीन ही में उत्तरवाल	६।१८।४०	२६। ०
३	तत्रैव दक्षिन का	६।१८।४०	२७।४५
४	चौकोर है तिनके ऊँचे		
	कोनि को दक्षिन	६।२०।१०	३२। ०
५	ऊँचे कोने में उत्तर	६।२१।२०	३३।५५

६	दूसरे कोने में दक्षिण	६।२३।३०	३२। ०
७	दूसरे कोने में उत्तर	६।२७।३०	३३।१०
८	पूछ पर तीन तिसमें ऊँचा	६।१७।४०	३०।३५
९	तीन में यह नीचा	६।१७।४७	३१।३५
१०	तीन में से पुछ पास उतर है	६। ६। ०	३१।३०

अश्वाननम् १८

१	सिरप दो तिसमें पहला ऊँचा	६।२६।२०	२०।३०
२	उससे दूसरा तत्र	६।२८। ०	२०।४०
३	उन से ऊँची मुख में	६।२६।२०	२५।३०
४	इससे नीचा दुसरा मुख में	६।२७।४०	२५। ०

अश्वः १९

१	नाभि में है सिर पर		
	आयसी के	११।१७।५५	२६। ०
२	बाजू के किनारे	११।१२।१०	१२।३०
३	दक्ष पक्षीरे में	११। २।१०	२१। ०
४	बाजू के बीच ककुदस्थाने	१०।२६।४०	१६।४०
५	बाजू के नीचे उससे चत्तर	११। ४।३०	२५।३०
६	उससे दक्षिण	११। ५। ०	२५। ०
७	६६ वे छुने में से उत्तर में है	१०।२६। ०	३४।३०
८	उससे दक्षिण	११।२८।३०	३४। ०
९	छाती पर नगीची-से ऊँचा	१०।२६।१०	२८।३०
१०	उससे दूसरा	१०।२७।१०	२६। ०
११	गर्दन में दो तिसमें ऊँचा	१०।१८।५५	१८। ०
१२	तत्र दूसरा भागमें	१०।२०।३०	१६। ०
१३	पीछ दो तिसमें दक्षिण	१०।२१।२०	१६। ०
१४	उसी का उत्तर	१०।२०।३०	१६। ०
१५	सिर पर से उत्तर	१०। ६।१०	१६।५५
१६	उससे दक्षिण	१०। ८। ०	१६। ०
१७	घोठ पर	१०। ५।२०	२२।३०
१८	दक्ष गुल्फ में	१०।१३।४०	४१।१०
१९	बायें घुटने में	१०।१७।४०	३४।१५
२०	वाम गुल्फे	१०।१२।२०	३६।५५

आयसी २०

१	पखौरे के बीच	११२५।२०	२४। ७
२	दक्ष पखौरा	११२६।२०	२७। ०
३	बायें पखौरा में	११२४।२०	२३। ०

ख

४	दक्षबाजू ३ तिस में दक्षिण	११२३।४०	३२। ०	
५	उसमें उत्तर	११२४।४०	३२।४१	
६	तीन के बीच का	११२५। ०	३२।३०	
७	दक्ष हथेली में ३ तिस में दक्षिण	१११६।४०	४१।२०	
८	तीन के बीच में	११२०।४०	४१। ०	
९	उसमें उत्तर का	११२२।१०	४२। ०	
१०	बायें बाजू में	०।२४।१०	१८। ०	
११	बाईं कोहनी पर	११२५।४०	१७।३०	
१२	अवेष्टित वस्त्र से ऊँचा ३ है तिस में दक्षिण कोख प्रारम्भ	११। ३।५५	१५। ७	
१३	तीसी के दरम्यान	०। ३।१५	२६।२०	
१४	उनसे उत्तर	०। १।१५	३०। ०	
१५	वाम पाद पर	०। २।२६	३२।३०	४
१६	दक्षपाद	०। ७।४५	२८। ०	४
१७	इन्हों से झुका दक्षिण	०।१७।१०	३७।२०	४
१८	बायें घुटने में दो तिस में उत्तर	०।१५।१०	३५।२०	४
१९	उसी में दक्षिण	०।१२।२०	२६। ०	४
२०	दक्ष घुटने में	०।१२। ०	२८। ०	४
२१	दो दावन के किनारे हैं तिस में उत्तर	०।१०।१०	३५।३०	५
२२	उसी में दक्षिण	०।१२।४०	३२।३०	५
२३	दक्ष हस्त से नीचे	०।१४।१०	३४।३०	

	सारे २३ तीसरी के			३
	चौथी के १५ पाचई			४
	त्र्यसम् २१			४
१	प्रथमाग्र में	०।१११ ०	३६१३०	३
२	सम्मे पर ३ तिस में प्रथम	०।१६१ ०	२०११५	३
३	बीच तीन के	०।१६१२०	१११४०	४
४	उससे दुसरे भाग मों है	०।१६१ ०	१११ ०	४
	मेषादि भूर्त्तीनां ध्रुवकशरादिः पृ० ३ पृ०			
	सब ४ चौथ के ३ तीसरे के			४
	सारे तारे मूरत उत्तर की में ३६० पहली कदर के ३ दूसरे के १७७ पांचई			
	के ३८ छठी के १३ घुघले १ बहली १			

मेष की सूरति १

१	सिर पर दो तिसमें ऊपर का	०। ६१४०	२१२०	३
२	उसमें नीचे का है	०। ७१४०	८१२०	३
३	इनसे उत्तर	०।१११ ०	७१४०	५
४	उनके दक्षिण	०।१११३०	६१४०	५
५	गर्दन में	०। ६१३०	५१३०	
६	पीठ का बरडे पर	०।२११२०	४१५५	
७	डुम पर	०।२३१५५	११४०	
८	डुम पर तिन से ऊँचा	०।२५१२०	११३०	
९	तिन्हों के बीच	०।२७१ ०	११५५	
१०	तत्र दुसरा	०।१११ ४	१११०	
११	जंघा बाई पर	०।१८१ ०	११३०	
१२	कूले पर	०।१८१ ०	१११५	
१३	पाद पर	०।१५१ ०	५१ ०	

स

सारे १-३ तीसरे के २ चौथे के ४ पांचवे के ६ छठका १
सूरत के बाहर

१	नाति सस्वर रूप है, ऊँचा है	०।१०१४०	१०१ ०	३
---	-------------------------------	---------	-------	---

२	गर्दन भी हड्डी से दूर है	०।२१।४०	१०।१०	४
३	तिन्हों से उत्तर दावन पास	०।२१।४०	१२।४०	५
४	तिन्ह के मध्य	०।१।६४०	११।१०	५
३	तिन्ह के दक्षिण	०।१६।१०	१०।४०	५
सारे ५ तीसरे का १ चौथे का १ पांचवे के ३				

वृष की सूरत २

१	वृष जहां कटा है तहां चार			
	है तिसमें उत्तर	०।२१।२०	६। ०	४
२	उनसे पीछे	०।२६। ०	७।१५	४
३	इनसे पीछे	०।२४।४०	८।३०	४
४	चारों में दक्षिण	०।२४।२०	९।१५	४
५	दक्ष बाजू में ५ तिसमें			
	दुसरा भाग	०।२४।३०	९।१५	४
६	छाती पर	०।२६।४०	९। ०	५
७	दक्ष घुटने में	१। ३।४०	१२। ०	३
८	दक्ष गुल्फे	१। ६।४०	१४।४५	४
९	बायें घुटने में	१। ३। ०	९।४५	३
१०	बाये पंहुंचे पर	१।१२।१०	१२।१५	४
११	मुख पर ५ तिन्ह से मिलता	१। १३।०	६। ६	४
१२	इनके मध्य उत्तर नेत्र			
	के पास	१।१०।१६	४।४५	३
१३	पांचमे है दक्षिण नेत्र पर	१।११।२०	६।१५	३
१४	दक्षनेत्र समीप क्षुर खस	१।१३।५५	५।१०	३
१५	उत्तर के नेत्र ऊपर	१।१२।४०	३। ०	१
१६	दहिने कर्ण में	१।१६।५५	४।१६	३
१७	सिरवाले से दक्षिण है	३।१७।१०	६। ०	४
१८	इनके उत्तर	१।२३। ०	३।३०	५
१९	सिर में किनारे दक्षिण	१।२६। ०	३। ०	३
२०	सिर की जड़ में उत्तर	१।२६। ०	०।३०	३
२१	उत्तर कर्ण पर दो तिसमें			
	उत्तर	१।११।४०	१। ०	४
२२	उससे दक्षिण	१।१२। ०	०।३०	५

२३	गर्दन पर दो तिसमें ऊँचा	११०।४०	०।३५	५
२४	ग्रीवुसर तत्र	१। ६। ०	१। ०	५
२५	वृष में जो चौकोर है उससे ऊँचे कोन के दक्षिण में है।	१। ६। ०	५। ०	६
२६	उनमें उत्तर	१। ८। ०	६।१८	५
२७	चतुरस्र के दूसरे भाग में दक्षिण	१११।३०	३।३८	५
२८	उनके उत्तर	१११। ०	५। ०	५
२९	ऊँचे कोने में कृत्तिका के उत्तर	१। २।४०	३।४५	५
३०	उसी कोने में दक्षिण	१। २।१०	३।३०	५
३१	कृत्तिका के दुसरे भाग में बारीक नगर है	१। ३।३०	३।४५	५
३२	कृत्तिका से उत्तर छोटा है	१। ३।४०	४।१६	४

अथ बाह्ये

सारे ३२ पहली का १ तिसरी का ६ चौथी का १२

ख

पाँचई के १३ छठी का १

१	दक्ष गुल्फ समीप	०।२५।१६	१६।३०	५
२	दक्ष शृंग से ३ तिससे ऊँचा	१।१६। ०	१।३०	४
३	तीनके मध्य	१।२३। ०	१। ६	५
४	तीन में दुसरा	१।२६।	२। ०	५
५	दक्ष कान तल वाले से उत्तर	१।२६। ०	६।२०	५
६	उससे दक्षिण	१।२६। ०	७।४०	५
७	उत्तर शृंग नीचे है उनसे ऊँचा	१।२७। ०	१।४०	५
८	उनसे दुसरा	१।२६। ०	२।३०	५
९	दोनों से दुसरे भाग	२।१।१५	१।३०	५
१०	शृंगवाले से उत्तर	२। ०।४६	३।३०	५
११	ये दो के दक्षिण	२। ३।२०	२।१६	५

सारे ११ चौथी का पांचई का १०

सुरत दो न्यू बालक की मिथुन स्वरूपम्

१	पुरुष के शिर पर	२।२३।२०	६।४०	२
२	स्त्री के शिर पर रक्त तारा	२।२६।४०	४।१५	२
३	वाम बाजू पर दूसरे के	२।१६।४०	१०।७५	२
४	दक्ष बाजू पर	२।१८।४०	७।३०	४
५	उनसे दूसरा दो पखीरा के बीच में	२।२२। ०	५।३०	४
६	दक्ष पखीरा पर	२।२४। ०	४।५५	४
७	दूसरे पखीरे में	२।२६।४०	२।४०	४
८	दक्ष कोख में पहिले के	२।२१।४०	२।४०	४
९	बायें कोख में दुसरे के	२।२३।१०	६। ०	५
१०	बायें घुटने पर इस के	२।२३। ०	१।३०	४
११	दुसरे के बायें	२।२१।४०	०।३०	३
१२	बायें घुटने पर दुसरे के	२।१८।१५	२।३०	३
१३	दुसरे की फीली पर	२।२१।४०	६। ०	३
१४	पहिले के पांव के आगे	२। ६।३०	१।३०	४
१५	पाव पर दुसरी तरफ	२। १८।३०	१।१५	४
१६	दक्ष पाव में पहले के	२।१०।१०	३।३०	४
१७	दुसरे के वामपाद में	२।१२। ०	७।३०	३
१८	दुसरे के दक्ष पाद में	२।१४।३०	१०।३०	४

सारे १८ दुसरी के २ तीसरी के ५ चौथी के ६ पांचई के २

बाहर के तारे

१	प्रथम के पादाग्र से ऊंचा	२। ४।१०	०।४०	४
२	पहले के घुटन पास	२। ६।३०	५।५५	४
३	दूसरे के वाम घुटनाग्र	२।२३।१०	२।१५	५
४	द्वितीय के हाथ के पीछे	२।२८।२०	१।२०	५
५	उहां बीच में	२।२७।२०	३।२०	५
६	बाजू के पास	२।२६। ०	४।३०	५
७	उसके पीछे	३। ०।४०	३।४०	४

सारे ७ चौथा का ३ पांचवां ४

ख

कर्क की सूरत

१	छाती पर परस्पर मिले में पहला हुआ चार है	३११०।२०	०।४०	बादल
२	उससे ऊंचा उत्तर	३। ७।४०	१।१५	४
३	हुआं दक्षिण	३। ८। ०	१।१०	४
४	इससे पास	३११०।२०	२।५०	४
५	उन्ह से दक्षिण	३१११।२०	०।१०	४
६	दक्ष पाद पर	३११६।३०	५।३०	४
७	उत्तर के पाद पर	३। ८।२०	११।५५	४
८	उत्तर के दूसरे पाद पर	३।२२।४०	१। ०	५
९	दहिने दुसरे पांव पर है	३। ७।३०	१०।३०	४

सारे ४ चौथे की ७ पाँचवा १, बादल १.

बाहर के तारे

१	दक्ष कोहनी के तरफ	३११४।१०	२।२०	४
२	दक्ष कोहनी तरफ दुसरा	३।२१।४०	५।४८	४
३	उससे ऊँचा	७।१४। ०	४।१५	५
४	उससे नीचा			
	सारे ४ चौथे २ पाँचवें २	३।१०। ०	७।१५	५

सिंहमूर्ति:

१	नथुना के किनारे	३११८।२०	१०। ०	४
२	मुख पर	३।२१।१०	८।३०	४
३	सिर में दो तिसमें ऊँचा उत्तर	३।२४।२०	१२। ०	३
४	उसमें दक्षिण	३।२४।१०	१।३०	३
५	गर्दन से तीन तिस में उत्तर	४। ०।१०	११। ०	३
६	तीन में मध्य का	४। २।१०	१।३०	२
७	उसमें दक्षिण	४। २।३५	४।१०	१
८	वाम हृदय स्थान पर	४। ३।२४	०।५५	४
९	इन्ह के दक्ष छाती में	४। ३।३८	१।५५	४
१०	उनसे कुछ ऊँचे	४। ०।३४	०।१५	५
११	दक्ष घुटने में	३।२७। ०	०।११	५

१२	दक्ष हथेली के ऊँचे	३।२३।२०	३।१०	५
१३	वाम हथेली के ऊपर	३।२६।३०	३।४०	६
१४	दक्ष घुटने में	३।२७।२०	४।१०	४
१५	वाम बगल में	४। ६।३०	४।१५	४
१६	पेट पर ३ उन्ह से उत्तर	४। ७।१०	४।१०	४
१७	पूर्वोक्त दो उनसे उत्तर	३।१०।३७	५।२६	६
१८	उनसे दक्षिण	४।१२।२०	२।२०	६
१९	रीढ़ पर दो उसमें ऊँचा	४।११।१०	१।३।६	६
२०	इन्हीं से दुसरी तरफ	४।१४।१०	१३।४०	२
२१	पंजे पर दो तिसमें उत्तर	४।१४।२०	३३।२०	५
२२	उनके दक्षिण	४।१६।२०	६। ४	३
२३	दोनों रान के नीचे	४।२०।२०	५।५७	३
२४	घुटने के नीचे संघिस्थ	४।२१।४०	१।१५	४
२५	पिंडु रीपर	४।२३।४०	५।१५	५
२६	दोनों पैर पर	४।२७।३०	६।२०	१
२७	दुम पर	११।५५		१

सारे २७ पहले २ दुसरे २ तीजे छ, चौथे आठ पाँचवें ५, छठे चार

ख

बाहर के

१	रीढ़ में दो उससे ऊँचा	४। ८।१०	१३।२०	५
२	उससे दुसरे भाग	४।१५।१०	१५।३०	३
३	पेट के नीचे वाले से उत्तर	४।१७। ०	१।१०	४
४	उनमें मध्यका	४।१७।१०	०।३०	५
५	उनसे दक्षिण	४।२६। ०	२।४०	सूक्ष्म
६	सिंह के बड़ा भालू के दुम के मध्य में	४।२४।५५	०।२७।३०	सूक्ष्म
७	उससे थोड़ी दूर पर	४।२४।२०	२४। ०	सूक्ष्म
८	इनके श्र्यंश भाग पर	४।२८।३०	२५।३०	सू०

सारे ८ चौथा १ पाँचवे ४ छाटा

बदली का ३

- कन्या स्वरूपम्

१	सिर के किनारे दो उन में			
	दक्षिण	४।२६।२०	४।१५	५
२	उससे उत्तर	४।२७। ०	५।४०	५
३	सिर वाले से दूसरे भाग			
	उत्तर	५। ०।४०	८। ०	५
४	उनके दक्षिण	५। ०।१०	५।३०	५
५	वाम बाजू में है	४।२६। ०	०।१०	३
६	बायें बाजू में ४ है उनमें			
	ऊँचा	५। ८।१५	१।१०	३
७	उनमें दूसरा	५।१३।१०	२।५५	३
८	उनमें से दूसरा	५।१७।१०	२।१०	५
९	उनमें से दूसरा तत्र	५।२१। ०	१।४०	४
१०	दक्ष कुक्षीक्रारा तले	५।१४।२०	८।३०	३
११	उत्तर दक्ष बाजू वाले तीन			
	से ऊँचा	५। ८।१०	१३।५५	५
१२	उनके दक्षिण	५।१०। ०	११।४०	६
१३	उनमें उत्तर	५।१२।१०	१५।१०	३
१४	बायें हाथ में	५।२६।४०	२।१०	१
१५	दक्ष एडी में	५।२४।५५	८।४०	३
१६	बाईं रान पर चौकोर है			
	उसमें उत्तर	५।२६।२०	३।२०	५
१७	चौकोर के ऊँचा कोना			
	दक्षिण	५।२७। ०	०।१०	६
१८	दूसरे उच्च कोने के उत्तर	६। ०। ०	१।३२	४
१९	उस कोने के दक्षिण	५।२८। ०	३। ०	५
२०	बायें घुटने में	६। १।४०	१।३०	५
२१	दक्षरान के नीचे	६।२८। ०	८।३०	५
२२	सिर पर तीन गिर्द मे है उस			
	में मध्य	६। ६।४०	७।३०	४
२३	इसके पास	६। ७।३०	२।४०	४
२४	इसके उत्तर	६। ८।२०	११।४०	४

२५	दक्षिण वाये पदे	६। ६।४३	०।४२	४
२६	दक्ष पादे	६।१३।१३	६।५१	४
	सारे २६ पहला १, तीसरा ६			
	चौथा ७, पांचवें १० छठे २			

बाहर के तारे

१	वाम पहुँचा नीचे	५।१४।४०	३।३०	५
२	उसके मध्य	५।१६। ०	३।२०	५
३	उसके पास	५।२२।१५	३।२०	५
४	पूर्वाक्त से ऊँचे	५।२७।१०	७।१०	६
५	उसके पास छोटा	५।२८।१०	८।२०	५
६	उसके पास है	५। ५। ०	७।५५	६

ख

सारे ६ पांचवें ४, छठे २, सातवां अध्याय पूरा भया । आठवां अध्याय में छफसिल च्यारिस कल पहिली फसिल आधे दक्षिणगोल में

मूर्त्तितुलायाः

१	तुला के दक्षिण पलडा मे			
	दो तिसमें प्रथम	६।१८।२०	०।४०	२
२	उससे उत्तर	६।१६। ०	२।३०	५
३	उत्तर पलडे में	६।२२। २	८।१०	२
४	उससे ऊँचा	६।१७।४०	८।३०	५
५	दक्षिण पलडेवाले के मध्य	६।२४। ०	१।४०	४
६	इसी पलडे में ऊँचा	६।२१।२०	१।१५	४
७	उत्तर पलडे के मध्य	६।२७।५५	४।५५	४
८	उससे दुसरे	७। ३। ०	३।५५	४
	सारे ८ दूजे २ चौथे ४ पाँचये २			

बाहर के

१	उत्तर पलडे से ऊँचा	६।२७।२०	६। ०	५
२	उनी में से दक्षिण	७। ३।४०	६।४०	४

३	उनके उत्तर	७। ३।२०	६।१५	४
४	दोनों पलड़े के मध्य	७। ३।२३	०।३०	६
५	उनके उत्तर	७। ०।२०	३।२०	५
६	उससे दक्षिण	७। १।१०	१।३०	४
७	पलड़े पास से ऊँचा	६।२३। ०	७।३०	०
८	उनसे उत्तर	७। १।१०	८।३०	४
९	उनसे दक्षिण	७। २। ०	९।४०	४

सारे ९ तीसरा १ चौथे ५ पाँचवें २ छठे १,

वृश्चिक स्वरूपम्

१	मस्तके ३ तिसमें उत्तर	७। ६।२०	१।२०	३
२	तीन के मध्य	७। ५।४०	१।४०	३
३	उनसे दक्षिण	७। ५।४०	५। ०	३
४	उससे ३ दक्षिण है पाव			
	पर प्रथम	७। ६। ०	७।१५	३
५	उनमें उत्तर	७। ७। ०	१।४०	४
६	उससे दक्षिण	७। ३।२०	०।३०	४
७	बड़ा मुख इनमें है,			
	ऊँचा उससे	७।१०।४०	३।४५	३
८	हृदय में है	७।१२।४०	४।३०	२
९	उनसे नीचे	७।१४।३०	५।३०	३
१०	उसके पास	७। ६।२०	४।१०	५
११	प्रथम शकले	७।१०।४०	४।४०	५
१२	द्वितीय खण्डे	७।१८।३०	११। ०	३
१३	उसके पास	७।१८।५५	१५। ०	३
१४	उसके दक्षिण	७।२०। ०	१८। ०	३
१५	इन्हों के पीछे चतुर्थ टुकड़े में	७।२०।१०	१९।३०	३
१६	पंचमखण्डे	७।२३।१०	१९।५५	३
१७	षष्ठे	७।२८।१०	१९।४०	३
१८	सप्तमे	७। ०।३०	१७।२०	३
१९	डंक में दो तिसमें प्रथम	७।२९। ०	१६।२०	३
२०	दूसरा	७।२७।३०	१३।२०	३
२१	उससे ऊँचा	७।२७। ०	१३।३०	४

स

सारे २१ दूसरे १ तीसरे १३,
चौथे पांच, पांचवे २

बाहर के

१	डंक पास	न। ११२०	१३१२५	बादल
२	डंक उत्तर	७।२५।३०	६।४५	५
३	उससे दूसरे	७।२६।३०	४।१०	५
	सारे ३ पांचवें २ बादल १			

धनुर्मूर्तिः ६

१	गासी पर है	न। ४।३०	६।२०	३
२	वाममुष्टि में	न। ७।४०	६।३०	३
३	कमान के दक्षिण	न। न। ०	६।५५	३
४	उत्तर कमान के दो तिस में			
	दक्षिण	न। ६। ०	१।३०	३
५	दो के ३ पर कमान कोणे	न। ६।४०	२।५५	४
६	वाम पखौरा में	न। १५।२०	३।१०	३
७	तीर के मूल में	न। १३। ०	३।४४	४
८	नर नेत्रे	न। १५। ०	०।४५	बादल
९	सिर पर ३ तिस में ऊँचा	न। १५।४०	२।१०	४
१०	उसके बीच	न। १२।४०	१।३०	४
११	तिनसे दूसरा	न। १६।१०	२। ०	४
१२	गोशे पर ३ उससे दक्षिण	न। २१।२०	३।४५	५
१३	तीन के मध्य	न। २२।४०	४।३०	४
१४	तीन के उत्तर	न। २१।४६	६।२०	४
१५	इन्हीं के पास छोटा उत्तर	न। २४।३०	५।३०	६
१६	दक्ष गोशे में २ उसमें			
	उत्तर	न। २७।४०	५।५५	५
१७	उसके दक्षिण	न। २२।२०	२। ०	४
१८	दक्ष स्कंधे	न। २४।५५	१।५५	५
१९	अव्व भाग पर	६। ४	२।५५	४

२०	दक्ष कोहनी में	८१११४०	२१३०	५
२१	बाजू पर तिसमें मध्य में	८१२१ ०	४१३०	४
२२	बगल में	८१६१२०	६११५	३
२३	वाम गुल्फ के ऊँचे	८१५१४०	१८१ ०	२
२४	वाम घुटने में	८१११ ०	१८१३६	२
२५	दक्ष गुल्फ से ऊँचा	८१ ७१४०	१४१३०	३
२६	बाईं रान पर	८१२७१४०	१३१३०	३
२७	दक्ष फीली के नीचे	८१२६१५५	२११ ०	३
२८	दुममूल ४ तिसमें ऊपर कोने	८१२७१४०	४१५५	५
२९	दुसरे कोने में	८१२८१५५	४१५५	५
३०	दक्ष कोन के ऊँचे	८१२८१५५	५१५५	५
३१	दुसरे भाग कोने	८१२९१४०	६१३०	५
	सारे ३१ दूसरे २ तीसरे ९ चौथे ९ पाँचवें ८ छठे ६			

मकर स्वरूप १०

१	सिर पर ३ उसमें उत्तर	९१ ७१२०	७१२०	३
२	उसके बीच	९१ ७१४०	७१४०	६
३	उससे दक्षिण	९१ ७१४०	५१ ०	३
४	सिर के कोने से ऊँचा	९१ ५१ ०	८१ ०	६

ख

५	मासाग्र	९१ ९१ ०	४५१ ०	६
६	पूर्वोक्त से ऊँचा	९१ ८१४०	११३०	६
७	उससे दूसरा	९१ ८१५५	०१४०	६
८	दक्ष नेत्र के नीचे	९१ ६११०	०१५५	५
९	गर्दन पर २ उससे उत्तर	९११११४०	३१२७	६
१०	उसमें दक्षिण	९११११५५	०११५	५
११	दक्ष घुटने के नीचे	९११०१५५	९१३०	४
१२	संकोचित घुटने में	९११११४०	८१४०	४

१३	वाम स्कन्धे	६।१६।४०	७।४०	४
१४	पेट के पास २ तिसमें ऊँचा	६।२०।१०	६।५५	४
१५	दूसरा	६।२३।०	६।१२	५
१६	बारीरे ३ उसमें है	६।१८।४०	६।१५	५
१७	उनसे सूक्ष्म	६।१६।४०	४।०	५
१८	उनसे उत्तर	६।१६।४०	२।५५	५
१९	पीठ पर दो उसमें पहला	६।१६।४०	०।०	४
२०	दूसरा	६।२१।०	०।५५	४
२१	दक्ष पक्षस्थाने कंठके	६।२३।२०	४।४५	४
२२	उनसे दूसरा	६।२५।०	४।३०	४
२३	कुंभ के जड़ पर दो तिस- से ऊँचा	६।२४।५५	२।१०	३
२४	उसमें दूसरा	६।२६।२०	२।१५	३
२५	पुच्छ के उत्तर ४ उस से ऊँचा	६।२६।५५	०।२०	४
२६	बाकी दक्षिण है तिस में है	६।२८।४०	०।०	५
२७	उन्हो के बीच में	६।२७।६०	२।५५	५
२८	पुच्छ के किनारे वालों में से उत्तर	६।२८।४०	४।३०	५
सारे २८ तीसरे ४ चौथे ६ पाँचवें ६				

कुंभ की सूरति ११

१	वेदी में	१०।०।२०	१५।४५	५
२	दक्ष स्कन्धे उसमें दहिना	१६।६।२०	२१।०	३
३	उसमें दूसरा छोटा	१०।५।१०	६।४०	५
४	वामस्कन्धे	६।२६।३०	४।५५	३
५	पीठ के नीचे बगल में	६।२७।२०	६।१५	५
६	बाये हाथ पर जामा में ३ तिसमें	६।१७।४०	७।३०	३
७	तीनके मध्य	६।१४।४०	८।४०	४
८	तीन से ऊँचा	१०।६।३०	८।४५	३
९	दक्ष हस्त पर	१०।११।४०	६।४५	३

१०	दक्ष हथेली में ३ तिसमें से उत्तर	१०।१२। ०	१०। ६	३
११	बाकी दोनों से ऊँचा	१०।१३।२०	८।३०	३
१२	इन्हों से दुसरा	१८। ६। ६	७।१६	४
१३	उन दोनों से ऊँचा दक्ष रान के पास	१०। ७। ०	३।१०	५
१४	उन्हों से दूसरा	१०। ६।४०	१।५५	५
१५	दक्ष पाद में	१०। ८।४०	१।४०	४
१६	वाम पाद में दो उस में दक्षिण	१०। ३।४०	४।४०	६
१७	उनमें उत्तर	१०।११।४०	५।३०	३
१८	दक्ष पिंडुरी पर दो में दखिन	१०।११।४०	४।३०	३

ख

१६	दुसरा उत्तर	१०।११।२०	५।४५	४
२०	बायें रान के अग्र में	१०। ४।४०	५।४०	५
२१	बाईं पिंडुरी में से दखिन	१०। ८।२०	१०। ०	५
२२	घुटने के नीचे से उत्तर	१०। ७।५५	६। ०	५
२३	कुंभ ग्रीवायां	१०।१४। ०	१। ०	०
२४	उसी पास	१०।१४।५५	०।१०	४
२५	जिघर से जल गिरता है उसी पास	१०।१७।४०	१।१०	४
२६	उसी समीप	१०।२०। ०	१।३०	४
२७	उन्हों से दक्षिण	१०।२०। ३	२।४०	४
२८	इसी के पास	१०।१६। ०	३।३०	४
२९	उससे दक्षिण	१०। ६।५५	४।१०	४
३०	इससे दूर दक्षिण	१०।२६।५५	८।१५	५
३१	इससे पास ऊँचा	१०।२२।४०	११। ०	५
३२	इससे दुसरा	१०।२३।१०	१०।५५	५
३३	गर्दन पर ३ है उस से उत्तर	१०।२१। ०	१०।४५	५

३४	उसमें मध्य में	१०।२२।१०	१५।४०	४
३५	दूसरा हुआ ही	१०।२३।१५	१४।१०	४
३६	कमर में ३ है इसमें प्रथम			
	उत्तर	१०।१७।०	१५।१५	५
३७	इनके बीच	१०।१७।३०	१५।४५	४
३८	इनसे दक्षिण	१०।१८।२०	१६।५३	४
३९	गले पर चौकोर में	१०।१५।५५	१५।२०	४
४०	उनसे दक्षिण	१०।१२।४०	१४।२०	४
४१	उनके उत्तर	१०।१३।१०	१४।०	४
४२	अस्य समाप्ती मीनस्य			
	दक्षिणमुखे	१०। ७।०	२३।०	१
	सारे ४२ पहले १ तीसरे ९			
	चौथे १८ पाँचवें १३ छठा १			

बाहर की सूरति

१	पहिले ३ में दूसरे भाग से			
	ऊँचा	१०।२७।४०	१५।३०	४
२	इन्हों से उत्तर	१०।२९।४०	१४।२०	४
३	बुन से दक्षिण	१०।२९।०	१८।१५	४

सारे तीन चौथे का

मीन स्वरूपम् १२

१	नासिको परि ऊँचा	१०।२१।०	९।१५	४
२	सिर पर दो उसमें दक्षिण	१०।२४।४०	९।१५	४
३	उसमें उत्तर	१०।२६।४०	९।१०	४
४	पृष्ठे दो उसमें ऊँचा	१०।२८।१०	९।३०	३
५	दूसरा	११। ०।४०	७।२०	४
६	पेट में दो उसमें ऊँचा	१०।२६।०	४।३०	४
७	दूसरा	१०।२९।४०	३।३०	४
८	पुछ पर दूसरे मछे के मुख			
	पर	११। ६।०	६।२०	४
९	लम्बा पुछ लगा है	११।११।०	५।४५	६
१०	वहाँ ही दूसरी शकल में	११।१३।०	३।४५	६

११	पुछ में ३ है उससे ऊँचा	१११७।१०	२।१५	४
१२	बीच का	११२०।३०	१।२०	४
१३	तीन में तीसरा	११। ३।०	६।०	४

ख

१४	इससे नीचे ३ है, पहिला	११२२।२०	२।५	६
१५	इससे नीचे दक्षिण	११२३।०	५।०	६
१६	तीसरा है	११२६।३०	२।२०	४
१७	इन्हों के बीच में है	११२८।४०	७।४०	४
१८	इसके समीप है	०। ०।४०	७।४५	४
१९	दो वृत्त के ग्रन्थि के पास	०। २।३०	८।३०	३
२०	उत्तर वृत्त के पहिले परन्तु ग्रन्थि से गिनै तो प्रथम	०। ०।३०	१।२०	४
२१	इनके पीछे तारा ३ है उसमें है	०। ०।१०	१।५५	५
२२	इनके बीच	०। ०।२०	५।२०	३
२३	उनमें उत्तर पूछ के तरफ	०। ०।२	६।०	५
२४	द्वितीय मत्स्य के मुख पर उत्तर	०। १।४०	२१।४०	५
२५	उन्ह के दःखिन	०। १।३०	२१।२१	४
२६	सिर पर तीन तिसमें दूसरा	११२८।४०	२०।१५	६
२७	उनमें बीच का	११२७।४०	१६।५५	६
२८	उन्हों में ऊँचा	११२७।४०	२०।२०	६
२९	पीठ में ३ है उहाँ ही आ- यसी की कोहनी है उसमें ऊँचा	११२६।४०	१४।२०	४
३०	बीच का	११२७।४०	१३।०	४
३१	उनमें दुसरा	११२६।१०	१२।०	४
३२	पेट में दो में उत्तर	११२७।२	१७।०	४
३३	उनमें दक्षिण	११२६।५५	१५।२०	४
३४	पुच्छ पर दक्षिण दिग्गतनक्षत्राणां ध्रुवक सरादि सारे ३४ तीसरे की चौथी की २२ पाचवें की ३ छठे की ७	०। ०।०	११।४०	४

वह्निर्गततारा

१	प्रथम मत्स्य के शिर के			
	पास ऊँचा	११ ११०	२१४०	४
२	पास दूसरा	११ २१५	२१३०	४
३	इससे ऊँचा दक्षिण	११ ०१४०	५१३०	४
४	इसी के पास	११११२०	५१३०	४

सारे ४

सूरति जिन्वकी

	शरः १	ध्रुवः	शर	प्रमाण
१	नथुना पर	०१२१४०	७१४५	४
२	डाढी के तर्फ ठोढी में उन्ह			
	से दुसरा	०११७१४०	१२१२०	३
३	इन्हीं के बीच	०१२१४०	१११३०	३
४	इनसे ऊँचा ठोढी पर	०११०१३०	१४१०	३
५	भीहूँ पर	०११०११०	८११०	३
६	उन्हीं से उत्तर है	०१२१४०	६१२०	४
७	इसके समीप है	०१ ७१४०	४११०	४
८	छाती पर चौकी के ऊर्ध्व कोण			
	के उत्तर	०१ ३११८	२४१३०	४
९	ऊँचे कोने के दक्षिण	०१ ३१२०	२८१४०	४
१०	दुसरे कोने को उत्तर	०१ ६१४०	२७१३०	४
११	दुसरे कोने के दक्षिण	०१ ७१०	२७१६	३
१२	देह के बीच में ३ तिन्ह में			
	बीच का	०१२२१०	२५१२५	३
१३	उन्ह के दक्षिण	०१२३१८	३०१५५	३
१४	उन्ही में उत्तर	०१२५१०	२०१०	३

ख

१५	पुछ के नगीच २ उन्ह के			
	दक्षिण	१११११४०	१५१२०	३
१६	उन्हीं में ऊँचा	११११५१०	१५१४०	३
१७	पुछ पर चौकोर के उत्तर	११११०१०	१३१४०	५

१८	दुसरे कोने के दक्षिण	११।१०।४०	१४।४०	५
१९	ऊँचे कोन के उत्तर	११। ६।४०	१३।०	५
२०	ऊँचे कोन में दक्षिण	११। ६।०	१४।०	५
२१	पुछ के उत्तर पर में	११। ४।२०	६।४०	३
२२	पुछ के दःखिन पर में	११। ५।४०	२०।२०	३

सारे २२ तीसरे १० चौथे के ८ पांचवीं ४ छठी की

वीरः २

१	सिर पर ऐसा अस्त्र है इसमें ऊँचा	१।२७।२	१३।५५	बदली
२	दक्ष पखौरा में चमकता है	२। २।०	१७।०	१
३	मिथुन बार्द तर्फ वाले के पंखौरा	१।२४।०	१७।३०	२
४	इससे दूसरा	१।२४।०	१८।०	४
५	बायें हाथ के कोहनी में	२। ४।२०	१४।३०	४
६	दक्ष कोहनी में चौकोर है नीचा दक्षिण	२। ६।२०	११।५५	६
७	दक्षिण कोने के दूसरा	२। ६।३०	१०।०	४
८	दक्ष कोने के ऊँचा	२। ६।३०	६।४५	४
९	उत्तर कोन में	२। ६।२०	८।१५	४
१०	ऊँचा कोन से	२। ६।४०	८।४५	६
११	उन्ह से ऊँचा	२। १।४०	३।४५	६
१२	दुसरा	२। २।२०	३।१५	५
१३	चार बीच में उसमें ऊँचा	१।२७।३०	१६।४०	५
१४	उससे ऊँचा	१।३६।२०	२०।०	४
१५	उससे भी ऊँचा	१।२५।२०	२०।२०	६
१६	यह भी ऊँचा	१।२५।२०	२०।४०	६
१७	अस्तीन पर	१।२०।३०	८।१०	५
१८	उससे दूसरा	१। ६।२०	८।१०	४
१९	उससे तीसरा	१।१८।०	१०।५५	४
२०	उससे चौथा	१।१६।२०	१२।५५	४

२१	पांचवा उसी से	१११६।१०	१४।५५	४
२२	छठा उसी से	१११४।५५	१५।५५	३
२३	सातवां	१११४।५५	१७।१०	३
२४	उससे आठवां	१११५।२०	२०।२०	३
२५	उनमें दक्षिण तरफ	११२५।२०	२४।१०	२
२६	मिथुन वृत्तके पास ३ उस से ऊँचा	११२७।२०	२४।५५	२
२७	तीनों के बीच	११२८।१०	२५।४०	३
२८	दूसरा	११२६।५१	२५।५५	४
२९	मुठी में ऋजु पर	११२३।३०	२८।४०	३
३०	तरवार के पास ३ है उसमें है	११२६।४०	२८।१०	३
३१	उन्हों के बीच	११२७।०	२९।४०	४
३२	तीसरा	११२६।१०	२९।१२	
३२	तरवार के कोण तले २ तिसमें प्रथम उत्तर	११२७।१०	३०।५५	४
३४	इससे ऊँचा	१११९।५५	३१।३०	१

ख

३५	वाम पाद में नहर के जल में मिला	११२१।०	३०।१५	४
३६	इससे उत्तर	११२२।२०	३१।१०	३
३७	बाई एंडी के पास खारिज की तरह	११२३।१०	३२।३०	३
३८	दक्ष घुटना पर है	११२९।१६	३३।२१	

जलाशयस्वरूपम्

१	जड पर दो उसमें ऊँचा	१११८।२०	३१।५५	५
२	वीर की पिण्डुरी फिरी हैं तहाँ से उत्तर	१११८।५५	२८।१५	४
३	इसके आगे दो है उसमें है	१११८।०	२९।५५	४
४	उसी में ऊँचा	१११४।४०	२८।१५	४

५	उनसे ऊँचा	१।१३।४०	२५।५५	४
६	उससे भी ऊँचा	१।१०।१०	२५।२०	४
७	पास इसी से	१। ६।२०	२६।३०	५
८	इन्हीं के बीच	१। ५।३०	२७।०	४
९	उससे ऊँचा	१। २।५५	२६।५५	४
१०	उसी के पास	०।२७।०	३२।५५	३
११	इसी से ऊँचा	०।२४।४०	३१।०	४
१२	इससे भी ऊँचा है	०।२४।१०	२८।५५	३
१३	पास इसके	०।२२।०	२७।३०	३
१५	ऐसे ई चार तारा है इनके पीछे में उसमें यह	०।१७।१०	२३।५५	३
१५	यह भी इसी में	०।१४।५६	२३।५५	४
१६	इसी से ऊँचा	०।१२।१०	२३।१५	३
१७	जहाँ से नहर फिरी है तिसपर	०। ५।३०	३२।१०	४
१८	चारों से ऊँचा	०। ५।५५	३४।५५	३
१९	इन्हीं से दुसरा है	०। ६।५५	३६।३०	४
२०	इन्हीं के भागे उनमें ऊँचा	०। ९।५५	३८।३०	४
२१	उन्हीं के बीच	०।१३।३०	३९।०	४
२२	तीसरा है	०।१७।२०	४१।२०	३
२३	चतुरस्ररूप है इनमें उत्तर	०।२१।३०	४२।३०	४
२४	ऊँचा कोना के दक्षिण	०।२२।१०	४३।१५	४
२५	दुसरी तरफ में	०।२४।२०	४३।२०	४
२६	उनसे उत्तर	०। ४।१०	५१।२०	५
२७	पास उत्तर में है	०। ५।०	५१।४४	४
२८	उससे दक्षिण	०।१८।१०	५३।५५	४
२९	नहर के फेर पर	०।२५।५५	५३।१०	४
३०	इन से ऊँचा	०।२४।५५	५३।०	४
३१	तीन है उसमें पहला	०।१४।५५	५३।३०	४
३२	उनके बीच	०।१२।५५	५४।३०	४
३३	उनसे ऊँचा	०।११।१०	५५।३०	४
३४	नहर समाप्ति में	०। १।५५	५८।४५	४

सारे ३४ पहिली १ तीसरी ५ चौथी २६ पाँचवे २

शशः ४

१	चतुरस्र दोनों कान है उससे			
	उत्तर कोन	११११४०	३५१०	५
२	प्रथम कोण दक्षिण	११११५५	३६१३०	५
३	चौकोर के दुसरी अलग उत्तर	११२१२०	३५१४०	५

ख

४	दूसरे कोण दक्षिण	१११११०	३७१४०	५
५	ठोड़ी पर	१११६१०	३६११५	४
६	आगे के बायें पयर पर	१११५१५	१४१४५	४
७	देहमध्ये	११२४१२०	४२१३०	३
८	पेट नीचे	११२११०	४४१२०	३
९	तारा द्वय कैसे पाव है सो			
	उत्तर	११२११०	४५११५	४
१०	उनमें दक्षिण	२१ ४१४३	४४१५५	४
११	झुतड़ के बीच	२१२११४०	२४१२०	४
१२	पूछ के कोने में	२१०१४०	१८११०	४

बड़ा कुत्ता ५

१	मुँह पर	२११७१४०	३६११०	१
२	कान ऊपर	२११११४०	३५१०	४
३	सिर पर	२१२११४	३६१३०	५
४	गर्दन पर दो में उत्तर	२१२३१२०	३७१४५	४
५	दक्षिण	२१२११२०	४०१०	४
६	छाती में	२१२७१३०	४२१४०	५
७	दक्ष घुटने में दो उसमें			
	उत्तर	२११६११०	४१११५	५
८	उससे दक्षिण	२११६१०	४२१३०	५
९	प्रथम पादाग्रे	२११४१०	४११२०	३
१०	बायें घुटने में दो उसमें			
	पहला	२११३१४०	४६१३०	५

११	उन्हें में दूसरा	२।१६।१०	४५।५५	५
१२	बायें पक्षीरे में दो उसमें			
	दूसरा	२।२४।४०	४६।१०	३
१३	उसमें ऊँचा	२।२१।४०	४७।०	५
१४	बाईं रान के जड़ में	२।२४।४०	४८।४५	३
१५	नीचे पेंडुरी के रानों बीच	२।२३।४०	५१।३०	३
१६	दक्ष घुटने में अघः	२।२३।०	५५।३०	३
१७	दक्ष पादभों	२। १।४०	५३।४५	३
१८	पूछ मो	३। २।१०	५५।४०	

सारे १८ पहला १ तीसरे ५ चौथे ५ पांचवे ७
बाहर के

१	आधे माथे से उत्तर	२।११।३०	२५।१५	४
२	पिछले पैर के नीचे	२। ५।०	६१।३०	४
३	उससे उत्तर	२।१०।२०	५८।४५	४
४	उससे भी उत्तर	२।१३।०	५७।४५	४
५	पास इन्हीं के	२।१४।१०	५६।०	४
६	इन्हीं से ऊँचा	२।२८।०	५५।३०	४
७	इन्हीं के पास	२। २।२०	५१।३०	४
८	उन्हीं में यह भी समीप है	१।२१।०	५१।४०	२
९	इन्हीं के नीचे	१।२६।०	५७।४०	२
१०	उससे ऊँचा	१।२२।१०	५१।३०	४
११	सबके दक्षिण	१।२१।१	५८।३०	४

छोटा कुक्कुर ६

१	गर्दन पर	२।२५।०	१४।०	४
२	शकल स्वरूपांते	२।२१।१०	१६।०	१

सारे २ पहीली १ चौथी १

ख

नौः ७

१	नाब के कोने २५ उस में ऊँचा	३।१३।०	४२।३०	५
---	-------------------------------	--------	-------	---

२	उसमें दूसरा	३।१४।२०	४३।३०	३
३	नाव के डंक कानों पर उत्तर	३। ८।५५	४५।०	४
४	उससे दक्षिण	३। ८।४०	४६।०	६
५	उससे ऊँचा	३। ५।२०	४०।३०	४
६	मध्येनेश	३। ६।२०	४७।१५	३
७	उससे ३ है उसमें यह	३। ५।२०	४६।३०	४
८	उनमें दुसरा	३। ६।२०	४६।३०	४
९	उनमें बीच	३। ८।३०	४६।४५	४
१०	पतवारी के गर्दने	३।१४।०	४६।४५	४
११	किसी के पिछाड़ी मे २ तिस में यह	३। ४।०	५३।०	४
१२	उसमें दक्षिण	३। ४।१०	५१।४०	३
१३	फर्श के ऊपर वाले से उत्तर	३।१६।०	५७।१५	५
१४	फर्श मे ३ तिसमें है ऊँचा	३।१२।१०	५७।४५	५
१५	उनके बीच	३।१३।४०	५८।२०	४
१६	तीसरा है	३।१६।३०	५५।०	४
१७	योग तारा इन्ह ३ के दूसरे सम्पूर्ण फर्श पर	३।२१।१०	५६।२०	२
१८	योगतारा के नीचे छोटा २ उनमें ऊँचा	३।१८।१०	५६।४०	५
१९	उनमें दूसरा	३।२१।०	५७।०	५
२०	इन्हों से ऊँचा	३।२३।०	५१।३०	५
२१	उनमें दुसरा	३।२४।२०	५५।४०	५
२२	डाँड स्थाने	४। ५।०	५७।१०	४
२३	युतक्का परतु सो बीच का	४। ६।१०	५६।०	४
२४	इससे उत्तर	४। ४।०	६०।१५	४
२५	इससे उत्तर	४६।१०	५।३०	४
२६	इससे दक्षिण	४। ६।०	४६।०	३
२७	डाँड पर दो उसमें दक्षिण	४। ०।१०	४६।३०	३
२८	उससे उत्तर	४।२६।२०	४७।३०	४
२९	डाँड के कोने दो तिसमें ऊँचा	४।२८।०	५४।३०	४
३०	उनके दुसरा	४।२६।०	४३।३०	२

३१	मुतनके दूसरा में	४११४१०	५३१३०	५
३२	फर्श के अन्त में	४११७१३०	५१११५	२
३३	नाव के बीच	३११११०	६७१०	४
३४	दुसरा है	३११११०	६४१३०	६
३५	उसके नीचे	४१ ०१०	६५१५५	२
३६	उसके ऊपर	४१ ८१३०	६११४०	२
३७	उससे ऊँचा	४११५११०	६५१४०	३
३८	उसके बीच	४१२०१२०	६५१५५	३
३९	उससे दुसरा	४१२६१०	६७१२०	२
४०	फर्शात के पास	५१ ११०	६२१५५	३
४१	उससे दुसरा	५१ ८१०	६२११५	३
४२	उत्तर ढण्डे पर दो			
	उस से ऊँचा	२१ ४१०	६५१५५	४
४३	दुसरा	२१२५११०	६५१४०	४
४४	दुसरा ढण्डा तिससे ऊँचा	२१२७११०	७०१०	३
४५	उससे दुसरा	२१२९१०	७११४५	१
	सारे ४५ पहिले १ दूसरे १			

ख

तीसरे ११ चौथे १० पांचवे ७

	भुजगः ८		अगत्स्यारम्भः	
१	नश्रुता पर ५ है उसमें दक्षिण	३११४१०	१५१०	४
२	आँखापर दो तिसमें दक्षिण	३११३१२०	१३११०	४
३	आँखवाले में उत्तर शिर में	३११५१२०	१११३०	४
४	उनके दक्षिण में	३११५१३०	१५१४५	४
५	उसी में दुसरा टोढी में	३१ ७१५५	१२१०	४
६	इसमें नीचा गर्दन पर ऊँचा	३१२०१२०	१११५५	४
७	उनमें दुसरा	३१२३१२०	१३१४०	५
८	गर्दन के तावे	३१२८१५५	१५१२०	४
९	उससे दुसरा	३१२६१४०	१४१५५	४

१०	उससे दक्षिण	३।२८।३०	१७।१०	४
११	दक्षिण नगीच उत्तर	३।२६।१०	१६।४५	४
१२	इन्हीं में है पास	४। ०।०	२१।३०	६
१३	इन्हीं से ऊँचा	४। ६।०	२६।३०	२
१४	उनके बीच	४। ८।४०	२६।०	४
१५	इनसे दूसरा	४।११।१०	२३।१५	४
१६	इन्हीं से ऊँचा	४।१८।०	२४।४०	४
१७	उनमें बीच	४।२०।०	२३।०	३
१८	यह भी बीच में है	४।२३।०	२२।१०	४
१९	फणास्थान से उत्तर	५। १।३०	२५।४०	४
२०	उनके दक्षिण	५। २।२०	३०।१०	४
२१	इन्हीं से पीछे त्रिकोण है			
	उनसे ऊँचा	५।१२।१०	३१।२०	५
२२	उन्हीं के बीच दक्षिण	५।१४।२०	३३।१०	५
२३	इसी से दूसरा	५।१६।१०	३१।२०	४
२४	पूछकी जड़ में	६। ०।०	२३।४०	४
२५	पुच्छ के कोणे	६।१३।१०	१७।४०	३

सारे २५ दुसरी १ तीसरी ३ चौथी १६ पांचवी १ छठी १
बाहर के

१	सबसे दक्षिण	३।१२।३०	२३।१५	३
२	गर्दन वालों से पास	४।११।०	३६।०	३

सारे २ तीसरे के

मगनांघ्रिस्वरूपम् ६

१	सर्प से मिला	४।२६।२०	२३।०	४
२	कमर पर दक्षिण	५। २।३०	१६।३०	४
३	उनसे उत्तर	५। ०।०	१८।०	४
४	दक्षिण के किनारे	५। ७।०	१८।३०	४
५	उत्तर के किनारे	४।२६।२०	१३।४०	४
६	दक्षिणोत्तर से रस्सी रूप आई			
	दक्षिण वाली में तहा	५। ६।१०	१६।१०	४

७	उत्तरवाली में रस्सी में	५। १।४०	११।५५	४
सारे ७ चौथे के काक स्वरूपम् १०				
१	चौच पर सर्व मध्य समीप	५।१५।२०	२१।४०	३
२	गर्दन पर	५।१५।२०	१६।४०	३

ख

३	छाती में	५।१६।४०	१८।१०	५
४	पहिले पंख बड़े में	५।१३।३०	१४।५५	३
५	परसमाप्ति में ऊँचा	५।१६।४०	१२।३०	३
६	उससे दुसरा	५।१६।०	१७।४५	३
७	पाद में सूर्य से मिला	५।२०।३०	१८।१०	३

सारे ७ तीसरे का ५ चौथे के १ पांच के १

केतूरस स्वरूपम् ११

नृवाजि १

१	सिर में ४ तिस के			
	दक्षिण	६।१०।३०	२१।४०	५
२	उनमें उत्तर	६।१०।०	१८।५५	५
३	मध्य में ऊँचा	६। १।०	२०।३०	४
४	उनमें दुसरा	६।१०।०	२०।०	५
५	बाएं पखौरा में ऊँचा	६। ६।१०	२४।४०	३
६	दक्ष पखौरा में	६।१५।४०	२२।३०	३
७	बायें बाजू में	६। १।१०	२७।३०	४
८	लिंगोपरि २ उसमें उत्तर	६।१८।२०	२२।२०	४
९	उनमें दक्षिण	६।१६।१०	२३।४५	४
१०	शाखा के पास	६।२२।०	१८।१५	४
११	इसी में पास	६।२२।३०	२०।५५	४
१२	दक्ष कुक्षि में ऊँचा	६।१४।२०	२८।२०	४
१३	उनमें बीच	६।१४।०	२६।२०	४

१४	उन्हीं में दूसरा	६।१५।१०	२८।०	४
१५	दक्ष बाजू	६।१६।२०	२६।२०	४
१६	दक्ष पहुँचा में	६।२२।५५	२५।१४	३
१७	दक्ष हाथ के कोने	६।२७।३०	२४।५६	४
१८	शरीरांते	६।१८।०	३३।३०	३
१९	इसी से दो उत्तर तिसमें	४।१७।४०	३१।०	५
२०	उसी में ऊँचा	६।१६।५५	३०।२०	५
२१	नर के पीछे	६।१२।१०	३४।५५	५
२२	इससे ऊँचा	६। ६।०	३७।४०	५
२३	दोनों चूतड़ के बीच ३			
	उसमें है	६। ५।५५	४०।०	३
२४	उनके बीच	६। ५।४०	४०।२०	१०
२५	उनमें ऊँचा	६। २।२०	४१।०	५
२६	घोड़े के रान के नगीच			
	ऊँचा	६। २।४०	४६।१०	३
२७	उनके दूसरा	६। ३।३०	४६।१५	४
२८	बगल के नीचे छाती में	६।१८।२०	४०।४५	४
२९	उससे ऊँचा पेट के नीचे	६।१६।२०	१३।०	२
३०	उनमें दूसरा	६।१७।४०	४३।५५	३
३१	दक्षपाद घुटने के नीचे	६।१०।०	५१।०	२
३२	दक्षपाद गुल्फे	६।१५।२०	५१।४०	२
३३	वाम पाद घुटने के अग्रः	६। ६।२०	५५।१०	४
३४	वामपादांगुली में	६।११।१०	५५।२०	२
३५	दक्षपाद के स्थाने	६। ८।२०	४१।१०	१
३६	आगे के वामपाद घुटने	६।२४।१०	४५।२०	२
३७	पिछले पैर के नीचे खारिज			
	रूप	६।१४।४०	४६।१०	३

ख

सारे ३७ प्रथमा १ दुसरा ५ तीसरा ७ चौथे १६, पांचवे ८
आदमी का होय चुका

सूरत सिंह की १२

१	पिछले पाद के कोने	६११८। ०	२४।५५	३
२	इसी पाद के छुटने के अघः	६१२५।५५	२६।१०	३
३	बाजू पर दो उसमें दुसरा	७। १। ०	२१।१५	४
४	उसमें दुसरा	७। ४।२०	२१।३५	४
५	शरीरमध्ये	७। ३। ०	२५।१०	४
६	पेट पर	७। ०।१०	२७। ०	४
७	रान में	७।११।२०	२६। ०	४
८	इसी की जड़ पर तिस-			
	में उत्तर	७। ३।४०	२८।३५	४
९	उनमें दक्षिण	७। ३।४०	३०।१०	४
१०	चूतड़ों के बीच	७। ५।४०	३३।१०	४
११	पूछ में उसमें दक्षिण	६।२०	३१।३०	३
१२	उसके बीच	६।२१।५५	३०।३०	३
१३	उसके उत्तर	६।२६। ०	२६।२०	३
१४	गर्दन पर दो उसमें दक्षिण	७। ८।५५	१७। ०	४
१५	उसमें उत्तर	७। ६।२०	१५।२०	४
१६	नाक की हड्डी पर	७। ५।४०	१३।२०	४
१७	हूँआ दुसरा	७। ६।४०	१७।५५	४
१८	हाथ में उसमें ऊँचा दक्षिण	६।२७।१०	११।३०	४
१९	उससे उत्तर	६।२६।३५	१०। ०	

सारे १९ तीहरे २ चौथे ११ पांचवे ६

हसंत्यास्तारकाः १३

१	पढवी पर दो उसमें उत्तर	७।२७।४०	२२।४०	५
२	उसमें दक्षिण	७। ०।२०	२५।४५	४
३	शिर पर	७।२७।२०	२७।३०	४

४	अग्निस्था ने ३ तिस में उत्तर	७।२०।४०	३०।२०	५
५	उनमें उत्तर पास	७।२५।१०	३४।१०	४
६	उनमें उत्तर	७।२५।०	३३।२०	४
३	अग्नि ज्वालाग्र	७।२०।५५	३४।०	४

सारे ७ चौथे के ५, पांचवे २

वृक्षस्य ताराः १४

१	धनु दक्षिणे बाहेर से ऊँचा	८।११।०	२१।३०	४
२	उनसे ऊँचा	८।११।४०	२१।०	५
३	इनमें दुसरा	८।१३।५२	२०।३०	५
४	और तीसरा	८।१४।५५	२०।१६	४
५	इन्हीं के पीछे	८।१६।१०	१८।३०	५
६	इससे भी पीछे	८।१७।४१	१७।१०	४
७	इससे उत्तर	८।१६।५५	१६।०	४
८	उससे उत्तर	८।१६।२०	१५।१०	४
९	इससे पीछे	८।१५।१०	१५।२०	६
१०	इससे ऊँचा	८।१४।४०	१४।५५	६
११	इनसे ऊँचा	८।११।५५	१४।४०	५
१२	इससे भी ऊँचा	८।११।४०	१५।५५	५
१३	इससे दक्षिण	८।११।०	१८।३०	५

ख

सारे १३ चौथे के ५ पांचवे के ६

छठे २

दक्षिण गोलस्थ मत्स्यः १५

१	मुखे	१०।०।४०	२०।२०	४
२	सिर के गिरदे में ३ में ऊँचा	१०।४।१०	२२।५	४
३	उसके बीच	१०।५।४०	२२।३५	४

४	उसमें दूसरा	१०। ४।२०	१६।१५	४
५	पट पर	१।२५।१०	११।३०	५
६	पीठ के दक्षिण पर	१०। १।१०	१५।१०	५
७	पेट पर दो तिसमें है	१।२८।५५	१५।४०	४
८	उसमें ऊँचा	१।२५।१०	१५।०	४
९	उत्तर के पर में ३ हिस्से			
	दूसरा	१।२१।५५	१६।३०	४
१०	उसके बीच	१।२१।०	१८।१०	४
११	पुछ पर है	१।२४।०	२२।१५	४

सारे ११ चौथे ६ पांचवे २

बाहर के तारे

१	उत्तर ऊँचा	१।४	२२।२०	३
२	उसी के पास	१।११।१०	२२।१०	३
३	समीप इसके	१।१४।०	२१।०	३
४	इससे नीचे	१।१२।०	२०।५५	५
५	इसके ऊँचे भाग	१।१३।५५	१७।०	४
६	पास है	१।१३।१५	१७।५५	४

सारे ६, तीसरे ३, चौथे २, पांचवे १,

सारे तारे दक्षिण गोलके ३१६ पहिले कदर के ७ दूसरी के १८ तीसरी के ६३ चौथी के १६४ पाँचई के ५४ छठी के ६ बदली के १

सारे तारे ४८ सूरति के १०२२ पहिली के १५ दूसरी के ४५ तीसरी के २०८ चौथी के ४७४ पाँचई के २१७ छठी के ४६ सूक्ष्म ६ बदली के ५ निपट छोटे का अन्त नहीं ।

श्रीरस्तु

सम्राट् जगन्नाथकृते
सिद्धान्तसार कौस्तुभे
अष्टमोऽध्यायः

विश्वनाथ झावर
शिल्पकर्म प्रामाणिकता
श्री ३३३३३३३३

अष्टमोऽध्यायः प्रारम्भ्यते

* तत्र षट् प्रकरणानि चत्वारि च क्षेत्राणि सन्ति ।

अष्ट चत्वारिंशत् स्वरूपेषु वेधितास्तारास्तां द्वाविंशाधिकसहस्रसम्मिताः सन्ति तासु प्रथमप्रमाणास्ताराः पंचदशः द्वितीयप्रमाणाः पंचचत्वारिंशत् तृतीयप्रमाणाः अष्टाधिकशतद्वयमिताः चतुर्थप्रमाणा वेदाश्वनिगममिताः ४७४ पंचमप्रमाणा नगेन्दुनेत्रा २१७ षष्ठप्रमाणाः एकोनचत्वारिंशत् षष्ठप्रमाणे किंचिद्दर्शनयोग्यास्ताराः नवाः अत्रमिव दृश्यमानास्ताराः पंच सन्ति ।

इति प्रथमप्रकरणम् ।

(क) १. 'ता' लुप्त

२. द्वाविंशत्यधिक for (द्वाविंशाधिक) ३. तेषु for (तासु)

४. + च +

५. पंचदश १५ for (पंचदशः) (ख)

६. + ४५ +

८. + २०८ +

९. श्रिताः for (मिताः)

१०. प्रमाणाः for (प्रमाणा) (ख)

११. सप्तदशाधिकशत द्वयं for (नगेन्दुनेत्रा २१७)

१२. पंचाशत् ४९ for (चत्वारिंशत्) १३. दर्शने for (दर्शन)

१४. तारा for (ताराः)

१५. नव ९ for (नवाः) (ख) नव

(ख) ७. + २०८ +

८. मता for (मिताः)

१३. दर्शनायोग्या for (दर्शनयोग्या)

१६. सति for (सन्ति)

* अत्र पाठस्त्रुटितः प्रतीयते । अतः पूर्वं न कोऽपि पाठ उपलभ्यते । प्रथमपंक्तिरपि अस्माभिरेव प्रकरणप्रसङ्गस्य प्रकटीकरणाय योजिता ।

अथ द्वितीय प्रकरणम्

अथ दश्यमानदुग्धनिभवृत्तनिरूपणं क्रियते । इदं वृत्तं एकरूपं नास्ति । कुत्रचित् विस्तृतं कुत्रचित् संकीर्णं कुत्रचित् अतिश्वेतं कुत्रचित् स्वल्पं स्वेतं कुत्रचिदतिनिविडं कुत्रचिद्विरलमस्ति । कुत्रचित् द्विरूपमस्ति । कुकुटसंनिधौ तत्रवृत्तं किञ्चिदन्तरं द्विशाखमस्ति, तथा हसन्ती स्वरूपनिकटेप्यस्ति । तत्र पूर्वदिक् खण्डं त संलग्नमस्ति । तदेव पूर्वदिक् खण्डं दक्षिणतः कंतूरसस्वरूपस्य चरणोपरिगतं भवति । कंतूरसस्वरूपसंनिधौ अत्यन्तं विरलं जातदृष्टियोग्यं न भवति । कंतूरस-पश्चिमचरणोपरिगतं किञ्चिन्निविडमस्ति । या तारा पश्चिमा सव्यचरणं

- (क) १. प्रकरणे for (प्रकरणम्) २. लुप्त
 ३. अदश्यमान ताराभिः for (दश्यमान) ४. + कृतं +
 ५. श्वेतं वृत्तं for (वृत्त) ६. + यतस्य +
 ७. + इदमेव गजमार्गं च कथ्यते + ८. कुत्रचित् for (कुत्रचित्)
 ९. कुत्रचित् for (कुत्रचित्) १०. चिदतिश्वेतं for (चित् अतिश्वेतं)
 ११. अनुस्वारलोप
 १३. + ततः कुक्कुटस्वरूपं हसन्ति स्वरूपयोर्मध्येत द्विगुणमस्ति +
 १४. कुक्कुट for (कुक्कुट) (ख) १५. संनिधौ for (संनिधौ) (ख)
 १६. तत् for (तत्र) १७. वृत्तं for (वृत्तं) (ख)
 १८. दन्तरमस्ति for (दन्तरं) १९. 'लुप्त'
 २०. वृत्त for (त) २१. तदेव for (तदेवं) (ख)
 २२. 'सं' लुप्त
 २५. जातं for (जात) (ख) २६. कंतूर for (कंतूरस)
 २७. निविडरमस्ति for (निविडमस्ति) २८. अनुस्वार लुप्त

- (ख) ८. 'कुत्रचित्—अतिश्वेतं' लुप्त ११. स्वल्पश्वेतं for (स्वल्पस्वेतं)
 १२. निमिडं for (निविडं)
 १३. + कुक्कुटस्वरूपं हसन्ति स्वरूपयोर्मध्येत द्विगुणमस्ति +
 १८. दन्तरमस्ति for (दन्तरं द्विशाखमस्ति)
 २०. 'त' लुप्त २३. 'कंतूरस—चरणोपरिगतं' लुप्त
 २४. 'भवति' लुप्त

जंघायां पतितास्ति, या तारास्तत्रैव गुल्फोपरि पतितास्ति, या तारा अग्रिमं वाम-
चरणजानूपरि पतितास्ति । एतत्तारात्रयं उत्तरं प्रांतात् किञ्चिद्दक्षिणतः पतित-
मस्ति । या तारा वामहस्ते पतितास्ति, सा वृत्तस्य मध्यगतास्ति अग्रिमचरणद्वयं
दक्षिणतः अंशद्वयान्तरेस्ति । या तारा सबसंज्ञस्य पृष्ठे पतितास्ति, सा तारा
उत्तरतः साढांशांतरे पतितास्ति । वृत्तस्योत्तरः प्रान्तः हसंतीव ह्युपरिगतास्ति
अग्न्युपरिगतं तारकाद्वयमस्ति । तत्र उत्तरतारकासमीपे गतमस्ति, हसन्ती मूल-
गततारकाद्वयस्य दक्षिणतारकायाः समीपे गतमस्ति । अग्न्योपरिगता तारा
वृत्तमध्ये पतितास्ति । पुनः उत्तरदिक्खण्डं मूलनक्षत्रस्य अग्रभागसमीपवर्ति
नक्षत्रत्रयोपरिगतमस्ति । अस्य खण्डस्य दक्षिणप्रान्तः धनुषः दक्षिणचरणस्य
गुल्फोपरि गतोस्ति । धनुषः वामहस्ततारोपरि गतोस्ति । धनुषः चापदक्षिण-
ताराः अस्माद्वहिः पतिताः सन्ति । तस्यैव चापस्य उत्तरतः तारकाद्वयं शराग्र-
स्थिता तारा च वृत्तोपरि पतितास्ति । वृश्चिकदशोपरिगतं निविडमस्ति ।

(क) ३. तारा जानुस्था या तारा तत्रैव for (तारास्तत्रैव)

२. गुल्फोपरि for (गुल्फोपरि) ३-४-५-६-७-८. लुप्त

६. अनुस्वार लोप (ख) १०. 'ता' लुप्त

११. भुजे for (हस्ते)

१२. + ङात् +

१३. सन्त्र for (सब)

१५. विसर्ग लोप

१६. प्रान्ते for (प्रांतः)

१७. अग्न्युपरितं for (अग्न्युपरिगतं)

१८. उत्तरं for (उत्तर)

१९. अग्न्युपरिगता for (अग्न्योपरिगता)

२०. नक्षत्रस्थ for (नक्षत्रस्य)

२१. दक्षिणः for (दक्षिण) (ख)

२२. पतितमस्ति for (पतितास्ति) (ख)

२३. पुच्छखण्डोपरि for (दशोपरिगतं)

(ख) १. तारास्तत्रैव for (तारा स्तत्रैव)

३. 'या तारा — पतितास्ति' लुप्त

१४. 'वृत्तस्योत्तरः — गतास्ति' लुप्त

२३. दशोपरिगतं for (दशोपरिगतं)

अथ च शराग्रोपरिगतं धूम्रवन्निविडमस्ति । तत् संनिधावासमन्ताद्विर-
लमस्ति । सर्पपुच्छोपरिगता तारा वृत्तस्योत्तरप्रांता दंशान्तरेस्ति । एतदग्रिमं
ताराद्वयं वृत्तगतमस्ति । दक्षिणताराद्वितीयं प्रान्तात् अंशान्तरेस्ति । उत्तरतारा
अंशद्वयान्तरेस्ति नक्षतारा अवागमरस्य दक्षिणस्कन्धोपरि पतिता तारा
तत्समीपतः गतमस्ति । एतदग्रिमा तारा वामपक्षगता तारा च वृत्तोपरिगतास्ति ।
श्रवणतारा तन्निकटगतं ताराद्वयं च उक्तं प्रान्तनिकटमस्ति । पुनः वाण-
तारो परितमस्ति । शराग्रगता तारा पूर्वदिक्तः एकांशान्तरितास्ति । तत् पश्चिम-
गता तारा अंशद्वयान्तरितास्ति । अत्र किञ्चिद्विरलजातमस्ति । पुनः कुक्कुट स्व-
रूपोपरिगतमस्ति । वृत्तस्य उत्तरपश्चिमा दिक् पक्षगततारकाद्वयोपरि चरणस्थ-
तारकाद्वयोपरिगतमस्ति । अस्य दक्षिणपूर्वा दिक् पक्षमस्तकोपरि गतास्ति ।
पक्षनिकटस्थस्वरूपबहिभूततारका द्वयोपरितः गतमस्ति । पक्षसंनिधौ नि-
विडमस्ति । तदग्रे विरलमस्ति । पुनस्ततः खण्डितं अग्रेगतमिति प्रतीयते । ततः
कुक्कुटपुच्छे प्रकाशमानतारोपस्तिः गतमस्ति । पुनः जानूपरितः गतमस्ति । पुन-

(क) १. संनिधौ for (संनिधा)

२. + पुनस्त्वत्तच्चलितं श्रवणसंनिधौ गतमस्ति +

३. 'ता' लुप्त

४. अनुस्वार लुप्त

५. मरता for (नक्ष)

६. लुप्त

७. रपरस्य for (अवागमरस्य)

८. 'त' लुप्त

९. परिगतमस्ति for (परितमस्ति) (ख)

१०. पूर्वादिक्तः for (पूर्वदिक्तः)

११. द्वयांतरितास्ति for (द्वयांतरितास्ति) १२. विरलं for (विरल)

१३. पक्षयोर्परिमस्तकोपरि for (पक्षमस्तकोपरि)

१४. पुच्छ for (पुच्छे)

१५. प्रकाशमान for (प्रकाशमान) (ख)

१६. तारोपरितः for (तारोपस्तिः)

(ख) २. + पुनस्तत्तच्चलितं श्रवण संनिधौ गतमस्ति +

६. 'द्वितीयं—उत्तरतारा' लुप्त

६-७. तारपरस्य for (तारा अवागमरस्य)

११. पूर्वं अंशद्वयांतरितास्ति for (अंशद्वयांतरितास्ति)

दक्षिणो^१जानूपरिगता^२स्ति । एवमग्रे^३ सूक्ष्मं^४भूत्वा कका^५उस्संज्ञकस्य^६ शिरोदेशाव-
च्छिन्नवस्त्रोपरि^७ गतास्ति^८ । एवं कका^९उस्संज्ञकशिरोदेशावन्नदेशे^{१०} यत्तारात्रयमस्ति,
तन्मध्ये^{११} या दक्षिणतारा^{१२} यच्च तारात्रयं^{१३} तत् पृष्टे^{१४}स्ति । एतानि तदुत्तरतटे^{१५}
पतितानि^{१६} अस्थले^{१७} अस्य शाखाद्वयं^{१८} जातं । तस्य^{१९} चैका^{२०} शाखा पूर्व^{२१} उत्तर^{२२} दिशिगता^{२३}
द्वितीया^{२४} च दक्षिणदिशिगता^{२५} ततः जातुल्^{२६} कुरसीसंज्ञक^{२७} तारकासु^{२८} गतो^{२९}ऽस्ति ।

अथ या तारा जातुल्^{३०}कुरसीसंज्ञकस्य^{३१} चरणो^{३२}स्ति, या च तस्य जंघाप्रदेशे-
स्ति । एतत्ताराद्वयं^{३३} तदुत्तरतटे^{३४}स्ति । एतच्च यातुल्^{३५}कुरसी^{३६} प्रीते^{३७} विरलमस्ति । मध्ये
च सघनमस्ति तस्माच्च^{३८} हामिल्^{३९} रासुल्^{४०} गोल्^{४१} संज्ञकस्य^{४२} दक्षिणदिशिगतमस्ति ।
तदुत्तरतटे^{४३} नितान्तं^{४४} सूक्ष्मस्ति ।

(क) १. पुनर्दक्षिण for (पुनर्दक्षिणा)

३. सूक्ष्मं for (सूक्ष्म) (ख)

४. ककाऊ for (ककाउ) (ख)

५. संसंज्ञकस्य for (संसंज्ञकस्य)

६. गतमस्ति for (गतास्ति)

७. ककाऊ for (ककाउ)

८. 'तत्' लुप्त

१०. पृष्टे for (पृष्ठे)

११. तदत्तर for (तदुत्तर)

१२. अस्मिस्थले for (अस्थले)

१३. वदुत्तर for (उत्तर)

१४. + परंच तत्पादस्थतारोपरिगतोऽस्ति + (ख)

१७. + शिरस्थानेस्ति सा तस्य दक्षिण तटेऽस्ति या च जातुल् कुरसी संज्ञकस्य +

१८. चरणोस्ति for (चरणोस्ति)

१९. जातुल्कुरसी for (यातुल्कुरसी)

२०. प्रान्ते for (प्रीते)

२१. गोलत्संज्ञकस्य for (गोल्संज्ञकस्य)

२३. सूक्ष्मास्ति for (सूक्ष्मस्ति)

(ख) २. गतामस्ति for (गतास्ति)

७. ककाऊस्संज्ञक for (ककाउस्संज्ञक)

८. देशावच्छिन्न for (देशावन्न)

१२. अत्रस्थले for (अस्थले)

१३. पूर्वदिशः उत्तर for (पूर्वउत्तर)

१४. गतस्ति for (गतोऽस्ति)

१६. जातुल् for (जातुल्)

१७. + शिरस्थानेस्ति सा तस्य दक्षिणतटेऽस्ति या च यातुल् कुरसी संज्ञकस्य +

२१. गोलस्य for (गोल् संज्ञकस्य)

२२. दक्षिण जानुवहिस्थ for (दक्षिण दिशिगत)

२३. दक्षिण for (तदुत्तर)

२४. सघनमस्ति for (सूक्ष्मस्ति)

अथोत्तरतटे^२ हामिलरासुल्गोलसंज्ञस्य^३ दक्षिणतटे या तारास्ति । सा तत्समीपगती वास्ति^४ प्रकाशमाननक्षत्रा दक्षिणदिशि यन्नक्षत्रत्रयं तत्पृष्ठे यानि नक्षत्राणि तान्यपि तस्य तटस्थानि सन्ति । ततः सहावीसंज्ञकस्य हस्ता-सन्नेस्ति । शिरोगततारकासु दक्षिणस्कन्धतारायां दक्षिणबाहु सन्धिस्थतारायां च गतमस्ति ।

अथ यच्चतुर्भुजमस्य दक्षिणजानुस्थमस्ति । तस्य यज्जंघास्थ-मस्ति । यच्च दक्षिणपाष्णि स्थितमस्ति । तत्तस्य दक्षिणतटात्किञ्चिदन्तर्गत-मस्ति । ततोपि मुंस्^१ सिकुल् इनां^१ संज्ञकोपरिगतमस्ति । तत्तत्रापि सूक्ष्मस्ति । अयूक् संज्ञनक्षत्रं तद्दक्षिणबाहुस्थताराद्वयं च एतत्रयं पूर्वपश्चिमतटासन्नमस्ति । तद्वितीयपटे या सूक्ष्मा तारास्ति, तन्नक्षत्रं तस्य वामपादगतमस्ति । यन्नक्षत्रं तद्दक्षिणपादस्थमस्ति । तत् तदादन्तर्गतमस्ति । अर्द्धांशातरेण ये च तारे तद्वामबाहु स्थिते स्तः । तद्वयं तन्मध्ये पतितमस्ति । ततोपि तवामैन्संज्ञकस्य पाद-द्वय गतमस्ति ।

(क) २. + हामिलरासुल्गोलस्य दक्षिणजानु बहिस्थास्ति तद्दक्षिणतटे नितातं सवनमस्ति तत्समीपे +

३. संज्ञकस्य for (संज्ञस्य) (ख)	४. गतैवास्ति for (गती वास्ति)
५. 'नक्षत्रा' लुप्त	६. दक्षिणा for (दक्षिण)
७. यद्दक्षिण for (तारायां)	
११. इनां for (इनान्) (ख)	१२. तत्रापि for (तत्तत्रापि) (ख)
१३. सूक्ष्ममस्ति for (सूक्ष्मस्ति)	
१४. एतत्रयं for (एतत्रयं) (ख)	१५. तटे for (पटे)
१६. तत्तटादन्तर्गतमस्ति for (तत् तदादन्तर्गतमस्ति) (ख)	
१७. अर्द्धांशातरेण for (अर्द्धांशातरेण)	१८. तवामैन्संज्ञकस्य for (तवामैन्संज्ञकस्य)

(ख) १. तत्समीपे for (अथोत्तरतटे)

८. 'दक्षिण—मस्ति' लुप्त

९. 'तस्य—यच्च' लुप्त

१०. मुंसिकुल् for (मुंससिकुल्)

अथ तदग्रतटोपरि मुम्सि कुन् ईनान् दक्षिण पादस्थं यत्तारात्रयं तत्पृष्ठो-
यां तारां सां यज्जधार यष्टिस्थ नक्षत्र द्वयं तत् पृष्ठस्थतारा तच्च यच्च जधार-
करस्थ तारा चतुष्टयं तन्मध्ये यदुत्तरस्थताराद्वयं चैतानि तदग्र तटस्थानि सन्ति ।
यन्नक्षत्रं भुम् सिकुल् इनान् दक्षिण हस्ताध स्थितमस्ति । यच्च तवामैन् संज्ञक
पृष्ठपादस्थं एतद्वयं तस्यां पश्चिमतटान्तर्गतं कौशांतरेणास्ति ततः कुक्कुर
द्वयान्तर्गतमस्ति । तत्र अग्रिमकुक्कुर नक्षत्राणि पूर्वागतानि द्वितीयस्य तदा
संज्ञानि सन्ति । तस्मार्त्किचिदभ्रखण्डमिव पृथक् भूत्वा कुक्कुर कर्णे पतितं यच्च
तारकात्रयं तत्पृष्ठे ग्रीवायां चैतानि तत्स्पर्शरहितानि सन्ति । यच्च शिरोर्धस्थ नक्षत्रं
तत्केवलमेव पतितं यच्च पूर्वं तटात् सार्द्धं द्वयप्रमाणेनातः पतितं तच्च स्थले
सूक्ष्मं जातं ततोपि नावगतमस्ति । नावपाश्वे चर्म्मकार स्थले यानि नक्षत्राणि

(क) १. कुल् इनान् for (कुन् ईनान्)

२-३-४-५. लुत्

७. 'यच्च' लोप

६. मुम् for (भुम्) (ख)

१०. 'इ' लुत्

११. हस्ताधः for (हस्ताध)

१२. तमैन् for (तवामैन्)

१३. तस्यै for (तस्या)

१४. गंतैकांशांतरेणास्ति for (गंतैकांशांतरेणास्ति)

१५. कुक्कुट for (कुक्कुर)

१६. पूर्वगतानि for (पूर्वागतानि) (ख)

१७. प्रथग्भूत्वा for (पृथक्भूत्वा)

१८. शिरोर्धस्थ for (शिरोर्धस्थ)

१९. तत्स्थले for (स्थले)

२०. नावपाश्वे for (नावपाश्वे)

(ख) १. कुल् for (कुन्)

२. तत्पृष्ठे for (तत्पृष्ठो)

६. यज्जब्धार (यज्जधार)

६. जब्धार (जधार)

१३. तस्य for (तस्या)

१७. प्रथग्भूत्वा for (पृथक्भूत्वा)

१८. शिरोर्धस्थ for (शिरोर्धस्थ)

सन्ति । तदग्रे दिक्कं नक्षं नक्षत्रं तस्य पूर्वतटमस्ति । यच्च नक्षत्रं चर्माकारस्थ-
लमध्यपतितं ये च तारे एतत्समीपे स्तः । या च प्रकाशतारा नाव प्रान्तां विस्तीर्ण-
स्थलगतास्ति । तत्तारात्रयं यन्नावमूलकाष्टागतमस्ति । तन्मध्यतारा चैतानि
यमद्विक्त आसन्नानि सन्ति । ये च तारे नाव चालन् यष्टिस्थले स्तः । तन्मध्ये योत्तर-
तारा सा पूर्व तले पतितास्ति । या च प्रकाशतारा नावप्रान्तेस्ति । सा पूर्वतटात्
एकांश प्रमाणेनांतः पतितास्ति । या च प्रकाशतारा चर्माकारप्रदेशासन्नास्ति । सा
चैकांशप्रमाणेन बहिः पतितास्ति । ये च तारे नावोपरि वस्त्रवेष्टितस्तम्भे स्तः ।
तन्मध्ये या दक्षिणतारास्ति सैतत्तटलग्नास्ति । ये च प्रकाशतारे नावधार-
पट्टिकोपरि स्तः । ते तदग्रतटादन्तः अंशद्वयप्रमाणेन स्तः । पुनरस्मा वर्द्धितो भूत्वा

- (क) १. दिक् for (दिक्कं) २. 'नक्षं' लुप्त (ख)
३. तटस्थमस्ति for (तटमस्ति) ४. यष्टि for (नाव)
५. प्रान्तस्थ for (प्रान्तां) ६. लगत for (विस्तीर्णं)
७. मस्ति for (गतास्ति)
८. भ for त ९. एकद्विक्त for (यमद्विक्त)
१०. आसन्नानि for (आसन्नानि) ११. चालन for (चालन्)
१२. सन्नास्ति for (संनास्ति)
२१. सा for (सै) २२. नावा for (नाव) (ख)
२३. धारयद्भिः परिस्तः for (धारपट्टिकोपरिस्तः)
२४. पुनरस्मा वर्द्धितो for (पुनरस्मा वर्द्धितो)

- (ख) ३. पूर्वतटस्थमस्ति for (पूर्वतटमस्ति) ५. प्रान्ते for (प्रान्तां)
८. काष्टगतमस्ति for (काष्टागतमस्ति) ९. पश्चिमद्विक्त for (यमद्विक्त)
११. चालन् for (चालन्) १२. पूर्वतटात् for (पूर्वतले)
१३. + एकांश प्रमाणेनांतः + १४. 'नावप्रान्तेस्ति' लुप्त
१५. + चर्माकार प्रदेशासन्नास्ति + १६. साचैकांश for (सा पूर्वतटात् सकांश)
१७. प्रमाणेन बहिः for (प्रमाणेनांतः) १८. "या च - पतितास्ति" लुप्त
२०. वेष्टितस्तम्भे for (वेष्टितस्तम्भे) २४. तेन for (तेन)
२५. पुनरस्मात् प्रदेशात् for (पुनरस्मा) २६. वर्द्धित भूत्वा for (वर्द्धितो भूत्वा)

कलूरस संज्ञस्य पादगतवृत्तो परिगतमस्ति एवं नावोपरि सूक्ष्मस्ति । चर्माकार प्रदेशे सघनमस्ति ।

अथ यत्र द्विगुणित वृत्तात् अग्रगत वृत्तं द्वितीयवृत्तात् अग्रगतवृत्त द्वितीय-
वृत्तात् अग्रिशकटीस्थलात् पृथग् भूतमस्ति । ततः वृश्चिक पुच्छगतखण्डत्रय
पतितमस्ति । एतत् खण्डत्रयमध्ये पश्चिमखण्डं एकांश प्रमाणेन पृष्टे पतितं यन्न-
क्षत्रं चतुर्थखण्डेस्ति । तत्तद्वृत्तद्वयमध्यगतमस्ति । ततश्चलित्वा वृत्तखण्डाकारमिव
पूर्वदिशि गतमस्ति । तदग्रप्रान्ते हौवासंज्ञकस्य दक्षिणजानुस्थतारा पतितास्ति ।
तत्पश्चिम तटे तस्य दक्षिण जंघास्थ नक्षत्रं पतितं ।

अथ तत् पश्चिमतटे हौवा संज्ञकस्य दक्षिणबाहुसंघिस्थ तारास्ति ।
तत्पूर्वतटे अस्य दक्षिणहस्ततलस्थतारा द्वयमध्ये तदग्रतारा पतितास्ति । तदग्रे
अवकाशितमस्ति । तत्रैव सप्पुण्ड्रस्थताराद्वयमस्ति । एतद्वृत्तं नितान्तं सूक्ष्मस्ति ।
परं च यद्विश्चिक खण्डत्रयगतं खण्डं तत् किञ्चित् सघनमस्ति । एवं अवकाशित-
स्थलादग्रे पुनः वर्तितं तत्रैव हौवासंज्ञकस्य दक्षिणस्कन्धस्थताराचतुष्टयमस्ति ।

अथ तत् पूर्वं तट संलग्नप्रकाशतारा नसर्त्ता पर पुच्छाध स्थितास्ति । द्वितीय-
तटे पूर्वतारा चतुष्टये मध्ये या दूरता समास्ति । पुनरस्मात्संकुचितो भूत्वा

(क) १. कलूरस संज्ञस्य for (कलूरस संज्ञस्य)

२. सूक्ष्ममस्ति for (सूक्ष्मस्ति)

६. + खण्डत्रयपतितमस्ति एतत् खण्डत्रयमध्ये पश्चिम +

७. तददग्रं for (तदग्रे)

८. अवकाशित for (अवकाशित)

१. सूक्ष्ममस्ति for (सूक्ष्मस्ति)

(ख) १०. यत् वृश्चिक for (यद्विश्चिक)

११. + खण्डत्रय +

१२. त्रयं for (त्रय)

१३. प्रवर्तितं for (वर्तितं)

१४. पुच्छाधः for (पुच्छाध)

१६. चतुष्टय for (चतुष्टये)

१७. तारा for (रता)

१८. सास्ति for (समास्ति)

(ख) ३. अग्रगतवृत्तं for (अग्रगतवृत्तं)

४. 'अग्रगत—वृत्तात्' लुप्त

५. प्रथग् for (पृथग्)

१०. यद्वृश्चिकखण्डत्रयगते for (यद्विश्चिकखण्डत्रयगतं)

१५. 'द्वितीय—समास्ति लुप्त'

१६. संकुचितं for (संकुचितो)

सूक्ष्मो भूत्वा च कुक्कुटचञ्चुतः वस्थलो विस्तीर्णं सधनश्चास्ति । तत्रैव कुक्कुट-
ग्रीवास्ति । पुनस्तस्मात्तस्यैकं सूक्ष्म खण्डं उत्तरदिशि कुक्कुटस्य वक्षः प्रदेशे दिशि
दक्षिण बाहुदिशि च तद्दक्षिणपादस्थतारकाद्वयं दिशि च गतमस्ति । तस्मात्
चलितं भूत्वा विस्तीर्णस्थे समाप्तिं गतम् । अस्मिन् स्थले पूर्वोक्त ताराः सन्ति ।

इति द्वितीय प्रकरणं समाप्तम्

(क) १. यच्च for (च)

२. + कुक्कुटचञ्चुपर्येतं गतः तत्र समाप्त इव भाति पुनः +

३. स्थले for (स्थलो)

४. सूक्ष्मं for (सूक्ष्म) (ख) (ख)

५. कुक्कुटस्थ for (कुक्कुटस्थ)

६. वक्षः for (वक्षः)

७. प्रदेश for (प्रदेशे)

८. चलितो for (चलितं)

९. स्थले for (स्थे) (ख)

१०. गतः for (गतम्)

(ख) ३. वक्षस्थलो for (वस्थलो)

५. 'कुक्कुटस्थ + बाहुदिशि' लुप्त

अथ तृतीय प्रकरणम्

तत्र गोलरचना निरूप्यते । तत्रैकं गोलं करणीयं तत् रात्रौ यथा काशस्य नीलता भवति । तादृशं रंगेन रंजितं कार्यं तस्योपरि तादृशं चिन्हद्वयं कार्यं ये सन्मुखं व्यासान्ते स्तः । ते च कदम्ब संज्ञो भवतः । तच्चिन्हद्वयांतस्त्रिज्यो व्यासाद्धेन वृत्तं कार्यं क्रान्तिवृत्तं भवति । पुनरन्यत्रिज्या वृत्तं कार्यं यत्कदम्बद्वयगतं भवति । अस्य क्रान्तिवृत्तस्य यत्र सम्पातस्तस्मात् षष्ट्यधिकशतत्रयं विभागा समानांतराः कार्याः पश्चात् धातुमयं वृत्तद्वयं समं विस्तारपालि पिण्डां कार्यं एकं तथा कार्यं यथा गोलसंलग्नमिव भ्रमति । द्वितीयं तथा कार्यं यथैतद्वृत्तोर्ध्वपालिसंलग्नं भ्रमति ।

अथ वृत्तद्वयस्याप्युद्धपालिसंलग्नं रेखाया वृत्ताकारसूत्रं कार्यं पुनः प्रत्येकमण्डलस्य भागद्वयं कार्यं । पुनः प्रत्येकं विभागे भाद्धांशां अंक्याः पुनर्लघुवृत्तं अथनवृत्तस्थाने कल्पनीयं ।

अथ वृत्ताद्धं रेखावत्र प्रदेशे लघुकीलद्वयं निखात्वा कदम्बस्थले प्रोतव्यं पुनः कदम्बस्थानात् परमक्रान्त्यंतरेण बहिः कीलद्वयं निखात्वा प्रोतव्यं एतत्कीलद्वयं ध्रुवस्थानसंज्ञं बोध्यं पूर्वं च लघुवृत्तं स्थापनार्थं यत् कीलद्वयं निखातं तत् इत्थं कार्यं यथा आभ्यभाणं गोः समंतात् भ्रमति । पुनः गोले

- (क) १. व्यासन्तरिते for (व्यासान्ते स्तः) २. संज्ञे for (संज्ञो)
 ३. त्रिज्या for (त्रिज्यो) (ख) ४. त्रिज्या for (त्रिज्या)
 ५. विभागाः for (विभागा) ६. पिण्डकं for (पिण्डांकं) (ख)
 ७. 'ग' लुप्त, (ख) १०. वृत्ताकारं for (वृत्ताकार) (ख)
 ११. प्रत्येक for (प्रत्येकं) (ख)
 १२. संख्या लुप्त १३. अंक्याः for (अंक्याः) (ख)
 १४. वच्छिन्न for (वत्र) (ख) १५. प्रोतव्यं for (प्रोतव्यं) (ख)
 १७. इत्थं for (इत्थं) १८. कार्ये for (कार्यं)
 १९. अनुस्वार लुप्त २०. गोल for (गोः) (ख)
 २१. भ्रमतिः for (भ्रमति)
 (ख) १. व्यासन्तरिते for (व्यासान्ते स्तः)
 ७. यथैतद्वृत्तोर्ध्वपालि for (यथैतद्वृत्तोर्ध्वपालि)
 ८. रेखाया for (रेखाया) १६. प्रोतव्यं for (प्रोतव्यं)

यत्कृतं कदम्ब^१ वृत्तं^२ तदुपरि यथा लुब्धस्तथा प्रकाशितनक्षत्र^३ लघु वृत्त शरचिन्ह
कृत स्थान^४ स्पर्शेन गोलोपरि कृतकदम्बवृत्ते स्थापनीयं पुनः लुब्धनक्षात् सर्वेषां
नक्षत्राणामन्तराणि ज्ञात्वा लघुवृत्तं तत्तन्नक्षत्रशरांकितं स्थापयित्वा तदनु-
सारेण नक्षत्रस्थापनं करणीयं ।

अथ नक्षत्राणां स्वस्ववर्णसमरंगेन वर्णांकनं कर्तव्यं । पुनर्नक्षत्राणामष्ट-
चत्वारिंशन् मूर्त्तयः सूक्ष्मरेखाभिः कार्याः । पुनरगु तारकाभि वृत्ताकारं यन्नक्षत्रं^{११}
पुंज^{१३} पुजभुक्तं तत्पूर्वोक्तं प्रकारेण स्थापनीयं ।

अथ यद् द्वितीयं बृहद्वृत्तं कल्पितं तत् ध्रुवस्थानकीलकयोः प्रोतं कृत्वा याम्यो-
त्तरवृत्तस्थाने धार्यं तथा धार्यं यथा लघुवृत्तसहितं गोल एतदन्तः संलग्न उचव^{१२}
भ्रमति । परं च बृहद्वृत्ते यत्प्रदेशमवधी कृत्य विभागाः कृताः, तत्प्रदेशमव प्रोक्तव्यं^{२१}
पुनः यस्मिन् समवलुब्धकस्य कर्कस्य च यदन्तरं तदन्तरेण कवम्ब प्रोतं लघुवृत्तं^{२४}

(क) २. + चिह्न +

३. + तत् +

५. लब्धक for (लुब्ध) (ख)

७. वृत्तं for (वृत्त) (ख)

८. शरांकितं for (शरांकित) (ख)

१०. वृत्ताकारं for (वृत्ताकारं)

१२. 'पुंज' लुप्त (ख)

१४. अनुस्वार लुप्त (ख)

१७. 'धार्य' लुप्त (ख)

१८. दन्तवृत्तं for (दन्तः संलग्न)

२०. एव for (मव) (ख)

२२. समये for (समव) (ख)

२४. + तत् +

४. 'स्थान' लुप्त

६. नक्षत्रात् for (नक्षात्) (ख)

९. वर्णा for (वर्ण)

११. यन्नक्षत्रं for (यन्नक्षत्रं)

१३. भुक्तं for (भुक्त) (ख)

१५. 'य' लुप्त

१६. मेव for (उचव)

२१. प्रोतव्यं for (प्रोक्तव्यं) (ख)

२३. प्रोतं for (प्रोत) (ख)

(ख) १. वृत्तं for (वृत्त)

२०. इव for (उचव)

१६. त for (तत्)

स्थापनीयं पुन^१ याम्योत्तरवृत्ते^२ अन्यत्^३ क्षितिजाकारवृत्तं^४ स्थापनीयं तथा धार्यं^५
यथा वृत्तद्वयस्यार्द्धा^६ वक्षित्र^७ प्रदेशे सम्पातो भवति । पुनस्तथा गोलयन्त्र^८ धार्यं यथा-
भीष्टाक्षासानुसारेण^९ सा^{१०} क्षितिजादुपरि^{११} ध्रुवस्थानं^{१२} भवति । इदं गोलयन्त्रं^{१३} आ-
काशानुकारमेव जातं यतः सर्वाणि नक्षत्राणि यत्र^{१४} स्वस्वस्थानस्थितानि^{१५} सन्ति ।
नाडीवृत्तस्य क्रान्तिवृत्तस्य च गतिरस्ति ।

अथात्रास्माभि^{१६} यन्नाडिकावृत्तं^{१७} न कृतं तदत्र हानिर्नास्ति । यतः ध्रुव-
द्वयस्य मध्यावच्छिन्न^{१८} प्रदेशो^{१९} यत्र प्रदेशो यत्र याम्योत्तरवृत्ते^{२०} लगति तदेव संपात-
स्थलं बोध्यं तस्माच्च परक्रान्त्यन्तरेण^{२१} यः प्रदेशः याम्योत्तरप्रदेशे लगति तदेव
कर्कमछरस्थानं^{२२} एवं यस्य नक्षत्रस्य याम्योत्तरवृत्ते^{२३} संपातः तस्य तत्स्थानान्तरे
क्रान्तिज्ञेया ।

इति तृतीय प्रकरणं समाप्तम्

- (क) १. + रेतत् +
२. वृत्तं for (वृत्ते) ३. अन्य for (अन्यत्)
४. वृत्ते for (वृत्तं) ५. वक्षित्र for (वक्षित्र) (ख)
६. पुनर्याम्योत्तरवृत्तां for (पुनस्तथागोल) ७. तथा for (यन्त्र)
८. क्षासानुसारेण for (क्षासानुसारेण)
९. 'सा' लुप्त
१०. दक्षिणोत्तरतः भ्रमयित्वा स्थिरो for (ध्रुव स्थानं भवति)
११. गोलं for (गोल) (ख) १२. 'यन्त्र' लुप्त
१३-१४. 'यन्त्र' 'स्व' लुप्त १५. स्थानि for (स्थितानि)
१६. अथ चात्रास्माभि for (अथात्रास्माभि)
१७. यन्नाडिका for (यन्नाडिका)
१८. मध्यावच्छिन्न for (मध्यावच्छिन्न)
१९. मकर for (मछर)

- (ख) १. पुनस्तत् for (पुन)
२. नक्षत्राण्यत्र for (नक्षत्राणि यत्र)
३. मध्यावच्छिन्न for (मध्यावच्छिन्न) ४. 'प्रदेशो' लुप्त

अथ चतुर्थं प्रकरणम्

अथ नक्षत्राणां परस्परां तवशेन या संस्था भवति सा निरूप्यते । तत्र नक्षत्राणामेव यदन्तरं तद्वशेन या संस्था सा स्थिरैवास्ति यथा पूर्वोक्ता । या च संस्था सूर्यादिग्रहवशेन क्रांतिवृत्तांशेन^१ क्षितिजेन च सात्र निरूप्यते । यन्नक्षत्रं ग्रहयुक्ता भवति, वा षड्राश्यन्तरे भवति, वा राशित्रयांतरे भवति वा राशिचतुष्टयान्तरे भवति वा राशिद्वयांतरे भवति । तदा ईदृश्यः संस्था भवन्ति । तत्र ग्रहयुक्तमित्यत्र कदंबवृत्तकगतत्वं निरूपितं । एवं षड्राश्यंतरे च एतावान्विशेषः षड्राश्यन्ते कदंबांतरे पतति । राशित्रयांतरे तद्गतकदंबवृत्तद्वयं सम्पातात्समकोणो भवति । राशिचतुष्टयांतरे कदंबवृत्तद्वयसम्पातात् अधिककोणः समकोणतृतीयांशप्रमाणेनाधिको भवति । राशिद्वयांतरे कदंबद्वयसम्पातजनितकोणः समकोणतृतीयांशप्रमाणेनाधिको भवति । राशिद्वयान्तरे कदंबद्वयसम्पातजनितकोणः समकोणतृतीयांशप्रमाणेन न्यूनो भवति । एतादृशी संस्था सार्वनक्षत्रेषु ग्रहेष्वप्यस्ति । एकान्या संस्था भवति, सा च ग्रहपरमशरांतवर्तिनां नक्षत्राणामेव भवति । नान्येषां तत्र ग्रहेण तन्नक्षत्रं छादितं भवति ।

(क) १. परंपरान्तर वशेन for (परस्परांतवशेन) २. + क्रांतिवृत्तांशेन +

३. ग्रहयुक्तं for (ग्रहयुक्ता) (ख) ६. संस्थाः for (संस्था)

७. षड्राश्यन्तरे for (षड्राश्यन्ते) (ख) ८. कदंबमन्तरे for (कदंबांतरे)

९. द्वय for (द्वयं) (ख)

१२. तृतीयांश for (तृतीयांश) ११-१२-१३-१४-१५-१६-१७. लुप्त

१८. सर्वं नक्षत्रेषु for (सार्वं नक्षत्रेषु) (ख) १९. गृहेष्वप्यस्ति for (ग्रहेष्वप्यस्ति)

२०. + पुनः +

२२. वर्तिनां for (वर्तिनां) (ख)

२३. 'ए' लुप्त

२४. तन्नक्षत्र for (तन्नक्षत्र)

२५. गृहेणा for (ग्रहेण)

(ख) १. परस्परांतवशेन for (परस्परांतवशेन) (ख)

४. + त्रयांतरे भवति वा राशिचतुष्टयांतरे भवति वा राशि +

५. ईदृश्यः for (ईदृश्यः) (ख)

११. "प्रमाणेन—तृतीयांश" लुप्त

२१. ग्रहस्य for (ग्रह)

अथ सूर्यचन्द्राभ्यां नक्षत्रस्यैतादृश्यं भवति, क्वचित्सूर्यतेजो पुंजाछन्नं नत्वा दृश्यं भवति । पुनः सूर्येण द्यादितं भवति । ततश्चलिते दर्शनमायाति एवं चन्द्र-मसाधि ।

अथ या संस्था क्षितिजवशेन भवति सा निरूप्यते । तत्र पूर्वक्षितिजे यन्न-क्षत्रं भवति, तदुदितमित्युच्यते । पश्चिमक्षितिजे यन्नक्षत्रं भवति, तदस्तं गतमित्यु-च्यते । एवं याम्योत्तरवृत्ते क्षितिजादुपरि भवति । अधोभागे च एवं चतुर्विधा संस्था निरक्षदेशे सर्वेषां नक्षत्राणां भवति । यत्र ध्रुवचिह्नं खमध्ये भवति । तत्र कस्यापि नक्षत्रस्योदयास्तौ न स्तः । परं च याम्योत्तरवृत्ते भ्रमणेन वारद्वयं उपरितने अधो-भागे वा जायति । एतद्वयं क्षितिजव्यतिरिक्तान्यक्षितिजेषु येषां नक्षत्राणामुदयास्तौ भवतः, तेषां चतुर्थापि संस्था भवति । येषामुदयास्तौ भवतः, तेषां चतुर्थापि संस्था भवति । येषामुदयास्तौ न स्तः, अपि च उदया एव वा ऽस्तमनमेव भवति, तेषां मध्यान्हद्वयमेव भवति ।

- (क) १. तादृशी for (तादृश्यं) (ख) २. +संस्था+
३. पुंजाछन्नत्वा for (पुंजाछन्नत्वा) (ख)
४. दृश्यं for (दृश्यं) ५. सूर्येणा for (सूर्येण) (ख)
६. ततश्चलित्वा for (ततश्चलिते) ७. चन्द्रमसापि for (चन्द्रमसाधि) (ख)
८. निरूप्यते for (निरूप्यते) ९-१०. लुप्त

११. 'तत्' लुप्त
१२. +प्रत्येक+ १३. 'न' लुप्त
१५. भ्रमति for (जायति) १६. अनुस्वार लुप्त, (ल)
१७. मुदयास्तौ for (मुदयास्तौः) १८. चतुर्थापि for (चतुर्थापि)
२०-२१-२२-२३-२४-२५. लुप्त २६. उदयमेव for (उदया एव)

- (ख) १४. त्रयं for (द्वयं)
१. भवति for (जायति)
२६. उदय एव for (उदया एव) १८. "भवतः - मुदयास्तौ" अन्त तक लुप्त

अथ नक्षत्राणां अस्तात् अस्तपर्यन्तं उदयादुदयपर्यन्तं मध्याह्नात् मध्याह्न-
पर्यन्तं समानः कालो भवति । यन्नक्षत्रं याम्योत्तरवृत्ते भवति, वा अधोभागे भवति,
तमुदयादस्तपर्यन्तं अस्तादुदयपर्यन्तं च निरक्षे समः कालो भवति । अथवा नाडी-
वृत्ते समानकालो भवति, साक्षादेशे उदयास्तपर्यन्तं नक्षत्राणां कालो समानो न
न भवति । कुतः अहोरात्रचापानां न्यूनाधिक्यत्वात् एवं अधोभागकालोपि ।
एवमेव येषां ग्रहाणां बोध्यः साक्षदेशे दृश्यध्रुवदिवक्कनक्षत्राणां उपरितनकालः
अधोदेशकालादधिको भवति । एतद्वीलोम्येन द्वितीयध्रुवदिवक्कनक्षत्राणां भवति,
प्रत्येकग्रहस्य उदयान्मध्यपर्यन्तं मध्यादस्तपर्यन्तं कालः सः अस्तान्मध्यकाल-

(क) १. + सर्वेषां +

२. समान for (समानः)

३. कालमेव for (कालो)

४-५-६. लुप्त

७. तस्य उदयात् अस्त पर्यन्तं for (तमुदयादस्तपर्यन्तं) (ख)

८. विसर्गं लुप्त

१०. साक्षदेशे for (साक्षादेशे)

११. उदयादस्त (पर्यन्तं) for (उदयास्त पर्यन्तं)

१२. + अस्तादुदय +

१३ कालः for (कालो) (ख)

१५. 'कुतः' लुप्त

१६. न्यूनाधिक्यत्वात् for (न्यूनाधिक्यत्वात्)

१७-१८-१९-२०-२१. लुप्त

२२. + एक नक्षत्रस्यापि कालद्वयं समानं न भवति । अहोरात्रस्य उपरि यन्चापं
यश्चाधस्तयोरसाम्यात् एवमेवान्येषां ग्रहाणां भवति । प्रत्येक ग्रहस्य उदया-
न्मध्य +

१५. + च समान +

२६. काल for (कालः)

२७. 'सः' लुप्त

२८. + एव भवति एवं +

२९. 'काल' लुप्त (ख)

(ख) ९. समानः for (समान)

६. साक्षदेशे for (साक्षादेशे)

१४. 'न' लुप्त

१९-२०. एवमेवान्येषां for (एवमेव येषां)

२१. गृहाणां for (ग्रहाणां)

२३. एतद्वीलोम्येन for (एतद्वीलोम्येन) १४. गृहस्य for (ग्रहस्य)

२५-२६-२७, च समानकाल एव भवति for (कालः सः)

२८. + एवं +

पर्यंतमध्यादुदयपर्यंतं यः^१ कालः^३ श्वेती^३ क्रमेण^३ समानो न भवतः, परं च निरक्ष-
क्षितिजे समानो स्तः । अत एव निरक्षस्थले ये^५ नक्षत्रसमानकालमेव^५ याम्योत्तर-
वृत्ते सहेव^६ गच्छतमे^६ समानकालमेवोदयास्तौ करिष्यतः । तावत् यावदेष्टां^७ गतो^८
महदन्तरं^९ पतति, यद्दृष्टां^{१०} गतावान्तरं बहु भवति, यानि नक्षत्राणि युगपत्मध्यान्हवृत्त-
गतानि भवन्ति । तान्यपि समकालं तदा नैवोदयं प्राप्नुवन्ति । अपि च केषांचिन्न-
क्षत्रणामिदं भवति, न तु सर्वेषां ।

अथ येषां भवति, तानि अयनवृत्तादुदयांशांतरप्रमाणेन तानि चलित्वा
द्वितीयायना तावरं तरितानि यदा भविष्यन्ति । तदा तानि सहेव मध्यान्हवृत्त-
गतानि भवन्ति ।

अथैतद्विचारार्थं^{११} अवजं^{१२} आयनवृत्ताद्धं^{१३} कार्यं^{१४} अदहजं^{१५} नाडिकामण्डलाद्धं^{१६} कार्यं^{१७}
व चिह्नं^{१८} ध्रुवस्थानं^{१९} कार्यं, भ चिह्नं^{२०} च कदंबस्थानं^{२१} वचिह्नं^{२२} ध्रुववृत्तस्यान्यच्च वद-

(क) १. +समान कालो भवति । अथ उदयान्मध्यपर्यंतं मध्यादस्तपर्यंतं कालः सः अस्ता-
न्मध्यकालपर्यंतं मध्यादुदयपर्यंतं + (ख)

५. नक्षत्रे for (नक्षत्र) (ख) ६. गच्छतः ते for (गच्छतमे) (ख)

७. यावदेष्टां for (यावदेष्टां) (ख) ८. गमती for (गती)

९. +न+ (ख) १०. यद्दृष्ट for (यद्दृष्टां)

११. गतवन्तरं for (गतावांतरं) (ख)

१२. युगपन्मध्यान्ह for (युगपत्मध्यान्ह) (ख)

१३. +नक्षत्राणि +

१४. तावदन्तरितानि for (तावरन्तरितानि) (ख)

१५. अथवजं for (अवजं) १६. वृत्ताद्धं for (वृत्ताद्धं)

१७. मण्डलाद्धं for (मण्डलाद्धं)

२०. +तचिह्नं च नक्षत्रद्वयं ध्रुववृत्तस्य बहचापे कल्पितं + (ख)

(ख) २. श्वेती for (श्वेती)

३. क्रमेण for (क्रमेण)

४. यो for (ये)

१०. यदेतेषां for (यद्दृष्टां)

१५. गताद्धं for (गतानि)

१६. "भवन्ति—विचारार्थं" लुप्त

१७. "अवजं—वृत्ताद्धं" लुप्त

चापं कार्यं । पुनः अवदकोणो जवहकोणतुल्यः कार्यः । पुनर्भवमभकाले च द्वे कदंब-
वृत्ते काय । तत्र ववभकोणज्या^२ कवमकोणज्या^३ च समाने स्तः । एवं च वमत्रिभुजे^४
प्रथमकोणज्या ववभकोणज्ययोर्निष्पत्तिः वमचापज्या वमचापज्ययोर्निष्पत्ति-
तुल्यास्ति । मकवत्रिभुजे^५ द्वितीयकोणज्या वकभ कोणज्ययोर्निष्पत्ति वभतुल्यमक-
चापज्या वभचापज्ययोर्निष्पत्ति^६ तुल्यास्ति । तत्र ववमवकभकोणद्वयस्य^७ ज्ये समाने
स्तः । तस्मात् एतौ कोणावपि समानौ कलवमे च समाने मक्रमवयोः समानत्वात्
मलनममत कोणद्वयं समानमस्ति । तस्मात्कलनत्रिभुजे^८ पभूतत्रिभुजे लनभुज-
मतभुजौ समानौ स्तः । यदि नभचापं^९ द्वयोर्ज्यते, तदा लभचापं^{१०} कवरूपं नत-
चापस्य समानमस्ति । यदि वनक्षत्रं^{११} वकचापं^{१२} तुल्यं गच्छति, तदा त नक्षत्रं^{१३} तनचाप-
तुल्यं गच्छति द्वयमपि युगपदेव ध्रुववृत्तस्य^{१४} वः दचापे आगमिष्यतः । तस्मात् तयोः

(क) १. +पुनर्वचिह्नं तचिह्नं च द्वितीयगत्या वकचापे तलचापे चलितं +

२. व for (व)	३. 'ज्या' लुप्त
४. कवम for (कवम)	५. 'च' लुप्त
६. वभ for (वम) (१)	७. वभ for (वम)
८. वम for (वम) (ख)	९. भवक for (मकव)
१०. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)	११. भकभ for (मक)
१२. ववभवकभ for (ववमवकभ) (ख)	१४. +ज्याव+
१५. भकभवयोः for (मकमवयोः) (ख)	१६. +मलभमयोरपि समत्वात्+
१७. मलनभमत for (मलनममल)	१८. त्रिभुज्येवमत for (त्रिभुजेपभूत)
१९. नमचापं for (नभचापं) (ख)	२०. नम for (लभ)
२१. चाप for (चापं)	
२२. तत् नक्षत्रं for (त नक्षत्रं) (ख)	
२३. व for (वः) (ख)	

(ख) ५-६. ववभ for (ववम)

२. भकव for (मकव)	१२. वभछाप for (वभचाप)
१८. वमत for (पभूत)	२०. लम for (लभ) (ख)

साद्धं मेवोदयास्तौ भविष्यतः । यथा वहः ध्रुवचापे साद्धं मेवोदितौ साद्धमेवास्तं गतो भवतः इदमेवास्माकमिष्टं ।

अथ निरक्षदेशादन्यत्र साक्षादेशे दृश्यध्रुव दिश्यैकध्रुव वृत्तगते नक्षत्रे ये भवतः, तयोर्मध्ये ध्रुवासन्नं नक्षत्रं प्रथममुदितं भवति, रहस्थं च तदनन्तर उदेति । अदृश्यमान-ध्रुवदिशि एतस्मात् विपरीतं भवति । नक्षत्राणां सूर्येण सह नव प्रकाराः भवन्ति । नक्षत्रं प्रातरुदेति अयं प्रकारः यदा नक्षत्रं सूर्यविहितं भवति । अयं प्रकारस्त्रिविधः । नक्षत्रं सूर्योदयात् पश्चादुदेति वा सूर्येण सहैवोदेति, अनयोः प्रकारयोः नक्षत्रं दृग्गोचरं न भवति । यदा नक्षत्रं सूर्योदयात् पूर्वं उदेति तदा नक्षत्रं दृग्गोचरं भवति ।

(क) १. भवतः for (भविष्यतः) (ख)

२. वह for (वहः) (ख)

३. साद्धं for (साद्ध) (ख)

४. गतो for (गतो) (ख)

५. साक्षादेशे for (साक्षादेशे) (ख)

६-७. लुप्त

८. तन्मध्ये for (तयोर्मध्ये)

९. अनुस्वार लुप्त

१०. नक्षत्रस्य for (नक्षत्र)

११. मुदयो for (मुदितं)

१२-१३-१४-१५-१६-१७-१८-१९-२०, लुप्त

२१. + ध्रुवात् दूरस्थस्य पश्चाद्भवति एतेषामस्त विलोमेन भवति । अथ याः संस्थाः नक्षत्राणां क्षितिजानुसारेण च तास्त्रिधा उदय अस्तमध्य संज्ञाः भवन्ति +

२२. अयमेव for (अयं)

२३. प्रकारः for (प्रकार) (ख)

२४. सन्निहितं for (विहितं) (ख)

२५. + पूर्वं उदेति तदा नक्षत्रं दृग्गोचरं न भवति +

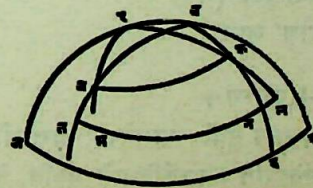
२६. 'य' लुप्त

२७. दृयोचर for (दृग्गोचरं)

(ख) ११. ममुदितं for (मुदितं)

१२. दूरस्थं for (रहस्थं)

१५. मुदेति for (उदेति)

अथ द्वितीय प्रकारः

तत्रापि प्रकारत्रयं सूर्योदये येन नक्षत्रं याम्योत्तरं भवति वा सूर्योदयानन्तरं वा पूर्वं । अत्र सूर्योदयात्पूर्वं याम्योत्तरस्य नक्षत्रं दृग्गोचरं भवति नान्यत् ।

अथ तृतीय प्रकारः

तथैव सूर्योदयेस्तमायाति सूर्योदयानन्तरमस्तमायाति सूर्योदयात् पूर्वं वा । अत्र सूर्योदयात् पूर्वमस्तगतं दृग्गोचरं भवति ।

अथ चतुर्थ प्रकारः

यदा नक्षत्रसूर्यो उपरि खण्डे भवतः वा अधः खण्डे भवतः वा सूर्यः अत्र खण्डे नक्षत्रं उपरि खण्डे वा नक्षत्रं अधः खण्डे भवति, सूर्यः उपरिखण्डे भवति । तदा तृतीय प्रकारे दृश्यं भवति ।

अथ षष्ठ प्रकारः

सूर्यः याम्योत्तरस्थो भवति । तत्र यदि नक्षत्रस्य अस्तो भवति, तत्र सूर्यः अधः खण्डे चेत् दृश्यं भवति, उपरिखण्डे चेत् दृश्यं न भवति ।

(क) १. 'र' लुप्त

२. 'यन्' लुप्त

३. याम्योत्तरे for (याम्योत्तरं)

५. 'वा' लुप्त

६. च for (वा)

७. पश्चात् for (पूर्वं)

८. याम्योत्तरस्थं for (याम्योत्तरस्य) (ख)

९. +सादं वा पश्चात्+

१०. तत्र for (अत्र)

११. मस्तं for (मस्त) (ख)

१२. +नान्यत्+

१३. +यदा सूर्यो याम्योत्तरवृत्तस्य अधोभागे भवति तदा उदितं नक्षत्रं दृश्यं भवति ऊर्ध्वविभागे भवति, चेत् दृश्यं न भवति । अथ पंचमप्रकारः+

१४. +याम्योत्तरवृत्तस्य+

१५. अनुस्वार लुप्त

१६. 'ष्ट' लुप्त

१७. +यदा+

१८. तदा for (तत्र)

१९. 'यदि' लुप्त

२०. 'तत्र' लुप्त

(ख) ४. +वृत्तस्थं+

७. पूर्वं for (पूर्वं)

१३. +यदा सूर्यो याम्योत्तरवृत्तस्थो अधोभागे भवति । तदा उदितं नक्षत्रं दृश्यं भविष्यति । ऊर्ध्वविभागे भवति, चेत् दृश्यं न भवति । अथ पंचमप्रकारः+

अथ सप्तम प्रकारः

सूर्यास्तसमये यदि नक्षत्रोदयः तत्र सूर्यास्तानन्तरमुदितं दृश्यं भवति, अस्तसमये अस्तात् पूर्वं उदितं दृश्यं न भवति । अष्टम प्रकारे सूर्यास्त समये याम्योत्तरस्थं भवति । सूर्यास्तानन्तरं याम्योत्तरस्थं भवति, चेत् दृश्यं न भवति । नवम प्रकारे सूर्यास्तसमये नक्षत्रस्तो भवति । सूर्यास्तानन्तरमस्तं गतं भवति, चेत् दृश्यं भवति नान्यथा ।

इति चतुर्थप्रकरणम् ।

-
(क) १. 'स' लुप्त	२. 'यदि' लुप्त
६. 'तत्र' लुप्त	४. पूर्वं वा for (पूर्वं उदितं)
५. 'त्' लुप्त (ख)	६. 'न' लुप्त
७. नक्षत्रस्यास्तो for (नक्षत्रस्तो)	

अथ पंचम प्रकरण

यन्^२नक्षत्रं सूर्यसहितं उदेति अथवा याम्योत्तरस्थं भवति । चा^३ अस्तंगतं भवति । तस्य विचारः क्रियते । यदा नक्षत्रं उदितं भवति, तदा क्षितिजेस्थ-
क्रान्तिवृत्तप्रदेशज्ञानेन उदयो ज्ञायते । एवं याम्योत्तरवृत्तस्य^५ क्रान्ति- वृत्तप्रदेश-
ज्ञानेन याम्योत्तरस्थं ज्ञायते । तदा तत्र यः क्रान्तिवृत्तप्रदेशो लग्नः तत्
ज्ञानार्थं प्रथमक्षेत्रं अवजदमायनवृत्तं कल्पितं, अहजं नाडीवृत्ताद्धं^६ कल्पितं,
भचिन्हं ध्रुवः वहदं क्रान्तिवृत्ताद्धं^८ वचिन्हं कदंबः वकलं नक्षत्रविबोपरिगतं करं
कदंब वृत्तं तचिन्हं नक्षत्र विवभमनं नक्षत्रगतं ध्रुववृत्तं^{१०} कचिन्हं^{११} ध्रुवक तकचापं
शरः इदं द्वयं ज्ञातमस्ति । तनचापं स्पष्ट क्रान्तिरस्ति भचिन्हं आयनं^{१३} दृकर्म^{१४} संस्कृतो
भवति । न चिह्नं^{१०} आयनं दृकर्म संस्कृतस्य विषुवांशाः भवन्ति । इदमपि ज्ञातं भवि-
ष्यति । अत्रोपपत्तिः अवनत क्षेत्रे व अत्रा यज्या मग्न चापज्ययोन्निष्पत्तिः^{२१ २२} तयो-

(क) १. 'म' लुप्त

३. वा for (चा) (ख)

५. वृत्तस्थ for (वृत्तस्य)

६. + एवं अस्तक्षितिजलग्नं क्रान्तिवृत्तप्रदेशज्ञानेन अस्तो ज्ञायते तत्प्रदेशज्ञानं
ध्रुवकशरयोर्ज्ञानेन भवति नक्षत्रं यदा याम्योत्तरस्थं भवति + (ख)

७. यद् for (तत्)

८. वृत्ताद्धं for (वृत्ताद्धं) (ख)

११. अनुस्वार लुप्त

१४. म for (भ) (ख)

१६. दृकर्म for (दृकर्म)

१८. आयन for (आयन)

२०. भवति for (भविष्यति)

२२. भ for (म)

२. 'यन्' लुप्त

४. क्षितिजस्थ for (क्षितिजेस्थ) (ख)

८. म for (मा)

१०. गतं for (वृत्त)

१२. ध्रुवकः for (ध्रुवक) (ख)

१५. आयन for (आयन)

१७. म for (न)

१९. + स्थानं नचिन्हं तस्य +

२१. अचापज्या for (अत्रायज्या) (ख)

२३. निष्पत्तिः for (न्निष्पत्तिः) (ख)

(ख) १. पंचमं for (पंचमं)

१५. आयन for (आयनं)

१३. तनु for (तन)

न्निष्पत्त्योर्धातरूपास्ति । तयोः कयोः वलचापज्या^१ तलचापज्ययो^२र्धा निष्पत्तिः^३ तन-
चापज्या नभचापज्यो^४र्धा निष्पत्तिः । एतयोर्धातरूपा सास्ति । यदि प्रथमनिष्पत्तिः
घातात्शोध्यते तदा द्वितीयनिष्पत्तिरवशिष्यते । तस्मात् ननचापं^५ ज्ञातं^६ । एतत्^७
ज्ञानार्थं लकचापं नक्षत्रध्रुवकस्यान्यक्रांतिः ज्ञानायोपायः । तत्र हक्चापं^८ नक्षत्र-
ध्रुवकं विषुवांशं प्रकल्प्य निरक्षविषुवांशसारिण्यां लग्नवत् चापं कार्यं । तत्^९
हलचापं भविष्यति । पुनरनुषातः^{१०} त्रिज्यया पर क्रान्तिज्या लभ्यते । तदा हलज्यया^{११}
किमिति तच्चापं कलचापं प्रकारांतरं हकलत्रिभुजे लकोण कोटिज्या हकभुज-
कोटिज्ययोर्निष्पत्तिः^{१२} हकोणं^{१३} त्रिज्ययोर्निष्पत्तितुल्यास्ति । तस्मात् लकोण-
ज्ञानं भविष्यति । पुनर्हकोणकोटिज्या लकभुजकोटिज्ययोर्निष्पत्तिः^{१४} लकोणज्या

(क) १. +या+

२. 'र्धा' लुप्त

५. ज्ययो for (ज्ययो)

७. धातरूपा for (धातरूपा) (ख)

८. अनुस्वार लुप्त

११. +भवति+ (ख)

१२. +तद्+ (ख)

१५. विषुवांशं for (विषुवांश)

१७. रनुपातः for (रनुपातः) (ख)

१८. 'ति' लुप्त

२१. विसर्ग लुप्त (ख)

२३. +ज्या+

२५. ज्यायोर्निष्पत्तिः for (ज्ययोर्निष्पत्तिः)

२६. निष्पत्ति for (निष्पत्ति) (ख)

२. लत for (तल)

४. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)

६. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)

८. घातनिष्पत्तेः for (घातात्शोध्यते)

१०. ज्ञानं for (ज्ञातं)

१४. +रूप+ (ख)

१६. भवष्यति for (भविष्यति)

१८. +चाप+ (ख)

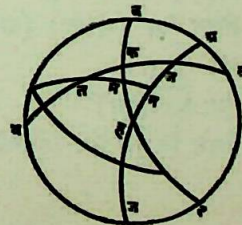
२०. हाक for (हक)

२२. ह कोण for (हकोण) (ख)

(ख) १२. एतद् ज्ञानार्थं for (एतत् ज्ञानार्थं)

२४. तस्माल्ल कोण for (तस्मात् लकोण)

२६. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)

त्रिज्ययोर्निष्पत्ति तुल्यास्ति । अस्माल्लकज्ञानं भविष्यति । पुनः प्रकारांतरं हकचापज्यालकं चापछाययोर्निष्पत्तिः त्रिज्या हकोणछाययो निष्पत्तितुल्यास्ति ।

अथ तनचापज्ञानार्थमुपायांतरं लवचापं सचिह्नं कदंवपर्यन्तं वद्धं नीयं तद्वा तलनत्रिभुजे लकोणो समानो स्तः । नकोण अकोणो च समकोणो स्तः । तस्मात् तन चापज्यातलचापज्ययोर्निष्पत्तिः तथास्ति, यथा असचापज्या सलचापज्ययो निष्पत्तिरस्ति । तस्मात्तनचापमपि ज्ञातं भविष्यति । पुनरपि प्रकारांतरं हलक-त्रिभुजे हकोणस्य कोटिज्या त्रिज्ययोर्निष्पत्तिः हलचाप कोटिछाया हकचाप कोटि-छाययोर्निष्पत्ति तुल्यास्ति । तस्मात्तृ हल चापमपि ज्ञातं भविष्यति । पुनर्हल-चापकोटिछाया लकचापकोटिछाययो निष्पत्तिः लकोण कोटिज्या त्रिज्ययो-र्निष्पत्ति तुल्यास्ति । अस्मात् लकोणज्ञानं भविष्यति । पुनर्ललतत्रिभुजे तल-कोटिज्या त्रिज्ययोर्निष्पत्तिः लकोण कोटिछाया तकोण छायायोर्निष्पत्ति तुल्या-स्ति । तस्मात्त कोणज्ञानं भविष्यति । पुनर्ललतत्रिभुजे तकोणज्या नलचापज्ययो

(क) १. +चाप+(ख)

४. तल for (लव) (ख)

६. तदा for (तद्वा) (ख)

८ ल कोणो for (ल कोणो) (ख)

११. 'स्ति' 'यथा' लुप्त

१३. चापस्य for (चाप)

१५. तस्मात् for तस्मात्

१७. तलन for (ललत) (ख)

१९. 'या' लुप्त

२१. पुनः for (पुन)

२२. तलन त्रिभुजे for (पुनर्ललत त्रिभुजे) (ख)

२. अनुस्वार लुप्त

५. अनुस्वार लुप्त (ख)

७. +लसन्नत्रिभुजे+(ख)

९-१०. लुप्त

१२. निष्पत्ति for (निष्पत्ति) (ख)

१४. +च +

१६. निष्पत्ति for (निष्पत्ति) (ख)

१८. तलन for (तलकोटि)

२०. छायाया for (छाययो)

(ख) ३. निष्पत्ति for (निष्पत्ति)

२०. "छाययो—तकोण" लुप्त

निष्पत्तिः त्रिज्यातलचापज्ययो निष्पत्ति^१ तुल्यास्ति । पुनर्त्त^२कोण^३छाया लन-
चापयो छायायोनिष्पत्तिः त्रिज्या तनचापज्ययो निष्पत्ति^४ वक्ष्यमाण निष्पत्त्योर्घात-
रूपास्ति । वक्ष्यमाण नि-तुल्यास्ति । तस्मात्तन चापज्ञानं भविष्यति । पुनः अवनत-
क्षेत्रे^{१०} भवचापज्या च^{११}अचापज्ययोनिष्पत्ति^{१२} वक्ष्यमाणनिष्पत्त्योर्घातरूपास्ति । वक्ष्य-
माणनिष्पत्तिर्यथा^{१३} एकामतचापज्या तनचापज्ययो निष्पत्तिः द्वितीया लतचापज्या^{१४}
लप्रचापज्ययो निष्पत्तिः ।

अथ यदि प्रथमनिष्पत्ति घात^{२०}निष्पत्तेः शोध्यते । तदावशिष्टा द्वितीय-
निष्पत्तिः तनिष्पत्तेः^{२१} शोध्यते तदा वशिष्टा द्वितीय निष्पत्तिः^{२२} स्यात् । तस्मात्
लनचाप ज्ञानं भविष्यति ।

पुनः अन चापात्^{२३} वभचाप ज्ञानं भविष्यति । इदं कर्क स्थानात् मकरस्थाना-
द्वाद्रक्कर्म^{२४} संस्कृतस्यांतरजातं । पुनः प्रकारांतरं तलनत्रिभुजे लनकोटिज्यातलकोटि-

(क) २. पुनः तलन त्रिभुजे for (पुनर्त्त)

३. तकोण for (र्त्तकोण)

४. 'यो' लुप्त (ख)

११. भव for (भव) (ख)

५-६-७-८-९ लुप्त

१४. वक्षमाण for (वक्ष्यमाण) (ख)

१३. ज्या अनयो for (ज्ययो)

१६. यथा for (यथा)

१५. निष्पत्ती for (निष्पत्ति)

१६. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)

१८. लन for (लत) (ख)

२२-२३-२४-२५-२६. लुप्त

२०. + यदि +

इदं माजिने लिखितमस्ति ।

२७. वम for (वभ) (ख)

२८. दृक्कर्म for (द्रक्कर्म)

२९. संस्कृतस्यान्तरं for (संस्कृतस्यान्तर) (ख)

(ख) १. निष्पत्ति for (निष्पत्ति)

८. 'वक्ष्यमाण - वक्ष्यमाणनि' लुप्त

१०. क्षेत्रो for (क्षेत्रे)

१२. व for (च)

१७. भत for (मत)

२१. "तदावशिष्टा - शोध्यते" लुप्त

ज्ययो न्निष्पत्तिः त्रिज्या तनकोटिज्ययो न्निष्पत्तितुल्यास्ति । तस्मात् लनचाप-
ज्ञानं भविष्यति । पुनः प्रकारांतरं तलत त्रिभुजे लसअ त्रिभुजे लनचापज्या नतचाप
छाययो न्निष्पत्तिः लग्नचापज्या असचाप छाययो न्निष्पत्तितुल्यास्ति ।

अथ द्वितीय क्षेत्रम्

तत्र आक्षज दृक्कर्म संस्कृतांशज्ञानं, तत्र अवजदं याम्योत्तरवृत्तं कार्यं ।
अहजं नाडी मंडलाद्धं कल्पनीयं । भचिन्हं ध्रुवस्थानं वहदं क्षितिजाद्धं कल्पनीयं ।
चिन्हं नक्षत्रस्थानं भवतं नक्षत्रगतं ध्रुववृत्तं कल्पनीयं । तस्मात् अहभवक्षेत्रे
मवचापज्या व अ चापज्ययोन्निष्पत्तिः वक्ष्यमाणानिष्पत्त्योघातरूपास्ति । ते यथा
एकाभवचापज्या तवचापज्ययोन्निष्पत्तिः । द्वितीया तत्रापज्या ह अ चापज्ययो-
न्निष्पत्तिः । तस्मात् ह चाप ज्ञानं भविष्यति । पुनस्तहतुल्यं तत्र चापं द्वितीयदिशि
प्रकल्प्यं । तस्मात्तचिन्हं नाडीवृत्तस्य स चांशोस्ति, यो नक्षत्रेण साद्धं याम्योत्तर-
वृत्तगतो भविष्यति । स च ज्ञातोस्ति । ह चिन्हं नाडीवृत्तस्य स चांशोस्ति, यः नक्ष-

(क) १. न्निष्पत्तिः for (न्निष्पत्तिः) (ख)

३. तलन for (तलत) (ख)

५. अवजाद for (अवजदं)

६. +व+ (ख)

८. क्षितिज स्थानं क्षितिज स्थानं +

१२. वक्षमाण for (वक्ष्यमाण)

१३. विसर्गं लुप्त (ख)

१४. द्वितीया for (द्वितीया) (ख)

१७. +त+ (ख)

१८. प्रकल्पां for (प्रकल्प्यं)

४. न्निष्पत्तिः for (न्निष्पत्तिः)

७. नक्षत्रोदय for (नक्षत्र स्थानं)

९. कल्पनियं for (कल्पनीयं)

१५. तह चापज्या for (तत्रापज्या)

१९. नक्षत्रसाद्धं for (नक्षत्रेण साद्धं)

(ख) २. न्निष्पत्ति for (न्निष्पत्ति)

१०. भव for (भव)

११. न्निष्पत्तिः for (न्निष्पत्तिः)

१६. चाप ज्यो न्निष्पत्तिः for (चापज्ययोन्निष्पत्तिः)

त्रेण साद्वं पूर्वक्षितिजसंलग्नो भविष्यति । कं चिन्हं नाडीवृत्तस्य स चांशोस्ति । ये तेनैव नक्षत्रेण साद्वं पश्चिमक्षितिजसंसक्तो भविष्यति । अस्योपपत्तिः नक्षत्रस्य उदयसमये दिगंश कोटिः अस्तसमये दिगंशकोटिः अनयोः साम्यं भवति ।

अथ नक्षत्रस्य अहोरात्रं गत्यनुसारेण प्रथमदिनाद्वं चापं तम अकोणं रूधं हतचापोन नवत्यंशतुल्यं यत अचापं एकं चापं भवति । एवमेव द्वितीय दिनाद्वं चापं तत्कोणतुल्यं तच्चापतुल्यमेवान्यच्चापं भवति । तस्मात् दिनचापं भाद्वंशान्यूनं भवति । द्विगुणं हतचापतुल्यहकचापप्रमाणेन तस्य दिनचापं भाद्वंशान्यूनं भविष्यति । यदि स्पष्टक्रांति दक्षिणदिक्कां भ विवद्युत्तर दिक्का स्पष्टक्रान्ति-भवति । तस्य दिनचापं भाद्वंशेभ्यः तदंतरप्रमाणेनाधिकं भवति । यदि नाडि-

(क) १. भविष्यति for (भविष्यति)

३. यस्तेनैव for (ये तेनैव)

५. विसर्गं लुप्त

६. रात्र for (रात्रं) (ख)

८. रूधं for (रूधं) (ख)

१०. नवत्यंशेभ्यो for (नवत्यंश)

१२. + तद्रूपं +

१३. चापे for (चापं)

१५. + हतचाप +

१६. 'हतचाप' लुप्त

१७. न्यूनं for (न्यूनं) (ख)

१८. दक्षिण for (दक्षिण) (ख)

१९. भवति for (भवि)

२०. यद्युत्तर for (वद्युत्तर)

२१. + अथ +

२२. नाडी for नाडि (ख)

२. + वि +

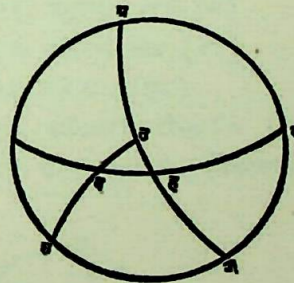
४. + अनयोर्ज्ञानं तचापेन भविष्यति +

७. तम for (तम) (ख)

९. हतचाप तुल्यं for (हतचापोन)

११. न्यूनं for (तुल्यं)

१४. न्यूनं for (न्यून)

(ख) ३. यः for (ये)

१६. 'चापतुल्य—तस्य दिन' लुप्त

वृत्तस्य तेषां ज्ञाता भवन्ति । ये नक्षत्रेण साद्वं पूर्वक्षितिजे याम्योत्तरवृत्तं पश्चिम-
क्षितिजे च गच्छन्ति । तेभ्यः तादृशा एव क्रान्तिवृत्तांशा विषुवांशसारणीतः वा स्वो
ह्यांशसारणीतो ज्ञाता भविष्यन्ति । एतद् ज्ञानेन येषु कालेषु सूर्येण साद्वं येंशाः
पूर्वक्षितिजयाम्योत्तर वृत्त अस्त क्षितिजगता भवन्ति । तत्कालज्ञानमपि भविष्यति ।

इति पंचमप्रकरणं समाप्तम्

(क) १. तेंशा for (तेषां) (ख)

२. येन क्षेत्रेण for (ये नक्षत्रेण)

३. साद्वं for (साद्वं)

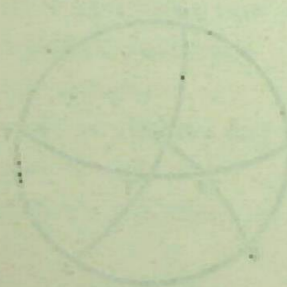
५. स्वोद यांश for (स्वोह्यांश) (ख)

४. विसर्गं लुप्त

७. गताः for (गता)

६. ज्ञाताः for (ज्ञाता)

—oOo—

अथ षष्ठ प्रकरणम्

तत्र नक्षत्राणामुदयास्तज्ञानं निरूप्यते । तत्र नक्षत्राणां ध्रुवकज्ञानेन शरज्ञानेन च नक्षत्रोदयास्तज्ञानं न भवति । यथा आपनदृक्कर्म संस्कृतज्ञानं न भवति, यथा आक्षददृक्कर्म संस्कृतज्ञानं शरज्ञानेन न भवति । यतः एतेषां नक्षत्राणामुदयास्तौ नक्षत्रप्रमाणानां विलक्षणत्वात् शररूपाणामपि विलक्षणत्वात् क्षितिजक्रान्तिवृत्तं संपातं कोणानामपि विलक्षणत्वात् एकरूपौ न भवतः ।

अथ तृतीय क्षेत्रम्

तत्रास्य विचारो निरूप्यते । अवजदं याम्योत्तरवृत्तं कल्पनीयं । अहजं क्रान्तिवृत्ताद्धं वहदं क्षितिजाद्धं च चिन्हं खमध्यः यन्नक्षत्रं परं न्यूनाधिक प्रमाणमस्ति । तयोर्महत्प्रमाणं हचिन्हात् यावदंतरेण क्षितिजे उदेति । तावतैवांतरेण न्यूनप्रमाणमपि उदेति । तत्र सूर्यश्च हजचापतुल्यः क्षितिजादधस्ताद्भवेत् । तदा बृहत् प्रमाणं नक्षत्रं दृश्यं भविष्यति । लघु प्रमाणनक्षत्रस्योदयस्तु हजचापात् अधिकांतरेण सूर्यो भविष्यति, चेत् भवति, कुतः अधिकांतरस्थे सूर्ये क्षितिजोपरि प्रभायाः अल्पत्वात् यदि एकप्रमाणं नक्षत्रद्वयं ह चिन्हादेका रूपांतरे न भवति । तत्र महदं-

(क) २. लुप्त

४-५-६. लुप्त (ख)

१०. + ध्रुवकशराम्यां च +

१२. वृत्ताद्धं for (वृत्ताद्धं)

१४. 'तत्र' लुप्त

१६. हभ for (हज)

१८. + तदा +

३. अयन for (आपन) (ख)

८-९. लुप्त

११. अनुस्वार लुप्त (ख)

१३. परस्परं for (परं)

१५. हभ for (हज)

१७. अधिकारान्तरेण for (अधिकांतरेण)

२०. देकरूपांतरे for (देकारूपांतरे) (ख)

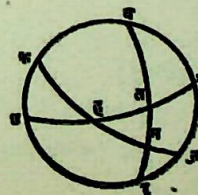
(ख) १. अत्र for (तत्र)

७. आक्ष for (आक्षद)

१०. संपात for (संपातं)

१२. वृत्ताद्धं for (वृत्ताद्धं)

१६. सूर्य for (सूर्ये)

तरं कं नक्षत्रं ह ज चापतुल्यांतरस्थे रवौ क्षितिजाधस्थिते दृश्यं भविष्यति ।
अल्पांतरमृक्षं क्षितिजाधः ह३म चापाऽधिके रवौ दृश्यं भवेत् ।

अथ ये द्वे नक्षत्रे एकप्रमाणके हचिन्हात् क्षितिजे एकरूपांतरे भवतः ।
तत्र एकस्य उदये दहम कोणोधिको भवति । सूर्यश्च ह३मचापतुल्यः अधोभागे
भवति । तन्नक्षत्रं चे दृश्यते तदा द्वितीय नक्षत्रं, तदा दृश्यते यदा ह३मचापाधिकांत-
रेण रविरधस्थो भवति । अस्योपपत्तिः यदि व३भकं दृ३वृत्तं चापं सूर्यगतं कल्प्यते ।
अस्य वृत्तस्य मतचापतुल्यं रविश्चेदधो भागे कल्प्यते । एतदंतरेण यद्येकं नक्षत्रं
दृश्यते । पुनः यन्नक्षत्रं एतत् नक्षत्रं प्रमाणतुल्यं भवति । सूर्यस्योदयस्थानात् तन्न-
क्षत्रांतरतुल्यं भवति । तन्नक्षत्रं यदा सूर्यो मतचापतुल्यांतरेण अधस्थो भवति । तदा
दृश्यते, इदं च प्रकटमेवास्ति । ह३मत त्रिभुजे मतचापं किंचित्प्रमाणमस्ति । तत्र
यथाह यथा कोणोस्मि, त्रिभुजेऽधिको भविष्यति । तथा ह३म चापं च न्यूनं भवति ।

- (क) १. महदन्तरेकं for (महदन्तरकं) २. ह३म for (ह३म)
३. ह३म for (ह३म) (ख)
४. अनुस्वार लुप्त, (ख) ६. कल्पते for (कल्प्यते)
७. मत for (मत) ८. एतदन्तरतुल्यांतरेण for (एतदन्तरेण)
९. अन्यदेकं for (यद्येकं) १०. तदा for (पुनः)
१२. अनुस्वार लुप्त १३. + चेद् +
१४. मत for (मत) (ख) १५. अधस्थो for (अधस्थो) (ख)
१६. ह३मत for (ह३मत) (ख) १७. मत for (मत)
१८. 'यथा' लुप्त १९. स्मिन्नि for (स्मिन्नि)
२१. ह३म for (ह३म) (ख) २२. 'च' लुप्त

- (ख) २. ह३म for (ह३म)
५. सूर्यगतिः for (सूर्यगतं) ८. 'एतदन्तरेण—दृश्यते' लुप्त
११. एतन्नक्षत्र for (एतत् नक्षत्रं) १८. यथा यथाह for (यथाहयथा)
१९. कोणोस्मिन् त्रिभुजे for (कोणोस्मि त्रिभुजे)
२०. भवति for (भविष्यति)

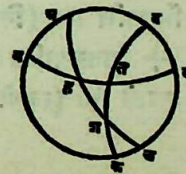
अत एव प्रत्येकनक्षत्रोदयज्ञानार्थं सूर्यस्यांतरं क्षितिजात् क्रांतिवृत्ते वेधे पेक्षितं भवति । अस्मात् सूर्यस्य क्षितिजा दृग्वृक्षेत्रं रनिष्कासनीयं ।

अथ चतुर्थं क्षेत्रम्

तत्रास्य ज्ञानं निरूप्यते । पूर्वोक्तमेव क्षेत्रं कार्यं । तत्र सूर्यः क्रांतिवृत्ते क्षितिजात् ह्रमचापतुल्यं अधो भागेऽस्ति । तस्मिन् काले एक नक्षत्रस्य उदयो वेधेन ज्ञातः । तस्मात् ववहक्षेत्रं दशमोन्नतांशरूपं अवचापज्ययोर्निष्पत्तिं एतयोर्निष्पत्त्योर्धातोऽस्ति । ते यथा दशमलग्नं लग्नांतरं ग्रहचापज्यां ह्रमचापज्ययोर्निष्पत्तिः पुनर्मतचापज्या तवचापज्ययोर्निष्पत्तिः, द्वितीया । तस्मात् मतचापमपि ज्ञातं भविष्यति । ह्रं चापज्या अवचापज्ययोर्निष्पत्तितुल्यास्ति, पुनः प्रकारांतरं ह्रमकोटिद्वयामतकोटिद्वययोर्निष्पत्तिः, भकोणकोटिज्या त्रिज्ययोर्निष्पत्तितुल्यास्ति । तत्र भकोणं ज्ञानं द्वितीयाध्याये अस्माभिः कथितं । यदि मतचापं ज्ञातं,

- (क) १. पेक्षितो for (पेक्षितं) २. दृग्वृत्तेतरं for (दृग्वृक्षेत्रं) (ख)
 ३. निष्कासनीयम् for (निष्कासनीयं) ४. + वों +
 ५. ह्रम for (ह्रम) ६. ववभह for (ववह) (ख)
 ७. क्षेत्रे for (क्षेत्र) (ख) ८. + ज्याववचाप +
 ९. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति) १०. धातोऽस्ति for (धातोऽस्ति) (ख)
 ११. 'लग्न' लुप्त १२. लग्नांतरं for (लग्नांतरं) (ख)
 १३. ह्रम for (ह्रम) १४. विसर्गं लुप्त, + रेका +
 १५. मत for (पुनर्मत) १६. विसर्गं लुप्त
 १७. द्वितीया for (द्वितीया) १८. मत for (मत) (ख)
 १९. + अथ प्रकारांतरं + (ख) २०. ह्रम for (ह्रम) (ख)
 २१. + मतचापज्ययोर्निष्पत्तिः ह्रम चापज्या + (ख)
 २२. ह्रम for (ह्रम) (ख)
 २३. मत for (मत)
 २४. मत for (मत) (ख)

- (ख) १. वेधेनापेक्षितं for (वेधेपेक्षितं)
 १५. पुनर्मतं for (पुनर्मतं)

तदा ह॑म॒चापमपि सर्वत्र वि॒दितं भविष्य॑ति । या॑ च व॒चापज्या व अ चापज्ययो-
 नि॒ष्पत्तिः वतचापज्या तमचापज्ययो॑नि॒ष्पत्तिं मह॑चापज्या ह अ चापज्ययो
 नि॒ष्पत्तिः । ए॒वं तच्चापं कथितप्रकारद्वयेनापि ज्ञातं भविष्य॑ति । अनेनैव प्रकारेणास्त-
 चापानां ज्ञानं कार्यं अद्वै॑क्षितिजं पश्चिमक्षितिजं कल्पनीयं । पुनः कथित प्रकारेणैव
 ज्ञानं भवति ।

अथ च अस्तोदयज्ञानं कठिनतरमस्ति यतः आकाशोदरवर्त्ति वायुरेक
 रूपो॑ क्वचित् स्व॒धो भवति ।

अथ च द्रक्षकानामपि दृष्टे॑ क्वचित् तिमिरादि दोष॒ जनितः ।
 राजाधिराज प्रभुतोषणार्थं सम्राट् जगन्नाथ कृते सुशिल्पे ॥
 सिद्धान्तसारे खलु कौस्तुभेस्मिन्नध्याय आगाद्विरति गजाख्यः ।

(इतिः अष्टमोऽध्यायः समाप्तः)

- (क) १. ह॒म for (हम) (ख) २. 'ति' लुप्त
 ३. यतः for (या) ४. वव for (चव) (ख)
 ५. + र्या + ६. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)
 ७. + या च + ८. मह for (मह) (ख)
 ९. + र्या +
 १०. + स्तयोर्वातिरूपास्ति तस्मात् मह चापं विदितं भविष्यति +
 १२. एतच्चापं for (तच्चापं) (ख) १३. 'ति' लुप्त
 १४. मज्ञानं for (ज्ञानं) १५. + तत् +
 १६. वर्ती for (वर्त्ति) १७. + न भवति + (ख)
 १८. सधनः for (स्वधो) १९. क्वचित् सेरालः for (भवति)
 २०. प्रत्येकजनानामपि for (द्रक्षकानामपि)
 २१. दृष्टेः for (दृष्टे) २२. जनितत्वे for (जनित)
 २३. + दृश्यत्वशक्तिर्नास्ति + २४. यह अन्तिम पंक्ति लुप्त है । (ख)
 (ख) ६ निष्पत्ति for (निष्पत्ति) १०. निष्पत्ति for (निष्पत्ति)
 ११. + घातरूपास्ति । तस्मात् मह चापं विदितं भविष्यति +
 १८. स्वधो for (स्वधो) २०. प्रक्षकानामपि for (द्रक्षकानामपि)

इति अष्टमोऽध्यायः ।

सम्राट् जगन्नाथकृते
सिद्धान्तसार कौस्तुभे
नवमोऽध्यायः

विज्ञान-संस्कृत-
संज्ञा-संग्रहः
:संज्ञा-संग्रहः

नवमोऽध्यायः प्रारम्भ्यते

तत्रैकादश प्रकरणानि दश क्षेत्राणि सन्ति । तत्र प्रथमप्रकरणे ग्रहाणां कक्षा संस्थिति निरूप्यते । तत्र पूर्वाचार्यैरित्यवधारिते षट् कक्षाः नक्षत्र कक्षातः अधस्तात् चन्द्रकक्षातश्चोपरिस्थाः सन्ति । एवं नक्षत्र कक्षास्तोऽधस्तात् शनि-कक्षास्ति, ततः गुरुकक्षास्ति । ततोपि भौमकक्षास्ति । एत् कक्षात्रयं शेषग्रहकक्षोपरिस्थमस्ति । पूर्वाचार्यैः शुक्रबुधकक्षे सूर्यकक्षातः अधोभागे स्तः इत्युक्तं आधुनिकैः शुक्रबुधकक्षे सूर्यकक्षातः उपरिस्थे कथिते यतस्तं बुधशुक्राभ्यामाद्यादितो रविः कदापि न दृष्टः ।

अथ यत्तदैतत्पूर्वेनिरूपितं तपत्तः प्रसमावास्य चन्द्रो रविना छादयति, तद्वन्न विरोध तदुक्तं त एव अस्माकमपि निश्चयो न जातः । अनयोर्दृग्ग्लम्बनमपि तादृशं

(क) २. निरूप्यते for (निरूप्यते) (ख)	३. धारितं for (धारिते) (ख)
४. कला for (कक्षाः)	६. 'त्र' लुप्त
७. 'स' लुप्त	८. कातः for (कक्षातः)
११. बुध for (बुध)	१२. आदिता for (आदितो)
१३. + भवति +	१४. लुप्त
१५. यदे तत् for (यत्तदैतत्)	
१६-१७-१८-१९-२०-२१-२२-२३-२४. लुप्तम्	
१८. + तत्र रमणीयं यतः एतौ रवेरधस्थावेव भवतः सूर्याद्यादिकौ न भवतः यथा प्रत्येका मायां चन्द्रः सूर्याद्यादिको न भवति +	

(ख) १. करणानि for (प्रकरणानि)	५. परिस्थाः for (परिस्थार)
७. कक्षातोऽधस्तात् for (कक्षास्तोऽधस्तात्)	
८. ततो for (ततः)	१०. तैः for (तै)
१५. यदैतत्पूर्वे for (यत्तदैतत्पूर्वे)	
१६. तद्युक्तं यतः for (तपत्तः)	१७. प्रसमावास्यं for (प्रसमावास्यं)
१८. रविना छादयति for (रविना आदयति)	
२३. 'तदुक्त' लुप्त	

न ज्ञातं, योना प्रतीतिर्भवति । अस्मात् पूर्वं यदुक्तं तदेव प्रमाणीकृतं, यतोस्यां संस्थायां रविः मध्ये भवति ।

अथ ये सूर्यात् षड्राश्यन्तरिता भवन्ति । भौमगुरुशनयः एक दिक्का भवन्ति । ये च सूर्यात् षड्राश्यन्तरिता न भवन्ति । शुक्रादशस्तेष्वेक दिक्का भवन्ति ।

अथैवं वत्लभपूसादनं^{१४} दरं^{१५} अवूअलिं^{१६} विनशीसंज्ञकेन^{१७} स्वग्रन्थे लिखितं मया सूर्यविवे शुक्रविवं तथा दृष्टं, यथा शरीरे तिलचिन्हं भवति । पुनः साले हविन् महम्मदवगदादि संज्ञकेन स्वकृतं^{२०} मिजस्त्री ग्रन्थे इति लिखितम् । अचां इन्नान्^{२३} संज्ञकेन वगदाद पुरे ।

अथ च महम्मदविने^{२४} अवीबकरं^{२५} संज्ञकेन फरसीनदेशे सूर्यविव मध्ये^{२६} शुक्र-

(क) १. येन for (योना) (ख)	२. प्रतीति for (प्रतीति)
३. यदुक्तं for (यदुक्तं) (ख)	४. मध्येन for (मध्ये)
५. तरिताः for (तरिता)	६. 'त्' लुप्त
७. तरितौ for (तरिता)	८. भवतः for (भवन्ति)
९-१०-११-१२. लुप्त	

१३. +तौ बुधशुक्रौ यतः प्रशस्ती एक दिक्को भवतः+

१४. 'म' लुप्त	१५. पूसादानं for (पूसादनं)
१६. तरं for (दरं)	१७. अली for (अलि)
१८. विनशीना for (विनशी)	
१९. म for (तिल)	२०. वगदादीदी for (वगदादि)
२१. अनुस्वार लुप्त	२२. मिजस्त्री for (मिजस्त्री)
२३. अचां इन्नान् for (अचां इन्नान्)	२६. शुक्रो for (शुक्र)
२४. महम्मदविने for (महम्मदविने)	

(ख) १४, १६. वत्लयमपूसादनन्तरं for (वत्लभपूसादनंदरं)

२२. मिजस्ती for (मिजस्त्री)	२३. अचां इन्नान् for (अचां इन्नान्)
२५. अवीबकं for (अवीबक)	

वारद्वयं दृष्टः, यतस्तत्कालद्वये^१ विशद्वये^२ विशद्वर्षादुपरि^३ त्रिशद्वर्षमध्ये वारद्वयं जातं । प्रथम दर्शने शुक्रो नीचोच्चवृत्ते^४ उच्चस्थितो^५ आसीत् । द्वितीये च नीचोच्चवृत्तस्य नीचे^६ आसीत् । तस्मात्^७ ज्ञानं सर्वथा शुक्रं^८ सूर्यादघो भागेस्ति ।

इति प्रथमप्रकरणम् ।

(क) १. +पि+(ख)

२. +मध्ये वारद्वयं जातः प्रथम दर्शने शुक्रो नीचोच्च वृत्ते +

३. स्थित for (स्थितो)

४. 'त्' लुप्त

५. 'त्' लुप्त

६. जातं for (ज्ञानं) (ख)

७. शुक्रः for (शुक्र) (ख)

अथ द्वितीय प्रकरणम्

अथैतेषां ग्रहाणां सर्वप्रकारेण गतिलाभः कठिनतरोस्ति । याः गतयः वेधेन ज्ञाता न भवन्ति । तद्वशात् किञ्चिदन्तरं पतति । अत एव अल्पकालवेधेन स्थूला गति-
 रायाति । अतः पूर्वं ये वेधाः संति । ते स्वल्पकालांतरा संति । तस्मान्मया तेषां प्रमाणं
 न कृतं । एतेषां स्माभिद्विधोपध्वाः तयोश्च समानं न संति । तयोर्मध्ये एका सूर्यानु-
 सारेण, द्वितीया च क्रातिवृत्तानुसारेण, एतदन्तरद्वयमपि मिथः संसक्तमेवास्ति ।
 अनयोः पृथक्करणं कठिनतरमस्ति । पूर्वाचार्याणां वेधः प्रकाराः निरन्तराः न जाताः ।
 अवर्खसोपि भयोक्त प्रकारेषु निपुणः स्थितः । सूर्यचन्द्रयोः ये प्रकाराः प्राप्ताः, कति-
 चित्तेन लिखिताः संति । शेषे पञ्च ताराणी प्रकाराः सम्यग्गोवगताः । मया । तदुक्त
 प्रकारेषु विद्वासो न धृतः । अवर्खसोक्तप्रकारेषु तथा अन्याचार्योक्तप्रकारेषु
 एषु विश्वासः स्थितः, ते लिखिताः ॥

इति द्वितीय प्रकरणम् ।

- (क) १. एषां for (अथैतेषां) २. किञ्चिदनन्तरं for (किञ्चिदन्तरं)
 ४. कालांतरिताः for (कालांतरा)
 ७. द्विधोपलब्धं for (द्विधोपध्वाः)
 ६. + प्रमाणानि च +
 ११. एकमन्तरं for (एका)
 १३. 'ए' लुप्त
 १५. भयोक्त for (भयोक्त)
 १७. शेषेषु for (शेष)
 १९. सम्यग्गोवगताः for (सम्यग्गोवगताः)
 २१. 'एषु' लुप्त
३. अन्तरं for (स्माभि)
 ८. भंगणाः for (तयोश्च)
 १०. समानानि संति for (समाननसन्ति)
 १२. द्वितीयं for (द्वितीया)
 १४. विसर्गं लुप्त (ख)
 १६. निपुणाः for (निपुणः)
 १८. ताराणां for (ताराणी) (ख)
 २०. + तत्र येषु वेधेषु +
 २३. विसर्गं लुप्त

- (ख) १. अथ तेषां for (अथैतेषां) ३. त एव for (अतएव)
 ४. कालांतराः for (कालांतरा)
 ५. तेषां for (एतेषां)
 ६. गत्यन्तरमस्माभि for (स्माभि)
 ७. द्विधोपलब्धं for (द्विधोपध्वाः)
 ८. तयोः प्रमाणं for (तयोश्च)
 १०. समानं for (समान न सन्ति)
 १३. शेषेषु for (शेष)
 २२. + वेधेषु +

अथ तृतीय प्रकरणम्

अत्र पंच ताराणां गतिर्विचार्यते । पंचग्रहेषु अंतरं द्विविधमस्ति । एतेषां गति-
प्रकारद्वयेनोपलब्धाः ^३एकागतिं ^५सूर्यं वशादुपलब्धमित्यर्थः । द्वितीय प्रकारः क्रांति-
वृत्तवशाद्भवति । उदयास्ताधिकानां चापानि कालाश्च न्यूनाधिकाप्ता उदया-
स्तादिकं यथा गत्या भवति । सा शीघ्रकेन्द्रगतिरित्युच्यते । यथा गत्या द्वितीय प्रकारो
भवति । सा मन्दकेन्द्रगतिरित्युच्यते । क्रांतिवृत्तस्याभीष्टचिन्हात् पुनरभीष्टचिन्हा-
पर्यंतमध्यमगतिरित्युच्यते । मंगलवृहस्पतिशनैश्चरैः युक्तो रविभूत्वा पुनः पृथक्
भूत्वा यदा गच्छति, तदांतरमुत्पादयति । षड्राशिपर्यन्तं पुनरासन्नो भवति । एवं
पुनर्यदा योगो भवति, तदा शीघ्रं केन्द्रस्यैको भगणो भवति । एवं प्रथमं यस्मिन् योगो
जातस्तस्मिन्नेव पुनर्भवति । किञ्चिदग्रे भवति । तस्मात् ज्ञातं शीघ्रं केन्द्रस्यैकभगण-
भोगकाले सूर्यं एकभगणात् किञ्चित् चापाधिकमधिकं चलितः । तच्चापतुल्यैव
ग्रहस्य मध्यमगतिः । यतस्तच्चापतुल्यमेव ग्रहश्चलितः । तस्मात् ज्ञातं एतेषां शीघ्र-
केन्द्रगतिमध्यमगत्योर्योगं तुल्याकंस्य मध्यमा गतिः ।

- (क) १. कप्रकरणम् for (प्रकरणम्) २. + यं +
३. विसर्गं लुप्त ४. गतिः for (गति) (ख)
५. + सूर्यवशादुपलब्धा एतेषां उदयास्ता वक्रमार्गादिकं ।
अथ च मन्दशीघ्रगामित्वमित्यादि + (ख)
६. उदयास्ता for (उदयास्ता)
७. दिकानां for (धिकानां) (ख) ८. अधिकाः प्राप्ताः for (धिकाप्ता)
१०. पर्यंतं for (पर्यंत) (ख) ११. विसर्गलुप्त
१२. युक्तो for (युक्तो) १३. षड्राशिपर्यंतं for (षड्राशिपर्यंत)
१४. शीघ्र for (शीघ्र) (ख) १५. पुनर्न भवति for (पुनर्भवति)
१६. सूर्यः for (सूर्य) १७. किञ्चित् for (किञ्चित) (ख)
- (ख) २. तत्र for (अत्र) ३. द्वयेणोपलब्धा for (द्वयेनोपलब्धाः)
८. न्यूनाधिकाः प्राप्ताः for (न्यूनाधिकाप्ता)
९. 'भवति — यथागत्या' लुप्त १०. शनैश्चरैः for (शनैश्चरैः)
१८. 'तच्चाप—गतिः यतस्' लुप्त १९. तस्माद् for (तस्मात्)

अथ बुधशुक्रौ सूर्यादिग्रहपृष्ठगतौ भवतः । परं च षड्वाशिपर्यंतमनयोरग्र-
गतस्त्वं पृष्ठगतत्वं भवति । तस्मात् ज्ञातमेनयो मध्यमगतिः सूर्यमध्यमगति
तुल्यास्ति ।

अथ यावता कालेन शून्यादीनां भगणपूर्ति भवति । तत्कालनिरूपणं यथा
वरषसेनकथितं मया च दृष्टं तथा निरूप्यते । तथा शनेः सप्त पंचाशत् ५७ शीघ्र-
केंद्रभगणाः एकोनषष्टिः सौरवर्षैः एकदिवसेन पंचचत्वारिंश घटिकाभिश्च
५६।१।४५ भवति । एवं एतावद्दिने भगणद्वयं एको शस्त्रयश्चत्वारिंशत्कलाश्च
२।१।४३ मध्यमास्यगतिः ।

अथ गुरोः पंचषष्टिभगणाः एकसप्तति सौरवर्षे षट्कलोचन पंचदिनै-
र्भवति । एवं एतावता कालेनास्य मध्यमगतिः चतुरंशं पंचाशत् कलोनां षड्भ-

- (क) १. 'स्' लुप्त (ख) २. + न + (ख)
३. भेतयो for (भेनयो) ४. मध्यम for (मध्यम)
५. शून्यादीनां for (शून्यादीनां) (ख) ६. भवति for (भवति) (ख)
७. वर्ष for (वरष) ८. 'त' लुप्त
९. छीघ्र for (शीघ्र)
११. विसर्गलुप्त १२. नैकदिवसेन for (एकदिवसेन)
१३. चत्वारिंशदटिकाभिश्च for (चत्वारिंश घटिकाभिश्च) (ख)
१५. दिनै for (दिने) (ख) १६. भंगण (भगण) (ख)
१७. एकोश for (एकोश) (ख) १९. + याता +
२०. + शीघ्रं केन्द्रस्य + २१. वर्षैः for (वर्षे)
२२. षट्कलोनपंचदिनै ५।४५ क्लैर्भवति for (षट्कलोचन पंचदिनैर्भवति)
२४. कलोना for (कलोनां) (ख)

- (ख) ८. पंचाशत् for (पंचाशत) १०. विसर्ग लुप्त
१४. भवन्ति for (भवति) १८. मध्यमस्य for (मध्यमास्य)
१९. + याता +
२२-२३. वर्षेष्टकलोन for (वर्षे षट्कलोचन)
२३. भवन्ति for (भवति)

गणा^१ भवन्ति । भौमस्य सप्तत्रिंशत् ३७ शीघ्रकेंद्रभगणाः एकोनाशीतिवर्षेः ७६ त्रिदिने ३ त्रयोदशक^३ घटिभिर्भवन्ति । एवमस्य^२ तावता कालेन मध्यमगते द्विचत्वारिंश ४२ पङ्कलाश्च भवन्ति ।

अथ शुक्र शीघ्र केंद्रस्य पञ्चभगणाः ५ अष्टवर्षे ८ द्विं द्वाष्टादश कलोने- २।१८ भवन्ति ।

अथास्य मध्यमगतिः सूर्यमध्यमगतितुल्यास्तस्य अंश^{१०}द्वयं पञ्चदश कलोनाः अष्टौ भगणाः भवन्ति । बुधस्य शरवेदेन्दु १४५ तुल्याः शीघ्रकेंद्रभगणाः षट्चत्वारिंशद्वर्षे ४६ रेक दिनेन १ घटिकाद्वयेन भवन्ति ।

अथास्य मध्यमगतिगणाः षट्चत्वारिंशन्मिता एकाशांश्च ४६।१ तावता कालेन भवति ।

अथ पूर्वाध्यायोक्तसौरदिनैर्यावदेतत् कालवर्षाणि गुण्यन्ते शीघ्र^१केंद्र- भगणानां मंशाश्च क्रियन्ते । तावदेते भवन्ति । तत्रादौ शनेः दिनानि २१५५१ घटी १८ शीघ्रकेंद्र भगणांशाः २०।५२० गुरोः दिनानि २५६२७ क ३६ शीघ्रकेंद्रांशाः

(क) १. पङ्गणा for (पङ्कभगणा)

२. त्रयोदश १३ for (त्रयोदशक) ३. घटीभवति for (घटिभिर्भवन्ति)

४. द्विचत्वारिंशः for (द्विचत्वारिंश) (ख)

५. षट्कलाश्च for (पङ्कलाश्च) ६. भवन्ति for (भवति)

७. दिनेः for (द्विन) ८. भवति for (भवन्ति)

९. 'स्' लुप्त ११. + २ +

१२. + भ + १४. एकांशश्च for (एकाशांश्च)

१५. भवन्ति for (भवति) १७. लुप्त

१८. अनुस्वार लुप्त १९. तावदेताः for (ताव देते)

२१. गुराः for (गुरो) २३. केन्द्रांशाः for (शीघ्रकेन्द्रांशाः)

(ख) ३. घटीभि for (घटिभि) ७. दिनद्वाष्टादश for (द्विनद्वाष्टादश)

१०. द्वय for (द्वयं) १३. + : +

१६. पूर्वाचार्योक्त for (पूर्वाध्यायोक्त) १७. शीघ्र for (शीघ्र')

२०. २०।५२० for (२०।५२०) २२. घटयः for (क)

२३४०० भौमस्य दिनानि २८८५७ घटी ५२ शीघ्र केन्द्रांशा १३३२० शुक्रस्य २९१९
घ ४२ शीघ्रकेन्द्रांशाः १८०० बुधस्य द्वि दि. १६८०२ घ. २४ शीघ्रकेन्द्रांशाः ५२३०० ।

अथैषां प्रत्येक स्व स्व गुणै स्व स्व कार्या स्व शीघ्रकेन्द्र भगणांशः भुक्त स्व
स्वैक दिनजा केन्द्रगतिर्जायते । पुनर्दिन गतिश्चतुर्शित्तिभक्ता एक होरा गतिर्भवति ।

अथ दिनगते मासगतिवर्षगती भवतः ॥

अथ शनिगुरुभौमानां प्रत्येक शीघ्रकेन्द्रगतिः सूर्यगतेः शोधितावशिष्टा
तत्तद्ग्रहगतिर्भवति । ततोपि होरामासवर्षगतयाः प्रकल्पाः बुध शुक्रयोर्मध्यमगतिः
सूर्यगतिस्तुल्यैवास्तीति ।

इति तृतीय प्रकरणं समाप्तम्

(क) ३. केन्द्रांशाः for (केन्द्रांशाः)

६. ५२२०० for (५२३००)

७. ८-९-१०- लुप्त

१२. भगणांशाः for (भगणांशः)

१४. + ५ +

१६. विसर्ग लुप्त

४. 'स्य' लुप्त

११. + कालदिनैः +

१३. भक्ताः for (भुक्त)

१५. गतयः for (गतया) (ख)

(ख) १. केन्द्रांशाः for (केन्द्रांशाः)

५. केन्द्रां for (केन्द्रांशाः)

८-९. दिनैस्वस्व कार्या for (गुणैस्वस्व कार्या)

११. स्वद for (स्व)

१३. तदा शीघ्र for (भुक्त)

२. × दि —

१२. भगणांशाः कार्याः for (भगणांशः)

अथ चतुर्थं प्रकरणम्

तत्रैतेषां मध्यगतिशीघ्रकेंद्रगत्योः सारणी निरूप्यते । तत्र यथा सूर्य
चन्द्रयोर्गतिः कोष्टकेषु धृता तथैवेतेषां क्रियते सारणी कोष्टकाश्चै ।

अथ शन्यादीनामध्यमानयनसारणी ॥^३

इति चतुर्थं प्रकरणं समाप्तम् ।

(क) १. इच्चैते for (इच्चै) (ख) २. भौमादीनां for (शन्यादीना)

३. + निरूप्यते +

(ख) २. शन्यादीनां for (शन्यादीना)

—:०:—

अथ पंचम प्रकरणम्

तत्रैतेषां पंचग्रहाणां फलज्ञानार्थं येषां वस्तूनामपेक्षा भवति । ते च निरूप्यन्ते । ताः समाना गतयः वेधना न्यूनाधिकतात्प्रतिवृत्ते वशाद्भवति । वा नीचोच्चवृत्तेन अथै चैतेषु पंच ग्रहेषु अस्माभिः प्रकारद्वयेन चारो दृष्टः एकः क्रांति वृत्तांशानुसारेण द्वितीयश्च सूर्यानुसारेण ।

अथ नवरतवेधेन इदं ज्ञातं । द्वितीयप्रकारानुसारेण अधिकगतेर्मध्यगतिपर्यन्तं यः कालः सः मध्यगतेर्मध्यमन्यूनगतिपर्यन्तकालादधिकोऽस्ति । एतत्प्रतिवृत्तानुसारेण संभवयति । यतस्तत्र अधिकगतेर्मध्यपर्यन्तं कालः मध्यगतेर्मध्यमन्यूनगतिपर्यन्तकालान्यूनोऽस्ति । यथा तृतीयाध्यायस्य तृतीयप्रकरणे कथितं नीचोच्चवृत्तानुसारेण चैतत्संभवति । परं च नीचोच्चवृत्तस्य गति पश्चिमतः पूर्वं चन्द्रनीचोच्चवृत्तगतिद्वैलोम्येन तस्मादस्माभिर्नीचोच्च वृत्तगतिरेवोरीकृता ।

- (क) २. ग्रहाणां for (ग्रहाणां) ३. तानि for (ते च)
 ४. समानगतयः for (समानागतयः) ५. + याभि +
 ६. वेधनान्यूनानाधिकगतयः for (वेधनान्यूनानाधिकता)
 ७. + उत्पन्ना भवन्ति ताः + ८. प्रतिवृत्तवशाद्भवन्ति for (तत्प्रतिवृत्ते)
 १०. वृत्तवशेन for (वृत्तेन) (ख) ११. अथा ज्ञव० for (अथनवरत)
 १२. 'मध्यम' लुप्त (ख) १३. + न + (ख)
 १४. संभवति for (संभवयति) (ख) १५. मध्य for (मध्य) (ख)
 १७. गतिः for (गति) (ख) १८. + दिशं स्यात् +
 १९. गतिद्वैलोम्येन for (गतिद्वैलोम्येन) (ख)
 २०. नीचोच्च for (नीचोच्च)

- (ख) १. पंचमं for (पंचम) ४. समानाः for (समाना)
 ६. वेधेन न्यूनाधिकाः for (वेधन्यूनानाधिक) ७. तत्प्रतिवृत्त for (तात्प्रतिवृत्ते)
 ८. वशाद्भवति for (वशाद्भवन्ति) ११. अथ अनवरत for (अथ नवरत)
 १६. कालान्यूनोऽस्ति for (कालान्यूनोऽस्ति)
 १८. + दिशि स्यात् + २०. नीचोच्च for (नीचोच्च)

अथ प्रथमकरणानुसारेण अनवरत वेधानुसारेण^१स्तोदयवक्रमार्गचापानिः
क्रान्तिवृत्तै^३ एकरूपाणि नोपलब्धानि । अपि च अधिकगते^५मध्यगतिपर्यन्तं यः कालः
सः मध्यगतेन्यूनगति पर्यंत कालान्यूनो प्राप्तः । एतत् प्रतिवृत्तप्रकारेण भवति ।
नीचोच्चवृत्तं^७ पूर्वं प्रकारे^१गी कृत्तं प्रतिवृत्तं द्वितीयप्रकारार्थमर्थमंगीकृतं पुनर-
नवरतवेधेन इदं ज्ञातं । प्रतिवृत्तस्य नीचोच्चं क्रान्तिवृत्तांशेषु न स्थिरं किञ्चिच्चल-
मेवास्ति । पुनर्मयोपलब्धं^{१३} एतेषां नीचोच्चवृत्तकेंद्रं^{१३} प्रतिवृत्तकेन्द्राभिमुखं न भ्रमति ।
कित्वन्य^{१५} केन्द्राभिमुखं भ्रमति । तत्केन्द्रं प्रतिवृत्तकेंद्रात् प्रतिवृत्तभूकेन्द्रांतर प्रमाणेनो-
परिस्थमस्ति । बुधे^{१६} चैतत् केंद्रांतरप्रमाणेनोपरिस्थमस्ति । बुधे^{१६} चैतत् केंद्रं द्वितीय-
प्रतिवृत्तभूकेन्द्रांतरप्रमाणेन^{२२} भूकेन्द्रादधोभागेस्ति । बुधप्रतिवृत्त अन्यस्मिन्केंद्रं^{२३}

(क) १. प्रकरणानुसारेण for (प्रथमकरणानुसारेण)

२. सारेणास्तोदय for (सारेणस्तोदय) (ख)

४. 'ए' लुप्त

५. माध्यगते for (मध्यगते)

६. न्यूनः for (न्यूनो)

७. अनुस्वार लुप्त (ख)

८. + प्रकारेणापि भवति अतोऽस्माभि नीचोच्च वृत्तं +

९. प्रकारार्थं for (प्रकारे)

१०. मंगीकृतं for (गीकृतं)

११. + प्रतिवृत्तं +

१३. मया ज्यदप्युपलब्धं for (मयोपलब्धं) (ख)

१४. केन्द्रं for (केन्द्र) (ख)

१५. कित्वन्य for (कित्वन्य)

१६. बुधस्य for बुधे)

१७-१८-१९-२०-२१. लुप्त

२३. केन्द्रे for (केन्द्र) (ख)

(ख) १. कारणानुसारेण for (करणानुसारेण)

३. वृत्ते for (वृत्तै)

६. कालान्यूनो प्राप्तः for (कालान्यूनोप्राप्तः)

८. + प्रकारेणापि भवति । अतोऽस्माभिः नीचोच्चवृत्तं +

९-१०. प्रकारेगीकृतं for (प्रकारेगीकृतं) १२. 'मर्थ' लुप्त

१६. 'बुधे चैतत्—परिस्थमस्ति' लुप्त २२. भूकेन्द्रांतरादं for (भूकेन्द्रांतर)

विलोमं भ्रमणं^३ प्रतिवर्षमेकभगणं भुनक्ति । भगणे वारद्वयं समागच्छति यथा चन्द्र-
नीचोच्चवृत्तं प्रतिमस्ति नीचकर्णो वारद्वयं समागच्छति ।

पंचम प्रकरणं समाप्तम् ।

-
- (क) १. अनुस्वार लुप्त २. भ्रमेण for (भ्रमणं)
३. + इत्युपलब्धं एवं नीचोच्चवृत्तं नीचकर्णो एकस्मिन् +
४. समागच्छति for (समागच्छति) ५. प्रतिमासि for (प्रति मस्ति) (ख)
६. समागच्छति for (समागच्छति)
- (ख) ३. भुनक्ती for (भुनक्ति)
+ त्युपलब्धं, एवं नीचोच्चवृत्तं नीच कर्णो एकस्मिन् +

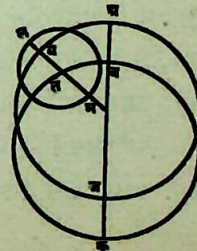
अथ षष्ठ प्रकरणम्

तत्रैतत्प्रकारद्वयस्य विचारो निरूप्यते । बुधं विहायान्येषां ग्रहाणां चतुर्णां अवजं^१ तद्वृत्तं^२ कल्पनीयद्वृत्ते^३ एषां मध्यमगतिरस्ति । अस्य दं^४ केन्द्रं^५ कल्पनीयं । अदज-
व्यासो दकेन्द्रभूकेन्द्रगतः^६ कल्पनीयः । ह चिन्हं^७ भूकेन्द्रं^८ कल्पनीयं । अ चिन्हमुच्चं^९
जचिन्हं^{१०} नीचं^{११} कल्पनीयम् ।

अथ दहरेखा मध्ये क्षचिन्हं^{१२} केन्द्रं^{१३} प्रकल्प्य^{१४} दव्यासाद्धेन^{१५} नव तक-
प्रतिवृत्तं^{१६} कल्पनीयं । त चिन्हे लमत^{१७} नीचोच्चवृत्तं^{१८} कल्पनीयं । एतद्वृत्तं^{१९} क्रांति-
वृत्तात्तिर्यक्^{२०} वृत्तत्रयमध्ये^{२१} कवृत्तोदरगतं^{२२} कल्पितं । एतद्वृत्तं^{२३} यदा भ्रमति, तदा अ
उच्च चिन्हं^{२४} जं नीच चिन्हं^{२५} ह चिन्हं^{२६} भूकेन्द्रोपरि शतवर्षमितकालेन एकांशं चलति ।
लमं नीचोच्च वृत्तस्य व्यासः द चिन्हाभिमुखं मध्यगतितुल्यं भ्रमति । गतिद्वयं
पश्चिम दि^{२७} पूर्वदिक्कमस्ति । नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं^{२८} तचिन्हं^{२९} चकवृत्तं^{३०} प्रतिवृत्तो

- (क) १. अवजंतवृत्तं for (अवजं तद्वृत्तं) २. कल्पनीयं for (कल्पनी) (ख)
३. यद्वृत्तकेन्द्रे for (यद्वृत्ते) ४. अनुस्वार लुप्त
५. द केन्द्रं for (दकेन्द्र) ६. गतं for (गतः)
७. कल्पनीयं for (कल्पनीयः)
८. अचिन्हं for (अचिह्न)
९. भ for (क्ष)
१०. प्रकल्प for (प्रकल्प्य)
११. + अव्यासाद्धेन तुल्येन +
१२. लमं नीचोच्च for (लमतनीचोच्च) १३. अनुस्वार लुप्त
१४. + अपि + १५. मध्येक for (मध्येक) (ख)
१६. + १०० + १७. चलितं for (चलति)
१८. + कृ + १९. वक for (चक)
२०. अनुस्वार लुप्त

- (ख) ३. यद्वृत्ते for (यद्वृत्ते)
४. क्षचिन्हं for (क्षचिन्हं)
११. दभव्यासाद्धेन for (दव्यासाद्धेन)
१४. त्तिर्यगपि पुनरेतत् वृत्तत्रय for (त्तिर्यक्वृत्तत्रय)
१६. हचिन्हं for (हचिन्हं)
१८. दिक्तः for (दि)
२१. वृत्तसंज्ञ for (वृत्तं)

परिभ्रमति । ग्रहस्तु नीचोच्चवृत्ते सर्वदा भ्रमति । यथा पूर्वमुक्तं मध्यमभगणा तद्व्यासानुसारेण संति । यो व्यासः द चिन्हाभिमुखं भ्रमति ।

अथ द्वितीयक्षेत्रं बुधार्थं प्रदर्श्यते । यद्वेद्रभिमुखस्य मध्यमगतिरस्ति, तद्वृत्तं भवजं कल्पितं, अद व्यासः 'द' केन्द्रं ह चिन्हं रूपभ केन्द्र गतोस्ति । अ चिन्हं उच्चं ज चिन्हं नीचं पुनर्दहतुल्यादभरेखा पृथक् कार्या । भं चिन्हं तद्वृत्तं केन्द्रात् प्रतिवृत्तं चलति । एतानि पुनरुदरगतानि कल्पितानि । तद्वृत्तगतिहंकेन्द्रोपरि कल्प्य-नीचोच्चवृत्तगतिरपि केन्द्रे कलाग्रहगतिः पूर्वोक्तप्रकारेण नीचोच्चवृत्ते

(क) १. + सम्भक्तं +

२. नीचाच्च for (नीचोच्च)

३. भगणाः for (भगणा) (ख)

४. (तद्व्यासानुसारेण) for तद्व्यासानुसारेण

५. द्वितीयं for (द्वितीय)

६. प्रदर्श्यते for (प्रदर्श्यते)

७. यत्केन्द्राभिमुखस्य for (यद्वेद्रभिमुखस्य) (ख)

८. 'म' लुप्त

९. + स +

१०. + यः +

११. रूपभूकेन्द्रयोरुपरिगतोस्ति for (रूपभूकेन्द्रगतोस्ति)

१२. प्रथक् for (पृथक्)

१३. अनुस्वार लुप्त (ख)

१४. अनुस्वार लुप्त

१५. केन्द्रं for (केन्द्रात्)

१६. + यः +

१८. एतान्यप्येकोदरगतानि for (एतानि)

२१. तत्र for (तद्वृत्त)

२२. कल्पा for (कल्प्य)

२३. कल्प्या for (कला) (ख)

(ख) १. प्रदर्श्यते for (प्रदर्श्यते)

११. रूपभूकेन्द्र for (रूपभूकेन्द्र)

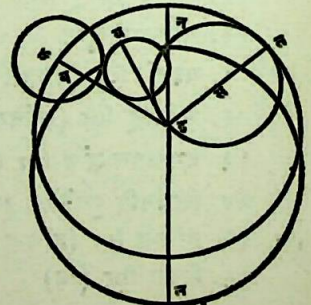
१६. यत्प्रतिवृत्तं for (प्रतिवृत्तं)

१७. चालयति for (चलति)

१९. उदरगतानि for (पुनरुदरगतानि)

२०. कल्प्यतानि for (कल्पितानि)

२२. कल्प्या for (कल्प्य)

कल्प्य^१ । पुनः प्रतिवृत्तकेन्द्र^३भचिन्होपरि^३ भवते^५ । रेखासंलग्नं^५ विलोमं भ्रमतीति^५ कल्पनीयं^५ । पुनः अनुलोममादवरेखा^५ भवतरेखा^५ विलोमगा, एते रेखे यतः^५ चिन्हात्^५ पृथग्भूते वर्षांतरे पुनस्तत्रैव मिलिते भवतः । एतद्रेखाद्वयं मिथः वर्षमध्ये वारद्वयं मिलति ।

अथ वचिह्निचिन्हयोरंतरं^{११} प्रत्येकं भदं^{१३} तुल्यं^{१३} दहं^{१३} तुल्यं^{१४} च कल्पितं । तदा वृत्तं^{१४} भचिन्होपरि^{१५} व चिन्हं^{१५} गत्या उत्पन्नं तद्युभ्रामंकं^{१५} तद् चिन्हगतं^{१५} भविष्यति । व चिन्हं^{१५} प्रतिवृत्तकेद्रं^{१५} प्रकल्प्य द अ व्यासाद्धेन^{१५} प्रतिवृत्तं^{१५} कार्यं वृत्तानामीदृशी संस्थास्ति ।

अथ भीमादीनां^{१५} यदि नीचोच्चवृत्तकेन्द्रमुच्चा तुल्यांतरेण दिग्द्वये भवति । तदैतन्नं^{१५} मंद फलकोणी समानौ भवतः । अनेनैव प्रकारेण परमशीघ्रफलमेक-दिश्युत्पन्नं समानं भवति ।

(क) १. कल्पा for (कल्प्य)	३. चिह्लादभितः for (चिन्होपरि)
४. भवत रेखा for (भवते रेखा)	५. कल्पितं for (कल्पनीयं)
६. 'अनुलोममा' लुप्त	७. 'रेखा' लुप्त
८. यच्चिह्लात् for (यतः चिन्हात्)	९. प्रथग्भूते for (पृथग्भूते)
१०. चिह्लभ for (चिह्लि)	११. भदं for (भद)
१२. 'तुल्यं' लुप्त	१३. दहं च for (दह)
१४. 'च' लुप्त	
१६. अनुस्वार लुप्त	१७. लुप्त
१८. तद्वचिह्लगतं for (तद्चिन्हगतं)	१९. लुप्त
२०. तदोत्पन्नं for (तदैतन्नं) (ख)	

(ख) १. कल्प्या for (कल्प्य)	२. केन्द्रं for (केन्द्र)
६. अनुलोमगादवरेखा for (अनुलोममादव)	
१०. चिह्लभ for (चिह्लि)	१५. यद्वृत्तं for (वृत्तं)
१७. लघुभ्रामंक for (तद्युभ्रामंक)	

अथ तृतीय क्षेत्रम्

तत्रास्योपपत्तिरुच्यते । अवजदं प्रतिवृत्तं ह केन्द्रोपरि अहजव्यासे^३ कार्यं, भविन्हं^१ भूकेन्द्रं^२ कार्यं, वचिन्हं^५ मध्यमगत्युत्पादकं अभिपुचारकेन्द्रं^४ कल्पनीयं । वदं^६ चिन्ह-
द्वयं तुल्यांतरेण अ उच्चं^{१०} चिन्हात्कल्प्यं । एतच्चिन्हद्वयोपरि नीचोच्चवृत्तद्वयं उच्चात्
समानांतरं कार्यं । पुनर्ववतरेखा द व क रेखा च कार्या तत्र अववकोण अवद कोणी
समानौ भविष्यतः । पुनर्वभरेखा दभरेखा च संयोज्या । पनर्भलरेखा भमरेखा
नीचोच्चवृत्तपालिसंलग्ना कार्या ।

अथ वभवदमकोणी मिथः समानौ भविष्यतः । एवं वमलकोण^{१४}
दमभकोणी^{१५} समानौ भविष्यतः । अस्योपपत्तिः व चिन्हाद् दचिन्हाच्च वललं^{१६}
वदमस्तं^{१७} वौभलरेखामभरेखयोरूपरि कार्या । पुनर्हचिन्हात् हनलं वहसलं वौ
दकरेखा वतरेखयोरूपरि कार्या । हनवन्निभुजे^{२०} हसवन्निभुजे^{२१} हवनकोणी^{२२} स्तः ।

(क) १. रुच्यते for (रुच्यते)

४-५. लुप्त

७. केन्द्रं for (केन्द्र)

८. 'अ' लुप्त

११. कल्पां for (कल्प्यं)

१३. ववभ वदम for (वभवदम) (ख)

१४. वमल for (वमल) (ख)

१६. दचिन्हाच्च for (दचिन्हाच्च)

१८. लं for (स्तं)

१९. भम for (भम) (ख)

२०. वि for (व)

२१. + कोणहवस + (ख)

२२. + समानी + (ख)

(ख) २. अवजद for (अवजदं)

३. व्यासं कार्यं for (व्यासे कार्यं)

६-७. अभिचारकेन्द्रं for (अभिपुचारकेन्द्र)

१७. वतलं for (वललं)

३. व्यासेन for (व्यासे)

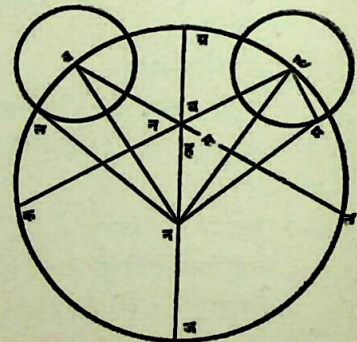
६. 'पु' लुप्त

८. वद for (वदं)

१०. उच्चै for (उच्च)

१२. + दभरेखा +

१५. दभम for (दमभ)

बहुभुजोपि त्रिभुजं स्येक एव, तस्मात् सहभुजो नहभुजतुल्यो भविष्यति ।
 व्रतपूर्णज्या दकपूर्णज्या वहकेन्द्रात् तुल्यांतरे समाने भविष्यतः । एतयोरद्वयपि-
 समाने भविष्यतः । तस्मात् ववरेखा दवरेखे शेषभूतो समानो भविष्यतः ।
 तस्मात् ववरेखा दवरेखा शेषभूतत्रिभुजे ववभुज दवभुजौ तसमानौ स्तः । क्षवभुजोपि
 द्वयोरेक एवास्ति । ववभकोण दवभकोणावपि समानौ । तस्मात् ववभुज दवभुजौ
 समानौ जातौ । तस्मात् ववभकोण दवभकोणौ समानौ जातौ । पुनरपि वलदमौ
 समानौ स्तः । लकोण मकोणावपि समकोणौ समानौ स्तः । तस्मात् वमलकोण
 दवभकोणौ समानौ जातौ ।

अथ चतुर्थं क्षेत्रम्

बुधफलदर्शनार्थं अवजव्यासः केन्द्राणामुपरिगतः कल्पितोऽस्ति ।
 अचिन्हं भूकेन्द्रं वचिन्हं अभिचारकेन्द्रं जचिन्हं भ्रामकेन्द्रं दवरेखा वहरेखे

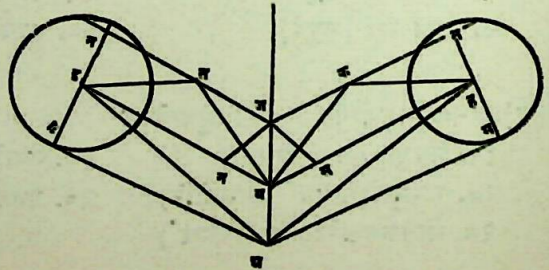
- (क) १. + सकोणानकोणौ समकोणौ स्तः + (ख)
 २. बहुभुजोपि (बहुभुजोपि) (ख) ३. त्रिभुजद्वयेष्वेकैव for (त्रिभुजं)
 ४. 'स्येक' लुप्त ५. 'एव' लुप्त
 ६-७. 'पूर्णज्यादक' लुप्त
 ८. + स्तः एते + ९. स्तः for (भविष्यतः)
 १०. वव for (वव) ११. दवरेखा for (दवरेखे)
 १४. ववभत्रिभुजे for (ववरेखा) (ख) १५. दवभ त्रिभुजे for (दवरेखा) (ख)
 १६-१७. लुप्त 'शेषभ' 'त्रिभुजे' लुप्त (ख) १८. वव for (वव)
 १९. 'त' लुप्त (ख) २०. वव for (क्षव)
 २१-२२-२३-२४. लुप्त २५. जस्तौः (स्तः) for (स्तः)
 २७. चतुर्थं for (चतुर्थं) २८. भ्रामके for (भ्रामकेन्द्रं)

- (ख) ३-४. त्रिभुजस्यैक for (त्रिभुजस्येक)
 १२. शेषभूते for (शेषभूतो)
 २०. ववभुजोपि for (क्षवभुजोपि)
 २८. भ्रामकेन्द्रं for (भ्रामकेन्द्रं)

१३. समाने for (समानौ)
 २६. दवभ for (दवभ)

नीचोच्चवृत्तकेन्द्रार्थं दिग्द्वये वर्धितकार्यो जभरेखा जवरेखे प्रतिवृत्तकेन्द्रविलोम-
गत्यर्थं निष्कासनीये । जचिन्हस्य कोणाः वचिन्हस्य च कोणाः परस्परं समाना
सन्ति । तस्मात् खदरेखा जवरेखे समानांतरे भविष्यतः । तं चिन्हं जभरेखायां
कचिन्हं जवरेखायां जवांतरेण प्रतिवृत्ते केन्द्रं कल्पनीयं । प्रतिवृत्तद्वयं नीचोच्चवृत्त-
केन्द्रयोः दचिन्हं हचिन्हयोगतं कल्पनीयं । दचिन्हं हचिन्हे केन्द्रं कृत्वा नीचोच्च-
वृत्तद्वयं कार्यं, पुनः अदरेखा अहरेखा च संलग्ने कार्ये । पुनः अलरेखा अभरेखा च
नीचोच्चवृत्तपालिसंलग्ना कार्या । अदवकोण अहवकोणी समानाविति । निश्चितं
वतरेखा वकरेखा तदरेखा कहरेखाः संलग्नाः कार्याः । पुनः जचिन्हात् जन लंबः
वद रेखोपरि जसलंबः वहरेखोपरि कार्यः । पुनः दचिन्हात् दललंबः अलरेखोपरि

- (क) १. केन्द्रपर्यंते for (केन्द्रार्थं) २. वर्धिता for (वर्धित)
३. कार्या for (कार्यो) ४. निष्काशनीये for (निष्कासनीये)
६. 'च, लुप्त ७. समानाः for (ख)
८. वदरेखा for (खदरेखा) ९. जभ for (जव)
१०. + तथा वहरेखा जवरेखे समानांतरे भविष्यतः +
११. जचव for (जव) १२. जव तुल्यांतरेण (जवांतरेण)
१३. प्रतिवृत्तकेन्द्रे for (प्रतिवृत्ते केन्द्रं) १४. 'नीयं' लुप्त
१५. लुप्त १६. द for (ह)
१७. विसर्गं लुप्त १८. रेखे for (रेखा)
१९. निश्चीयते for (निश्चितं) २०. 'रेखा' लुप्त
२१. 'व चिन्हस्य-चकोणाः' लुप्त २२. कार्ये for (कार्यो)
२३. प्रतिवृत्तकेन्द्रं for (प्रतिवृत्तकेन्द्रं)
२४. चिन्हे for (चिन्हेः)
२५. + एवं दमल कोण हृग्रभ कोणी समाना-
विति निश्चितम् +
२६. 'जसलम्बः—वह रेखो-
परि' लुप्त

द^१लं^२वः ज^३भरेखोपरि कार्यः । ह^४चिन्हात् ह^५भलं^६वः अ^७भरेखोपरि ह^८वलं^९वः जे^{१०} ज^{११}वन
को^{१२}ण^{१३}जवस को^{१४}णी मिथः समौ स्तः । नको^{१५}ण सको^{१६}णी स^{१७}मोको^{१८}णी स्तः । जव^{१९}भुजः
उभयोरेक एवास्ति । तेन जन^{२०}भुज जस^{२१}भुजौ समानी भवेतां । तस्मात् दभ^{२२}भुज हव-
भुजौ समानी भविष्यतः^{२३} । तदरेखा कहरेखे स^{२४}मानौ आस्तां । भ^{२५}को^{२६}णी समानी
भविष्यतः^{२७} । तस्माद्दतभको^{२८}ण हकवको^{२९}णी स^{३०}मानौ भविष्यतः^{३१} । पुन^{३२}रपि जतव-
त्रिभुजे जकवत्रिभुजे तको^{३३}णकको^{३४}णी समानी स्तः । कुतः जतभुज^{३५}कभुजयोः
समानत्वात् जको^{३६}णयोः समानत्वाच्च जवभुजस्य द्वयो^{३७}स्त्रिभुजयोरेकभुजत्वात्
तस्मात् वतदको^{३८}ण वकहको^{३९}णी समानी जातौ । तस्मात् वदभुज वह भुजावपि
समानौ भविष्यतः । तदा अवदत्रिभुजे अवहत्रिभुजे वदभुजवहभुजौ समानी
स्तः । व अ^{४०}भुजः द्वयोरेक एवास्ति । अवदको^{४१}ण अवहको^{४२}णी अवहको^{४३}णी
समानौ स्तः । तेन अदभुज अहभुजौ समानी भवेतां^{४४} । पुनः दलभुज हभ^{४५}भुजौ समानी

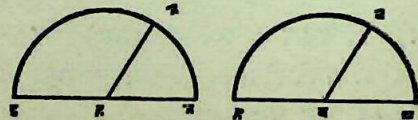
- (क) १. दभ for (दष) २. जफ for (जभ)
३. हम for (हभ) ४. अम for (अभ) (ख)
५. + खोपरि + ६. 'जे' लुप्त
७. + जवरेखोपरि कार्यः जवनत्रिभुजे जवसत्रिभुजे +
८. 'ड' लुप्त ९. लुप्त
१०. + पुनः + ११. समाने for (समानौ) (ख)
१२. + कोणव + १४. समकोणी for (समानौ)
१५. स्तः for (भविष्यतः)
१६. + तस्माद्दतकोणहक वकोणी समानी भविष्यतः +
१७. + ज + १८. द्वयो for (द्वयो)
१९-२०. लुप्त (ख)
२१. + एवं वद अकोण वह अकोणी समानी भवेतां + (ख)

- (ख) १. दभलम्बः for (दषलम्बः)
६-७. जवरेखोपरिकार्यः । जवनत्रिभुजे जवस त्रिभुजे (for जे)
१३. स्तः for (भविष्यतः) २२. हभभुजौ for (हभभुजौ)

स्तः । लकोणभकोणा च समानी स्तः । तेन अलभुज अभभुजौ समानी भविष्यतः । इदं वल्लभयूसोक्तं सर्वज्ञेयं, विशेषस्तु स मयोच्यते । तदरेखा कहरेखयोः समानत्वं प्रकटयया विदितं भवति । कुतः अनयो प्रतिवृत्तव्यासाद्धत्वाभावात् कुतः कचिन्हं प्रतिवृत्तकेन्द्रं तदा भवति, यदा नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं दचिन्हे भवति । एवं तचिन्हं प्रतिवृत्तकेन्द्रं तदा भवति, यदा नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं हचिन्हं भवति । तदा रेखा कहरेखयोः साम्यार्थं किञ्चिन्निरूप्यते । समानवृत्तद्वयस्य समानखण्डद्वयस्य पूर्णज्यातः समाने द्वे रेखे यदि पृथक् क्रियते यथा अवरेखा जदरेखा अवहवृत्तखण्डं पूर्णज्याखण्डं जतभवृत्तखण्डद्वये पूर्वज्याखण्डं पृथक् क्रियते । जचिन्हे दचिन्हे अववकोण जदतकोणा समानी कार्यौ । तदा ववरेखा दतरेखा अवहखण्डात् जवम खण्डात् अवचापं जतचापं समानं ते कुतः यदि अवह

- (क) १. मकोणी for (भकोणी) (ख) २. समकोणी for (समानी)
 ३. अभभुजौ for (अभभुजौ) (ख)
 ४. + द अलकोण हभमकोणी समानी भविष्यतः इदमेवेष्टम् +
 ५. + न + (ख) ६. अनयोः for (अनयो) (ख)
 १०. केन्द्रं for (केन्द्रे) (ख) ११. वृत्तं for (वृत्त)
 १२. तदरेखा for (तदारेखा) (ख)
 १३. क्रियेते for (क्रियते) १४. खण्डे for (खण्डं)
 १५. 'द्वये' लुप्त, (ख) १६. पूर्णज्याखण्डे for (पूर्णज्याखण्डं)
 १७. वचिन्हे for (जचिन्हे) १८. वव for (वव)
 १९. जतम for (जवम) २०. जतम for (जत)
 २१. तुल्यं for (समानं) २२. पृथक् करिष्यति for (ते) (ख)
 २३. 'यदि' लुप्त

- (ख) ४. + द अलकोण हभमकोणी समानी भविष्यत. +
 ५. वल्लभसोक्तं for (वल्लभयूसोक्तं) ६. सर्वं for (सर्वं)
 ७. 'स' लुप्त
 १४. खण्ड for (खण्डं)
 १६. पूर्णज्या for (पूर्णज्या)
 १९. जवम for (जवम)

खण्डं जल^१भखण्डे स्थाप्यते । तदैतत्खण्डद्वयं मिथः संपूर्णलंगनं भविष्यति । यतः समानखण्डद्वयं समानवृत्तयो^२ कल्पितं । तस्मात् व चिन्हं द चिन्हे पतिष्यति । यतः अवरेखा जदरेखे समाने पृथक् कृते । तस्मात् अववकोणो जदत कोणोपरि स्थास्यति । यतः एतौ कोणौ समानौ कल्पितौ । तस्मात् अक् चाप जल चापे समाने जाते ।

अथ उक्तवत् व्यासरेखा^३ केन्द्राणि च कार्याणि । पुनः तकेन्द्रोपरि ख ह ग वृत्तं ककेन्द्रोपरि छदगवृत्तं प्रतिवृत्तं कार्यं, एतद्वृत्तं द्वयं व्यासे ख संपातस्थले संपातं करिष्यति । पुनस्तफकवृत्तं कार्यं । तफरेखा कफरेखा च संयोज्या । पुनरति कल्पनीयं, खहग वृत्तं व्यासे ख चिन्हे संलग्नं, पुनः कखरेखा संयोज्या । पुनः छदगवृत्तं छचिन्हे व्यासे संलग्नमिति कल्पितं । पुनस्तछरेखा संयोज्या । एवं खकज त्रिभुजे छतज त्रिभुजे ज चिन्हस्य कोणद्वयं समानमस्ति । ख कोण छकोणा प्रत्येकं न्यूनकोणौ^{१३} स्तः । यतः फ चिन्हस्य त्रिभुजात् बहिस्थं कोणद्वयं न्यून कोणमस्ति ।

अथ शेषकोण समंधि भुजौ समानौ स्तः । तस्मात् ज ख भुज छ भुजौ समानौ भविष्यतः । ख चिन्ह छ चिन्हौ एक स्थान पतितौ भविष्यतः । अत्रैव वृत्तद्वयस्य संपातो भविष्यति । अनेनैव प्रकारेण द्वितीयदिशि न चिन्हे द्वयोः संपातनिश्चयो

(क) १. जतभ for (जलभ)

३. अव for (अक्) (ख)

५. + इदमेवेष्टं +

७. 'वृत्त' लुप्त

९. 'ख' लुप्त

१२. त्रिह्नेस्य for (चिन्हस्य)

१४. सम्बन्धि for (समंधि)

१७. चिह्ने for (चिन्हौ)

२०. ज for (न)

२. वृत्तयोः for (वृत्तयो) (ख)

४. जत for (जल) (ख)

६. 'सरेखा' लुप्त

८. पुनरति for (पुनरति) (ख)

१०. संयोज्याः for (संयोज्या)

१३. कोणी for (कोणौ)

१६. + ज +

१८. पतिते for (पतितौ)

(ख) ११. कखज for (खकज)

१५. तस्माज्जख for (तस्मात् जख)

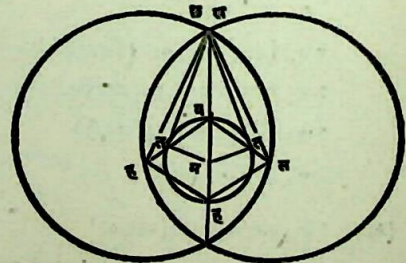
१४. समंधि for (मंमंधि)

१६. भुज्ज for (भुज)

भविष्यति । समानवृत्तद्वयस्य ये समाने द्वे चापे तयोऽखगरेखा पूर्णज्यास्ति । व चिन्हात् वदरेखा वह रेखा च समानकोणद्वयोपरि निस्तृतास्ति । तदा दख चाप खह चापेपि समाने भविष्यतः । तदानयोः पूर्णज्येपि समाने भविष्यतः । एवं दखरेखा गहरेखापि समाना भविष्यति । एवं ह खग त्रिभुजे द खग त्रिभुजे भुजौ मिथः समानी स्तः । तदा ख चिन्हास्य कोणद्वयं समानं भविष्यति । दू ख^३ ज कोणं त ख^४ ज कोणी पूर्वमेव समानावास्तां । तस्मात् दख तह ख क कोणी शेषावपि समानी स्तः । पुनस्त ख भुज क ख भुजौ पूर्वमेव समानी वास्तां । एवं द ख भुज ह ख भुजावपि समानी जातौ । तस्माद्वत् भुज हक भुजौ समानी भविष्यतः । इदमेवास्माकमिष्टं परं च अनयो रेखयोः साम्यकरणेन वदरेखा वह रेखायाः साम्यं पूर्वमेव जातं ।

अथैवं युक्तमस्ति । दकरेखा हकरेखा संयोज्य दवक त्रिभुजहवत्- त्रिभुजे दकभुजहतभुजौ समानी स्तः । यतः द्वौ प्रतिवृत्तस्य व्यासादौ स्तः । वकभुज वतभुजौ च समानी भविष्यतः । यतः वभुज जकभुज जतभुजाः

- (क) १. तयोः for (तयोऽ)
३-४-५. लुप्त
६. + कखक + ७. समानावास्तां for (समानीवास्तां)
८-१०. समानावास्तां for (समानी जातौ) ११. तस्माद्वत् for (तस्माद्वत्) (ख)
१३. करणेन for (करणेन) (ख) १४. वह रेखयोः for (वहरेखायाः) (ख)
१५. + साम्यकरणे प्रयोजनमस्ति तत्रानयोः +
१६. अनुस्यार लुप्त १७. 'रेखा' लुप्त
१८. संयोज्या for (संयोज्य) (ख) २०. द्वे for (द्वौ)
२१. वतभुज for (वभुज)
(क) २. त्रिभुज for (त्रिभुजे)
३. कखज for (वृत्तज)
८. स्तां for (वास्तां)
१२. अनयोः for (अनयोः)
१५. + साम्यकरणे प्रयोजनमस्ति तत्रानयोः +
१६. हवक for (हवत्)
२१. वजभुजजक for (वभुजजक)

समानाः संति । ज चिन्हस्य^१ व कोणद्वयं समानमस्ति । दवक कोण हवत-
कोणी समानी स्तः । दकोण हकोणी न्यूनकोणी स्तः । यतः अनयोः
कोणयोः सन्मुखभुजः^२ शेषभुजयोरधिको नास्ति । तस्मादिदं ज्ञातं, दवभुज
हव भुजौ समानी भविष्यतः । पुनः शेष प्रयोजनानि पूर्वोक्तप्रकारेण निश्चितं नि
कार्याणि क्षेत्रं चैतादृशं भविष्यति । एतत् क्षेत्र प्रयोजनं बुधशुक्रयोरेकदिके न^५
समान परम शीघ्रफलद्वयेन वेधजनितेन उच्चगतव्यासज्ञानं भविष्यति । अयं
प्रकारो बुधशुक्रयोः सुखार्थमंगीकृतः यतः अनयोर्नीचोच्चवृत्तकेद्र मध्यस्थानं
मध्यमार्कज्ञानेन^{१०} ज्ञातं भविष्यति । पुनः एतत् ज्ञानेन तयोः परमांतरं ज्ञायते । परं च
उक्तं क्षेत्रं^{१३} द्वयेन^{१४} ज्ञायते । एतल्लोम्येन^{१५} ज्ञायते । एतद्वैलोम्यं^{१६} पूर्वं क्षेत्रेण न^{१७} निश्चितं,

(क) १. च for (व)

२. + यतः दवजकोण हवजकोणी समानी स्तः जवककोणजवतकोणी समानी स्तः +

३. विसर्गं लुप्त

४. दिति for (दिदं)

६. + उच्चेन उच्चसन्मुखचिह्नेन + ७. 'उच्च' लुप्त

८. तत् for (गत)

९. मध्यम for (मध्य)

१०. 'ज्ञानेन' लुप्त

११. 'न' लुप्त

१२. अनुस्वार लुप्त (ख)

१३. अनुस्वार लुप्त (ख)

१४. + न +

१५. + परं मयोक्तं +

१६. तद्वैलोम्येन for (एतल्लोम्येन)

१७. एतद्वैलोम्ये for (एतद्वैलोम्यं)

(ख) २. + यतः दवजकोण हवजकोणी

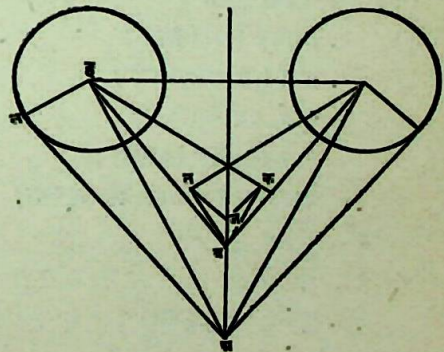
समानी स्तः +

५. + उच्चसन्निहितनीतसन्निहितेन

वा +

१५. एतत्परमांतरं वैलोम्येन for (एतल्लोम्येन)

१८. तन्निश्चितं for (ननिश्चितं)

यतः पूर्वं क्षेत्रे उच्चात् दिग्द्वयेपि तुल्यांतरस्थे नीचोच्चवृत्ते परमं फलं भवति ।
परमफलसाम्येन उच्चद्वयदिग्द्वये समानांतरस्थत्वं बुधे न भवति, शुक्रे भवति ।

अथास्य विचारो निरूप्यते ।

अथ पूर्वक्षेत्रे दअलकोण ह^३अभ कोणी यदि समानी कल्प्यते, तदैतत् त्रिभुजद्वयं अनयोः कोणद्वयं च मिथः समानी भविष्यति, तस्माद्द अ रेखा ह^५रेखा समाना भविष्यति । शुक्रे इदं स्पष्टमेवास्ति । एते रेखे^१ अजव्यासस्य दिग्द्वये एक रूपां तरिते भविष्यतः । यतः या रेखा व्यासस्य कस्मादपि चिन्हात् निःसृता वृत्त पालिगता यदि भवति, तदात चिन्हादेव^{१०} तद्दिवका अन्या रेखा तत्तुल्या वृत्त-पालिसंलग्ना न भविष्यति । परं च द्वितीयदिशि तत्तुल्या अन्या रेखा भविष्यति । एते द्वे रेखे व्यास रेखया सह द्वौ कोणी समानी जनयिष्यतः ।

अथ बुधे दअरेखा^{११} हअरेखा समाने भवतः । परं च ज अद कोणा जअह-कोणी न्यूनाधिकौ भवतः । यतः बुधस्य परम नीचमुच्चा^{१२} अभिमुखं नास्ति, एक^{१३} स्थाने च नास्ति । अपि च उच्च सन्मुखचिन्हस्य दिग्द्वये भवति । ते स्थाने उच्च तुल्यां-तरिते स्तः ।

अथ उच्चादुभयदिश्यस्य कर्णोपचितौ भवतः । परमनीचस्थानद्वयपर्यंतं

(क) १. उच्चात् for (उच्चद्वय) (ख)

२. हअमर for (हअभ)

४. समानं for (समानी)

६. शुक्रे इदं for (रेखे)

८. व्यासस्य for (व्यासस्य)

१०. देवातदिवका for (देवतदिवका)

१२. द for (S)

१५. + न +

१७. दुभये for (दुभय)

३. कल्प्यते for (कल्प्यते) (ख)

५. हअ for (हय) (ख)

७. एकांतरिते for (एकरूपांतरिते)

९. + केन्द्रं विना +

११. रेखे for (रेखा) (ख)

१४. 'चिह्नस्य' लुप्त

१६. उच्चात्तुल्यांतरिते for (उच्चतुल्यांतरिते)

१८. कर्णोपचितौ for (कर्णोपचितौ) (ख)

(ख) २. हअमर for (हअभ)

१३. "एकस्थाने—नास्ति" लुप्त

७. एकरूपान्तरिते for (एकरूपांतरिते)

अपचयो भवति । पुनस्तस्माद् वर्धिष्णु भवति । उच्च सन्मुखपर्यंतं एवं परमनी-
चस्थानद्वयस्य दिग्द्वयेऽपि कर्णौ समानौ भविष्यतः । तत्र तौ द्वौ कोणौ समानौ
भविष्यतः । तस्मात् तौ द्वौ कोणौ न्यूनाधिकौ भवतः । अस्य विचारार्थं
भवव्यासं प्रकल्प्य अचिन्हं भूकेन्द्रं वचिन्हं अभिचार केन्द्रं कल्पनीयम् ।
अजरेखा परमनीचकर्णः अदरेखा अहरेखा समाना परमनीचकर्णस्य
दिग्द्वयेऽभीष्टकर्णः कल्पनीयः । तस्मात् दअभकोणौ न्यूनाधिकौ स्तः ।
पुनः अदरेखां तुल्या अतरेखा व्यासात् द्वितीयदिश्यन्यकर्णः कल्पनीयः ।
तदा अहसकोणसमानौ त अक्षकोणौ भविष्यति । अहभकोणः समानः स्तः ।
अभ कोणः कल्पनीयः । तदा त अ रेखा द अ रेखे समाने स्तः । द अभ कोण त अभ
कोणौ न्यूनाधिकौ स्तः । यदि परम शीघ्रं फलं समानं भवति । तत्रैव मंदफलमपि
चेत्समानं भवति । तदा तौ काणावपि समानौ भविष्यतः । अस्य विचारार्थं वद रेखा
वह रेखा वत रेखा च संयोज्या । तस्मात् वह अकोण वत अकोणौ समानौ

- (क) १. वर्धितं for (वर्धिष्णु)
३. तस्माद्वा for (तस्मात्)
५. दअभ for (दअभ) (ख)
७. अनुस्वार लुप्त (ख)

६-१०-११. लुप्त

१२. अभ for (अक्ष)

१४. 'भविष्यति' लुप्त

१५. विसर्ग लुप्त (ख)

१६-१७. समानातः for (समानः स्तः)

१८. कोणावपि for (काणावपि)

(ख) ६. अहभ for (अहस)

१२. अक्ष for (अक्ष)

१६-१७. समानस्त for (समानः स्तः)

१८. शीघ्र for (शीघ्र)

२०. 'वह रेखा' लुप्त

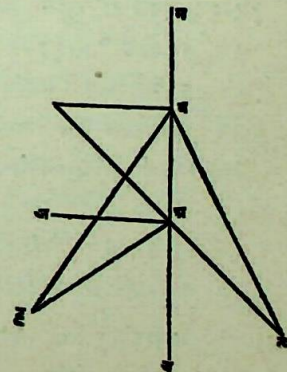
२. + न +

४. कर्ण for (कर्णः)

६. + कोण अहभ +

८. 'तदा' लुप्त

१३. कोण for (कोणौ)

भविष्यतः । यथा^१पूर्वं चतुर्थक्षेत्रे निरूपितं, पुनर्वद अकोण वद्व^२ अ कोणौ समानौ कल्पितौ । यदि^३ द अरेखा ह्यअरेखयोः समानयोः व अ रेखायाः निष्पत्तिः एकरूपास्ति । तदा समान द कोण ह कोण^४ज्ययोन्निष्पत्तिः द व अ कोणज्या^५ ह अव कोणज्याया^६ एक रूपा भविष्यति । तस्मात् एता जीवा द्वयं समानं भविष्यति । तत्र प्रत्येककोणः द्वयस्य^७ द्वितीयस्य भाद्व^८शेषं भविष्यति । तत्रैकः समान^९ कोणान्यूनकोणो भवति । एकरूपाधिककोणो भवति । अत्र अधिककोणभवनं बुधे अद्युद्धं यतः अस्य एक दिक्काये^{१०} समानं^{११} बुधे अमंदकर्णा^{१२} एकते उच्च सन्मुख पदद्वये^{१३} न्यत्तदिग्म भवति । नान्यत्र न ये कोण व्यासारेखा अभिचारकेन्द्रा नीचोच्चकेंद्रगता रेखाभिः उत्पद्यन्ते । धिक कोणाः उच्चदिग्भि^{१४} मुखा भवन्ति । न्यूनकोणा अन्य दिग्भि-मुखा भवन्ति ।

अथैतद्विचारार्थं भवं^{१५} व्यासोपरि अभिन्हं^{१६} भूकेन्द्रं व चिन्हमभिचारकेन्द्रं

(क) १. पूर्व for (पूर्व)

२. वह for (वद्व)

३. + समानयोः +

४. लुप्त

५. 'ह कोण' लुप्त

६. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः) (ख)

७. ज्याया for (ज्या)

८. हवअकोणज्यावा for (हवअकोणज्याया)

९. चैक for (एक)

१०. एतज्जीवाद्वयं for (एता जीवाद्वयं) (ख)

११. 'द्वयस्य' लुप्त (ख)

१२. समकोणान्यूनकोणो for (समानकोणान्यूनकोणो) (ख)

१३. दिक्काः for (दिक्का) (ख)

१४. अनुस्वारलुप्त (ख)

१५-१६. 'बुधे अ' लुप्त (ख)

१७. 'क' लुप्त (क)

१८. द्वयमध्ये for (द्वये)

१९. एकस्मिन् पदे for (न्यत्तदिग्म)

२०. भवन्ति for (भवति)

२१. कोणा for (कोण) (ख)

२२. व्यासारेखा for (व्यासारेखा)

२३. नीचोच्च for (नीचोच्च)

२४. गत for (गता)

२५. + ते +

२६. विसर्ग लुप्त

२७. दिग्भि for (दिग्भि) (ख)

२८. विचारार्थं for (विचारार्थं)

२९. अनुस्वार लुप्त (ख)

३०. अचिह्नं for (अभिन्हं) (ख)

(ख) ८. हवअकोण for (हवअकोण)

१९. न्यतरस्मिन् for (न्यत्तदिग्म)

२५-२६. अधिक कोणाः for (धिककोणाः)

ज चिन्हं भ्रामकवृत्तकेन्द्रमचिन्हं उच्चं व चिन्हमुच्च सन्मुखस्थानं द-
चिन्हं प्रतिवृत्त केन्द्रं हचिन्हं नीचोच्च वृत्तकेन्द्रं कल्पितं । यदि ह चिन्ह मुच्चे
भवति । तदा द चिन्हं मवव्यासे ज भ रेखायां पतिष्यति । यतच्च भरेखा प्रतिवृत्त-
व्यासाद्धा, तस्मात् अभ रेखा अद रेखा तुल्यादिकास्ति । इयं अद रेखा अवरेखात-
स्त्रिगुणास्ति । यदि ह चिन्ह उच्च सन्मुखं भवति । तदा द चिन्ह व चिन्हे पतिष्यति ।
या वव रेखा प्रतिवृत्तव्यासाद्धा, तस्मात् अवरेखा व अरेखायां न्यूना भविष्यति ।
तस्मात् या अभरेखा अस्य परमोच्चकर्णरूपास्ति । सा उच्च सन्मुख स्थानस्य
कर्णरूपाया अवरेखायां चतुर्गुणायाधिकास्ति । यदि ह चिन्ह उच्चात् राशि-
चतुष्टयांतरे भवति, तदा भवह कोणः भजद कोणवृत्तस्य तृतीयांशो भवति । ववह-
कोणाच्च जदव कोणोपि वृत्तस्य षडंशतुल्यो भवति । पुनर्हवरेखा वद्धनीया, यथा

- (क) १. केन्द्रं for (केन्द्र) (ख) ३. चचिह्नं for (व चिन्ह)
४. + भवव्य + ५. नीचोच्चो for (नीचोच्च)
६. भव for (मव) ७. जक for (जभ)
८. या जभ for (यतच्च) ८. व्यासाद्धा for (व्यासाद्धा)
१०. + रूपास्ति + ११. तस्याः for (तस्मात्)
१२. तुल्याधिकास्ति for (तुल्यादिकास्ति) (ख)
१३. चिह्नं for (चिन्ह) (ख) १४. सन्मुखे for (सन्मुखं) (ख)
१५. दचिह्ने for (दचिन्ह)
१६-१७. लुप्त १८. + भ +
१९. अव for (वभ्र) २०. तुल्या for (रेखाया)
२१. अभ for (भभ) २२. रूपया for (रूपाया)
२३. अवरेखाया for (अवरेखाया) (ख) २४. चतुर्गुणाया for (चतुर्गुणाया) (ख)
२५. उच्चत् for (उच्चात्) २६. कोणः for (कोण) (ख)
२७. दजव for (जदव) (ख) २८. स्ति for (भवति) (ख)
- (ख) २. चिन्हमुच्चं for (चिन्ह उच्चं) ३. हचिन्ह for (वचिन्ह)
८. यत् जभरेखा for (यतच्चभरेखा) ९. व्यासाद्धा for (व्यासाद्धा)
२०. रेखाया for (रेखाया)

द ज रेखायां संपातं करोति, तदा द वज कोणोपि षडंशो भविष्यति^३ । तस्मात् वजद त्रिभुजं समानभुजं भविष्यति । द चिन्हं प्रतिवृत्तकेन्द्रं भविष्यति । वह रेखा अव रेखायाः समाना भविष्यति^३ । पुनं अहरेखा यदि योज्यते, तदा अहव त्रिभुजे अवह कोणो न्यून कोणो व अह अधिक कोणात् न्यूनो भविष्यति । अहरेखा वह रेखायाः न्यूना भविष्यति । अव रेखायापि न्यूना भविष्यति । तस्मादिति निश्चीयते, बुधस्य परम नीच कर्णः भव व्यासेन भविष्यति । अपि चास्मात् व्यासादिद्वयेपि भविष्यति । यदि ह चिन्हं नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं भ उच्च चिन्हाच्चलितं व चिन्हं प्रति गमिष्यति, तदा नीचोच्चवृत्तकेन्द्रस्य अचिन्हादंतरं मंदकर्णं अपि चित्तं भविष्यति । अवरेखा समानं स्यात्, पुनस्मादपचितो भवति । यावत्परमनीच-पर्यंतं गच्छति, पुनर्वर्धितु भवति । यावत् नीचोच्च वृत्तकेन्द्रं व चिन्हं गतं भवति ।

(क) १. हवज for (दवज)

२. + तदावसिष्टो जदवकोणोपि षडंशो भविष्यति +

३. भविष्यति: for (भविष्यति)

४. 'पुन' लुप्त

६-७. 'न्यूनकोणो' लुप्त

९-१०. 'रेखा' 'वह' लुप्त

११. अपि for (यापि)

१२. व्यासादिद्वये for (व्यासादिद्वये)

१३. + तस्मादिति निश्चीय +

१४. 'चलितं' लुप्त

१६. अपचितं for (अपचितं) (ख)

१७. पुनस्तस्मादपचितो for (पुनस्तस्मादपचितो) (ख)

१८. वर्धितु for (पुनर्वर्धितु)

१९. भवति for (भवति)

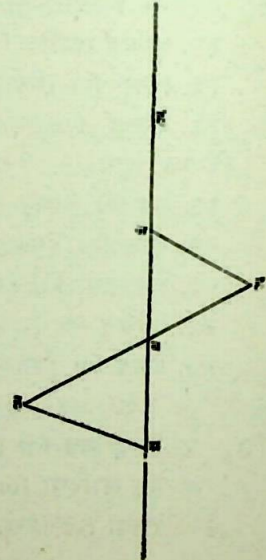
(ख) ४. पुन: for (पुन)

५. "अहव—कोणो व" लुप्त

८. कोणान्यूनो for (कोणाद् न्यूनो)

१४. केन्द्रं for (केन्द्र)

१९. पुनर्वर्धितु for (पुनर्वर्धितु)

तस्मात् इति प्रकटमेवास्ति । यावंतः समानकर्णा^१ परमनीचस्य दिग्द्वये भवन्ति ।
ते सर्वे अवकर्ण^२ अवकर्णतुल्य^३ पूर्वकर्णयो^४ चांतराते^५ गता भवन्ति ।

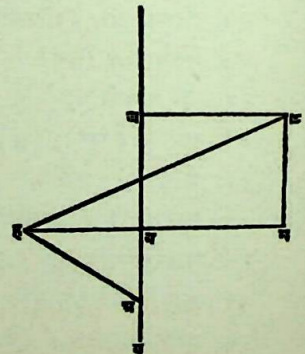
अथ जदरेखा^६ वहरेखा^७ लंबद्वयं^८ भवरेखोपरि^९ कार्यं^{१०} । अयं वहलंबं^{११} उच्चा-
न्नवत्थं^{१२} चांतरे पतिष्यति । तत्र यांतः^{१३} समाणकर्णास्ते^{१४} सर्वेपि हववपदे^{१५} पतिष्यन्ति ।
भवहपदे^{१६} तेषां मध्ये कोपि न पतिष्यति । अस्योपपत्तिः दहरेखा^{१७} हअरेखा^{१८} कार्यं^{१९} ।
हवरेखा^{२०} वर्धनीया^{२१}, अस्यां रेखायां दचिन्हादृतलंबः^{२२} कार्यः । तत्र अहरेखा^{२३} अव-
रेखायाः^{२४} अधिकास्तोति निरूप्यते । तत्र च^{२५} वर्गतुल्योस्ति^{२६} अपि च व अ वर्गं^{२७} अबल-
वर्गं^{२८} व अ अयद्विगुणघातेनापि^{२९} तुल्योस्ति । अवतुल्यं^{३०} दत्तं^{३१} व अतुल्यमस्ति । तस्मात्
दत्तवर्गं^{३२} वअवर्गो^{३३} शोध्यः, तदा वसिष्टो^{३४} तववर्गं^{३५} वहवर्गं^{३६} द्विगुणं^{३७} तव वह घात-
योर्गहंतवर्गः^{३८} अववर्गं^{३९} द्विगुणं^{४०} व अवघातियोगतुल्योस्ति^{४१} । दजतुल्या^{४२} तवरेखा^{४३}

(क) १. कर्णाः for (कर्णा)	२. अवकर्णस्य for (अवकर्ण)
३. तुल्यस्य for (तुल्य)	४. पूर्वोत्पन्नकर्णस्य for (पूर्व कर्णयो)
५. चांतर for (चांतराते)	७-८. लुप्त
९. लुप्त	१०-११-१२-१३. लुप्त
१४. यावंत for (यांतः) (ख)	१५. समान for (समाण) (ख)
१६. च for (व)	१७. वर्धनीया for (वर्धनीया)
१८. विसर्गं लुप्त	१९. व for (च)
२०. + तुल्यो दहवर्गः दत्तवर्गतहवर्गयोर्गो +	
२१. अव for (अबल) (ख)	२२. व for (य)
२३. जव for (अव) (ख)	२४. दन्तव for (दत्तव)
२५. शोध्यो for (शोध्यः)	२६. शिष्टो for (शिष्टो)
२७. ततव for (तव)	२८. गुणितव for (गुणतव)
२९. + अनयो +	३०. + तुल्यो +
३१. अनुस्वार लुप्त, (ख)	३२. + अ +
३३. घात for (घात)	
(ख) ५. कर्णयोः for (कर्णयो)	६. चांतरगता for (चांतरातेगत)
१०. भवरेखोपरि for (भवरेखोपरि)	
१६. कार्याः for (कार्या)	२२. 'य' लुप्त
२९. घातयोर्गो for (घातयोग)	३२. वअ अवयोर्घात for (वअवघात)

वअरेखा समानास्ति । तस्मात् ववर्गयोर्योगः अहवर्गस्य समानो भविष्यति ।
 अहवर्गद्विगुणं व अवह घातयोर्योगः अवर्गाद्वि द्विगुणं व अवघातयोर्योगस्य
 तुल्यो भविष्यति । पुनः वहरेखा अवरेखातो तह रेखा न्यूनास्ति । यतः ववरेखा
 तुल्या, दह रेखातो तह रेखा न्यूनास्ति । तव रेखा च व अ रेखायाः समानास्ति ।
 तस्माद्विगुणं व अवह घातः व अ अवघातात् न्यूनत तदा अह वर्गः अव वर्गाद-
 धिको भविष्यति । तस्मात् अह रेखा अवरेखातोधिका भविष्यति । तस्मात् अहरेखा
 अवरेखातुल्या तदा भविष्यति, यदा उच्च पदान्निगता भविष्यति । तत्र यावन्तः
 समान कर्णा भवन्ति, ते सर्वे तस्मिन् पदे भविष्यन्ति । ह चिन्हपर्यन्तं भविष्यन्ति
 इत्यर्थः । तस्मादिदं निश्चितं यदितः न्यूनाधिकं कोणा वह रेखा ववरेखा योगतो
 भविष्यन्ति । सर्वेवदिश्येव भवन्ति । एवं सर्वप्रकारेणेदं निश्चितं, मदकर्णानां

- (क) १. तववर्गवह for (तस्मात् ववर्गं) २. अववर्गं for (अवर्गाद्वि)
 ३. + अ + (ख) ४. विसर्गं लुप्त
 ५. वह for (वह) ६-७. 'तह रेखा' लुप्त (ख)
 ८. तुल्य for (तुल्या) (ख) ९. तः for (तो)
 १०. अतह for (तह) ११. घातो for (घातः)
 १३. वअ for (अव) १४. न्यूनः for (न्यूनत)
 १५. विसर्गं लुप्त १६. पदान्निगता for (पदान्निगता (घ))
 १७. चिह्नं for (चिह्न) (ख)
 १८. + वचिह्न + (ख)
 १९-२०. भविष्यतीत्यर्थः for (भविष्यन्ति इत्यर्थः)
 २१. अस्मादिदं for (तस्मादिदं) (ख)
 २२. यावन्तः for (यदितः) (ख)
 २३. 'क' लुप्त
 २४-२५. सर्वालापेनेदं for (सर्व प्रकारेणेदं) (ख)

- (ख) १. तववर्गवहवर्गयोर्योगः for (ववर्गयोर्योगः)
 १२. + द्विगुण +
 १३-१४. अवघाता न्यूनात् for (अवघातात् न्यूनत)

समानत्वं मंदफलानां च समानत्वं च यदि लभ्यते । तदा नीचोच्च वृत्तके^१ मुच्चा-
दिगद्वये^२पि समानमेव भविष्यति । इदं^३ यदुक्तं^४ यद्वल्लभयूसेन^५ तृतीयचतुर्थको^६त्रे
कथितं^७ । प्रयोजनं^८ एतावतापि सम्पूर्णं^९ न भवति । कुतः^{१०} धने^{११} फलद्वयमुपलभ्यते^{१२}, तदा^{१३}
उच्चनीच^{१४} वृत्तकेन्द्र^{१५} उच्चादुभयदिशि^{१६} मानीतरस्थमस्तीति^{१७} ज्ञायते । तद्वे^{१८} समान फले ।

इतः उत्तरं अन्यहस्तेन लिखितमधिकं विद्यते, तद्यथा—

प्रत्येकफलद्वयं^{१९} संस्कारजे^{२०} भवतः । एते^{२१} समाने यदि भवतस्तदा तयोः
समानत्वं^{२२} न युक्तं^{२३}, तयोः^{२४} संस्कारात्^{२५} ते फले जाते ।

अथास्य विचारार्थं^{२६} भव व्यासोपरि^{२७} अचिन्हं^{२८} भूकेन्द्रं^{२९} वचिन्हमभिचार-

- (क) १. + प्रकारतत्केन्द्र + २. मुच्च for (मुच्चा)
३-४. लुप्त ५. यद्वल्लभ for (यद्वल्लभ)
७. + तस्य वैलोम्यं दर्शितं इदमेवेष्टं +
८. + अस्मदिष्टं + १०. यद्वेधेन for (धेन)
१२. लब्धम् for (लभ्यते) १३. याम्यां for (तदा)
१४. नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं for (उच्चनीच वृत्तकेन्द्रं)
१५. उच्चदिगद्वये तुल्यांतरस्थं for (उच्चादुभयदिशि)
१७. भवतीति ज्ञातं for (अस्तीति ज्ञायते)
१८. ते द्वे for (तद्वे) १९. अनुस्वार लुप्त (ख)
२२. ययोः for (तयोः) २३. भव for (भव) (ख)

(ख) १. + केन्द्र + ४. मदुक्तं for (यदुक्तं)
५. यद्वल्लभयूसेन for (यद्वल्लभयूसेन)
६. + तद्विपरीतमस्ति + १८. द्वे for (तद्वे)
८. + बारद्वयपूर्वं पश्चिम दिशि वे + १९. + समान +
१६. समानांतरस्थ for (मानीतरस्थ) २१. मुक्तं for (युक्तं)
२०. ते for (एते)

रेखा अनरेखा वदरेखोपर्यस्ति^३ । पुनः अभरेखा^५, अनरेखे^६ वजरेखा वदरेखयोः^८ समानान्तरे^९ कार्ये ।

अथ भूकेन्द्रानुसारेण अस्य मध्यमस्थानं अमरेखा अनरेखो पर्यस्ति ।

अथ स्पष्टमध्यमकेन्द्रयोः । परममंतरं^१ ह अमत् अमक अनन अलकोणा^१ भवन्ति^{१२} । तत्रेदं^{१३} स्पष्टमस्ति । ह अभकोणः^{१४} जभकोणतुल्यः^{१५} अजवकोणमंदफल-^{२१} रूपं^{२२} परमशीघ्रफलरूपं^{२३} जग्रहकोणश्चानयोर्योगोस्ति ।^{२४} एवं क अनकोणः^{२५} अनयोः^{२६} कोणयोर्योगोस्ति । तौ कोणौ यथा एकस्तु^{३०} अदवकोणमंदफलरूपतुल्यद^{३१} अनकोणः^{३२} द्वितीयस्तु परम शीघ्रफलरूपद^{३३} अककोणः^{३४} पुनस्त अमकोणः^{३५} परम शीघ्रफलरूप ज अतकोण^{३६} मंदफलरूप जअभकोणयोश्चान्तरमस्ति । एवं लअनकोणः^{३७} परम

(क) १. वदरेखयोः for (वदरेखो)

२. + समानांतरा कार्या +

‘३ से ११ तक’ लुप्त

१०. ‘अ’ लुप्त

११. कोणाः for (कोणा) (ख)

१२. ‘भवन्ति’ लुप्त

१३-१४. ‘तत्रेदं स्पष्टमस्ति’ लुप्त

१५. + अत्र +

१६. अम for (अम) (ख)

१७-१८-१९. लुप्त

२०. कोणस्य for (कोण)

२१. रूपस्य for (रूप)

२२. + जअमकोणतुल्यस्य तथा जग्रहकोणस्य +

२३. रूपस्य for (रूप)

२४. च for (ज)

२५-२६-२७. लुप्त

२८. योगोऽस्ति for (योगोस्ति)

३०. + मन्दफलरूप +

३१-३२-३३. ‘मन्दफलरूप’ लुप्त

३५. + पूर्वकोणश्चानयोर्योगोस्ति +

३७. म for (अम)

(ख) ५. अभरेखा for (अभरेखा)

१७. जअम for (जम)

१९. तुल्य for (तुल्यः)

२१. अनुस्वार लुप्त

२३. अनुस्वार लुप्त

२९. ‘एवं क—योगोस्ति’ लुप्त

३४. तुल्यपद for (तुल्यपद)

३६. ‘मन्दफल—लअनकोणः’ लुप्त

३८. परम—दअलकोण’ लुप्त

प्रदेशात्* पृष्टे* भवति* । पूर्वं दिश्यन्तरं उच्चा० भवति ।

शीघ्रफलरूप द अलकोण मंदफलरूप द अनकोणयोश्चांतरमस्ति । यदि क्रान्ति-
वृत्तस्य गमनं ^३ चिन्हाज्जदिशि चेद् भवति । तदा ह अम^५ अन्तरं ल अन अंतर-
मेतत् पूर्वोदये मध्यमस्पष्टांतरं भवति । अवशिष्टकोणी पश्चिमोदये मध्यमस्पष्टयोरं-
तररूपी भवतः ।

अथ फलद्वययोगेन यत् परमन्तरं जातं^५, उच्चात् प्रागेव यत् पश्चिमदिशि जातं
ज्ञेयम् । उच्चं सन्मुखात्^{११} चिन्हात्^{१२} यच्च पूर्वदिश्यन्तरं उच्चं भवति । अथवा उच्च
सन्मुख प्रदेशात् पृष्टे भवति ।

अथ यत् फलं द्वायांतरेण परमन्तरं जातं, तत् पश्चिमदिशि उच्चादग्रे^{१५}
भवति । अथवा उच्च सन्मुख प्रदेशात् पृष्टे भवति ।

(इत्यधिकं विद्यते)

* लुप्त

० उच्चाद्भवति for (उच्चा भवति)

(क) १. कोणः for (कोण)

२. योमशीश्चांतर for (योश्चांतर)

३. म for (म्) (ख)

४. 'तदा' लुप्त

५. ह्यम for (ह्यम) (ख)

८. + चतुष्टयं +

७. परमन्तरं for (परमन्तरं) (ख)

१०. + अथवा + (ख)

८. तत् for (यत्)

१२. जातं for (चिन्हात्)

११. सन्मुखादग्रे for (सन्मुखात्)

१५. अस्य for (अथ)

१४. उच्चादग्रे for (उच्चं) (ख)

१७. + तच्चतुष्टयं +

१६. + तत् +

१८. उच्चात् for (उच्चादग्रे)

२१. पूर्वं for (पृष्टे)

२०. + अ +

(ख) ६. अवशिष्ट for (अवशिष्ट)

११. सन्मुखचिन्हात् for (सन्मुखात् चिन्हात्)

१३. + तदग्रे जातं +

१५. 'अथ यत्—उच्चादग्रे भवति' लुप्त

१६. + पूर्वदिश्यन्तरं उच्चात् पृष्टे भवति +

२२. 'भवति' लुप्त

२३. "(इत्यधिकं विद्यते)" लुप्त

अथवा उच्च सन्मुख प्रदेशा अस्मादिदं ज्ञायते, यदि नोचोच्चवृत्तकेन्द्र-
 क्रांतिवृत्तस्य चिन्हद्वये भवति । यथा ज चिन्हे तेष्वेव चिन्हेषु ह्यग्रकोणक
 अन कोणी परमांतररूपी समानी यदि लभ्यते, एवं तन्नग्रकोणल अनकोणी
 परमांतररूपी यदि लभ्यते, तदा व्यासरेखा उच्चगः चिन्हद्वयमध्ये पतितास्ति ।
 भविष्यति । यतः क अलकोण ह अतकोणी मिथः समानी स्तः । तस्मात् एतेषां
 कोणानामर्धं अजत अजक अदल अद एते अपि समाना भविष्यन्ति । तस्मात्
 अनकोणी जग्रमकोणी मंदफलरूपी समानी भविष्यतः । अस्मात्प्रकरणात्
 यदिग्रिमप्रकरणं तत्र वत्तलमयूसेन बुधस्य चत्वारो वेधाः प्रथमं ये कथितास्ते
 एतादृशा एव संति । तेषु वेधेषु नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं मिथुनस्य दशमांशे कुम्भस्य च
 दशमांशेस्ति ।

(क) २. प्रदेशात् for (प्रदेशा)	३. + पश्चिम दिशि +
४. केन्द्रं for (केन्द्र)	५. + वा द चिह्ने +
६. म for (प्र)	७. लभ्यते for (लभ्यते)
८. अम for (अम)	९. 'मान्तर' लुप्त
१०. लभ्येते for (लभ्यते)	११. गत for (गः)
१२. 'स्ति' लुप्त	१३. मर्धे (मर्ध)
१४. अतत for (अजत)	१५. + कोणाः +
१६. तस्माद् for (तस्मात्)	१७. कोण for (कोणा)
१८. न for (म)	१८. प्रकरणात् for (प्रकरणात्)
२०. यदिग्रिम for (यदिग्रिम)	२१. वेधाः for (वेधा)
२२. प्रथमं for (प्रथम)	२३. दशमांशे for (दशमांशे)

- (ख) १. + अस्मादिदं ज्ञायते यदि नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं क्रांतिवृत्तस्य चिन्हद्वये भवति । यथा
 ज चिन्हे वादचिन्हे तेष्वेवचिन्हेषु ह्यग्रकोणक अनकोणी परमांतररूपी समानी यदि
 लभ्यते । एवं त अमकोण ल अनकोणी परमांतररूपी यदि लभ्यते । तदा व्यास-
 रेखा उच्चगतः चिन्हद्वयमध्ये पतितास्ति भविष्यति । यतः कअलकोण हअतकोणी
 मिथः समानीः स्तः । तस्मात् एतेषां कोणानामर्धं तुल्याह अजतं अज । कअदल
 अद एते अपि समाना भविष्यन्ति । तस्माद् अनकोण जग्रम कोणी मंदफलरूपी
 समानी भविष्यतः । अस्मात् कारणात् यदिग्रिमप्रकरणं तत्र वत्तलमयूसेन बुधस्य
 चत्वारो वेधाः प्रथमं ये कथिता त +

अथ एतेषु चतुर्षु कोणेषु यदि परमांतरकोणाद्वयं समानमुपलभ्यते यथा ह्रस्वकोण क अन कोणी अथवा मग्रतकोण नग्रलकोणी समानावुपलब्धौ तत्र नैवं निश्चयो भवति । उच्चव्यासरेखा ज चिन्हं द चिन्हयोर्मध्ये पततीति ।

कुतः प्रत्येकमंदफलपरमशीघ्रफले एकरूपे न भवतः । तत्संस्कारात् यौ परममंतरकोणी भवतः । तौ समानी कदाचित्क भवतः । एतद् विचारार्हं भवति । तस्माद्विचारो निरूप्यते । यद्यस्य नीचोच्चवृत्त केन्द्रं उच्चात्, अथवा उच्चसन्मुखात् यदा चलितं भवति । तदा मंदफलं वर्धिष्णु भवति । एक पद पर्यन्तं पुनरग्रे अपचितं भवति, उच्च पर्यन्तं वा उच्च सन्मुख पर्यंतं ।

अथ यदा नीचोच्चवृत्तकेन्द्र उच्चादग्रे चलितं भवति, तदा परम शीघ्रफलं वर्धिष्णु भवति । परमनीचकर्णपर्यन्तं इदं शुक्रे उच्चात् षड्राशिपर्यन्तं भवति । बुधे च उच्चमारभ्य राशिचतुष्टयपर्यंतं भवति । उच्चसन्मुखाच्च राशिद्वयपर्यंतं भवति । यदा च परमनीचकर्णा बृहत्कर्णगतं भवति । तदा परम शीघ्रफलं

(क) १. कोणाद्वयं for (कोणाद्वयं)	२. अम for (अम)
३. 'चिन्ह' लुप्त	४. + पश्चिम दिशि +
६. परमा for (परम)	७. द कदाचिद्भवतः for (कदाचित्कभवतः)
८. पदासन्नं for (पदपर्यन्तं)	९. केन्द्रे for (केन्द्र)
१०. शीघ्र for (शीघ्र)	११. + ६ +
१२. यदं for (यदा)	१३. कर्णा for (कर्णा)
१४. गतं for (गत)	

(ख) ५. + एतादृशा एव सन्ति । तेषु वेधेषु नीचोच्चवृत्त केन्द्रं मिथुनस्य दशमांशे कुम्भस्य च दशमांशेस्ति ।

अथ एतेषु चतुर्षु कोणेषु यदि परमान्तरकोण द्वयं समानमुपलभ्यते । यथाह्रस्वकोण क अन कोणी अथवा मग्रतकोण न ग्रलकोणी समानावुपलब्धौ, तत्र नैवं निश्चयो भवति । व्यास उच्च व्यासरेखा जचिन्ह दचिन्हयोर्मध्ये पततीति +

७. कदाचित् भवतः for (कदाचित्कभवतः)	
९ केन्द्रं for (केन्द्र)	११. षड्राशि for (षड्राशि)
१३. कर्णात् for (कर्णा)	१४. गामि for (गत)

अपचितं भवति । इदं शुक्रं नीचादुच्चपर्यन्तं च षड्राशिमध्ये भवति । बुधे राशिष्टदन्तरं राशिद्वयपर्यन्तं भवति । द्वितीयषड्राशिमध्ये अपचितं भवति ।

अथ शुक्रे वा बुधे यस्य राशिष्टद्वयमध्ये उच्चमस्ति । तद्वृत्ताद्ध परममन्तरं पश्चिमदिशि उच्चात्प्रथममेव पूर्वदिशि उच्चात्पृष्ठे यत् परममन्तरं भवति । एतद्वयं मंदफलपरमशीघ्रफलयोर्योगाद्भवति । एतत्परममन्तरद्वयं यदा समानं भवति तदा नीचोच्चवृत्तकेन्द्रस्यान्तरं उच्चाद्दिग्द्वयेऽपि समानं भवति । कुतः यत् उच्चांतरद्वयं समानं न भवति । तदा प्रत्येकमंदफलं परमशीघ्रफलं च महदन्तरस्याधिकं भवति । स्वल्पांतरस्य च स्वल्पं भवति । तदा अधिकद्वययोगः द्वितीयद्वययोगादधिको भवति । कल्पितं च समानं तस्मादनुपपन्नं ।

अथ यत् परममन्तरं पूर्वदिशि उच्चात् प्रथमं पश्चिमदिशि उच्चादग्रे मंदफलपरमशीघ्रफलयोरन्तरादुत्पन्नं यदेतदन्तरद्वयं समानं भवति । तदा नीचोच्चवृत्तस्यान्तरं उच्चाद्दिग्द्वये भवति । तत् साम्यस्य प्रयोजनं नास्ति । कुतः अधि-

(क) १. + च +

२. शुक्रे for (शुक्र) (ख) ३-४-५. लुप्त
६. चतुष्टयादनन्तरं for (ष्टदन्तरं) ७. + यावद् +
८. द्वयं for (द्वय) ९-१०-११-१२. लुप्त

१४. + द्वितीये राशि द्वयानन्तरं राशि चतुष्टयपर्यन्तं षड्राशिमध्ये अपचितं भवति +

१५-१६. लुप्त

१८. फलयोगाद्भवति for (फलयोर्योगाद्भवति)
१९. यद्युच्चांतर for (यत् उच्चांतर) (ख)
२०. 'च' लुप्त (ख) २१. यदि for (यत्) (ख)
२२. वृत्तस्यांतरं for (वृत्तस्यांतर) (ख) २३. + यत् + (ख)

(ख) ६. राशिचतुष्टयादनन्तरं for (राशिष्टदन्तरं)

७. षड्राशि for (राशि)

१३. + राशिद्वयादनन्तरं राशिचतुष्टयं यावद् +

१५-१६ राशिद्वयस्यमध्ये for (राशिष्टद्वयमध्ये) १७ + परं +

कस्य प्रमाणद्वयस्यांतरं न्यूनप्रमाणयोरंतरं तुल्यं भवति । पुनरपि वृत्ते वृत्तस्य तृतीयांशं उच्चसन्मुखप्रदेशेस्ति । तत्रशे पूर्वदिग्जनितं उच्चात्प्रथमेव यत्परममंतरं पश्चिमदिशि उच्चसन्मुखप्रदेशात् अगपरममंतरं यदेतत्परममंतरद्वयं समानं भवति । तदा नीचोच्चवृत्ते केन्द्रस्यांतरं उच्चसन्मुखात् दिग्द्वयेऽपि । अथवा उच्चादुभयदिशि समानं भवति । यदि परममंतरं पश्चिमदिक्कं उच्चसन्मुखात् प्रथमं पुनः पूर्वदिग्द्वयुच्चसन्मुखात् अग्रयत्परममंतरं एतद्वयं समानं चेत् तदा नीचोच्चवृत्तकेन्द्रस्यांतरं उच्चसन्मुखादिग्द्वये । अथवा उच्चादिग्द्वये समानं भवतीत्यस्य प्रयोजनं नास्ति । यतः अधिकं प्रमाणद्वययोगः न्यूनप्रमाणद्वययोगस्य समानं भवति । अधिकप्रमाणद्वययोर्न्यूनप्रमाणद्वयांतरस्य कदाचित्समानं भवति ।

अथ शुक्रस्य यस्मिन्नर्थे नीचमस्ति, तद्वृत्तार्धं तस्य पश्चिमदिशि यन्नीचा-

(क) १. अधिकप्रमाण for (अधिकस्य प्रमाण) (ख)

४. तृतीयांशे for (तृतीयांश)

५. + यत् +

६. 'स्ति' लुप्त

७. 'शे' लुप्त

८. प्रथममेव for (प्रथमेव)

९. 'अग' लुप्त

१०. पदे for (यद्)

११. वृत्त for (वृत्ते) (ख)

१२. अनुस्वार लुप्त

१३. + यतः अधिक प्रमाणद्वययोगः न्यूनप्रमाणयोर्योगादधिको भवति समो न भवति +

१४. अग्रे for (अग्र) (ख)

१५. च for (चेत्)

१६. 'अथवा' लुप्त

१७. 'दिग्' लुप्त

१८-२५. लुप्त

२६. द्वयांतरं for (द्वययोर्नंतरं)

२७. + कदाचिन् +

२८. यस्यार्थे for (यस्मिन्नर्थे)

(ख) २. रंतरतुल्यं for (रंतरं तुल्यं)

३. + यस्मिन् +

६. प्रदेशोस्ति for (प्रदेशेस्ति)

७. तत्र त्र्यंशे for (तत्रशे)

८. अग्रे for (अग्र)

१०. यदेतत् for (यद्देतत्)

२४. समो न for (समानं)

२८. यस्मिन् वृत्तार्धे for (यस्मिन्नर्थे)

त्प्रागेव परममन्तरं पूर्वदिशि यन्नीचादग्रे परममन्तरं पूर्वदिशि यन्नीचादग्रे
परममन्तरं एतद्वयं मंदफलं परमशीघ्रफलस्यांतराज्जातं । यद्येतत् परममन्तरद्वयं
समानं भवति, तदा नीचोच्चवृत्तकेन्द्रस्य नीचादुभयदिश्यन्तरं समानं भविष्यति ।

अथ यदि परमांतरद्वयं समानं भवति । नीचोच्चवृत्तकेन्द्रस्य च अन्तरं
नीचात् महद्भवति । तस्य मंदफलं द्वितीयमंदफलान्महद्भवति । परमशीघ्रफलं
महदन्तरस्य स्वल्पं भवति । एवं महदन्तरं मंदफलं महदन्तरपरमशीघ्रफलादि
शोध्यते । तदा परममन्तरं महद्भवति । कल्पितं च समानं तस्मादिदमनुपपन्नं ।
यदि परममन्तरं पूर्वदिक्कं नीचात् प्रथमं भवति, पश्चिमदिक्कं परममन्तरं यदि
नीचादग्रे भवति, तदा नीचोच्चवृत्तं केन्द्रास्यांतरमुभयदिश्यन्तरं समानं भवतीति,
नास्ति । कुतः यतः अधिकप्रमाणात् यन्न्यूनप्रमाणं योगः अन्यस्मादधिक प्रमाणात्
यन्न्यूनप्रमाणं यच्च न्यूनप्रमाणादधिकप्रमाणं तयोयोगेन सामं भवितुमर्हति ।

(क) १-२-३ लुप्त

४. यन्नीत्प्रागेव for (यन्नीचात्प्रागेव)

५. अनुस्वार लुप्त

६. परमांतरद्वयं for (परमन्तरद्वयं) (ख)

७. कुतः for (अथ)

८. + नीचादुभयदिश्यन्तरं समानं न चेत् तदा नीचोच्चवृत्तकेन्द्रस्य च + (ख)

९. 'नी' लुप्त

१०. 'वृ' लुप्त

११. फलाद्यदि for ('फलादि') (ख)

१२. + वसिष्ठ +

१३. + स्वल्पं भवति द्वितीयदिश्यन्तरमन्दफलं तत्रत्यपरमशीघ्रफलाद्यदि शोध्यते
तदा परममन्तरं + (ख)

१४. + कल्पितं च समानं तस्मादिदमनु +

१५. 'वृ' लुप्त

१६. केन्द्रास्यांतर for (केन्द्रास्यांतर)

१७. + प्रयोजनं +

१८. प्रमाण for (प्रमाणात्)

१९. न्यून for (यन्न्यून)

२०. प्रमाणायो for (प्रमाणं)

२१. योगः for (योगः)

२२. साम्यं for (सामं) (ख)

(ख) ३. 'पूर्वदिशि—परममन्तरं' लुप्त

१७. + निश्चयो +

१८-१९-२०-२१. प्रमाणन्यूनप्रमाणायोयोगः for (प्रमाणात् यन्न्यूनप्रमाणं योगः)

अथ बुधे अवशेष चापद्वये तदेव बोध्यं यत् शुक्रनीचे कथितं ।

अथ उच्चस्य या दिक् या च नीचदिक् अनयो^१स्यर्वेधोपलब्धपरमांतरेण भवति । महदंतरेण^२ नीचदिक् स्वल्पांतरेणोच्चदिक् ज्ञेया, पुनः प्रोक्तप्रकारेण^३ उच्चनीचज्ञानं भविष्यति ।

अथ शुक्रबुधयोः यावंतो वेधा वृत्तमयूसेन कृता, तेषु सर्वेष्वपि प्रकारेषु उक्त-^४युक्तयो भवन्ति । परं च शुक्रनीच वेधेषु न भवति ।

अथ च तादृश नीचवेधास्तेनोपलब्धाः । अत एव शुक्रस्योच्चगतिः परमार्थ-^५की नोपलब्धा बुधस्य चोपलब्धा ।

इति षष्ठ प्रकरणम् ।

—:०:—

(क) १. 'स्य' लुप्त

२. + दिग्ज्ञानं +

३. + उच्चस्य या दिक् या च नीचदिक् अनयोर्वेधोपलब्धपरमांतरेण दिग्ज्ञानं भवति, महदन्तरेण नीच दिक् स्वल्पांतरेणोच्च दिक् ज्ञेया पुनः प्रोक्त प्रकारेण +

४. वत्त for (वृत्त)

५. 'उक्त' लुप्त

६. उक्तयो for (युक्तयो)

७. वातशनी च for (अथ च)

८. वेधास्तेन नोपलब्धा for (वेधास्तेनोपलब्धाः)

(ख) १. अनयोर्ज्ञानवेधोपलब्ध for (अनयोस्यर्वेधोपलब्ध)

७. वत्त for (वृत्त)

४. वातादृश for (च तादृश)

८. वेधास्तेन नोपलब्धाः for (वेधास्तेनोपलब्धाः)

२. पारमार्थकी for (परमार्थकी)

अथ सप्तम प्रकरणम्

तत्र बुधस्योच्चस्थेन^१ उच्चगत्योर्विचारो निरूप्यते । एतदज्ञानार्थं बुधवेधाः^२ तदा^३ कृताः, तदा सूर्यादित्यंतदूरगो बुधः स्थितः, तेषु वेधेषु वेधद्वयं तादृशं गृहीतं, बुधः एकस्मिन्सूर्यात्पूर्वदिशि परमांतरस्थः^४ द्वितीयवेधे परमांतरं पश्चिमदिशि बुधस्यांतरं मध्यमसूर्यात् दिग्द्वयेऽपि समानं^५, तयोर्मध्यैको वेधः अजर्यानुससंज्ञकस्य षोडशे^६ सन्ने प्रथमरात्री फामानूससंज्ञकस्य षोडसोसस्य सप्तदश तुल्यतारीके^७ जानुलहलक् संज्ञयंत्रेण रोहिणीर^८ नक्षत्रस्य वेधे^९ कृत्वा अस्य वेधः कृतः । तत्र स्पष्टो बुधश्चोपलब्धः^{१०} ११।११०, तत्र मध्यमो^{११} १०।१४५, तत्र परममंतरं पश्चिमदिश्युपलब्धं २१।१५ । पुनः अजर्यानुससंज्ञकस्याष्टदशे^{१२} सन्ने अनीकीसंज्ञमासस्य एकोनविंशतितारीके^{१३} पश्चिमरात्री गोलयंत्रेण रोहिणीनक्षत्रं विध्वा पश्चाद्बुधवेधः कृतः । तत्र स्पष्टो बुधश्चोपलब्धः ११।१४५, तत्र मध्यमो^{१४} २।१०।०, तत्र पूर्वदिशि परममंतरं २१।१५ तावन्मितमेवोपलब्धं, एवं वेधितस्थानद्वयस्य मध्य-

(क) १. स्थानोच्च for (स्थेनउच्च)

३. यदा for (तदा)

५. लुप्त 'सूर्यात्'

६. + १६ +

१२. लुप्त (ख)

१४. तारीखे for (तारीके)

१६. 'र' लुप्त, (ख)

१८. + बु + (ख)

२०. कं: for (कं)

२२. + १६ +

२४. 'ड' लुप्त

२. बोधाः for (वेधा)

४. + येषु +

६. विसर्गं लुप्त

११. संज्ञमासस्य for (संज्ञकस्य) (ख)

१३. + १७ +

१५. + गोल +

१७. वेधं for (वेधे) (ख)

१९. ११।२।० for (११।१।०)

२१. + १८ +

२३. तारीखे for (तारीके)

(ख) ६. परमांतरस्थं for (परमांतरस्थः)

८. समानांतयो for (समानंतयो)

२५. 'मध्य' लुप्त

७. + स्थः +

१०. पूर्वरात्री for (प्रथमरात्री)

मध्यमसूर्ययोर्योगाद्ध^३तुल्यमुपलब्धं ०।१।१२३०। इदं उच्चस्थानं वा नीचस्थानं जातं। पुनरस्मात् अंतुनीससंज्ञकस्य प्रथमसन्ने अनीकीसंज्ञमासस्य प्रथमतारीके पूर्वरात्रौ तेनैव यंत्रेण मघानक्षत्रं विध्वा पुनर्बुधवेधः कृतः। तत्र स्पष्टो बुधश्चोपलब्धः ३।७।०, तत्र मध्यमोऽर्कः २।१०।३०, एवमत्र परममंतरं जातं, पश्चिमदिशि २६।३०, पुनः अंतुनीससंज्ञकस्य चतुर्थसन्ने फामानूस संज्ञकस्य चतुर्थसन्ने फामानूस संज्ञकस्य ऊनविंशति तारीकं पश्चिमरात्रौ वेधः कृतः। ज्येष्ठा नक्षत्रं विध्वा वेधश्चोपलब्धः १।१३।३०, तत्र मध्यमोऽर्कः १०।१०।० पूर्वदिशि परममंतरं जातं २६।३०। अत्रापि तदेवोपलब्धं एवं वेधितस्थानद्वयमध्यमुपलब्धं ६।१०।१५, एवं उच्चनीचस्थाने मेषतुल्योः वेधद्वये दशांशरूपलब्धं।

अथ पूर्वे कृताः ये वेधाः, ते प्रदर्श्यन्ते। ज्येष्ठसंज्ञकस्य त्रयोविंशतितमे वर्षे इदं दर्शनमासस्य एकविंशति तारीके जनबुलजदिसंज्ञनक्षत्रं यत् मकरराशि-पुच्छस्थमस्ति। तस्मादुत्तरदिशि चन्द्रस्य व्यासत्रिगुणतुल्यांतरे बुधे दृष्टः, तत्र

(क) १-२-३-४.. 'मध्यम—तुल्य' लुप्त ५. ०।१।५२।३० for (०।१।१२३०) (ख)

६. इदमुच्चस्थानं for (इदं उच्चस्थानं) ७. पुनरस्माभिः for (पुनरस्मात्) (ख)

८. अंतुनीस् for (अंतुनीस्)

९. मासस्यैकविंशतितारीके for (मासस्य प्रथमतारीके)

१०. + तत्र +

११. ३।७।० for (३।७।०)

१२. २०।१०।३० for (२।१०।३०)

१३-१४-१५. लुप्त

१६. एवमुच्च for (एवं उच्च)

१७. स्थानं for (स्थाने) (ख)

१८. + पि मेषे तुलायां च +

१९. दशांशं for (दशांशे)

२०. वेधास्ते for (वेधाः ते) (ख)

२२. तम २३ for (तमे वर्षे)

२३. इदम् for (इदम्)

२४. + २१ +

२५. तारीके for (तारीके)

२६. जनबुलजदी for (जनबुलजदि)

२७. मस्ति for (मस्ति)

२८. बुधोस्ति for (बुधे)

२९. 'दृष्टः' लुप्त

(ख) १०. 'चतुर्थ—संज्ञकस्य' लुप्त

१८. वेधद्वयेन for (वेधद्वये)

१९. दशांशरूपलब्धं for (दशांशरूपलब्धं)

२१. प्रदर्शते for (प्रदर्श्यते)

२२. तम for (तमे)

२६. जनबुलजदि for (जनबुलजदि)

२८-२९. बुधो दृष्टः for (बुधेदृष्टः)

बुध^१पुनःस्सरस्य संनः ४८ दक्षवाक्^२ संज्ञमासे अष्टादशमिते^३ तारीके^४ तत्कालीन
तन्नक्षत्रध्रुवः ९।२२।२० मध्यमोऽर्कः १०।१८।१० । तत्र बुधस्य पूर्वदिशि मध्यमार्कात्
परमन्तरं जातं २५।५० । अस्य पश्चिमदिश्यन्तरं तत्तुल्यं नोपलब्धं परं च तदा
संन अन्तरद्वयेन^५ मयानेन प्रकारेण निष्कासितं । तस्मिन्नेव सन्ने^६ तूरन्संज्ञमासस्य
चतुर्थतारीके^{११} सायंकाले वेधः कृतः । तेन नक्षत्रेण साद्धं^{१२} मेककदंबवृत्ते^{१३} उपलब्ध
यन्नक्षत्र ब्रह्महृदय मूर्त्तिपादवृषशृंगयुती अस्ति । तत्र दक्षिणदिशि तेन सह बुध-
स्यान्तरं त्रिगुणितचन्द्रव्यासतुल्यमासीत् । तत्र फाफामानुसंज्ञमासस्य प्रथम
तारीके^{१५} मासीत् । एव तत्र स्पष्टो बुधः १।२३।४० मध्यमोऽर्कः ०।२६।३० । तत्र पश्चिम-
दिशि परमन्तरं २४।१० पुनर्जयून्संज्ञकस्य अष्टाविंशति सन्ने^{१८} ददन्तून्संज्ञ-
मासस्य सप्तमतारीके^{२१} प्रथमरात्री दृष्टः । तत्र पुनर्वसुनक्षत्रयोर्दक्षिणनक्षत्रं तत्^{२२}
बुधश्चैककदंबवृत्ते^{२३} दक्षिणदिशि^{२४} उपलब्धः । तत्र बुधस्य दक्षिणदिश्यन्तरं एतन्न-

- (क) १. बुरन्तनस्सरस्य for (बुधपुनःस्सरस्य) २. ४८६ सुवाक् for (४८ दक्षवाक्)
३. अष्टादशमित for (अष्टादशमिते) ४. तारीषे for (तारीके)
५. 'तन्' लुप्त ६. + तत्र + (ख)
८. 'न' लुप्त १०. तूरन् for (तूरन्)
११. तारीते for (तारीके)
१३. मस्ति for (मासीत्)
१५. तारीके for (तारीक)
१७. + दक्षिण +
१९. ददन्तून् for (ददन्तून्स)
२१. + यन्नक्षत्रं +
२३. 'नक्षत्र' लुप्त
१४. 'फा' लुप्त, अनुस्वार लुप्त
१६. 'मासीत्' लुप्त
१८. मध्यमार्कः for (मध्यमोऽर्कः)
२०. सप्त ७ मतारीके for (सप्तमतारीके)
२२. दक्षिणं for (दक्षिण)
२५-२६. 'दक्षिण दिशि' लुप्त
(ख) १. बुधपुनःस्सरस्य for (बुधपुनःस्सरस्य) २. ४८६ सुवाक् for (४८ दक्षवाक्)
७. परममन्तरं for (परमन्तरं) ८. द्वये for (द्वयेन)
९. + वसन्ने + १२. उपलब्धः for (उपलब्ध)
१३. तुल्यमस्तु for (तुल्यमासीद्) १४. अनुस्वार लुप्त
१९. ददन्तून् संज्ञ for (ददन्तून्संज्ञ) २१. यदक्षिण for (दक्षिण)
२४. तदात् for (तत्)

क्षत्रद्वयांतरद्विगुणं चन्द्रव्यासतृतीयांशोनप्राप्तं^५ । तत्र बुत्स्वनस्सरीयसन्न ४६१
 फर्मुसी संज्ञ मासस्य षष्ठतारीके स्पष्टो बुधः २।२९।२०, मध्यमसूर्यः २।२।५०^६ । तत्र
 पश्चिमदिशि परममंतरं २६।३०, तत्र वेधद्वयमध्यमार्कयोरंतरं ३३।२० एतद्वेध-
 द्वयजनितपरमांतरमध्ये यदल्पं तेन सहांतरं १।४० । इदं वेधमध्यमं सूर्यातिरेण
 गुणितं ५ वेध परमांतरातिरेण भुक्तं लब्धं २४।० मध्यमसूर्यांशमांतरस्य मध्यमो
 लब्धः । इदं ख मध्यमसूर्ये योजितं, इदमेवं इष्टपरमांतरस्य मध्यमोऽर्को जातः^७ ।
 एतदनुसारेणोच्चस्थानं ०।५।५५० पुनः जयूनुस् संज्ञकस्य चतुर्विंशतितमसं ने लावं-
 तन्मासस्य अष्टाविंशतितमतारीके प्रथमरात्रौ वेधः कृतः । तत्र अवर्त्तस वेधानुसारेण

(क) २. द्विगुणं for (द्विगुण)

३. व्यासा for (व्यास)

४. तृतीयांशेन for (तृतीयांशेन)

५. उपलब्धं for (प्राप्तम्)

६. बुत्स्वनस्सरीय for (बुत्स्वनस्सरीय)

७. तारीपेन for (तारीके)

८. + त्र +

९. २।२।१० for (२।२।५०)

१०. + परमांतरयोरन्तरं २।२० इष्टपरममन्तरं २५।५० अस्य पुनः वेधद्व-
 जनित +

११. मध्यमांतरेण for (मध्यमं)

१२. 'सूर्यातिरेण' लुप्त

१३. अनुस्वार लुप्त, '५' अंक लुप्त

१५. भक्त for (भुक्त)

१६-१७-१८. लुप्त

१९. मध्यमांशो for (मध्यमो)

२०. स्वल्प for (ख) (ख)

२१. मध्यमे for (मध्यम)

२२. 'सूर्ये' लुप्त

२३. अनुस्वार लुप्त (ख)

२४. 'ऽर्को' लुप्त

२५. + १।२३।३० +

२६. ०।५।५० for (०।५।५५०) (ख)

२७. + २८ +

(ख) १. द्वयांतरात् for (द्वयांतर)

४. तृतीयांशेन for (तृतीयांशे)

६. बुत्स्वनस्सरीय सन्नः for (बुत्स्वनस्सरीय) ८. + तत्र +

१०. + परमांतरयोरन्तरं २।२० इष्ट परममंतरं २५।५० अस्य पुनः वेधद्वय जनित +

१४. परमांतरेण for (परममंतरातिरेण) १८. 'मांतरस्य' लुप्त

१९. 'मध्यमो' लुप्त

चित्रायाः अंशत्रयांतरेण तत्र बुस्त्वनस्सरीय ४६६ संनः माऊसीसंज्ञमासस्य
 त्रिशतमतारीके स्पष्टो बुधः ५१६।३० मध्यमोऽर्कः ४।५७।५०, तत्र परममंतर-
 पश्चिमदिशि २१।४० । अत्र परममंतरं यत्पूर्वदिक्कं तत् वेधद्वयेनोपलब्धं ।
 तत्र प्रथमवेधस्तु किल्दानीयसंज्ञकस्य पंचसप्ततितुल्यसंने जयूससंज्ञमासस्य
 चतुर्दशतारीके तत्र पश्चिमरात्रौ तुलाराशिदक्षिणशिक्यस्थ नक्षत्रासन्नास्ति ।
 तत्र बुस्त्वनस्सरीयसंनः तीथसंज्ञमासस्य दशमतारीके तत्र स्पष्टो बुधः ६।१४।१०,
 तत्र मध्यमोऽर्कः ७।५।१०, तत्र पूर्वदिशि परममंतरं २१।०, द्वितीयवेधस्तु किल्
 दानीनसंज्ञकस्य सप्तपष्टिमितसंने ईलाकसंज्ञमासस्य तत्र अनुराधा नक्षत्रासं,

- (क) १. + पश्चादासीन + २. बुस्तुस्सरीय ४८६ for (बुस्त्वनस्सरीय)
 ३. माहुकी for (माऊसी)
 ४. तारीये for (तारीके)
 ५. + तत्र + ६. ५।१६।३० for (५।१८।३०) (ख)
 ७. ४।२७।५० for (४।५७।५०) (ख) ८. मन्तरं for (मन्तर) (ख)
 ११. पंचसप्तति ७५ तुल्य for (प्रतितुल्य) १२. तारीखे for (तारीके)
 १४. सिक्कस्थ for (शिक्यस्थ) (ख) १५. नक्षत्रात् for (नक्षत्रा) (ख)
 १६. + साद्धं दण्डप्रमाणेन बुधः पृष्ठेस्ति +
 १७. बुरन्तनस्सरीय for (बुस्त्वनस्सरीय)
 १८. + द्वादशाधिकं पंचशतमितः ५१२ +
 १९. तीन for (तीथ) २०. + १० +
 २१. किल्दानीन् for (किल्दानीन) २२. + ६७ +
 २३. ईलावस् for (ईलाकस्) (ख) २४. + पंचदश १५ तारीखे +
 २५. नक्षत्रात् for (नक्षत्रा)
 २६. + पृष्ठे साद्धं दण्ड १।१।२ तुल्यांतरितः +
 (ख) १. + पृष्ठेस्ति पश्चादासीत् +
 २. बुस्तनस्सरीय ४८६ for (बुस्त्वनस्सरीय ४६६)
 ६. २१।४० for (३१।४०) ११. सप्तति for (सप्तति)
 १०. किल् for (किल)
 १३. तुलाराशि for (तुलाराशि) १६. सन्न उपलब्ध for (सन्नास्ति)
 १७. बुस्तनस्सरीय for (बुस्त्वनस्सरीय)
 २४. + पंचदशतारीके + २६. संन उपलब्धः for (सं)

तत्र बु^१स्त्वन^२स्सरीयसंन ५०४ ती^३थसंज्ञमासस्य अष्टाविंशति तारीके तत्र स्पष्टो बुधः ७।२।२० मध्यमोऽर्कः ७।२४।५० । तत्र परममंतरं पूर्वदिशि २२।३० । एवं वेधद्वये मध्यमयोरंतरं ११।४० वेधद्वय परमांतरं तरं १।३० इष्ट परममंतरं २१।४० । अस्य पुनः परमांतरं मध्ये यत्स्वल्पमंतरस्य चांतरं ०।४०, इदं मध्यमयोरंतरेण गुणितं परमांतरेण भक्तं लब्धं १।०, इदं स्वल्पमध्यमे योजितं जातमिष्टं परमांतर मध्यमः ७।१४।१०, एतदनुसारेण उच्चस्थलं तुलाराशौ षडंशैर्जातं ६।६ । अस्मिन् वेधे पूर्वाचार्यकृतवेधे चांतरं चतुःशत ४०० वर्षासन्नं जातं । एवं पूर्वाचार्यकृतवेधमारभ्येदानीं त^{१६}कालपर्यन्तं कालान्तरं ४०० । तत्र षडंशमारभ्येदशींशंपर्यंत उच्चश्चलितः । एवं चतुःशतवर्षैरंशचतुष्टयांतरमुपलब्धं । तस्मात् ज्ञायते, अस्य गतिः नक्षत्रगतितुल्यास्ति ।

इति सप्तमप्रकरणम् ।

- (क) १. बु^१रन्तन^२स्सरीय for (बु^१स्त्वन^२स्सरीय) २. ती^३थ for (तीथ)
 ३. + २८ +
 ४. + ११।४० + ५. लुप्त
 ६. परमांतरयोरन्तरं for (परमांतरन्तरं) ७. 'म' लुप्त
 ८. अनुस्वार लुप्त, (ख) ९. मन्तरं तस्य for (मन्तरस्य)
 ११. स्वल्पमे for (स्वल्पमध्यमे) १२. अनुस्वार लुप्त
 १३. + व्यास + १४. षडंशे जातं for (षडंशैर्जातं)
 १५. एवं for (एव) १६. 'त काल' लुप्त
 १८. मारभ्य for (मारभ्ये) १९. दशांश for (दशींशं)
 २०. मुच्चश्चलितः for (उच्चश्चलितः) २१. तद् for (तस्मात्)

- (ख) १. बु^१रन्तन^२स्सरीय सन्नः for (बु^१स्त्वन^२स्सरीय संन)
 १०. परमांतरांतरेण for (परमान्तरांतरेण)
 १६. पर्यंतं for (पर्यंत) १७. कालान्तरे for (कालान्तरं)
 २१. तस्माद् for (तस्मात्)

अथाष्टमं प्रकरणम्

अत्र बुधः परमं नीचस्थानं वारद्वयमायाति इति विचार्यते यदा मध्यम-
सूर्यः बुधोच्च तुल्यः ।

अथ च षड्भोच्चतुल्यः आसीत् । तदा स्पष्टबुधस्य मध्यमसूर्यात् परमंतरं
वेधेन ज्ञातं । अजयान्नसू सन्ने एकोनविंशतितमे असुरमासे पंचदशतारीके अपर-
रात्री आतुल हलक् यंत्रेण मघानक्षत्रात् वेधः कृतः । तत्र ज्ञातस्पष्टध्रुवकः ५।२०।१२
तत्र मध्यमसूर्यः ६।१।१५ परमंतरं ११।३ पुनस्तस्मिन्नेव सन्ने माखूरमासे एकोन-
विंशतितमे तारीखे पूर्वरात्रे रोहिणीनक्षत्राद्वेधः कृतः । तत्र प्राप्तस्पष्टध्रुवकः
१।४।२०; तत्र मध्यमसूर्यः ०।११।५ परमंतरं अं २३।१५ तेनेदं निश्चितं अस्योच्चं
तुलायामस्तीति ।

अथ पंचम क्षेत्रम्

अचिन्हं उच्चकल्पितं, तस्मात् षड्भांते जचिन्हं नीचं कल्पितं, चिन्हद्वयगता
अजरेखा कार्यो । व्यासे वा चिन्हं भूकेन्द्रं कल्पितं, पुनः अचिन्हं जचिन्होपरि

(क) १. अनुस्वार लुप्त

३. + स +

६. असुर for (असुर) (ख)

८. 'ल' लुप्त

११. सूर्यः for (सूर्य)

१३-१४-१५-१६. लुप्त

१८. 'अ' लुप्त

२०. उच्चं for (उच्च)

२२. 'नीच' लुप्त

२४. 'चिन्ह' लुप्त

२. तीति for (तिइति)

५. + १६ +

७. जातुल् for (आतुल)

९. तत for (तत्र)

१२. पूर्वरात्री for (पूर्वरात्रे)

१७. प्राप्तः for (प्राप्त) (ख)

१९. निश्चिदं for (निश्चितं)

२१. नीचं (for तस्मात्)

२३. व for (वा)

२५. चिह्नयोपरि for (चिन्होपरि)

(ख) ४. षड्भोच्च for (षड्भोच्च)

२४. चिन्ह for (चिन्ह)

१०. ज्ञातः for (ज्ञात)

नीचोच्चवृत्तद्वयं कार्यं । वचिन्हात् वदरेखा वहरेखा च नीचोच्चवृत्तपालिसंलग्ना कार्या । अचिन्हात् जचिन्हाच्च अदरेखा जहरेखा च संपातसंलग्ना कार्या । अवदकोणः तुलायां परमंतररूपः अं १६।३, अस्य ज्या १६।३४।३० । इदं अदरेखामानं अवेषष्टिस्तन्मानेन पुनः जवहकोणः मेघे परमंतररूपः अं १६।३, अस्य ज्या १६।३४।३०, इदं अदरेखामानं अवेषष्टिस्तन्मानेन पुनः जवहकोणः मेघे परमंतररूपः अं २३।१५, अस्य ज्या २३।४१ । इदं जवे षष्टिस्तन्मानेन जत प्रमाणं ।

अथ अदरेखा जहरेखा तुल्यास्ति । तस्मात् व षष्टिस्तत्प्रमाणेन वजरेखा ४९।३४।३०, एवं समग्रा अजरेखा १०६।३४।३०, अस्याद्धं अभरेखा ५४।४७ शेषं वभरेखा ५।१३ ।

अथ भचिन्हं प्रतिवृत्त केन्द्रं वा भ्रामकवृत्तकेन्द्रं यदि प्रतिवृत्तकेन्द्रं स्यात् । तदा मेघस्य परमांतरं सर्वेभ्यो परमांतरेभ्योधिकं भवेत् । यतो वचिन्हात् निसृता प्रतिवृत्तपालिलग्न्या यावत्त्यः रेखास्ताभ्यो वजरेखा न्यूनास्ति । परं च महत्पर-

(क) १. नीचोच्चतद्वयं for (नीचोच्चवृत्तद्वयं)

२. + वहरेखा +

४. अवदकोण for (अचिन्हात्)

६. कोणो for (कोणः)

३. नीचोच्चो for (नीचोच्च)

५. 'सं' लुप्त

७. परमांतर for (परमन्तर)

८-२१. लुप्त

२२. तत्प्रमाणेन for (तन्मानेन) (ख)

२३. जह for (जत) (ख)

२४. अवे for (व)

२६. अस्याद्धं for (अस्याद्धं) (ख)

२७. ५।२३ for (५।१३)

२८. केन्द्रं for (केन्द्र) (ख)

२९-३०-३१. लुप्त

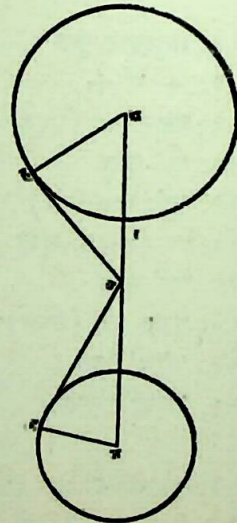
३२. निसृताः for (निसृता)

३३. लग्नाः for (लग्ना)

(ख) ८. 'अं १६।३ - परमांतर-रूपः' लुप्त

२४. तस्माद् for (तस्मात् व)

२५. + अरेखायां +

मांतरं कुंभमिथुनयोरुपलभ्यते । ततो ज्ञातं भविष्यं भ्रामकवृत्तस्य केन्द्रमस्ति । अस्य केन्द्रस्य परितो प्रतिवृत्तकेन्द्रं विलोमं भ्रमति । अत एव प्रतिवृत्त-
नीचोच्चकेन्द्रं परमनीचकर्णं एकस्मिन् भगणे वारद्वयं भ्रमति ।

अथ पूर्वप्रकरणे कथितवेधचतुष्टयेन ज्ञातं मिथुनकुंभयोः परमांतराणि
मेषपरमांतरात् अन्य राशि परमांतराच्चाधिकमस्ति । तद्वयं मिथः समानमस्ति ।
यतस्तेषु वेधचतुष्टयेषु प्रथमचतुर्थवेधौ मध्यमसूर्ये कुंभराशेर्दशमांशस्य जातौ ।
तत्र प्रथमवेधे पश्चिमदिशि परमंतरं २१।२५ चतुर्थवेधे पूर्वदिशि परममंतरं २६।३०,
अनयोर्योगः ४७।४५ ।

अथ द्वितीयतृतीयवेधे मध्यमार्कः २।१०, अत्र परमांतराणि कुंभ परमां-
तरतुल्यानि जातानि । तत्र पश्चिमंतरं पूर्वांतरेण तुल्यं पूर्वांतरं च पश्चिमांतरेण
तुल्यं पूर्वांतरेण तुल्यमिति द्वयोर्योगो योगतुल्योस्ति । तत्र मेष परमांतराणां योगः
४६३० ।

अथ पश्चिमदिक्कं परममंतरं वेधजनितं पूर्वं कथितं २३।१५, अत्र पूर्व-
दिक्क मंतरं मेषोत्थं पश्चिमांतरेण तुल्यं तस्मिन् मिथुनकुंभयोरधिकौ जातौ ।

इति अष्टम प्रकरणम् ।

(क) १. विलोमं for (विलोमं)	२. लुप्त
४. चाधिकानि for (च्चाधिक)	५. सन्ति for (मस्ति)
६. दशमांशे for (दशमांशस्य)	८. परममन्तरं for (परमन्तर)
९. २१।१५ for (२१।२५)	
१०. पश्चिममन्तरं for (पश्चिमन्तरं)	११. तुल्यं for (तुल्य)
१२-१३. लुप्त, (ख)	१४. द्वया for (द्वयो)
१५. 'योगो' लुप्त	१६. योग for (योग)
१७. परमांतरयोर्योगः for (परमांतराणां)	१८. ४६।३० for (४६३०)
१९. वेधा for (वेध)	२०. कथितं for (कथित) (ख)
२१. तस्मान् for (तस्मिन्)	
(ख) २. प्रतिवृत्ते for (प्रतिवृत्त)	३. कल्पित for (कथित)
६. दशमांशस्य for (दशमांशस्य)	७. पूर्वदिशि for (पश्चिमदिशि)

अथ नवम प्रकरणम्

तत्र बुधस्य परमफलप्रमाणानि प्रदर्श्यते । अत्र प्रकरणे^२ केन्द्रादीनां^३ ताराणि^४ नीचोच्चवृत्तव्यासाद्वा^५नि च निश्चीयन्ते । इदं बुधस्य वेधद्वयस्य^६ पश्चिमपूर्वपरमां-
तरद्वयेन यत्रास्य मध्यमः उच्चाद्राशित्रयांतरितो भवति । तत्रैताभ्यां^७ निश्चयः
क्रियते । यतोत्र मंदफलं परमं भवति ।

अथ सावनसंज्ञगणकेन अजर्यानुसंज्ञस्य चतुर्दशसंज्ञे^८ मासूरीसंज्ञ-
मासस्य^९ एकोविंशति^{१०} तारीके^{११} संध्यासमये बुधः मघानक्षात्साद्वा^{१२}श त्रयेणाग्रे^{१३} प्राप्तः,
तत्समये स्पष्टो बुधः ४।६।२० मध्यमोर्कः ३१।५ । तत्र पश्चिमदिशि परममंतरं^{१४}
२६।१५ ।

अथ मयापि अंतूनीस्^{१५} संज्ञकस्य मासूरीमासस्य^{१६} एक विंशति तारीके^{१७}
रोहिणी नक्षत्राद्वेधः कृतः । तत्र स्पष्टो बुध ध्रुवकः २।२०।५ मध्यमोर्कः ३।१०।२०,
तत्र पूर्व दिशि परममंतरं^{१८} २०।१५ ।

अथ षष्ठ क्षेत्रम्

तत्र अजरेखा उच्च उच्च सन्मुखैर्योगः^{१९} व्यासः कल्पितः ।

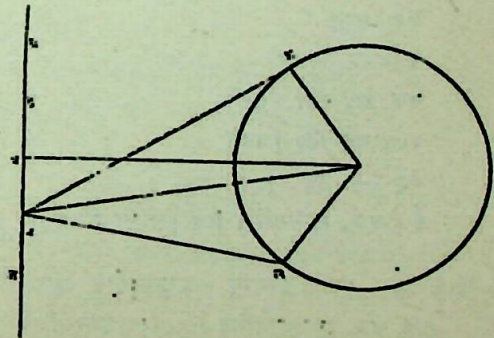
(क) १. प्रदर्शते for (प्रदर्श्यते) (ख)	५. केन्द्रान्तराणि for (केन्द्रादीनां)
३. + पूर्व +	६. 'पूर्व' लुप्त
७. तत्रैताभ्यां for (तत्रैताभ्याम्)	८. अनुस्वार लुप्त
९. + १४ +	१०. + न + (एकोनविंशति) (ख)
११. + १६ +	१२. तारीके for (तारीके)
१४. + ३।३० +	१५. त्रयेणाग्रे पृष्ठे for (त्रयेणाग्रे)
१६. उपलब्धः for (प्राप्तः)	१७. ३।१०।५ for (३।१।५)
१८. अंतूनीस् for (अंतूनीस्)	१९. + द्वितीयसन्ने +
२०. + तत्र +	२२. 'उच्च' लुप्त
२३. सन्मुखैर्योगतव्यासः for (सन्मुखैर्योगः व्यासः) (ख)	

(ख) २. भूकेन्द्रादीना for (केन्द्रादीनां)	४. मंतराणि for (तराणि)
१०-११. एकोनविंशति for (एकोविंशति)	१३. मघानक्षात् for (मघानक्षात्)
१५. त्रयेणाग्रे for (त्रयेणाग्रे)	२१. षष्ठं for (षष्ठ)

अथ अचिन्हमुच्चं जचिन्ह अस्य सन्मुखं वचिन्हं भूकेन्द्रं जचिन्हं भ्रामक-
वृत्तकेन्द्रं वचिन्हमभिचारकेन्द्रं च कल्पितं । अस्योपरि वतलंवः कार्यः, यतो न
वेधद्वयं नीचोच्चवृत्तकेन्द्रराशि त्रयांतरासंज्ञमस्ति । पुनस्तच्चिन्हांनीचोच्चवृत्तं
कार्यं, पुनर्वचिन्हात् वकरेखा वलरेखा नीचोच्चवृत्तपालि संलग्नाः कार्याः । पुनर्भू-
केन्द्रानीचोच्चवृत्तकेन्द्रपर्यंत वतरेखा संलग्नाः कार्याः । पुनस्तच्चिन्हात् तकरेखा
तलरेखा च संपातपर्यंत कार्या । तत्र कवलकोणो परमांतपूर्वपश्चिमयोगरूप-

- (क) १. चिह्नं for (चिन्ह)
२. भ for (ज)
३. च for (व)
४-५. अयं लम्बो for (यतोत्र वेधद्वयं)
६. + लग्नो भ्रमिष्यति +
७-८-९. लुप्त
१०. + अथ च नीचोच्चवृत्तकेन्द्रस्यांतरं वेधद्वयेऽपि उच्चान्त्रवत्यंशांतरेऽस्ति तस्मादियं
रेखा लम्बरूपा जाता +
११. पुनस्तच्चिह्ने for (पुनस्तच्चिन्हा)
१२. नीचो for (नीचो)
१३. 'पुनर्' लुप्त
१४. ल for (क)
१५. क for (ल)
१६. + च +
१७. विसर्ग लुप्त
१८. निष्काश्या for (कार्याः)
१९-२५. + वतरेखा संयोज्या +
२६. पुनः for (पुनस्)
२७. 'त' लुप्त
२८. संयोज्या for (च)
२९-३०-३१. लुप्त
३२. तस्मात् for (तत्र)
३३. कोणः for (कोणो)
३४. + पूर्व पश्चिम +
३५-३६. लुप्त
३७-३८. परमांतयोर्योगरूपः for (परमांतपूर्वपश्चिमयोगरूपः)
३९. + ४६।२० +

- (ख) ५. अनुस्वार लुप्त
६. केन्द्रं for (केन्द्र)
७. संज्ञमस्ति for (संज्ञमस्ति)
२२. पर्यंत for (पर्यंत)
३४. परमांतर for (परमांत)

साद्धं^१ षट् चत्वारिंशत्तुल्योस्ति^३ । अस्याद्धस्य^४ ज्या^५ २३।४१, इयं^६ वते षष्टिस्त-
त्प्रमाणेन^७ स्तकप्रमाणं^८, एवं^९ यत्प्रमाणेन^{१०} नीचोच्चवृत्तव्यासाद्धं^{११} १६।३४।३०
एतावद्भवति^{१२} केन्द्रद्वयांतरं^{१३} ५।१२, अनंतरोक्तक्षेत्रे^{१४} यथा^{१५} कथितं^{१६} एवं^{१७} वतरेखा^{१८}
४६।३४।३० एवं^{१९} वेधद्वये^{२०} परमांतरयोरंतरं^{२१} ६।०, इदं^{२२} परममंदं^{२३} फलाद्विगुणमस्ति^{२४} ।
मंदफलं^{२५} च वतव^{२६} कोणरूपमस्ति^{२७} । अस्य^{२८} कोणज्या^{२९} वतेषाष्टिस्तत्प्रमाणेन^{३०} ववरूपा
एतावत्स्यति^{३१} ३।८।३० । यदि^{३२} वतरेखा^{३३} इयमस्ति^{३४} ४६।३४।३० तदा^{३५} ववरूपा^{३६}
२।३६ ववरूपा^{३७} संन्ना जाता^{३८} ।

- (क) १-२-३. लुप्त ४. + एतन्मितः +
५. + तत्क प्रमाणरूपा + ६. २३।४१।५ for (२३।४१)
७. परं च for (इयं) ८. + ६० +
९. स्तन्मानेनेयमस्ति for (तत्प्रमाणेनस्तक)
१०-११-१२ लुप्त १३. + यदि +
१४. लुप्त
१५. द्वयोष्केन्द्रयोरन्तरं for (केन्द्रद्वयांतरं) १६. ५।१२।३०
१७-१८-१९-२०. लुप्त २१. तदा for (एवं)
२३. + एतावती + २३. + भविष्यति +
२४. द्वयोर्वेधयोः for (वेधद्वये) २५. 'इदं' लुप्तं
२६. + द्विगुण + २७. फलस्य for (फल)
२८. प्रमाण for (द्विगुणमस्ति) २८-३०-३१. अस्याद्धं for (मन्दफलं च)
३२. कोणः for (कोण) ३३-३४ लुप्त
३५. 'कोण' लुप्त ३६-३७-३८. लुप्त
३९. लुप्त ४०. + प्रमाण +
४१-४२. लुप्त ४३. + वते षष्टि ६० स्तत्प्रमाणेनास्ति +
४४. वतं for (वत) ४५-४६. लुप्त
४७. ववं for (वव) ४८. लुप्त
४९. + इदं + ५०. प्रमाणाद्धा for (रेखाद्धा)
५१-५२. सन्नमस्ति for (संन्ना जाता)

- (ख) १०. 'स्तक प्रमाणं—यत्प्रमाणेन' लुप्त २४. वेधद्वय for (वेधद्वये)
४१-४२. एतावत्स्यति for (एतावत्स्यति) ४६. इयती for (इयमस्ति)

अथ सप्तम क्षेत्रम्

अस्मिन्नेव क्षेत्रे मनलम्बो भचिन्हात् भ अ रेखा तुल्यः द्वितीयदिशि निष्काश्यः ।
इयं रेखा सांस्ति । यथा प्रतिवृत्तकेन्द्रं भचिन्हस्य परितः भ्राम्यते यावात् तच्चिह्नं
परितो भ्रमति ।

अथ मनरेखा भ अ रेखा तुल्या कृता, यतः प्रत्येकमियं रेखाप्रति वृत्तव्यासाद्
लघुभ्रामकवृत्तव्यासाद् योगेन तुल्यास्ति ।

अथ भचिह्नं उनरेखोपरि प्रतिवृत्तकेन्द्रं कल्पितं । पुनर्वन्तरेखा संयोज्या,

- (क) १. एतादृश एव for (अस्मिन्नेव) २. 'मनलम्बो' लुप्त
३. + मनलम्बो + ४-५-६. लुप्त
७. + भ्रामकः कार्यः + ८. 'निष्काश्यः' लुप्त
९. + सार + १०. 'सा' लुप्त
११. या for (यथा) १२. + संलग्न +
१३. भचिन्हादभितः for (भचिन्हस्य) १४. प्रतिवृत्तकेन्द्रं for (परितः)
१५. भ्रामयति for (भ्राम्यते)
१६-२३. अस्य गतिस्तथा गत्या तुल्यास्ति पातचिन्हगतिः वचिन्होपर्यास्ति for (यावात्...भ्रम)
२४. + पुनर्भ्रामकं तुल्या भन + २५-२६. स्तोनिष्काशिता for (तुल्या कृता)
२७. प्रत्येकानयो रेखयो for (प्रत्येकमियं) २८. रेका for (रेखा)
२९. व्यासाद्भ्य for (व्यासाद्) ३०-३१. 'लघु भ्रामक' लुप्त
३२. + यत्र + ३३. वृत्ते for (वृत्तं)
३४. + प्रतिवृत्तकेन्द्रं भ्रमति तस्य + ३५. व्यासाद्भ्य for (व्यासाद्)
३६. + च +
३७-३८. योगरूपास्ति for (योगेन तुल्यास्ति)
३९-४०-४१-४२. पुनर्मनरेखायां भचिन्हे for (अथ भचिन्हं उनरेखोपरि)
४३. प्रकल्प्य for (कल्पितं) ४४. भन्त for (वन्त)
४५. + तत्र +

- (ख) २. मनलम्बो for (मनलम्बो) ६. विसर्गं लुप्त
१६. 'यावात्' लुप्त २७. प्रत्येकमिव for (प्रत्येकमियं)
२८. केन्द्रे for (रेखा) २९. व्यासाद्भ्य for (व्यासाद्)
३९. अथ भचिन्हं for (अथ भचिन्हं) ४१. मनरेखोपरि for (उनरेखोपरि)

केन्द्रं उच्चात् राशिचतुष्टयांतरितं^३ कल्पितं । एवं वचिह्नं^१ प्रतिवृत्तकेन्द्रं^३ द्वितीय-
दिशि तावतांतरेण कल्पितं । पुनर्दंतरेखा दकरेखा च नीचोच्चवृत्तपालिसंलग्ना
कार्या । पुनर्दंजरेखा नीचोच्चसंलग्ना^१ कार्या । मंतरेखा मकरेखा^५ लग्ना कार्या । जम-
रेखा नीचोच्चवृत्तकेन्द्रपर्यंतं कार्या । पुनर्दचिह्नादललम्बो जभरेखोपरि^१ कार्यः । अत्र
यथा वेधे उपलब्धः तदङ्कोणः^{११} ४७।४५ स एवेष्टः । अत्रोपपत्तिः प्रत्येकं अववकोणं^{१२}
अजलकोणो^{१३} स्वार्कमिती १२० । पुनः प्रत्येकं ववजकोणदजलंकोणो^{१४} षष्टि ६०
तुल्यो स्तः । एवं ववजत्रिभुजे वकोण जकोणयोगो १२० एतावानस्ति । एतौ कोणौ
समानौ स्तः । यतः अनयोः सन्मुखभुजौ^{१५} समानौ स्तः । तस्मात् ववजत्रिभुजस्य^{१६} त्रयो
भुजाः^{२२} समाना जाता । दजलकोणो^{२३} त्रिभुजस्यैककोणतुल्योस्ति । तस्मात् भवज एका^{२४}
सरला रेखा जाता । वमरेखा च षष्टि तुल्यास्ति । तस्माज्जभरेखा सप्त पंचाशत्

(क) २. + भचिह्नं +

४. नीचोच्चो for (नीचोच्च)

६. + वृत्तकेन्द्र +

८. भक for (मक) (ख)

९. + च सम्पात पर्यंतं कार्या जवरेखा प्रतिवृत्तकेन्द्रसं +

१०. कार्याः for (कार्यः)

१२. + यो +

१५. ववज for (ववज)

१७. समानौ for (समानौ)

१८. जाती for (स्तः)

१९—२४ लुप्त

२५. कोणः for (कोण)

२७. वम for (वम)

२८. + ६० +

(ख) १. उच्चाद्राशि for (उच्चात् राशि)

१३. स्वार्कमिती for (स्वार्क मिती)

२४. जाताः for (जाता)

२६. भवज for (भवज)

३. अनुस्वार लुप्त

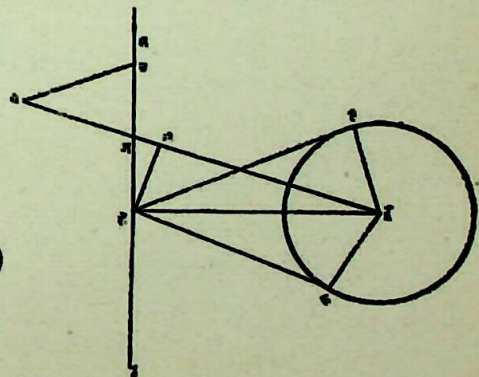
५. दंभ for (दंज) (ख)

७. भत for (मत) (ख)

११. कर्णः for (कोणः)

१४. अनुस्वार लुप्त (ख)

१६. + जवववो +

५७ तुल्या जाता । पुनर्दलं लम्बजकोणज्या स^१ षष्ट्यांशानां जीवास्ति । परं च जदे षष्टिस्तत्प्रमाणेन^२ २।३६ जलप्रपि^३ अनेन प्रमाणेन सादृशितुल्यं भवति १।३० । शेषा नभरेखा ५५।३० भलरेखा लदरेखा वर्गयोर्योगरूपो दभरेखावर्गः ५५।३४ । एवं प्रत्येकं दमे^४ षष्टिस्तत् प्रमाणेन तभरेखा^५ मकरेखा २४।१७।३० । अस्याश्चापं^६ प्रत्येकं मदत्तकोण^७ मदककोणी^८ २३।५३, अनयोर्योगः ४७।४६, इदमेवास्माकमिष्टं ।

इति नवम प्रकरणं समाप्तम् ।

(क) १. 'लम्ब' लुप्त

२. रूपं for (सप)

३. षष्ट्यांशानां for (षष्ट्यांशानां)

४. + इयमेव दलरेखा जद त्रयं तत्प्रमाणेन +

५. जलमपि for (जलप्रपि)

६. लक for (नभ)

७. 'यो' लुप्त

८. + तन्मूलं +

९. दमे for (दमे) (ख)

१०. तभ for (तभ) (ख)

११. भक for (मक) (ख)

१३. द्वापं for (द्वापं)

१४. भदत्त for (मदत्त) (ख)

१५. भदक for (मदक) (ख)

१६. ४७।४६ for (४७।४६)

(ख) १. लम्बः for (लम्ब)

२. रूपः for (स)

४. + इयमेव दलरेखा जदेत्रयं तत्प्रमाणेन +

६. न अस्य मूलं भरेखा for (नभरेखा) १२. २५।१७।३० for (२४।१७।३०)

अथ दशम प्रकरणम्

तत्र बुधगतेनिश्चयो विधीयते । तत्र नीचोच्च वृत्तस्य केन्द्रस्य गतिः अभि-
चारकेन्द्रोपरि सूर्यमध्यमगति तुल्यास्ति । अस्य शीघ्रकेन्द्रगतिर्मया पूर्वाचार्यकृत-
वेधेन स्वकृतवेधेन च द्विधा निष्कासिता । तत्रैकवेधस्तु मया अन्तूनीकसंज्ञस्य
द्वितीयसंज्ञे कृतः । अनीकी संज्ञमासस्य तृतीय तारीके बुस्त्वनस्सरीय संज्ञे बुधः
स्वपरमांतरपर्यंतं न गतः । तत्रैव गोलयन्त्रेण मघानक्षत्र द्वारा बुधवेधः कृतः । तत्र
बुधध्रुवकः २।१७।३० तत्र चन्द्रविवकेन्द्रात् बुधः १।६ । एतावतांतरेण अग्रे स्थितः
आसीत् । तद्दशमलग्नं ५।१२ स्पष्टोर्कः १।२३ तमारभ्याद्धरात्रिपर्यंतं कालः हो
४। क ३ मध्यमोर्कः १।२२।३४ मध्यमचन्द्र २।१२।१४ चन्द्रमन्दकेन्द्र ८४।२० स्प-
ष्टचन्द्रः २।१७।१० लम्बनं संस्कृतस्पष्टः २।१६।२० । तस्मात् स्पष्टो बुधः
२।१७।३० ।

(क) १. गतिनिश्चयो for (गतेनिश्चयो) (ख)

२. 'स्य' लुप्त

४. निष्काशिता for (निष्कासिता)

६. संज्ञकस्य for (संज्ञस्य) (ख)

८. ततीय for (तृतीय)

१०. त्रुवरुनस्सरीय for (बुस्त्वनस्सरीय)

१२. बुधे for (बुध)

१४. 'व' लुप्त

१६. 'स्थितः' लुप्त

१७-१८. तत्रैव—दशम लग्नं for (आसीत् तद्दशमलग्नं)

१९. ३० for (३)

२२. २८।२० for (८४।२०)

३. लुप्त

५. अन्तूनीस् for (अन्तूनीक) (ख)

७. +२+

९. तारीखे for (तारीके)

११. +रसा ६ श्रुमिटे तत्र +

१३. तत्रैव for (तत्र)

१५. सतावतांतरेण for (एतावतांतरेण)

२१. केन्द्रं for (केन्द्र)

२३. अनुस्वार लुप्त, (ख)

(ख) २. वृत्त for (वृत्तस्य)

१३ तत्रैव for (तत्र)

१४. केन्द्राद्बुधः for (केन्द्रात् बुधः)

१८. तदा दशम लग्नं for (तद्दशमलग्नं)

२०. "चन्द्र २।१२।१४—८४।२० स्पष्टश्" लुप्त

२४. २।२७।३० for (२।१७।३०)

१०. बुस्त्वनस्सरीयसंज्ञे for

(बुस्त्वनस्सरीय संज्ञे)

१६. स्थित for (स्थितः)

अथ द्वितीयवेधः पूर्वाचार्यकृतः ज्यूनूससयूससंज्ञस्यैकविंशतिसंज्ञे सफरीनूत्संज्ञमासस्य द्वाविंशतितमतारीकं तदा बुस्त्वनस्सरीयसंज्ञः ४८४ तीतसंज्ञमासस्य एकोनविंशतितारीके तत्र वृश्चिकराशिमस्तकस्थतारात्रय मध्ये योत्तरतारामध्य तारा संलग्नायाः सरला रेखा तस्याः सकाशात् पूर्वदिशि चद्रव्यासप्रमाणांतरेण बुधः स्थितोऽसीत् । तमुत्तरः तारकाया उत्तरदिशि बुधस्यांतरं द्विगुणं चन्द्रव्यास प्रमाणमासीत् । तत्र मध्यतारकाध्रुवकः ७।१।४०, अस्य शरो दक्षिणः १।४०, उत्तरतारा ध्रुवकः ७।२।२०, अस्योत्तरशरः १।२०, तस्मात् तत्र बुधस्पष्टः ७।३।२० ।

अथास्य वेधः जनितस्पष्टां ध्रुवकज्ञानार्थं अचिह्नमुत्तरदिक् नक्षत्रं कल्पितं । एतद् द्वयं क्रान्तिवृत्तादुभयदिशि स्थापितं । तस्य रेखां च क्रान्तिवृत्तं

(क) १. जकनूसपूस् for (जयूनूस)	३. +२१+
४. +२२+	५. तारीषे for (तारीके)
६. तत्र बुखूनस्सरीय for (तदा बुस्त्वनस्सरीय)	
६. +च तत्+	१०. विसर्गं लुप्त, (ख)
११. विसर्गं लुप्त	१२. स्थित for (स्थितो)
१३. लुप्त	१४. उत्तरकया for (उत्तरः तारकाया)
१५. लुप्त	१६. +द्वय+
१७. विसर्गं लुप्त (ख)	१८. स्पष्ट for (स्पष्टा) (ख)
१९. अनुस्वार लुप्त	
२०. +वचिह्नं मध्यम नक्षत्रं कल्पितं + (ख)	
२१. तय for (तस्य) (ख)	२२. अनुस्वार लुप्त (ख)

- (ख) २. सयूनू संज्ञकस्यैक for (सयूस संज्ञकस्यैक)
७. बुस्त्वनस्सरीय for (बुस्त्वनस्सरीय)
८. मासस्यैकोनविंशति for (मासस्य एकोनविंशति)
- १२-१३. स्थितः आसीत् for (स्थितोऽसीत्)
१४. उत्तर तारकया for (तमुत्तरः तारकाया)

कल्पितं । पुनस्तत्तारकद्वयात् अजलम्बवदलम्बो कान्तिवृत्तोपरि कार्यो । एत-
लम्बनद्वयं ताराद्वयस्य शरी स्तः । पुनर्वअरेखा कान्तिवृत्तस्य भविह संलग्ना
कार्या । पुनर्वद्वनीया हचिह्नुं बुधः कल्पनीयः । अस्याः रेखायाः पूर्वदिशि पुनर्व-
अरेखायां बुधात् हवलम्बः संयोज्यः । हतलम्बश्च कान्तिवृत्ते कार्यः, हअरेखा संयोज्य
कान्तिवृत्तं यचिह्ने यथा सम्पातं करोति तथा वद्वनीया । तत्र वदमत्रिभुज
अजमत्रिभुजौ सजातीयौ स्तः । तदा अजभुज वदभुज योगे च निष्पत्तिः अजभुजस्
जदजभयोर्निष्पत्ति तुल्यास्ति । तस्मात् जभरेखा ज्ञाता भविष्यति । पुनः अवह-
त्रिभुजे अहभुजवहभुजौ ज्ञातौ स्तः । तदा वअह कोणश्च अभकोणतुल्योपि ज्ञातो
भविष्यति । पुनरपि अजभत्रिभुजे मजभुज जअभुजौ ज्ञातौ स्तः । तदा मअज-
कोणोपि ज्ञातो भविष्यति । तस्मात् यअजकोणज्ञानं भविष्यति । अजभुजश्च ज्ञात-
मेवास्ति । तस्मात् यजभुजोपि ज्ञातो भविष्यति । पुनः अहभुज ज्ञानमस्त्येव,
तस्मात् यह भुजस्यापि ज्ञानं भविष्यति ।

(क) १. पुनस्ता for (पुनस्त)

५. संयोज्या for (संयोज्य) (ख)

७. वदम for (वदम) (ख)

८. 'भुज' लुप्त

११. 'च' लुप्त

१३. भुजात् for (भुजस्)

१५. कोणतुय for (कोणश्च)

१७. मअज for (मज)

२०. +य अकरांभुजो ऽपि ज्ञातो भविष्यति+

२. 'न' लुप्त (ख)

६. अनुस्वार लुप्त

८. अजम for (अजम)

१०. 'गे' लुप्त

१२. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)

१४. जदजभयो for (जदजमयो) (ख)

१६. मज for (मज) (ख)

१८. ज्ञात एवास्ति for (ज्ञातमेवास्ति)

(ख) ३. चिह्नं for (चिह्न)

४. विसर्ग लुप्त

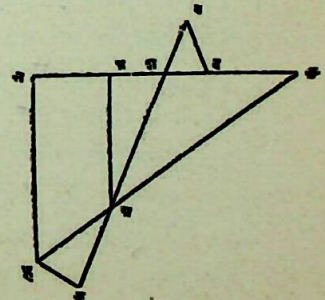
११. न for (च)

१३. भुजस्व for (भुजस्)

१५. कोणः य for (कोणश्च)

१८. "तस्मात्—भविष्यति" लुप्त

२०. +य अभुजोपि ज्ञातो भविष्यति+

अथ य^१अजत्रिभुजे यदतत्रिभुजे सजातीये स्तः । तस्मात् य^२अभुजयहभुजयो-
 न्निष्पत्तिः अजभुज हतभुज निष्पत्ति तुल्यास्ति । पुनः य^३जंभुजय^४तभुजयोन्निष्पत्ति-
 तुल्यास्ति । तस्मात् हतयतभुजौ ज्ञाती भविष्यति^५ । यजं ज्ञानमस्ति । तस्माज्जतं
 बुधध्रुवक उत्तरतारा ध्रुवकयोरन्तररूपं ज्ञातं भविष्यति । इदमन्तरं वल् मयूसेन
 रूपमितं धृतं गणितेन किञ्चिन्न्यूनं भवति । अस्मिन् वेधे बुधो परमान्तरतुल्यं
 पूर्वदिशि न गतः, कुतः, यतः तस्यांतरं तद्रेखायाः पूर्वदिशि दिनचतुष्टयांतरे साढ-
 चन्द्रव्यास प्रमाणीमुपलब्धम् । तस्मात् बुधस्यांतरमधिकं जातं । पुनः सूर्यो दिन-
 चतुष्टयेन अंश चतुष्टयं तुल्यं चलितः । बुधस्तु साढचन्द्रविवां तुल्यमेव चलितं । तत्र
 तीत्संज्ञमासस्यैकान्विशति तारीके तस्मिन् काले स्वेष्ट मध्यमोर्कः ७।२०।५० ।
 तत्र बुधस्योच्चं ६।६ ।

अथ नवदशम क्षेत्रे तत्र अहरेखा केन्द्रगतव्यासः कल्पितः । अस्मिन् व्यासे
 वचिन्हं भ्रामककेन्द्रं कल्पितं । जचिह्नं चाभिचारकेन्द्रं कल्पितं । दचिन्हं भूकेन्द्रं च

-
- (क) १. यहत for (यदत) (ख) २. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)
 ३. +यत+ ४-५. लुप्त
 ६. भविष्यतिः for (भविष्यति) ७. ज्ञातमस्ति for (ज्ञानमस्ति) (ख)
 ८. तस्मात् for (तस्माज्)
 ९. +जातं +
 १०. वल् for (वल्) (ख) ११. +अथ+
 १२. बुधः for (बुधो)
 १३. चतुष्टयास्तांतरे for (चतुष्टयांतरे)
 १४. 'साढ' लुप्त १५. +साढ+
 १६. प्रमाण मुपलब्धम् for (प्रमाणीमुपलब्धम्)
 १७. यतः for (पुनः) (ख) १८. +२+
 १९. विवा for (विवां) २०. चलितः for (चलितं) (ख)
 २१. मासस्यैकोन विशति for (मासस्यैकान्विशति)
 २२. 'स्वेष्ट' लुप्त (ख) २३. ६।६।० for (६।६)
 २४. चाभिमुखचारकेन्द्रं for (चाभिचारकेन्द्रं)
 (ख) ६. भविष्यतः for (भविष्यति)
 २०. विवाढं तुल्यमेव for (विवां तुल्यमेव) २१. तीत्संज्ञ for (तीत्संज्ञ)
 २४. बुधस्योच्चं for (बुधस्योच्चं) २६. नवम for (नव)

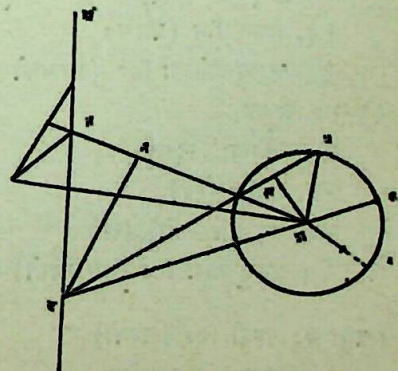
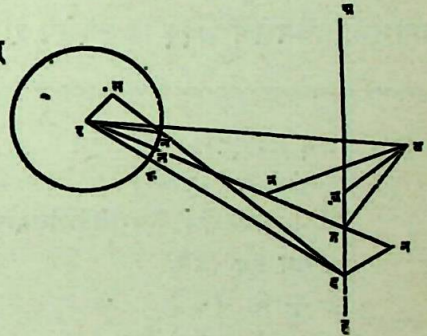
कल्पितं, नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं^१ अभिचारकेन्द्रं^२ संलग्ना जम्बरेखा कल्पिता । इयं च व्यास-
लग्ना कार्या । इयमेव प्रथमवेवे उच्चस्य तृतीयपदे न्यूनकोणमुत्पादयति । द्वितीयवेवे
प्रथमपदे न्यूनकोणमुत्पादयति । यम्बरेखा प्रवृत्तकेन्द्रभ्रमणकरी कल्पिता । अस्या
प्रतिवृत्तव्यासं^३ द्वितीयदिशि^४ सम्पातः कार्यः, यथा अस्याः कोणाः पूर्वकोणतुल्याः
भवन्ति । पुनः कलनीचोच्चवृत्तं भचिन्होपरि कार्यम् । लचिह्नं बुधः कल्पितं ।

अथ प्रथमवेधे नीचोच्चवृत्तस्य प्रथमपदे द्वितीयवेधे नीचोच्चवृत्तस्य
तृतीयपदे चिह्नं शीघ्रोच्च शीघ्रनीचयोरन्यतमं मध्यमस्थानं कल्पितं । कचिह्नं
चास्य उच्चस्पष्टस्थानं कल्पितं । पुनर्ज्वरेखा दलरेखा मलरेखाः संयोज्याः । वचिह्नं

- (क) ३. संलग्न for (संलग्ना)
 ५. इयं रेखा for (इयमेव) (ख)
 ७. लुप्त
 १०. अत्र मयापि for (अस्या)
 १२. + सहकोणाद् +
 १५. 'त' लुप्त
 १६. + अभिमुखचारकेन्द्रसंमुखचिह्नं तत्
 मध्यमोच्चस्थानं वा मध्यमनीचस्थानं
 कल्पितं। पुन कचिह्नं भूकेन्द्रसंमुख-
 चिह्नं तत्स्पष्टोच्चस्थानं वा स्पष्ट-
 नीचस्थानं वा कल्पितं +
 १७. अनुस्वार लुप्त
 १८. 'उच्च' लुप्त
 १९. पुनर्जव for (पुनर्जेव)
 २०. भल for (मल)
 २१. अनुस्वार लुप्त

४. जमरेखा for (जमरेखा) (ख)
 ६. यन्मूनकोणो for (न्यूनकोण)
 ८. वव for (यव) (ख)
 ११. प्रतिवृत्त for (प्रतिवृत्त)
 १३. + प्रोक्तप्रकारेण +

- (ख) १. केन्द्र for (केन्द्र)
 २. केन्द्रे for (केन्द्र)
 ६. प्रनिवृत्त for (प्रवृत्त)
 १०. अस्याः for (अस्या)
 १२. +सह+
 १४. 'प्रथमपदे—नीचोच्चवृत्तस्य' लुप्त
 १८. उच्चस्य for (उच्च)

दचिन्हयोः वमलं वदनलं^३वौ जभरेखोपरि कार्यौ । भचिन्हात् मसलं^५वो दलरेखोपरि कार्यः । अत्र^१ बुधस्य स्पष्टशीघ्रोच्चात्^५ वा स्पष्टशीघ्रनीचात्^८ पदन्तररूपं तलचापं तत्^{११} ज्ञानमिष्टमस्ति । तस्मात् जवव त्रिभुज^{१२} वकोणः प्रथम^{१३} क्षेत्रे मेषराशेर्दशांश^{१४}मारभ्य बुधमध्यमस्थानपर्यन्तं चांतररूपोस्ति । स चैतावान् ४२।३४ द्वितीयक्षेत्रे^{१५} अववकोणः^{१६} तुला^{१७} अववकोणः^{१८} षडंशमारभ्य मध्यमस्थानपर्यन्तमंतररूपोस्ति । सचैतावान् ४४।५० ।

अथावशिष्टौ जकोणवकोणौ प्रथमक्षेत्रे ६८।४३ द्वितीयक्षेत्रे २२।५५ त्व-
कोणज्या प्रथमक्षेत्रे ४०।३५ द्वितीयक्षेत्रे ४२।१८ अवशिष्टकोणयोरन्यतरस्य ज्या-
प्रथमक्षेत्रे ५५।५४।३० द्वितीये २२।५३ एतेजो त्रिभुजभुजप्रमाणे स्तः । परं च एतत्
त्रिकोणलग्नवृत्तव्यासे षष्टिस्तत्प्रमाणेन ।

अथ वदभुज वषभुजयो^{३१} प्रत्येकस्य प्रमाणं अंशत्रय ३ मितं भवति । तदा
जवभुजः प्रथमक्षेत्रे २।११ द्वितीयक्षेत्रे ५।३३ ।

- (क) १. भ for (द) २. वदम for (वदन)
३. लंकी for (लम्बो) ५. भ for (म)
६. + प्रथमक्षेत्रे मेषराशेर्दशांशमारभ्य +
७. अथ for (अत्र) ८. शीघ्रोच्चात् for (शीघ्रोच्चात्)
९. + वा + १०. यदन्तररूपं for (पदन्तररूपं (ख)
११. तद् for (तत्) (ख) १२. त्रिभुजे for (त्रिभुज)
१३. अथम for (प्रथम) १४. दंशांश for (दूँशांश)
१५. च अवकोणः for (अववकोणः) (ख)
१६-१७. लुप्त १८. राशेः for (अवव)
२०. 'कोणः' लुप्त २१. सिष्टौ for (शिष्टौ)
२३. व for (त्व) २४. ५५।४५।३० for (५५।५४।३०)
२५. ज्ये for (जो) (ख) २६. त्रिकोण भुज for (त्रिभुजभुज)
२७. ववभुजयोः for (वषभुजयो) (ख)

- (ख) ३. लम्बो for (लम्बो) ४. 'भचिन्हात्—रेखोपरि कार्यः' लुप्त
१८. 'तुला—अववकोणः' २२. २२।२५ for (२२।५५)

अथ वज्रकोण प्रथमक्षेत्रे ६८।४३ द्वितीयक्षेत्रे २२।२५ प्रथमक्षेत्रे वज्रभ-
कोणः ४२।३४ द्वितीये ४४।५०, अतः कारणात् प्रथमक्षेत्रे वज्रभकोणः २३।६ द्वितीये
६७।७५ । अस्य ज्या प्रथमक्षेत्रे २६।२६।३० द्वितीये ५५।२०, अस्य कोटिज्या प्रथमक्षेत्रे
५३।५१।३० द्वितीये २३।१२ । एते जवे षष्टिस्तत्प्रमाणेन नवमभुजजभभुजयोः
प्रमाणे स्तः । यदि वभुजो प्रथमक्षेत्रे २।११ द्वितीये च ५।३३, तस्मात् वसुभुजः
प्रथमक्षेत्रे ०।५८ द्वितीये ५।७ प्रथमक्षेत्रे जभभुजः १।५८ द्वितीये २।१० भमवर्ग-
योगतुल्यं भवरेखावर्गोस्ति स्म । भवरेखा षष्टितुल्यास्ति । तस्मात् प्रथमक्षेत्रे ज-
मद ६० द्वितीये ५६।४७ जभरेखा च प्रथमे ५८।२ द्वितीये ६१।५७ । पुनरपि न जद-
कोणज्या प्रथमक्षेत्रे ४०।३५ द्वितीये ४२।१८ । अस्याः कोटिज्या प्रथमक्षेत्रे
४४।११।३० द्वितीये ४२।१३, एते ज्याकोटिज्ये षष्टिस्तत्प्रमाणेन दनभुजजन-
भुजयोः प्रमाणे स्तः । जदरेखा अंशत्रयमितास्ति । तदा दनरेखा प्रथमक्षेत्रे २।३
द्वितीये २।८ मनरेखा प्रथमक्षेत्रे ५५।५६ द्वितीये ६४।५ मनवर्मदनवर्गयोगरूपो मद-

(क) १. कोणः for (कोण) (ख)	२. ८६।४३ for (६८।४३)
३. वज्रभ for (वज्रभ) (ख)	४. २६।६ for (२३।६)
७. 'न' लुप्त, (ख)	८. जभ for (जभ) (ख)
९. जवभुजः for (वभुजो)	१०. वम for (वसु) (ख)
११. + भमवर्ग + (ख)	१२. अनुस्वार लुप्त (ख)
१३. वर्गः for (वर्गो)	१४. 'स्ति' लुप्त
१५. साभव for (स्मभव) (ख)	१६. 'ज्ञ' लुप्त (ख)
१७. 'मन्द' लुप्त	
१८. यदे for (दे)	१९. २।२ for (२।३)
२०. २।७ for (२।८) (ख)	२१. जनरेखा for (मनरेखा) (ख)
२२. + २।३ द्वितीये २।८ भतरेखा प्रथमक्षेत्रे +	
२३. भतवर्ग for (भनवर्म)	२४. भद for (मद) (ख)
(ख) ५. '६७।७५—द्वितीये' लुप्त	
६. + प्रथमक्षेत्रे २६।२६।३० द्वितीये ६७।१५ अस्य ज्या +	
१७. भमं for (मन्द) (ख)	१८. ज्ये for (ज्येदे)
२२. + २।३ द्वितीये २।८ मनरेखा प्रथमक्षेत्रे +	
२३. भनवर्ग for (भतवर्ग)	

वर्गोस्ति । मदेप्रमाणं च प्रथमक्षेत्रे ५६।१ द्वितीयक्षेत्रे ६४।७ यदि मदे^३ षष्टिस्तदा
दनरेखा प्रथमक्षेत्रे २।११ द्वितीये १।५६, अनयोश्चापे प्रथमक्षेत्रे २।५।३० द्वितीये
१।५४, एते चापे मंदफलरूपजमंदकोणयोः प्रमाणे स्तः । तस्मात् महदकोण-
प्रथमक्षेत्रे ४४।३६।३० मंद अकोणो द्वितीयक्षेत्रे ४२।५६ प्रथमक्षेत्रे हलद कोणः
द्वितीयक्षेत्रे अदल कोणः हचिन्ह^६ ग्रहयोरन्तररूपः प्रथमक्षेत्रे द्वितीयक्षेत्रे अचिन्ह
ग्रहयोरन्तररूपोस्ति । अयं कोणः प्रथमक्षेत्रे ६७।३४ द्वितीये च २७।२० तदा योगंतर
मदलकोणः प्रथमक्षेत्रे २२।५०।३० द्वितीये १५।३६ । अस्य ज्या प्रथमक्षेत्रे ३३।१७।३०
द्वितीये १६।८ इदं मेदे^३ षष्टिस्तत्प्रमाणेन नभसरेखा^{१५} प्रमाणं यदि मदरेखा प्रथम क्षेत्रे
५६।१ द्वितीये च ६४।७ तदा मसरेखा प्रथम क्षेत्रे २१।४१ द्वितीय क्षेत्रे १७।१५ अनेन
प्रमाणेन मलरेखा २२।३० एतावत्यासीत् । तस्मात् यदि मलरेखा षष्टिमिता
भवति, तदा मसरेखा प्रथमक्षेत्रे ५७।४६।३० द्वितीये च ४६।० इयं मलस कोण-
ज्यास्ति । अस्याः चापं प्रथमक्षेत्रे ७४।३१ द्वितीये ५०।४ मदल कोणश्च प्रथम क्षेत्रे

(क) १. मद for (मद)

३. १।५६ for (१।५६)

५. जमद for (जमद) (ख)

७. मद for (मद) (ख)

१०. तयोरन्तरं for (योगंतर)

१२. २३।१७।३० for (३३।१७।३०) (ख)

१४. 'न' लुप्त

१६. मल for (मल)

१८. मस for (मस) (ख)

२१. मस for (मस) (ख)

२३. मलस for (मलस) (ख)

२५. प्रमक्षेत्रे for (प्रथमक्षेत्रे)

२. भदे for (भदे)

४. + एतेज्ये स्तः +

६. भदहकोणः for (मदहकोण) (ख)

८. हदलकोणः for (हलदकोणः) (ख)

११. भदल for (मदल) (ख)

१३. भदे for (भदे)

१५. नभसरेखा for (नभसरेखा)

२०. मल for (मल)

२२. प्रमक्षेत्रे for (प्रथमक्षेत्रे)

२४. भदल for (मदल) (ख)

(ख) ६. 'द्वि' लुप्त

१६. भदरेखा for (मदरेखा)

१०. नयोरन्तरः for (योगंतर)

१७. ५६।१०। for (५०।१०)

२२।५०।३० द्वितीये च १५।३६ प्रथमक्षेत्रे तमककोणः २।५।३० द्वितीये १।१४, तस्मात्तमलकोणः तत्र इष्टचापरूपः प्रथमक्षेत्रे ६६।२७ द्वितीये च ३२।२४, इयं प्रथमवेधे मध्यमे शीघ्रोच्चग्रहांतरमस्ति । द्वितीयवेधे च मध्यमशीघ्र नीचा-दग्रहांतरमस्ति । एवं वेधद्वयकालांतरे अस्य शीघ्रकेन्द्रभगणाः १२६८ अं २४६ क ५३ कुतः यतः प्रत्येकं मिथीसंज्ञे विंशतिवर्षे त्रिषष्टिभगणाः भवन्ति । एवं वेधद्वये कालांतरं वर्ष ४०२ दि २८३ हो १३ क ३० अनेन कालेन अनेन कालेन पूर्व-लिखित सारणीप्येवमेव भवति । यतः सा सारणी अनेनैव प्रकारेण कृतास्ति ।

दशम प्रकरणं समाप्तम्

—:०:—

(क) ३. तमक for (तमक)	८. २।५०।३० for (२।५।३०)
५. १।५४ for (१।१४)	६. तमल for (तमल) (ख)
७. ३२।३४ for (३२।२४)	८. इयं for (इयं) (ख)
९. मध्यम for (मध्यमे)	१०. दग्रहांतर for (ग्रहांतर)
११. संज्ञ for (संज्ञे)	१२. ६३ for (५३)
१४- सारणीतोप्येवमेव for (सारणीप्येवमेव) (ख)	
१५. अयमेव for (प्येवमेव)	

(ख) १. 'द्वितीये च १५।३६' लुप्त	६. 'मध्यमे—वेधे च' लुप्त
२. 'प्रथमक्षेत्रे—२।५।३०' लुप्त	
१३. 'अनेन कालेन' लुप्त	

अथैकादशं प्रकरणम्

तत्र बुधः क्षेपकसाधनं निरूप्यते ।

अथ बुस्त्वनस्सरसंनादि मध्याह्नात् एतद्वेधद्वये पूर्वाचार्यकृतवेधपर्यंतं गतवर्षाणि च ४८३ दि १७ हो १८ एतत् कालजा शीघ्रकेन्द्रगति १६० क ३९ इदं प्रथमवेधशीघ्रकेन्द्रे २१२।३४ शोधितं, शेषं २१।५५ इदं बुस्त्वनस्सरसंन्नादि मध्याह्ने बुध शीघ्रकेन्द्रस्य क्षेपो जातः । अस्य मध्यमक्षेपः सूर्यमध्यमक्षेप एव । स चैतावान् ११।०।४५, अस्योच्चक्षेपः ६।१।१० ।

अथ बुस्त्वनस्सरादिमारभ्य यजिज्ञजर्घादिपर्यंतं शीघ्रकेन्द्रगति । १४६।३८ उच्चगतिः १३।४६, इदं बुस्त्वनस्सरादि क्षेपेषु योजितं सत् यज्जदजद्दादौ क्षेपः ५।२१।५३ उच्चक्षेपकः ६।१४।५८ ।

इति नवमाध्यायः

राजाधिराज प्रभुतोषणार्थं सम्राट् जगन्नाथ कृते सुशिल्पे ।

सिद्धान्तसारे खलु कौस्तुभेस्मिन्नद प्रथमोऽध्याय गतो विरामम् ॥

- (क) १. प्रकरणं for (प्रकरणम्) २. विसर्गं लुप्त, (ख)
 ३. बुखूनस्सर for (बुस्त्वनस्सर) ४. + १ +
 ५. द्वयमध्ये for (द्वये) ६. १३ for (१८)
 ७. 'ए' लुप्त ८. गतिः for (गति) (ख)
 ९. + प्र १६० + (ख) १०. अथम for (प्रथम)
 ११. केन्द्र for (केन्द्रे) १२. बुखूनस्सर for (बुस्त्वनस्सर)
 १३. बुखूनस्सन्नादि for (बुस्त्वनस्सरादि) १४. यज्जिद for (यजिज्ञ)
 १५. जदि for (जर्घादि) १६. १३।४८ for (१३।४६)
 १७. बुखूनस्सरादि for (बुस्त्वनस्सरादि) १८. + शीघ्रकेन्द्र +
 १९. जर्घा for (जर्घादौ) २०. स्मिन्ध्याय for (स्मिन्नद)
 २१. कौस्तुभे for (कौस्तुभे) २२. आगाद् for (गतौ)
 २३. लुप्त २४. + नवारक्ष्यः ६ +
 २५. विरति for (विरामम्) २६. + नवारक्ष्यः ६ +

- (ख) ३. बुस्त्वनस्सरासंन्नादि for (बुस्त्वनस्सरसंनादि)
 १२. बुस्त्वनस्सरसंन्नादि for (बुस्त्वनस्सरसंन्नादि)
 १३. बुस्त्वनस्सरादि for (बुस्त्वनस्सरादि)
 १४-१५. यज्जिदजद्दादिपर्यंतं for (यजिज्ञजर्घादिपर्यंतं)
 १७. बुस्त्वनस्सरादि for (बुस्त्वनस्सरादि) २०. इति for (इति) (ख)
 २२-२३. नन्दप्रमोऽध्याय for (नन्दप्रथमोऽध्याय)

सम्राट् जगन्नाथकृते
सिद्धान्तसार कौस्तुभे
दशमोध्यायः

THE
LIBRARY OF THE
MUSEUM OF NATURAL HISTORY
AND
ZOOLOGY
OF THE
CITY OF LONDON

अथ दशमाध्यायः प्रारभ्यते

अत्र दशप्रकरणानि अष्टादश क्षेत्राणि संति । तत्र शुक्रोच्चविचारार्थं प्रथमप्रकरणं प्रारभ्यते । तादृशाः पूर्वाचार्यकृतवेधा नोपलब्धाः यत्र शुक्रपरमांतराणि समानानि संति । उच्चदिशि वा नीचदिशि ।

अथास्मद्वेधसमयासन्ना गृहीताः । तत्रैकं सवान् संज्ञकेनेतेन लिखितं, तेन शुक्रः परमांतरित उपलब्धः इति वेधः कृतः । तेन स्वग्रन्थे अजर्यानुस् संज्ञकस्य षोडशे संज्ञे कर्मसी संज्ञमासस्य द्वाविंशति तारीके प्रथमरात्रौ शुक्रः कृत्तिकामध्यनक्षत्रात्पश्चिमदिशि कृत्तिकां तुल्यांतरेणोपलब्धः । ततो दक्षिणे किंचित् गच्छन्निव दृष्टः । कृत्तिकामध्यतारा ध्रुवकराः १। अं ३ क० कृत्तिका नक्षत्रस्य दैर्घ्यप्रमाणं सार्द्धांश-तुल्यमस्ति । एवं तस्मिन् समये स्पष्टः शुक्रः १।१।३०, तत्रैव मध्यमोर्कः ११।१४।१५, एवं पश्चिमदिशि शुक्रस्य परमांतरं ४७।१५ ।

अथ अंतूनीससंज्ञकस्य चतुर्थसंज्ञे तौतमासस्य द्वादशतारीके पश्चिमरात्रौ

(क) १. 'कृत' लुप्त, (ख)	२. वेधो for (वेधा)
३. समोनानि for (समानानि)	
४. समना for (समया)	५. सन्नाद्गृहीता for (सन्नागृहीता)
६. तत्र for (तत्रैक)	७. सावन for (सवान्)
८. संज्ञकेन for (संज्ञकेने)	१०. मया for (तेन)
११-१२. लुप्त	१३. तत्र for (कृतः)
१४-१५. लुप्त	१६. अंतर्यानुस् for (अजर्यानुस्)
१७. + १६ +	१८. कर्मसी for (कर्मसी) (ख)
१९. + २२ +	२०. अनुस्वार लुप्त (ख)
२१. ध्रुवकः ए for (ध्रुवकराः) (ख)	२२. नक्षत्राणां for (नक्षत्रस्य)
२३. 'दैर्घ्यं' लुप्त	२४. परममन्तरं for (परमांतरं)
२५. + ४ +	२६. + १२ +

(ख) ७. सावन संज्ञकेन for (सवान् संज्ञकेने) ८. + वेधः कृतः +

९. + स्वग्रन्थे +

१२-१३. लुप्त

१४-१५. लुप्त

मया वेधः कृतः, शुक्रः तत्र परमांतरितोत्^३, तत्र मिथुन द्वितीयवालकं जानुस्थ तारातो^४
 पूर्वोत्तरदिशि चन्द्रव्यासाद्धा^५ंतरतुल्यास्ति । तत्र नक्षत्रध्रुवकः २।१८।१५ स्पष्टः
 शुक्रः २।१५।३०, मध्यमोर्कः ४।५।४५ । तस्मात्तस्य पूर्वदिशि परममंतरं जातं ४७।१५,
 एवं वेधद्वयमध्यमांतरचापे मध्यचिन्हं वृषस्य पंचविंशत्यंशे वा वृत्तिकस्य पंच-
 विंशतिरोस्ति । पुनः अर्ज्यानुससंज्ञकस्य द्वाविंशतितमसंज्ञे असूरमासस्य
 द्वाविंशतितारीके पश्चिमरात्रौ सावने संज्ञकेन वेधः कृतः । तत्र शुक्रः परमांतरस्थितः,
 तत्र कन्याराशि दक्षिणपक्षप्रांतस्थनक्षत्रात् पूर्वदिशि कृत्तिकागुलप्रमाणांतरेण
 च किंचिन्न्यूनस्थितां दक्षिणदिशि चन्द्रव्यासतुल्यांतरेणास्ति । तत्कालीनतन्मक्षत्र

(क) १. + अयं +

३. 'तो' लुप्त

५. 'कं' लुप्त

७. तरे for (तर)

९. 'नक्षत्र' लुप्त

११. ४५।४५ for (४।५।४५)

१३. + १।२५ +

१५. + ७।२५ +

१७. अर्ज्यानुस् for (अर्ज्यानुस)

१९. द्वादशे १२ (द्वाविंशति)

२१. + २२ +

२३. परमांतरे for (परमांतर)

२६. राशे for (राशि)

२८. पूर्वदिक्कतिका for (पूर्वदिशि)

३०. वा for (च) (ख)

३४. 'अस्ति' लुप्त

२. 'तत्र' लुप्त

४. + तस्मिन् +

६. तारातो for (तारातो)

८. तुल्योस्ति for (तुल्यास्ति)

१०. २।१८।३० for (२।१५।३०) (ख)

१२. अनुस्वार लुप्त, (ख)

१४. वृत्तिकस्य for (वृत्तिकस्य) (ख)

१६. त्यंशे for (रोस्ति)

१८. संज्ञकस्या for (संज्ञकस्य)

२०. 'तम' लुप्त

२२. सावने for (सावने) (ख)

२४-२५. लुप्त

२७. दक्षिण for (दक्षिण)

२९. गुच्छ for (गुल)

३१-३२-३३. लुप्त

३५. + स्थितः +

(ख) १-२. शुक्रस्तत्र for (शुक्रः तत्र)

३. परमांतरित स्थितः for (परमांतरितोत्) ८. तुल्यस्थितः for (तुल्यास्ति)

१५-१६. विंशत्यंशेस्ति for (विंशतिरोस्ति)

२९. गुप्त for (गुल)

३१-३२. किंचिन्न्यूनाः for (किंचिन्न्यून)

३३. तस्मादेव for (स्थितां)

३४. तुल्यांतरेण स्थितः for (तुल्यांतरेणास्ति)

ध्रुवकः ४।२८।५० । एवं तत्काले स्पष्टः शुक्रः ५।०।२० मध्यमोर्कः ६।१७।५२, तस्मात् पूर्वदिश्यस्य परमांतरं जातं ४७।३२, पुनरर्ज्यानुस् संज्ञकस्य एक विंशतिसन्ने माखीरमासस्य दशमतारीके प्रथमरात्रौ वेधो मया कृतः । कुम्भराशिजानुस्थ- तारातः पश्चात् चतुर्भुजाकार ताराचतुष्टयेत्तरं तारा कुम्भतारासु षड्विंशति संख्याका तस्याः पश्चिमदिशि शुक्र उपलब्धः । चन्द्रव्यासस्य तृतीयांशद्वयप्रमाणो- नोपलब्धः । परं च शुक्रप्रकाशाच्छन्नं नक्षत्रं दृष्टं । तत्र तन्नक्षत्रध्रुवकः १।२०।० स्पष्टः शुक्रः १०।१६।३६ । तत्र मध्यमोर्कः ६।२।४, तस्मात् पश्चिमदिशि तस्य परमांतरं उपलब्धं ७७।३२ वेधद्वयसंधिनो मध्यमसूर्ययोः अन्तरार्धराश्यादिकं वृषभे वा वृश्चिके पंचविंशति तमांशस्य संनिहितमस्ति ।

इति प्रथम प्रकरणम् ।

—:०:—

(क) १. 'वं' लुप्त	२. पुनः for (पुन)
३. इज्यानुस् for (रज्यानुस्)	
४. + २१ +	५. + १० + (ता १० रीये)
६. 'म' लुप्त	७. रासि for (राशि)
८. 'पश्चात्' लुप्त	१०. तत्र योत्ततार for (त्तरत्तरा)
११. शुक्रः for (शुक्र)	१२. 'उपलब्धः' लुप्त
१४. 'त' लुप्त	१५. १०।२०।० for (१।२०।०) (ख)
१६. विसर्ग लुप्त	१७. ४७।३२ for (७७।३२) (ख)
१८. नोर्मध्यम for (नोर्मध्यम)	१९. अन्तरार्ध for (अन्तरार्ध)
(ख) ९. चतुष्टयं for (चतुष्टये)	१०. तत्र योत्तरत्तरकुम्भ for (त्तरत्तराकुम्भ)
१३. 'चन्द्रव्यासस्य — प्रमाणोपलब्धः' लुप्त	
१८. संवन्धिनोर्मध्यम for (संधिनोर्मध्यम)	

अथ द्वितीय प्रकरणम्

अत्र शुक्रानां चोच्चवृत्तव्यासाद्ध प्रमाणं प्रतिवृत्तभूकेन्द्रयोरन्तरं च साध्यते ।
 सावनाचार्येण अजर्यानुस्^३सन्ने १३ अनीकीमासस्य तृतीयतारीके परमन्तरे
 शुक्र उपलब्धः, मेषराशेः मस्तक गत तारकात्रये या प्रथम तारा तत्पश्चिम-
 चरणगत तारा च यास्ति, तयोरूपणितरेखायाः पश्चिमदिशि १।२४ अंशादिना
 दृष्टः चरणतारा शुक्रतारयोरन्तरात् शिरोगततारा शुक्रतारयोरन्तरं द्विगुणं
 दृष्टम् । शिरोगतताराध्रुवकः ०।६।३६ तस्य शरः ३७।३० चरणगततारायाः
 ध्रु. १।४।४५ शद ५।१५ तदा तत् प्रमाणेन शुक्र ध्रुवकः ०।१०।३६ शरः द १।३०
 शुक्रस्य ध्रुवकः शरश्च वक्ष्यमाणप्रकारेण निष्कासितोस्ति । स यथा अचिन्हं
 शिरोगततारा वचिन्हं चरणताराक्रान्तिवृत्तस्य उत्तरतः दक्षिणतः कल्पितास्ति ।
 जदरेखां क्रान्तिवृत्तं कल्पितं, पुनरेखा वदरेखा च लंबद्वयं क्रान्तिवृत्तोपरि कल्पितं ।
 इदं लंबद्वयं उभयोस्तारयोः शररूपमस्ति । इदं शरद्वयं ज्ञातमस्ति । जदरेखा
 उभयोस्ताररन्तरं इदमपि ज्ञातमस्ति । जदरेखा उभयोस्तारयो ध्रुवयोरन्तरं इद-

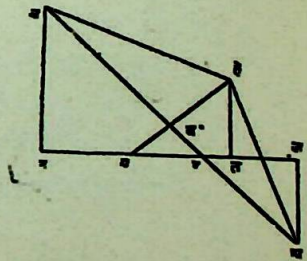
- (क) १. शुक्रनीचोच्च for (शुक्रानां चोच्च) २. + त्रयोदशे +
 ३. तारीखे for (तारीके) (ख) ४. परमन्तरे for (परमन्तरे)
 ६. रूपरिगत for (रूपणित) (ख)
 ७. + उत्तरः + ८. ३७।२० for (३७।३०)
 १०. ध्रुवः for (ध्रु०) ११. ०।१४।४५ for (१४।४५)
 १२. शरद for (शद) १३. विसर्गं लुप्त
 १४. + कल्पितास्ति + १५. जदक्ष्यमाण for (वक्ष्यमाण)
 १६. निष्कासितोस्ति for (निष्कासितोस्ति) (ख)
 १७. 'स' लुप्त (ख) १८. दक्षिणतश्च for (दक्षिणतः) (ख)
 १९. अनुस्वार लुप्त (ख) २०. पुनरजरेखा for (पुनरेखा)
 २१ से २७. लुप्त २८. ध्रुवयो for (ध्रुवयो)
 (ख) ४. परमांतरे for (परमन्तरे) ५. + या +
 ८. ३७।२० for (३७।३०) ६. विसर्गं लुप्त
 ११. १५।४५ for (१४।४५) १५. वक्षमाण for (वक्ष्यमाण)
 २१-२२. उभयोस्तारयो ध्रुवयोरन्तरं for (उभयोस्ताररन्तरं)
 २४. इदमस्ति for (इदमपि)

मपि ज्ञातमस्ति । पुनः अवरेखा कार्या । इदं क्रांतिवृत्ते भविष्ये संपातं करिष्यति । हचिन्हं शुक्रः कल्पितः । हवलंबः अवरेखा परिणेतव्यः । अयं लंबः वेधेन ज्ञातोऽस्ति । पुनः हवरेखा हवरेखा कार्या । अहरेखा हवरेखायाः द्विगुणास्ति । हवरेखा वर्धनीया, यथा जदरेखायां पचिन्हं संपातं करिष्यति । पुनः हतलंबं जदरेखोपरि कार्यः । अत्र हसरेखा जतरेखयोर्ज्ञानमिष्टमस्ति । अत्र अजभ त्रिभुजं वदभत्रिभुजं मिथः सजातीयमस्ति । अजभुज वदभुज योगनिष्पत्तिः अजभुजेन यास्ति, सा जदरेखा जभरेखयोर्निष्पत्तितुल्यास्ति । तस्मात् जभरेखा विदिता भविष्यति । शेषं मदरेखापि ज्ञाता भविष्यति । पुनः अभरेखावर्गः अभरेखावर्गजभरेखावर्गयोगतुल्योऽस्ति । भवरेखावर्गं मदरेखावर्गं दवरेखावर्गयोगतुल्योऽस्ति । अहवत्रिभुजे अवरेखा संपूर्णा विदिता भविष्यति । हवलंबो विदितोऽस्ति । हवभुज हवभुजयोर्निष्पत्ति विदितास्ति । प्रत्येकं अवरेखा ववरेखा च पृथक् पृथक् विदिता भविष्यति । तस्मात्

- (क) ३. संपात for (संपातं)
५. परिज्ञेयः for (परिणेतव्यः)
७. वर्धनीया for (वर्धनीया)
९. विसर्गं लुप्त
११. हत for (हस)
१५. भद for (मद)
१७. अज for (अभ)
२०. दव for (दव)
२३-२४. 'ववरेखा' लुप्त

४. अवरेखो for (अवरेखा)
६. विसर्गलुप्त (ख)
८. य for (प) (ख)
१०. हतलम्बो for (हतलम्ब)
१२. वदभत्रिभुजं +
१६. भविष्यतिः for (भविष्यति)
१९. 'मदरेखावर्ग' लुप्त
२२. प्रत्यं for (प्रत्येकं)
२५. 'पृथक्' लुप्त

- (ख) १. 'ज्ञातमस्ति — ज्ञातमस्ति' लुप्त
२. इयं for (इदं)
४-५. अवरेखोपरिणेतव्यः for (अवरेखा परिणेतव्यः)
१०. हतलम्बः for (हतलम्ब)
१३-१४. 'रेखाजभ' लुप्त
१८. वर्गः for (वर्ग) (ख)
१९. भद for (मद)
२१. विदितास्ति for (विदितास्ति)

मवरेखा अवरेखा अभरेखयोरंतररूपा ज्ञातुं योग्या भविष्यति । अजभत्रिभुजं पवभत्रिभुजं मिथः सजातीयमस्ति । तदा जभभुजभवभुजयोर्निष्पत्तिः अजभुज यवभुज निष्पत्ति तुल्या भविष्यति । अजभुज मयभुज निष्पत्ति तुल्यापि भविष्यति । प्रत्येकं वयभुजः मयभुजश्च विदितो भविष्यति । संपूर्णहयरेखा च विदिता भविष्यति । पुनः अजभत्रिभुजं यतहं त्रिभुजं च यवभत्रिभुजेन सजातीयमस्ति । मिथोपि सजातीयमस्ति । तदा अजभुज हयभुजयोर्निष्पत्तिः जभभुज हतभुजयोर्निष्पत्ति तुल्यास्ति । अजभुज यतभुजयोर्निष्पत्ति तुल्याप्यस्ति । तस्मात् हतभुजः विदितो भविष्यति । यतभुजोपि विदितो भविष्यति । यभभुजः ज्ञातोस्ति । तस्मात्तमरेखापि विदिता भविष्यति । जजभरेखा विदितास्ति । तस्मात् जतरेखापि विदिता भविष्यति । इदमेवास्मकमिष्टम् । शुक्रवेधसमये मध्यमसूर्यः १।२५।२४ पूर्वदिशि शुक्रपरमंतरं ४४।४८ अजर्यान्तु संन्ने २१ मया वेधः कृतः । त्वीमासस्य प्रथम

(क) १. भवरेखा for (मवरेखा)

३. + च +

६. भयभुजयो for (मयभुज)

८. तुल्यास्ति for (तुल्यापि)

१०. अनुस्वार लुप्त

१२. लुप्त

१४. भविष्यतः for (भविष्यति)

१६. निष्पत्तिस्तुल्यास्ति for (निष्पत्तिः)

१८-२६. लुप्त

२८. तमरेखापि for (तमरेखापि)

२९. जभ for (जजभरेखा) (ख)

३१. इदमेवास्माकमिष्टम् for (इदमेवास्मकमिष्टम्) (ख)

३२. परमांतरं for (परमन्तरं) (ख)

२. यवभ for (पवभ) (ख)

५. भ for (ज)

७. निष्पत्तेरपि for (निष्पत्ति)

९. तस्मात् for (भविष्यति)

११. यभयौघ for (वयभुजः)

१३. विदितो for (विदितो)

१५. अजभ for (अजम)

१७. लुप्त

२७. यभभुजो for (यमभुजः)

३०. यत for (जत)

३३. अजर्यान्तुस् for (अजर्यान्तु) (ख)

(ख) ४. 'तुल्या-निष्पत्ति' लुप्त

१६. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)

१२. भयभुजश्च for (मयभुजश्च)

२४. निष्पत्ति for (निष्पत्ति)

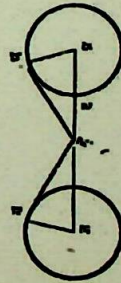
तारीके पूर्वरात्रौ मकरशृङ्गताराभ्यां वेधितः । तत्र स्पष्टः शुक्रः ६।१२।५० । तत्र मध्यमः सूर्यः ७।७५।३० पश्चिमदिशि शुक्रपरमांतरं ४७।२० । अनेनेदं निश्चितं शुक्रस्योच्चं वृषेस्ति । न वृश्चिके कुतः वृषे पूर्वापरपरमांतरयोर्योगात् अन्य चिन्हं पूर्वापरमांतरयोगः न्यूनोना प्राप्तः । वृश्चिके पूर्वापरपरमांतरयोगः सर्वं ५ रात्रि पूर्वापरपरमांतरयोगेभ्यधिकोस्ति ।

अथात्र प्रथम क्षेत्रम्

प्रतिवृत्तस्य नीचोच्चगता अजरेखा व्यासः कल्पितः । अचिन्हं उच्चं हचिन्हं भूकेन्द्रं दचिन्हं प्रतिवृत्तकेन्द्रं अचिन्हं जचिन्होपरिमनीचोच्चवृत्तं व नीचोच्चवृत्तं च समानं कार्यं । हभरेखा हवरेखा च नीचोच्चवृत्तपालि संलग्ना कार्या । अभरेखा जवरेखा च संपातसंलग्ना कार्या । अहभकोणः ४४।४८ जहव कोणः ४७।२० प्रथमकोणज्या ४२।३६।३० अहे षष्टिस्तन्माने न अभप्रमाणं द्वितीय

- (क) १. तारीखे for (तारीके) (ख) २. ७।२५।३० for (७।७५।३०) (ख)
 ३. परमांतरयो for (परमन्तरयो) (ख) ४. नास्ति for (ना)
 ५. 'प्राप्तः' लुप्त ६. '५' लुप्त
 ७. राशि for (रात्रि) (ख)
 ८. योगेभ्योभ्यधिकोऽस्ति for (योगेभ्यधिकोस्ति)
 ९. 'अथ' लुप्त (ख)
 १०. अचिह्नोपरिभ for (अचिह्नं जचिह्नोपरिभ)
 ११-१२. लुप्त १४. वा for (व)
 १५. + जचिह्नोपरि व +
 १६. हन for (च)
 १७. 'च' लुप्त

- (ख) ४. न for (ना)
 १०. अचिन्ह for (अचिन्हं)
 १३. मनीचोच्च for (मनीचोच्च)

कोणज्या ४४।६।३० अहे षष्टिस्तन्मानेन अज्ञरेखा तुल्य जवरेखा प्रमाणं यदि
अहरेखायां षष्टिः तदा जहरेखा ५७।३०।३० सर्वा अजरेखा ११७।३०।३० एतदद्वं
अदरेखा ५८।४५ दहरेखा १।१० इदमेवास्मकमिष्टम् ।

इति द्वितीय प्रकरणम्

— ०० —

(क) १. जहे for (अहे) (ख)

२. अम for (अज्ञ)

३. रेखायाः for (रेखायां)

४. तदजह for (तदा जह)

५. '।३०' लुप्त

६. एतदद्वं for (एतदद्वं)

७. १।१५ for (१।१०)

८. + किञ्चिन्मूना यदा अदं ६० तदा बहं १।१५ अमं ४३।१० +

९. इदमेवास्माकमिष्टम् for (इदमेवास्मकमिष्टम्) (ख)

(ख) २. अम for (अज्ञ)

९. + किञ्चिन्मूना यदा अदं ६० तदा बहं १।१५ अमं ४३।१० +

द्वयोः परमन्तरयोर्योगोस्ति ६१।५५ अस्याद्धं भवह कोणः । अस्य ज्या ४३।८
 वहे षष्टितत्प्रमाणेन महप्रमाणं यदा म मं ४३।१० तदा वहं ६०।३ उभयोः परमं-
 तरयोरन्तरं ४।४५ अस्याद्धं स्या ज्या दहव कोणज्या २।२५।३० वहे षष्टि सन्मानेन
 वद प्रमाणं यदि वहे ६०।३ तदा वदरेखा २।३० । अनेन प्रमाणेन भूवृत्त प्रतिवृत्त
 केन्द्रातरं अस्माद्धं भवति । १।१५ प्रतिवृत्त केन्द्रं भूकेन्द्राभिचार केन्द्रयोर्मध्यवर्त्ति-
 जातं इदमेवास्मकमिष्टम् ।

इति तृतीय प्रकरणम्

—:०:—

- ~~~~~
- (क) १. परमांतरयो for (परमन्तरयो) (ख) २. योगास्ति for (योगोस्ति)
 ३. षष्टिः for (षष्टि) ४. भह for (मह) (ख)
 ५. (यदा) हं for (मं) (ख) ६. परमांतरयो for (परमन्तरयो)
 ७. अस्याद्धस्य for (अस्याद्धस्या)
 ८. स्तन्मानेन for (सन्मानेन) (ख) ९. प्रतिष्ठत for (प्रतिवृत्त)
 १०. अस्याद्धजातं for (अस्माद्धं) ११. पूर्वे for (भवति)
 १२. इदमेवास्माकमिष्टम् for (इदमेवास्मकमिष्टम्) (ख)
- (ख) १०. अस्याद्धं for (अस्माद्धं)

अथ चतुर्थं प्रकरणम्

तत्र शुक्रशीघ्रकेन्द्रगतिं निरूप्यते । एतदर्थं वेधद्वयं गृहीतं, एको वेधस्तु
पूर्वाचार्यकृतः द्वितीयो मया अतूनीस्संज्ञकस्य द्वितीये संज्ञे तूवीसंज्ञमासस्य
त्रिंशतमतारिके पश्चिमरात्रौ वेधः कृतः । तत्र शुक्रः पूर्वदिक् परमांतरस्थानां
दग्धं चलितः । अस्य वेधः चित्रानक्षत्रात्कृतः तत्र शुक्रः ध्रुवकः ७६।३० । तत्र शुक्रः
वृश्चिकशिरो देशस्थ तारात्रयमध्ये या उत्तरा तारा तस्य चन्द्रविवकेन्द्रस्य च मध्ये
दृष्टः । परं जानया संस्थया चन्द्रात् पश्चिमदिशि उत्तरतारातश्च पूर्वदिशि स्थितः ।
तत्र यदंतरं तारा शुक्रयोरासीत् । तस्मात्साद्वर्गमंतरं चन्द्रशुक्रयोः स्थितं, तत्रोत्तरतारा-
ध्रुवकः ७६।२० उत्तरः शरः १।२० वेधसमयस्तु अर्द्धरात्रादुपरि पादोन पंचहोरा
४।४५ मि स्पष्टोर्कः ८।२२।६ मध्यमचन्द्रः ७।११।२४ शीघ्रकेन्द्रं ८६।३० शर-
केन्द्रं १२।२२ स्पष्टचन्द्रः ७।५।४५ चन्द्रस्योत्तरशरः ५।० लंबनसंस्कृतस्पष्टः चन्द्रः
~~~~~

- (क) १. निरूप्यते for (निरूप्यते) (ख) २. 'द' लुप्त
३. द्वितीय for (द्वितीये) (ख) ४. + ३० +
५. तारीखे for (तारिके) ६. मांतरादग्धे for (मांतरस्थानादग्धे)
६. ७।६।३० for (७६।३०) ख] १०. तस्या for (यस्य)
११. + स्थितः + १२. उत्तरतारातश्च for (उत्तरतारातश्च)
१३. तारा for (तरा) (ख) १४. + स +
१५. शुक्रयोः for (शुक्रयो) (ख) १६. + १।१।२ +
१७. ७।६।१० for (७।६।२०)
१८. स्त्वर्द्धरात्रादुपरि for (स्तु अर्द्धरात्रादुपरि)
१९. + भिर्गतेन तत्र स्पष्टोर्कः ८।३३ दशमलग्नं तत् यन्त्रानुसारेण ५।२ तत्र
मध्यमोर्कः + २१. लुप्त
(ख) ५. तारिके for (तारिके)
६. स्थानादग्धे for (स्थानादग्धे) ७. अयं for (अस्य)
८. विसर्गलुप्त १०. तस्याश्चन्द्र for (तस्य चन्द्र)
१९. मिः कृतः for (मि) २०. + तत्र +
२२. + ८।२३ दशमलग्नं तत् यन्त्रानुसारेण ५।२ तत्र मध्यमोर्कः +
२३. स्पष्टः for (स्पष्ट) २४. '५।० लम्बन संस्कृत' लुप्त
२५. 'स्पष्टःचन्द्रः—स्पष्टशरः' लुप्त

७।६।४५ स्पष्टशरः ४।४० एतदनुसारेण स्पष्टः शुक्रः ७।६।३० । अयमेव यंत्रेणोप-
लब्धः अस्योत्तरः शरः २।४० ।

अथास्य प्रकारस्य विचारः कथ्यते । अचिन्हं उत्तरं दिक्कं ताराचिन्हं
कल्पितं । वचिन्हं चन्द्रः कल्पितः, जचिन्हं शुक्रः कल्पितः । एतच्चिन्हत्रयोपरि
एका सरला अरेखा कार्या, दिहं क्रांतिवृत्तं कल्पितं । एभ्यः अदलंबं वहलंबं जमलंबाः
क्रान्तिवृत्ते निष्काश्याः । एते लम्बाः तेषां त्रयाणां शराः भवन्ति । एवं तत्र
दभरेखा महरेखयोर्निष्पत्तिः अजरेखाजवरेखयोर्निष्पत्तितुल्यास्ति । इयं निष्पत्तिः
क्रिकद्विकयोर्निष्पत्तिरिवास्ति । तस्माद् दभज्ञानं भविष्यति । ततः स्पष्टशुक्रज्ञानं
स्यात् । पुनः अवतरेखादभरेखायाः समानांतरा निष्काश्या, तदा अजरेखाअव-
रेखयोर्निष्पत्तिः जववतनिष्पत्तितुल्यास्ति । अजरेखा अवरेखायाः पञ्चमांश-
द्वयतुल्यास्ति । तस्मात् जवरेखापि वतरेखायाः पञ्चमांशद्वयतुल्या भविष्यति ।
वतरेखा च वहरेखा अदरेखयोरंतरतुल्यास्ति । तस्माज्जयरेखापि ज्ञाता भविष्यति ।
पुनः अदरेखा तुल्या वभरेखा ज्ञाता, तस्मात्सम्पूर्णा जभरेखा शुक्रशररूपा ज्ञाता
भविष्यति ।

(क) १. अनुस्वार लुप्त

३. एतच्चिह्नं for (एतच्चिह्नं)

५. दिहं for (दिहं)

७. निष्काश्याः for (निष्काश्याः)

९. मह for (मह) (ख)

११. रेखायो for (रेखयो)

१३. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)

१७. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)

१८. तस्मात्पञ्चवरेखापि for (तस्मात्पञ्चवरेखापि)

१९. पञ्चमांश for (पञ्चमांश)

२०. ज्वरेखा for (ज्वरेखा)

२१. + स्यात् +

२२. सम्पूर्णा for (सम्पूर्णा)

२. दिक् for (दिक्) (ख)

४. अवरेखा for (अरेखा) (ख)

६. जभ for (जभ) (ख)

८. लवाः for (लंबाः)

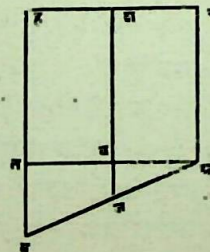
१०. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः) (ख)

१२. द्विकद्विकयो for (क्रिकद्विकयो)

१४. + अजरेखास्ति +

(ख) १५. निष्काश्याः for (निष्काश्या)

१६. 'अवरेखयो—अजरेखा' लुप्त

अथ पूर्वाचार्यकृतवेधो लिख्यते । तत्र तिमूखारस्संज्ञकेन फीला जल्
फस्संज्ञकस्य त्रयोदशसंज्ञे मासुरीमासस्याष्टादशतारीखे अपररात्रौ कन्याराशि
दक्षिणपक्षतारतः सन्मुखे या तारा सा शुक्रेण द्यादिता दृष्टा । तत्ताराध्रुवकः
अंतुनीस्संज्ञकस्य प्रथमसंज्ञे ५।८।१५ अस्मिन्वेधे बुस्त्वनस्सरीयसंज्ञः ४७६
अंतुनीस्संज्ञकस्य प्रथमसंज्ञे बुस्त्वनस्सरसंज्ञः ८८४ एतावता वर्षांतरेण नक्षत्र-
गतिरंशादि ४।५, तस्मात् स्पष्टः शुक्रः ५।४।१०, तत्र शुक्रनीचं ७।२०।५५, तत्र
शुक्रः पूर्वदिशि स्वपरमांतरस्थानात् अग्रे चलितः । यतो द्वाविंशति तारीकरात्रौ
मध्यमोर्कः ६।१७।३० द्वाविंशति तारीकरात्रौ च मध्यमोर्कः २।५६ । तस्मात् अष्टा-
दशरात्रौ अंतरं ४२।५३, द्वाविंशतिरात्रौ च अंतरं ४२।५३, द्वाविंशतिरात्रौ च
४९।६, तेनेदं ज्ञातं परमस्थानाच्चलित इति ।

अथ तृतीयचतुर्थक्षेत्रे उच्चनीचकेन्द्रगतव्यासरूपा अहरेखा कल्पिता । अचिन्ह

- ~~~~~
- (ख) १. तिमूखारस् for (तिमूखारस्) २. + १३ +
३. मासुरी for (मासुरी) (ख) ४. मासस्य for (मासस्या)
५. तारिखे for (तारीखे) ६. तारातः for (तारतः) (ख)
७. शुक्रेणाद्यादिता for (शुक्रेण द्यादिता) (ख)
८. तत्तारा for (तत्तरा) (ख) ९. अंतुनीस् for (अंतुनीस) (ख)
१०. बुखूनस्सरीय for (बुस्त्वनस्सरीय) ११. बुखूनस्सरा for (बुस्त्वनस्सर)
१३. रंशादिः for (रंशादि) (ख) १४. तारीख for (तारीक)
१५. + स्पष्टः शुक्रः ५।८।१० अष्टादशतारीष रात्रौ +
१६. ६।१७।३० for (६।१७।३०) १७. ६।२०।५६ for (२।५६) (ख)
१८ से २२ लुप्त २३. ४२।६ for (४९।६) (ख)
२४. परमांतराच्चलित for (परमस्थानाच्चलित)
२५-२६-२७. लुप्त
२८. + प्रतिवृत्तोच्चनीचयोः तथा भूकेन्द्र प्रतिवृत्त केन्द्राभिचार केन्द्राणां उपरिगता +
(ख) १. तिमूखारस् for (तिमूखारस्) १०. बुस्त्वनस्सरीय for (बुस्त्वनस्सर)
१२. + ४१६ अंतुनीस् संज्ञकस्य प्रथम संज्ञे बुस्त्वनस्सरसंज्ञः +
१५. + स्पष्टः शुक्रः ५।८।१० अष्टादश तारीक रात्रौ +
१६. '६।१७।३०—मध्यमोर्क' लुप्त

मुच्चं वचिन्हं मभिचारकेन्द्रं जचिन्हं प्रतिवृत्त केन्द्रं दचिन्हं भूकेन्द्रं च कल्पितं ।

अथ नीचोच्चवृत्तकेन्द्रहचिन्हयोरंतरं प्रथमक्षेत्रे अस्मद्वेधे २७।६ पूर्वदिशि पूर्वावार्यकृतवेधे द्वितीयक्षेत्रे पश्चिमदिशि ३३।५२, अत एव भचिन्हं हचिन्हादु-
भयदिशि तदंतरानुसारेण नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं कृत्वा वतक नीचोच्चवृत्तं कार्यं ।
दमवरेखा जभरेखा वमतरेखा च संयोज्या । पुनर्ददर्श ज्जचिन्हाद्द चिन्हाच्च जलं व-
दमलं वी वभरेखोपरि कार्यो । कचिन्हं गुरुचिन्हं कल्पितं । पुनर्ददर्शरेखा मकरेखा
च संयोज्या । पुनर्मनलं वी दरकरेखायां निष्काश्यः । अत्र तक चापमिष्टमस्ति ।
प्रथमक्षेत्रे हवभकोण २७।६ द्वितीयक्षेत्रे ३३।५२ प्रथमक्षेत्रेस्य कोणस्य ज्या २७।३३,
द्वितीये च ३३।२६ । अस्य कोटिज्या प्रथमक्षेत्रे ५३।२३।३०, द्वितीये ४६।४६ ।
इयं च जे पष्टिस्तत्प्रमाणेन जलरेखा वलं रेखयोः प्रमाणमस्ति । यदि वजरेखा
१।१५ तदा जलरेखा प्रथमक्षेत्रे ०।३४, द्वितीये ०।४२, वलरेखा प्रथमक्षेत्रे १।७,
द्वितीये १।१२ । पुनः प्रतिवृत्तव्यासाद्धरुभभजरेखावर्गः भलरेखा वर्गं जलरेखावर्ग-
योगतुल्ये क्षेत्रद्वयेपि भलरेखा जाता ६०।०।०, भलरेखा च वलरेखा तुल्यास्ति ।

(क) १. दभव for (दमव) (ख)	२. वमत for (वमत) (ख)
३. 'दर्श' लुप्त	४. जं for (ज्जं) (ख)
५. जललम्ब for (जलम्ब) (ख)	६. दमलम्बी for (दमलम्बी) (ख)
७. ग्रह for (गुरु) (ख)	८. भक for (भक) (ख)
९. पुरमनलम्बोदक for (पुनर्मनलम्बो)	१०. एवमत्र for (अत्र)
११. वजे for (वजे) (ख)	१२. अनुस्वारलुप्त
१३. प्रवाण for (प्रमाण)	१४. क्षेत्रे for (क्षेत्रः)
१५. १७ for (१।७)	१६. + च +
१७. १।१२ for (१।२)	१८. 'पुनः' लुप्त
१९. वर्गो for (वर्गः)	२०. से २२. लुप्त
२३. तुल्य for (तुल्ये)	२४. 'पि' लुप्त
२५. जल for (भल)	२६. क्षेत्रद्वयेपि for (भलरेखा)
२७. 'च' लुप्त	२८. मल for (वल)

(ख) ९. पुनर्मनलम्बोदक for (पुनर्मनलम्बोदक)

१०. अत्रक for (अत्र तक)

२३. तुल्योस्ति for (तुल्ये)

२६. मलरेखा for (भलरेखा)

तस्मात् शेषभभरेखा प्रथमक्षेत्रं ५८।५३ द्वितीयक्षेत्रे ५८।५८ दभरेखा जलरेखा या द्विगुणास्ति । मदरेखावर्गः भभरेखावर्गं दभरेखावर्गयोगतुल्योस्ति । तस्मात् मदरेखा प्रथमक्षेत्रे ५८।५४, द्वितीये ५८।५६, मदे षष्टिस्तत्प्रमाणेन प्रथमक्षेत्रे दभरेखा १।६, द्वितीये च १।२५।३०, इयं ज्यास्ति । अस्याश्चापं प्रथमक्षेत्रे दभरेखा १।९, द्वितीये च १।२५।३० इयं ज्यास्ति । अस्याश्चापं प्रथमक्षेत्रे १।६ द्वितीये १।१२ । इदं वमदकोणप्रमाणमस्ति । तस्मात् मदहकोणः प्रथमक्षेत्रे २८।१५, द्वितीयक्षेत्रे ३५।१४, ग्रहणचिन्हयोरंतररूपपश्चिमदिशि हृदककोणः प्रथमक्षेत्रे १८।३०, द्वितीये ७६।४५, तस्मात् मदक कोणः प्रथमक्षेत्रे ४६।४५, द्वितीयक्षेत्रे ४१।३१ । अस्य ज्या प्रथमक्षेत्रे ४३।४२।३०, द्वितीये ३६।४६।३० । इदं दमे षष्टिस्त-

(क) १. शेषं for (शेष)

२. भभ for (भभ) (ख)

४. दम for (दभ) (ख)

६. भदरेखावर्गः for (मदरेखावर्गः) (ख)

७. भभरेखा for (भभरेखा)

३. क्षेत्रे for (क्षेत्रं) (ख)

५. जलरेखायाः for (जलरेखाया)

८-९. लुप्त

१०. मद for (मद) (ख)

११. ५८।५६ for (५८।५६)

१२. मदे for (मदे) (ख)

१३. दम for (दभ) (ख)

१५. १।२२ for (१।२२)

१६. वमद for (वमद) (ख)

१७. भदह for (मदहकोणः) (ख)

१८. रूपः for (रूप) (ख)

१९. भदक for (मदक) (ख)

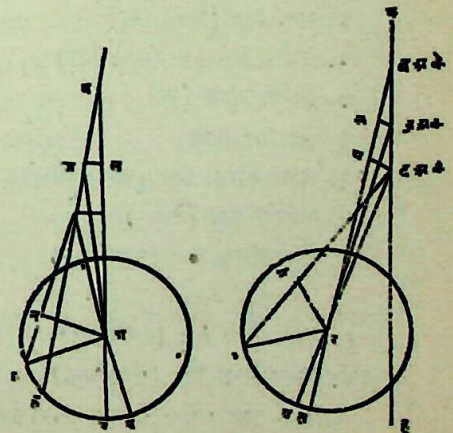
२०. ४१।१ for (४१।३१)

२१. 'त्रे' लुप्त

२२. दमे for (दमे) (ख)

(ख) ९. दमरेखा for (दभरेखा)

१४. 'दभरेखा—प्रथमक्षेत्रे' लुप्त

त्प्रमाणेन मन^१ प्रमाणं यदि दभं प्रथमक्षेत्रे ५८।५४ द्वितीये च ५८।५६ भवति । तदा मनरेखा प्रथमक्षेत्रे ४१।५५ द्वितीये ३६।७ मकरेखा, । अनेन प्रमाणेन ४३।१० तदा भकषष्टिप्रमाणेन मनरेखा प्रथमक्षेत्रे ५६।३६, द्वितीये च ५४।२२।३० । इयं ज्यास्ति । अस्याश्चापं प्रथमक्षेत्रे ८३।५६, द्वितीये च ६।५।०, इदं^५ मकदकोणः प्रमाणमस्ति । कदभकोणश्च प्रथमक्षेत्रे ४६।४५ द्वितीये ४१।३१ । तस्मात् कभव-कोणप्रथमक्षेत्रे अं^६ १३० कं^६ ३४ द्वितीये १०६।३१ वमद कोणः वमकोणतुल्यः प्रथमक्षेत्रे १।६, द्वितीये च^{१०} १।२२, तस्मात्तमककोणो तकचापरूपः प्रथमक्षेत्रे^{१३} १२९।२८, द्वितीये च १०७।५३, इदं षष्टाधिकशतत्रये शोधितं अवशिष्टं^{१५} रेखा च षष्टितुल्यास्ति । तस्माज्जभरेखा सप्तपञ्चाशत् ५७ तुल्या जाता । पुनर्दलंलं व ज कोणज्यारू षष्ट्यंशानां जीवास्ति । परं च जदे षष्टिस्तत्प्रमाणेन इयमेव दल-रेखा जहत्रयं तत्प्रमाणेन २।३६ जलमपि । अनेन प्रमाणेन सादृशितुल्यं भवति । १।३० शेपा नभरेखा ५५।३० भलरेखा लदरेखा वर्गयोर्योगरूपो दभरेखावर्गः ५५।३४ एवं प्रत्येकं दमे षष्टिस्तत्प्रमाणेन तभरेखा मकरेखा २४।१७।३० । अस्याश्चापं प्रत्येकं मदतकोणमदककोणौ २३।५३, अनयोर्योगः ४७।४६ इदमेवास्मकमिष्टम् ।

(क) १. मन for (मन) (ख)	२. मन for (मन) (ख)
३. भक for (भक) (ख)	४. ८३।४६ for (८३।४६) (ख) (ख)
५. ६।५।० for (६।५।०) (ख)	६. भकद for (भकद) (ख)
७. विसर्गं लुप्त (ख)	८. के for (क)
९. वद for (वम)	१०. 'च' लुप्त
११. तभककोणः for (तभककोणो) (ख)	
१२. क्षेत्रे for (क्षेत्रे)	१३. १२।६।२८ for (१२।६।२८)
१४. षष्ट्याधिक for (षष्ट्याधिक)	

- (ख) ९. वमतकोण for (वमतकोण)
 १४. षष्ट्याधिक for (षष्ट्याधिक) १५. अवशिष्टं for (अवशिष्टं)
 *वि०—पृष्ठ ८८८ के इस तारांकन से ८८६ के तारांकन तक का पाठ (क) (ख) प्रतियों में उपलब्ध नहीं है ।

अथ दशम प्रकरणम्

तत्र बुधगतिनिश्चयो विधीयते । तत्र नीचोच्चवृत्तस्य केन्द्रस्य गतिः । अभिचार केन्द्रोपरि सूर्यमध्यमगतितुल्यास्ति । अस्यशीघ्रकेन्द्रगतिर्मया पूर्वाचार्य-कृतवेधेन स्वकृतवेधेन च द्विधा निष्कासिता । तत्रैकवेधेन च द्विधा निष्कासिता । तत्रैकवेधस्तु मया अतूनीससंज्ञकस्य द्वितीयसंज्ञे कृतः । अनीकीसंज्ञमासस्य तृतीय-तारीके बुस्त्वनस्सरीयसंज्ञे बुधः स्वपरमांतरपर्यंतं न गतः । तत्रैव गोलयन्त्रेण मघानक्षत्रद्वारा बुधवेधः कृतः । तत्र बुधध्रुवकः २।१७।३०, तत्र चन्द्रविवकेन्द्रात् बुधः १।६, एतावतांतरेण अग्रे स्थिता आसम् । तदा दशमलग्नं ५।१२ स्पष्टोर्कः १।२३ । तमारभ्यार्द्धरात्रिपर्यन्तं कालः हो० ४ क० ३ मध्यमोर्कः १।२२।३४ मध्यम-श्चन्द्रः २।१२।१४ चन्द्रमन्दकेन्द्र ८४।२० स्पष्टश्चन्द्रः २।१७।१० लंवनं संस्कृतस्पष्टः २।१६।२०, तस्मात् स्पष्टो बुधः २।१७।३० ।

अथ द्वितीयवेधः पूर्वाचार्यकृतः जयूतूससयूस संज्ञकस्यैकविंशतिसंज्ञे सफरीनूतसंज्ञमासस्य द्वाविंशतितमतारीके तदा बुस्त्वनस्सरीयसंज्ञः ४८४ तौत संज्ञमासस्यैकोनविंशति तारीके, तत्र वृश्चिकराशिमस्तकस्थ तारात्रयमध्ये योत्तर-तारामध्यतारा संलग्नायाः सरला रेखा तस्याः सकाशात् पूर्वदिशि चन्द्रव्यास-प्रमाणांतरेण बुधो स्थितः । सीतमुत्तरः तारकया उत्तरदिशि बुधस्यांतरं द्विगुणचन्द्रव्यासप्रमाणमीत । तत्र मध्यतारकाध्रुवकः ७।१।४०, अस्य शरो दक्षिणः १।४० उत्तर ताराध्रुवकः ७।२।२०, अस्योत्तरशरः १।२० तस्मात् तत्रबुधस्पष्टः ७।३।२० ।

अथास्य वेधः जनितस्पष्टा ध्रुवकज्ञानार्थं अचिन्हमुत्तरदिक् नक्षत्रं कल्पितं । वचिन्हं मध्यमनक्षत्रं कल्पितम्, एतद्वयं क्रांतिवृत्तादुभयदिशि स्थापितं । तयरेखा च क्रांतिवृत्तं कल्पितं, पुनस्तणेन ४३।१० तदा भकषष्टिप्रमाणेन भनरेखा प्रथमक्षेत्रे ५६।३९ द्वितीये च ५४।२२।३०, इयं ज्यास्ति । अस्याश्चापं प्रथमक्षेत्रे ८३।५६ द्वितीये च ६।५।१०, इदं मकदकोणः प्रमाणमस्ति । कदमकोणश्च प्रथम-क्षेत्रे ४६।४५ द्वितीये ४१।३१, तस्मात् कभवकोणप्रथमक्षेत्रे अं १३० क ३४ द्वितीये १०६।३१ वभद कोणः वभकोणतुल्यः प्रथमक्षेत्रे १।६ द्वितीये च १।२२, तस्मात्तमककोणोत्तकचापरूपः प्रथमक्षेत्रे १२६।२८ द्वितीये च १०७।५३ इदं षष्ठ्यधिकशतत्रये शोधितं अवशिष्टं* शुक्रशीघ्रकेन्द्रं प्रथमक्षेत्रे २३०।३२ द्वितीये

(ख) १. ७२३०।३२ for (२३०।३२)

*वि०—पृष्ठ ८८८ के तारांकन से ८८६ के तारांकन तक का पाठ (क) (ख) प्रतियों में उपलब्ध नहीं है ।

२५।२७ वेधद्वयस्य कालांतरवर्षाणि ४०१।१६७, अस्यशीघ्रकेन्द्रभगणाः अष्ट-
वर्षेण^३ पञ्च भवन्ति । एवं^३ ४०८ वर्षे^४ भगणाः २५५ ।

अथ एकस्मिन् वर्षे शेषावयवे च तद्विभागः ३३८।२५ इदं पूर्वं लिखित-
स्तारिण्याः आसन्नं जातं, वेधद्वयकालांतरं वेधद्वयं शीघ्रांतरेण भक्तं लब्धमेक-
दिवसजा गतिः ।

इति दशम प्रकरणम् ।

- ~~~~~
(क) १. २५२।७ for (२५।२७) (ख)	२. + पं +
४. ४०० for (४०८)	६. २२५ for (२५५)
८. सारिण्या for (स्तारिण्याः) (ख)	९. अनुस्वार लुप्त (ख)
(ख) ४. एतै for (एवं)	
५. वर्षेभगणाः for (वर्षेभगणाः)	७. अस्य for (अथ)

अथ पंचम प्रकरणम्

तत्र शुक्र क्षेपक साध्यधनं क्रियते ।

अथ वुस्त्वनस्सरादेः पूर्वाचार्यकृतवेधपर्यन्तं कालांतरं ४७.१।३४६। घटि^३
४५, एतद्दिदवसनां शुक्रशीघ्रकेन्द्रगतिः १८१३ यं २५।२।७ एष शुद्धाः, अवशिष्टं^३
७१।७ । अयं वुस्त्वनस्सरादौ शीघ्रकेन्द्रक्षेपः सूर्यमध्यमक्षेप एव शुक्रमध्यमः^३ क्षेपः
११।०।१५ शुक्रोच्चक्षेपः १।१६।१० । एवं वुस्त्वनस्सरादेः यज्जद्विदिपर्यंतं शीघ्रकेन्द्र^३
४५।५५ उच्चस्य १३।४८, तस्मात् यज्जद्विदौ शीघ्रकेन्द्रक्षेपः ११७।२३ उच्चस्य
१२६।५८।

इति पंचम प्रकरणम् ।

(क) १. 'ध्य' लुप्त, साधनं for (साध्यधनं) (ख)

२. वुखूनस्सरादे for (वुस्त्वनस्सरादेः)

३. घटी for (घटि)

४. जा for (ना) (ख)

५. १८१ यं for (१८१३ यं)

६. २५२।७ for (२५।२।७)

७. एषु for (एष) (ख)

८. अनुस्वार लुप्त

९. वुखूनस्सरादौ for (वुस्त्वनस्सरादौ)

११. वुखूनस्सरादेः for (वुस्त्वनस्सरादेः)

१२. + गतिः +

१३. उच्चगतिः for (उच्चस्य)

१४. यज्जदद for (यज्जद्विदौ)

१५. शीघ्र for (शीघ्र)

१६. ११७।२ for (११७।१३)

(ख) २. वुखूनस्सरादेः for (वुस्त्वनस्सरादेः)

५. १८१ इयं २५२।७ for (१८१३ यं २५।२।७)

८. अवशिष्टं for (अवशिष्टं)

९. वुखूनस्सरादौ for (वुस्त्वनस्सरादौ)

१०. विसर्गं लुप्त

११. वुखूनस्सरादेः for (वुस्त्वनस्सरादेः)

१४. जद्विदौ for (जद्विदी)

१४. ११७।२ for (११७।२३)

अथ षष्ठप्रकरणम्

तत्र भीमगुरुशनीनां वेधोपकरणानि निरूप्यन्ते । तत्र यथा शुक्रस्याकाश-
संस्थास्ति, तथैवेतेषां । यथा शुक्रे प्रतिपतकेन्द्रं अभिचार भूकेन्द्रयोर्मध्यवर्त्यं^५स्ति,
तथैवेतेषां प्रतिवृत्तकेन्द्रमस्ति^५ । कुतः यतः^{१०} एतेषां^{११} परमं^{१२} मंदफलेन^{१३} वेधोपलब्धेन^{१४}
पदभिचार केन्द्रभूकेन्द्रयोरंतरं^{१५} निष्कासितं । पुनः^{१६} नीचोच्चवृत्तकेन्द्रप्रतिष्ठतोच्चे^{१७}
यद्विक्रिचार्यमुपलब्धं, यच्चनीचोच्चवृत्तकेन्द्रे^{१८} नीचस्थे उपलब्धं । अनयोरंतरानुसारेण
भूकेन्द्रप्रतिवृत्तकेन्द्रयोरंतरं^{२४} निष्कासितं । तत्पूर्वानीतार्धतुल्यं जातं, येन प्रकारेण
बुधशुक्रयोः परमशीघ्रफलं परममंदफलं उच्चस्थानं च ज्ञातं । तेन प्रकारेणैतेषां
तानि न ज्ञायन्ते । यतः^{२९} एतेषां^{३०} सूर्यात् षड्राश्यंतरं भवति । तत्र परमशीघ्रफलं न
भवति । यदा बुधशुक्रौ सूर्यात्परमांतरितौ भवतः, तदैतयोः परमं फलमुत्पद्यते ।
पुन बुधशुक्रयोर्मध्यमः^{३५} अर्का^{३६} एव स च ज्ञातोस्ति । एतेषां^{३७} मध्यमस्थानं न ज्ञायते ।
एतदर्थं^{३८} एतेषां^{३९} भूकेन्द्रप्रतिवृत्तकेन्द्र अभिचारकेन्द्राणामंतरज्ञानार्थं^{४०} यदैते सूर्यात्
षड्राश्यंतरिता जाताः, तदा वेधा गृहीता, यतः^{४३} तत्र स्थले एतेषां^{४४} शीघ्रफलेभ्यो
मंदफलं पृथग् भवति ।

(क) १. षष्ठम for (षष्ठ)

५. प्रतिवृत्त for (प्रतिपत)

४ से १५. लुप्त

१६-१७. 'केन्द्रभूकेन्द्रयो' लुप्त

१८. निष्काशितं for (निष्कासितं)

१९. तच्च for (पुनः)

२१. केन्द्रे for (केन्द्र)

२२. प्रतिवृत्ताच्चैतस्य for (प्रतिष्ठतोच्चे)

२३. यद्विक्रिचाप for (यद्विक्रि चार्य)

२४. निष्काशितं for (निष्कासितं)

२५. नीताढ for (नीतार्ध) (ख)

२६. ज्ञायते for (ज्ञायन्ते)

२७ यत् for (यतः)

२८. बुध for (बुध) (ख)

२९. मध्यमः for (मध्यम.) (ख)

३०. अर्क for (अर्का) (ख)

३१. एतदर्थमेतेषां for (एतदर्थं एतेषां)

३२. +उच्चस्थानज्ञानार्थं +

३३. गृहीताः for (गृहीता)

(ख) २. 'तत्र' लुप्त

१२. परममन्द for (परममंद)

१५. यदभिचार for (पदभिचार)

२०. यन्नीचोच्च for (नीचोच्च)

२२. प्रतिवृत्तोच्च for (प्रतिष्ठतोच्चे)

२३. यद्विक्रिचाप for (यद्विक्रिचार्य)

अथ पंचम क्षेत्रम्

तत्रैव विचारो निरूप्यते । दकेन्द्रे अवजप्रतिवृत्तं उच्चनीचगत अदज-
व्यासः हचिन्हं भूकेन्द्रं भचिन्हमभिचारकेन्द्रं वचिन्हं वतं नीचोच्चवृत्तं च कल्पनीयं,
पुनर्मल वतरेखा ववकहभरेखा च संयोज्या, तदा यदि ग्रहो हवरेखायां भवति,
तदा सूर्यमध्यमस्थानमत्रैव भविष्यति । यदि ग्रहो वचिन्हं भवति, तदा सूर्यमध्यम-
स्थानं ग्रहस्य स्पष्टस्थानं चैकत्र भविष्यति । यदि हः कचिन्हो भवति, तदा सूर्यस्य
मध्यस्थानं भवत्यात् । षड्भाष्यंतरितं भचिन्हं भविष्यति । अस्योपपत्तिः अत्र एतेषां
मंदकेन्द्रशीघ्रकेन्द्रयोः गौसूर्यमंदकेन्द्रतुल्योस्ति । भकोणहकोणयोरंतरं मध्यम-
केन्द्रगतिः स्पष्टकेन्द्रगत्यंतररूपो व कोणोस्ति ।

अथमेववकोणो नीचोच्चवृत्ते शीघ्रोच्चमध्यमस्पष्टगत्योरन्तररूपोस्ति ।
इदं प्रकटमस्ति । यदि ग्रहो वचिन्हं भवति, तदा तचिन्हपर्यंतगमने एक भगणं,

- (क) १. तत्रैतद्विचारो for (तत्रैवविचारो) (ख) २. भं for (भ)
३. 'चिह्नम्' लुप्त ४. + पुनर् +
५. भंल for (मंल) (ख)
६. हम (ववकहम) for (ववकहभ) (ख)
७. गृहस्य for (ग्रहस्य)
११. कचिह्ने for (कचिन्हो) (ख)
१२. मचिह्ने for (मचिह्ने) (ख)
१३. केन्द्रयोगो for (केन्द्रयो गो) (ख)
१४. + नीचोच्चवृत्तेभम् +
१५. 'केन्द्र' लुप्त
२१. 'केन्द्र' लुप्त
२३. 'शीघ्रोच्च' लुप्त (ख)
२५. गृहो for (ग्रहो) (ख)
१०. ग्रहः for (हः)
१२. लचिह्ने for (भस्यात्)
१४. अस्योपपत्तिः for (अस्योपपत्तिः) (ख)
१६. कोणो for (कोण)
१८. ममध्यम for (मध्यम)
२०. गति for (गतिः) (ख)
२२. कोणो for (कोणी) (ख)
२४. + शीघ्रोच्च + (ख)
२६. भगणात् for (भगण)
(ख) ७. ग्रहो for (ग्रहो) (ख)
१०. ग्रहः for (हः) (ख)
१२. स्थानमस्मात् for (स्थानं भवस्यात्) (ख)
८. वचिन्हं for (चिन्हं) (ख)

पूर्णो नववतकोणप्रमाणेन न्यूननास्ति^५ । तस्मात् यदि शीघ्रकेन्द्ररूपे^६ तक्वचापे
मंदकेन्द्ररूप अभवकोणप्रमाणं योज्यते । तदा अभवकोणात् ववतकोण तुल्य-
भवहकोणो^७ तच्चिन्हं पर्यंतं^८ विशुध्येति^९ । सूर्यमंदकेन्द्रतुल्यग्रहस्य^{१०} स्पष्टकेन्द्रतुल्य
ग्रहवकोणोवशिष्येत^{११} । यदि ग्रहः कचिन्हे भवति, तदा नीचोच्चवृत्ते^{१२} तवक
कोण तुल्या नीचोच्चवृत्ते शीघ्रकेन्द्रगतिर्भवति^{१३} । तत्र अभवकोणः संयोज्यः, तदा^{१४}
अभवकोणात् मवहकोणो विशुद्धो भविष्यति^{१५} । तस्मात् भगणाद्धपूर्णं भविष्यति^{१६} ।
तदा जहभकोणतुल्य ग्रहवशेषकोणोवशिष्यति^{१७} । इदं सूर्यमध्यमस्य भगणाद्ध^{१८}
भविष्यति^{१९} । तस्मात् सूर्यमध्यमस्थानं हमरेखायां भविष्यति । ग्रहव शेष कोणश्चै-
तेषां गतितुल्यो भविष्यति^{२०} । तस्मात् प्रकारद्वयेपि वचिन्हाद् ग्रहपर्यन्तं यारेखा
यास्यति, या च हचिन्हात् सूर्यमध्यमस्थानपर्यन्तं गच्छति^{२१} । एते द्वे रेखे मिथो
मिलित्वा सरलैका रेखा भविष्यति^{२२} । यदि ग्रहो वचिन्हे कचिन्हे न भवति । तदैते
रेखे समानांतरे भविष्यतः ।

(क) १-२. 'पूर्णो न' लुप्त

३. न्यून for (न्यून)

५. रूप for (रूपे) (ख)

७. पर्यंतं for (पर्यंत)

८. तुल्यः for (तुल्य)

११. तुल्यश्च for (तुल्य)

१३. + एवं ग्रहस्थानं सूर्यमध्यमस्थानं तत्रैव जातं +

१४. नीचाच्च for (नीचोच्च)

१६. भविष्यति for (भवति) (ख)

२६-२८-२९. लुप्त

३१. तुल्यः for (तुल्य)

३३. + स्पष्ट +

४. भविष्यति for (नास्ति)

६. कोणः for (कोणो) (ख)

८. विद्यते तदा for (विशुध्येति)

१०. 'स्य' लुप्त (ख)

१२. वशिष्यते for (वशिष्येत)

१५. तुल्य for (तुल्या)

१७-२५. लुप्त

३०. जहम for (जहभ) (ख)

३२. + तिकोणतुल्यवृद्धिर्जाता +

(ख) १. पूर्तो for (पूर्णी)

८. विशुध्येत for (विशुध्येति)

२२. भवह for (भवह)

३४. 'एते द्वे—भविष्यति' लुप्त

९. ववत for (नववत)

११. तुल्यः for (तुल्य)

२७. + वतक +

३५. गृहो for (ग्रहे)

अथ षष्ठ क्षेत्रम्

तत्रास्य विचारो निरूप्यते । यदि ग्रहो नचिह्ने कल्प्यते । पुनः सूर्यमध्यम-
स्थानं सचिह्ने कल्प्यते । पुनवनरेखा हसरेखा^१ योज्यते तदा, ह^२कोणो^३ अमतकोण
तवनकोण^४ योगतुल्यो भविष्यति । अमतकोणश्च^५ अहवकोण^६ ववनकोणरूप भवह-
कोणश्च^७ अनययोगतुल्योऽस्ति । तस्मात् अहसंकोणो^८ अहवकोण^९ ववनकोणः^{१०} योर्यो-
गेन तुल्यो भविष्यति । यदि अहवकोणद्वयोः^{११} शोध्यते, तदां वहसकोणं^{१२} ववनकोणी
समानाववशिष्टौ^{१३} स्तः । तस्मात् वनरेखा हसरेखा समानांतरे भविष्यतः । यदि ग्रहो^{१४}
सूर्यमध्ये^{१५} असमो भवति, वा सूर्यमध्यम स्थानात् षडांश्यंतरितो भवति । तदा भूके-
न्द्रान्नीचोच्चवृत्तकेन्द्रगामिनी या रेखा तस्यां भवति, तत्रैव शीघ्रफलाभावः^{१६}

(क) १. + चेत् + (ख)

३. अमत for (अमत) (ख)

५. कोणस्य for (कोण)

७. योगेन for (अनययोग)

९. विसर्गं लुप्त, (ख)

११. कोणो for (कोण)

१३. वधन for (ववन)

१४. समानाववशिष्टौ स्तः for (समानाववशिष्टौ)

१५. + इदमेवेष्टम्, अथास्मादिदमपि ज्ञायते यदि
हनरेखा नीचोच्चवृत्तपालिलगना नचिह्ने निष्का-
श्यते तदा नहसकोणः समकोणो भवति, यथा
वनहकोणः समकोणोऽस्ति । तस्माच्चदि मध्य-
मार्कस्य स्पष्टग्रहस्य चांतरं राशित्रयमितं ३
स्यात् । तदा ग्रहो नीचोच्चवृत्तपालिसंलग्न-
रेखायां भविष्यति ।

१६. ग्रहः for (ग्रहो)

१७. मध्यम for (मध्ये म) (ख)

१८. फलभावः for (फलाभावः)

२. अहस for (ह) (ख)

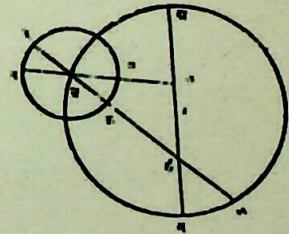
४. अमत for (अमत) (ख)

६. कोणस्य च for (कोणश्च)

८. अहसकोणो for (अहसकोणो)

१०. भविष्यति for (भविष्यति)

१२. अनुस्वार लुप्त

(ख) ८. अहसकोणो for (अहसंकोणो)

केवलं मन्दफलमेव भवति । अतोस्मिन् स्थले एतेषां मन्दफलज्ञानं सुखेन भविष्यति । यदैते ग्रहा सूर्यमध्यमतुल्याः भवन्ति, तदैतेषामस्ता^२ भवन्ति, अतोत्र षड्दश्यांतरे वेधः^५ कर्त्तव्यः ।

अथ दशमाध्यायस्य चत्वारि प्रकरणानि द्वादशक्षेत्राण्यवशिष्टानि^५ । तत्र भौमवेधः^५ प्रसंगोस्ति । तान्यत्र एकादशाध्याया अष्टप्रकरणानि द्वाविंशति क्षेत्राणि । यत्र गुरु शन्योर्वेधः^५ प्रकारः तान्नेकीकृत्य एकादशाध्याये प्रोच्यते^६ ।

इति दशमाध्यायः

-
- (क) १. विसर्गं लुप्त २. मस्तो for (मस्ता) (ख)
 ३. भवति for (भवन्ति) (ख) ४. वेधा for (वेधः)
 ६. विसर्गं लुप्त ७. एकादशाध्याय for (एकादशाध्याया) (ख)
 ८. विसर्गं लुप्त (ख)
 ९. + राजाधिराज प्रभुतोषणार्थं सम्राट् जगन्नाथ कृते सुशिल्पे ।
 सिद्धान्त सारे खलु कौस्तुभेस्मिन्नध्याय आगाद्विरति दिगाख्यः ॥१०+

- (ख) ५. वशिष्टानि for (वशिष्टानि) (ख)
 ६. प्रोचन्ते for (प्रोच्यते) (ख)

सम्राट् जगन्नाथकृते
सिद्धान्तसार कौस्तुभे
एकादशाध्यायः

अथैकादशाध्यायः

तत्र द्वादश प्रकरणानि चतुर्विंशति क्षेत्राणि सन्ति । तत्रापि दशमाध्यायस्य सप्त प्रकरणं एकादशाध्यायस्य प्रथमं पञ्च प्रकरणे कृत्य एतान्येकी तेषां ग्रहाणां भूकेन्द्रप्रतिवृत्तकेन्द्र अभिचारकेन्द्राणामंतराणि उच्चस्थानानि च निष्काष्यन्ते, यथास्माभिः ग्रहणत्रयेण चन्द्रफलं उच्चस्थानं वेधेन निष्काशितं । एवं एतेषां त्रयाणामपि सूर्यात् पट्टाश्रयंतरे तदा वेधेन निष्काशितमस्ति । प्रत्येकस्य तादृशवेधत्रयेण स्पष्टस्थानत्रयं ज्ञात्वा गणितेन निष्काशितं ।

अथ भौमस्य तावदुच्यते । प्रथमतस्तु अजर्यानुसंसंज्ञकस्य पञ्चदशे सन्ने तूवीमासस्य सप्तविंशतितारीके अर्द्धरात्रादुपरि गतहोरासु १ वेधः कृतः । तत्र स्पष्टो भौमश्चोपलब्धः २।२१।०, द्वितीयवेधश्च अजर्यानुसंसंज्ञकस्य एकोनविंशति सन्ने फर्मुसीसंज्ञमासस्य सप्तमतारीके अर्द्धरात्रात्प्रागेव होरासु ३ वेधः कृतः । तत्र स्पष्टः उपलब्धः ४।२८।५, तृतीयवेधस्तु अन्तूनीसंसंज्ञकस्य द्वितीयसन्ने

(क) १. सप्तम for (सप्त) (ख)	२. अनुस्वार लुप्त
४. प्रकरणमेकीकृत्य for (प्रकरणे कृत्य)	५. तत्र for (एतान्येकी)
६. ग्रहाणां for (ग्रहणीं)	
७. निष्काष्यन्ते for (निष्काष्यंत)	८. यथा अस्माभिः for (यथास्माभिः)
९. अनुस्वार लुप्त	१०. + हि +
११. + यत् +	१२. 'तदा' लुप्त (ख)
१३. निष्काशितमस्ति for (निष्काशितमस्ति)	
१४. + तदा +	
१५. निष्काशितं for (निष्काशितं)	१६. अजर्यानुस् for (अजर्यानुस्)
१७. + १५ +	१८. + २७ +
१९. + १९ +	२०. + ७ +
२१. तारीखे for (तारीके)	२२. विसर्ग लुप्त
२३. ४।२८।५० for (४।२८।५) (ख)	२४. 'स्य' लुप्त

(ख) ३. पंचम for (पंच)	४. प्रकरणं for (प्रकरणेकृत्य)
५. एतान्येकीकृत्य for (एतान्येकी)	७. निष्काष्यन्ते for (निष्काष्यंत)

अनीकी संज्ञमासस्य त्रयोदशतारीके अर्द्धरात्रात्प्रागेव हो २ तत्र स्पष्टः उपलब्धः ८।२।२४ ।

अथ गुरु अजर्यानुससंज्ञकस्य सप्तदशे सन्ने अनीकीसंज्ञमासस्य द्वितीय-
तारीके अर्द्धरात्रात्प्रागेव हो १ वेधः कृतः । तत्र स्पष्टः गुरुः उपलब्धः ७।२३।११,
द्वितीयवेधश्च अजर्यानुससंज्ञकस्य एकविंशतिसंने माऊफीसंज्ञमासस्य चतु-
र्दशे तारीके अर्द्धरात्रात् प्रागेव हो २ वेधः कृतः । तत्र स्पष्टश्चोपलब्धः ११।७।५४
तृतीयवेधश्च अतूनीससंज्ञकस्य प्रथमसन्ने असूरसंज्ञमासस्य एकविंशति तारीके
अर्द्धरात्रादुपरि होरासु तत्र स्पष्टो गुरुः ०।१४।२३ ।

अथ शने अजर्यानुससंज्ञकस्यैकादशसंने मारकुरसंज्ञस्याष्टमतारीके
संध्यासमये शनेः वेधः कृतः । तत्र स्पष्टशनिः ६।१।१३, द्वितीयवेधस्तु अजर्यानुस-

(क) १. + १३ +

३. गुरोः (गुरु)

५. 'ज्ञ' लुप्त

७. तारीखे for (तारीके) (ख)

९. स्पष्टो for (स्पष्टः)

११. उपलब्धः for (उपलब्धः)

१३. + १४ +

१५. होरा for (हो २)

१७. + २१ +

१९. '५' अंक लुप्त

२१. + ११ +

२३. तारीखे for (तारीके)

२५. स्पष्टः for (स्पष्ट)

२. तारीखे for (तारीके)

४. + १७ +

६. + २ +

८. होरा for (हो १)

१०. गुरु for (गुरुः) (ख)

१२. + २१ +

१४. तारीखे for (तारीके)

१६. अतूनीस for (अतूनीस)

१८. तारीखे for (तारीके)

२०. शनेः for (शने) (ख)

२२. माखूर for (मारकुर) (ख)

२४. शनेवेधः for (शनेवेधः) (ख)

(ख) ४. सप्तदश for (सप्तदशे)

संज्ञकस्य सप्तदशसंज्ञे अनीकीसंज्ञमासस्य चतुर्विंशति^१तारीके^२ दिना^३र्धसमये^४ वेधः^५ कृतः । तत्र स्पष्टः शनिः १।२४।१४ एवं शनैश्चरस्य प्रागुदितवेधद्वये स्पष्टः कालश्च^६ वेधेन गणितेन^७ च साधितः ।

अथ प्रथम वेधमारभ्य द्वितीयवेधपर्यंतं भौमे कालांतरं वर्ष ४ दि० ६९ हो २० मध्यगति ८१।४४ स्पष्टगतिः ६७।५० ।

अथ गुरोः कालांतरं व^१ ३ दि० १८० हो २३ मध्यमगतिः ८१।३५ स्पष्टगतिः १०४।४३ ।

अथ शनी कालांतरं द^१ ७० हो २२ मध्यमगतिः ७५।४३ स्पष्टगति ६८।२७ ।

अथ द्वितीयवेधमारभ्य तृतीयवेधपर्यंतं भौमे कालांतरं ४।६६।१ मध्यमगतिः ९५।२८ स्पष्टगतिः ६३।४४ ।

अथ गुरो कालांतरं व^१ १ दि ३७ हो ७ मध्यमगतिः ३३।२६ तत्स्पष्टगतिः ३६।२९ शनेः कालांतरं व^२ ३ दि ३५ हो ३५ हो २० मध्यमगतिः ३७।५२ स्पष्टगतिः ३४।३४ ।

(क) १. + १७ +

२. अष्टादश १८ तारीखे दिनार्द्धाद्गतहोरासु ४ वेधः कृतः । तत्र स्पष्टः ८।१।४०

तृतीयवेधस्तु अजयानूस् संज्ञकस्य विंशति २० तम सन्ने मासूरीसंज्ञमासस्य +

३. + २४ +

४. तारीखे for (तारीके)

५. 'दि' लुप्त

६. वेधमारभ्य for (वेधः)

७. १।१४।१४ for (१।२४।१४) (ख) ८. प्रान्तगत for (प्रागुदित)

९. 'व' लुप्त

१०. कालांतरं for (कालांतरं)

११. वर्ष for (व०)

१२. ६६।५५ for (८१।३५)

१३. व ६ for (दा७०)

१४. दि० २२ for (हो २२)

१५. गतिः for (गति) (ख)

१६. ४ दि ६६ for (४।६६।१)

१७. वर्ष १ for (व १)

१८. ३७ for (हो ७)

१९. 'तत्' लुप्त, (ख)

२०. वर्ष for (व ३)

२२-२३. 'हो २०' लुप्त

२४. मध्यमगतिः for (मध्यगतिः)

(ख) २. + अष्टादश तारीके दिनार्द्धाद्गतहोरासु ४ वेधः कृतः । तत्र स्पष्टः ८।१।४० तृतीय वेधस्तु अजयानूस् संज्ञकस्य विंशतितमसन्ने मासूरी संज्ञमासस्य +

१३. ६।७० for (दा७०)

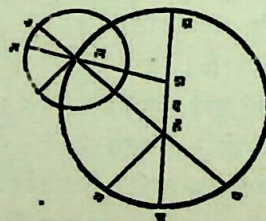
२१. 'हो ३५' लुप्त

अथ दशमाध्यायस्य स्पष्टसप्तमक्षेत्रं किञ्चित्प्रयोजनाय निरूप्यते । तत्र क्रांतिवृत्तस्योदरे भौमार्थं वृत्तत्रयं कार्यं । तन्मध्ये एकं दकेन्द्रे अवजप्रतिवृत्तं कार्यं । तच्चिन्हे हभवं अभिचारवृत्तं कार्यं । नकेन्द्रे कलमं कक्षावृत्तं कार्यं । सगनस्वकेन्द्र-गतव्यासः कल्पितः । पुनः प्रथमवेधे नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं अचिन्हे द्वितीयवेधे वचिन्हे तृतीयवेधे जचिन्हे कल्पितं । पुनस्तं अहरेखा तवमरेखा तवजरेखा नकअरेखा नलवरेखा नजभरेखाः संयोज्याः, तत्र हभचापं अभिचारवृत्तस्य प्रथमवेधात् द्वितीय वेधपर्यन्तं मध्यमगतिः भवचापं व च, द्वितीय वेधात् च तृतीयवेधपर्यन्तं मध्यमगतिः, कक्षावृत्तस्य कलचापं प्रथमवेधात् द्वितीयवेधपर्यन्तं स्पष्टगतिः, कक्षावृत्तस्य लभ-चापं च द्वितीयवेधात् तृतीयवेधपर्यन्तं स्पष्टगतिः ।

अथ यदि अभिचारवृत्तस्य हभचापर्यं कक्षावृत्तस्य भचापं कक्षावृत्तस्य कालचापं एतच्चापद्वयं भूकेन्द्रान्निसृतैकरूपसूत्रद्वयलग्नं भवेत् । एवं अभिचार-

- (क) २. 'वृत्त' लुप्त
 ५. पुनः for (पुन)
 ७. तवम for (तवम) (ख)
 ६. नलव for (नजम)
 ११. + केन्द्रस्य +
 १५. स्पष्टगतिः for (स्पष्टगतिः)
 १७. द्वितीयवेधपर्यन्तं मध्यत् for (द्वितीयवेधात्)
 १८. केन्द्र for (वृत्तस्य)
 २०. 'भ' लुप्त (ख)
 २२. लग्ने for (लग्नं)
 (ख) १. 'स्पष्ट' लुप्त
 ३. सगनख for (सगनस्व)
 ६. नजम for (नजम)
 १०-११. वृत्तकेन्द्रस्य (for वृत्तस्य)
 १२. 'च' (लुप्त)
 १४. मध्यगतिः for (मध्यमगतिः)
 २१. कलचापं for (कालचापं)
४. केन्द्र for (केन्द्र)
 ६. तअह for (तअह)
 ८. तवम for (तवज)
 १०. 'स्य' लुप्त
 १३. वेधात् for (वेध)
 १६. लम for (लभ) (ख)
 १९. चापं for (चापर्यं) (ख)
 २१. कलमचापं for (कालचापं)
 २३. स्यात् for (भवेत्)

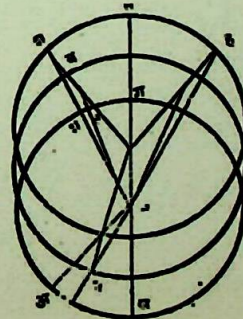
वृत्तकेंद्रस्य भवचापं कक्षावृत्तस्य च लमचापं यद्येतच्चापद्वयं एकसूत्रे भवति । तदैतयोः केंद्रज्ञाने अस्माकं गणितप्रयासो न भविष्यति ।

अथ कक्षावृत्तद्वयचापं प्रतिवृत्तस्य अवचापं वजचापं साद्वं एकरूपसूत्रे पतितमस्ति । परं तं प्रतिवृत्तस्य अवचापं वजचापं च ज्ञातमस्ति । यदि न रहरेखा नशभरेखा नवतरेखा संयोज्यन्ते, तदा अभिचारं हभचापं कक्षावृत्तस्य रशचापं चैतद्वयमेकसूत्रे पतितं । एवं हि अभिचारवृत्तस्य भवचापं कक्षावृत्तस्य शतचापं एतद्वयमपि एकसूत्रे पतितं स्यात् । अत्र कक्षावृत्तस्य रशचापं शतचापं पञ्चाज्ञातमस्ति । अत एव प्रथमतः कक्षावृत्तस्य रकचाप-लशचाप-तमचापानां ज्ञानमपेक्षितं, यत् रशचाप-शतचाप-ज्ञानं भविष्यति, तत् हभचापात् भवचापाच्च केंद्रांतरं ज्ञातं भविष्यति, परं च एतेषां चापानां तदा ज्ञानं भविष्यति । यदा केंद्रांतरज्ञानं स्यात् ।

- (क) १. अनुस्वार लुप्त
३. एकरूपसूत्रद्वये for (एकसूत्रे)
८. सूत्रेषु for (सूत्रे)
१०. चा for (च)
१२. नवतरेखाः for (नवतरेखा)
१३. + रूप +
१७. भव for (भव) (ख)
१९. + रूप +
२१. 'पं' लुप्त
२३. यतो for (यत्)
२४. 'तत्' लुप्त
२५. + तयोः +

२. द्वये for (द्वयं)
७. चापाम्यां for (चापं) (ख)
९. परन्तु for (परन्तं) (लख)
११. नशक for (नशभ)
१३. + वृत्तस्य +
१५. सूत्रद्वये for (सूत्रे)
१८. थ for (त)
२०. सूत्रद्वये for (सूत्रे)
२३. + व +

- (ख) ४. तत्कक्षावृत्त for (कक्षावृत्त)
५. चापद्वयं for (द्वयचापं)
६. अनुस्वारलुप्त
१६. + स्यात् +
२३. यतः for (यत्)
२४. ततः for (तत्)

अथ^१ स्थूलतया^२ केंद्रांतरस्य ज्ञानं भवितुमर्हति । अत्र स्वल्पांतरात् कल-
चापं लमचापं^३ रशचापं^४ शतचापाभ्यसिभं^५ मत्वा^६ गणितं मुहुर्मुहुस्तावत् कृतं यावत्
रशचाप शतचापस्य ज्ञानं भवति । अयं प्रकारस्तु उच्चस्थानस्य ज्ञानार्थं अभि-
चारकेंद्र-भूकेंद्रयोरन्तरज्ञानार्थं चास्ति । प्रतिवृत्तकद्रस्थानं^७ तत्केंद्रद्वयस्य^८ मध्ये-
कल्पयेत् । यथा शुक्रेण^९ कृतं तं^{१०} गणितं विधाय वेधसाम्यं दृष्ट्वा^{११} निश्चयो जातः^{१२} ।
प्रतिवृत्तकेंद्रं^{१३} भूकेंद्रं^{१४} अभिचार केंद्रयोर्मध्ये^{१५} स्तुतिः ।

अथ दशमाध्यायस्य^{१६} अष्टं क्षेत्रं^{१७} एकादशाध्यायस्य प्रथमक्षेत्रं^{१८} द्वादशक्षेत्रं^{१९} च
ज्ञेयं ।

अथ^{२०} अचिन्हं^{२१} वचिन्हं^{२२} जचिन्हान्यवजवृत्तस्य^{२३} वेधत्रयसमये नीचोच्च वृत्त-
केंद्राणि^{२४} सन्ति । दचिन्हं^{२५} भूकेंद्रमस्ति^{२६} । पुनर्दशरेखा दवरेखा दजरेखाश्च संयोज्याः ।
पुनरेका रेखा हचिन्हपर्यन्तं^{२७} वद्धनीया यथा दजरेखा पुनः अत्र अहहवरेखाः^{२८}

(क) १. अथैतस्य for (अथ)

२. + स्व + (ख)

४. चापानां for (चापाभ्यसिभं)

६. जातं for (भवति)

८. 'स्य' लुप्त

१०. कल्पयित्वा for (कल्पयेत्)

१२. तथा for (त)

१४. निश्चयः for (निश्चयो)

१६ से २२. लुप्त

२४. कथ्यते for (ज्ञेयं)

२७. अभिचारस्य for (वृत्तस्य)

२९. मस्ति for (सन्ति)

३१. कल्पितं for (मस्ति)

३. अनुस्वार लुप्त

५. समत्वाद् for (मत्वा)

७. स्थाना for (स्थानस्य)

९. मध्यं for (मध्ये)

११. 'ण' लुप्त (ख)

१३. + तेषां +

१५. कृतः for (जातः)

२३. अष्टम for (अष्टं)

२६. तत्र for (अथ)

२८. केन्द्र for (केन्द्राणि)

३०. भूकेन्द्रं for (भूकेन्द्र)

३२. रेखायां for (रेखाः)

(ख) १. अथैवं for (अथ)

१०. कल्पयेत् for (कल्पयेत्)

२२. मध्येस्तीति for (मध्येस्तुतिः)

४. चापाभ्या समं for (चापाभ्यासिभं)

१२. ततो for (त)

२४. द्वादशं for (द्वादश)

संयोज्याः । पुनर्हचिन्हात् ह^३भलं^३व ह^३वलं^३वः द^५अरेखायां^५ द^५वरेखायां^५ कार्यः । पुनः अचिन्हात् अतलं^५वो व^५हरेखायां^५ कार्यः । तदा वदजकोणो द्वितीयतृतीयवेधे स्पष्टांतररूपभी^१ ६३४४ गुरो^१ ६६१२६ शनो^१ ३४।३४ एषीज्याः^२ भीम^३ ५६।५२।३० री^१ ३५।४।३० श^१ ३४।२।३० हदे षष्टिस्तत्प्रमाणेनेदं हवरेखामानं पुनर्वजचापं द्वितीयतृतीययोर्मध्यमांतरं भीमे ६५।२८, गुरो^१ ३३।२८, शनो^१ ३७।५२, एतेषामर्द्धानि^१ ४७।४४ गु^२ १६।४३ श० १८।५६, एतानि बहजकोणः^३ प्रमाणानि । तस्मात् हववकोणः^३ भीमे^३

(क) १. + कार्यस् +

३. 'हवलंवः' लुप्त

५. + हवलम्ब +

७. कार्ये for (कार्यः)

९. भीमे for (भी) (ख)

११. ३६।२६ for (६६।२६)

१३. भीमे for (भीम)

१५. ३५।४०।३० for (३५।४।३०)

१७. ३३।२८ for (३३।२८) (ख)

२०. गुरो for (गु)

२१. विसर्गलुप्त

२२. कोणाः for (कोणः)

२३. भीमः for (भीमे)

(ख) २. लंवः for (लंव)

६. 'दवरेखायां' लुप्त

१८. ३७।७२ for (३७।५२)

१९. + च +

४. 'यां' for (लुप्त)

६. दअ for (दव)

८. अललंवो for (अतलंवो)

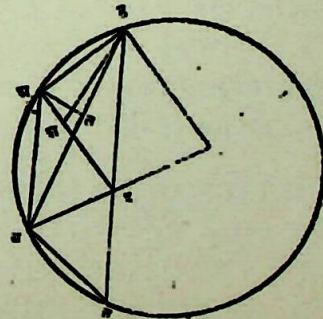
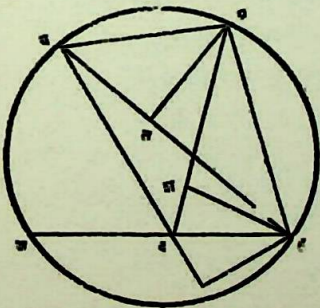
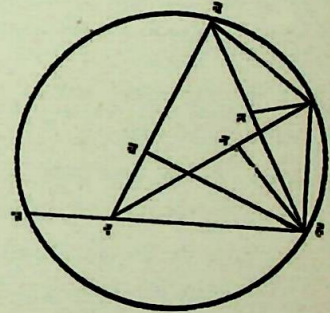
१०. ६३।४४ for (६३४४)

१२. एषां for (एषी) (ख)

१४. गुरो for (री) (ख)

१६. शनो for (श०)

१९. + मं +

४६१०, गुरी १९१४६, शनी १५१३८ । एषां ज्याः ४३१^३ गु० २०११७३० श० १६१० ।
 इदं हवे षष्टिस्तत्प्रमाणेन हरेखाप्रमाणं हदे षष्टिस्तत्प्रमाणेन हवप्रमाणं ज्ञात-
 मस्ति । तस्मात् हदेषष्टिस्तत्प्रमाणेन हवप्रमाणं ज्ञातमस्ति । तस्मात् हदेषष्टि-
 स्तत्प्रमाणेन वहरेखाप्रमाणं भौमे ८३१४३०, गुरी १५१२६, शनी १२६१२० पुनः
 अदहकोणः प्रथमतृतीयवेधे स्पष्टांतरं भौमे १६१ क ३४ गुरी १४११२, शनी
 १०३११ । शेषं अदहकोणः भौमे २८१२६, गुरी ३८४८, शनी ७६१५६ । एषां ज्याः
 १८१५८३० गु० ३६१३६ । गु० ५८१२६३० । इदं हदे षष्टिस्तत्प्रमाणेन हवप्रमाणं
 पुनरपि अवजचापं प्रथमतृतीयवेधे मध्यमांतरं भौमे १७७१२, गुरी १३३१२१, शनी
 ११३१३५, तस्मात् अहजकोणः भौमे ८८१३६, गुरी ६६१४०१३०, शनी ५६१४७३० ।

अथ अदहकोणः ज्ञातोस्ति । तस्मात् दअहकोणः भौमे ७२१५८ गुरी
 ७४१३१३०, शनी ४६१३१३० । एषां ज्याः ५७१२२५७१४३०४३१९१३० । एतानि
 अहरेखायां षष्टिस्तत्प्रमाणेन हवप्रमाणानि हदे षष्टिस्तत्प्रमाणेन हवप्रमाणं

- (क) १. ४६१० for (४६१०)
 ३. 'श०' लुप्त
 ५ से ११. लुप्त (ख)
 १३. २२६१२०१३० for (१२६१२०)
 १५. ३१४८ for (३८-४८)
 १७. शनी for (गु)
 २१. + भौ +
 २३. + गुरी +
 २५. हव for (अह) (ख)
 ४. हव for (हव)

२. 'गु०' लुप्त
 ४. हवरेखा for (हरेखा) (ख)
 १२. १०५१२६ for (१५१२६)
 १४. १८१२६ for (२८१२६) (ख)
 १६. गुरी for (गु०)
 १८. ३६१४० for (६६१४०१३०)
 २२. ५७१२२५७ for (५७१२२)
 २४. + शनी +
 २६. हव for (हव) (ख)

- (ख) १३. १२६१२०१३० for (१२६१२०) १७. श for (गु)
 १८. ८८१३८ for (८८१३६) २०. कोणाः for (कोणः)
 २१ से २४. ५७१२२५७१४३०४३१९१३० for (५७१२२५७१४३०४३१९१३०)
 २७. + हव प्रमाणानि हदेषष्टिस्तत्प्रमाणेन +

ज्ञातमेवास्ति । तस्मात् हृदे षष्टिस्तत्प्रमाणेनेह प्रमाणं भौमे १६।५१, गुरौ ३६।१, शनौ ८०।५७।३०, पुनरपि अवचापं प्रथमद्वितीययोर्मध्यमांतरं भौमे ८१।४४, गुरौ ६६।५५, शनौ ७५।४३ । तस्मात् अहवकोणो भौमे ४०।५२, गुरौ ४६।५७।३०, शनौ ३७।५१।३०, एतेषां ज्याः ३६।१६ गुं ४५।५६, श० ३६।४६।३०, एतेषां कोटी जीवाः ४५।२२।३०।३८।३६ ४७।२२।३०, एताः ज्याः कोटिज्याश्च अहे षष्टिस्तत्प्रमाणेन अतरेखा हृतरेखायाः प्रमाणानि सन्ति । हृदे षष्टिस्तत्प्रमाणेन अहरेखा ज्ञातमस्ति । तस्मात् अनेन प्रकारेण अतरेखाभौ १२।५६, गुरौ २६।५२, शनौ ४६।४१।३०, हृतरेखा भौमे १५।१, गुरौ २५।६, शनौ ६३।५५।३० । अनेन प्रमाणेन हवरेखा भौमे ८३।१४।३० गुरौ १०५।२६ शनौ १२६।२०।३०, शेषं तवरेखा भौमे ६८।१३।३०, गुरौ ८०।२३ शनौ ६२।२५ । एषां वर्गाः भौमे ४६।५३।४६, गुरौ ६४६।१२७।३०, शनौ ३८९५।५०।३० अतवर्ग भौमे १६८।३४, गुरौ ८९२।१, शनौ २४६६।१५।४५ वर्गद्वययोगः भौमे ४८।२२।२३, गुरौ ७३५३।२८।३०, शनौ ६३६५।६।१५ । एषां मूलानि भौमे ६९।२६।३०, गुरौ ८५।४५ शनौ ७५।४७, इदं हृदे षष्टिस्तत्प्रमाणेन अवरेखा प्रमाणमस्ति । अहरेखाप्रमाणं भौमे १६।५१, गुरौ ३६।१, शनौ ८०।५७।३०, यदि अभि-

(क) २. एषां for (एतेषां) (ख)	३. + भौमे +
४. गुरौ for (गुं)	५. ४५।५६ for (४५।५६)
६. कोटि for (कोटी) (ख)	७. + मं० +
८. + गुं +	८. + शनौ +
१०. विसर्गलुप्त	११. प्रमाणानि for (प्रमाणानि)
१२. ज्ञातास्ति for (ज्ञातमस्ति) (ख)	१३. भौम for (भौ०)
१४. ४।८३।१४।३० for (८३।१४।३०)	१५. १०।५।२६ for (१०।५।२६)
१६. + अतवर्ग +	१७. वर्गः for (वर्गाः)
१८. + १०५।२६ +	१८. वर्गः for (वर्ग) (ख)
२०. ४८२।२।२३ for (४८।२२।२३)	२१. '२८' लुप्त
२२. ७८।४७ for (७५।४७)	

(ख) १. प्रमाणेन ह्यप्रमाणं for (प्रमाणेनेह प्रमाणं)

चार वृत्तस्य व्यासाद्ध^१ प्रमाणं ६० तदा अवपूर्णज्याभीमे ७८३३१, गुरौ ६१५२, शनौ ७३३६, अनेनैव प्रमाणेन दहरेखा भीमे ६७५०, गुरौ ६४१७, शनौ ५५१२३, अहरेखा भीमे २२२६, गुरौ ४१४७, शनौ ७४४३, तस्मात् अहचापं भीमे २१३४, गुरौ ४०१४१, शनौ ७७१, संपूर्णं ह्यवजचापं भीमे १९८४६, गुरौ १७४ द^१, शनौ १९०३६, जदहपूर्णज्या भीमे ११८२२ गुरौ ११९५०, शनौ ११६१२८, अत्रेदं निश्चितं भीमे शनौ च अभिचारकेन्द्रं ह्यवजत^२ खंडेस्ति । गुरौ तस्मात् खण्डात् बहिरस्ति । तत्केन्द्रं च^३ कचिन्हं कल्पितं । पुनर्दक- रेखा संयोज्यां । इयं रेखा उच्चस्थानमचिन्हपर्यंतं नीचस्थानलचिन्हपर्यंतं बद्ध^४ नीया । पुनः कनसलंबो हजरेखायां संयोज्यः । पुनर्दहरेखा दजरेखायां संगुणिता लददमघातो भवति । अघं घातो भीमे ३४२७५१, गुरौ ३५७०५६, शनौ ३५४९ क ६ एते घातास्त्रिज्या वर्गात् शोधिता । शेषं दकवर्गः भीमे १७२१६, गुरौ २६४४, शनौ ५०५१ । एषां मूलानि भूकेन्द्रा अभिचारकेन्द्रयोरंतररूप दकरेखाप्रमाणं

(क) २. ६४५० for (६७-५०)

४. ४१४७ for (४१४७)

६. १७४६ for (१७४६)

८. ह्यवजस्य वृत्तखण्डे for (ह्यवजतखण्डे)

९. + तद्विचारार्थं दशमाध्यायस्य नवमक्षेत्रे ११ अध्यायस्य २१३ क्षेत्रे निरूप्यते +

१०. 'च' लुप्त

१२. + दलचिह्न पर्यंतं नीच +

१३. पर्यंतः for (पर्यंतं)

१८. रेखाया for (रेखायां) (ख)

२०. अयं for (अघं) (ख)

२३. ३५७०५६ for (३५७०५६)

२५. + गुरौ +

२७. '२६' लुप्त

३. २२१२६ for (२२२६)

५. ४०१४१ for (४०१४१) (ख)

७. ११८१२२ for (११८२२)

११. पुनर्दक for (पुनर्दक)

१४ से १७. लुप्त

१६. दलदम० for (लददम)

२२. ३४२७५१ for (३४२७५१)

२४. ३५४९ for (३५४९)

२६. शोधिताः for (शोधिता)

२६. रन्तरं for (रन्तर)

(ख) १. 'व्यासाद्ध' लुप्त

११. घातो for (घातो)

८. वृत्तखण्डे for (तखण्डेस्ति)

२८. 'अ' लुप्त

भौमे १३।७, गुरौ ५।३, शनौ ७।८, अनरेखा भौमे ५९।११ गुं ५६५५ शनौ ५६।४४,
जदरेखा भौमे ५०।३२, गुरौ ५५।३३, शनौ ६४।५, दनरेखा शौवे भौमे ८३६ गुरौ
४।२१, इदं दकप्रमाणेन जातं ।

अथ यदि दके षष्ठिः कल्प्यते, तदा दनरेखा भौमे ३६।३४, गुरौ ४८।४, शं० ३६।३५।३०, इयं दकनकोणज्यास्ति । आसां चापानि भौमे ४१।१५, गुरौ ५४।१२, शनौ ३७।३५, एतानि मसचापानि जातानि । जहचापस्याद्वं जसं भौमे ८०।३४, गुरौ ८७।३, शनौ ८४।४२, तस्माज्जमचापं भौमे ३६।१९, गुरौ ३२।५१, जचापं शनौ ५७।३ इव जचापं भौमे ६५।२८, गुरौ ३३।२६, शनौ ३७।५२ लवचापं च भौमे ४५।१३,

(क) १. ५।२३ for (५।३)

२. जनरेखाभीम for (अनरेखाभीमे)

४. दने for (दने)

६. जा३६ for (जा३६) (ख)

८. शनी for (श०)

१०. चापस्याद्धं for (चापस्याद्धं)

१२. 'शनी' लुप्त

१४. 'इ' लुप्त

१६. 'च' लुप्त

३. गुरु ५६।५५ for (गु ५६५५)

५. शेषं for (शेषे) (ख)

७. + ४।२२ शनी + (ख)

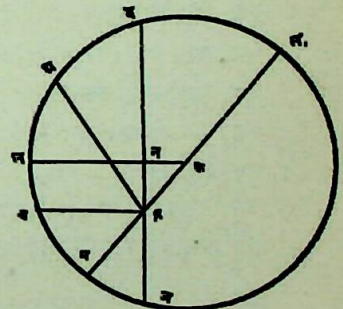
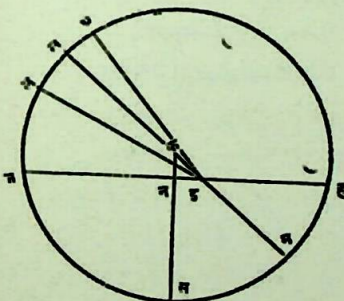
੬. ੩੭੩੫ for (੩੭।੩੫)

११. + शनी ल +

१३. ५७।४३ for (५७४ ३)

१५. + तस्मात् +

१७. ४५।२३ for (४५।१३)

(ख) २. जनरेखाशेषं भौमे for (अनरेखाभौमे)

११. लज for (ज)

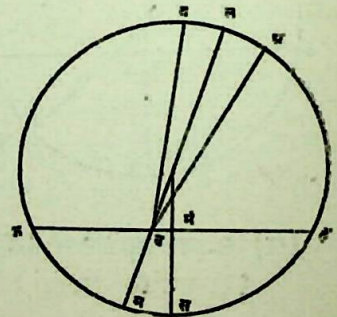

वमचापं गुरौ ४३५, लवचापं शनौ १६५१, अलचापं भीमे ३६।३१, गुरौ ६६।३०, शनि ५५।५२ । एतेषां निश्चये जाते सति रकचापलस-चापमतचापांनि, एभिः पक्षेत्रैर्व्यः उपरितन क्षेत्रे यानि चापानि तानि प्रत्येकग्रहस्य निरूपयामः । तत्र प्रथमं भौमस्य अप तस्मिन् क्षेत्रेवत् अपेक्षितं भवति । तावत् प्रदर्शने प्रथमक्षेत्रे अदरेखा संयोज्या । द्वितीये वदरेखा तृतीय जदरेखा च संयोज्या । द्वितीये वदरेखा तृतीये जदरेखा च संयोज्या । पुनर्दचिन्हात् न चिन्हाच्च दसलंबो नखलंबश्च संयोज्यः । प्रथमक्षेत्रे अतरेखायां द्वितीये वतरेखा च तृतीये जतरेखायां च निष्काश्यः ।

अथ प्रथमक्षेत्रे सतह रूपमध्यमकोणः ३६३१ सतमरूपमध्यमकोणो द्वितीय-

(क) १. ०।३५ for (४३५) (ख)	२. १६।५१ for (१६५१)
३. ७६।३० for (६६।३०)	४. शनौ for (शनि)
५. चापेगुरौ ०।३५ लवचापं शनौ for (चापानि)	
६. पङ्क्तिः for (प)	७. क्षेत्रः for (क्षेत्र)
८. अत्रोपरि नक्षत्रे for (उपरितनक्षेत्रे)	
९. ग्रहस्य for (ग्रहस्य)	१०. अथ for (अप) (ख)
११. यावत् for (वत्) (ख)	१२. प्रदर्शयते for (प्रदर्शने)
१३. + तत्रास्य विचारार्थं दशमाध्यायस्य १०।११।१२ क्षेत्राणि कथ्यन्ते +	
१४. क्षेत्रे for (क्षेत्र) (ख)	१५. तृतीये for (तृतीय)
१६. 'द्वितीये' लुप्त	१७-२१. लुप्त
२२. दश for (दस)	२३. वादच for (लंबश्च)
२४. 'संयोज्यः' लुप्त	२५. वदरेखायां for (वतरेखा)
२६. + निष्काश्याः +	
२७-३०. लुप्त	
३१. ३६।३१ for (३६३१)	
३२. सतम (for सतम) (ख)	

- (ख) ६. पक्षेत्रैर्व्यः for (पक्षेत्रैर्व्यः)
 १२. प्रदर्शयते for (प्रदर्शने)
 २५. वतरेखायां for (वतरेखा)
 २६. च for (च)

क्षेत्रे ४५।१३ वतफसं मध्यमकोणः तृतीये ३६।१६ । एषां जीवाः ३५।४२।३०।४२।
३५।१ । आसां कोटिजीवाः ४८।१३।३०।१२।१६।४५२५, एताजीवाः कोटिजीवाश्च-
द्वे षष्टिस्तत्प्रमाणेन दसरेखासतरेखयोः प्रमाणमस्ति । यदि दतरेखा ६।३३।३०
तदा दरेखा प्रथमे ३।५४ द्वितीये ४।३६ तृतीये ४।६ सतरेखा ५।१६ प्रथमे द्वितीये
४।३८ द्वितीये ५।४ सअरेखा प्रथमे ५।६।५२ द्वितीये सवरेखा ५।१।४६ तृतीये
५।५१ ।

अथ सतरेखा सखरेखयोः समत्वे नखअरेखा प्रथमे ६५।८ खरेखा द्वितीये
द ४।२७ खजरेखा तृतीये ५।४।४७ द्विगुणसदरेखा तुल्या नखरेखा प्रथमे ७।४८
द्वितीये ६।१८ तृतीये ८।१८ अनरेखा प्रथमे ६५।३६ द्वितीये वनरेखा ६५।६ तृतीये

(क) १. + अंतरे +	२. ४५।२३ for (४५।१३)
३. संज्ञ मध्यम for (संमध्यम) (ख)	४. + प्रद्वि +
५. + तृ +	६. ३८।१ for (१)
७. विसर्गलुप्त	८. + प्र० द्वि० +
९ ४२।१६ for (१२)	१०. तृ० ४५।२५ for (१६)
११. एताः for (एता)	१२. + एते +
१३. दश० for (दस)	१४. सत० for (सत)
१५. दश for (द)	१६. तृतिये for (तृतीये)
१७. सतरेखा for (सतरेखा)	१६. स for (स)
१८. तृतीये for (द्वितीये)	२२. ५६५१ for (५६।५१)
२१. सव for (सव)	२४. 'रेखा' लुप्त
२३. सख for (सत)	२६. विसर्ग लुप्त
२५. सत for (सत)	२८. ६।२७ for (४।२७)
२७. खव for (ख)	३०. ६१ for (६।१८)
२९. स for (स)	

- (ख) ५-६. ३८।१० for (१)
७-८. ८।१३।३०।४२।१६।४५।२५ for (४८।१३।३०।१२।१६।४५२५)
१५. दस रेखा for (द रेखा) २०. ५६।५२ for (५।६।५२)

जनरेखा ५५।२५, यद्येता रेखा षष्ठितुल्याः कल्प्यन्ते । तदा तखरेखा प्रथम अखकोण-
ज्यां ७८ द्वितीये नवखकोणज्या ८३४।३० तृतीये तृजसकोणज्या ८५८।३० आसा-
चांपोति ६।५०॥ प्र. द्वि. ८१३ तृ. ८३७ अभिचरिवृत्त्ववगसाढ ६० द्विगुणा ते

(क) १. यद्येताः for (यद्येता)

३. जख for (तख)

४. प्रथमेन for (प्रथम)

५. अनुस्वार लुप्त

६. ७।८ for (७८) (ख)

७. नवस्य for (नवख)

८. नजस for (तृजस) (ख)

९. जख for (जस)

१०. ८५८।३० for (८५८।३०) (ख)

११. आसां for (आसा) (ख)

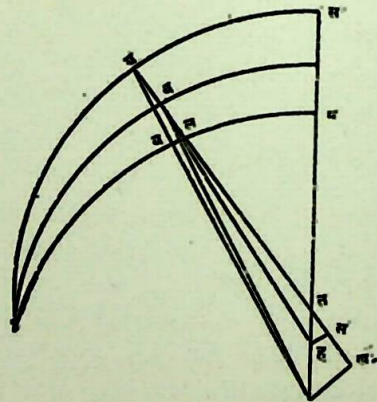
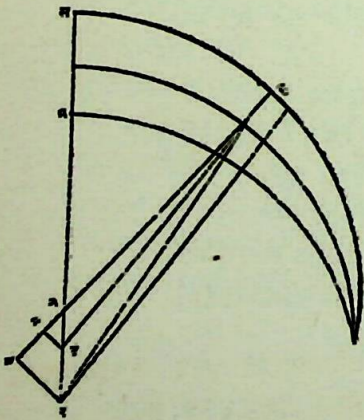
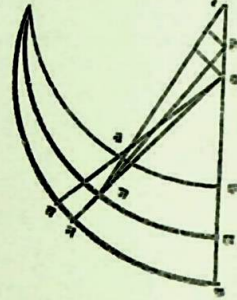
१२. चापानि for (चांपोति) (ख)

१३. ८३७ for (८३७)

१४. अभिचार वृत्त व्यासाढ for (अभिचरिवृत्त्ववगसाढ) (ख)

२. द्विगुणतखरेखा तुल्या तखरेखाऽस्ति for (द्विगुणातेख रेखास्ति)

२. रेखाः (रेपा)

(ख) २. रेखा for (रेपा)

३. नख for (तख)

खरेखास्ति । प्र १०।३२ द्वि ६१६ तृ १०।८ । तस्मात् वहरेखा प्रथमे ७०।३२ द्वि०
खमरेखा ६१।१६ त्रिखवरेखा ४६।५२ हनरेखा प्र ७१।० द्वि० मनरेखा ६१।५२ तृ०
वनरेखा ५०।३३, यदि एताः रेखाः षष्टितुल्याः कल्प्यन्ते, तदा नखरेखा नहखकोणज्या
प्र० ६।३५ द्विनखकोणज्या ८।० तृ० नवखकोणज्या ९।५१ । आसां चापानि प्र०
६।१८, द्वि० ७।४० तृ० ८।२७ प्र० नग्नखकोण ६।५० द्वि० नवखकोण ८।१३
तृ० नजखकोणकोणः ८।३७ । तस्मात् कनरकोणः प्र०।३२ द्वि० ल नशकोणः
०।३३ तृ० तनमकोणः ५० । इदं प्ररकचापप्रमाणं द्वि० त्सचापप्रमाणं
तृ० तमचाप प्रमाणमस्ति । इदमत्र निश्चितं प्रथमद्वितीयवेधयोः स्पष्टां-
तरं अभिचारवृत्तानुसारेण ६८।५५ द्वितीयतृतीययोः स्पष्टांतरं अभिचारवृत्तानु-
सारेण शतचापं संज्ञे वेधितः, लमचापसंज्ञस्पष्टांतरात् लशचापतम चापयोगतुल्यं

- (क) २. ६।१६ for (६।१६) ३. १०।२८ for (१०।८)
४. खहरेखा for (वहरेखा) (ख) ६. तृ० for (त्रि)
७. मन for (मन) (ख) ८. द्वि for (द्वि)
९. नभकोणज्याप for (नजखकोणज्या)
१०. तृतीये for (तृ०) १२. 'कोणः' लुप्त
१३. ८।३७ for (८।३७) १४. ०।३३ for (प्र०।३२)
१५. लग्नश कोशः for (द्विलनशकोणः) १६. ०।५० for (५०) (ख)
१७. प्रपरक for (परक) १८. लश for (त्स)
१९. + अभिचारवृत्तानुसारेण रशसंज्ञचापमस्ति इदं कलचापसंज्ञ प्रथम द्वितीयवेध-
स्पष्टांतरात् रकचापयोग तुल्यमधिकमस्ति तच्च १।५ वेधितः स्पष्टांतरं ६७।५० इदं +
२१. ६८।५१ for (६८।५५) २२. तृतीययोः for (तृतीययो)
२३. अनुस्वार लुप्त, (ख) २४. संज्ञ for (संज्ञे) (ख)
२५. वेधितांतर for (वेधितः)
- (ख) १. तसरेखा तखरेखास्ति for (तेखरेखास्ति) ५. खमरेखा for (खमरेखा)
११. 'कोण' लुप्त १७. प्र० रक for (प्ररक)
१८. लस for (त्यस)
२०. + रशसंज्ञचापमस्ति । इदं कलचापसंज्ञप्रथमद्वितीयवेधस्पष्टांतरात् रकचाप लस-
चापयोगतुल्यमधिकमस्ति १।५ ॥ वेधितस्पष्टांतरं ६७।५० इदं +
२१. '६८।५५ द्वितीय—स्पष्टांतरं' लुप्त
२५. वेधित for (वेधितः) २६. लस for (लश)

न्यूनमस्ति । तत्प्रमाणं १।२३ स्पष्टांतरं एतावन्मितं ६३।४४ आसीत् । अभिचारवृत्त-
प्रमाणेन जातं ९२२१ । यदि स्पष्टांतरस्थाने अभिचारवृत्तप्रमाणजनितचापद्वयं चेत्
स्थाप्यते, मध्यमांतरचापे पूर्वोक्ते एव स्थाप्यते । तदा पूर्वोक्तप्रकारकरणेन भूकेंद्र-
अभिचारकेंद्रयोरन्तरं दकरेखा जाता, १२।५० जभचापं ४५।३३ लवचापं ३८।५९
अलचापं ४२।४५, एतेभ्यश्चापेभ्यो पूर्वोक्तमंतरं कलशसंज्ञनिष्कासितम् ०।२८ तम-
चापं ०।४० प्रथमस्पष्टांतरं ६८।४६ द्वितीयं स्पष्टांतरं ६२।३६, पुनः उक्त प्रकार-
करणेन इदं निश्चितं दकरेखा जाता १२।० जभचापं ४४।२१ लवचापं ४०।११
अलचापं ४१।३३ साधित उच्च परममंदफलादिना वेधितस्पष्टांतरं मिलति वानेति
निश्चयार्थं गणितं क्रियते । हमं प्रतिवृत्तमेव कार्यं । प्रथमक्षेत्रे अलचापरूप अतह
कोणोस्ति । द्वितीये लवचापरूपवतहकोणोस्ति । तृतीये जभचापरूप जतम
कोणोस्ति । एषां जीवाः ३६।४७।३०।३८।४३॥ ॥४१।५६।३०, एषां कोटिज्याः

- (क) १. ६।४४ for (६३।४४)
३. पूर्वोक्त for (पूर्वोक्ते)
५. ११।५० for (१२।५०)
७. लमचापं for (लवचापं)
८. चापेभ्यः for (चापेभ्यो) (ख)
१०. निष्काशितं for (निष्कासितं)
१२. जन्म for (जभ)
१४. अस्यार्थं for (निश्चयार्थं)
१६. बलह for (वतह)
१८. जतम for (जतम)
२०. + प्र० +
२२. + वृ० +
२. ६२।२१ for (६२२१) (ख)
४. स्थाप्यते for (स्थाप्यते)
६. जमचापं for (जभचापं) (ख)
६. 'क' लुप्त
११. + प्रत्येकं रकचापं लशचापं +
१३. ४४।२२ for (४४।२१)
१५. हम for (हम) (ख)
१७. जम for (जभ) (ख)
१९. काणो स्ति for (कोणोस्ति)
२१. + द्वि० +
- (ख) १. ८३।४४ for (६३।४४)
७. लवचापं for (लवचापं)
१२. जमचापं for (जभचापं)
१६. बलह for (वतह)
५. २२।५० for (१२।५०)
६. रलश संज्ञ for (कलश संज्ञ)
१३. ४२।२६ for (४४।२१)

४४।५०।४५।५०।३०४२।५४।३० इदं तदे षष्टिस्तत्प्रमाणे दसरेखा सतरेखयोः प्रमाण-
मस्ति । यदि तदरेखा ६।० तदा दसरेखा प्रथमे ३।५८ द्वितीये ३।५२ तृतीये ४।११।३०
सतरेखा प्रथमे ४।३० द्वि० ४।३५ तृ० ४।१७ प्र० सअरेखा ५६।५० द्वितीये सवरेखा
५६।५३ तृतीये सजरेखा ५९।५१ सतरेखा सखरेखयोः समत्वेन अखरेखा प्र० ६४।२०
द्वि० वखरेखा ६४।२८ तृ० जरेखा ५५।३४ प्र० नखरेखा ७।५६ द्वि० ७।४४ तृ० ८।२३ ।
तस्मात् अनरेखा ६४।५२ वनरेखा ६४।५६ जनरेखा ५६।१२ यद्येता रेखा षष्टि-
मिता कल्प्यन्ते । तदा नखरेखा नअखकोणज्या ७।२२ नखकोणज्या ७।६।३०
नजखकोणज्या ८।५२।३० । आसां चापानि ७।३६।५१ ८।३५ अतहकोणः ४१।४३

(क) १. +द्वि०+

३. दश for (दस)

६. दश for (दस)

८. ३० for (४।३०)

१०. प्र० for (प्र० स)

१२. सज for (सज)

१४. सख for (सख)

१६. +पुनः+

२. +तृ०+

४-५. 'रेखासत' लुप्त

७. शत for (सत)

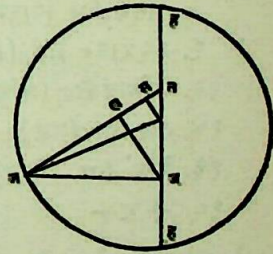
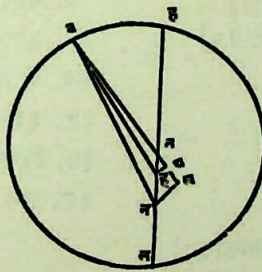
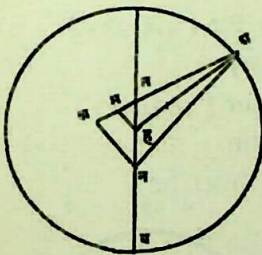
९. +युः+

११. शव for (सव)

१३. शतरेखा for (सतरेखा)

१५. जखरेखा for (जरेखा) (ख)

१७. वनरेखा for (वनरेखा)

१८. रेखा: for (रेखा)

२०. नख for (नख) (ख)

२२. ज्यातः for (ज्यातः)

२४. +द्वि०+

१९. षष्टिमिता: for (षष्टिमिता) (ख)

२१. +द्वि०+

२३. +प्र०+

२५. +तृ०+

वतहकोणः ^२४०।११ जसककोणः ^३४४।२१ । तस्मात् अनहकोण ^५३४।३० वनहकोणः
 ३३।३० जनभकोण ^५५२।५६ प्रथमस्पष्टान्तरं अनहकोणवनहकोण योग ६७।५०
 द्वितीय स्पष्टान्तरं वनहकोणजनभकोणयोगः भाद्वांश शुद्धः १३।४४ । इदं वेधित-
 तुल्यं जातं । यदि जनभकोणो भौमस्य तृतीयवेधस्पष्टध्रुवके योज्यते । तदा
 भौमस्य नीचस्थानं भवति १।३५।३० । अस्योच्च स्थानं ३।३५।३० तृतीये क्षेत्रे जचिन्हो
 परि कलमनीचोच्चवृत्तं कार्यं । तदा तजरेखा नीचोच्चवृत्ते लचिन्है भचिह्नै सम्पातं
 करिष्यति । नजरेखा कचिन्है सम्पातं करिष्यति । तदा हतजकोणः १३५।३६ ।
 अयं भौमस्य केन्द्र ।

अथ लजककोणो भाद्वांशात् शोध्यते १७१।२५ । इदं भौमस्य शीघ्रकेन्द्रं,
 एतत् त्रयं उच्चं मन्दकेन्द्रं शीघ्रकेन्द्रं च तृतीयवेधसमयेस्ति ।

अथ गुरुशान्योरुच्यते वेधस्पष्टगतिः । अभिचारवृत्तप्रमाणेन यां स्पष्टा
 गतिः तयोरन्तरज्ञानार्थं दचिन्होपरि तमप्रतिवृत्तं भचिन्होपरि न सं अभिचार-

(क) १. विसर्गं लुप्त

२. + द्वि० +

३. जतभकोणः तः for (जसककोणः)

६. जतभ for (जनम)

५. कोणः for (कोण) (ख)

८. भौमश्च for (भौमस्य)

७. जनभ for (जनम) (ख)

९. १२५।३० for (१।३५।३०)

१०. ३२५।३० for (३।३५।३०)

१२. लचिन्हं for (लचिन्है)

१३. म for (म)

१४. तज for (तज)

१५. १३।३६ for (१३५।३६)

१६. केन्द्रं for (केन्द्र)

१७. विसर्गं लुप्त

१८. + च +

१९. लम for (तम) (ख)

(ख) ३. जतभकोणः for (जसककोणः)

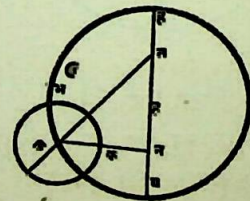
५. कोणः for (कोण)

६. जनभ for (जनम)

९. १।२५।३० for (१।३५।३०)

११. कम for (कलम)

१६. मन्द केन्द्रं for (केन्द्र)

वृत्तं हचिह्नं भूकेन्द्रं नलमेकेन्द्रगतव्यासः अचिह्नं वचिह्नं जचिह्नं । एतत् त्रयं
वेधितस्थानानि प्रत्येकस्य भिन्ने भिन्ने क्षेत्रे कल्प्यानि यथा भौमरेखाः संयोजिता ।
तथैव त्रापि संयोज्याः । नभसकोणो गुरो प्रथमक्षेत्रे ६१।३० द्वितीये ०।३५ तृ० ३२।५१
शनी प्र० १।५५।५२ द्वि ११।५१ तृ ५०।४३ । एषां जीवाः गुरो ५८।५८।३० । ०३६।३०
३२।३३ । शनी ४६।४० २०।२२।३० ५०।४३।३० कोटिज्या गुरो १०।५६।६०।०
५०।२४।३० शनी ३३।४० ५६।२६ ३२।३ मदे षष्टिस्तत्प्रमाणेन दवरेखा वभरेखयोः
प्रमाणमस्ति । यदि मदरेखा गुरो २।४३ भवन्ति शनी २।५७ १।१३ ३।१ । पुनर्भव-
रेखा गुरो ०।३० २।४२ २।१६ शनी २।०।३।२१।० १।५४ वग्नववजरेखाः गुरो

(क) १. नलम for (नलमे)	२. चिह्नं for (चिह्न) (ख)
३. एतात्त्रयं for (एतत्त्रयं)	४. भिन्न भिन्न for (भिन्ने भिन्ने)
५. 'भौम' लुप्त	६. स्तथैवत्रापि for (तथैवत्रापि)
७. शनी for (शनी) (ख)	८. '१।' लुप्त
९. द्वितीय for (द्वि)	१०. ५७।४३ for (५०।४३)
११. + द्वि० +	१२. + तृ० +
१३. + द्वि० +	१४. + तृ० +
१५. + प्र० +	१६. + द्वि० +
१७. + तृ० +	१८. + द्वि० +
१९. + तृ० +	२२. २ + ४२ for (२।४३) (ख)
२४. + ३।३४ तदा दवरेखा गुरो २।३६ द्वि ०।२ तृ १।२६ शनी +	
२५. + द्वि० +	२६. + तृ० +
२७. + प्र० +	२८. + द्वि० +
२९. + तृ० +	३०. + प्र० +
३१. + द्वि० +	३२. + तृ० +

(ख) १. नलमन्द केन्द्र for (नलमे केन्द्र)	३. एतत्त्रयं for (एतत्त्रयं)
१०. भौमे for (भौम)	६. तथैवत्रापि for (तथैवत्रापि)
१०. ५७।४६ for (५०।४३)	२०. मदे for (मदे)
२१. मद for (मद)	२३. भवति for (भवन्ति)
२४. + ३।३४ तदा दवरेखा गुरो २।३६॥ ॥२॥ ॥१॥ २६ शनी +	

५६।५६।६^१ ६०।०^२ ५६।५६ शनौ ५६।५६^३ ५६।५६ ५६।५६ तअरेखा तवरेखा तजरेखाः
 गुरौ ६०।२६^४ ५७।१८^५ ५७।४३ शनौ ६१।५६^६ ६३।२०^७ ६१।५० वदद्विगुण तुल्या तह-
 रेखा गुरौ ५।१८^८ ०।४^९ २।५२ शनौ ५।५४^{१०} २।२६^{११} ६।२ हअरेखा हवरेखा हजरेखाः
 गुरौ ६०।४०^{१२} ५७।१८^{१३} ५७।४६ शनौ ६२।१३^{१४} ६३।२३।६२।८^{१५} तअहकोण तवहकोण
 हजहकोण गुरौ ५।१४।३०^{१६} ०।४।३।२।३०^{१७} शनौ ५।४०।३०^{१८} २।१८।५।४६।३०^{१९} । एषां
 चापानि गुगुः ५।१०।३०^{२०} ०।४।२।५४ शनौ ५।२५।३०।२।१।५।३।४।३०^{२१} भवद्विगुण
 तुल्या मतरेखा गुरौ १।०।५।२।४।४।३२^{२२} शनौ ४।०।६।४।२।३।४८^{२३} । तस्मात् सतरेखा गु^{२४}

(क) १. + द्वि० +

२. + तृ० +

४. + द्वि० +

६. + द्वि० +

८. + द्वि० +

११. + द्वि० +

१३. + द्वि० +

१५. + प्र० +

१७. + तृ० +

१९. + तृ० +

२१. तजह for (तवह)

२४. + प्र० +

२६. + तृ० +

२८. + द्वि० +

३०. गुरौ for (गुगुः) (ख)

३२. + द्वि० +

३४. + द्वि० +

३६. मत for (मत) (ख)

३८. १० for (१।१०)

४०. + तृ० +

४२. + तृ० +

३. + प्र० +

५. + तृ० +

७. + तृ० +

९. + तृ० +

१२. + तृ० +

१४. + तृ० +

१६. + द्वि० +

१८. + द्वि० +

२०. 'ह' लुप्त

२२-२३. 'हजहकोणाः' लुप्त

२५. + द्वि० +

२७. + प्र० +

२९. + तृ० प० +

३१. ५।०।३० (for ५।१०।३०) (ख)

३३. + तृ० +

३५. + तृ० +

३७. + प्र० +

३९. + द्वि० +

४१. + द्वि० +

४३. गुरौ प्र० for (गु०)

(ख) १०. + ५ +

३८-३९-४०. १।०।६७।५।२५।६७।४।३२ for (१।०।५।२।४।४।३२)

४१-४२. ४।०।१७।६।४।२।३।४८ for (४।०।६।४।२।३।४८)

६१।०।५४।३६।२८ शनौ ६४।०।६६।४२।६६।४८ हसरेखा गुरौ ६१।१४।५४।३७।५५
 १३३ शनौ ६४।१६।६६।४५।६४।५ हसे षष्टिस्तत्प्रमाणेन तहसपतसह कोणज्या
 गुरौ ५।११।३०।०।५।३।१० शनौ ५।३१।२।११।३०।५।३९ आसां चापानि ४५७।३०
 १।०।५।३१ शनौ ५।१६।२।०।२।६।५।२।४।३० कोणद्वयांतरं गुरौ ०।३१।०।१।०।०।७ शनौ

(क) १. + द्वि० +

३. + द्वि० +

५. ६३।४८ for (६६।४८) (ख)

७. + द्वि० +

९. + द्वि० +

११. तहरूप for (तहसप) (ख)

१३. + तृ० +

१५. + द्वि० +

१८. + द्वि० +

२०. + तृ० +

२२. + द्वि० +

२४. (०।३) द्वि ०।१ for (०।३१।०।१)

२६. शनौ प्र ६।६ for (श १।०।६)

२. + तृ० ५५ +

४. + तृ० +

६. + प्र० +

८. + तृ० +

१०. + तृ० +

१२. + द्वि० +

१४. + प्र० +

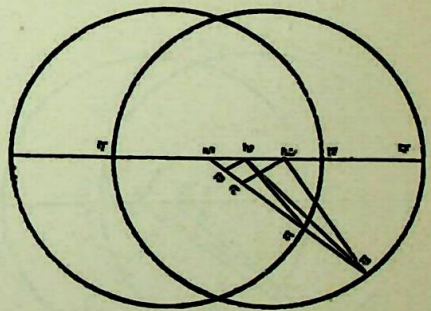
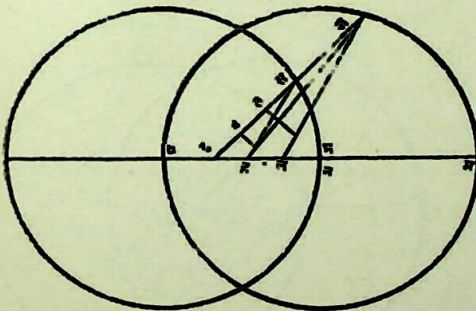
१६. + तृ० +

१८. ०।५० for (०।५)

२१. ५।१६।३० for (५।१६।२०)

२३. + तृ० +

२५. + तृ० +

(ख) १-२. ६१।०।५४।३६।५४।२८ for (६१।०।५४।३६।२८)

१७. — गुरौ —

२४. ०।३।०।१।०।७ for (३१।०।१।०।७)

१०।१।०।६।०।१० वेधितः स्पष्टः गुरौ ७।२३।११।११।७।५।०।१।४।२३ शनी ६।१-
 १३।०।१।४।०।१।१।१।४।१४ यदि ग्रहो अभिचार वृत्ते भवेत्, तदा स्पष्टः गुरुः प्र० ७।२३-
 १।४।१।१।७।५।३।०।१।४।३० शनि ६।१।४।०।१।४।६।१।१।४।२४ प्रथम स्पष्टान्तरं प्र० गुरौ
 १०।४।३६ शनी ६।८।४२ द्वितीयस्पष्टान्तरं गुरौ ३६।३७ शनी ३४।३८ यथा भौमे
 अन्तरार्थे असकृत कर्मकृतं तद्वदनयोरपि कृतं तथा कृते जातं केन्द्रान्तरं गुरौ ५।३०
 शनी ६।५० लजचापं ७।७।१५ अलचापं ५।७।५ वमचापं २।५० लवचापं १।८।३८ भज-
 चापं ३।०।३६ लजचापं ५।६।३० ।

(क) १. + द्वि० +

३-४. विसर्गं लुप्त

६. + प्र० +

८. + तृ० +

१०. + द्वि० +

१२. गृहोभिचार for (ग्रहो अभिचार)

१४. + द्वि० +

१६. शनिः for (शनि)

१८. + द्वि० +

२०. 'प्र' लुप्त

२३. + त० +

२५. 'केन्द्रान्तरम्' लुप्त

२७. + गुरौ +

२९. ५।७।५१ for (५।७।५)

३१. + शनी +

३३. + गुरौ +

२. + तृ० +

५. गुरुः for (गुरौ) (ख)

७. + द्वि० +

९. शनिः प्र० for (शनी)

११. + तृ० +

१३. भवेत् for (भवेत्) (ख)

१५. + तृ० १ +

१७. + प्र० +

१९. + तृ० +

२१. अन्तरार्थे for (अन्तरार्थे)

२४. असकृत् for (असकृत) (ख)

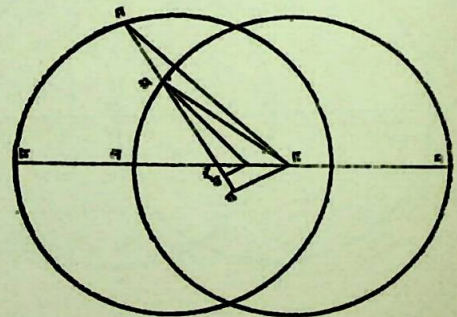
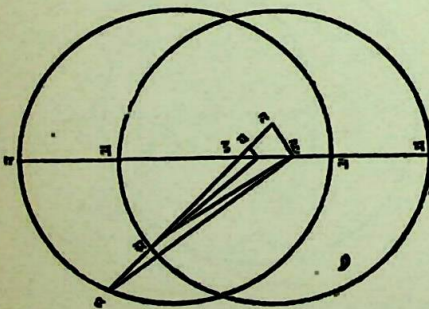
२६. स for (ल)

२८. + शनी +

३०. + गुरौ +

३२. भज for (भज) (ख)

३४. + शनी +

(ख) २१. + प्र० +

अथ यद्गुणितेन स्पष्टांतरमेतद्वेधानीतान्तरेण मिलति नवेति गणितं क्रियते । मध्यमकोणी गुरौ प्रथमवेधे लभ्यकोणः ७७।१५ द्वितीये भभवकोणः २।५० तृ० भमजकोणः ३०।३६ शनौ प्र० लभ्यकोणः ३०।३६ शनौ प्र० लभ्यकोणः ५७।५ द्वि० लभ्यकोणः १८।३८ तृ० लभ्यकोणः ५६।३०, एषां जीवाः गुरौ ५८।३१-१२।५८।३०।३३ शनौ ५०।२२।१६।१०।५०।२ । आसां कोटिजीवाः गुरौ १३।४।३०।५६-१४०।३०।५१।३८।३० शनौ ३२।३६।३०।५१।५१।३०।३३।३३।१७ मदे षष्टि स्तत्रमाणे-

(क) १. यद्गुणितेन for (यद्गुणितेन)

३. गणितं for (गणितम्)

६. + प्र० +

८. भभव for (भभव) (ख)

१०. "लभ्यकोणः + से प्र०" तक लुप्त

१२. विसर्ग लुप्त

१४. + द्वि० +

१६. + तृ० +

१८. + द्वि० +

२०. + द्वि० +

२२. + प्र० +

२४. + तृ० +

२. मानीयते for (मे) (ख)

५. कोणो for (कोणी) (ख)

७. लभ for (लभ) (ख)

९. भमज for (भमज) (ख)

१३. जकोणः for (अकोणः)

१५. २५।८ for (२।५८)

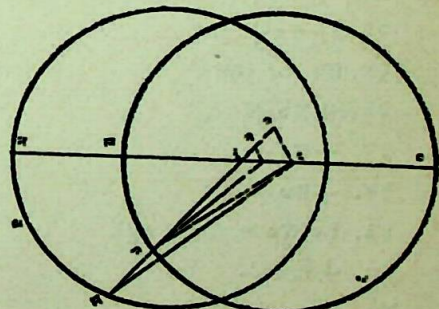
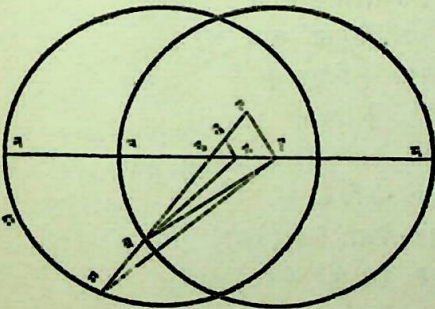
१७. + प्र० +

१९. + तृ० +

२१. + तृ० +

२३. + द्वि० +

२५. '३३।१' लुप्त

(ख) ४. क्रिया for (क्रियते)

१०. लभ्यकोणः for (लभ्यकोणः)

२५. '३३' लुप्त

११. "३०।३६—लभ्यकोणः" लुप्त

२६. भदे for (भदे)

नैताः वदरेखा भवरेखयोः प्रमाणानि सन्ति । यदि मदरेखा गुरौ २।४५ शनौ ३।२५ ।
 तस्मात् वदरेखा गुरौ २।४१।०।८।१।२४ शनौ २।५२।१।५।२।५१ वभरेखा गुरौ
 ३६।२।४५।२।२२ शनौ १।५१।३।१।४।१।५३ । तस्मात् वअरेखा ववरेखा वजरेखा
 गुरौ ५६।५६।६।०।५६।५६ शनौ ५६।५६।५६।५६।५६ तअरेखा तवरेखा तजरेखाः
 गुरौ ६।०।३२।५७।१।५।५७।३७ शनौ ६।१।४७।६३।१।३।६।१।४६ ।

अथ द्विगुणं वदरेखा तुल्या हतरेखा गुरौ ५।२२।०।१।६।२।४६ शनौ ५।४४-
 ।२।१।५।४२ । तस्मात् हअरेखा हवरेखा हजरेखा गुरौ ६।०।४६।५७।२।५।५७।४१ शनौ

(क) १. भद for (मद) (ख)

४. + द्वि० +

६. + द्वि० +

८. + द्वि० +

१०. + प्र० +

११. + द्वि० +

१४. रेखाः for (रेखा)

१६. + तृ० +

१८. + द्वि० +

२०. + तज +

२२. + द्वि० +

२४. + प्र० +

२६. + तृ० +

२८. दव for (वद)

३०. + प्र० +

३२. + तृ० +

३४. + प्र० +

३६. १० तृ० ५ for (१५)

३८. + द्वि० +

४०. + तृ० +

३. तदा for (तस्मात्)

५. + तृ० +

७. + तृ० +

९. + तृ० +

१२. + तृ० +

१५. + द्वि० +

१७. + प्र० +

१९. तृ ५६ for (५६)

२१. + तव +

२३. + तृ० +

२५. + द्वि० +

२७. 'द्विगुणं' लुप्त (ख)

२९. + द्विगुण +

३१. + द्वि० +

३३. २।४८ for (२।४६)

३५. + द्वि० +

३७. रेखाः for (रेखा)

३९. १५ for (२५) (ख)

(ख) २. 'शनौ—२।४१।०।८।१।२४' लुप्त १३. वअ for (खअ)

१७-१८-१९. ५६।५६।५६।५६।५६।५६ for (५६।५६।५६।५६।५६)

६२।३।६३।१५।६२।५ यद्येता रेखा^३ षष्टिमिताः कल्प्यन्ते । तदा हरेखा मन्दफल-
कोणज्या गुरौ ५।१८।०।१६।३।०।२।५५ श^० ५।३२।३।०।२।३।३।०।५।३१, आसां चापानि
जानि मन्दफलानि गुरौ ५।४।०।१६।२।४७ शनौ ५।१।८।१।५।८।५।१६ । तस्मात् गुरौ
लहमकोणः ७२।११ महवकोणः^{१६} ३।६ महजकोणः^{२०} ३३।२३ शनौ लहमकोणः^{२२} ५।१।४७
लहवकोणः^{२३} १६।४० लहजकोणः^{२४} गुरौ प्रथमं स्पष्टान्तरं^{२५} १४।४३ शनौ ६८।२७ द्वि०

(क) १. + द्वि० +

३. रेखाः for (रेखा)

४. + व० +

५. + प्र० +

६. + द्वि० १ +

७. + तृ० +

८. शनौ प्र० for (स ५)

९. + द्वि० +

१०. + तृ० +

११. जातानि for (जानि) (ख)

१२. — प्र० +

१३. + द्वि० +

१४. + तृ० +

१५. + प्र० +

१६. + द्वि० +

१७. + तृ० +

१८. ७१।३२ for (७२।११)

१९. + द्वि० +

२०. + तृ० +

२१. लमह for (लहम)

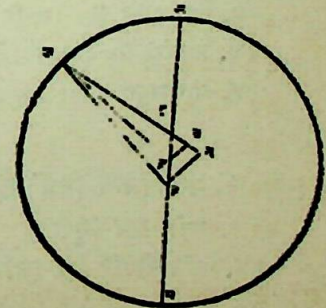
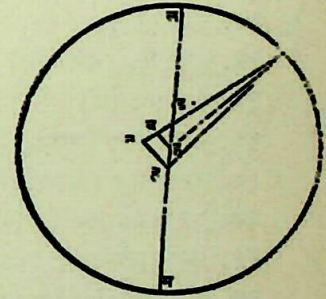
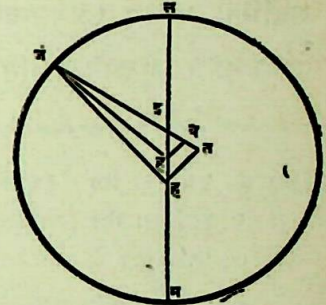
२२. + प्र० +

२३. + द्वि० +

२४. तृ० ५।१।१४ +

२५. १०।४।४३ for (१४।४३) (ख)

२. + तृ० +

(ख) ४. हत for (ह)

स्पष्टान्तरं गुरौ ३६।२६ शनौ ३४।३४ । एतान्येव वेधितस्पष्टान्तराणि सन्ति । यद्यतत् निश्चितं तदा तृतीयवेधस्य महजकोणः गुरौ स्पष्टध्रुवके शोधितः लहज-कोणश्च शने स्पष्ट ध्रुवकात् शोधितः । शेषं गुरो नीचस्थानं ११।११० उच्चस्थानं ५।११० शनेरुच्चस्थानं ७।२३० तृतीये क्षेत्रे यदि अचिन्होपरि वतकनीचोच्चवृत्तं क्रियते । तदा ममजकोणो भाद्धाशयुक्तः गुरौ लभजकोणश्च केवलं शनौ मन्दकेन्द्रं जातं । गुरौ २१।३६ शनौ ५६।३० गुरोर्मध्यमः ०।११।३६ शनौ ६।१६।३० वतकचापं गुरौ वतचापं शनौ च शीघ्रकेन्द्रं जातं । गुरौ १८।२।४७ शनौ १७।४।४४ । एतानि सर्वाणि मध्यम उच्चमन्दकेन्द्रशीघ्रकेन्द्रस्थानानि प्रत्येकस्मिन् तृतीय वेध-जानि सन्ति । एतान्येवेष्टानि । अयं प्रकारः एवत् लमयस संज्ञमतालिलिखितः । परं

(क) १. २६।२६ for (३६।२६)

२. छोधितः for (शोधितः)

७. 'त्' लुप्त

६. गुरोर्नीचस्थानं for (गुरोर्नीच स्थानं) (ख)

१०. +शनौ गुरा+

१२. शनौ for (शनेरुच्च)

१४. यैज for (अ)

१५. ममज for (ममज) (ख)

१७. लभज for (लमज) (ख)

१९. २१०।३६ for (२१।३६)

२१. +शीघ्रकेन्द्ररूपं १८।२।४७+

२२. वतकचापं for (वतचापं)

२३. जनितानि for (जानि)

२४. प्रकारो for (प्रकारः ऐ) (ख)

२५. वल्लमयूस् for (वत्लमयस) (ख)

४. ध्रुवका for (ध्रुवके) (ख)

६. शनेः for (शने) (ख)

८. छोधितः for (शोधितः)

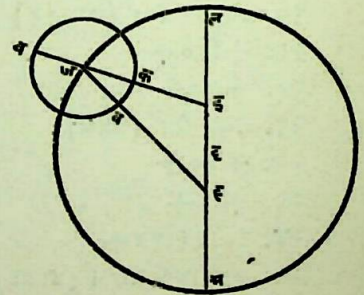
११. वुच्च for (उच्च)

१३. ७।२३।० for (७।२३०) (ख)

१६. कोणो for (कोणी) (ख)

१८. केवल for (केवलं)

२०. गुरोर्मध्यमः for (गुरोर्मध्यमः)

(ख) २. यथैतत् for (यद्येतत्)

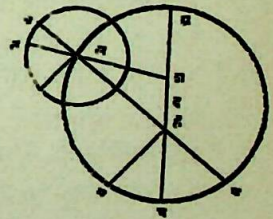
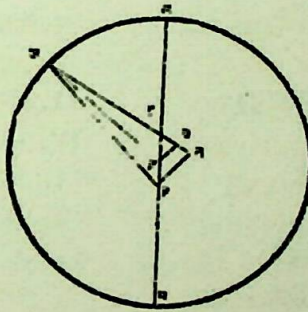
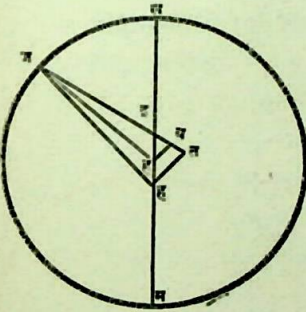
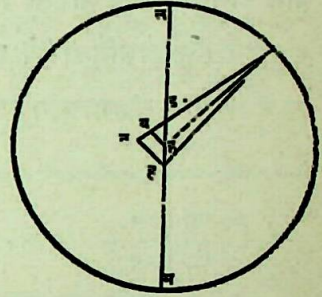
३. गुरोः for (गुरौ)

१४. अचिन्होपरि for (अचिन्होपरि)

२०. गुरोर्मध्यमः for (गुरोर्मध्यमः)

चाधुनिकैरत्र रेखा गणितोपपत्तिबाह्यत्वात् असकृत कर्मत्वाच्च गौरवं कल्पितं, आधुनिकमतं तु । तादृशत्वारो वेधाः ग्राह्या येषु वेधद्वयं स्पष्टगतिः कालांतरं च तदग्रिमवेधद्वयजस्पष्टवाल्या कालांतरे सा च समानं भवति । तदा उच्चगत-व्यासः समानचापद्वयमध्ये पतितो भविष्यति । यतस्त रेखागणितेनास्योपपत्ति-दृढकृता परं च यत् गणितेनागच्छति । तत् वेधात् सूक्ष्मं भवति । तादृशवेधाना-मुपलब्धिं दुर्लभत्वमस्ति ।

- (क) १. बाह्यत्वात् for (बाह्यत्वात्) (ख) २. असकृत् for (असकृत) (ख)
 ३. तादृशत्वारो for (तादृशत्वारो) (ख)
 ५. ग्राह्याः for (ग्राह्या) (ख)
 ७. गत्या for (वाल्या) (ख)
 ८. कालांतरेण for (कालांतरे सा)
 ९. यतस्तैः for (यतस्तैः)
 १०. यद्गणितेना गच्छति for (यत् गणितेनागच्छति)
 ११. तद् for (तत्)
 १२. तादृशं for (तादृश)
 १३. उपलब्धे for (उपलब्धि) (ख)

- (ख) ४. वेधाः for (वेधा)
 ११. यद्गणिते for (यत्गणिते)
 ६. वेधद्वयज for (वेधद्वय)

अथ दशमाध्यायस्याष्टम प्रकरणम्

एकादशध्याय द्वितीयप्रकरणं षष्ठप्रकरणं च निरूप्यते । तदत्रैतेषां परम-
शीघ्रफलानि निरूप्यन्ते । एतेषां ग्रहाणां भयात्रयवेधाः कृताः, तत्र तेषां स्थापनं यंत्रेण
चन्द्रानुसारेण च सममेव ज्ञातं । भौमस्य पूर्वनिरूपिततृतीयवेध कालात् दिनत्रयां-
तरे वेधः कृतः । तत्रास्य चन्द्रविक्केन्द्रादन्तरं पूर्वदिशि १।३६ उपलब्धं शनिरपि वेधेन
चन्द्रस्योत्तरशृङ्गात् अर्द्धशिप्रमाणांतरितो दृष्टः । गुरुरपि चन्द्रविक्केन्द्रं समान
उपलब्धः । चन्द्रश्च दक्षिणदिश्यात् । अथेषां वेधानां विचारो निरूप्यते ।

अथ अन्तूनीसूक्ष्मसंज्ञकस्य द्वितीयसन्ने^{११} अनीकी संज्ञमासस्य^{१२} षोडशतारीके^{१३}
अर्द्धरात्रात् प्रागेव^{१४} होरासु ३ भौमवेधः कृतः । गुरुरपि तस्मिन्नेव सन्ने मासूरीसंज्ञ-
मासस्य सप्तविंशतितारीके^{१५} अर्द्धरात्रादुपरि^{१६} होरासु वेधितः । शनिरपि तस्मिन्नेव
सन्ने^{१७} माखीर संज्ञमासस्य सप्तमतारीके^{१८} अर्द्धरात्रात् प्रागेव^{१९} होरासु ४ वेधितः ।

(क) २. 'द' लुप्त	३. त्रयो for (त्रय)
४. 'प' लुप्त	५. चन्द्रवेधेन for (चन्द्रानुसारेण)
६. + शनेश्च मया वेधः कृतः तत्र भौमस्य +	
७. 'त्' लुप्त	८. केन्द्रांतरं for (केन्द्रान्तरं)
९. + ३ +	
१०. दिश्यस्ति for (दिश्यात्)	११. + २ +
१३. + १६ +	१४. + त्रि +
१५. तारेखे for (तारीके)	१६. + २७ +
१७. + पंच +	१८. 'सन्ने' लुप्त
१९. तारीखे for (तारीके)	२०. + चतुर्थ +
२१. वेधः कृतः for (वेधितः) (ख)	

(ख) १. एकादशाध्यायस्य for (एकादशध्याय)	३. मयात्र ये for (भयात्रय)
२. तत्रैतेषां for (तदत्रैतेषां)	१०. दिशस्यात् for (दिश्यात्)
४. स्थानं for (स्थापनं)	
१२. + द्वितीय सन्ने अनीकी संज्ञमासस्य +	

अथ वेधित समये दशमलग्नं भौमे ६।२०, गुरौ ०।२, शनौ १।०, मध्यमोकः भौमवेधे २।५।२७, गुरौ ३।१६।११, शनौ ८।२।४१ ।

अथ चित्रानक्षत्रात् भौमवेधः कृतः । तत्र स्पष्टो भौमः ८।१।२६ गुरौ रोहिणी नक्षत्रमनुलक्ष्य वेधः कृतः २।१५।४५, रोहिणीनक्षत्रात् शनेरपि वेधः कृतः, १८।१।४ मध्यमश्चन्द्रो भौम वेधे ८।४।२०, गुरोर्वेधे २।९।०, शनेर्वेधे १०।६।५५, चन्द्रमन्दकेन्द्र १।२।०।२७।५।१७।१५ स्पष्टश्चन्द्रः ७।२।२०।२।१४।५०।१०।१।४० लंवन संस्कृत स्पष्टचन्द्रः ८।०।०।२।१५।४५।१०।८।३४ प्रत्येक ग्रहस्य तृतीयवेधकालात् एतद्वेध-पर्यंतं कालान्तरं भौमे २^१ २३ गुरौ वर्ष १, दि० २७६ शनौ २ दि १६७ हो ८ एतत्कालान्तरतोत्पन्ना मध्यमगतिः भौमे १।३२, गुरौ ५३।१७, शनौ ३०।३, शीघ्रकेन्द्र-गतिः भौमस्य १।३१, गुरौ २१।८।३१, शनौ १३।४।२४, मन्दकेन्द्र भौमस्य १।३७।११ गुरौ २६३।५३, शनौ ८६।३३, शीघ्रकेन्द्र भौम १।७।२।४६, गुरौ ४१।१८, शनौ ३०।१।८ स्पष्टस्य नीचस्थानस्य चान्तरं भौ ५३।५४ गुरौ ०।६५।४५ ।

अथ उच्चात् स्पष्टान्तरं शनौ ७६।४ ।

(क) १. ८।१।३६ for (८।१।२६) (ख)

२. रोहिणीतः for (रोहिणी) ३. 'नक्षत्रात्' लुप्त

४. चन्द्रमांद्र केन्द्रं भौ० वे for (चन्द्रमन्दकेन्द्र)

५. + गु० वे ० +

६. + श० +

७. + गु० वे +

८. + श० वे० +

१०. + गु० वे० +

११. + श० वे० +

१२. ग्रहस्य for (ग्रहस्य)

१३. दि० for (हा)

१४. + हो +

१६. 'हो ८' लुप्त

१७. १।२१ for (१।३१)

१८. १३७।११ for (१।३७।११) (ख)

१९. भौमे for (भौम) (ख)

२०. शनौ for (शनै) (ख)

२१. भौमे for (भौ०)

२२. ६४।४५ for (६५।४५)

२३. 'अथ' लुप्त

(ख) २. नक्षत्रात्शनेरपि for (नक्षत्रात् शनेरपि) ४. चन्द्रमन्दकेन्द्रं for (चन्द्रमन्दकेन्द्र)

६. स्पष्टश्चन्द्रः for (स्पष्टचन्द्रः)

१३. दि २।२३ for (२ हा २३)

१५. व० २ for (२)

२२. १६।४।४५ for (०।६५।४५)

अथ दचिन्होपरि अवजप्रतिवृत्तं अदजव्यासः हचिन्हं भूकेन्द्रमचिन्हमभि-
चारकेंद्रं वचिन्हं नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं उक्तांतरानुसारेण मंदस्पष्टस्य उच्चस्थानस्य
चांतरैऽमस्ति । पुनर्मवरेखा हवतरेखा दवरेखा च संयोज्या । पुनर्दचिन्हात् ह-
चिन्हाच्च दमलंबः हललंबौ भववरेखोपरि कार्यौ । यावन्मितं शीघ्रकेंद्रमस्ति,
तस्मिन् स्थाने कचिन्हं ग्रहस्थानं कल्पनीयं । पुनर्हकरेखा वकरेखा संयोज्या, पुनर्व-
चिन्हात् वनलंबौ हकरेखायां संयोज्यः ।

अथ वेधितसमये मंदकेंद्रकोणज्या भौमे ४०।४७, गुरौ ५६।३६।३०, शनौ
५९।५३।३०, आसां कोटिज्या ४४।०।३०।६।२३।३०।३।३६।३० मंदे पण्डितस्तत्प्रमाणेन
दभरेखा ममरेखयोः प्रमाणमस्ति । यदि मदरेखा भौमे ६।०, गुरौ २।४।५ भवति ।
शनौ ३।१५, तदा मदरेखा भौमे ४।५, गुरौ २।४४ शनौ ३।२५ भमरेखा भौमे ४।२४
गुरौ ०।१८, शनौ ०।१२, वभरेखा भौमे ४।२४, गुरौ ०।१८, शनौ ०।१२ वभरेखा
भौमे ५६।५२, गुरौ ५६।५६, शनौ ५६।५४, ममलरेखयोः साम्ये नवलरेखा भौमे

(क) १. 'ज' लुप्त	४. चांतरमस्ति for (चांतरैऽमस्ति)
५. भवव for (मवव) (ख)	६. रेखा० for (रेखा)
७. 'लम्बः' लुप्त	८. 'व' लुप्त
१०. + व +	११. ज्याः for (ज्या) (ख) (ख)
१२. + गु० +	१३. + श० +
१४. भदे for (मदे) (ख)	१५. दमरेखा for (दभरेखा) (ख)
१६. मभरेखयो for (ममरेखयोः) (ख)	
१७. भद for (मद) (ख)	१८. ३।२५ for (३।१५)
१९. दम for (पद)	२०. वभरेखा for (वभरेखा)
२१ से २५. लुप्त	२६. भममल for (ममल)

(ख) २. भूकेन्द्रं for (भूकेन्द्र)	३. केन्द्रं for (केन्द्र)
४. चांतरैऽस्ति for (चांतरैऽमस्ति)	७. विसर्गलुप्त
६. तस्मिन्स्थाने for (तस्मिन् स्थाने)	२१. '४।२४ गुरौ—भौमे' लुप्त

५५।२८, गुरौ ५९।३८, शनौ ६०।०, हलरेखा भौमे ८।१०, गुरौ ५।२८, शनौ ६।५० । तस्मात् बहरेखा भौमे ५६।४, गुरौ ५९।५२, शनौ ६०।२६, यदि बहे षष्टि तदा हल-
रेखा हवलकोणज्या भौमे ८।५५, गुरौ ५।२६, शनौ ६।४६।३० । तस्मात् हवलकोणी
भौमे ८।२२, गुरौ ५।१५, शनौ ६।२९, तस्माज्जहवकोणो भौमे ५१।११, गुरौ ८९।८,
ग्रहवकोणः शनौ ८२।४ जहवकोणः भौमे ५३।५४, गुरौ ९४।४५, ग्रहवकोणः शनौ ०
६।४, तस्मात् बह्वहवकोणी भौमे २।४३ गुरौ ५।३७ शनौ ४।० । एषां जीवाः
२।५०।३०।५।५२।४।११ हवे षष्टिस्तत्प्रमाणेन वनरेखाप्रमाणं जातं । यदि हवरेखा
भौमे ५६।४, गुरौ ५९।५२, शनौ ६०।२६, तस्मात् तद्वनरेखा २।३६ गुरौ ५।५०, शनौ
४।१३, पुनरपि कववकोणः भौमे ७।१४, गुरौ ४१।१८, शनौ ५।५२, हवलकोणः भौमे
८।२२ गुरौ ५।१५ शनौ ६।२६ तस्मात्तवककोणः भौमे १।८, गुरौ ३६।३, शनौ
४४।२३, तस्माद्वकवकोणः भौमे ३।१, गुरौ ३।२६, शनौ ४०।२३, एषां जीवाः
४।१।३०।३०।२३।३०।३८।५२।३० वकषष्टिस्तत्प्रमाणेनेदं वतरेखाप्रमाणं यदि

(क) १. + हवलकोणज्याभौ +	२. ८।४४ for (८।५५) (ख)
३. कोणो for (कोणी) (ख)	४. भौम for (भौमे)
५. 'ब' लुप्त	६. जहव for (जहव)
७. गुरु for (गुरौ)	८. ७६।४ for (६।४) (ख)
९. 'बह' लुप्त, (ख)	१०. कोणो for (कोणी) (ख)
११. + गुरु ६४ +	१२. + श० +
१३. 'न' लुप्त	१४. तदा for (तस्मात्)
१५. वन for (तद्वन)	१६. + भौमे +
१७. ७।२४ for (७।१४)	१८. ५०।५२ for (५।५२)
१९. कोणा for (कोणः)	२२. 'न' for (व) (ख)
२३. ३।५१ for (३।१) (ख)	२४. ३०।२६ for (३।२६) (ख)
२५. + भौमे +	२६. + गुरौ +
२७. + शनौ +	२८. वन for (वत)

(ख) १४-१५. तस्माद्वनरेखा for (तस्मात् तद्वनरेखा)

२०. १।८ for (८।२२)

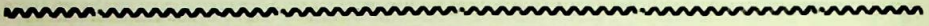
२१. कोणः for (कोणः)

२९. + न तु +

वनरेखा भौमे २।३६, गुरौ ५।५०, शनौ ४।१३, तदा वकरेखा नीचोच्चवृत्तव्यासाद्धं
भौमे ३६।३०, गुरौ ११।३० शनौ ६।३०, इदमेवास्मकमिष्टम् ।

इति दशम प्रकरणम् ।

१. 'न' लुप्त

२. 'मे' लुप्त, (ख)

३. इदमेवास्माकमिष्टम् for (इमेवास्मकमिष्टम्) (ख)

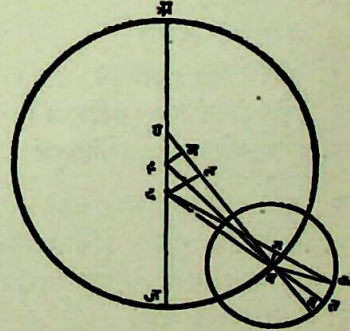
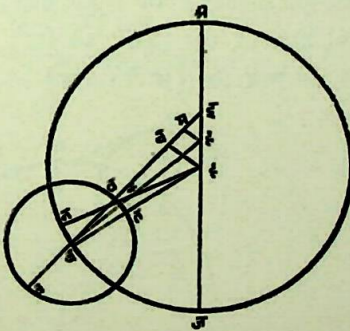
—:०:—

अथ दशमाध्यायस्य नवमं प्रकरणम्

एकादशाध्यायस्य तृतीय सप्तम प्रकरणे च संकलितमेवोच्यते । तत्र भौम-
गुरुशनीनां गतिनिश्चयो विधीयते । तत्र पूर्वाचार्यकृताः सूक्ष्मवेधाः मया गृहीताः ।
तत्रापि भौमस्य वेधः दयूनस्संज्ञकस्य त्रयोदशवष अऊनमासे वृश्चिकशिरो प्रदेश
खा तारकात्रयमध्ये योत्तरतारा सा भौमेनादिता दृष्टा । तत्र इस्कन्दरीयसंज्ञः
५२ बुरहनस्सरीय ४७६ असुरसंज्ञमासस्यैकविंशतितीरीके पश्चिमरात्री वेधः कृतः ।

अथ गुरोर्वेधः जयून्स्संज्ञकस्य पञ्चचत्वारिंशत्संज्ञे वर्णासीमासे पुष्य-

(क) १. अनुस्वार लुप्त, (ख)	२. संमिलिते for (संकलित)
३. एवोच्यते for (मेवोच्यते) (ख)	४. पूर्वाचार्यकृताः for (पूर्वाचार्यकृताः)
५. दयूनस् for (दयूनस्) (ख)	७. अगून् for (अऊन्)
६. + १३ +	८. प्रदेशस्थ for (प्रदेशखा) (ख)
८. शिरः for (शिरो)	१०. भौमेनाच्छादिता for (भौमेनादिता) (ख)
१०. भौमेनाच्छादिता for (भौमेनादिता) (ख)	१२. + २१ +
११. बुसूनस्सरीयः for (बुरहनस्सरीय)	१४. कृताः for (कृतः)
१३. + तत्र +	१६. जयून्स् for (जयून्स्) (ख)
१५. गुरोर्वेधः for (गुरोर्वेधः) (ख)	१८. + तत्र +
१७. + ४५ +	

(ख) ७. अऊन् for (अऊन्)

११. बुसूनस्सरीयः for (बुरहनस्सरीय)

नक्षत्रस्य दक्षिणो यन्नक्षत्रं तद्गुरुणादितं दृष्टं । तत्र इस्कंदरीय सन्नं ८३ अनीकी संज्ञमासस्य तारीकः १८ पश्चिमरात्रौ वेधः कृतः ।

अथ किलदानी० नूंसंज्ञकस्य द्विगज ८२ तुल्ये सन्नेकस् फंदकस्संज्ञमासे वेधः कृतः । तत्र कन्यामूर्त्तिस्कंधस्थतारोत्तोगुलं प्रमाणांतरेण दक्षिणदिशि शनि- दृष्टः प्रथमरात्रौ अस्मिन्वेधे बुस्त्वनस्सरीय सन्नः । ५२६ तूवीसंज्ञमासः आसीत् ।

अथ वेधितसमयात् नक्षत्रध्रुवकसारणीसमयपर्यंतं नक्षत्रगतिः भौम ४।५ गुरौ ३।४७, शनौ ३।४०, एवं वेधसमये भौमस्य स्पष्टः ध्रुवकः ७।२।१५ गुरोः ३।७।३३ शनेः ५।१।३० मध्यमोर्कः भौमवेधे ६।२३।५४ गुरोर्वेधे ५।१।५६ शनिवेधे १।१।१० भौममंदौ ३।२।१२५ गुरोरुच्चं ५।७।१३ शनेरुच्चं ७।१।२० ।

(क) १: तद्गुरुणाच्छादितं for (तद्गुरुणादितं) (ख)

२. सन्नः ८२ for (सन्न ८३)

३. किल् दानीन् for ((किलदानी)

५. तुल्ये for (तुल्ये)

७. + श +

६. मासे for (मासः)

११. सारीण० for (सारणी)

१८. तत्र for (वेधसमये) (ख)

१६. विसर्गं लुप्त

१६. शनौ for (शनेः)

२१. शनेर्वेधे for (शनिवेधे) (ख)

२३. गुरोर्मंदोच्चं for (गुरोरुच्चं)

२४. शनेरमन्दोच्चं for (शनेरुच्चं)

४. संज्ञकज्ञस्य for (संज्ञकस्य)

६. तोद्व्यंगुल २ for (तारोत्तोगुल)

८. बुखूनस्सरीय for (बुस्त्वनस्सरीय)

१०. 'आसीत्' लुप्त

१३. भौमे for (भौम) (ख)

१५. 'स्य' लुप्त

१७. गुरौ ३।७।३३ for (गुरोः ३।७।३३)

२०. ५।१।५६ for (५।१।५६) (ल)

२२. मंदोच्चं for (मन्दो) (ख)

(ख) २. सन्नः ८३ for (सन्न ८३)

३. किल्दानी० नू for (किलदानी० नू)

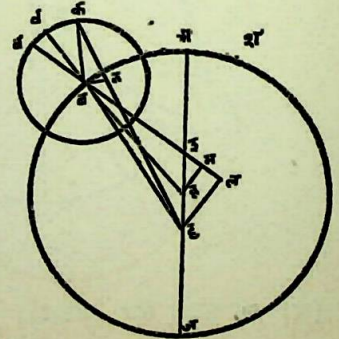
८. बुस्तनस्सरीय for (बुखूनस्सरीय)

१२. पर्यंतं for (पर्यंत)

१६. स्पष्टो for (स्पष्टः)

१८. ३।७।३३ for (३।७।३३)

२३. गुरोरुच्चं for (गुरोरुच्चं)

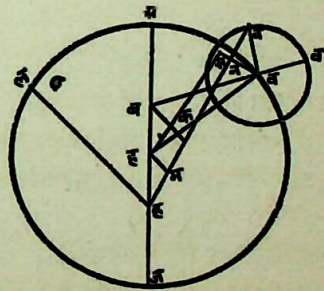
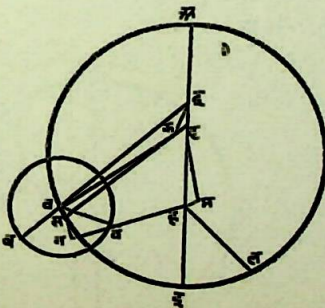

अथ उच्चस्पष्टयोरन्तरं भौमे १००।५० गुरौ ३००।२०, शनौ २६।१० । अथै-
तेषां मध्यमसूर्योच्चयांतरं भौमे १८२।२६ गुरौ २।४३ शनौ १०६।५० ।

अथ अज अजप्रतिवृत्ते पूर्वोक्तं व्यासकेन्द्रं च कार्यं । वचिन्हं नीचोच्च-
वृत्तकेन्द्रं कल्प्यं । पुनर्भवरेखा दवरेखा च कल्प्या । भचिन्हादवरेखोपरि मकलंबः
कार्यः । तचिन्हं ग्रहचिन्हं कल्पितं । पुनर्वंतरेखायाः समानांतरं कार्यं । पुनर्हंतरेखा
संयोज्या, वद्धनीया च । पुनर्हचिन्हात्तव चिन्हात् अस्यां रेखायां दमलंबवनलंबौ
निष्कास्यौ दचिन्हाद्वनरेखोपरि दसलंबो निष्कास्यः । तस्मात् दमनुस् चतुर्भुजक्षेत्रं
समानांतरभुजं भविष्यति । तत्र ग्रहतकोणः स्वस्य उच्चस्य चांतरतुल्यो भौमे

- (क) १. २६०।१० for (२६।१०) २. मध्यमस्य for (मध्यम)
३. सूर्योच्चस्यांतरं for (सूर्योच्चयांतर) ४. भौमे for (भौम) (ख)
५. शनौ for (शने) ६. 'अज' लुप्त
७. वृत्तं for (प्रतिवृत्तं) (ख) ८. अनुस्वार लुप्त, (ख)
९. व्यासकेन्द्रे for (व्यासकेन्द्रं) (ख) १०. भववरेखा for (पुनर्भव) (ख)
११. कल्पा for (कल्प्या) (ख) १२. भक for (भक)
१३. 'या' लुप्त (ख)
१४. + संयोज्या पुनर्हचिन्हात् हलरेखा वतरेखायाः + (ख)
१५. समानांतरा for (समानांतरं) (ख) १६. कार्या for (कार्यं)
१७. चिन्हात् वचिन्हात् for (चिन्हात्तव चिन्हात्) (ख)
१८. निष्कास्यौ for (निष्कास्यौ) १९. दमनस for (दमनुस्) (ख)
२०. स्पष्टस्य for (स्वस्य) (ख)

- (ख) ३. सूर्योच्चयोरन्तरं for (सूर्योच्चयांतर) २१. तुल्ये for (तुल्यो)

१०० क ५० गुरौ ५६।४०। शनौ ६६।५० अहलकोणश्च मध्यमस्य उच्चस्य चांतर-
 तुल्यो भौमे १८२ क २९ गुरौ २।४३ शनौ १०६।५० वतरेखा हलरेखायो समानी-
 तरयोः हतरेखायाः संपातेन जातौ वतह को० तहलको० समानी स्त्ववतहकोणः
 तुल्यस्तहलकोणः भौमे ८१।३६ गु ६२।२३ श १७६।४० । एषां जीवा ५६।२२।३०।
 ५३।१०।३।२६ वते षष्टिः ६० स्तत्प्रमाणेन वनवरेखा प्रमाणं जातं । यदि वतरेखा
 भौमे ३६।३० भवति । गुरौ च ११।३० शनौ ६।३० तदा वनरेखा भौमे ३६।३ गुरौ
 १०।१२ शनौ ०।२३ । पुनरपि अहतकोणज्या भौमे ५८।४६ गुरौ ५१।४७, श०
 ५६।१९।३० । इदं दहेषष्टि ६० स्तत्प्रमाणेन दभरेखा प्रमाणमस्ति । तस्माच्चदि दह-
 रेखा भौमे ६।० गुरौ २।४५, शनौ ३।२५ तदा दभरेखा भौमे ५।५४ गुरौ २।२३ श०
 ३।१२, एवं तत्समासनरेखा, तस्मात् वसरेखा भौमे ३३।९, गु० १२।३५, श० ३।३५
 इव वदसकोण जीवास्ति । आसां चापानि ३३।३२।१२।७।३।२६ वदसकोणः समकोणः

(क) १. मध्यमसूर्यस्य for (मध्यमस्य)

४. कोण for (को०)

६. समी for (समानी)

७. 'स्त्व' लुप्त

८. 'तुल्यस्' लुप्त

११. जीवाः for (जीवा)

१३. + भौ +

१५. + शनौ +

१७. वनेखा for (वनवरेखा)

२०. दमरेखा for (दभरेखा) (ख)

२२. + गु० +

२४. वदम for (वदस)

२५. समकोणा for (समकोणः)

(ख) २. समानांतरयोः for (समानीतरयोः)

३. हलरेखायाः for (हतरेखायाः)

७. स्तः for (स्त्व)

१७. वनरेखा for (वनवरेखा)

१८. ५८।५६ for (५८।४६)

२५. समकोणात्छोदितः for (समकोणः छोदितः)

२. स्ममानान्तरयोः for (समानीतरयोः)

५. कोणी for (को०)

८. विसर्गलुप्त, (ख)

१०. कोणी for (कोणः)

१२. ५६।२१ for (५६।२२) (ख)

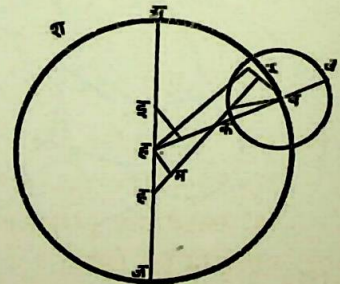
१४. + गुरौ +

१६. विसर्ग लुप्त, (ख)

१८. नदमरेखा for (नेदभरेखा) (ख) (ख)

२१. इयं for (इव) (ख)

२३. + श० +

छोदितः । शेषं वदमकोणो भौम^१ १२३।३२, गु७७।५३, श८६।३४ । अहमकोणश्च
 भौमे ७९।१०, गुरौ ५६।४०, श० ६९।५० । तस्मात् हदमकोणो भौमे १०।५० गुरौ
 ३०।२० श० २०।१० वदहकोणः भौमे २१२।४२ गु० १०८।१३ श० १०६।४४ । एषां
 ज्याः ५५।२१।५६।५६।३०।१७।२७।३० । आसां कोटिज्याः २३।०६।४५।३०।१७।१६।३०
 मदे षष्टिस्तत्प्रमाणेन मकरेखा कदरेखयोः प्रमाणमस्ति । यदि मदेरेखा भौमे ६।०
 गुरौ, २।४५ शनौ ३।३५ भवति । तदा मकरेखा भौ० ५।३२ गुरौ २।३७, शनौ ३।१७,
 कदरेखा भौ० २।१६ गुरौ ०।५२, शनौ ०।५६, कवरेखा भौमे ५०।४१, गुरौ ५६।८,
 शनौ ५९।१, वभरेखा भौमे ५७।५७, गुरौ ५९।१२, शनौ ५६।६ यदि इयं वभरेखा ६०
 मिता कल्प्यते, तदा मकरेखा भौ० ५।४४ गु २।३६, शनौ ३।२०, इयं भवककोण-
 ज्यास्ति । आसां चापानि भौमे ५।२६ गुरौ २।३२ श० ३।११ वदहकोणो भाद्धी-
 शेभ्यो १८० शोध्यते, तदावशेषं वदअकोणो भौमे ६७।१८ गु० ७१।४७ श० ७३।१६

(क) १. भौमे for (भौम) (ख)

२. १२।३२ for (१२३।३२)

६. विसर्गलुप्त

८. + श० +

१०. विसर्गलुप्त

१२. + गुरौ १६ +

१४. मदे for (मदे) (ख)

१६. रेखायाः for (रेखयोः)

१८. ३।२५ for (३।३५)

२०. भौमे for (भौ०) (ख)

२२. ५७।४१ for (५०।४१) (ख)

२४. कल्पते for (कल्प्यते) (ख)

२७. 'व' लुप्त

३. शनौ for (श०)

७. + गु० +

९. ५७ for (१७)

११. + भौ +

१३. + श०

१५. भक for (भक) (ख)

१७. भद for (भद) (ख)

१९. भक for (भक) (ख)

२१. भौमे for (भौ०)

२३. + २।१६ +

२५. भक for (भक) (ख)

२८. ७६।४७ for (७१।४७)

(ख) ५. ११२।४२ for (२१२।४२)

१२. २३।०६।१६।४५।३०।१७।१६।३० for (२३।०६।४५।३०।१७।१६।३०)

१६. रेखायोः for (रेखयोः)

२६. भौमे for (भौ०)

५. १०८।६३ for (१०८।१३)

२७. तदावशेषं for (तदावशेषं)

तस्मात् वभञ्जकोणः^२ भौमेऽयमेव गुरुशान्योः भगणांश ३६० शुद्धः कार्यः । तदैतेषां मंदकेंद्राणि भवन्ति, भौमे ७२।४७ गुरौ २५०।४१ शनौ ३८३।३३, एषां मध्यमाः भौ० ६।४।१२ गु० २।२२।५४ श० ५।२।४३ अहलकोणः भौमे १८२।२६, गु० २।४३, श० १०६।५०, अयं कोणः मंदकेंद्रं यवतकोणयोग तुल्योस्ति । तस्मात् ववतकोणः, एतेषां शीघ्रकेंद्रमस्ति । भौ १०६।४२ गु ७७।२ गु० ७७।२ श १८३।१७, पुनः^१ एतेषां शीघ्र-केन्द्राणि तृतीय वेधजानि भौ० १७१।२५ गु० १८२।४७ श० १७४।४४, ततो इष्टं^{१३} भोम वेध त्रिवेधं कालांतरेव ४१० दि २३१ । अत्र काले भगणागत्यन्तरं^{१४} भ १६२ अं ६१ क० ४३ गुरौ वेधे व ३७७ दि २८ लंभगणाः ३४५ अं १०५।३४ शनेर्वेधे वर्ष ३६४ दि २१६ वृ ४५, अस्मिन् काले भगणाः ३५१ अं ३५१ क २७ ।

अथ वल्लमजूपकृत सारणीतोप्येवमेवागच्छति । यतस्तस्यामनेनैव प्रका-
रेण गतयः^{२७} स्थापिताः ।

(क) २. विसर्गलुप्त	३. २८३।३३ for (३८३।३३)
४. ५२ for (५।२।४३)	५. ववत for (यवत) (ख)
६-७. लुप्त, (ख)	८. 'पुनः' लुप्त
९. वेधाज्जनितानि for (वेधजानि)	१०. भौमे for (भौ०) (ख)
११. १८।४७ for (१८२।४७)	१२-१३. लुप्त
१४. 'त्रिवेध' लुप्त	१७. घ ४० for (अत्र)
१८. व for (काले)	१९. भगणाद्यन्तरं for (भगणागत्यन्तरं) (ख)
२०. गुरोर्वेधे for (गुरौ वेधे) (ख)	२१. लंभगणा for (लंभगणाः) (ख)
२१. १२८ for (२८) (ख)	२४. 'वृ' लुप्त
२३. १०५।४५ for (१०५।३४) (ख)	२६. मत् कृत for (मजूपकृत)
२५. अं for (अ) (ख)	
२७. गतयः for (गतय) (ख)	
(ख) १. भव for (वभ)	३. २८।३।३३ for (३८३।३३)
४. ५३ for (४३)	१६. २३१।२३ for (२३१)
१५. कालांतरं for (कालांतरे)	१६. वल्लमजूपकृत for (वल्लमजूपकृत)
२४. क for (वृ)	

अथ दशमाध्यायस्य दशमप्रकरणं एकादशाध्यायस्य च चतुर्थाष्टम प्रकरणे संकलिते एव प्रदर्श्यते । तत्रैतेषां क्षेपाः निरूप्यन्ते । तत्र वुस्त्वनस्सरस्य प्रथमसन्नस्य प्रथमदिनमध्याह्नात् पूर्वाचार्यकृतवेद्यकालपर्यन्तं भौमगतवर्षादि ४७५। ७९।४५ गुरो ५०६।३०८।४५, शनौ ५१८।१३३।१५, एतेषां मध्यमगतयः भौमे १८०।४ गुरो २५८।१३, शनौ २१६।१०, शीघ्रकेन्द्रगतयः भौ १४२।२६ गुरो २९०।५८, शनौ १४६।१५, एता गतयः मध्यमात् शीघ्रकेंद्राच्च शोचिताः, एवं वुस्त्वनस्सारादौ मध्यमो भौमः ०।३।३२ गुरो ६।४।४१, शनौ ६।२६।४३, शीघ्रकेन्द्राणि भौमे ३।२७।१३ गुरो १४६।४, शनौ ३।४।२, उच्चानि भौ ३।१६।४ गुरो ५।२।६, शनौ ७।१४।७० । एतानि सर्वाणि वुस्त्वनस्सारादौ बोध्यानि ।

(क) २. प्रदर्श्यते for (प्रदर्श्यते)

३. वखूनसरस्य for (वुस्त्वनस्सरस्य)	४. + १ +
५. भौमे for (भौम) (ख)	६. ४७।७६।४५ for (४७५।७६।४५)
७. गुरु for (गुरो)	८. ५०६।३०८।४५ for (५०६।३०८।४५)
९. भौमस्य for (भौमे)	१०. १८०।४० for (१८०।४)
११. गुरोः for (गुरी)	१२. शनैः for (शनौ)
१३. भौमे for (भौ)	१४. एताः for (एता)
१५. वुखूनस्सारादौ for (वुस्त्वनस्सारादौ)	
१६. गुरुः for (गुरी)	१७. शनिः for (शनौ)
१८. भौमे for (भौम) (ख)	
१९. + ०।३।३२ गुरु ६।४।४१ शनिः २६।४३ शीघ्रकेन्द्राणि भौमे +	
२०. ३।२७।१३ for (३।२७।१३)	
२१. उच्चनि for (उच्चानि)	२२. भौमे for (भौ)
२३. ७।१४।७० for (७।१४।७०)	२४. वुखूनस्सारादौ for (वुस्त्वनस्सारादौ)

(ख) १. संकलित एव for (संकलिते)

३. वुस्तनस्सरस्य for (वुस्त्वनस्सरस्य)

१५. वुस्तनस्सारादौ for (वुस्त्वनस्सारादौ)

२१. मंदोच्चानिभौमे for (उच्चानिभौ०) २४. वुस्तनस्सारादौ for (वुस्त्वनस्सारादौ)

अथ वुस्त्वनस्सरादिमारभ्य यज्जर्जादिपर्यंतं मध्यमगतिः भौमे ३०४।४६
गुरौ ८५।५५, शनौ ११८।५८, शीघ्रकेन्द्रगति^३ हं भौ० ११८।४१, गुरौ २७।३२, शनौ
१७४।२८ यज्जर्जादी मध्यमो भौमः १०।८।१८ गुरौ १।०।३६ शौ १।२५।४१ शीघ्र-
केन्द्राणि भौमे ४।०।२८ गुरौ ५।१५।५७ शनौ ७६७।५८ ।

राजाधिराज प्रभुतोषणार्थं सम्राट् जगन्नाथकृते सुशिल्पै ।

सिद्धान्तसारे खलु कौस्तुभेस्मिन्पक्तिप्रमाणे विरति जगाम ॥*

हकरेखा वकरेखाः संयोज्या^{२५} । अत्र अभवकोण तवककोणयोर्ज्ञानमस्ति ।

(क) १. वुखूनस्सरादि० for (वुस्त्वनस्सरादी) २. यज् जर्जादि for (यज्जर्जादि)

३. गतिः for (गति)

४. 'ह' लुप्त

५. भौमे for (भौ०)

६. यज्जर्जादी for (यज्जर्जादी)

७. गुरुः for (गुरौ)

८. शनिः for (शौ)

९. + १३५।५४ गुरु १७३।३६ शनौ २०८।३० उच्चं भौमे +

१०. ७।२७।२८ for ७६७।५८ (ख) ११-१२-१३. लुप्त

१४ से २३ लुप्त

२४. + इति दशमाध्यायः शेषं एकादशाध्यायस्य बोध्यं तदेव निरूप्यते, नवम प्रकरणं
तत्र रेखागणितेन मध्यस्पष्टनिष्काशनं क्रियते प्रतिवृत्तं नीचोच्चवृत्तं व्यासः
केन्द्रं च कल्पितं कचिह्नं गृहस्थानं कल्पितं पुनर्भवतरेखा हववरेखा +

२५. संयोज्याः for (संयोज्या)

२६. अभव for (अभव) (ख)

(ख) १. वुखूनस्सरादि for (वुस्त्वनस्सरादि)

२१. प्रमाणो for (प्रमाणे)

२४. + इति दशमाध्यायः ॥१०॥ शेषं एकादशाध्यायस्य बोध्यं तदेव निरूप्यन्ते ।
नवम प्रकरणं । तत्र रेखागणितेन मध्यमात्स्पष्टनिष्काशनं क्रियते प्रतिवृत्तं
नीचोच्चवृत्तं व्यासः केन्द्रं च कल्पितं कचिह्नं गृहस्थानं कल्पितं पुनर्भवतरेखा
हववरेखा +

* वि०—प्रसंगवश दशम अध्याय का दशम प्रकरण यहां रक्खा गया है । दे०
पृष्ठ ८६६ जहां दसवां अध्याय समाप्त हुआ है ।

अहककोणस्य ज्ञानमपेक्षितं । मवहकोणस्य ज्ञानमे अहवकोणयो ज्ञानं अभवकोणात् भूकेन्द्र-प्रतिवृत्तकेन्द्र-अभिचारकेन्द्र-ज्ञानाच्च ज्ञानमस्ति । पूर्वोक्तप्रकारेण पुनर्यदि कललंबो हवरेखायां संयोज्यते, तदा वंवककोणज्ञानात् नीचोच्चवृत्त व्यासाद्ध ज्ञानाच्च वहककोण ज्ञानं भविष्यति । तस्मात् अहककोणज्ञानमपि भवति ।

(क) १. भवह for (मवह)

३. 'ज्ञानमे' लुप्त, (ख)

५. कोणज्ञानात् for (कोणात्)

७. + भवति +

२. 'स्य' लुप्त

४. ज्ञानं for (ज्ञानं) (ख)

६. 'अस्ति' लुप्त

८. ववक for (वंवक)

(ख) १. ऊवह कोण for (मवह कोणस्य)

८. वक for (वंवक)

६. ज्ञातमस्ति for (ज्ञानमस्ति)

अथ दशम प्रकरणम्

तत्र फल सारणीकरणं^१ क्रियते । तत्र प्रत्येकग्रहस्य^२ सारिण्यां विस्तारे अष्टौ कोष्टकाः^३ आयामे पञ्चचत्वारिंशत् कोष्टकाः सन्ति । तत्र प्रथम द्वितीय कोष्टकेषु मध्यमगतिः परं च उपरितनं^४ पंकस्थद्वयं^५ कोष्टकेषु पडंतरं^६ अस्ति । तदधोत्रशांतरेण^७ लिखिताः सन्ति । यथा सूर्यचन्द्रयोः^८ तृतीयचतुर्थकोष्टकेषु पुनः नीचोच्चवृत्तकेन्द्रस्य फलं भूकेन्द्राभिचार केद्रांतरानुसारेण लिखितमस्ति । तृतीयकोष्टके इदमेव फलं लिखितं । परं च नीचोच्चवृत्तस्य केन्द्रं अभिचारकेन्द्रे भ्रमति । तदनुसारेण लिखितमस्ति । चतुर्थकोष्टके अस्य फलस्य ह्लासो वृद्धिश्च^९ नीचोच्चवृत्तकेन्द्रस्य प्रतिवृत्ता भ्रमणानुसारेण शेषकोष्टके^{१०} त्रये नीचोच्चवृत्तानुसारेण यत्फलं भवति तल्लिखितम् । षष्ठकोष्टके नीचोच्चवृत्तस्य मध्यकरणकल्पनया समुत्पन्नं फलं लिखितम् । पञ्चमकोष्टके उच्चरउनीचोच्चवृत्तानुसारेण^{११} समुत्पन्नं फलं लिखितम्^{१२} । सप्तमकोष्टके कलाभिधं^{१३} लिखितं । तस्य उच्चनीचवृत्तस्य गोत्पाउपयो^{१४}

(क) १. क्रियते for (क्रियते)

३. कोष्टकोषु for (कोष्टकाः)

४. + मध्यमग +

६. पडंतरेणास्ति for (पडंतरं)

७. तदधर अंशांतरेण for (तदधोत्रशांतरेण)

(ख) २. ग्रहस्य for (ग्रहस्य)

४. + पट् +

६. पडंशांतरेण मस्ति for (पडंतरं अस्ति)

८. त्रय्यशांतरेण for (त्रशांतरेण)

९. + कृतमस्ति +

१०. + लिखितास्ति +

११. प्रतिवृत्तानुसारेण for (प्रतिवृत्ता-
भ्रमणानुसारेण)

१२. कोष्टकत्रये for (कोष्टकेत्रये)

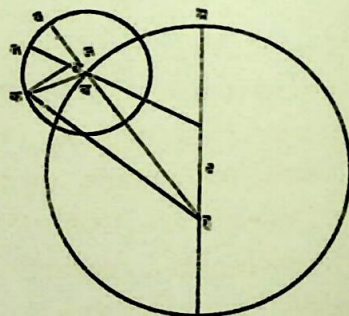
१३. उच्चनीचोच्च for (उच्चरउनीचोच्च)

१४. लिखितमस्ति for (लिखितम्)

१५. + नीचस्थनीचोच्च वृत्तनिष्कासितफलं लिखितं +

१६. + अष्टमकोष्टके +

१७-१८. 'गोत्या' 'उपयो' लुप्त

अवांतरस्थाने^१ इष्टकोणौ स्त । अत्यरमफलै^३ वास्ति । एतानि कलाभिधफलानि निष्कासितानि ।

अथ चतुर्विंशतितमं क्षेत्रं । तत्र अवजदं प्रतिवृत्तस्य व्यासः कल्पितः । वचिन्ह-
मस्मिन् व्यासे अभिचारकेंद्रं जचिन्हं भूकेन्द्रं हचिन्हं च नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं उच्चा-
त्रिंशदंशांतरे कल्पितं । पुनर्जवरेखा नीचोच्चवृत्तपालिसंलग्ना कार्या । हवरेखा
च संपातपर्यन्तं कार्या । इदं पूर्वमुदाहृतमस्ति । यद्यवहकोणो ज्ञातोस्ति । तदा
जहरेखा हवरेखयोर्निष्पत्तिरपि ज्ञानं भवति । अस्मात् हजवकोणोपि ज्ञातोस्ति^५ ।
तदा जहरेखा हवरेखयोर्निष्पत्तिरपि ज्ञाता भवति । अस्मात् हजवकोणोपि ज्ञातो
भवति । हजवकोणश्च उच्चकर्णो मध्यकर्णो ज्ञात एवास्ति । इष्टकर्णकोणस्य
कर्णकोणस्य चांतरनिष्पत्तिः इष्टकर्णकोणउच्चकर्णकोणांतरेण तथास्ति
यथा कलाभिधस्य निष्पत्तिरूपेणास्ति । अथेषां करणाः परमफलानि अन्त-
राणि च निरूप्यन्ते । येन प्रमाणेन प्रत्येकस्मिन् नीचोच्चवृत्तस्य व्यासाद्धं पूर्व-
मुक्तं । तत्प्रमाणोच्चकर्णाः शनौ ६३।२५, गुरौ ६२।४५, भौमे ६६।०, शुक्रे ६१।१५
बुधे ६९।० एतत्करणानुसारेण परमशीघ्रफलानि शनौ ५।५३, गुरौ १०।३४, भौमे
६५।४५, शुक्रे ४४।४८ बुधे ११।२ तेनैव प्रकारेण^{१०} परमं फलं शनौ ६।१३, गुरौ ११।३,
भौमे ४१।१०, शुक्रे ४६।०, बुधे २२।२, नीचकर्णाः शनौ ५६।३५, गुरौ ५७।१५,

(ख) १. + उपयोगोस्ति एतानि कलाभिधफलानि +

२. इष्टकर्णैस्तत्रत्य for (इष्टकोणौस्तत्र)

३. परमफलैर्निष्कासितानि for (परमफलैर्वास्ति
एतानि कलाभिधफलानि निष्कासितानि)

४. निष्पत्तिरपि for (निष्पत्तिरपि)

५-६. 'ज्ञातोस्ति तदा—हजवकोणोपि' लुप्त

७. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)

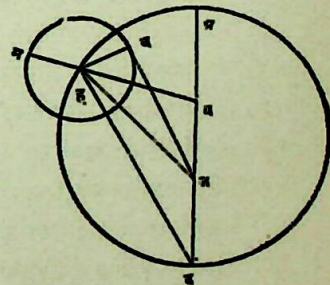
८. कर्णाः for (करणाः)

९. ६६।० for (६५।४५)

१०. प्रमाणेन for (प्रकारेण)^१

११. + प्रत्येकस्य मध्यकर्णः षष्टिमितः ६० मध्यकर्णप्रमाणेन +

१२. परम for (परमं)

भौमे ५४१०, शुक्रे ५८१४५, बुधे ५५१३४, अनेन कर्णप्रमाणेन परमफलानि शनौ ६१३६, गुरौ १११३५. भौमे ४७११, शुक्रे ४७१७, बुधे ३३१५३, यदि नीचोच्चवृत्तकेंद्रं मंदोच्चात् त्रिशदंशोत्तरितं भवति । तदा कर्णाः शनौ ६३१२ गुरौ ६२१२६, भौमे ६५१२४ शुक्रे ६११६ बुधे ६६१३५ एतत्कर्णप्रमाणेन परमफलानि शनौ ५१५५१३० गुरौ १०१३६१३० भौमे ३७१६ शुक्रे ४४१५६१३० बुधे १९१४५ उच्चकर्णं परम फलानि मध्यकर्णपरमफलानां चांतराणि शनौ ०१२ गुरौ ०२६ भौमे ४१२५ शुक्रे १११२

- (ख) १. 'शुक्रे ५८१४५' लुप्त २. 'बुधे ५५१३४—भौमे ४७११' लुप्त
३. ३३१५३ for (२३१५३) ४. दशान्तरितं for (दंशोत्तरितं)
५. फलानां for (फलानि)

६. + कलाधिकनवाशीतिपर्यंतं ८६१४२ द्वाविंशतिकोष्ठकेषु लिखितं त्रयोविंशतितम-कोष्ठके नवत्यंशं लिखितं । तदधः द्वाविंशतिकोष्ठकेषु अष्टादश कलाधिकनवति-मारभ्य द्वादशकलाधिकद्विशून्यचन्द्रपर्यंतं १०२११२ लिखितं । द्वितीयदैर्घ्यं कोष्ठ-केषु द्वादशकलाधिकद्वचष्टाक्षिमारभ्य २८२११२ अष्टादशकलाधिक ख सप्ताष्टि २७०१८१२७०१२२ पर्यंतं लिखितं । त्रयोविंशतिकोष्ठके खसप्ताष्टिवतुल्याका लिखिता । तदधो द्वाविंशतिकोष्ठकेषु द्विचत्वारिंशतिकलाधिकसप्तपंचाश्वि-पर्यंतं लिखिताः । अस्यां सारिण्यां चतुस्त्रिंशत्कलांतरमस्ति, यतः चन्द्रव्यासस्य प्रत्येकांगुलविभागः सपातस्य चतुस्त्रिंशत्कलोत्पन्नशरतुल्य एवास्ति । सारणी-द्वयेपि तृतीयदैर्घ्यकोष्ठकेष्वंगुलादि लिखितं । चतुर्थदैर्घ्यकोष्ठके स्थित्यर्द्धजा चन्द्रगतिः तदधो मर्द्कालीना चन्द्रगतिः । मया स्थित्यर्द्धादिकाः कलाया उत्पा-दितास्ता चापा सरलारेखा प्रकल्प्य निः सारिताः, यतः लघुचापेषु तत्पूर्णज्यासु चांतरं स्वल्पमस्ति । पुनर्विमण्डलचापस्य क्रांतिवृत्तस्याप्यंतरं स्वल्पमस्ति । इदं मया ज्ञायते विमण्डलांतरवशेन अमायां पूर्णिमास्यां वा स्पर्शं अंतरं पतति ।

अथ द्वितीय क्षेत्रं

तत्रास्य विचारो निरूप्यते । अचिन्हं पातः अवं विमण्डलचापं अजं क्रांतिवृत्तीय-चापं चैतद्वयं समानकल्पितं । अचिन्हं चन्द्राविवं कल्पितं, बजरेखा संयोज्या । पुनर्वदलम्बः अजरेखायां निष्काश्यः । इदं प्रकटमस्ति यदि अदचापस्थाने अजचापं चेद् गृह्यते तदा जदचापतुल्यमंतरं पतति । यदि अचिन्हं सूर्यकेन्द्रं वा भूछाया-केन्द्रं कल्प्यते । तदा अमातः पूर्णिमातश्च तदा भविष्यति यदि चन्द्रो जचिन्हे भवति । यदा अचिन्हेस्ति तस्माद्जचापानुसारेण कालंतरं पतति । इदमन्तरं लघुकस्मिन्नपि स्थले पंचकलाभ्योधिकं न भवति । ग्रहणे अदचापं च कलाभ्यो-धिकं न भवति । अतो सुखार्थं स्वल्पांतरात्पक्तम् । अथ स्थित्यर्धचन्द्रगत्यर्थं तृतीय-क्षेत्रं निरूप्यते +

बुधे ३।० मध्यकर्णपरमफलानि^३ नीचकर्णस्य च परमफलानामंतराणि शनौ ०।२३ गुरौ ०।३२ भौमे ५।५१ शुक्रे १।१७ बुधे १।५१ ।

अथ मंदोच्चात् त्रिशदंशांतरितकर्णपरमफलानि^३ मध्यकर्णस्य परम-
फलानां नीचांतराणि^४ शनौ ०।१७।३० गुरौ ०।२६।३० भौमे ४।१ शुक्रे १।३।३०
बुधे २।१७ एतान्यंतराणि षष्टिगुणितानि उच्चकर्णस्य परमफलानां मध्य-
कर्णस्य परमफलानामन्तेण^५ भाजितानि लब्धानि कलाभिधसंज्ञानि, तानि च
अष्टमकोष्टकपंक्ती त्रिशदंशसन्मुखकोष्टके लिखितं । शनौ ०।५२।३० गुरौ
०।५४।५० भौमे ०।५४।३४ शुक्रे ०।५१।५५ बुधे ०।४५।४०, अनेनैव प्रकारेण शेषा-
प्यपि कलाभिधसंज्ञकानि निष्कासितानि ।

इति दशम प्रकरणम्

(ख) १. कर्णस्य for (कर्ण)	२. फलानां for (फलानि)
३. फलानां for (फलानि)	४. चांतराणि for (नीचांतराणि)
५. मन्तरेण for (मन्तरेण)	६. ०।५२।५५ for (०।५१।५५)

अथैकादश प्रकरणम्

तत्र सारणी लिख्यते । तस्या अद्भ्यस्य रेखा लघुखण्डेन तथा निष्पत्तिर्यदि भवति ।

इति एकादश प्रकरणं ।

~~~~~

(ख) १. 'तस्या—यदि भवति' लुप्त

—००—

अथ द्वादश प्रकरणम्

तत्रैतेषां सारणीतः स्पष्टोकरणम् निरूप्यते ।

अथ पञ्चग्रहाणां मन्दकेन्द्रं शीघ्रकेन्द्रं चेष्टाकालिकं कार्यं । पुनः मन्द-
कद्रं प्रथमं द्वितीयं वा ग्राह्यकोष्ठे तदधःस्थिततृतीयचतुर्थकोष्ठकस्थं फलं ग्राह्यं ।
पुनः चतुर्थकोष्ठकस्थं फलं ग्राह्यं । पुनः चतुर्थकोष्ठकस्थफलं तृतीयकोष्ठकस्थ-
फले योज्यं वा शोध्यं । तत् मन्दफलसंज्ञकं भवति । एतानि मन्दकेन्द्रे शोध्यानि,
शीघ्रकेन्द्रे योज्यानि, यदा प्रथमकोष्ठे मन्दकेन्द्रा भवति । द्वितीय कोष्ठके चत्
अन्यथा ।

अथ स्पष्ट शीघ्रकेन्द्रात् षट्कोष्ठकस्थं फलं ग्राह्यं । स्पष्टमन्दकेन्द्रात् अष्टम-
कोष्ठकस्थं कलाभिधसंज्ञं फलं ग्राह्यं । पुनर्यदि स्पष्टमन्दकेन्द्रं उपरितनकोष्ठेषु^{१२}
भवति, तदा स्पष्टशीघ्रकेन्द्रात् पञ्चमकोष्ठकस्थफलांतरं ग्राह्यं । तत्कलाभिधे-
नुगुणनीयं षट्कोष्ठकस्थ गृहीतफले शोध्यं । यदि तदा सप्तमकोष्ठकस्थ ग्राह्य
कलाभिधेन संगुण्य षट्कोष्ठकस्थफले योज्यं, शीघ्रफलं भवति । एतत् मन्दस्पष्टे
योज्यं, तदा स्पष्टशीघ्रकेन्द्रं प्रथमं कोष्ठके भवति । यदि द्वितीयकोष्ठके भवति,

(ख) १. द्वादशं for (द्वादश)

२. 'अथ' लुप्त

३. चेष्ट for (चेष्टा)

४. प्रथमे for (प्रथम)

५. द्वितीये for (द्वितीय)

६. ग्राह्यं for (ग्राह्य)

७. कोष्ठके for (कोष्ठे)

८. अनुस्वार लुप्त

९. केन्द्रं for (केन्द्रा)

१०. चेत् for (चत्)

११. षष्ठ for (षट्)

१२. कोष्ठकेषु for (कोष्ठेषु)

१३. तत्कलाभिधेन for (तत्कलाभिधेनु)

१४. गुणनीयं for (गणनीयं)

१५. + अघस्तनकोष्ठेषु भवति +

१६. कोष्ठकस्थं for (कोष्ठकस्थ)

१७ अनुस्वारलुप्त

तदा शोधयं शेषं स्पष्टस्थानस्योच्चादंतरं भवति । अस्मिन् उच्चं योजनीयं, शेषं स्पष्टः स्यात् ।

राजाधिराजप्रभुतोषणार्थं सम्नाद्जगन्नाथकृते सुशिल्पे ।
सिद्धान्तसारे खलु कौस्तुभेस्मि शिवप्रमाणे विरति जगाम ॥

इति एकादशाध्यायः समाप्तः

~~~~~

(ख) १. स्मिच्छिवप्रमाणो for (स्मि शिवप्रमाणे) २. 'इति—समाप्तः' लुप्त

सम्राट् जगन्नाथकृते
सिद्धान्तसार कौस्तुभे
द्वादशोध्यायः

अथ द्वादशोध्यायः

तत्र नव प्रकरणानि अष्टादशक्षेत्राणि संति । तत्र प्रथमप्रकरणे वक्र ज्ञानोपकरणानि निरूप्यन्ते ।

अथ ग्रहगतिज्ञाने सति पूर्वोक्तप्रकारेण प्रत्येकवक्रचापानि विकीर्षितानि संति । तद्विषये अवलूनयूस् संज्ञकेन इदं कथितं । यदि कक्षावृत्ते नीचोच्चवृत्तं कल्प्यते^१ । उभयोरपि गतिः पश्चिमदिक्तः पूर्वदिशि कल्प्यते । तत्र भूकेन्द्रान्नीसृता रेखा नीचोच्चवृत्तस्य खण्डद्वयं करोति । तत्र नीचोच्चवृत्तांतर्यावत् परिमिताः रेखां गच्छन्ती तदर्धः रेखायाः बाह्यस्थरेखाया निष्पत्तिस्तथा यदि भवति, यथा नीचोच्चवृत्तगतेर्ग्रहगत्या भवति । तदेयं रेखायाः नीचोच्चवृत्ते नीचदिशि यत्र संलग्नास्ति । तच्चिन्हादुपयुञ्चदिशिमार्गी भवति । नीचदिश्यधः^६ वक्रीभवति । चिन्हस्थ एव समतिर्भवति । यदि प्रतिवृत्तं कल्प्यते । साच भीमगुरुशनी-
वृभवति । यदा एतेषां निवृत्तकेन्द्रं^{१४} भूकेन्द्रोपरि सूर्यगति^{१५}तुल्यं ग्रहगतिश्च प्रति-
वृत्ते शीघ्रकल्पनीया तदा भवति । गतितुल्यो विलोमकेन्द्रं^{१६} तत्रैका रेखा भूकेन्द्रा-
न्नीसृता उभयदिशि प्रतिवृत्तं^{२१} संपातं यथा करोति तथा कार्यं । तस्या अर्द्धरेखा^{२३}

(ख) १. चिकीर्षितानि for (विकीर्षितानि)

२. कल्प्यन्ते for (कल्प्यते)

३. + तत्रभूकेन्द्रान्नीसृता रेखा नीचोच्चवृत्तं कल्प्यते +

४. भूकेन्द्रान्नीसृता for (भूकेन्द्रान्नीसृता)

५. विसर्गं लुप्त

६. रेखा for (रेखां)

७. गच्छन्ति for (गच्छन्ती)

८. बाह्यस्थ for (बाह्यस्थ)

९. दिश्यबोधः for (दिश्यधः)

१०. समगतिर्भवति for (समतिर्भवति)

११. कल्प्यन्ते for (कल्प्यते)

१२. शनीषु for (शनीवृ)

१३. एतेषां for (एतेषानि)

१४. प्रतिवृत्तकेन्द्रगतिः for (निवृत्तकेन्द्रं)

१५. तुल्या कल्प्यते for (तुल्यं)

१६. केन्द्र for (कल्पनीया)

१७. 'तदा भवति' लुप्त

१८. गतितुल्या for (गतितुल्यो)

१९. विलोमं for (विलोम)

२०. 'केन्द्र' लुप्त

२१. अनुस्वार लुप्त

२२. तस्याः for (तस्या)

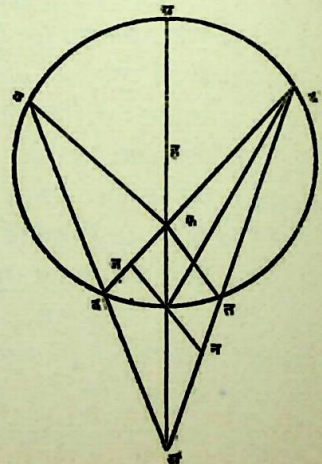
२३. अर्द्धरेखा for (अर्द्धल्प)

लघुखंडेन तथा निष्पत्तिर्यदि भवति । यथा प्रतिवृत्तसंपातचिन्हं वक्रारंभस्थानं भवति ।

अथ मया रेखागणितेनेवं स्पष्टीक्रियते । प्रथमक्षेत्रे ह चिन्होपरि अवजदं नीचोच्चवृत्तं कार्यं, ग्रहभणयस भूकेन्द्रगतश्च कल्पनीयः, भचिन्हं भूकेन्द्रं कल्पनीयं, वचिन्हतचिन्हे नीचस्थानादुभयदिशि तुल्यांतरिते च कल्पनीये । पुनर्भववरेखा मतरेखा च कार्या, पुनर्द्वारेखा वतरेखा च संयोज्या । एते रेखे अजव्यासस्य कचिन्हे संपातं करिष्यतः । तत्र अमरेखा मदरेखयोर्निष्पत्तिः, अकरेखा कदरेखयोर्निष्पत्तिः तुल्यास्ति । पुनः अदरेखा दजरेखा संयोज्या, पुनर्ज्जचिन्हात् जलजमरेखा अदरेखायाः समानांतरा कार्या । इयं दजरेखोपरिलंबो भविष्यति । एवं दचिन्हकोणद्वयस्य साम्येन लमरेखा जचिन्होपर्यर्द्धिता भविष्यति । अदमत्रिभुजं च सजातीयं भविष्यति । एवं हि अदकत्रिभुजजलकत्रिभुजे सजातीये भविष्यतः । तस्मात् अमरेखा जमरेखयोर्निष्पत्तिः अदरेखाजलतुल्यजमरेखयोर्निष्पत्तितुल्यास्ति । इयं निष्पत्तिः अकरेखा कजरेखयोर्निष्पत्तितुल्यास्ति । यदि अवजदं प्रतिवृत्तं कल्पते,

- (ख) १. निष्पत्तिरस्ति तदा for (निष्पत्तिर्यदि) २. नीचदिवकं रेखा for (भवति यथा)
 ३. गणितेनेवं for (गणितेनेवं) ४. भतदरेखा for (मतरेखा)
 ५. अमरेखा for (अमरेखा)
 ६. मदरेखयो for (मदरेखयो)
 ७. विसर्गलुप्त
 ८. कुतः for (पुनः)
 ९. + च +
 १०. लजमरेखा for (जलजम)
 ११. लमरेखा for (लमरेखा)
 १२. अदम for (अदम)
 १३. + त्रिभुजं जमभ +
 १४. अमरेखा for (अमरेखा)
 १५. 'तुल्यजम' लुप्त
 १६. निष्पत्ति for (निष्पत्ति)
 १७. कल्प्यते for (कल्पते)

तदा कचिन्हं भूकेन्द्रं भविष्यति । अस्य व्यासोऽपि तस्यामेव निष्पत्तौ खंडद्वयरूपं भविष्यति । तत्र भूकेन्द्रात् उच्चपर्यंतं तद्व्यासखण्डं नीचस्थानपर्यंतं यद्वितीयं खंडं तयोर्निष्पत्तिः उपरितननिष्पत्तितुल्यैव भविष्यति ।

अथ द्वितीय क्षेत्रम्

तत्र दमरेखा^३मतरेखयोर्निष्पत्तिः वकरेखा^५तकरेखयोर्निष्पत्तितुल्यास्ति । कुतः वतदरेखा^५ अजव्यासो परिलंबरूपा कार्या । पुनस्तच्चिन्हात् तसलंबः अजरेखायां निष्काश्यः । तत्र दनभ्रिभुजतसमभ्रिभुजे सजातीये भविष्यति । एवं हि वनकभ्रिभुजे तसकभ्रिभुजे सजातीये भविष्यति । तत्र दभरेखा^{११} मतरेखयोर्निष्पत्तिः नवरेखा-रूपदनरेखातसरेखयोर्निष्पत्तितुल्यास्ति । इयमेव निष्पत्तिः^{१३}वकरेखा^{१३}तकरेखयोर्निष्पत्तिः तुल्यास्ति । पुनर्दभरेखा^{१५} मतरेखयोगस्य मतरेखयोर्निष्पत्तिः वततकरेखयोर्निष्पत्तितुल्यास्ति । यदि हचिन्हात् हगलंबं हकलंबौ दभरेखावतरेखयो-रूपरि निष्कासितौ भवतः । तदा^{१७}गमतयोर्निष्पत्तिः^{१७} फलतकरेखयोर्निष्पत्तिः तुल्या भविष्यति । पुनर्गतरेखा^{२०} तमरेखयोर्निष्पत्तिः^{२१} फकतकरेखयोर्निष्पत्तितुल्यास्ति । यदि नीचोच्चवृत्तप्रकारे मदरेखा^{२२} सा भवति । सा भवति, यस्याः^{२४} गतरेखा^{२४}मतरेखयो-

- (ख) १. तद्व्यास for (तद्व्यास)
३. दभरेखा for (दभरेखा)
५. वनदरेखा for (वतदरेखा)
७. अजरेखायां for (अजरेखाया)
९. भविष्यतिः for (भविष्यति)
११. मतरेखयो for (मतरेखयो)
१३. वकरेखा for (वकरेखा)
१४. विसर्गलुप्त
१६. मतरेखया for (मतरेखयो)
१८. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)
२०. तमरेखयो for (तमरेखयो)
२२. मदरेखा for (मदरेखा)
२४. यस्यां for (यस्याः)

२. 'नीचस्थान—खण्डं' लुप्त
४. मतरेखयो for (मतरेखयो)
६. तसलंबः for (तसलंबः)
८. तसक for (तसम)
१०. 'एवं हि — भविष्यतिः' लुप्त
१२. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)
१५. मतरेखा for (मतरेखा)
१७. गभमतयो for (गमतयो)
१९. फततक for (फलतक)
२१. फततक for (फकतक)
२३. 'सा भवति' लुप्त
२५. मत for (मत)

निष्पत्तिः नीचोच्चवृत्तगति ग्रहगतितुल्यास्ति । तदा प्रतिवृत्तप्रकारे वतरेखा सा रेखा भविष्यति, यस्याः फकरेखाकतरेखयोर्निष्पत्तिरूपरितननिष्पत्तितुल्या भविष्यति । प्रतिवृत्ते एतन्निष्पत्तिस्थाने फतरेखाकतरेखयोर्निष्पत्तिर्गृहीता, नीचोच्चवृत्तगतिग्रहगत्योर्निष्पत्तिः मंदकेन्द्रशीघ्रकेन्द्रयोर्निष्पत्तितुल्यास्ति । इयं निष्पत्तिर्भीमे तथास्ति । यथा द्विचत्वारिंशत् निष्पत्तिः सप्तत्रिंशतास्ति । प्रतिवृत्तगतिग्रहगत्योर्निष्पत्तिरीदृशा नास्ति । अपि च सूर्यगतितुल्यमंदकेन्द्रशीघ्रकेन्द्रगतियोगस्य निष्पत्तिः शीघ्रकेन्द्रगत्या यथास्ति । इयं निष्पत्तिः भीमे तथास्ति । यथा एकोनाशीत्याः निष्पत्तिः सप्तत्रिंशतास्ति ।

अथ तृतीय क्षेत्रम्

अनूनयूस् संज्ञेन यत्कृतं तन्निरूप्यते ।

अथ अवजत्रिभुजे वभुजो अजभुजादधिक कल्प्यः । पुनः अधिक भुजादरेखा तदा पृथक् कार्या यथा अजभुजान्न्यूना न भवति । तत्र दजरेखावरेखयोर्निष्पत्तिः वकोणदजकोणयोर्निष्पत्तेरधिका भविष्यति । कुतः अदज हं समानांतरं भुजं चतुर्भुजं क्षेत्रं कार्यं । पुनर्वजरेखा जहरेखा तथा वद्धनीया यथा भचिन्हे संपातं करिष्यति । पुनः अकेन्द्रं कृत्वा अहव्यासाद्धनं वहचापं निष्काश्य इदं चापं जचिन्हे गतं भविष्यति । वाजचिन्हात् वहिर्गमिष्यति । यतः अहरेखा अजरेखायाः

(ख) १. + निष्पत्ति +

२. निष्पत्ति for (निष्पत्ति)

३. द्विचत्वारिंशतः for (द्विचत्वारिंशत्)

४. रीदृशी for (रीदृशा)

५. अनूनयूस् for (अनूनयूस्)

६. वजभुजो for (वभुजो)

७. दधिकः for (दधिक)

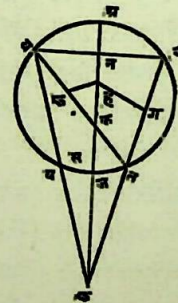
८. भुजादजरेखा for (भुजादरेखा)

९. तथा for (तदा)

१०. दवरेखयो for (वरेखयो)

११. 'द' लुप्त

१२. समानांतर for (समानांतरं)

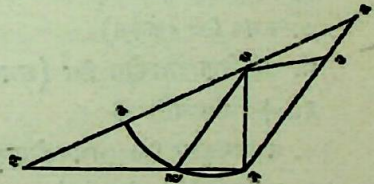
न्यूना नास्तीति कल्पितं । तच्चा^१ जचिन्हे संलग्नं । तत्र अभ^२त्रिभुजं अवहक्षेत्रादधिक-
मस्ति । पुनः अहजत्रिभुजं अहजक्षेत्रान्यूनमस्ति । तस्मात् अहभत्रिभुजअहज-
त्रिभुजयोर्निष्पत्तिः महरेखा^३ हजरेखयो^४ निष्पत्तितुल्यास्ति । तदा मअरेखा^५ अव-
रेखयो^६ निष्पत्तिरपि तुल्यास्ति । जदरेखादवरेखयोरपि अस्या इयं निष्पत्तिः; अवह-
क्षेत्रं अहजक्षेत्रयोर्निष्पत्तेरधिकास्ति । वकोणं तुल्यं वअहकोणं जकोणं तुल्यं हअज-
कोणयोर्निष्पत्तेरप्यधिकास्ति । यदि अहरेखा^७ अजरेखाऽधिका भवति, तदैयं^८
निष्पत्तिरधिका भविष्यत्येव ।

अथ चतुर्थं क्षेत्रम्

तत्र अवजदं नीचोच्चवृत्तं कल्पितं । अभरेखा भूकेन्द्रनीचोच्चवृत्तकेन्द्र-
गता कल्पिता । एतत् अवश्यमपेक्षितं भवति । हजभरेखयोर्निष्पत्तिः नीचोच्चवृत्त-
केन्द्रगति-अहगति-निष्पत्तेरधिकास्ति । यद्यधिका न भवति । तदास्मिन्नीचोच्च-
वृत्ते ग्रहो वक्री न भवति । याभिः रेखाभिः^९ नीचोच्चवृत्तखण्डानि भवन्ति । तासु
मध्ये वभरेखा सा रेखा कल्पितं तववरेखार्धस्य भवरेखया निष्पत्तिः नीचोच्चवृत्त-
गति अहगतयोर्निष्पत्ति तुल्या भवति । ईदृशी रेखा एतादृशनीचोच्चवृत्ते भविष्यति,
तादृशरेखाया निष्कासनं गणितेन रेखागणितेन चाग्रे स्फुटीभविष्यति । यदि अव-
चाप तुल्यं अदचापं पृथक् क्रियते, दतवरेखा योज्यते । तदा तचिन्हं प्रतिवृत्त-

- (ख) १. तच्चापं for (तच्चाप)
३. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)
४. महरेखा for (महरेखा)
५. निष्पत्ति for (निष्पत्ति)
६. मअ for (मअ)
७. 'रेखयो—जदरेखादव' लुप्त
८. अनुस्वारलुप्त
१०. विसर्गलुप्त
१२. कल्पिता for (कल्पित)

२. अहभत्रिभुजं for (अभत्रिभुजं)

९. हज जभ (for हजभ)
११. नीचोच्च for (नीचोच्च)
१३. वव for (तवव)

प्रकारे भूकेन्द्रं भवति । दवरेखातवरेखयोर्निष्पत्तिः प्रतिवृत्तगतिग्रहगत्योर्निष्पत्तितुल्या भविष्यति । प्रकारद्वयेपि वचिन्हं वक्रमार्गयोरारभविरामस्थलमस्ति । वचिन्हादुच्चदिशि यच्चापं तन्मार्गचापं नीचदिशि वक्रचापं वक्रचापं उच्चदिशि पृथक् कार्यं । पुनर्मंकलरेखा कतभरेखा वकरेखा दकरेखा हकरेखा हवरेखाश्च संयोज्याः । तत्र वक्रभन्निभुजे ववरेखा वक्रमुजादधिकास्ति । तदा ववरेखा वभरेखयोर्निष्पत्तिः कभवकोणकववकोणयोर्निष्पत्तेरधिका भविष्यति । पुनर्ववरेखाद्वयस्य वभरेखया निष्पत्तिः नीचोच्चवृत्तगतिग्रहगत्योर्निष्पत्तिरूपास्ति । इयं निष्पत्तिः कभवकोणद्विगुणकवभकोणतुल्य-कहवकोणयोर्निष्पत्तिरधिकास्ति । तस्मात् कवभकोणकहवकोणयोर्निष्पत्तिः नीचोच्चवृत्तगतिग्रहगत्योर्निष्पत्तेरन्यूनं नाभविष्यति । नीचोच्चवृत्तगतिग्रहगत्योर्निष्पत्तिः कभवकोणादधिकेन केनचित्कोणेन कहवकोणस्य निष्पत्त्यास्तुल्या भविष्यति । तत्र नभवकोणतुल्यवक्रकोणयकोणो कभवकोणादधिकः कल्पितः । यस्मिन् काले ग्रहकवचापतुलं चलति । कभवकोणविलोमगत्या उत्पादयति च । तदा नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं अनुलोमेन चलित्वा वमनकोणतुल्यं कोणमुत्पादयिष्यति । विलोमगत्युत्पन्नकभव-

(ख) १. मंकल for (मंकल)

२. कतम for (कतम)

३. 'वकरेखा' लुप्त

४. 'रेखाहव' लुप्त

५. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)

६. + कवरूप +

७. कभव for (कवभ)

८. कवकोणादधिकेन for (कभवकोणादधिकेन)

९. + भविष्यति +

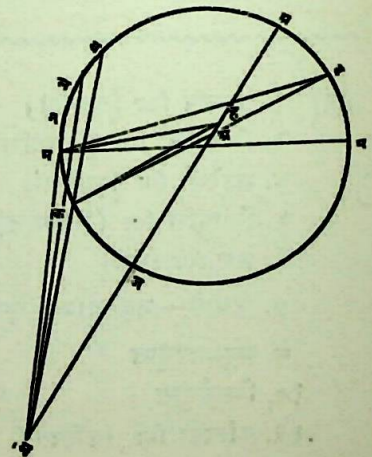
१०. नभवगतुल्य for (नभवकोणतुल्य)

११. ववककोणयोः for (य)

१२. ग्रहः for (ग्रह)

१३. कोणं for (कोण)

१४. वमन for (वमन)

कोणः अनुलोमगत्युत्पन्न कोणाच्चेच्छोध्यते, तदा शेषं अनुलोमा स्पष्टा गतिः कभनकोणतुल्यावशिष्यते । तत्र ग्रहो मार्गी भविष्यति ।

अथ प्रतिवृत्तप्रकारे ववरेखा भवरेखयोर्निष्पत्तिः वभककोणवदक कोणयोर्निष्पत्तेरधिकास्ति । तस्मात् वभरेखाभवरेखयोर्निष्पत्तिः मककोण वककोणयोर्निष्पत्तेरधिका भविष्यति । वकलकोणवदककोणनिष्पत्तेरप्यधिका भविष्यति । पुनः वभरेखा भवरेखयोर्निष्पत्तिः दतरेखा तवरेखा निष्पत्तेस्तुल्या स्यात् । वकलकोणश्च दकभकोणेन तुल्योस्ति । वदककोणस्तु वदककोणेन तुल्योस्ति । तस्मात् दभरेखा तवरेखयोर्निष्पत्तिः दकभकोण वदककोणयोर्निष्पत्तेरधिकास्ति । पुनर्दवरेखावतरेखयोर्निष्पत्तिः वतककोणवदककोणयोर्निष्पत्तेरधिकास्ति । अपि च दवरेखादस्य वतरेखया निष्पत्तिप्रतिवृत्तगतिग्रहगत्योर्निष्पत्तिस्तुल्यास्ति । इयं निष्पत्तिः वतककोणवदककोणद्विगुणतुल्यवदककोणयोर्निष्पत्तेरधिकास्ति । तस्मात् वदककोणवदककोणयोर्निष्पत्तिः प्रतिवृत्तगतिग्रहगत्योर्निष्पत्तिकोणः वतककोणादधिको भवति । वतककोणवदककोणयोर्निष्पत्ते तुल्या भविष्यति । वतककोण सचवतनकोणः कल्पितः । यस्मिन् काले ग्रहो वकचापतुल्यं विलोमं गच्छति । कतकोणश्चोत्पस्यति । तदा प्रतिवृत्तस्वगत्या ग्रहं वतनकोणतुल्यमनुलोमं गमयति । तदास्थ स्पष्टागतिरनुलोमा कतनकोणतुल्यावशिष्यति ॥

- (ख) १. तुल्यावशिष्यति for (तुल्यावशिष्यते) २. वभककोण for (मककोण)
 ३. ववककोण for (वक) ४. + योगतुल्यवकलकोणवदक +
 ५. सीत् for (स्यात्) ६. दकम for (दकभ)
 ७. दकरेखा for (दभरेखा) ८. दकम for (दकभ)
 ९. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)
 १०. + प्रतिवृत्तगतिग्रहगत्योर्निष्पत्तेन भविष्यति पुनः +
 ११. अनुस्वार लुप्त
 १२. निष्पत्तेः for (निष्पत्ते) १३. कोणतोधिककोणः for (कोण)
 १४. कतव for (कत) १५. तदास्थ for (तदास्थ)

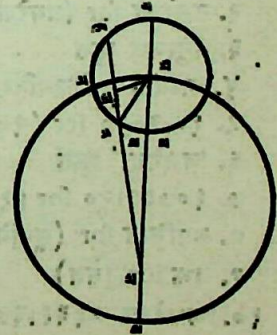

हजरेखा हृक्षकरेखातो न्यूनास्ति । तदा जभककोणजहककोणयोर्निष्पत्तिः हजरेखाजभरेखयोर्निष्पत्तेन्यूना भविष्यति । इयं निष्पत्तिः नीचोच्चगति-ग्रह-गतिनिष्पत्तेरधिका नास्ति । तस्मात् जभककोण जहककोणयोर्निष्पत्तिः नीचोच्च-वृत्तगतिग्रहगतिनिष्पत्तेन्यूना भविष्यति ।

अथ द्वितीय-तृतीय-चतुर्थ-पंचम-षष्ठ-प्रकरणेषु पंचतारा ग्रहाणां वक्रमा-र्गादिविचारो लिख्यते । अंजवव्यासे अवप्रतिवृत्तं कार्यं जहरेखा नीचोच्चवृत्तं यथा मित्वा गच्छति, तथा कार्या । इयं रेखा तथा कल्पनीया यथा अनया रेखया हभखंडाद्वंजभखंडयोर्निष्पत्तिः नीचोच्चवृत्तगतिग्रहगतिनिष्पत्तितुल्या स्यात् । पुनः अभरेखा संयोजनीया, पुनः अचिन्हात् जहरेखायां अतलंवः कार्यः, एतादृश-नीचोच्चवृत्ते एतादृशी रेखा कर्तुं शक्यते । कुतः एतादृशी नीचोच्चवृत्ते अवरेखा वतरेखयोर्निष्पत्तिः नीचोच्चवृत्तग्रहगतिनिष्पत्तेरधिका भवति । यदि अजरेखायाः अस्यां निष्पत्तिं खण्डद्वयं क्रियते तदा विभागचिन्हं अचिन्हवचिन्हयोर्मध्ये पति-ष्यति । विभागचिन्हं कल्पितं पुनः अकरेखाजरेखयोर्निष्पत्तिः नीचोच्चवृत्तगति-ग्रहगतिनिष्पत्तितुल्या भविष्यति । कजव्यासे वृत्ताद्धं कार्यं, इदं वृत्तं नीचोच्च-वृत्ते भचिन्हे संपातं करिष्यति । पुनः कभरेखाजभरेखे संयोजनीये, पुनर्जभरेखा

- (ख) १. हभरेखा for (हजरेखा) २. गृह for (ग्रह)
 ३. अंजवव्यासे for (अंजवव्यासे)
 ४. + जचिन्हं भूकेन्द्रं अचिन्हे दवहनीचोच्चवृत्तं कार्यं +
 ५. मित्वा for (मित्वा)
 ६. खण्डाद्धं for (खण्डाद्धं)
 ७. निष्पत्ति for (निष्पत्ति)
 ८. एतादृश for (एतादृशी)
 ९. वजरेखयोर्निष्पत्ति for (वतरेखयोर्निष्पत्ति.)
 १०. निष्पत्ती for (निष्पत्ति)
 ११. चिन्हं for (चिन्ह)
 १२. + कचिन्हं +
 १३. कजरेखयो for (जरेखयो)

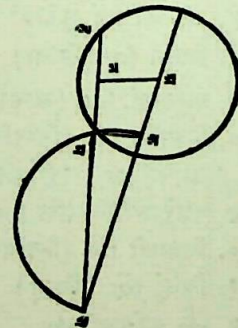

हचिन्हपर्यंतं वद्धनीया, जहरेखा स्वेष्टरेखा जाता, कुतः अचिन्हादस्यां रेखायां यद्यतलवः क्रियते तदा कभजत्रिभुजं अतजत्रिभुजं सजातीयं भविष्यति । तदा तमरेखा भजरेखयोर्निष्पत्तिः अकरेखा कजरेखयोर्निष्पत्तितुल्या भविष्यति । इयं नीचोच्चवृत्तगति ग्रहगतिनिष्पत्तितुल्यास्ति ।

अथ मध्यकर्णं तुल्यो यदा मंदकर्णो भवति, तदा मंदकेन्द्रगतिः मध्यमा स्पष्टा च तुल्या भवति । शीघ्रकेन्द्रगतिरपि मध्यमा स्पष्टा च किञ्चित्सांतरा भवति । तत्र अजरेखा त्रिज्या ६० तुल्यास्ति । पुनः अनेन प्रमाणेन अदरेखा शनौ ६।३० गुरौ ११।३० भौमे ३६।३० शुक्रे ४३।१० बुधे २२।३० संपूर्णा जदरेखा श० ६६।३० गु० ७१।३० भौ० ८६।३० शुक्रे १०३।१० बु० ८२।३० शेषीभूता जवरेखा श० ५३।३० गु० ४८।३० भौ० २०।३० शु० १६।५० बु० ३७।३० जदरेखा जवरेखा घाततुल्य जहरेखा जभरेखा घातः । अनेन प्रमाणेन श० ३५।५७।४५।१० गु० ३४।६६।४५ भौ० २०।३६।४५ शुक्रे १०७।३६।३८।२० बु० ३०९३। क० ४५ यदि मध्यम-मंदकेन्द्रगतिः सूपमिता कल्प्यते । इयं तजरेखा स्थाने गृह्यते । जभरेखास्थाने मध्यमशीघ्रकेन्द्रगतिः श० २८।२५।४६ गु० १०।५१।२६ भौ० ०।५२।५१ शु० ३७।३१ बु० ३।६।८ जहरेखास्थाने श० ३०।२५।४६ गु० १२।५१।२६ भौ० २।५२।५१ शु० २।३७।३१ बु० ५।६।८, अनेन प्रमाणेन जहरेखा जभरेखा घातः, श० ८६।५।५।३४

- (ख) १. यद्यतलवः for (यद्यतलवः)
 २. तमरेखा for (तमरेखा)
 ३. अनुस्वार लुप्त
 ४. 'मध्यमा'—केन्द्रगतिरपि लुप्त
 ५. १०।३०।१० for (१०३।१०)
 ६. 'जभरेखा' लुप्त
 ७. १०७।३६।२० for (१०७।३६।३८।२०)
 ८. रूपमिता for (सूपमिता)
 ९. तज for (तज)
 १०. 'जभरेखा'—१३६।३७।३६ लुप्त

गुरौ १३९।३७।३६ भौ० २।३२।१५ शु० ११८।३० बु० १६।१४।२७ जहरेखाजभरेखा
प्रथमघातः, जहरेखाजभरेखाद्वितीयघातेन यदि विभाज्यते, फलं वर्गसंपरू
भवति । शनौ ४।६।४५ गुरौ २४।५९ भौ० ८०३।५०।३० शुक्रे १०।५७।५०।५६ बु०
१६०।२६।३१, अस्य मूलं तज्ञप्रमाणं अजे षष्टिस्तन्मानेन श० २।१।४० गुरौ ४।५९।१
भौ० २८।२१।८ शु० ३२।३१।२६ बुधे १३।४८।७, इदं भजरेखाया यदि गुण्यते, तदा
अजे षष्टिस्तन्मानेन भजरेखाप्रमाणं भवति । शनौ ५७।३८।५५ गु० ५४।६।४४
भौ० २४।५८।२५ शुक्रे २०।२०।११ बु० ४३।३०।२४ अजे षष्टिस्तत्प्रमाणेन संपूर्ण-
जतरेखा शनौ ५६।४०।३५ गुरौ ५६।५।४५ भौ० ५३।१६।३३ शुक्रे ५२।५१।४०
बुधे ५७।१८।३१ यदि अभरेखा षष्टिमिता कल्प्यते । तत्प्रमाणेन तमरेखा प्रमाणं
गृह्यते । तदा त अमकोणज्या भवति । श० १८।४३।२०।३० गुरौ २६।०।५ भौमे
४३।४ शु० ४५।१२।२६ बुध ३६।४८।१८।३० आसां चापानि त अमकोण प्रमा-
णानि शनौ १८।०।१०।३२ गु० २४।४०।५० भौमे ४५।५२।१७ शु० ४८।५३।३० बु०
३७।५०।१४ अजे षष्टिस्तत्प्रमाणेन जतरेखा त अज्यास्ति । अस्याश्चापं त अज
कौजणं प्रमाणं शनौ ८४।२।५० गुरौ ८२।२।२६ भौ० ६२।४३।५ शु० ६१।४५।५४
बुधे ७२।४०।२६ एतानि नवतिशुद्धानि, अवशेषं अजभकोणः प्रमाणं शनौ

- (ख) १. 'भौ० २।३२।१५ — जहरेखा' लुप्त २. वर्गरूपं for (वर्गसंपरू)
३. तक्त for (तज्ञ)
४. रेखाया for (रेखाया)
५. तत्प्रमाणेन for (तन्मानेन)
६. जभरेखा for (भजरेखा)
७. २४।४८।२५ for (२४।५०।२५)
८. 'संपूर्ण — ५६।५।४५' लुप्त
९. 'भौ० ५३।१६।३३ — तत्प्रमाणेन' लुप्त
१०. तमरेखा or (तमरेखा)
११. अम for (अम)
१२. अमकोण for (अमकोण)
१३. १८।१०।३८ for (१८।०।१०।३८)
१४. २५।४०।५० for (२४।४०।५०)
१५. तमज कोणज्यास्ति for (तमज्यास्ति)
१६. कोण for (कौजण)
१७. ८२।२।२८ for (८२।२।२६)
१८. ७२।४०।२६ for (७२।४०।२६)
१९. विसर्ग लुप्त

५।५७।१० गु० १।५०।३२ भौ० २७।१६।५५ शु० २८।१४।६ बु० १७।१२।३४ यदि मंदकेन्द्रगतिर्न भविष्यति । तदा इदमेव वक्रग्रहस्यार्द्धचापं भवति । तस्मात् अज-
कोणात् यदि त अमको शोध्यते, तदावशेषं मअवकोणो भवति । शनौ ६५।५२।१२ गुरौ ५।४।२१।३८ भौ० १६।५०।२८ शु० १२।५२।२४ बु० ३४।५६।१२ इदं वक्रार्द्ध-
चापस्य स्पष्टशीघ्रकेन्द्रमस्ति । अस्य चापस्य शीघ्रकेन्द्रेण स्वभागः उपरितन-
निष्पत्तिः प्रमाणेन श० २।१९।० गु० ५।१।२४ भौ० १६।७।३३ शुक्रे २०।३५।२६ बु० ११।४।५६, इदं अजभ कोणात् शोधितं कुः यतो मंदकेन्द्रगतिरनुलोमास्ति ।
शग्रहगतिर्विलोमास्ति । शेषं शनौ ३।३८।१० गु० ४।५६।८ भौ० ८।१।२२ शुक्रे ७।३८।४७ बु० ६।६।३५ इदं वक्रार्द्धचापमस्ति । सम्पूर्णचापं शनौ ७।१६।२० गुरौ ६।५२।१६ भौ० १६।१८।४४ शु० १५।१७।३४ बु० १२।१७।१ यावता कालेन उप-
रितननिःसारितस्य स्पष्टशीघ्रकेन्द्रं द्विगुणमअवकोणतुल्यं गच्छति, तावान् कालो वक्रगतेर्ज्ञेयः । श० १३८ गुरौ दि० १२१ भौ० ७३ शु० ४१।४० बु० २२।३० ।

अथोच्चकर्णे यदि नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं मंदोच्चे भवति । मध्यमार्कात् ग्रहो षड्-
इयंतरितो भवति, वक्रारंभकालस्य मंदकेन्द्रं तावत् भवति, यावत् मंदकेन्द्रगते-
र्भागो भवचापे भवति । तत् शनौ वेधेनांशद्वयतुल्यमुपलब्धं गु० ५ भौ० १६ शु० २१ बुधे ११ यदि स्पष्ट मंदकेन्द्रमुच्चे एतावद्भवति । तदा मध्यममंदकेन्द्रमंदफल-

- (ख) १. ६।५७।३२ for (६।५०।३२)
३. + त +
५. भ for (म)
७. २०।३५।१६ for (२०।३५।२६)
८. 'श' लुप्त
११. ६।५२।१६ for (६।५२।१६)
१३. 'स्य' लुप्त
१५. भौमे for (भौ)
१७. केन्द्रं for (केन्द्र)

२. १७।१३।३४ for (१७।१२।३४)
४. तअमकोणः for (तअमको)
६. शीघ्रमंदकेन्द्रेण for (शीघ्रकेन्द्रेण)
८. कुतः for (कुः)
१०. ६।८।३५ for (६।६।३५)
१२. १२।१७।१० for (१२।१७।१)
१४. मअव for (मअव)
१६. तावद्भवति for (तावत् भवति)

तुल्यप्रमाणेनाधिकं भवति । यथा बुधे ११।३० अस्मिन् काले अजरेखा उच्च-
स्थान्यूना भविष्यति । इदं शनी गुरौ च^३ तरे स्वल्पमस्ति, भौक^३ २०। शु० ५ बुधे
२४ तस्या दजरेखा अस्मिन् कर्णे श० ६३।२५ गु० ६२।४५ भौ० ६५।४० शु०
६१।१० बु० ६८।३६ संपूर्णा जक्षरेखा श० ६९।५५ गुरौ ७४।१५ भौ० १०५।१०
शु० १०।४।२० बु० ११।६ शेषं जवरेखा श० ५६।५५ गु० ५१।१५ भौ० २६।१० शु०
१८।० बु ४६।६, अनेन प्रमाणेन जदजव घातः श० ३६७९।२५।४५ गु० ३०८०।५।
१८।४५ भौ० २७।५।१५।१।४० शु० १८७८। बु० ४१६२।४२।३६, अस्मिन् कर्णे शने-
रेकांशमितमंदफलस्यांतरं ०।६३७। गु० ५।१० भौ० ०।१०।२० शुक्रं ०।२।२० बु०
०।२।२०, यद्येतानि मंदफलानि कल्पितरूपमितमध्यममंदकेंद्रात् शोध्यंते ।
तदास्य कर्णस्य तमरेखास्थाने स्पष्टमंदकेंद्रमवशिष्टं स्यात् । इदं शनी ०।५३।३०
गु० ५४।५० भौ० ०।४९।४० शु० ५७।४० बु० ०।५७।४० एतान्येव फलानि मध्यम-
शीघ्रकेंद्रे यदि योज्यंते, तदास्य कर्णस्य जभरेखास्थाने स्पष्टशीघ्रकेंद्रमवशिष्टं
स्यात् । श० २८।३०।१६ गु० १०।५६।३६ भौ० १।३।११ शु० ३६।५१ बु० ३।११।२८
तस्मात् संपूर्णं जहरेखा स्थाने श० ३०।१६।४६ गु० १२।४६।१६ भौ० २।४२।३१
शु० २।३५।११ बु० ५।६।४८ अनेन प्रमाणेन जहरेखाजभरेखयोर्घातः^{१४} श० ८६५।
४६।५० गुरौ १३६।४६।४२ भौ० २।५४।८ शु० १।४३।४ बु० १६।१६।२ उपरितन
घाते^{१५} अनेन घातेन भक्ते लब्धः एकभागस्य वर्गः अनेनैव प्रमाणेन श० ४।३५।५६

- (ख) १. स्थानान्यूना for (स्थान्यूना) २. चांतरं for (चतरे)
३. भौमेक for (भौक)
४. तस्मादजरेखा for (तस्यादजरेखा)
५. जदरेखा for (जक्षरेखा) ६. १४।१५ for (७४।१५)
७. ३०८०।५।१८।४५ for (३०८०।५।१८।४५)
८. ०।६।३० for (०।६३७)
९. शोध्यते for (शोध्यन्ते)
१०. तभरेखा for (तमरेखा) ११. मवशिष्टं for (मवशिष्ट)
१२. मवशिष्टं for (मवशिष्ट)
१३. २८।३२।१६ for (२८।३०।१६)
१४. घातः for (घातः) १५. घाते for (घाते)
१६. घातेन for (घातेन)

गु० २७।१३।२६ भौ० ६६४।४८।४७ शु० १६३।१६।२ बु० २५७।२२।४४ अस्य मूलं जातमेकभागस्य प्रमाणं शनौ २।८।४० गुरौ ५।१३।४ भौ० ३१।३।४१ शु० ३३।३।५० बु० १६।२।३५ एतानि स्पष्टमन्दकेंद्रगत्या गुणितानि प्रतिवृत्तव्यासाद्धं षष्टिस्तत्प्रमाणेन तमरेखाप्रमाणानि श० १।५४।४४ गु० ४।४६।६ भौ० २५।४२।४३ शु० ३१।४६।४४ बु० १५।२५।६ एतत् स्पष्टशीघ्रकेन्द्रगत्या गुणितं, तेनैव प्रमाणेन नभजेरेखाप्रमाणं जातं श० ६१।११।५२ गु० ५७।६।१६ भौ० ३२।४२।३४ शु० २१।५७।३८ बु० ५१।११।४३ अनेन प्रमाणेन सम्पूर्णा जतरेखा शनौ ६३।६३।६ गु० ६१।५२।२५ भौ० ५८।२५।१७ शु० ५३।४४।२२ बु० ६६।२७।५२, यदि अभरेखा षष्टिमिता कल्प्यते, तदा तमरेखा अमकोणकोणज्या श० १७।३६।४।३० गु० २४।५२।४।३० भौ० ३८।३।२२ शु० ४४।१०।१७ बुध १।७।४ आसां चापानि त अमकोणः प्रमाणानि श० १७।६।३२ गु० २४।२९।४७ भौ० ४।३६।३४ शु० ४७।२४।२७ बुध ४३।१५।३२ यदि अजरेखा षष्टिमिता कल्प्यते । तदा तअज कोणज्या जतरेखा शनौ ५६।४२।३५।३० गु० ५९।६।४३।३० भौ० ५३।२२।४८ शु० ५२।४२।५२ बु० ५८।१५।४८ आसां चापानि जातानि । तअज कोण प्रमाणानि श० ८४।२१।४६ गु० ८।२४।५८ भौ० ६२।४९।५३ शु० ६१।२८।१४ बु० ७६।१३।५८ एतानि भवन्ति शुद्धानि । शेषं अजमकोणः प्रमाणानि शनौ ५।३८।११ गु० ६।३५।२ भौ० २७।१०।७ शु० २८।३१।४६ बु० १३।४६।२, इदं यदि मन्दकेन्द्रगतिर्न भवति, तदा

(ख) १. १०६३।१६।२३ for (१६३।१६।२)

२. तमरेखा for (तमरेखा)

४. तमरेखा for (तमरेखा)

६. बु ४१।७।४ for (बुध १।७।४)

८. कोणात् for (कोणः)

१०. 'अज—तदात्' लुप्त

१२. नवति for (भवन्ति)

३. 'न' लुप्त

५. तअम for (अमकोण)

७. अम for (अम)

९. बु for (बुध)

११. ८०।२४।५८ for (८।२४।५८)

१३. कोण for (कोणः)

वक्रचापाद्धं भवति । यदि तत्रम^१ कोणा तत्रज कोणात्शोध्यते, तदा मत्रव कोणोवशिष्टो भवति । श० ६७।१५।१७ गु० ५५।५५।१ भौ० २२।१३।१६ शु० १४।३४७ बुधे ३२।५२।२६ इदं स्पष्टशीघ्रकेन्द्रमस्ति । अस्मिन् स्पष्टकेन्द्रभागः श० २।६।६ गु० ४।४०।३५ भौ० १७।१३।२१ शु० २०।५३।३० बुधे ६।४८।५१ अस्य मध्यमकेन्द्रगतः, शनी २।२१।२५ गु० ५।६।३५ भौ० २०।५८।२१ शु० २१।९।३५ बुधे १०।१६।५१ । प्रथमविभागः अजभकोणात् शुद्धः, शेषं वक्रचापाद्धं श० ३।३२।५ गु० ४।५४।३७ भौ० ९।५६।४६ शु० ८।१२।४३ बुधे ३।५७।११ सम्पूर्णवक्रचापं शनी ७।४१० गुरौ ६।४६।१४ भौ० १६।५३।३२ शु० १६।२५।२६ बु० ७।५४।२२ यावता कालेन ग्रहो स्पष्टशीघ्रकेन्द्रतुल्यं गच्छति । स एव वक्रभोगकालः श० १४० गु० दि १२३ भौ० ८० शु० ४३ बु० २१ नीचकर्णोत्तप्रकार एव । परं चात्र अजरेखां वक्रारंभस्थले नीचकर्णात्किंचिदधिकी भविष्यति । शनी गुरौ च तदन्तरं नितान्तं स्वल्पमस्ति । भौमे शुके चोपरितननिरूपितमस्ति । बुधेऽष्टकला सन्नमस्ति । तस्मात् अजरेखा नीचकर्णे शनी ५६।३५ गुरौ ५७।१५ भौ० ५४।२० शुके ५८।५० बु० ५५।४२ एवं संपूर्णजदरेखा श० ६३।५ गु० ६८।४५ भौ० ६३।५० शु० १०२।० बु० ७८।१२ जवरेषा शेषं श० ५०।५ गु० ४५।४५ भौ० १४।१० शु० १५।४० बु० ३३।१२ जद जवघातो^१, अनेनैव प्रमाणेन श० ३१५।१२५।२५ गु० ३१४५।१८४५ भौ० १३६१।५१।४० शु० १५६८।बु० २५६६।१४।२४ अस्मिन् कर्णे

- (ख) १. तत्रवकोणः for (तत्रभकोणा) २. मत्रव for (मत्रव)
 ३. वशिष्टो for (वशिष्टो) ४. स्पष्ट शीघ्रकेन्द्र for (स्पष्टकेन्द्र)
 ५. शु० २०।३५।३० for (शु० २०।५३।३०)
 ६. मध्यमशीघ्रकेन्द्र for (मध्यमकेन्द्र) ७. २१।६।३ for (२१।६।३५)
 ८. कोणाच्छुद्ध for (कोणात् शुद्धः) ९. ग्रहः for (ग्रहो)
 १०. + कर्णेऽच्च + ११. चात्राजरेखा for (चात्र अजरेखां)
 १२. दधिका for (दधिकी) १३. सममस्ति for (समस्ति)
 १४. घातोनेनैव for (घातो अनेनैव)
 १५. २८।३१।५६।२५।२५ for (श० ३१५।१२५।२५)

एकांशस्य मन्दफलं श० ०।७।२० गु० ०।५।४० भौ० ०।१२।४० श० ०।२।२० बु० ०।१३० इदं मध्यमकेन्द्रगतौ योजितं तदा स्पष्टमन्दकेन्द्रं तमरेखास्थाने जातं । श० १।०।२० गु० १।५।४० भौ० १।१२।४० बु० १।२।२० बुध १।१।३० इदं मन्दफलं मध्यमशीघ्रकेन्द्रात् शोधितं । तदा स्पष्टशीघ्रकेन्द्रजहरेखास्थाने ऽवशिष्टं शनी २८।१८।२६ गु० १०।४५।४६ भौ० ०।४०।११ बु० ३५।११ बु० ३।७।३८ सम्पूर्णजहरेखास्थाने शनी ३०।३३।६ गु० १२।५७।६ भौम ३।५।३१ बु० २।३६।५१ बु० ५।१०।३८, अनेन प्रमाणेन जह जह्वातः शनी ८६।४।४१।५८ गु० १३६।२४।५६ भौ० २।४।१४ बु० १।३३।४४ बु० ६।११।२५ प्रथमघातो द्वितीय घातेन भक्तौ जात एक भागवर्गः । श० ३।३६।१२ गु० २२।३३।३६ भौ० ६८२।१३।० बु० १०२२।५४।७ बु० ६०।२१।२६, अस्य मूलं जातमेकप्रमाणं श० १।५४।४९ गु० ४।४५ भौ० २५।५४।३६ बु० ३१।५८।५८ बु० १२।३६।४८ इदं स्पष्टमन्दकेन्द्रगत्या गुणितं प्रतिवृत्तव्यासाद्ध षष्टिस्तत्प्रमाणेन तमरेखाप्रमाणं जातं, शनी २।८।४३ गु० ५।११।५५ भौ० ३२।२४।३ बु० ३३।१३।३६ बु० १२।५८।४७, तदेव स्पष्टशीघ्र-केन्द्रगत्या गुणितं जातं जमरेखाप्रमाणं । श० ५।४।६।२१ गु० ५।१।७।३८ भौ० १७।२१।५१ बु० १८।४५।१६ बु० ३६।३६।४ अनेन प्रमाणेन सम्पूर्णा ७ जतरेखा श० ५६।१५।५ गुरौ ५६।१९।३३ भौ० ४८।४५।५४ बु० ५१।५८।५२ बु० ५२।३४।५१, यदि अमरेखा षष्टितुल्या कल्प्यते, तदा तमरेखा अभकोणज्या । शनी १६।४८।६

- (ख) १. बु० ०।२।२० for (श० ०।२।२०) २. श १।७।२० for (श० १।०।२०)
 ३. च्छोधितं for (तुषोधितं) ४. जम for (जह)
 ५. + ऽवशिष्ट + ६. २८।१८।२६ for (३०।३३।६)
 ७. गु० १०।४५।४६ for (गु १२।५७।६) ८. जम् for (जह्)
 ९. जातः for (जात) १०. २५।५४।३८ for (२५।५४।३६)
 ११. तमरेखा for (तमरेखा) १२. ५।४।६।२२ for (५।४।६।२१)
 १३. अमरेखा (अमरेखा) १४. तमरेखा for (तमरेखा)
 १५. न अभ for 'अभ)

गु० २७७७२४ भौ० ४७४१५१ शु० ४६११११३० बु० ३४३६१७७ अस्याश्चापं
तत्रभकोण प्रमाणं । श० १६१६१७ गु० २६५२१३२ भौ० ५२३६१५ शु० ५०१-
१६१७ बु० ३५१३१५२ यदि अजरेखा षष्टितुल्या कल्प्यते तदा तत्रज कोणज्या
श० ५६३८५३ गु० ५९११५३ भौ० ५३५१३ शु० ५३०१४३ बुधे ५६३८५४,
अस्याश्चापं तत्रज कोणः प्रमाणं । श० ८३४७३७ गुरो ८६४१२० भौम ६३-
५०११ शुक्र ६२४११ बुधे ७०४४७, इदं नवति शुद्धशेषं अजसकोणः यः मिद-
केन्द्रगतिर्न स्यात् । तदा अयमेव कोणः चक्रस्य चापाद्धं भविष्यति । श० ६१२१३३
शु० १०१८१४० भौम २६१६४२ शु० २७५५४६ बुधे १६१५५३, अवशिष्टं
झम्रव कोणः वक्रस्य शीघ्रकेन्द्राद्धं मस्ति । श० ६४३११० गु० ५२४८१८ भौमे
१११११६ शुक्र ११४४२४ बुधे ३५३०१५ एतावन्मितस्य शीघ्रकेन्द्रस्य स्पष्ट-
मन्दकेन्द्रः । शभागः ३३३२८ गुरो ५१११२० भौ० २०१२३४२ शु० २०१५३३० बु०
११३६३ मध्यं मंद केन्द्रं भागः । शनौ २१६४५ गु० ४१४४२० भौ० १८५२५२ शु०
२०४३० बु० ११२१३५ प्रथम भागं अजजकोणात् शोधितः शेषं वक्रचापाद्धं ।
श० ३३३१५ गु० ४५७२० भौमे ५३६१७ शु० ७२११६ बु० ७३६२३ सम्पूर्णं वक्र-
चापं श० ७१८१० गु० ६५४४० भौ० १११२१४ शु० १४४१८३८ बु० १५१-

- (ख) १. बुधे ३५१३१५२ for (बु० ३५१३१५२)
२. ५६३८५४ for (५६३८५४) ३. विसर्गलुप्त
४. ८३४७३७ for (८३४७३७)
५. गुरो ६६४१२० for (गुरो ८६४१२०)
६. शुद्धशेषं for (शुद्धशेष) ७. अजभकोणः for (अजसकोणः)
८. यदिमंदकेन्द्र for (यः मिदकेन्द्र) ९. वक्रस्य for (चक्रस्य)
१०. गु० १०१८१४० for (शु० १०१८१४०)
११. केन्द्रभागः श० for (केन्द्रः शभाग) १२. २३३२८ for (३३२८)
१३. ५१२१२० for (५१११२०) १४. मध्यममन्द for (मध्यमंद)
१५. भागः for (भाग) १६. अजभकोणात् for (अजसकोणात्)
१७. ३३३१५ for (३३२१५) १८. ७३६२३ for (७३६२३)

१२।४६ वक्रारंभ विरामपर्यंतं कालः । श० १३६ गु० ११८ भी० ६४शु० ४० बु० २३, एतानि प्रमाणानि वेधोपलब्धिसमानि सन्ति ।

अथ उच्चकर्णो नीचकर्णो च यो मन्दकेन्द्रभागो गृहीतोऽसौ अनेन प्रकारेण यथा भीमे तदा नयनप्रकार उच्यते । भीमस्य स्पष्टशीघ्रकेन्द्रचापं वक्रारंभमारभ्य वक्रमध्यपर्यन्तं उच्चकर्णो २२।१३।१६ यथा स्पष्टशीघ्रकेन्द्रस्य प्रमाणस्य १।३।११ निष्पत्तिः १०।० अनेन यथास्ति, तदनुसारेण मध्यममन्दकेन्द्रप्रमाणं २१।१० इदं स्थूलं यते स्पष्टमन्दकेन्द्रं वक्र स्थाने एकं रूपं नास्ति । एवं निष्पत्तयोप्येकरूपा न सन्ति । परं च संपूर्णमन्तरं अस्मिन् काले एतन्मन्दकेन्द्रस्य फलादधिकं नास्ति । तच्च ३।४५ एतत् स्पष्टमन्दकेन्द्रात् यदि शोध्यते उच्चकर्णो स्पष्ट शीघ्रकेन्द्र-मध्यमशीघ्रकेन्द्रादधिकं भवति । अतः शोध्यते अवशेषं १८।१८।२९ मध्यम-शीघ्रकेन्द्रं जातः ५२।५१ निष्पत्तिः मध्यममन्दकेन्द्रेण १।०।० यथा भवति तथा निष्पत्त्यनुसारेण मध्यममन्दकेन्द्रं २०।५८।२१, इदं २१।१० अस्य स्थाने गृहीतं, यतेदं सूक्ष्मं जातं तत्कालीनं यन्मन्दफलं ३।४५ एतन्मध्यममन्दकेन्द्रात् शोधितं यतः उच्चकर्णो स्पष्टमन्दकेन्द्रमध्यममन्द केन्द्रात् स्वं भवति । अतः शोधितं शेषं स्पष्टमन्दकेन्द्रं १७।१३।२१ इदं वक्रस्य चापाद्धं गृहीतं एवं सर्वत्र गृहीतम् न

इति षष्ठ प्रकरणम् ।

(ख) १. यथामन्दकेन्द्रगतिभागो for (योमन्दकेन्द्रभागो)

२. गृहीतोऽसौ for (गृहीतोऽसौ)	३. १।०।० for (१।०।०)
४. केन्द्रं for (केन्द्र)	५. यतः for (यते)
६. शोध्यं यत for (शोध्यते)	७. अतः for (अत)
८. १८।२८।१६ for (१८।२८।२६)	९. केन्द्रं जातं for (केन्द्रजातः)
१०. यतस्त्विदं for (यतेदं)	११. शोधितं for (शोधितं)
१२. स्वं for (स्वं)	१३. केन्द्रं for (केन्द्र)

अथ सप्तम प्रकरणम्

तत्र वक्रस्य सारिणी लिख्यते । एतत् स्थापनार्थं सारिण्यां विस्तारे द्वादश कोष्टका कृतादैर्घ्ये त्रिंशं तत्रापि प्रथमकोष्टकद्वये दैर्घ्यस्य षडभिः षडभिरंश- रन्तरं लिखिते, शेषेषु कोष्टेषु पंचग्रहाणां स्पष्टशीघ्रकेन्द्राणि लिखितानि, एतानि स्पष्टशीघ्रकेन्द्रप्रमाणानि मया प्राङ्गनिरूपितकर्णत्रये तेषां तमंतरेण च निष्कासितानि । एतान्यंतराणि फलसारणीस्थ अष्टमकोष्टके कलाभिधेमस्ति । तन्निष्कासनेन तान्यंतराणि निष्कासितानि सन्ति । यतः कलाभिधज्ञानं मन्द- कर्णे न भवति । एतानि यानि प्रमाणान्युत्पन्नास्ति । तानि नीचोच्चवृत्तकेन्द्र मन्दोच्चात् मन्दनीचाद्वापदांतरितं भवति । तत्कालज्यानि बोध्यानि । यदा मन्दोच्चस्थाने अथवा मन्दनीचस्थाने यदा भवति । तदा तत् ज्ञानार्थं उपायो निरूप्यते । तत्र शनौ गुरौ च यानि चापान्युपलब्धानि मन्दोच्चं मन्दनीचांतरेण स्वल्पांतरत्वात् तान्नेव मन्दोच्चस्थाने मन्दनीचस्थाने च गृहीतानि । पुनः यत्र वक्रारंभः यत्र च वक्रसमाप्तिः तयोर्द्वयोश्चापं अनेन प्रकारेण गृहीतानि । तत्र शनौ उच्चकर्णे चक्रचापादधंस्य स्पष्टशीघ्रकेन्द्रं ६७१५ तदा नीचोच्चवृत्ते नीचोच्चस्थानात् उभयदिशि एतन्मितं चापं भविष्यति । इदं भादृचांशच्छेषितमव-

- (ख) १. सप्तमं for (सप्तम)
 २. लिखितं for (लिखिते)
 ३. त्रयेण for (त्रये)
 ४. कलाभिधमस्ति for (कलाभिधे मस्ति)
 ५. प्रमाणान्युत्पन्नानि for (प्रमाणान्युत्पन्नास्ति)
 ६. यदांतरितं for (पदांतरितं)
 ७. तद् for (तत्)
 ८. गृहीतानि for (गृहीतानि)
 ९. वक्र for (चक्र)
 १०. स्थानादुभयदिशि for (स्थानात् उभयदिशि)
 ११. एतावन्मितं for (एतन्मितं)
 १२. 'त्रिंशं—दैर्घ्यस्थ षडभिः' लुप्त
 १३. + दशसु +
 १४. तेषामंतरेण for (तेषां तमंतरेण)
 १५. तत्कालज्यानि for (तत्कालज्यानि)
 १६. 'मन्दोच्च—तान्नेव' लुप्त
 १७. चापान्यनेन for (चाप अनेन)
 १८. मवसिष्टं for (मवशिष्टं)

शिष्टं वक्रारम्भस्य स्पष्टशीघ्रकेन्द्रं जातं, ११२।४५ तदेव भादर्घाशिषु योजितं जातं वक्रविरामकालीनस्पष्टशीघ्रकेन्द्रं २४७।७५ एतद्वयं शनिकोष्टकेषु^३ शून्य-कोष्टकसन्मुखे षष्ठ्यधिकशतत्रयतुल्यकोष्टकसन्मुखे च लिखितं, अनेनैव प्रकारेण मन्दनीचं निष्काश्य अशीत्यधिकशतकोष्टकसन्मुखे लिखितं, शेषेषु भौमबुध-शुक्रेषु अन्तरं महदस्ति । नीचोच्चवृत्तकेन्द्रस्यांतरं उच्चस्थानान्नीचस्थानाच्च भौमे उच्च २५५८ नीचस्था १६।५३ शु० उच्च २१।९ नीचस्थाना २०।५ बु उच्च १०।१७ नीचस्थानात् ११।२२ मध्यकर्णस्य ६० उच्च कर्णेन^४ चांतरं भौम ५।४० शु० १।१० बुधे उच्चकर्णादन्तरं ८।३८ नीच ४।१८ कर्णे मध्यकर्णे अन्यकर्णेषु च यत्संपूर्णमन्तरं भौम ६।० शु० १।१५ बु उच्चस्थले ९।० नीच ४।२६ स्पष्टशीघ्रकेन्द्रं मध्यमकर्णस्य भौ० १६।५१ शु० २२।५२ बु० ३४।५।६ एतेषां चापानामन्तरं अन्यकर्णचापानांतरं च भौमे उच्चकर्णे ५।२२ नीचकर्णे ५।४० शु० उच्चकर्णे १।१२ नीचकर्णे १।७ बुधेउ० २।४ नीचकर्णे ०।३४ एतान्यंतराणि । द्वितीयांतरेण गुणितानि प्रथमांतरेण भक्तानि लब्धे भौउ० ५।४१ नीचकर्णे ६।० शुक्रोच्चकर्णे^५ १।७ नीचकर्णे १।१३ बुधे उच्चकर्णे २।१० नीचे ०।३५ एतानि मध्यकर्णस्य स्पष्टशीघ्रकेन्द्रेषु योजितानि शोधितानि च तदा उच्चकर्णस्य नीचकर्णस्य च स्पष्टशीघ्रकेन्द्रं जातं भौ० उ० २२।३२ नीच १।५१ शुक्रे १४।९ नीच ११।३६ बु उ० ३२।४६ नीच ३५।३१ एतानि भादर्घाश्च्युतानि तदावशिष्टं वक्रारम्भ-

(ख) १. ११२ for (११२।४५)

३. कोष्टकेषु for (कोष्टकेषु)

५. कोष्टक for (कोष्टक)

७. २०।५८।२० for (२५५८)

९. ८।३६ for (८।३८)

११. ३४।५६ for (३४।५।६)

१२. चापानामन्तरं for (चापानांतरं)

१४. १।१७ for (१।७)

२. २४७।१५ for (२४७।७५)

४. कोष्टक for (कोष्टक)

६. नीचकर्णे for (नीचं)

८. + नीचकर्णेन +

१०. १२।५२ for (२२।५२)

१३. लब्धं for (लब्धे)

१५. तदावशिष्टं for (तदावशिष्टं)

स्पष्टशीघ्रकेन्द्रं भौमे उ० १५७।२८ नीच १६६।९ शु उ० १६५।५१ नीचकर्णं १६८।२१ बुधे १४७।१४ नीच १४४।२६ तान्येव चापानि भाद्राशे योजितानि । तदा वक्रविरामस्य स्पष्टशीघ्रकेन्द्रं जातं, भौ० उच्च २०२।३२ नीचे १९०।५१ शुक्र उच्चे १६४।६ नीचे १६१।३९ बु० उ० २१२।४६ नीचे २१५।३१ । एतानि तेष्वेव कोष्टकेषु लिखितानि, शेषकोष्टकस्थापनार्थं त्रयं प्रकारः उच्चात् त्रिश-दंशांतरितं नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं यदा भवति, तत्र मन्दकर्णशनी ६३।२ गु० ६२।२६ भौमे ६५।२४ शुक्र ६१।६ बु० ६६।३५ एषां मध्यकर्णेन सहांतरं शनी ३।२ गुरौ २।२६ भौ० ५।२४ शु० १।६ बु० ६।३५ उच्च कर्णमध्यकर्णान्तरं ३।२५ गु० २।४५ भौ० ६।० शु० १।१५ बुधे ६।० स्पष्टशीघ्रकेन्द्रस्योच्चकर्णं स्पष्टशीघ्र-केन्द्रस्यांतरं शनी १।२३ गु० १।३३ भौ० ५।४।१ शु० १।१७ बुधे २।१० एतत् प्रथमां-तरेण गुणितं द्वितीयांतरेण भक्तलब्धं शनी १।१४ गुरौ १।२२ भौमे ५।७ शुक्र १।८ बु० १।३५ एतानि मध्यकर्णशोघ्रकेन्द्रेषु योजितानि, बुधं विन इष्टकर्णस्य शीघ्रकेन्द्राणि जातानि, शनी ६६।६ गु० १५।४४ भौमे २१।५८ शु० १४।० बु० ३३।२१ एतानि त्रिशत् सन्मुखं कोष्टकेषु लिखितानि । अनेनैव प्रकारेण सारणी संपूर्णा कृता । यत्स्पष्टशीघ्रकेन्द्रमध्यममन्दकेन्द्रस्य सन्मुखे लिखितं । तत्र प्रत्येकां-कस्य मन्दफलं शोधयं वा योज्यं, तस्मात् स्पष्टशीघ्रकेन्द्रं ग्राह्यं पुनस्तदेव तेषु कोष्टकेषु लेखनीयं ।

सप्तम प्रकरणं समाप्तम्

(ख) १. 'स्य' लुप्त	२. शुक्रोच्चे for (शुक्रोच्चै)
३. मन्दकर्णः for (मन्दकर्ण)	
४. शनी ३।२५ for (३।२५)	५. + अस्य मध्यकर्ण +
६. केन्द्रस्य मध्यकर्णांतरं for (केन्द्रस्यांतरं)	
७. ५।४।१ for (५।४।१)	८. शीघ्र for (शोघ्र)
९. 'सन्मुखं' लुप्त	
१०. यदि for (यत्)	११. लिखनीयं for (लेखनीयं)

अथाष्टम प्रकरणम्

तत्र सारणी लिख्यते ।

वक्रमार्गयोर्मध्यवती

श० मन्द केन्द्राणि	श० मं० के०	वक्रारम्भः
कोष्टक ०	३६०	अं० १ क० ११२।४५
६	३५४	११२।४५
१२	३४८	११२।४६
१८	३४२	११२।४८
२४	३३६	११२।५१
३०	३३०	११२।५४
३६	३२४	११२।५८
४२	३१८	११३। ३
४८	३१२	११३। ८
५४	३०८	११३।१५
६०	३००	११३।२२
६६	२९४	११३।२६
७२	२८८	११३।३६
७८	२८२	११३।४४
८४	२७६	११३।५३
९०	२७०	११४। १
९६	२६४	११४।१०
१०२	२५८	११४।१८
१०८	२५२	११४।२७
११४	२४६	११४।३५
१२०	२४०	११४।४३
१२६	२३४	११४।५१

१३२	२२८	११४।५८
१३८	२२२	११५। ५
१३८	२१६	११५।११
१५०	२१०	११५।१६
१५६	२०४	११५।२१
१६२	१९८	११५।२५
१६८	१९२	११५।२७
१७४	१८६	११५।२९
१८०	१८०	११५। ९

वक्रमार्गयोर्मध्यवती

मार्गरिम्भः

गु०

गु०

मार्गरिम्भः

व०

मा०

शनि २

१

गुरु २

अं क०

अं क०

२४७।१५

१२४। ५

२३५।५५

२४७।१४

१२४। ६

२३५।५४

२४७।१४

१२४। ७

२३५।५३

२४७।१२

१२४। ९

२३५।५१

२४७। ९

१२४।१२

२३५।४८

२४७। ६

१२४।१६

२३५।४१

२४७। २

१२४।२१

२३५।३९

२४६।५७

१२४।२६

२३५।३४

२४६।५२

१२४।३२

२३५।२८

२४६।५५

१२४।३९

२३५।२१

२४६।३८	१२४।४७	२३५।१३
२४६।३१	१२४।५५	२३५। ५
२४६।२४	१२४। ३	२३४।१७
२४६।१०	१२५।१२	२३४।४८
२४६। ७	१२५।२२	२३४।३८
२४६।५६	१२५।३२	२३४।२८
२४५।५०	१२५।४१	२३४।१६
२४५।४२	१२५।५१	२३४। ६
२४५।३३	१२६। ०	२३४। ०
२४५। ४	१२६।१०	२३३।५०
२४५।१७	१२६।१६	२३३।४१
२४५। ६	१२५।२८	२३३।३२
२४५। २	१२६।३६	२३३।२४
२४४।५५	१२६।४४	२३३।१६
२४४।४६	१२६।५१	२३३। ६
२४४। ४	१२६।५७	२३३। ३
२४४।३६	१२७। २	२३२।५८
२४४।३५	१२७। ६	२३२।५४
२४४।३३०	१२७। ८	२३२।५२
२४४।३२	१२७। ६	२३२।५०
२४४।३१	१२७।११	२३२।४६

वज्रमार्गयोर्मध्यवर्ती

०	कोष	१ अंक भीम	२ अंक क०
	३६	१५७।२०	२०२।३२
६	३५४	१५७।२६	२०२।३१
१२	३४८	१५७।३४	२०२।२६
१८	३४२	१५७।४१	२०२।१६

२४	३३६	१५७।५०	२०२।१०
३०	३३०	१५८। २	२०१।५८
३६	३२४	१५८।१८	२०१।४२
४२	३१८	१५८।३४	२०१।२६
४८	३१२	१५८।५५	२०१। ५
५४	३०६	१५९।१७	२००।४३
६०	३००	१५९।४२	२००। ८
६६	२९४	१६०।१०	१९९।५०
७२	२८८	१६०।३९	१९९।२१
७८	२८२	१६१।१०	१९८।५०
८४	२७६	१६१।४४	१९८।१६
९०	२७०	१६२।१८	१९७।४२
९६	२६४	१६२।५४	१९७। ६
१०२	२५८	१६३।३१	१९६।२९
१०८	२५२	१६४। ९	१९५।५१
११४	२४६	१६४।४७	१९४।१३
११२०	२४०	१६५।२५	१९४।३५
१२६	२३४	१६६। ३	१९३।५७
१३२	२२८	१६६।३७	१९३।२३
१३८	२२२	१६७। ८	१९२।५२
१४४	२१६	१६९।३९	१९२।२१
१५०	२१०	१६८। ४	१९१।५६
१५६	२०४	१६८।२८	१९१।३२
१६२	१९८	१६८।४६	१९१।१४
१६८	१९२	१६८।५९	१९१। १
१७४	१८६	१६९। ८	१९०।५२
१८०	१८०	१६९। ९	१९०।५१

वक्रमार्गयो मध्यवर्ती

१ अ० क० १६५।५७	२ शु० अ० क० १६४। ६	१ अ० क० १४३। ४	२ बुध २१२।४६
१६५।५२	१६४। ८	१४७।१३	२१२।४७
१६५।५३	१६४। ७	१४७। ८	२१२।५२
१६५।५५	१६४। ५	१४०। १	२१२।५६
१६५।५७	१६४। ३	१४६।५१	२१३। ६
१६६। ०	१६४। ०	१४६।३६	२१३।२१
१६६। ४	१६३।५६	१४६।२५	२१३।३५
१६६। ६	१६३।५१	१४६।११	२१३।४६
१६६।१५	१६३।३६	१४५।५५	२१४। ५
१६६।२२	१६३।३८	१४५।३६	२१४।२१
१६६।३०	१६३।२१	१४५।२३	२१४।३७
१६६।३५	१६३।२५	१४५। ८	२१४।५२
१६६।४२	१६३।२८	१४४।५८	२१५। ९
१६६।५०	१६३।१०	१४४।५२	२१५। ८
१६६।५८	१६३। २	१४४।४६	२१५।१४
१६६। ७	१६२।५३	१४४।४०	२१५।२०
१६७।१४	१६२।४६	१४४।३६	२१५।२६
१६७।२१	१६२।३६	१४४।३३	२१५।२६
१६७।२८	१६२।३२	१४४।३०	२१५।३०
१६७।३५	१६२।२५	१४४।३३	२१५।३०
१६७।४३	१६२।१६	१४४।२६	२१५।३१
१६७।५०	१६२।१०	१४४।२६	२१५।३१
१६७।५६	१६२। ४	१४४।३०	२१५।३०
१६८। १	१६१।५६	१४४।३१	२१५।२६
१६८। ६	१६१।५४	१४४।३३	२१५।२७
१६८।१०	१६१।५०	१४४।३५	२१५।१५
१६८।१४	१६१।४६	१४४।३७	२१५।२३
१६८।१७	१६१।४३	१४४।३८	२१५।२२
१६८।१६	१६१।४१	१४४।३६	२१५।२१
१६८।२०	१६१।४०	१४४।४०	२१५।२०
१६८।२१	१६१।३६	१४४।४०	२१५।२०

ख
उत्तरार्ध
वक्रमार्गयोर्मध्यवर्ती

कोष्ठक	१	२	१	२	१	२
	भीम		शुक		बुध	
	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.
० ३६०	१५७।२८	२०२।३२	१६५।५१	१६५। ६	१५७।१४	२१२।४६
६ ३६४	१५७।२६	२०२।३१	१६५।५२	१६५। ६	१५७।१३	२१२।४७
१२ ३४८	१५७।३४	२०२।२६	१६५।५३	१६५। ७	१५७। ८	२१२।५२
१८ ३४२	१५७।४१	२०२।१६	१६५।५५	१६५। ५	१५७। १	२१२।५६
२४ ३३६	१५७।५०	२०२।१०	१६५।५७	१६५। ३	१५६।५१	२१३। ६
३० ३३०	१५८। २	२०१।५८	१६६। ०	१६५। ०	१५६।३६	२१३।२१
३६ ३२४	१५८।१८	२०१।४२	१६६। ४	१६३।५६	१५६।२५	२१३।३५
४२ ३१८	१५८।३४	२०१।२६	१६६। ६	१६३।५१	१५६।११	२१३।४६
४८ ३१२	१५८।५५	२०१। ५	१६६।१५	१६३।३६	१५५।५५	२१४। ५
५४ ३०६	१५९।१७	२००।४३	१६६।२२	१६३।३८	१५५।३६	२१४।२१
६० ३००	१५९।४२	२००। ८	१६६।३०	१६३।२१	१५५।२३	२१४।३७
६६ २९४	१६०।१०	१९९।५०	१६६।३५	१६३।२५	१५५। ८	२१४।५२
७२ २८८	१६०।३६	१९९।२१	१६६।४२	१६३।२८	१५५।५८	२१५। २
७८ २८२	१६१।१०	१९८।५०	१६६।५०	१६३।१०	१५५।५२	२१५। ८
८४ २७६	१६१।४४	१९८।१६	१६६।४८	१६३। २	१५५।४६	२१५।१४
९० २७०	१६२।१८	१९७।४२	१६७। ७	१६२।५३	१५५।४०	२१५।२०
९६ २६४	१६२।५४	१९७। ६	१६७।१४	१६२।४६	१५५।२६	२१५।२४
१०२ २५८	१६३।३१	१९६।२६	१६७।२१	१६२।३६	१५५।३३	२१५।२६
१०८ २५२	१६४। ६	१९५।५१	१६७।८८	१६२।३२	१५५।३०	२१५।३०
११४ २४६	१६४।४७	१९५।१३	१६७।३५	१६२।२५	१५५।३३	२१५।३०
१२० २४०	१६५।२५	१९४।३५	१६७।४३	१६२।१६	१५५।२६	२१५।३१
१२६ २३४	१६६। ३	१९३।५७	१६७।५०	१६२।१०	११५।२६	२१५।३१

ख

१३२	२२८	१६६।३७	१६३।२३	१६७।५६	१६२। ४	१४४।३०	२१५।३०
१३८	२२२	१६७। ८	१६२।५२	१६८। १	१६१।५६	१४४।३१	२१५।२६
१४४	२१६	१६७।३६	१६२।२१	१६८। ६	१६१।५४	१४४।३३	२१५।२७

१५०	२१०	१६८। ४	१६१।५६	१६८।१०	१६१।५०	१४४।३५	२१५।२५
१५६	२०४	१६८।२८	१६१।३२	१६८।१४	१६१।४६	१४४।३७	२१५।२३
१६२	१९८	१६८।४६	१६१।१४	१६८।१७	१६१।४३	१४४।३८	२१५।२२

१६८	१९२	१६८।५६	१६१। १	१६८।१६	१६१।४१	१४४।३६	२१५।२१
१७४	१८६	१६९। ८	१६०।५२	१६८।२०	१६१।४०	१४४।४०	२१५।२०
१८०	१८०	१६९। ६	१६०।५१	१६८।२१	१६१।३६	१४४।४०	२१५।२०

पूर्वार्धं
वक्रमार्गयो मध्यवर्ती

मन्द के०	म० के०	श वक्रारम्भ	श मार्गारम्भ	गु व०	गु मा०
शशि					

कोष्ठक		१	२	१	२
		शनि		गुरु	
०	३६०	अं. क. ११२।४५	अं. क. २४७।१५	अं. क. १२४। ५	अं. क. २३५।५५
६	३५४	११२।४५	२४७।१५	१२४। ६	२३५।५४
१२	३४८	११२।४६	२४७।१४	१२४। ७	२३५।५३
१८	३४२	११२।४८	२४७।१२	१२४। ६	२३५।५१

સ

૨૪	૩૩૬	૧૧૨૧૫૧	૨૪૭૧ ૬	૧૨૪૧૧૨	૨૩૫૧૪૮
૩૦	૩૩૦	૧૧૨૧૫૪	૨૪૭૧ ૬	૧૨૪૧૧૬	૨૩૫૧૪૧
૩૬	૩૨૪	૧૧૨૧૫૮	૨૪૭૧ ૨	૧૨૪૧૨૧	૨૩૫૧૩૬
૪૨	૩૧૮	૧૧૩૧ ૩	૨૪૬૧૫૭	૧૨૪૧૨૬	૨૩૫૧૩૪
૪૫	૩૧૨	૧૧૩૧ ૮	૨૪૬૧૫૨	૧૨૪૧૩૬	૨૩૫૧૨૮
૫૪	૩૦૬	૧૧૩૧૧૫	૨૪૬૧૫૫	૧૨૪૧૩૬	૨૩૫૧૨૧
૬૦	૩૦૦	૧૧૩૧૨૨	૨૪૬૧૩૮	૧૨૪૧૪૭	૨૩૫૧૧૩
૬૬	૨૯૪	૧૧૩૧૨૬	૨૪૬૧૩૧	૧૨૪૧૫૫	૨૩૫૧૧૫
૭૨	૨૮૮	૧૧૩૧૩૬	૨૪૬૧૨૪	૧૨૪૧ ૩	૨૩૫૧૧૭
૭૮	૨૮૨	૧૧૩૧૪૪	૨૪૬૧૧૭	૧૨૪૧૧૨	૨૩૪૧૪૮
૮૪	૨૭૬	૧૧૩૧૫૩	૨૪૬૧ ૭	૧૨૪૧૨૨	૨૩૪૧૩૮
૯૦	૨૭૦	૧૧૪૧ ૧	૨૪૫૧૫૬	૧૨૪૧૩૨	૨૩૪૧૨૮
૯૬	૨૬૪	૧૧૪૧૧૦	૨૪૫૧૫૦	૧૨૪૧૪૧	૨૩૪૧૧૬
૧૦૨	૨૫૮	૧૧૪૧૧૮	૨૪૫૧૪૨	૧૨૪૧૫૧	૨૩૪૧ ૬
૧૦૮	૨૫૨	૧૧૪૧૨૭	૨૪૫૧૩૩	૧૨૬૧ ૦	૨૩૪૧ ૦
૧૧૪	૨૪૬	૧૧૪૧૩૫	૨૪૫૧ ૪	૧૨૬૧૧૦	૨૩૩૧૫૦
૧૨૦	૨૪૦	૧૧૪૧૪૩	૨૪૫૧૧૭	૧૨૬૧૧૬	૨૩૩૧૪૬
૧૨૬	૨૩૪	૧૧૪૧૫૧	૨૪૫૧ ૬	૧૨૬૧૨૮	૨૩૩૧૩૨
૧૩૨	૨૨૮	૧૧૪૧૫૮	૨૪૫૧ ૨	૧૨૬૧૩૬	૨૩૩૧૨૪
૧૩૮	૨૨૨	૧૧૪૧ ૫	૨૪૪૧૪૫	૧૨૬૧૪૪	૨૩૩૧૧૬
૧૪૪	૨૧૬	૧૧૪૧૧૧	૨૪૪૧૪૬	૧૨૬૧૫૧	૨૩૩૧ ૬
૧૫૦	૨૧૦	૧૧૫૧૧૬	૨૪૪૧ ૪	૧૨૬૧૫૭	૨૩૩૧ ૩
૧૫૬	૨૦૪	૧૧૫૧૨૧	૨૪૪૧૩૬	૧૨૭૧ ૨	૨૩૩૧૫૮
૧૬૨	૧૯૮	૧૧૫૧૨૫	૨૪૪૧૩૫	૧૨૭૧ ૬	૨૩૩૧૫૮
૧૬૮	૧૯૨	૧૧૫૧૨૭	૨૪૪૧૩૩	૧૨૭૧ ૮	૨૩૩૧૫૨
૧૭૪	૧૮૬	૧૧૫૧૨૬	૨૪૪૧૩૨	૧૨૭૧૧૦	૨૩૩૧૫૦
૧૮૦	૧૮૦	૧૧૫૧ ૬	૨૪૪૧૩૧	૧૨૭૧૧૧	૨૩૩૧૪૬

अथ नवमं प्रकरणम्

तत्र बुधशुक्रयो स्पष्टसूर्यात् प्रत्येकराशौ परममंतरं निष्काश्यते, परं च बुधस्योच्चं ६।१० शुक्रस्य १।२५ यदोच्चं भवति तदनुसारेण निष्काश्यते । अथोच्चं गत्यन्तरेणाग्रे अन्तरं पतिष्यति । तन्मदुक्तप्रकारेण सुर्विभिः साधनीयम् । तत्रोदाहरणार्थं मेषारम्भे शुक्रं प्रकल्पं अन्तरं निष्काश्यते । अह रेखाकेन्द्रगत- व्यासः कल्पितः, अचिन्हमुच्चं वचिन्हमभिचारकेन्द्रं कल्पितं, जचिन्हं प्रतिवृत्तकेन्द्रं कल्पितं, दचिन्हं भूकेन्द्रं कल्पितं, पुनः प्रतिवृत्तकेन्द्रात् जभरेखा निष्काश्या, पुन- र्मचिन्होपरिवर्तं नीचोच्चवृत्तं कार्यं । पुनर्दचिन्हाद् दतरेखा नीचोच्चवृत्तपालि- संलग्ना प्रथमक्षेत्रे पूर्वदिशि, द्वितीयक्षेत्रे पश्चिमदिशि कार्या । पुनर्वभरेखा मंतरेखा संयोज्या । पुनजकलं वजललं वत्तमं वा निष्काश्याः, दग्ररेखास्थानं वृषे पंच- विंशत्यंशेऽस्ति । दतरेखास्थानं च मेषारम्भेऽस्ति, तदा अदतकोणो जातः ५५° असंज्या ४९।४९, इदं जदे षष्टिस्तत्प्रमाणेन जकरेखा प्रमाणमस्ति । यदि जदरेखा

- (ख) १. शुक्रयोः for (शुक्रयो)
 ३. पतति for (पतिष्यति)
 ५. प्रकल्प्य for (प्रकल्पं)
 ७. वृत्त for (वत्)
 ९. भतरेखा for (मतरेखा)
 ११. ५५।० for (५५०)

१।१५ तदा जकरेखा १।१ अनेन प्रमाणेन म^१तरेखा ४३।१० एतावत्यस्ति । तस्मात्
म^२लरेखा प्रथम क्षेत्रे ४३।६ द्वितीय क्षेत्रे ४४।११ इयं भजलकोणज्यास्ति । अस्या-
श्चापं प्रथमक्षेत्रे ४४।३८ द्वितीयक्षेत्रे ४७।३० इदं मजलकोणः प्रमाणमस्ति ।
तस्मात् अदतकोणश्चेन्नवतेत्शोध्यते तदावशिष्टो दजककोणः स्यात् । लजककोणः
समकोणोस्ति । तस्मात् मजदकोणः प्रथमक्षेत्रे १६६।३८ द्वितीयक्षेत्रे ७७।३, अस्य
ज्या प्रथमक्षेत्रे १०।४७।३० द्वितीये ५८।३५।३०, अस्या कोटिजीवाः प्र० ५६।१ द्वि०
१२।५४, इदं वजे षष्टिस्तत्प्रमाणेन वभरेखाजभरेखयोः प्रमाणमस्ति । यदि वजे
१० ११ १२ १३
१।१५ तदा वभरेखा प्र० १।३ दि० १।१३ अभरेखा प्र० १।१४ द्वि० १।१६ ममरेखा
प्र० ५८।४६ द्वि० ६०।१६ वभरेखा प्र० ५८।४६ द्वि० ६०।१०, यदि वभे षष्टिः ६०
तदा वभरेखा प्र० १३।३० द्वि० १।१२।३० इयं वभभकोणज्यास्ति । अस्याश्चापं
प्र० १।३ द्वितीये १।६।३० इदं वभभकोणप्रमाणमस्ति । यदि मजदकोणः भाद्वी-
शेभ्यः शोध्यते तदा शेषं अजभकोणः स्यात् । प्र० १०।२२ द्वि० १०२।२५।३०,
तस्मात् अवभकोणः प्र० १०।३५ द्वि० १०३।३५ इदं मध्यमार्कस्य शुक्रोच्चस्यांत-
रमस्ति । तस्मात् मध्यमार्कः प्र० १।१४।२५ द्वि० १०।११।२२ स्पष्टोर्कः प्र०
१।१५।१४ द्वितीय १०।१३।३८ तस्मात् पूर्वदिशि परममन्तरं ४५।४४ पश्चिमदिशि

(ख) १. भतरेखा for (मतरेखा)	२. भलरेखा for (मलरेखा)
३. भजलकोण for (भजलकोणः)	४. तदावशिष्टं for (तदावशिष्टो)
५. भजदकोणः for (मजदकोणः)	६. ७७।३० for (७७।३)
७. आसां for (अस्या)	८. वभरेखा for (वभरेखा)
९. जमरेखयोः (for जभरेखयो.)	१०. १।१५६ for (१।१५)
११. वभरेखा (for वभरेखा)	१२. जमरेखा for (अभरेखा)
१३. मभरेखा for (ममरेखा)	१४. ६०।१७ for (६०।१०)
१५. वभरेखा for (वभरेखा)	१६. ०।१३।३० for (१३।३०)
१७. वभम for (वभम)	१८. वभमकोण for (वभम)
१९. भजदकोणः for (मजद)	२०. १०।११।२५ for (१०।११।२२)

४६।२२ बुधस्य वृश्चिकराशौ पश्चिमदिशि परममन्तरं वृषराशौ पूर्वदिशि परम-
मन्तरं च यदस्ति, तस्योदाहरणं निरूप्यते । कुतः एतत् परममन्तरद्वयस्याग्रिमाध्याये
प्रयोजनमस्ति । अस्य स्पष्टज्ञानान् मध्यमज्ञानं न भवति । अन्येषु ग्रहेषु भवति, कुतः
या रेखा प्रतिवृत्तकेन्द्रादुच्चगामिनी भवति । या च अभिचार केन्द्रादुच्चगामिनी
भवति । तद्वेखाद्वयं सर्वदेवैकरूपं न्न भवति । यतः प्रतिवृत्तकेन्द्रं भ्रमति, अस्य
स्पष्टः मध्यमान्निस्सारति यथा पूर्वमुक्तं अत एव प्रत्येकराशौ मध्यमद्वयं कल्पितं ।
अवजव्यासः केन्द्रगतः कल्पितः अचिन्हमुच्चं अस्मिन्मुच्चे नीचोच्चवृत्तं कार्यं
वचिन्हमभिचारकेन्द्रं जचिन्हभूकेन्द्रं च कल्पितं, तत्र मध्यमोर्कः ६।१०।० स्पष्टोर्कः
६।८।० पुनर्भवनीचोच्चवृत्तं कार्यं । पुनर्जचिन्हात् जवरेखा नीचोच्चवृत्तपालौ
वचिन्हलग्ना पश्चिमदिशि कार्या, अवसरेखा संयोज्या । अजरेखा ६९ अवरेखा
२२।३० यदि अजरेखा षष्टितुल्या कल्प्यते तदा अवरेखा १६।३४ इयं अवजकोण-
ज्यास्ति । अस्याश्चापं १६।२ इदं अवजकोणप्रमाणमस्ति । तस्मात् स्पष्टो ग्रहः
६।२६।२ पश्चिमदिशि परममन्तरं २१२ पुनः नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं ६।१३० कल्पितं, तत्र

१. 'वृषराशौ-परममन्तरं' लुप्त

२. सर्वदेवैकरूपं न भवति for (सर्वदेवैकरूपं न्न
भवति)

३. मध्यमान्निस्सारति for (मध्यमान्निस्सारति)

४. पूर्वमुक्तं for (पूर्वमुक्तं)

५. चिन्हाज्जवरेखा for (चिन्हात् जवरेखा)

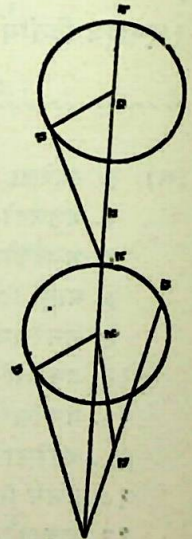
६. 'स' लुप्त

७. अजव for (अवज)

८. अजव for (अवज)

९. परममन्तरं for (परममन्तरं)

१०. २१।२ for (२१२)

स्पष्टोऽर्कः ६।११।४ पुनर्वहरेखा निष्कासिता हचिन्होपरि भवनीचोच्चवृत्तं कार्यं, तत्र जवरेखा नीचोच्चवृत्तपालिस्पर्शं कृतवती कार्या पूर्वोक्तप्रकारेण अजह्यकोणः २।५२ ज्ञानहजरेखा ६८।५८ हवरेखा हजे षष्टिस्तत्प्रमाणेन ११।३४।३० हजवकोणश्च ११।३ अजवकोणः २।१।५५ स्पष्टो ग्रहः ७।१।५५ पश्चिमदिशि परमन्तरं २०।५१ स्पष्टयोरन्तरं २।५३ परमान्तरद्वयान्तरं ०।११ प्रथमस्पष्टस्य प्रथमराश्या-रम्भस्यान्तरभागः ०।४ तस्मात् पश्चिमदिशि वृश्चिकारम्भस्य परममन्तरं २०।५८ वृश्चिकराशे पश्चिमदिशि परममन्तरज्ञानार्थं मध्यमस्य उच्चात् षड्राश्यन्तरितस्यां प्रथमं ३६।० द्वि० ४२।० कल्पितं । प्रथममध्यमोर्कः १।२१।० १।११।० द्वि० १।२२।० स्पष्टोर्कः प्र० १।११।३८ द्वितीय १२२।३१ एतदर्थं पूर्वोक्तवत् क्षेत्रद्वयं कार्यं । पुनर्जवरेखा नीचोच्चवृत्तपालिलगना पूर्वदिशि कार्या । तस्माद्द्वमकोणः प्र० ३९।० द्वितीये ४२।० पूर्वोक्तप्रकारेणैव निश्चयः कार्यः । दजहकोणः प्र० ४०।५७ द्वि० ४४।४ हवे २२।३० तत्प्रमाणेन जहरेखा प्र० क्षेत्रे ५५।५६ द्वि० ५०।५५ यदि षष्टि-मिता कल्पते तदा हवरेखा प्र० २४।७ द्वि० २४।९।३० हभवकोणः प्रमाणं प्र० २३।४२ द्वितीये २३।४५ वजदकोणः प्र० १७।१५ द्वि० २०।१६ तस्मात्स्पष्टो ग्रहः प्र० ०।२७।१५ द्वि० १।०।२९ परममन्तरं पूर्वदिशि प्र० २२।२ द्वि० २२।१२ द्वयो-स्पष्टयोरन्तरं ३।४ परमान्तरयोरन्तरं ०।११ पूर्वदिशि परममन्तरं २२।१३ इदमेवा-स्माकमिष्टं । अनेनेव प्रकारेण सर्वेषान्तराशीनां परमान्तराणि निष्काश्य सारणी-

(ख) १. ज्ञातः for (ज्ञान)

२. २०।२०।५१ for (२०।५१)

३. राशेः for (राशे)

४. ० तस्यान्तरं for (तस्यां)

५. १।११।० for (१।२१।०)

६. द्वितीयः १।२२।३१ for (द्वितीय १२२।३१)

७. द्वमकोणः for (द्वमकोणः)

८. हवं for (हवे)

९. कल्प्यते for (कल्पते)

१०. विसर्गं लुप्त

११. १।०।१६ for (१।०।२६)

१२. प्र० २२।२३ for (प्र० २२।२)

१३. द्वयोः for (द्वयो)

१४. 'त' लुप्त

ख

(सूर्यात्सिकाशात् बुधशुक्रयोः परमः कर्णः)

	शुक्र दिवा	शुक्र रात्रि		बुध दिन	बुध रात्रि
राशि	अ० क०	अ० क०	राशि	अ० क०	अ० क०
मे०	४५।१४	४६।२७	मे०	२४।१४	१६।३०
वृ०	४५।१६	४५।३१	वृ०	२२।१३	२१। ७
मि०	४५।३८	३४।४६	मि०	२०।१८	२३।४१
क०	४५।५६	३४।२५	क०	१८।३७	२६।१६
सि०	४६।२०	३४।३१	सि०	१६।३५	२६।३२
क०	४६।३८	३४।५५	क०	१६। ८	२६।१७
तु०	४६।४५	४५।४१	तु०	१६।४६	२३।४१
वृ०	४६।४७	४६।३०	वृ०	२१।३२	२०।५८
घ०	४६।३०	४७।३३	घ०	२६। ६	१६।२८
म०	४६। ७	४७।३५	म०	२८।३७	१६।१४
कु०	४५।४१	४७।३४	कु०	२८।१७	१८।५१
मी०	४५।२०	५७। ७	मी०	२६।१८	१८। ०

कृता । तत्र द्वादशा पंक्तयो दैर्घ्यं पंचविस्तारे तत्र दैर्घ्यस्य प्रथमकोष्ठके राशयः शेषेषु चतुर्षु कोष्ठकेषु ग्रहाणां पूर्वदिक्कं पश्चिमैकं चान्तरमस्ति इयं च सारणी ।

राजाधिराज प्रभुतोषणार्थं सम्राटजगन्नाथकृते सुशिल्पे ।

सिद्धान्तसारे खलुकौस्तुभेस्मिन्तर्कप्रमाणे विरतिं जगाम ॥

इति द्वादशोऽध्यायः समाप्तः

- (ख) १. द्वादश for (द्वादशा) २. पश्चिमदिक् for (पश्चिमवक्)
३. सम्राट् for (सम्राट्) ४. प्रमाणो for (प्रमाणे)

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
 LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
 LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

(THE UNIVERSITY OF CHICAGO)

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

(THE UNIVERSITY OF CHICAGO)

—10—

सम्राट् जगन्नाथकृते
सिद्धान्तसार कौस्तुभे
त्रयोदशोध्यायः

विश्वविद्यालय
मुंबई
प्राचार्य

अथ त्रयोदशाध्यायः प्रारम्भ्यते

तत्रैकादश प्रकरणानि पञ्च त्रिंशति क्षेत्राणि सन्ति ।

अथ पञ्चग्रहाणां चारेषु शरकथनं अस्तोदयकथनं चावशिष्टम्^३ । तत्र प्रथमतः शरसाधनं निरूप्यते । प्रथम प्रकरणे तद्विचारो^२ गंतव्यः ।

कर्ण	परमबुध शुक्रयोः	सूर्यः सकाशात्		
	शुक्र दिवा	शुक्र रात्रि	बुध दिन	बुध रात्रि
राशि	अं० क०	अं० क०	अं० क०	अं० क०
मे०	४४।१४	४६।२७	२४।१४	१६।३०
वृ०	४५।१६	४५।३१	२२।१३	२१। ७
मि०	४५।३४	३४।४६	२०।१८	२३।४१
क०	४५।५६	३४।२५	१८।३७	२६।१६
सि०	४६।२०	३४।३१	१६।२५	२६।३२
क०	४६।३८	३४।५५	१६। ८	२६।१७
तु०	४६।४५	४५।४१	१७।४६	२३।४१
वृ०	४६।४७	४६।३०	२१।३२	२०।५८
घ०	४६।३०	४७।३३	२६। ६	१८।२८
म०	४६। ७	४७।३५	२८।३७	१६।१४
कु०	४५।४१	४७।३४	२८।१७	१८।२१
मी०	४५।२०	४७। ७	२६।२४	१८। ०

(ख) १. विसर्गलुप्त

२. चावशिष्टं for (चावशिष्टं)

३. तद्विचारोवगंतव्य. for (तद्विचारोवगंतव्यः)

अत्र प्रत्येकग्रहे यथा स्वष्टगतावन्तरद्वयमुपलब्धं तथैव शरगतावरतर-
द्वयमुपलब्धं । तत्रैकमन्तरं अंतिवृत्तवशेनोपलब्धं द्वितीयमन्तरं नीचोच्चवृत्त-
वशेन ज्ञातं । प्रथमांतरज्ञानार्थं प्रतिवृत्तं क्रांतिवृत्तोदरेन कल्पितं । किंतु
तिरस्चामं कल्पितं । अपि च क्रान्तिवृत्तेन कृतसंपातं कल्पितं । द्वितीयांतरज्ञानार्थं
नीचोच्चवृत्ते अनया कल्पनया मन्दकेन्द्रगति शीघ्रकेन्द्रगत्यो नितान्तं सूक्ष्ममन्तर-
मुपलब्धं, तच्चाग्रे प्रोच्यते । अत्र मुहुर्मुहुर्वेधेन इति निश्चितम्, यदा स्पष्टं मन्द-
केन्द्रे प उत्तरदिगतातात् दक्षिणदिगतात् वा परमशरस्थानान्नवत्यंशांतरितं
भवति । स्पष्टशीघ्रकेन्द्रं च स्पष्टोच्चस्थानात् स्पष्टनीचस्थानाद्वा नवत्यंशा-
न्तरितं भवति । तदा ग्रहः क्रान्तिवृत्ते भवति । एतदर्थमेव क्रांतिवृत्तप्रतिवृत्त-
संपातः भूकेन्द्रगतव्यासेव कल्पितः । यथा चन्द्रे कल्पितः नीचोच्चवृत्तस्य च
संपातः नीचोच्चवृत्तं कल्पितः । परमशरस्थानं नीचोच्चगतव्यासेति भौम गुरु-
शनिषु इदं दृष्टं यदैतेषां स्पष्टमन्दकेन्द्रं प्युच्चराशि भवति । तदैतेषां उत्तरः
शरो भवति । अस्यामेवोच्चदिशि यो ग्रहो नीचोच्चवृत्तस्य नीचस्थाने भवति,
तदैतेषामुत्तरशरो महान् भवति । यदि नीचोच्चवृत्तस्योच्चस्थाने भवति ।
तदोत्तरशरो लघुर्भवति । यदैतेषां स्पष्टमन्दकेन्द्राणि नीचदिशि भवन्ति । तदा
उपरितनप्रकारेण दक्षिणशरो भवति । शनौ गुरौ च मया उत्तर परमशरस्थानं

- (ख) १. गतावन्तर for (गतावरतर) २. क्रांतिवृत्त for (अंतिवृत्त)
३. तिरस्चीनं for (तिरस्चामं) ४. 'कल्पितं' लुप्त
५. वृत्तं for (वृत्ते) ६. + कल्पितं संपातं +
७. निशीघ्रकेन्द्रगत्योः for (शीघ्रकेन्द्रगत्योः)
८. यत्तच्चाग्रे for (तच्चाग्रे) ९. वेधे for (वेधेन)
१०. केन्द्रं for (केन्द्रेप) ११. दिग्गतात् for (दिगतातात्)
१२. दिग्गतात् for (दिगतातात्) १३. 'परम' लुप्त
१४. च for (व) १५. + प्रतिवृत्तस्य +
१६. + केन्द्रे + १७. व्यासेति for (व्यासेति)
१८. केन्द्राप्युच्च दिशि for (केन्द्रप्युच्च राशि)
१९. भवन्ति for (भवति)

तुला प्रारम्भासन्नमुपलब्धं । एतावता कथनेन इदं सिद्धं, ये अंशाः प्रतिवृत्तस्यैक-
व्यासे भवन्ति तेषां शरास्तुल्या एव भवन्ति । नीचोच्चवृत्तस्य नीचस्थानं तदिदिशि
न भवति । यस्यां प्रतिवृत्तनभ्रमस्ति । नीचोच्चवृत्तस्य तिर्यक् रेखाक्रान्ति-
वृत्तात्समानांतरिता भवन्तीति । अस्य व्यासस्य नाम मध्यमव्यास इति उदया-
स्तव्यासश्च । अत्रस्थो ग्रहः उदयं प्राप्नोति । बुधे शुक्रे इदमुपलब्धं स्पष्टमन्दकेन्द्रं
नीचोच्चा संन्नं भवति । ग्रहश्च नीचोच्चवृत्तस्योच्चे नीचे वा भवति । तदैतेषां
शराः समानाः एकदिक्का भवन्ति । तत्र शुक्रे उत्तरदिक्का एव भवन्ति । बुधे
च दक्षिणदिक्का एव भवन्ति । यदेतौ परमांतरितौ भवतः, तदैते शरा एकरूपा
न भवन्ति । शुक्रो पश्चिमदिशि यदि परमान्तरे भवति । तदा उच्चे उत्तरशरो
भवति नीचे च दक्षिणशरो भवति । बुधः पश्चिमदिशि भवति । तदा उच्चे दक्षिण-
दिशि भवति । नीचे चोत्तरदिशि यदि बुधशुक्रौ पूर्वदिशि परमांतरितौ भवतः,
तदा पूर्वोक्तात् विलोमदिक्काः शरा भवन्ति । यद्येतयोः स्पष्टमन्दकेन्द्रं सम्पाते
भवति । नीचोच्चवृत्तं स्पष्टोच्चात् नवत्यंशान्तरे विवं च भवति । तदा बुध-
शुक्रौ क्रान्तिवृत्ते भवतः । यदा स्पष्टोच्च स्पष्टनीचस्थानयोर्भवतः । तदा अनयोः
परमशरो भवति । यदा शुक्रस्य नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं उच्चानीचदिशि यदा
गच्छति तदा संपातगते नीचोच्चकेन्द्रे सति नीच प्रदेशशरः याम्यो भवति ।
बुधस्य नीचप्रदेशः सौम्यदिग्भवति । द्वितीयसंपाते अस्मात् विपरीतं ज्ञेयं ।

(ख) १. प्रारम्भासन्नं for (प्रारम्भासन्नं)

२. + भौमे च कर्कातिमासन्नमुपलब्धं +

३. एतावता for (एतावता)

४. भवां for (भवन्ति)

५. तदिदिशि for (तदिदिशि)

६. नभ्रं for (नभ्र)

७. प्रतिवृत्तं for (प्रतिवृत्त)

८. भवति for (भवन्तीति)

९. मन्दकेन्द्रं for (मन्दकं)

१०. सन्नं for (संन्नं)

११. यदेतौ for (यदेतौ)

१२. चेदक्षिण for (च दक्षिण)

१३. अनुस्वार लुप्त

१४. उच्चानीचदिशि for (उच्चानीचदिशि)

१५. अस्माद्विपरीतं for (अस्मात् विपरीतं)

अनेनेदं ज्ञातं बुधशुक्रयोः प्रतिवृत्तयोः दक्षिणोत्तरा गतिस्तीति, कुतः नीचोच्चवृत्त-
केन्द्रं यदा संपाते भवति तदा क्रान्तिवृत्तप्रतिवृत्तं एकमेव भवति । उच्चैथवा
नीचे भवति । यदा तदा शुक्रस्य परमशरः उत्तरो बुधस्य दक्षिणो भवति । अनयो
नीचोच्चवृत्ताभ्यां द्विप्रकारो शरो भवति । यदा नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं संपाते भवति ।
तदा नीचोच्चवृत्तव्यासरेखा नीचोच्चगता क्रान्तिवृत्तात्परमान्तरिता भवति ।
तत्तिर्यग्रेखा च क्रान्तिवृत्तलग्ना भवति । नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं यदा प्रतिवृत्तनीच-
स्थाने उच्चस्थाने वा भवति । तदा नीचोच्चवृत्तरेखा प्रतिवृत्तभ^३ सूत्रे भवति ।
तिर्यग्रेखा परमान्तरिता भवति ।

इति प्रथम प्रकरणम्

(ख) १. + भवति +

२. नीचोच्च for (नीचोच्च)

३. समसूत्रे for (भसूत्रे)

अथ द्वितीय प्रकरणम्

तत्र शरगतिर्निरूप्यते । पूर्वमुक्तमिदमस्ति प्रतिवृत्तेन क्रान्तिवृत्ते सम्पातः कृतः प्रतिवृत्तं प्रतिवृत्तं भूकेन्द्रादुपरिगमस्ति । परं च एतावत् विशेषः भौमगुरुशनीनां परमान्तराणि स्थिराणि सन्ति । नीचोच्चवृत्तं प्रतिवृत्तस्य खण्डद्वये दिग्द्वयेऽपि च भ्रमति । दिग्द्वयेऽपि शरतुल्य एव भवति । बुधे शुक्रे च परमांतरं स्थिरं नास्ति । अपि च प्रतिवृत्तस्य खण्डद्वयं उभयदिशि मिथः स्थानं तिन्मथं करोति । तथाहि यदा नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं सम्पातस्थाने भवति, तदा प्रतिवृत्तं क्रान्तिवृत्तं च एकरूपं भवति । पुनः संपातस्थानात् यस्मिन् खण्डे नीचोच्चवृत्तं चलति, तत्खण्ड-शुक्रे उत्तरदिशि गच्छति, बुधे दक्षिणदिशि गच्छति । अथवा नीचोच्चवृत्तस्य नीचोच्चस्थानगता रेखा तत्प्रान्तेस्थ लघुवृत्ते भ्रमति, एतैर्लघुवृत्तं प्रतिवृत्ते समकोण-सम्पातः कृतः । एतेषां लघुवृत्तानां केन्द्राणि प्रतिवृत्तव्यासे पतितानि सन्ति । लघुवृत्तव्यासाद्धानि एतेषां शररूपाणि सन्ति । नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं प्रतिवृत्ते भ्रमति । अंशा भगणाश्च अंशैः भगणैः समाना एव भवन्ति । अनेन प्रकारेण भौमगुरुशनीनां नीचोच्चवृत्तकेन्द्राणि राहुसंज्ञसम्पातस्थाने यदा भवन्ति । शुक्रस्य नीचोच्चवृत्ते केन्द्रं प्रतिवृत्तस्य नीचे यदा भवति । बुधस्य नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं उच्चैः भवति । नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं प्रतिवृत्तोच्चैः यदा भवति, तदा एतेषामुच्चनीचगत-नीचोच्चव्यासे लघुवृत्त प्रतिवृत्तसम्पाते भवति । ततोऽग्रे यदि चलति तदा नीच-

(ख) १. पूर्वमुत्तर for (पूर्वमुक्त)

२. 'प्रतिवृत्त' लुप्त

४. शरतुल्य for (शरतुल्य)

६. 'वृत्तस्य नीचोच्च' लुप्त

८. वृत्तैः for (वृत्तैः)

९. + नीचोच्चवृत्तव्यासस्य गतिस्तेषु वृत्तेषु तथास्ति यथा—

१०. केन्द्रं for (केन्द्र)

१२. अंशैः for (अंशैः)

१४. भवन्ति for (भवति)

१६. 'उच्चैः—वृत्तकेन्द्र' लुप्त

३. एतावान् for (एतावत्)

५. स्थानविनिमयं for (स्थानतिन्मथं)

७. तत्प्रान्तस्थ for (तत्प्रान्तेस्थ)

११. अंशाः for (अंशा)

१३. वृत्त for (वृत्ते)

१५. बुध for (बुधस्य)

१७. व्यासो for (व्यासे)

दिशि व्यासः^१ लघुवृत्ते उत्तरदिशि भवति । शरश्च एकपदपर्यन्तं वर्द्धितो भवति । पुनर्द्वितीयपदे द्वितीयदिशि सम्पातं गच्छति । तदा नीचोच्चवृत्तं प्रतिवृत्तस्य पदद्वयभ्रमणं करोति । तदास्यापि भ्रमणेन पदद्वयं भ्रमति । पुनर्द्वितीयसंपातं^२ तृतीयपदे दक्षिणदिशि भवति, तत्र शरवृद्धिर्भवति । यावत् नीचोच्चवृत्तस्थ पदत्रयं प्रतिवृत्ते भवति, तदास्यापि पदत्रयं भवति । पुनश्चतुर्थपदे प्रथमसम्पातदिशि गच्छति । यावन्नीचोच्चवृत्तकेन्द्रस्य प्रतिवृत्ते भ्रमणपूर्ति भवति^३ । मध्यव्यास्याः क्रान्तिवृत्तस्य समानान्तरिता भवति । बुधशुक्रयोर्लघुवृत्ते भ्रमन्ति, येषां लघुवृत्तानां केन्द्राणि प्रतिवृत्ते सन्ति । एतेषामपि प्रतिवृत्तेन संपातः समकोणोस्ति । एतेषां व्यासाद्^४ परं शरतुल्यास्ति । एतेषां व्यासानां लघुगति लघुवृत्तेषु तथास्ति, यथा पूर्वव्यासानां गतिपूर्ववृत्तेष्वस्ति ।

अथ व्यासस्य या पश्चिमादिकं, सा संपातस्थानेस्ति । यदा शुक्रः उच्चं प्रतिगच्छति बुधः नीचं गच्छति, तदा व्यासः^५ प्रान्ते उत्तरदिग्गतो भवति । तावत् यावदेकपदे परमशरो भवति, द्वितीयपदे द्वितीयसंपातं यदा गच्छति । तदा भाद्वीति द्वितीयसंपातं प्राप्नोति । तृतीयपदे शरः उपचितो भवति, तदन्ते परमो भवति । चतुर्थपदान्ते पुनः संपातं प्राप्नोति । एताः नीचोच्चवृत्तस्य दक्षिणोत्तरगतयः प्रतिवृत्ता^६ भवन्ति । एवं पूर्वपिरा अपि गतयो भवन्ति । इष्टं लघुवृत्तं कल्पनीयं, तस्य व्यासः परमशरतुल्यः कल्पनीयः । अन्यत्^७ द्वितीयं वृत्तं तुल्यमेव कल्पनीयं । तस्मिन्^८ प्रथमवृत्तस्य केन्द्रं भ्रमतीति कल्पनीयं । द्वितीयवृत्तस्य केन्द्रं प्रतिवृत्ते कल्प-

(ख) १. विसर्गं लुप्त

२. संपातात् for (संपात)

३. वृत्तस्य for (वृत्तस्थ)

४. भवति for (भवति)

५. व्यासाः for (व्यास्याः)

६. परमशरतुल्यमस्ति for (परं शरतुल्यास्ति)

७. गतिः for (गति)

८. पूर्ववृत्तेष्वस्ति for (पूर्ववृत्तेष्वस्ति)

९. दिक् for (दिक्)

१०. विसर्गं लुप्त

११. प्रतिवृत्ताद्भवन्ति for (प्रतिवृत्तात् भवन्ति)

१२. अन्यद्वितीयं for (अन्यत् द्वितीयं) १३. 'तस्मिन्-प्रथम' लुप्त

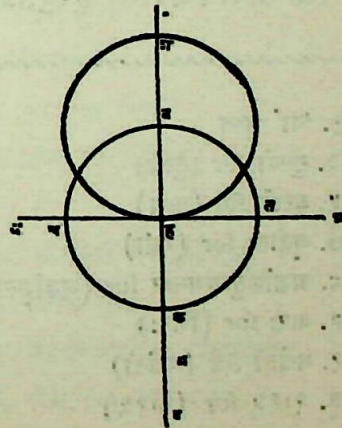
१४. 'वृत्तस्य—कल्पनीयं' लुप्त

नीयं । प्रथमवृत्तकेन्द्रगतिः व्यासगत्यद्धं तुल्या विलोमा चास्ति । अनया कल्पनया व्यासस्य दक्षिणोत्तरा गतिर्भविष्यति, पूर्वापरं न भविष्यति । एतद्विचारार्थं प्रतिवृत्तस्य भ्रवचापं^१ कदवं^२ वृत्तस्य नीचोच्चव्यासवाचकमतं^३ कल्पितं, उभयोः संपाते हचिन्हं^४ कल्पितं, हभचापं^५ हभचापं^६ उभयदिशि परमशरतुल्यं^७ कल्पितं, हवचापं^८ पूर्वचापाद्धं^९ तुल्यमेकदिशि कल्पितं, पुनर्वचिन्हे^{१०} हवव्यासेन हभवृत्तं^{११} कार्यं । पुनर्हचिन्हे^{१२} हवव्यासे वतकलवृत्तं^{१३} कार्यं । नीचोच्चव्यासप्रान्तः भविन्हे^{१४} कल्प्यः, हभवृत्ते जचिन्हात्^{१५} वदिशि गतिः कल्प्या । वकेन्द्रवतकलवृत्ते जदिक्तः^{१६} अदिशि पूर्वगत्यद्धं^{१७} तुल्या गतिः कल्प्या, यदि वचिन्हं^{१८} एकपदं गत्वा तचिन्हे प्राप्नोति । तदा भचिन्हं^{१९} वृत्ताद्धं^{२०} गत्वा हचिन्हे गमिष्यति । यदा वचिन्हं^{२१} अन्यपदैकतुल्यं गच्छत् तचिन्हं^{२२} गतं स्यात्, तदा भचिन्हं^{२३} वृत्ताद्धं^{२४} गत्वा भचिन्हे गमिष्यति । यदि वचिन्हं^{२५} तृतीयपदं चलित्वा लचिन्हे प्राप्नोति, तदा भचिन्हमन्यवृत्ताद्धं^{२६} चलिष्यति । द्वितीयावृत्तौ हचिन्हे गमिष्यति । यदि वचिन्हं^{२७} संपूर्णं भ्रमणं करोति, तदा भचिन्हं^{२८} प्रथमस्थानगतं स्यात् । तस्मात् दंभचिन्हं^{२९} सर्वदा जदरेखोपरि भचिन्हमचिन्हात् भ्रमिष्यति ।

द्वितीय प्रकरणं समाप्तम्

- (ख) १. +कल्पितं जदचापं+
२. मस्तकगतं for (वाचकमतं)
३. हम for (हभ)
४. पुनर्वचिन्हे for (पुनर्वचिन्हे)
५. केन्द्रं for (केन्द्र)
६. वतस्य for (वत)
७. गच्छत्क for (गच्छत्क)
८. चिन्हं for (चिन्हे)
९. इदं भ for (दंभ)

अथ तृतीय प्रकरणम्

तत्र शरप्रमाणानि निरूप्यन्ते । प्रतिवृत्तस्य परमान्तरं नीचोच्चवृत्तस्य च परमांतरं बुधशुक्रयोः सुगममस्ति । यतः अनयोर्नीचोच्चवृत्तकेंद्रं यदा उच्चे भवति, अथवा नीचे भवति, ग्रहोपि नीचोच्चवृत्तस्य नीचे वा उच्चे भवति । तदा शुक्रस्य शिरः उत्तरदिशि दशकलातुल्यं भविष्यति । बुधस्य दक्षिणदिशि पञ्चचत्वारिंशत् कलातुल्यो भविष्यति । यद्येती सूर्यात् परमांतरिती भवतः, तदैतयोः शिरः उत्तरदिशि वा दक्षिणदिशि पञ्चाशत्तुल्यं भवति । यतः शुक्रो नीचोच्चे पञ्चाशेभ्योधिको भवति । अतः पञ्चाशमितो गृही^१ बुधस्य उच्चे नीचे अर्द्धांशल्यमन्तरं भवति । यदैतयोः स्पष्टमन्दकेन्द्रं संपातस्थाने भवति । ग्रहः नीचोच्च वृत्तस्योच्चस्थाने भवति । तदा शुक्रस्य शिरः दिग्द्वयेऽप्येकांशं^१ उपलब्धः बुधे च अंशद्वयं पादोनं^{११} १।४५, यद्येती नीचे भवतः, तदा शुक्रशरः ६।२०, बुधस्य ४। अत्रेदं जातं, शुक्रे शरकोणः २।३०, तदा नीचोच्च वृत्तस्योच्चस्थाने अस्य शरः १।२, नीचस्थाने ६।२२, उपलब्धः बुधे अन्तर कोणः^{१३} ६।१५, तदा नीचोच्चवृत्तस्योच्चस्थाने अस्य शरः २।४६, नीचे ४।५, उपरितनग्रहेषु^{१४} शनिगुरुभौमेषु शरस्य पृथक्करणं कठिनतरमस्ति । अस्य विचारार्थं कल्पना क्रियते । अवरेखा शरवृत्तक्रांतिवृत्तसंपाते रेखा^{१५} कार्या । जदरेखा शरवृत्तप्रतिवृत्तसंपाते लग्नरेखा कार्या । अनयो रेखयो-

(ख) १. 'वा' लुप्त	२. शरः for (शिरः)
३. तुल्यो for (तुल्ये)	४. शरः for (शिरः)
५. तुल्यो for (तुल्य)	६. विसर्गं लुप्त
७. गृहीतः for (गृही)	
८. अर्द्धांशतुल्यमन्तरं for (अर्द्धांशल्यमन्तरं)	
९. शरः for (शिरः)	१०. + तुल्य +
११. यद्येती for (यद्येती)	१२. 'शुक्रे' लुप्त
१३. १।१५ for (६।१५)	१४. १।४६ for (२।४६)
१५. गृहेषु for (ग्रहेषु)	१६. संपातरेखा for (संपाते रेखा)
१७. + लग्ना +	१८. संपातलग्ना for (संपाते लग्न)

हं^१चिन्हभूकेन्द्रं^२ संपातः जातः । जचिन्हमुच्चं^३ दचिन्हनीचं^४ कल्पितं, एतचिन्हद्वयोपरि वकं^५ समं च वृत्तं कार्यं । वज्रकं^६ उच्चव्यासो नीच स्थाने कार्यः । एतयोः परममन्तरं जकोणदकोणतुल्यं^७ कल्पितं, पुनर्हवरेखा^८ हभरेखा संयोज्या । पुनर्हकरेखा^९ हसरेखा च संयोज्या । एते रेखे सरले न भवतः । यतः कोणावेकरूपौ न स्तः । कचिन्हे भौम-शरं^{१०} उत्तरदिश्योच्चस्थाने ४।२०, सचिन्हे दक्षिणदिशि ७।०, एतौ ग्रहक कोणस्य वहसकोणस्य प्रमाणे स्तः । ग्रहजकोण वज्रभकोणयोः पृथक् पृथक् ज्ञानस्या-पेक्षास्ति ।

अथ भौमफलसारणीतः इदं जातं भवति । नीचोच्चवृत्तस्य उच्चनीचदिक् गतचापानां फलकोणाः प्रतिवृत्तस्योच्चे नीचे च एकरूपाः न भवन्ति । उच्चकोणां नीचकोणानां च निष्पत्तिः पञ्चनवकयोः निष्पत्तिरिवास्ति । तस्मात्तकचापं नसचापं च समानमस्ति । आभ्यां चापाभ्यां जहककोणदहसकोणौ पञ्चनवकयोः निष्पत्तिरूपौ स्तः । ग्रहकोणवहसकोणयोर्योगो ज्ञातोस्ति । अनयोः कोणयोर्द्वेः खण्ड-ग्रहकोणावहदकोणरूपे समाने स्तः । शेषखण्डजहककोणदहसकोणयोर्निष्पत्तिर्ज्ञातास्ति । प्रत्येकखण्डद्वयं पृथक् पृथक् ज्ञातं भविष्यति । अस्य प्रकारो यथा-द्वयोः प्रमाणयोरन्तरं ग्राह्यं, निष्पत्तेरंकद्वयस्याप्यन्तरं ग्राह्यं, प्रथमान्तरस्य

(ख) १. भूकेन्द्रे for (भूकेन्द्रं)	२. विसर्गं लुप्त
३. +स्थाने नीचोच्च व्यासः कार्यः मदसन्नीचोच्च+	
४. हम for (हभ)	५. शरः for (शर)
६. कोणयोः for (कोणयो)	७. प्रथक् for (पृथक्)
८. जातं for (जातं)	
९. दिग्गत for (दिक्गत)	१०. कोणानां for (कोणा)
११. नसस्य for (नस)	१२. विसर्गं लुप्त
१३. स्तः for (स्त)	१४. ग्रहककोण for (ग्रहकोण)
१५. खण्डे for (खण्ड)	१६. कोण for (कोणा)
१७. निष्पत्ति for (निष्पत्ति)	१८. प्रत्येकं for (प्रत्येक)

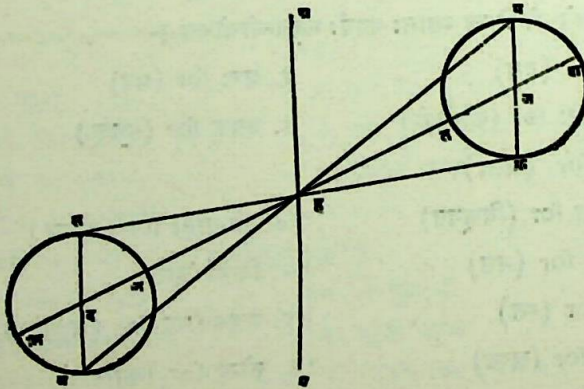

द्वितीयान्तरे निष्पत्तिरपि ज्ञातव्यान्तर्निष्पत्तिरूपां द्वयोर्भागो ग्राह्यः । यत् किञ्चि-
ल्लभ्यते तत्प्रमाणद्वयस्य तं निष्पत्तेरपि भविष्यति । शेषे समाने भविष्यति ।

अथास्य विचारार्थं अवजप्रमाणो ज्ञाते । अनयोर्मध्ये प्रत्येकस्य दवप्रमाणं
शोध्यं, अनयो शेषे हभवभे अनयो निष्पत्ति तुल्ये कल्पनीये, तस्मात् अजदजशेष-
मपि ज्ञातं भविष्यति । एवं दवज्ञानं भविष्यति । अस्योपपत्तिः अजं यत्प्रमाणद्वया-
न्तरं हवं यदकद्वयस्यान्तरं अनयोर्निष्पत्तिः जदवभयोर्निष्पत्तितुल्यास्ति । अदह-
भयोर्निष्पत्तेरपि तुल्यास्ति, तस्मात्प्रत्येकं जदअदयो ज्ञानं भविष्यति । ततो दव-
शेषस्यापि ज्ञानं भविष्यति ।

अथ द्वयोः प्रमाणयोरन्तरं २।४०, द्वयोरंकयोरन्तरं ४।०, प्रथममन्तरं
द्वितीयान्तरस्य त्रिभागद्वयमस्ति । तत् पञ्चानां त्रिभागद्वयं गृहीतं ३।२०, इदं जहक-

- (ख) १. ज्ञातव्या for (ज्ञातव्यां) २. तन्निष्पत्ति for (तन्निष्पत्ति)
३. तन्निष्पत्ति for (तं निष्पत्तेरपि) ४. भविष्यतः for (भविष्यति)
५. अवजव for (अवज) ६. अनयोः for (अनयो)
७. हभवभ for (हभवभे) ८. निष्पत्ति for (निष्पत्ति)
९. द्वयस्यान्तरं for (द्वयांतरं) १०. निष्पत्तेरपि for (निष्पत्तेरपि)
११. 'ततो दव — भविष्यति' लुप्त १२. ततः for (तत्)

कोणस्य प्रमाणं जातं न चानां त्रिभागद्वयं गृहीतं ६।०, इदं दहसकोणस्य प्रमाणमस्ति ।

अथ प्रत्येकं अहजकोणवहजकोणो शेषं १।०, अस्मात्तकचापमपि ज्ञातं, यतो नीचोच्चवृत्तस्य परमोच्चरणस्यन्तरमिदपरशररूपमस्ति । अस्यापि ज्ञानं जातं, यत् इदं चापं दहसकोणजहककोणयोः फलचापे स्तः, इदमेवास्माकमिष्टं ।

अथ शनिगुरवोः नीचोच्चवृत्तस्य उच्चदिशि वा नीचदिशि ये चापे समाने भवतः, तत्रान्तरं स्वल्पं भवति । शनेः फलसारिण्यामेवं ज्ञायते उच्चदिशिस्थ फलानां नीचदिक्स्थफलानां निष्पत्तिः अष्टादश त्रयोविंशतिमितां करोरिव भवति । गुरो तु एकोनविंशतित्रिचत्वारिंशन्मिता निष्पत्तिर्भवति । अनयो दक्षिणो वा उत्तरो वा परमशरः यदा नीचोच्चवृत्तस्योच्चप्रदेशे भवति, तदा शनौ अंशद्वयं गुरौ अं० १, नीचप्रदेशे शनौ ३, गुरौ २ यतः भवोचापं तक्वचापं समानौ स्तः । तत् महवकोणमहककोणयोर्निष्पत्तिः पूर्वकथितनिष्पत्तितुल्यास्ति । यदा वहककोणशरद्वयान्तरं ल्यास्ति । यदा वहककोणतया निष्पत्त्या विभज्यते तदा महवकोणः श० १२६, गु० २४, महकोणः श० १३४, गुरौ ०।३६, शेषं अहजकोणः श० २।२६, गु० १।२४ स्वल्पांतरेण गृहीतः शनौ २।३०, गुरौ १।३०, तक्चापं श० ४।३०, गु० २।३० ।

इति तृतीय प्रकरणं समाप्तम्

(ख) १. नवानां for (नचानां)

२. परमोच्चस्थानस्यांतरमिदं for (परमोच्चरणस्यन्तरमिदं)

३. चापं for (चाप)

४. गुरवोः for (गुरवोः)

५. दिक्स्थ for (दिशिस्थ)

६. मितांकार्योरिव for (मितांकारोरिव)

७. अनयोः for (अनयोः)

८. भवरेखाचाप तक्चापे for (भवोचापं तक्वचापं)

९. समाने for (समानौ)

१०. ततः for (तत्)

११. महव for (महव)

१२. महक for (महक)

१३. 'ल्यास्ति — कोण' लुप्त

१४. महव for (महव)

१५. महक for (मह)

१६. श० २।२६ for (श० १२६)

यदि वकरेखा शु० ३०।३२ बु० १५।५५ तदा तत्प्रमाणेन, यदि वकरेखा शु ३०।३२ कलरेखा शु० १।२० बुधे १।४४ वलरेखा शु ३०।३० बु १५।४९ अवरेखा शु ६०।० बुधे ५६।४० अलरेखा शु २६।३० बु ४०।५१ तकरूपालभरेखा ३०।३२ क १५।५५ अमरेखा शु० ४२।२७ बु ४३।५० यदीयं षष्टितुल्या कल्प्यते, तदा लभरेखा लभम-
कोण ज्या शु० ४३।६।३० बु २१।४७, अस्याश्चापं शु ४६।० बु २१।१७ स्पष्टांतरं लभमकोणोस्ति । कलरेखा रूपा तमरेखा शु० १।२० बु० १।४४, तस्मात् अतरेखा शु० ४२।२६ बुधे ४३।५२ यदीयं षष्टितुल्या कल्प्यते, तदा तमरेखा त अम-
कोणज्या शुक्र १।५३ बु० २।२२, अस्याश्चापं शु० १।४८ बुध इदं त अमकोण इष्टशरस्य प्रमाणमस्ति । अस्य स्पष्टांतरज्ञानार्थं नीचोच्चवृत्तं क्रांति वृत्ते कल्पितं । तत्र प्रत्येक वकरेखा कतरेखे शु० ३०।३२ बुध १५।५५ यदा व अ रेखा शु० ६०।० बु० ५६।४० तदा इदं प्रमाणमस्ति । शेषं अकरेखा शु० २९।२८ बु० ४।४५ अतरेखा शु० ४२।२६ बुधे ४३।४५ यदीयं षष्टितुल्या कल्प्यते तकरेखा त अक कोणज्या शु० ४३।१००।३२ बुधे २१।४५ अस्याश्चापं त अककोणः प्रमाणं शु० ४६।२ बु० २१।२० । अयं कोणः पूर्वं एतावानागतः ४६।० बुधे २१।१७ शुक्र स्पष्टांतरं २ बु० क० ३ ।

(ख) १. 'तत्प्रमाणेन—शु० ३०।३२' लुप्त २. रूपालभरेखा शु० for (रूपालभरेखा)

३. बु० १५।५५ for (क १५।५५) ४. अमरेखा for (अमरेखा)

५. लभरेखा for (लभरेखा)

६. लभमकोण for (लभमकोण)

७. लभम for (लभम)

८. कल्पते for (कल्प्यते)

९. +२।१६+

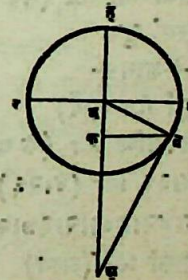
१०. तअम for (तअम)

११. प्रत्येकं for (प्रत्येक)

१२. तदेवं for (तदा इदं)

१३. +तदा+

१५. विसर्गं लुप्त

१४. ४३।१०।३२ for (४३।१००।३२)

१६. फ० २ बु० क० ३ for (२ बु० क० ३)

यदि जकरेखा श० ४।३६ गु० दाद भौ० २७।५६ तदा कमरेखा शनी ०।२२
गुरी ०।२१ भौमे १।६ जभरेखा श० ४।३५ गु० दाद भौ० ४७।५४ पूर्वोक्ता-
दिदं ज्ञायते । अजरेखा मंदकर्णः उत्तरदिशि श० ६२।१० गु० ६२।३० भौ० ६६।०
दक्षिणदिशि श० ५७।४० गु० ५७।३० भौम ५४।० शेषां अमरेखा उत्तरदिशि
श० ५७।३५ गु० ५४।२२ भौ ३८।६ अदक्षिणदिशि श० ५३।५ गु० ४६।२२
भौ २६।६ अक रेखा उत्तरदिशि श० ५७।३५ गु० ५४।२२ भौ० ३८।७ दक्षिण-
दिशि श० ५३।५ गु० ४६।२२ भौ० २६।७, यदीयं षष्टितुल्या कल्प्यते तदा
कभरेखा कअमकोणज्या उत्तरदिशि श० २३ गु० २३ भौ० १।४४ दक्षिण-
दिशि श० ०।२५ गु० ०।२५।३० भौ० २।३१।३० चापानि उत्तरदिशि श० ०।२२
गु० ०।२२ भौ० १।३६।३० दक्षिणदिशि श० ०।२४ गु० २४।३० भौ० २२।४।३०
वअजकोणः श० २।३० गुरी १।३० भौ० १।० तस्मात्संपूर्णो व अ
बु कोणः उत्तरदिशि श० २।५२ गुरी १।५२ भौ० २।३६।३६ दक्षिणदिशि
शनी २।५४ गु० १।५४।३० भौ० ३।२४।३० एषां जीवाः ३।०।३।२ गु० १।५८ भौ
२।४७।१।५६।३०।३।३४ कोटिज्याः ५६।५५।३०।५६।५५।३०।५६।५८।५६।५८।५६-
५६।५३, इदं अके षष्टिस्तत् प्रमाणेन वकअवरेखयोः प्रमाणमस्ति । यदि अक-
रेखा उत्तरदिशि श० ५७।३५ गु० ५४।२२ भौ० ३८।७ दक्षिणदिशि श० ५३।५

- ~~~~~
- (ख) १. कमरेखा for (कभरेखा) २. २७।५४ for (४७।५४)
३. शेषं for (शेषां) ४. अमरेखा for (अभरेखा)
५. भौ० ३८ for (भौ० ३८।६) ६. दक्षिणदिशि for (अदक्षिणदिशि)
७. भौ० ३६।७ for (भौ० २६।७) ८. कमरेखा for (कभरेखा)
९. कअम for (कअम) १०. श० १।२३ for (श० २३)
११. भौ० २।२४।३० for (भौ० २२।४।३०)
१२. वअजकोणः for (वअबुकोणः) १३. भौ० २।३६।३० for (भौ० २।३६।३६)
१४. ३।०।३ for (३।०।३।२) १५. भौ० २।४७ for (२।४७।१।५६।३०।३।३४)
१६. +दक्षिणदिशि श० ३।२।गु० १।५६।३० भौ० ३।३४+
१७. ५. ८ दाद for (५८।—)

गु० ४६।२२।७^१ तदा वकरेखा उत्तरदिशि श० २।५३ गु० १।४६ भौ० २।४६ दक्षिणदिशि^३ २।४१ गु० १।३९ भौ० १।३३ अकरेखा उत्तरदिशि श० ५७।४० गु० ५४।२० भौ० ३८।५ दक्षिणदिशि श० ५३।१ गु० ४६।२० भौ० २६।४ तकरूपा वलरेखा श० ४।३६ गुरो ८।८ भौ० २७।५६ तस्मात् अलरेखा उत्तरदिशि श० ५७।४२ गु० ५४।५६ भौ० ४४।५४ दक्षिणदिशि श० ५३।१३ गु० ५० भौ० ३८।२ वकरूपा लतरेखा उत्तरदिशि श० २।१३ गु० १।४६ भौ० १।४६ दक्षिणदिशि श० २।४१ गु० ४१।३६ भौमे १।३३ अतरेखा उत्तरदिशि श० ५७।४६ गुरो ५४।१८ भौ० ४७।३६ दक्षिणदिशि श० ५३।१७ गु० ५०।२ भौ० ३८।१४ यदीयं षष्टितुल्या कल्प्यते । तदा त अलकोणज्या उत्तरदिशि श० २।५६।३० गु० १।५६ भौ० २।१४।३० दक्षिणदिशि श० ३।१।३० गु० १।५८।३० भौ० २।२६ आसां चापानि तअलकोणः प्रमाणानि श० २।५२।२।५३ गु० १।५१।१।५३ भौ० २।६।२।२० पुनरपि अलरेखा दक्षिणदिशि श० ५३।१३ गु० ५०।० भौ० ३८।१२ यदीयं षष्टितुल्या कल्प्यते, तदा वलरेखा व अलकोणज्या ५।११।३० गु० ६।४५।३० भौ० ४३।५२।३० अस्याश्चापानि व अलकोणा श० ४।५८ गु० ९।२२ भौ० ४७।० एषां स्पष्टांतरज्ञानार्थं नीचोच्चवृत्तं प्रतिवृत्ते कल्पितं । अजरेखा पूर्वोक्तप्रकारेण श० ४७।४० गु० ५७।३० भौ० ५४।० प्रत्येकं तकरेखाजकरेखे श० ४।३६ गु० ८।८ भौमे २७।५६ अकरेखा श० ५३।४ गु० ४९।२२ भौ० २६।४ अतरेखा श० ५३।३६ गु० ५०।२ भौ० ३८।११ यदीयं षष्टिमित्ता कल्प्यते, तदा

(ख) १. भौ० २६।७ for (७)

२. भौ० १।४६ for (२।४६)

४. ततरेखा for (लतरेखा)

६. ३८।१५ for (३८।१४)

८. कोणाः for (कोणा)

१०. भौ० ३८।१२ for (भौ० ३८।११)

३. दिशि श० २।४१ for (दिशि २।४१)

५. 'श० ५७।४६—दक्षिणदिशि' लुप्त

७. विसर्ग लुप्त

९. ५७।४० for (४७।४०)

११. षष्टिमित्ता for (षष्टिमित्ता)

तकरेखा त अककोणज्या श० ५।११, गु० ६।४५ भौ० ४३।५३।३० । अस्याश्चापं
त अककोणः प्रमाणं श० ४।५७ गु० ६।२१ भौम ४७।० उपरितने श० ४।५८
गु० ६।२२ भौम ४७०, तस्मात् शनी गुरौ चांतरं भौ० ।

अथ द्वादश क्षेत्रम्

तत्र अवरेखा नीचोच्चवृत्तं क्रान्तिवृत्तसंपातरेखा अचिन्हं भूकेन्द्रं व-
चिन्हं नीचोच्चवृत्तकेन्द्रं पुनर्जदहं नीचोच्चवृत्तं क्रान्तिवृत्ता तिर्यकं कल्पि-
तं । पुनः अमदरेखा नीचोच्चवृत्तपालिसंलग्ना निष्काश्या । अमदरेखा एतद्-
वृत्तखण्डं कुर्वति निष्काश्या । पुनर्दचिन्हं हचिन्हमचिन्हेभ्यः दतलं व हकलं व-
मलं वाः अवरेखायां निष्काश्याः पुनर्दभलं व नलं व मलं वाः क्रान्तिवृत्तोपरि
निष्काश्याः । पुनर्तं मकलं सन्नरेखाः संयोज्याः । असमरेखा च संयोज्याः । तत्र
स्पष्टमिदमस्ति । त अमकोणकअनकोणी स्पष्टस्थस्तः । अमहअनकोणी शर-
स्यस्तः, हअनकअनकोणी शरस्य स्पष्टस्य च महत्कोणी स्तः यतः, ह अककोण-

(ख) १. ४३।५२।३० for (४३।५३।३०) २. विसर्गं लुप्त

३. ४७।० for (४७०)

४. 'भं' लुप्त

५. तिर्यकल्पितं for (तिर्यककल्पितं)

६. अवरेखा for (अमदरेखा)

७. अमदरेखा for (अमदरेखा)

८. कुर्वती for (कुर्वति)

९. अचिन्हेभ्यः for (अचिन्हेभ्यः)

१०. भल for (मल)

११. पुनर्दम for (पुनर्दभ)

१२. लं वहन for (लं वन)

१३. भसलं वाः for (भसलं वाः)

१४. पुनः for (पुनर्)

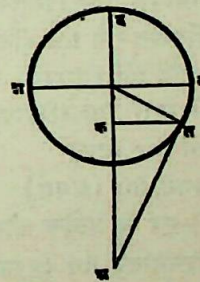
१५. तमकनलस अन्नरेखाः for (तमकनलस अन्नरेखाः)

१६. असमरेखा for (असमरेखा)

१७. तअमकोण for (तअमकोण)

१८. स्पष्टस्य for (स्पष्टस्य)

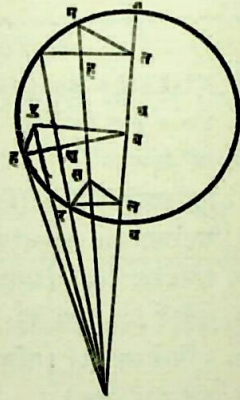
१९. कोणः for (कोण)

सर्वेभ्यो कोणेभ्योधिकोस्ति । कहहअयोर्निष्पत्तिः प्रत्येक दतलमदअभअ निष्पत्त्यो-
रधिकास्ति । कहहनयोर्निष्पत्तिः तददभयोर्निष्पत्तिरधिकास्ति । लभभसयो
निष्पत्तेरपि तुल्यास्ति । तस्मान्न ह इ अयोः निष्पत्तिः प्रत्येकं मदमसदअभ
अयोर्निष्पत्तेरधिकास्ति । दभ अकोण हन अमसअकोणाः समकोणाः संति ।
तस्मात् कहहनकोणो दअमकोणादधिको भविष्यति । अयं निश्चयः कार्यः,
परममन्तरस्यष्टेशरवशेन हचिन्हे भविष्यति । तच्च कहकनयोरंतरं तद-
तमयोरंतरादधिकास्ति । लभलसयोरंतरादप्यधिकेस्ति । कुतः ककनयोर्निष्पत्तिः
तदतमयो निष्पत्तिरस्ति । लभलसयोर्निष्पत्तिरस्ति, तस्मात् कहस्य ककनयो-
रंतरस्य च निष्पत्तिः तदस्य तदतमांतरस्य निष्पत्तिरस्ति । लभहसयोरंतरेणापि
निष्पत्तिरस्ति । पुनः कहह अयोर्निष्पत्तिः तददअ निष्पत्तेरधिकास्ति । लभम अ-
निष्पत्तेरधिकास्ति । तस्मात् कहकनयोरंतरं ह अस्य च निष्पत्तिः । तदभ अंतर-

- (ख) १. सर्वेभ्यः for (सर्वेभ्यो)
२. भद for (भद)
३. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)
४. तददभयो for (तददभयो)
५. निष्पत्ते for (निष्पत्ति)
६. निष्पत्तेरपि for (निष्पत्तेरपि)
७. भसद for (भसद)
८. निष्पत्ते for (निष्पत्ते)
९. दभ for (दभ)
१०. अमस for (अमस)
११. + एवं हि प्रत्येक कोणादधिको भविष्यति +
१२. परममन्तरं for (परममन्तर)
१३. दधिकमस्ति for (दधिकास्ति)
१४. कहकनयो for (ककनयो)
१५. कहकनयो for (ककनयो)
१६. लभभअ for (लभभअ)
१७. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)

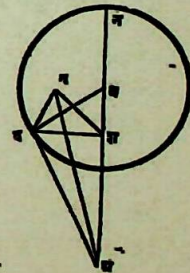

१४. धिकमस्ति for (धिकेस्ति)
१६. निष्पत्तिरस्ति for (निष्पत्तिरस्ति)
१८. लभलसयो for (लभलसयो)
२०. रंतरस्य for (रन्तरह)
२२. तदतभ अन्तर for (तदभ अन्तर)

दध्ननिष्पत्तेरधिकास्ति । लभलसयोरन्तरेणापि निष्पत्तिरस्ति । पुनः कहह अयो-
 निष्पत्तिः तदद अ निष्पत्तिरस्ति । पुनरधिकास्ति लभमध्ननिष्पत्तेरधिकास्ति,
 तस्मात् कहकनयोरन्तरहस्य च निष्पत्तिः, तदतम अन्तर दध्न निष्पत्तेरधिकास्ति ।
 लभलस अन्तरं निष्पत्तिः भअयोनिष्पत्तेरधिकास्ति । तस्मात् कह कनयोरन्तरं
 कोणः अह चिन्हासन्नो तदतमअन्तरकोणादचिन्हासन्नादधिकोस्ति । पुनरस्मादिदं
 निश्चोयते, परमफलानां परमशराणां च निष्पत्तिः प्रत्येकचापानां प्रत्येक-
 फलानां च निष्पत्तेस्तुल्यास्ति । कुतः यतो कहहनयोनिष्पत्तिः प्रत्येक तद लभदं
 भभसयो निष्पत्तेस्तुल्यास्ति । यदा इदं निश्चितं तत् पश्चात् शवरकोण-
 निष्कासं क्रियते । क्रांतिवृत्तनीचोच्चवृत्तयोः संपातरेखा कल्प्यते । पुनर्वचिन्हात्
 तदहनीचोच्चवृत्तं कार्यं । पुनः अचिन्हात् अदरेखा नीचोच्चवृत्तपालिसंलग्ना
 निष्काश्या । पुनर्दचिन्हाद्भलं वो जहरेखायां निष्काश्या । पुनर्वदवदरेखा जवरेखा
 अवरेखाः संयोज्याः, पुनः कल्प्यते, दध्नवकोणः २।३० एतावानस्ति । दध्नवकोण-
 जानापेक्षास्ति । शुक्रे वदरेखा ४३।१० कं २२।३ उच्चकर्णः शुक्रे ६१।१५
 कं ६१।० नवकर्णः शु० ५८।४५ कं ५७।० उभयोरन्तरे मध्यकर्णं शु० ६०

- (ख) १. 'लभलह कहह' लुप्त २. 'अयोनिष्पत्तिः— रधिकास्ति' लुप्त
 ३. रन्तरकोणः for (रन्तरं कोणः) ४. तदतम for (तदतम)
 ५. तदलभदमभसयो for (तदलभदं भभसयो)
 ६. निष्पत्तेः तुल्यास्ति for (निष्पत्तेस्तुल्यास्ति)
 ७. यदेदं for (यदा इदं) ८. शरकोण for (शवरकोण)
 ९. निष्कासनं for (निष्कासं) १०. जदह for (तदह)
 ११. +दवलंवदच क्रांतिवृत्ते निष्काश्याः+
 १२. पुनर्वदवदरेखा for (पुनर्वदवदरेखा)
 १३. जवरेखा for (जवरेखा)
 १४. बु० २२।३ for (क २२।३)
 १५. बु० ६१।० for (क ६१।०)
 १६. नीचकर्णः for (नवकर्णः)
 १७. बु० ५७।० for (क० ५७।०)
 १८. मध्यकर्णः for (मध्यकर्ण)

बु० ६३ अववदयो निष्पत्तिः षष्टे ६० अनेनाकेन ४३।१० बु० ६३ अनेनाकेन २२।३०, तस्मात् अदरेखा शु० ४१।४० बुधे ५८।५१ व अ अदयो निष्पत्तिः वदद-
 भयो निष्पत्तितुल्यास्ति । तस्माद्दभ रेखा शु० २६।५८ बु० २१।१ दभेषष्टि-
 स्तत्प्रमाणेन दवरेखा शु० ३।४० बु० ७।२, इयं दभवकोणज्यास्ति । अस्याश्चापं
 शु० ३।३० बु० ७।०, इदं शरकोणः प्रमाणमस्ति । अभकोणः व अभकोणः
 ज्ञानार्थं कथ्यते । दवं शु० १।५० बु० २।३४ अदं शु० ४१।४० बुध ५८।५१ गदं शु०
 २६।५८ बु० ३२ अवं शु० ४१।३७ बु० ५८।४६ मवं शु० २६।५५ बु० २०।५३
 यदि अवरेखा षष्टितुल्या कल्प्यते । तदा भवं व अभकोणज्या शु० ४३।९ बुधे
 २१।२५ अस्याश्चापं श० ४५।५६ बु० २०।५५ शुक्रे अंतरं क १ क ६ ॥

इति चतुर्थं प्रकरणं समाप्तम्

(ख) १. निष्पत्तिः for (निष्पत्तिः)

२. बु० ७।२० for (बु० ७।२)

३. विसर्गं लुप्त

४. दभभकोणः for (अभकोणः)

५. कोणात् for (कोणः)

६. + कीयानधिकोस्तीति +

७. भदंशु for (गदं शु०)

८. बु० ३१ for (बु० ३२)

९. भवं for (मवं)

१०. बु० २०।१६ for (बु० २१।२५) ११. शु० ४५।५८ for (शु० ४५।५६)

१२. बु० २०।४६ for (२०।५५)

१३. + यदि अदेषष्टिः तदादभं दभभकोणज्या शु० ४३।६ बु० २१।२५ अस्याश्चापं

शु० ४५।५२ बु० २०।५५ +

१४. शुक्रे for (शुक्रे)

१५. बु० ६ for (क ६)

अथ पंचम प्रकरणम्

तत्र शरसारणी लिख्यते ।

पंचग्रहाणां शरसारणी

कोष्टक	शः अं. क.	अं. क.	व अं. क.
६	३५४	२१ ३	२१ २
१२	३४८	२१ ५	२१ ३
१८	३४२	२१ ६	२१ ३
२४	३३६	२१ ७	२१ ४
३०	३३०	२१ ८	२१ ५
३६	३२४	२१ ९	२१ ७
४२	३१८	२१ ११	२१ ८
४८	३१२	२१ १२	२१ १०
५४	३०६	२१ १४	२१ १२
६०	३००	२१ १६	२१ १५
६६	२९४	२१ १८	२१ १८
७२	२८८	२१ २१	२१ २१
७८	२८०	२१ २४	२१ २४
८४	२७४	२१ २७	२१ २७
९०	२७०	२१ ३०	२१ ३०
९६	२६६	२१ ३१	२१ ३१
१०२	२६४	२१ ३३	२१ ३३
१०८	२६१	२१ ३४	२१ ३४
११४	२५८	२१ ३६	२१ ३६
१२०	२५४	२१ ३७	२१ ३७
१२६	२५२	२१ ३९	२१ ३९
१३२	२४९	२१ ४०	२१ ४०
१३८	२४६	२१ ४२	२१ ४२
१४४	२४३	२१ ४३	२१ ४३

कोष्टक		श. अं. क.	अं. क.	व अं. क.
१२०	२४०	२१४५	२१४५	११४५
१२३	२३७	२१४६	२१४६	११४६
१२६	२३४	२१४७	२१४७	११४७
१२९	२३१	२१४८	२१४८	११४८
१३२	२२८	२१५०	२१५०	११५०
१३५	२२५	२१५२	११५३	११५१
१३८	२२२	२१५३	२१५४	११५२
१४१	२१९	२१५४	२१५५	११५३
१४४	२१६	२१५५	२१५६	११५४
१४६	२१३	२१५६	२१५७	११५६
१५०	२१०	२१५७	२१५८	११५८
१५३	२०७	२१५८	२१५९	११५९
१५६	२०४	२१५९	३१ ०	२१ ०
१५९	२०१	२१५८	३१ १	२१ १
१६२	१९८	२१ ०	३१ २	२१ २
१६५	१९५	३१ ०	३१ २	२१ २
१६८	१९२	३१ १	३१ ३	२१ ३
१७१	१८९	३१ १	३१ ३	२१ ३
१७४	१८६	३१ २	३१ ४	२१ ४
१७७	१८३	३१ २	२१ ४	२१ ४
१८०	१८०	३१ २	३१ ५	२१ ४

पंच ग्रहाणां शरसारणी

म				शु				बु				कलाभिघ	
अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.
११ २	०१ ८	०१ २	०१ २	०१ ८	११४५	०१११	५६१३६						
११ ४	०१ ६	०१ ४	०१ १	०१ १	०११६	११४४	५८१३६						
११ ६	०१११	०१ ५	०१ ०	०१ ०	०१३३	११४३	५७१ ०						
११ ७	०११३	०१ ६	०१५६	०१३३	११४०	०१४४	५४१३६						
११ ८	०११४	०१ ७	०१५७	०१४१	११३६	०१५५	५२१ ०						
११ ९	०११५	०१ ८	०१५८	०१४६	११३०	०१ ६	४८११६						
१११०	०११८	०११२	०१५१	०११७	११२३	१११६	४५१२४						
११११	०१२१	०११५	०१४७	११ ५	१११६	११२३	४०१ ०						
१११३	०१२४	०११८	०१४२	१११३	११ ८	११३०	३४११२						
१११६	०१२८	०१२२	०१३५	११२०	०१५६	११४४	३४१ ०						
१११८	०१३२	०१२६	०१२६	११२८	०१४६	११५२	२४१२४						
११२१	०१३६	०१३०	०१३३	११३५	०१४८	२१ २	१८१२४						
११२४	०१४१	०१३६	०१२६	११४२	०१२६	२१ ७	२१२४						
११२७	०१४६	०१४५	०१ ८	११५०	०११३	२११४	०१२४						
११३०	०१५२	०१४६	०१ ०	११५७	०१ ०	२१२०	०१ ०						
११३१	०१५५	०१५२	०१ ५	२१ ०	०१ ८	२१२३	३११२						
११३३	०१५८	०१५६	०११०	२१ ३	०१११	२१२५	६१२४						
११३४	०१ ३	११ ०	०११५	२१ ६	०१२३	२१२७	६१२४						
११३६	११ ६	११ ३	०१२०	२१ ९	०१३१	२१२८	१२११४						
११३७	१११०	११ ८	०१२६	२११२	०१४०	२१२९	१५१२४						
११३९	१११४	१११३	०१३२	२११५	०१४८	२१२९	१८१२४						
११४०	१११८	१११८	०१३८	२११७	०१५७	२१३०	२११२४						
११४२	११२३	११२६	०१४५	२१२०	११ ६	२१३०	२४११४						
११४३	११२८	११३०	०१५७	२१२२	१११६	२१३०	२६११२						

म				शु				बु				कलाभिव
अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.
११४५	११३४	११३७	०१५६	२११४	११३५	२१२६	३०१०					
११४६	११४१	११४४	११	२१२६	११३५	२१२८	३२३६					
११४८	११४८	११५१	१११८	२१२७	११४५	२१२७	३५१२					
११४९	११५५	२१०	११२८	२१२९	११५५	२१२३	३७३६					
११५१	२११	२११०	११३५	२१३०	२१६	२१२०	४०१००					
११५३	२१६	२१२०	११४५	२१३०	२११७	२११६	४११२					
११५४	२११६	२१३२	११५१	२१३०	२१२७	२१११	४४१२५					
११५५	२११५	२१४२	२१११	२१२९	२१३७	२१६	४४३६					
११५६	२१३४	२१५६	२१२३	२१२८	२१४७	२१०	४८१२४					
११५९	२१५४	३११२	२१४३	२१२६	२१५७	११५३	५०११२					
२१०	२१५४	३१२९	३१३	२१२२	३१७	११४६	५२१०					
२११	३१८	३१५६	३१२३	२११८	३११७	११३८	५३११२					
२१३	३११६	४१८	३१५४	२११२	३१२६	११२९	५४३६					
२१४	३१२७	४१३२	४१५	२१३	३१३४	११२०	५६१०					
२१५	३१३८	४१५५	४१२६	११५५	३१४२	१११०	५७१०					
२१६	३१४९	५१२४	४१४९	११४२	३१४८	०१५९	५७१४८					
२१६	४१०	५१५३	५११३	१११७	३१५४	०१४८	५८३६					
२१७	४११०	६१२४	५१३६	११८	३११८	०१३६	५९११२					
२१७	४११४	६११६	५१५२	०१४८	४१२	०१२४	५९३६					
२१८	४११८	६१४१	६१४	०११५	४१४	०११२	५९४८					
२१८	४१२१	६१५०	६१२२	०१०	४१५	०१०	६०१०					

५

पञ्चग्रहाणां चरसरणी

कोष्ठक	श.	वृ	मं.	शु.	दु.
	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.
६	३५५	रा ३	रा २	रा २	रा २
१२	३५८	रा ५	रा ८	रा १	रा १
१८	३५२	रा ६	रा ८	रा ०	रा ३
२५	३३६	रा ७	रा ५	रा ६	रा ३
३०	३३०	रा ८	रा ५	रा ७	रा १
३६	३२५	रा ९	रा ५	रा ९	रा ६
४२	३१८	रा ११	रा ८	रा ११	रा ३
४८	३१२	रा १२	रा १०	रा ११	रा ३
५४	३०६	रा १५	रा १२	रा १५	रा ३
६०	३००	रा १६	रा १५	रा १६	रा ३
६६	२९५	रा १८	रा १८	रा १८	रा ३
७२	२८८	रा १९	रा १९	रा १९	रा ३

ख

कोष्ठक	श.			बु			शु.			मु.			कलाभिः
	शं. क.	शं. क.	शं. क.	शं. क.	शं. क.	शं. क.	शं. क.	शं. क.	शं. क.	शं. क.	शं. क.	शं. क.	
७८	२८०	२१२४	२१२४	२१२४	२१२४	२१२४	०१४१	०१३६	०१२६	११४२	०१२६	२१ ७	२१२४
८४	२७४	२१२७	२१२७	२१२७	२१२७	२१२७	०१४६	०१४५	०१ ८	११५०	०११३	२११४	०१२४
९०	२७०	२१३०	२१३०	२१३०	२१३०	२१३०	०१५२	०१४६	०१ ०	११५७	०१ ०	२१२०	०१ ०
९३	२६६	२१३१	२१३१	२१३१	२१३१	२१३१	०१५४	०१५२	०१ ५	२१ ०	०१ ८	२१२३	३१२२
९६	२६४	२१३३	२१३३	२१३३	२१३३	२१३३	०१५६	०१५६	०११०	२१ ३	०१११	२१२५	६१२४
९९	२६१	२१३४	२१३४	२१३४	२१३४	२१३४	११ ३	११ ०	०११५	२१ ६	०१२३	२१२७	९१२४
१०२	२५८	२१३६	२१३६	२१३६	२१३६	२१३६	११ ६	११ ३	०१२०	२१ ९	०१३१	२१२८	११२२४
१०५	२५५	२१३७	२१३७	२१३७	२१३७	२१३७	१११०	११ ८	०१२६	२११२	०१४०	२१२९	११२२४
१०८	२५२	२१३९	२१३९	२१३९	२१३९	२१३९	१११४	१११३	०१३२	२११५	०१४८	२१२९	१८२२४
१११	२४९	२१४०	२१४०	२१४०	२१४०	२१४०	१११८	१११८	०१३८	२११७	०१५७	२१३०	२११२४
११४	२४६	२१४२	२१४२	२१४२	२१४२	२१४२	११२३	११२४	०१४५	२१२०	११ ६	२१३०	२११२४
११६	२४३	२१४३	२१४३	२१४३	२१४३	२१४३	११२८	११३०	०१५७	२१२२	१११६	२१३०	२६११२

ख

कोष्ठक

कोष्ठक	वा.	वृ			मं.			सु.			बु.			कलाभिः
	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	अं. क.	
१५६ २०५	२१५६	३१ ०	२१ ०	२१ ३	३११६	५१ ६	३१५४	२११२	३१२६	११२६	५४१३६			
१५६ २०१	२१५६	३१ १	२१ १	२१ ५	३१२७	५१३२	५१ ५	२१ ३	३१३५	११२०	५६१ ०			
१६२ १६८	३१ ०	३१ २	२१ २	२१ ५	३१३८	५१५५	५१२६	२१५५	३१४२	१११०	५७१ ०			
१६५ १६५	३१ ०	३१ २	२१ २	२१ ६	३१४६	५१२५	५१४६	२१४२	३१४८	०१४६	५७१५८			
१६८ १६२	३१ १	३१ ३	२१ ३	२१ ६	५१ ०	५१५३	५११३	२१५७	३१५८	०१४८	५८१३६			
१७१ १८६	३१ २	३१ ३	२१ ३	२१ ७	५११०	६१२४	५१३६	२१ ६	३११८	०१३६	५६११२			
१७४ १८६	३१ २	३१ ४	२१ ४	२१ ७	५११४	६११६	५१५२	२१४८	५१ २	०१२४	५६१३६			
१७७ १८३	३१ २	३१ ४	२१ ४	२१ ८	५११८	६१४१	६१ ५	२१२५	५१ ५	०१२२	५६१५८			
१८० १८०	३१ २	३१ ५	२१ ५	२१ ८	५१२१	६१५०	६१२२	२१ ०	५१ ५	०१ ०	६०१ ०			

अथ षष्ठ प्रकरणम्

तत्र सारणीतो शरसाधनं निरूप्यते । भीमस्य मन्दकेन्द्रं यथामतं ग्राह्यं ।
 गुरौ विंशतिन्मितानंशान् विशोध्ये ग्राह्यं, शनौ पंचाशदंशान् संयोज्य ग्राह्यं,
 तेभ्यः कलाभिधं ग्राह्यं, तच्चोपरितन पंचदश पंक्तिषु चेत् तदा स्पष्टशीघ्रकेन्द्रेण
 तृतीयकोष्ठाद् ग्राह्यं, तेभ्यो वहिश्चेत्तदा चतुर्थकोष्ठकेषु ग्राह्यं, तत्कलाभिधेन
 संगुण्य प्रथमघातः उत्तरशरो भवति । द्वितीये दक्षिणशिरः बुधशुक्रयोः स्पष्ट-
 शीघ्रकेन्द्रात्तृतीयचतुर्थकोष्ठकाभ्यां द्वितीयतृतीयशरौ ग्राह्यौ, यदि बुधस्य स्पष्ट-
 मन्दकेन्द्रं उपरि पंक्तौ चेत्, तत्र तृतीयशरे तस्यैव दशमांशः शोध्यः, यदि तत्र
 नास्ति, तदा योज्यः, पुनस्पष्टमन्दकेन्द्रं शुक्रस्य नवत्यंशान्वितं कार्यं, बुधे समुत्प-
 त्तरशतद्वयमंशा योज्या । पुनरेभ्यो कलाभिधं ग्राह्यं, द्वितीयशरेण संगुण्य द्वितीय-
 स्पष्टशरो भवति । एतद्वयं चेत् उपरिपंक्तिषु लभ्यते अथवा अघस्तनपंक्तिषु
 लभ्यते । तदा दक्षिणदिशि भविष्यति, वीत्तरदिशि भविष्यति । पुनः शुके यथा
 गतमन्दकेन्द्रं ग्राह्यं, बुधे मन्दकेन्द्रभाट्टांशान् संयोज्य कलाभिधं ग्राह्यं, तच्च
 तृतीयशरेण संगुण्यं, तत्र स्पष्टमन्दकेन्द्रं उपरितनपंक्तिषु स्पष्टशीघ्रकेन्द्रं च
 भाट्टांशान्न्यूनं अथवा अघस्थपंक्तिषु चेत् तदा तृतीय शरः उत्तरदिक्को भवति ।

-
- (ख) १. यथागतं for (यथामतं)   २. विंशतिमिता for (विंशतिन्मिता)
 ३. नंशानविशोध्य for (नंशानविशोध्ये)
 ४. दंशान् for (दंशान्)   ५. घातः for (घातः)
 ६. शरः for (शिरः)   ७. सप्तत्युत्तर for (समुत्पत्तर)
 ८. योज्याः for (योज्या)
 ९. केन्द्रं for (केन्द्र)
 १०. बुधमन्दकेन्द्रे for (बुधमन्दकेन्द्र)
 ११. + तदन्यथात्वे दक्षिणदिक्को भवति +

पुन द्वितीया^१ वृत्त्या गता^२ कलाभिधानां वर्गा^३, कार्या^४ तत् षडंशः शुक्रार्थं ग्राह्यः,
अर्द्धपादोनं च बुधार्थं ग्राह्यं^५, इदं प्रथम शरे ।

अथ त्रयानामप्येकदिक्त्वे योगः कार्यः, भिन्न दिक्त्वेन्तरं कार्यं तदा स्पष्ट-
शरो भवति ।

इति षष्ट प्रकरणम्

(ख) १. द्वितीया for (द्वितीया)

२. गत for (गता)

३. वर्गाः for (वर्गा)

४. कार्याः for (कार्या)

५. स्पष्टः for (स्पष्ट)

—:०:—

अथ बहुभिर्वेधेः इदमाकृतं, उदये एतेषां ग्रहाणामिदमन्तरमस्ति । तद्यथा शनी १४।० गुरौ १२।४५ भौमे १४।३० शुक्रे पश्चिमदिशि ५।४० बुधे पश्चिमदिशि ११।३० ।

अथ ह चिन्हं कर्कस्थानं कल्पितं । एतदेव शनिगुरुभौमेषु लग्नस्थानं बुध-शुक्रयोः सप्तमस्थानं कल्पितं, एतच्च तस्मिन् देशे कल्पितं, यत्रेदं परमदिनमानं होरा १४ क १५ तत्राक्षांशाः ३३ । तस्मिन् क्षितिजे बृहदकोणः ५१।३०, अस्या ज्या कोटिज्ययोनिष्पत्तिं तथास्ति, यथा सप्तचत्वारिंशतः ४७ सार्द्धं सप्तत्रिंशता ३७।३० निष्पत्तिरस्ति । पूर्वप्रकारैरिदमपि ज्ञायते । यदा शनिगुरुभौमाः कर्कादिस्था भवन्ति । शीघ्रोच्चाच्चैतेषामन्तराप्येकरागेन्यूनानि भवन्ति । तदैतेषां शराः नितान्तं स्वल्पाः भवन्ति । भौमस्य च शरो द्वादश कलाभ्योधिको न भवति । तस्मात् हृदरेखा शनौ गुरौ च भौमे कदरेखा सूर्यादितेषां स्पष्टान्तररूपास्ति । वकं भौमशरोस्ति, ०।१२ कहं ०।१० दकं १४।३० तस्माद्दहरेखा शनौ १४।० गुरौ १२।४५ भौमे १४।४० वदं शनौ ११।० गुरौ १०।० भौमे ११।३० ।

अथ बुधशुक्रयोः प्रोक्तांतरे यदा पश्चिमोदयो भवति, तदा स्पष्टोर्क-शुक्रोदये २।२४।२० बुधोदये च २।१८।३० मध्यमार्कः शुक्रे २।२४।२४ बुधे २।१६ शुक्र शीघ्रकेन्द्रं १४।० बुधस्य ३२ शुक्रशरः १।० बुधस्य १।४० इदं कवचापमस्ति । तस्मात् कह चापं शुक्रे ०।४५ बुधे १।२० दहं शुक्रे ६।२५ बु० १२।५० वदं शु० ५।० बु० १०।७ एतानि चापानि तत्रै तेषामुन्नतांशा जाताः । इदमेवास्मकमिष्टम् ।

इति सप्तम प्रकरणं समाप्तम्

(ख) १. बहुभिर्वेधैरिदं for (बहुभिर्वेधेः इदं)

२. यत्र for (यत्रेदं)

३. ३३।३३ for (३३।)

४. निष्पत्तिः for (निष्पत्ति)

५. मन्तराप्येक for (मन्तराप्येक)

६. रागेन्यूनानि for (रागेन्यूनानि)

७. कहं for (कह)

८. स्पष्टोर्कः for (स्पष्टोर्क)

९. मध्यमार्कः for (मध्यमार्कः)

१०. ३२।२४ for (३२)

११. इदं for (दहं)

१२. इदमेवास्माकमिष्टं for (इदमेवास्मकमिष्टम्)

अथाष्टम प्रकरणम्

तत्र बुधशुक्रयोस्तोदये यानि साश्चर्याणि वस्तूनि भवन्ति । तानि निरूप्यन्ते । तत्र शुक्रस्य पश्चिमास्तात्पूर्वोदयपर्यन्तं मातृराश्योदौ परमकालो दिन-द्वयतुल्यो भवति । कन्याराश्यादौ षोडशदिनात्मको भवति^३ ।

अथ शुक्रार्थं पूर्वोक्तप्रकारेण क्षेत्रं कार्यं, ह चिन्हं मीनादिः कल्प्यः, शुक्रशर उत्तरः ६।२० प्रकल्प्यः । अयं नीचोच्चवृत्ते नीचस्थाने कल्पितः । तस्मात् तस्मिन् देशे वहदकोणः पश्चिमास्तसमये ७७ पूर्वोदये ३४।३० । प्रथमक्षेत्रे समकोणस्यैक-भुजः ५८।३० । द्वितीये ३४।० द्वितीयभुजः प्रथमक्षेत्रे १३।३०, द्वितीये ४६।३०, दव रेखा ५।० तस्मात् प्रथमक्षेत्रे दहरेखा ५।८, द्वितीये ८।४६, वकंशर ६।२० कहं प्रथम क्षेत्रे १।३० द्वितीये ६।१३ कदशेषं सूर्यग्रहांतरं ३।३८ प्र द्वितीये ०।२४ तस्मात् ग्रहो पश्चिमास्तात्पूर्वोदयपर्यंतं त्रिभि ३ रंशैश्चतुर्दशकलाभि ३।१४ विलोमश्च-लितः । तत्र नीचोच्चवृत्तनीचदिशि शीघ्रचापमस्मिन्प्रमाणे १।१५ ग्रहः स्वशीघ्र-गत्या दिनद्वयेनैतच्चापतुल्यं चलति । पुनः पूर्वोक्तक्षेत्रं ह चिन्ह कन्यादिस्थानं कल्पितं, शुक्रशरो दक्षिणः ६।२० वहदकोणः पश्चिमास्ते ३४।३० पूर्वोदये ७७ ।

अथ समकोणस्य भुजाः निष्पत्तयः शराश्च पूर्वोक्तवत्स्युः । तस्मात् ह्रदं
पश्चिमास्ते ८।४९ पूर्वोदये ५।८ लहं १।३१ दलं १८।२।६।३८ अस्य शीघ्रकेन्द्रं

- (ख) १. शुक्रयोरस्तोदये for (शुक्रयोस्तोदये)
 २. मीनराश्यादौ for (मांतराश्यादौ)
 ३. + अथ बुधे वृश्चिकाक्षौ पश्चिमदिश्वुदयो न भवति +
 ४. ३४।३० for (३४।०) ५. शरः for (शर)
 ६. प्र० for (प्र) ७. त्रिमिरंशौ for (त्रिभि ३रंशौ)
 ८. क्षेत्रे for (क्षेत्र) ९. ६।३।१।३० for (६।३।१।३०)

७।३०।२।३० । तत्र ग्रहः पश्चिमास्तात् पूर्वोदयपर्यंतं अनयोर्योगतुल्यं गमिष्यति ।
तयोर्योगः १० तद्गमनदिनानि १६ ।

अथ बुधार्थमुपरितनक्षेत्रे^३ ह चिन्हं वृश्चिकादिः वा वृषादिः कल्पितः ।
तस्मात्स्वहहकोणः^३ ३४।३० समकोणस्यैकभुजः ३४।० द्वितीयभुजः ४९।३० वद-
चापं १०।० तस्मात् दहं १७।३९ शरः तलचापाभिधानं वृश्चिके ३।० वृषे ३।६
तस्मात् हलवृश्चिके^४ ४।२२ वृषे ४।२७ दलं वृश्चिके २२।१ वृषे २२।१६ उदय समये
ऽस्मिनन्तरै ग्रहोपेक्षितः पुनर्वृश्चिकादौ २०।५८ अस्मादधिकमन्तरं न भवति ।
वृषादौ २२।१३ अस्मादधिकं न भवति ।

इति अष्टमप्रकरणं समाप्तम्

(ख) २. + १० +

२. बहुदकोणः for (स्वहह)

२. लहं for (हल)

१. क्षेत्रे for (क्षेत्रे)

१. ३०।० for (३।०)

अथ नवम प्रकरणम्.

अस्तोदयसमये एतेषां सूर्यादिन्तरमन्त्रं निष्काश्यते । पूर्वोक्तप्रकारेण ज्ञातं वदचापं यदि भवति, राशीनां ह चिह्नमादिः कल्प्यते । तदा बह्वक्रोणः दहचापं वक्रचापं वा लतचापं विदितं भविष्यति । पुनः कहचापं वा हलचापं पुनर्दकचापं दलचापं च विदितं स्यात् । मया तस्मिन् देशे अन्तरचापानि पञ्चग्रहाणां निष्काश्य सारिण्या लिखितानि सन्ति ।

इति नवम प्रकरणं समाप्तम्

(ख) १. मन्त्र for (मन्त्र)

२. सारिण्यां for (सारिण्या)

अथ दशम प्रकरणम्

तत्र सारिणी कोष्टकाः लिख्यन्ते ।

राशि	उ. प्रातः पूर्व श. अं. क.	अस्त संध्यायाः पश्चिम अं. क.
०	२२।३०	११।२८
१	२१।१७	११।२४
२	१।१२	१२।२६
३	१४। ६	१४। २
४	११।३४	१५।३४
५	१०।५३	१८।१६
६	१०।४८	१७। ७
७	१०।५३	१६।१३
८	११।३४	१५।३१
९	७। २	१४। २
१०	१७।५२	१२।२६
११	२१।५७	११।४१

(ख) १. कोष्टकाः for (कोष्टकाः)

राशि	उदयः प्रातः पूर्व०वृ० अं. क.	अस्त संध्यायाः पश्चि० अं. क.
०	२०।१०	१०।१६
१	१६। ६	१०।२६
२	१५।११	११।१०
३	१२।४८	१२।४६
४	१०।३४	१४।३१
५	१०।३०	१६।१२
६	६।१७	१६।३४
७	६।४१	१६।१२
८	१०।४०	१४।३१
९	१२।४६	१२।४८
१०	१५।५१	११।१०
११	१६। ६	१०।२६

राशि	उदयः प्रातः पूर्व अं. क.	अस्त संध्यायाः पश्चिम अं. क.
०	२१।१२	११। ६
१	२०।१८	११।४८
२	१७।२१	१२।३०
३	१४।३३	१४।३३
४	१२।१८	१७।१५
५	११।४६	२०। ५
६	११।३८	२१। ६
७	११।४८	२०।१६
८	१२।३४	१७।३२
९	१४।४५	१४।४५
१०	१७।३५	१२।१५
११	२०।३६	११।४२

राशि	उदय संख्या बु. अं. क.	अस्त संख्यायाः अं. क.	उदय प्रातः अं. क.	अस्त प्रातः अं. क.
०	५११०	४१ ६	३१ ०	१०१२८
१	५१ ८	४११६	६११६	६१४०
२	५१२२	५१ ७	६१५६	७१३६
३	५१३६	५१२३	६१५०	५१५६
४	६११६	१३१ ३	८१ २	५१ ५
५	७१२२	१८१ २	६१३८	४१५४
६	७११३	१७११३	५१४१	४१५४
७	८१३०	१३१४७	५१२८	४१५५
८	७१४६	८१ १	४१३६	५११६
९	६११५	४१ ८	२१४३	६१३५
१०	५१११	३११६	११३०	८१३३
११	५१२२	३११८	०१२४	१०११६

राशि	उदय संख्या अं. क.	अस्त संख्या बु. अं. क.	उदय प्रातः बु. अं. क.	उदय संख्या अं. क.
०	६१५८	६१४३	२३१५८	२३१३८
१	१०१ ४	१०१ ५	२२११५	२२११५
२	१०११८	१११४७	१८१ ०	१६१४४
३	१११२२	१५१३४	१४१ ४	१२१३०
४	१३१४३	१६१५६	१११२५	१०१२६
५	१८१ १	२३१५५	१०१२१	६११६
६	२२१४६	२३१५६	६१५१	१०१ ०
७	२५१ १	२२१ १	६१५१	१०१ ६
८	१८१११	१७१२५	६१२५	११११६
९	१३१५४	१२११०	६१३६	१४१ ५
१०	११११०	६१ ७	१२१२६	१७१५०
११	१०१११	६१४३	१६११५	२११४६

ख

राशि	उदयः प्रातः पूर्वे	श	अस्तः संध्यया पश्चिमे

०	१३।३०		११।२८
१	२१।१७		११।४४
२	१७।१२		१२।२६
३	१४। ६		१४। २
४	११।३५		१५।३४
५	१०।५३		१८।१६
६	१०।४८		१७। ७
७	१०।५३		१६।१३
८	११।३४		१५।३१
९	७। २		१४। २
१०	१७।५२		१२।२६
११	२१।५७		११।४१

वृ

०	१०।१०		१०।१६
१	१६। ६		१०।२६
२	१५।११		११।१०
३	१२।४८		१२।४६
४	१०।३४		१४।३१
५	१०।३०		१६।१२
६	६।१७		१६।३४
७	६।४१		१६।१२
८	१०।४०		१४।३४
९	१२।४६		१२।४८
१०	१५।५१		११।१०
११	१६। ६		१०।२६

ख

राशि	उदयः प्रातः मं	अस्तः संध्यायां
०	२१।१२	११। ६
१	२०।१८	११।४८
२	१७।२१	२२।३०
३	१४।३३	१४।३३
४	१२।१८	१७।१५
५	११।४६	२०। ५
६	११।३८	११। ६
७	११।४८	२०।१६
८	१२।३४	१७।३२
९	१४।४५	१४।४५
१०	१७।३५	१२।६५
११	१०।२६	११।४२
	उदयः संध्यायां	शु. अस्तः संध्यायां
०	५।१०	४। ६
१	५। ८	४।१६
२	५।१२	५। ७
३	५।३६	५।२३
४	६।१६	१३। ३
५	७।२२	१८। २
६	७।१३	१७।१३
७	८।३०	१३।४७
८	७।४६	८। १
९	६।१५	४। ८
१०	५।११	३।१६
११	५।२२	३।१८

ख

	उदयः प्रातः	अस्तः सन्ध्या
	अं. क.	अं. क.
०	३। ०	१०।२८
१	६।१६	९।४०
२	९।५६	७।३६
३	९।५०	५।५६
४	८। २	५। ५
५	६।३८	४।५४
६	५।४१	४।५४
७	५।२८	४।५५
८	४।३६	५।१६
९	२।४३	६।३५
१०	१।३०	८।३३
११	०।२४	१०।१६

राशि	उदयः संध्या अं. क. बु०	अस्तः संध्या अं. क.
०	९।५८	९।४३
१	१०। ४	१०। ५
२	१०।१८	११।४७
३	१२।२२	१५।३४
४	१३।४३	१९।५६
५	१८। १	२३।५५
६	२२।४६	२३।५६
७	२५। १	२२। १
८	१८।११	१७।२५
९	१३।५४	१२।१०
१०	११।१०	९। ७
११	१०।११	९।४३

ख

	अं. क.	बु०	अं. क.
०	२११५८		२११३८
१	२२११५		२२११५
२	१८१०		१६१४४
३	१४१४		१२१३०
४	१११२५		१०१२६
५	१०१२१		९११६
६	९१५१		१०१०
७	९१५४		१०१६
८	९१२५		११११६
९	९१३६		१४१५
१०	१२१२६		१७१५०
११	१९११५		२११४६

इति दशम प्रकरणं समाप्तम्

—:०:—

सम्राट् सिद्धान्ते

यंत्राध्यायः

निम्नलिखित

आपका

सम्राट् सिद्धान्ते

यंत्राध्यायः

श्री महागणपतये नमः । श्री सरस्वत्यै नमः ।
गजाननं गणाधिपं सुरासुरार्चितं सदा ।
समस्तभक्तकामदं शिवासुतं सुखप्रदं ॥
वित्तं^२डचंडयोगिनीसमाजमध्यवर्त्तिनं ।
प्रशस्तभूतिभूषितं नमामि विघ्नवारणम् ॥१॥
लक्ष्मीनृसिंहचरणांबुरुहं सुरेशवंद्यं समस्तजनसेवितरेणुगन्धं ।
वादेवतां निखिलमोहतमोपहंत्रीं वन्दे गुरुं गणितशास्त्रविशारदं च ॥२॥
श्री गोविदं समाहूयादिविबुधान्वृन्दाटवीनिर्गंतान्,
यस्तत्रैव निराकुलं शुचिमनोभावः स्वशक्त्यानयत् ।
म्लेच्छान्मानसमुन्नतान्स्वतरसा निर्जित्य भूमण्डले,
जीयात्^४ जयसिंहदेवनृपतिः श्रीराजराजेश्वरः ॥३॥
करं जनाद्ददनं नाम दूरीकृत्य स्वतेजसा ।
आजते दुःसहोऽरीणां यथा ग्रंथो दिवाकरः ॥४॥
राजाधिराजो जयसिंहदेवो यो मत्स्यदेशाधिपतिश्च सम्राट् ।
श्रीरामपादांबुजसक्तचित्तो यज्वा सदा दानरतः सुशीलः ॥५॥
गोलादियन्त्रेषु नवीनयुक्तिप्रचारदक्षो गणितागमज्ञः ।
सत्यप्रियः सत्यरतः कृपालुस्तिग्मप्रतापो जयति क्षमायां ॥६॥

(घ) ५. गणितामज्ञः for (गणितागमज्ञः)

(ङ) १. श्रीमन्महागणपतये for (श्रीमहागणपतये)

२. वितन्द्र for (वितण्ड)

३. समाहूयादि for (समाहूयादि)

४. + श्री +

येनेष्टं वाजपेयाद्यं मंहादानादिषोडश ।
 दत्तानि द्विजवर्येभ्यो गोग्रामद्विपवाजिनः ॥७॥
 स धर्मपालो गणितप्रवीणान् ज्योतिर्विदो गोलविचारदक्षान् ।
 कारुस्तथाहूय च कारवेधं गोलादियन्त्रैश्च सदां च भानां ॥८॥
 तेन श्रीजयसिंहेन प्रार्थितः शास्त्रसंविदा ।
 करोति श्रीजगन्नाथः सम्राट्सिद्धान्तमुत्तमं ॥९॥

अथ वेधोपयोगिनि यन्त्राणि प्रोच्यतेऽधुना—

नाडीयन्त्रं गोलयन्त्रं दिगंशाख्यं तथैव च ।
 दक्षिणोदक्भित्तिसंज्ञं वृत्तषष्ठांशकं तथा ॥१०॥
 यन्त्रसम्राडिति ख्यातं यन्त्राणामुत्तमोत्तमं ।
 जयप्रकाशं तद्वच्च सर्वयन्त्रशिखामणिः ॥११॥

अथ नाडीवल्लयस्वरूपमुच्यते—

अभीष्टदेशे काष्ठमयं पलभाक्षेत्रद्वयं विधायाम्भीष्टसमान्तरेण पूर्वापररेखायां कर्मकारहस्तमितां पीठिकां कृत्वा तदुपर्युभयतः पलभाक्षेत्रद्वयं स्थापयेत् । तत्कर्ण-समानभूमिकायां यथा तत्पालिगत दृष्ट्वा वेधसीकर्यं स्यात्तथा वृत्तं कार्यं, तन्नाडी-वल्लयं भवति । तत्केन्द्रमवश्यं ध्रुवाभिमुखं भवति । पुनः पलभाद्वयं दूरीकृत्य सुधया श्लक्ष्णं विधाय भांशांकितं षष्टिषट्वांकितं च कार्यं । यथाभागचतुष्टयं समं भवति तथा पूर्वापरसूत्रांकितमूर्ध्वाधरसूत्रांकितं च कार्यं । तत्केन्द्रे सूत्रं निधाय केनचिदाधारेण ध्रुवाभिमुखं स्थिरं कृत्वा ततस्तत्पालिगतयद्विक्रिया सूत्रगतदृष्ट्वा

- (घ) ३. प्रोच्यते for (प्रोच्यते) (ङ) ४. दृष्ट्या for (दृष्ट्वा)
 ५. षट्यंकितं for (षट्वांकितं) (ङ)
 ६. मधराधर for (मूर्ध्वाधर) ७. पदिकया for (यद्विक्रिया) (ङ)
 ८. दृष्ट्या for (दृष्ट्वा)

- (ङ) १. मंहादानानि for (मंहादानादि) २. वेद for (वेधं)
 ६. 'सूत्रांकितमूर्ध्वाधर' लुप्त

ग्रहर्क्षादिकं वेध्यं । ऊर्ध्वस्थानाद्वेधस्थानान्तं नतकालो ज्ञेयः । इति नाडी वलय-
यन्त्रं । अस्मिन्नुत्तरगोलस्थानां ग्रहर्क्षाणां वेधो भवति । दक्षिणगोलस्थानो न
भवति तेनेदं नादृतं ।

अथ गोलयन्त्रमुच्यते—

धातुमयं चतुरंगुलपिण्डयुतं कर्मकारहस्तचतुष्टयमितव्या^१ वृत्तद्वयं भांशां-
कितं कृत्वा भाद्रीशान्तरे योजनीयं । यथा समकोणचतुष्टयं भवति तयोर्मध्ये
एकं क्रान्तिवृत्तमपरमायनवृत्तं कल्पनीयं । आयनवृत्ते^२ कदम्बस्थानद्वये वृत्तोभय-
तोर्तर्बहिश्च निःसृतं कीलद्वयं मूषायां वातदुत्पत्ती तत्संलग्नमेव कार्यं । पुनस्त-
स्मिन्नेवायनवृत्ते ध्रुवस्थाने कीलद्वयं तथा संयोज्यं यथा वृत्तात् किञ्चिद्वह्निर्गतं
भवति । पुनः कदम्बद्वयकीले बहिर्निःसृते एकं वृत्तं कदम्बसंज्ञमायनवृत्तान्तर्गतं
द्वितीयमायनवृत्ताद्वह्निर्गतं प्रोक्तं कार्यं । यथा तत्कदम्बवृत्तद्वयमायनवृत्तेन क्रान्ति-
वृत्तेन च लग्नं सदकुण्डितं भ्रमति । तथा कार्यं । यद्यप्युपरितनकदम्बवृत्तं^३
ध्रुवकीले कुण्डितं भवे^४ तथापि कार्यसिद्धिर्भवेत् । न कोपि दोषो यतस्तत्स्थं तु भ्रमि-
ष्यत्येव पुनरेकं वृत्तं^५ याम्योत्तरसंज्ञं मायनवृत्तात्किञ्चिदधिकं ध्रुवकीलयोः प्रोक्तं
स्थिरं याम्योत्तरदिक्स्थं षट्भान्तरितकीलद्वययुतं स्तम्भद्वयाधारेण दृढं कार्यं । यथा
तदन्तर्गतानि वृत्तानि भ्रममाणानि भवन्ति तथा कार्यं । पुनरन्तर्गतकदम्बवृत्तो-
दरगतमन्यद्वृत्तं कीलकरहितं तदुदरगतमेव भ्रममाणं कार्यं । एतद्वृत्तं^६ शरार्थ-
मुपयुक्तमस्ति ।

अथ लघुवृत्तैकपार्श्वे षड्राश्यन्तरितं भुजद्वयमेव व्यासगतं निष्ठात्वा दृढं
स्थापयेत् । यतस्तद्विद्वद्वयगतदृष्ट्वा^७ ग्रहर्क्षादिवेधो भवति । एवं षड्भिर्भृत्^८ त्रिदं
गोलयन्त्रं सिद्धयति । इदमेव यवनभाषयार्जातुल्लहलकमित्युच्यते । सर्वेषु वृत्तेषु

(घ) ३. भवेत्तथापि for (भवे तथापि)

५. दृष्ट्या for (दृष्ट्वा) (ङ)

६. भाषायां for (भाषयार्)

(ङ) १. गोलस्थानां for (गोलस्थानो)

२. आयनि for (आयन)

४. भवेदिति for (भवेत्)

७. जातुलहलक for (जातुल्लहलक)

यथासम्भवमंशा कलाश्चाङ्घ्याः । अथवा कदम्बवृत्तद्वयमायनवृत्तांतर्गतमेव कार्यं । यथैतद्वृत्तद्वयभ्रमणे ध्रुवकीलजल्पांतरायो न स्यात् । अयं प्रकारः साधीयान् ।

अथ वेध प्रकारः —

यदा रविचन्द्रौ दृश्यौ भवतस्तदा क्रान्तिवृत्तं कदम्बवृत्तं च तथा भ्रामणीयं यथा त छाया तदन्तर्गता स्यात् । पत्रवृत्तद्वयसंपातो रविसम्मुखस्तत्र स्पष्टो रविज्ञेयः ।

अथ तस्मिन्नेव काले तर्गतकदम्बवृत्तं तदन्तर्गतवेधवल्यं च तथा भ्रामणीयं यथा तदभ्युज्ज्वल्यरंघ्रेण चन्द्रदर्शनं स्यात् । एवमन्तर्गतकदम्बवृत्तस्य क्रान्तिवृत्तस्य च चन्द्रसन्मुखदिशि यत्र संपातस्तत्र स्पष्टश्चन्द्रो ज्ञेयः । क्रान्तिवृत्ताद्यावद्भिरंशैर्वेधस्थानं तावान् शरो ज्ञेयः । एवं चन्द्रं स्थिरं कृत्वा रात्रौ नक्षत्रादिकं वेध्यं । इति गोलयन्त्रं । एतस्मिन्यन्त्रेऽतिभारेण नामनोन्नामनं भवति, तेन वेधेन्तरं पतति, तेनेदमप्यनादृतं ।

अथ दिगंशज्ञानाय दिगंशयन्त्रमुच्यते—

तन्निर्माणप्रकारो यथा । जलवत्समीकृतायां भूमौ दिक्साधनं कृत्वा वृत्तमिष्टव्यासाद्धनं कार्यं । तस्य क्षितिजमिति संज्ञा, एवमत्र क्षितिजत्रयं कार्यं । तत्र प्रथमवृत्तं इष्टोच्चप्रमाणं पूर्णगर्भं कार्यं । द्वितीयवृत्तोपरि वर्तुला चक्राकारा प्रथमोच्छायप्रमाणा भित्तिः कार्या । तृतीयवृत्तोपरि द्विगुणोच्छायतुल्या वर्तुला पालिः कार्या । क्षितिजत्रयेऽपि पूर्वापरा याम्योत्तरा च रेखा कार्या । तदुपरि भांशाश्चक्रकलाश्चाङ्घ्याः । तृतीयवृत्ते चतुःसूत्री पूर्वोक्तवत् दृढा कार्या । प्रथमवृत्ते केन्द्रस्थाने एकं सूत्राग्रं दृढं संलग्नं कार्यं । द्वितीयसूत्राग्रं पाषाणेन बध्वा तृतीयवृत्तपाली स्थाप्यं, तस्य दृढमण्डल सूत्रमिति संज्ञाऽस्ति ।

(घ) १. मंशाः for (मंशा) (ङ)

२. 'कदम्बवृत्तं च' लुप्त

३. ज्ञानार्थं for (ज्ञानाय)

(ङ) ४. यमोल्लाप for (छाय)

५. प्रमाणानितिकार्या for (प्रमाणाभित्तिः)

अथ वेध प्रकारः—

इष्टग्रहस्य नक्षत्रस्य वा विवकेन्द्रं द्वितीयमंडलगतदृष्ट्या चतुःसूत्रोकेन्द्र-
मार्गेण दृङ्मण्डलसूत्रे यथा भवति । तथा दृङ्मण्डलसूत्रं तृतीयपाली प्रचालनीयं ।
एवं कृते सति पूर्वापररेखा सूत्रचिन्हात् दृङ्मण्डलसूत्रपर्यंतं क्षितिजे दिगंशा भवन्ति ।

अत्रोपपत्तिः—

इदं दृङ्मण्डलसूत्रं दिग्वृत्तचतुर्थांशस्य पूर्णंज्यारूपं भवति । पुनस्तस्मिन्
ग्रहविवचतुःसूत्रसंपातो एककाल एव भवतस्तदा तत्सूत्रमवश्यं दिगंशेषु लगतीत्यु-
पपन्नं ।

इति दिगंशयंत्रं ।

अनेन यंत्रेण यंत्रसम्राजा च चंद्रध्रुवक ज्ञानं च भवति । तद्यथा ।
यदा चंद्रः याम्योत्तरवृत्तासन्नो भवति स कालोनुमानेन ज्ञेयः । तस्मिन्
काले गणितागतश्चन्द्रः स्पष्टः कार्यः । तं वित्रिभलग्नं कल्पयित्वा तस्माल्लग्नं
साध्यं । लग्नादनुमानकालीनस्पष्टसूर्याच्चेष्टकालः साध्यः । तस्मिन् काले चन्द्र-
सूर्यो स्पष्टौ कार्यौ । पुनश्चंद्रं वित्रिभलग्नं कल्पयित्वा तस्माल्लग्नमिष्टकालश्च
साध्यः । एवमसकृदिष्टकालः साध्यस्तस्मिन् काले यश्चन्द्रो गणितागत आयाति
स वित्रिभलग्नतुल्यश्चन्द्रो भवति । तस्मिन् समये लग्नाग्रांशतुल्याश्चन्द्रस्य दिगंश-
कोर्धंशा भवन्ति । आयनदृक्कर्मसंस्कृतचंद्रस्य विषुवांशानां तत्कालीनदशमस्य
चोत्तरं नतकालो भवति, दिगंशकोटिज्यातस्त्रिप्रश्नोत्तरीत्या वित्रिभस्य नतांशाः
साध्याः । ते याम्योत्तरत्वेन याम्योदक् संज्ञा भवन्ति । ते शरसंस्कृताश्चन्द्रबिंबनतांशा

(घ) १-२. 'दृङ्मण्डल—चिन्हात्' तक लुप्त

वि०—यहां मार्जिन में निम्नांकित उपलब्ध है :—

'तृतीय पाली प्रचालनीयं । एवं कृते सति पूर्वापररेखा सूत्रचिन्हात् दृङ्मण्डलसूत्र ६७'

(ङ) ३. यत्रोपपत्तिः for (अत्रोपपत्तिः)

४. एकवचन for (एव भवत)

५. कोट्यंशा for (कोर्धंशा)

६. चांतरं for (चोत्तरं)

७. याम्योत्तरत्वेन for (याम्योत्तरत्वेन)

८. (संस्कृतास for (संस्कृता)

भवन्ति । पुनः स्थिरीकृतेष्टकाले नाडीवलये चन्द्रस्य वेधं कृत्वा नतकालो ज्ञेयः । स नतकालो गणितागतनतकालेन तुल्यश्चेत्तदा चंद्रः शुद्धो ज्ञेयः । पूर्वकपाले वेधितनतकाल अधिकश्चेत्तदा चन्द्रध्रुवक अधिक अपेक्षितः । न्यूनश्चेन्न्यून अपेक्षितः पश्चिमकपाले एतद्विपरीतं ज्ञेयं । तत्र नतकाले पलमितोतरेण चंद्रे षट् कला-प्रमितमंतरं पतति इति सुमतिना ज्ञेयं । एवं वित्रिभकालीनं चन्द्रं कृत्वा तस्य दिगंशाः साध्याः । यदा वेधेन तावन्तो दिगंशा आयाति तदा चन्द्रो वित्रिभे आगत इति ज्ञेयं । तस्मिन् समये चन्द्रस्य यः नतकालो भवति । स तत्कालदशमलग्नघटीषु योज्यः, यदि वित्रिभं दशमाधिकं भवति, यदि न्यूनं तदा शोध्यः । शेषाल्लंकोदयैर्लग्नं साध्यं, स आयनदृक्कर्मसंस्कृतश्चंद्रो भवति । पुनस्तत्समये गणितेन यः शर आयाति स दृग्लंबनसंस्कृतः कार्यः । तत्तुल्याक्षांशपत्रादायनदृक्कर्म संस्कृतचन्द्राक्रांतिवृत्तस्थो ध्रुवकः साध्यः—स यथा । आयनदृक्कर्मसंस्कृतग्रहस्य विपुवांशाः साध्याः । शर उत्तरश्चेन्नवतिस्तेषु शोध्या, दक्षिणश्चेद्योज्या । शेषांशेभ्यः शरतुल्याक्षांशपत्रादुदयाः साध्याः । शर उत्तरश्चेदेषु नवतिर्योज्या, दक्षिणश्चेच्छोध्या, शेषं क्रातिवृत्तस्थो ध्रुवो भवति ।

अथ दक्षिणोदकभित्तिसंज्ञं यंत्रमुच्यते—

समकोणसमचतुर्भुजां भित्तिं दक्षिणोदकस्थां विधाय । दक्षिणदिक्स्थोर्ध्वकोणे केन्द्रं कृत्वा भित्तिप्रमाणव्यासाद्धर्तनं वृत्ततुल्यांशप्रमाणक्षेत्रं कार्यं । तत्र नवत्यंशाः कार्य्याः यथासंभवं कलाश्चांक्याः । केन्द्रेऽभीष्टं लोहशंकुं निधाय मध्यान्हे रवेश्छाया वेध्या । अथः सूत्रवृत्तसंपातचिन्हात् छायाग्रपर्यंतं नतांशा बोध्याः । एवं

(घ) ३. पलमितांतरेण for (पलमितोतरेण) (ङ)

५. 'लग्न' लुप्त (ङ)

७. त्क्रान्ति for (क्रान्ति)

१०. विसर्ग लुप्त (ङ)

(ङ) १. एतद्विपरितं for (एतद्विपरीतं)

२. नतकाकाले for (नतकाले)

४. कालिकं for (कालीनं)

६. यंत्रादायन for (पत्रादायन)

८. आयनयद्दृक्कर्म for (आयनदृक्कर्म)

९. यंत्रा for (पत्रा)

प्रत्यहं वेधेन परमाधिकता परमाल्पता च नतांशा नो ज्ञेया । दक्षिणस्थपरमा-
धिकपरमाल्पनतांशांतराद्धं परमक्रान्तिर्भवति, इदं परक्रात्यधिकाक्षदेशे भवति ।
यत्र चोत्तरा नतांशाः परमात्मा भवन्ति, तत्र वृत्तं किञ्चिद्दक्षिणतोधिकं कार्यं । तत्र
परमाधिकपरमाल्पनतांशयोगाद्धं परमक्रान्तिर्भवति । अक्षांशाधिकक्रान्तिदेशे परम-
क्रान्तिः परमाल्पनतांशहीना अक्षांशा भवन्ति । क्रान्त्यधिकाक्षदेशे तु परक्रान्तिः परम-
न्यूननतांशैर्युता अक्षांशा भवन्ति । अनेन यंत्रेण इन्द्रप्रस्थेऽक्षांशाः २८।३६ ज्ञाताः ।
परमक्रान्तिश्च २३।२८ यवन देशे अवरखसाऽऽदिभिर्यवनाचार्यैर्वेधेनोपलब्धा क्रान्तिः
२३।५१।१६ पुनर्यूनानदेशे षट्त्रिंशदक्षांशयुते वत्सलमृजूपेन वेधेन प्राप्ता क्रान्तिः
२३।५१।१५ पुनः समरकन्दनगरेऽक्षांशैः ३६।३७ युते उलूकवेगेन वेधेनोपलब्धा
क्रान्तिः २३।३०।१७ अस्माभिः शालिवाहनशके १६।५१ इन्द्रप्रस्थेऽनेन यंत्रेण वेधेन
प्राप्ता क्रान्तिः २३।२८ एवं वेधेन क्रान्तिं ज्ञात्वा तयानुपातेन स्पष्टो रविः कार्यः ।
स यथा । परमक्रान्तिज्यया २३।५३।३४।३२ त्रिज्या ६० लभ्यते तदेष्टया क्रान्ति-
ज्यया किमिति लब्धफलस्य चापं उत्तरक्रान्तावुपचीयमानायां रविर्भवति । अप-
चीयमानायां च भाद्धांशशुद्धं रविर्भवति । याम्यक्रान्तावुपचीयमानायां भाद्धांश-
युतं रविर्भवति । अपचीयमानायां भांशशुद्धं रविर्भवति । अयं रविः सायनो भव-
ति । ते चायनांशाः एकपंचाशदधिकषोडशशते १६।५१ शालिवाहन शके सप्तत्रिं-
शत्कलाधिकैकोनविंशदंशाः १६।३७ निश्चिताः । पुनरयनांशानां गतिः सप्तति ७०

(घ) १. नतांशानां for (नतांशानो) (ङ) २. परमाल्पा for (परमात्मा) (ङ)
३. 'परक्रान्तिः परमन्यून' लुप्त

(ङ) ४. 'न्यून' लुप्त ५. ज्ञानानदेशे for (यूनानदेशे)
६. वित्सलमृजूपेन for (वत्सलमृजूपेन) ७. विसर्गं लुप्त
८. २३।५१।११ for (२३।५१।१५) ९. कंदर for (कंद)
१०. उलूक for (उलूक) ११. युक्तं for (युतं)
१२. अपक्षीयमानायां for (अपचीयमानायां)
१३. विंशा for (विंशदंशाः)

वर्षेरेकोशो निश्चितोऽस्ति । प्रतिवार्षिकी गतिश्च विकलादिः विकलाः ५१ प्रति-
विकलाः २७ त्रिकला ५० इत्ययनांशगतिः ।

अथेष्ट कालेऽयनांशानयनम्—

गजाश्वनेत्रे २७८ रहिताः शकाब्दाः खसप्तभक्ता अयनांशकाः स्युः ।

प्रत्यब्दजातायनजागतिरक्तरूपाक्षतुल्या विकलाः प्रदिष्टाः ॥१॥

इति दक्षिणोदक् भित्तियंत्रं ।

अथ वृत्तषष्ठांशसंज्ञं यंत्रमुच्यते—

जलसमीकृतायां भूमौ दिक् साधनं कृत्वा याम्योत्तरा भित्तिः पूर्ववत्समकोण-
समचतुर्भुजा कार्या । तस्यां दक्षिणतः किञ्चित्प्रदेशं सक्त्वोर्ध्वाधरा रेखा कार्या । एव-
मूर्ध्वपालौ याम्योत्तरा तत्समा रेखा कार्या । तद्योगे केंद्रं कृत्वा किञ्चिदधिक चतुर्थी-
शमितं वृत्तं कार्यं । तद्वृत्तसंलग्नं चतुरंगुलपुष्टं वृत्तं चूर्णोष्टिकादिना कार्यं । तत्सल-
क्षणं कृत्वा तत्रोशाः यथासंभवं कलाश्चांक्याः । पुनस्तद्वृत्तिसमासमानांतरा
हस्तद्वयांतरेणान्या भित्तिः पूर्वतः कार्या । तत्रापि वृत्ते तथैव विधेयं । उत्तरतःद्वारं
स्थापयित्वा सर्वं भित्तियंतरं मुद्रितं कार्यं । एवं दक्षिणतोपि भित्तियंतरं मुद्रिते कार्यं ।
एवमुपरितनप्रदेशोपि पट्टिकादिना मुद्रितः कार्यः । भित्तिद्वयस्य दक्षिणकोणद्वयं
ऊर्ध्वाधररेखातः कर्णाकारं छित्वा पट्टिकया पिहितं कार्यं । छिन्नोभयकोणगत-
याम्योत्तररेखायां ऊर्ध्वाधररेखासमीपे सूक्ष्मं सुषिरं कार्यं । यथा तद्गता रवि-
प्रभा मध्याह्ने वृत्ते पतति तथा कार्यं । अनेन प्रकारेण यंत्रं कृत्वा तदंतर्गत्वा कपाटं
दत्त्वा मध्याह्ने सुषिरगतां रविप्रभां प्रत्यहं विलोक्य क्रांत्यक्षयोनिश्चयः कार्यः ।

(घ) १. सक्त्वोर्ध्वा for (सक्त्वोर्ध्वा) (ङ) २. कार्यं for (कार्ये)

४. तत्रांशाः for (तत्रोशाः) (ङ) ५. वृत्तं for (वृत्ते)

७. मुद्रितं for (मुद्रिते)

(ङ) ३. रंगल for (रंगुल)

६. 'तोपिभि'..... । ए' लुप्त

८-९. 'वमुपरितन—कोण' लुप्त

१०. सूक्ष्मं for (सूक्ष्म)

११. + वृत्ते +

शेषं भित्तिग्रन्थवद् ज्ञेयं । इदं ग्रन्थं यथा यथा महद् भवति तथा वेधः सूक्ष्मतरो भवति, इति वृजपण्टाशयग्रन्थम् । इदमेव यवनैः शुद्धशुक्लकरीत्युच्यते ।

अथ ग्रन्थसम्राडाख्यं यन्त्रमुच्यते—

जलसमीकृतायां भूमौ दिक्साधनं कृत्वा याम्योत्तरा रेखा कार्या । तस्यां भित्तिर्जात्यक्षेत्रसदृशी उदग् ध्रुवाभिमुखी यथा ध्रुवसूत्रं तदिभत्ती पतति तथा कार्या । कर्णाकारभित्त्यद्ध^२ पूर्वपश्चिमान्यतरपाली केन्द्रं कृत्वा पूर्वापरोद्ध^३ चन्द्र-लेखा सदृश अंतरावरणरहितो वृत्तचतुर्थांशश्चूर्णोष्णिकादिभिः कार्यः, एवमपरपालि-तोपि तादृश एव वृत्तचतुर्थांशः कार्यः । इदमद्ध^४ वृत्तं चतुरंगुलपिण्डयुतं हस्तमित-परिणाहं कृत्वा तत्पालिः पाषाणचूर्णादिना श्लक्षणा दृढा कार्या । अस्यां पञ्चदश षटिका यथासंभवं पलानि चांक्यानि, भित्ती ध्रुवाभिमुखः सोपानमार्गः कार्यः । इदमपि नाडीवलयमित्युच्यते । अत्युभयपाली केन्द्राद्यामोत्तरतस्त्रिज्याविभागतुल्याः षष्टिभागा अंक्याः । पुनर्वेधार्थं वृत्तपालिशकलसदृशी पट्टिका वृत्तपालिसंलग्ना यथा भवति तथा कार्या । तस्यां निष्ठात्वा मध्यदीर्घसुषिरयुतद्वयं गुला लोहपट्टी दृढा कार्या । इयं वेधपट्टी भवति ।

अथ वेध प्रकारः—

पट्टिकां वृत्तपाली निधाय लोहपट्टीसुषिरगतदृष्ट्या भित्तिपालीसंलग्नया च ग्रहक्षीदिकं वेधयेत् । तदान्येन सोपानमार्गेणारुह्य भित्ती पट्टिकादि निधाय चिन्हं कार्यं । तच्चिन्हकेन्द्रचिह्नांतरेंशादिकं ग्राह्यं । तस्य छाया सारण्यां चापमंशादि-कं ग्राह्यं, सा वेधितग्रहक्षीणो क्रांतिर्भवति । भित्तिमूलाद्वेधस्थानपर्यंतं नत-कालो ज्ञेयः ।

(घ) १. वृत्त for (वृज) (ङ)

२. भित्तिः जात्य (for भित्तिर्जात्य) (ङ)

४. अत्र for (अ-) (ङ)

५. भित्त्युभय for (त्युभय) (ङ)

७. ग्रहक्षीणां for (ग्रहक्षीणो) (ङ)

(ङ) ३. युक्तं for (युतं)

६. निष्ठाता for (निष्ठात्वा)

क्रांतिर्दक्षिणा चेन्नवतिः शोध्यते, तद्देशीय अस्तलग्नोदयो भवति । अस्माल्लग्नं साधयित्वा सत्रिभं कार्यं, स वेधितनक्षत्रस्य ध्रुवको भवति । उत्तरक्रान्ती नवतिर्योज्यते दक्षिणक्रान्ती शोध्यते ।

तत्रोपपत्तिः—

निरक्षादुत्तराक्षदेशे क्षितिजमुत्तरगोले उन्मण्डलादधो भवति । दक्षिणगोले उपरि भवति । दक्षिणाक्षदेशे एतस्माद्विपरीतं भवति । उत्तराक्षदेशे ये मेघादिद्वादशराश्युदयास्ते दक्षिणाक्षदेशे तुलादिद्वादश राश्युदया भवन्ति ।

अथ विषुवांशस्पष्टक्रान्त्योज्जनि शरानयनं विषुवांशान् त्रिशद्विभज्य राश्यादिकं कार्यं । तस्य कल्पितस्पष्ट इतिसंज्ञा कल्प्या । पुनरस्यान्यक्रान्तिर्ग्राह्या । पुनरस्या स्पष्टक्रान्तेश्चैकदिश्यन्तरं भिन्नदिशि योग एवं स्पष्टक्रान्त्यन्यक्रांति-संस्कारो भवति । पुनः संस्कारज्या सत्रिभं कल्पितस्पष्टद्युज्या गुणा त्रिज्या भक्ता शरज्या भवति । अस्याश्चापं शरो भवति ।

अथ शरदिक्ज्ञानं—

यत्र संस्कारयोगस्तत्र स्पष्टदिगेव शरदिग्भवति । यत्र चांतरं तत्र स्पष्टक्रान्तिः सौम्यान्यक्रान्तेश्चाधिका चेत् । अथवान्यक्रान्तिर्दक्षिणस्पष्टक्रान्त्यधिका चेत्तदा शर उत्तरः । यदि च दक्षिणस्पष्टक्रान्तिरन्यक्रान्तेरधिका । अथवान्यक्रान्तिरुत्तरा स्पष्टक्रान्तेरधिका तदा शरो दक्षिणः । एवं शरदिक् ज्ञानं भवति ।

अस्योपपत्तिः—

तत्राग्रे वक्ष्यमाणमेव क्षेत्रं कार्यं । तत्र नाडीवल्यं क्रान्तिवृत्तं । क्रान्तिवृत्तं नाडीवल्यं । ध्रुववृत्तं शरवृत्तं, शरवृत्तं ध्रुववृत्तं, स्पष्टक्रान्तिः शरः, शरः स्पष्ट-

(घ) ६. दक्षिणा for (दक्षिण)

(ङ) १-२. 'क्रान्ति—नक्षत्र' लुप्त

३-४. 'स्य—भवति' लुप्त

५. निरक्षात्तुत्तराक्ष for (निरक्षादुत्तराक्ष)

६-७ 'पुनर—ग्राह्या' लुप्त

८. + यत्र चांतरं तत्र +

१०. क्रान्ते for (क्रान्ति)

क्रान्तिः । एतानि परिकल्प्य अत्र विषुवांशस्पष्टक्रान्तिभ्यां शरसाधने वक्ष्यमाणो-
पपत्तिरूहनीयेत्पलां ।

इति यंत्रसंभ्राडाख्यं यंत्रं ।

अथ जयप्रकाशयंत्रमुच्यते—

तत्रादौ जलसमीकृतायां भूमावभीष्टकंकटेन वृत्तं कार्यं । तत्र दिक्साधनं
कृत्वा पूर्वपरा याम्योत्तरा च रेखा कार्येति । तद्वृत्तं कपालोदरवद्वृत्तुलं गोलाद्ध-
मितं खननीयं एकं वृत्ताद्धप्रमाणं धातुमयं दारुमयं वा बलयाद्धं कार्यं । तत्खानित-
गत्तं भ्रामणीयं । यदि सर्वत्र संलग्नं सद्भ्रमति तदा तद्यंत्रं शुद्धं जातमिति ज्ञेयं ।
अथवा धातुमयं दारुमयं वा कपालवद्वृत्तुलं गोलाद्धमितं यंत्रं कार्यं । तद्यंत्रं
(वृत्तं) पूर्वपरयाम्योत्तररेखाभ्यामंकनीयं । रेखाद्वयसंपाते । खस्वस्तिकं (यंत्र-
केन्द्रं कल्पनीयं) भवति । तत्र यंत्रपालिः क्षितिजं भवति । क्षितिजे भांशाश्चक्रकला-
श्चांक्याः । याम्योत्तररेखायां केन्द्रादुभयत्र नवति १० अंशास्तत्कलाश्चांक्याः ।
तत्र इष्टशंकुः स्थाप्यः, शंकुमस्तकपर्यंतं यंत्रमध्ये जलं देयं, तज्जलं यंत्रमध्ये परितः
यत्रलग्नं तत्प्रमाणकं यंत्रं छित्त्वा स्थापनीयं, तत्प्रमाणकं अभीष्टयंत्रं भवति ।

अथ याम्यदिशि क्षितिजयाम्योत्तररेखासंपातादधः अक्षांशांतरे याम्योत्तर-
रेखायां चिन्हं कार्यं । तदक्षिणध्रुवचिन्हं भवति । एवमुत्तरदिशि क्षितिजयाम्योद-
ग्रेखा संपातादूर्ध्वं अक्षांशांतरे उत्तरध्रुवचिन्हं (ज्ञेयम्) भवति । ध्रुवद्वयचिन्हं केन्द्रं
कृत्वा परमक्रान्तिमितव्यासाद्धं वृत्तं कार्यं । तत्कदंबभ्रमवृत्तं भवति । कदंब-
भ्रमवृत्तद्वये याम्योत्तररेखा संपातात् दक्षिणवृत्तेऽधः संपातात् सौम्यवृत्ते ऊर्ध्व-

(घ) १. रूहनीयेत्पलां for (रूहनीयेत्पलां) २. कार्या for (कार्येति)

३. खनित for (खानित) (ङ)

५. तद्वृत्तं for (तद्यंत्रं वृत्तं) (ङ) ६. '(यंत्रकेन्द्रं कल्पनीयं)' लुप्त (ङ)

७-८. 'याम्योत्तर—चांक्याः' लुप्त (ङ) ९-१० 'तत्र इष्टशंकुः—यंत्रं भवति' लुप्त (ङ)

१. '(ज्ञेयं)' लुप्त (ङ)

(ङ) ४. यथा वा for (अथवा)

संपातात् सव्यक्रमेण भांशाश्चक्रकलाश्चांक्याः । (राशेराश्यर्द्धस्य वा स्वाभीप्सितांशस्य वा) राशीनामुदयप्रमाणानि चांक्यानि । तान्युत्तरकदंबभ्रमवृत्ते याम्योत्तररेखासंपातात्पश्चिमतः दक्षिणकदंबभ्रमवृत्ते पूर्वतश्चांक्यानि ।

अथ कदंबे केन्द्रं कृत्वा व्यासार्द्धमितकर्कटेन वृत्तं पूर्वापरचिह्ने स्पष्टं कार्यं, तत्क्रान्तिवृत्तं भवति । पुनः कदंबभ्रमवृत्ते प्रतिराश्युदयांशेषु केन्द्राणि कृत्वा द्वादशराशीनां क्रान्तिवृत्तार्धानि कार्याणि (स्वाभीप्सितांशस्थाने केन्द्रं कृत्वा तेनैव कर्कटेन वृत्तं कार्यं, तत्स्वाभीप्सितांशस्य क्रान्तिवृत्तं भवति । एवं राशिषट्कस्य स्वाभीप्सितानि क्रान्तिवृत्तानि कार्याणि) ।

अथ ध्रुवचिह्ने केन्द्रं कृत्वा व्यासार्द्धमितकर्कटेन वृत्तं कार्यं, तन्नाडीवृत्तं भवति । एव द्युज्यया षडहोरात्रवृत्तानि कार्याणि । याम्योत्तररेखा नाडीवृत्तसंपातात्पूर्वपरदिशि पंचदशघटिकास्तासु यथासंभवं पलानि चांक्यानि । नाडीवृत्ते केन्द्रं कृत्वा प्रतिघटीध्रुववृत्तानि कार्याणि । (पूर्वापरं स्वस्तिक नाडीवृत्तसंपातात् अथः नाडीवृत्ते वृषलप्रमाणे चिह्नं कृत्वा तेनैव कर्कटेन वृत्तानि कार्याणि, तानि ध्रुववृत्तानि भवन्ति) । नाडीवृत्तयाम्योत्तरवृत्तसंपातादुभयतः सौम्ययाम्यरेखायां क्रान्त्यंशाः ज्ञेयाः ।

अथ खमध्ये केन्द्रं कृत्वा प्रत्यंशमुन्नतवलयाणि कार्याणि । तथा क्षितिजे केन्द्राणि कृत्वा प्रत्यंशं दिगंशवृत्तानि कार्याणि । (प्रतिराशेः राश्यर्धस्य अंशस्य

(घ) १: (राशेराश्यर्द्धस्य वा स्वाभीप्सितांशस्य वा) लुप्त (ङ)

३. पूर्वापरं चिह्नस्पृष्टं for (पूर्वापरचिह्ने स्पष्टं)

५. '(स्वाभीप्सिता—कार्याणि)' लुप्त (ङ)

७. पूर्वापर for (पूर्वपर) (ङ)

६. '(पूर्वापर' लुप्त (ङ)

१०-११. 'स्वस्तिक.....भवति)' लुप्त (ङ)

१२. 'प्रतिराशेः—से—ध्रुवके' तक सब लुप्त । (ङ)

(ङ) २. सार्द्धमित for (व्यासार्द्धमित)

४. राशिनां for (राशीनां)

६. 'वृत्तं' लुप्त

८. घटि for (घटी)

वा क्षितिजे तु एवमेव क्षितिजपूर्वापररेखा संपातादुभयतः पूर्वपश्चिमदिशि अग्रांशा अंकनीयाः, पुनः ध्रुवकेन्द्रं^१ कृत्वा याम्योत्तररेखायां क्रान्तिचिह्नस्पृक् पूर्वापरक्षितिजस्थित अग्रांशस्पृक् वृत्तं कार्यं तदहोरात्रवृत्तं तावतांशानां सूर्यस्य भवति, एवं नाडीवृत्तोभयतः इष्टाहोरात्रवृत्तानि कार्याणि ।

अथ यन्त्रपालौ याम्योदक्चिह्नस्थं एकसूत्रे निवेश्य, द्वितीयं पूर्वापरचिह्नस्पृक् सूत्रं निवेश्य, एवं चतुःसूत्री जाता, एवं कृते सति यत्र सूत्रयोः संपातः तत्र यन्त्रस्थकेन्द्रं ज्ञेयं ।

अथ इष्टकालादिसाधनं यदि वा तत्केन्द्रं छाया अहोरात्रवृत्ते यत्र पतति तत्र चिह्नं कार्यं, क्षितिजात्तच्चिह्नपर्यन्तमुन्नतघटिकाः अहोरात्रवृत्ते भवन्ति, तत् चिह्नाद्याम्योत्तररेखापर्यन्तं अहोरात्रवृत्ते नतघटिका ज्ञेयाः । छायाचिह्नं क्रान्तिवृत्ते यत्र लग्नं तल्लग्नं स्यात् । छाया नाडीवृत्तपर्यन्तं ध्रुवसूत्रे क्रान्तिः नाप्रवृत्तात्तच्चिह्नं उत्तरे उत्तरा याम्ये याम्या च ज्ञेया । दिने चतुःसूत्रछाया यस्मिन् क्रान्तिवृत्ते पतति, तस्मिन् काले तल्लग्नं भवति । चतुःसूत्रसंपातछाया यत्र अहोरात्रवृत्ते पतति तत्र नतघटिकाः ज्ञेयाः । चतुःसूत्रछाया यत्रोन्नतवलये पतति तत्रोन्नतांशाः । यदिग्वलये पतन्ति ते दिगंशाः । यदि संपातो वृत्तान्तरे भवति, तदानुपातात्कलाकल्पना । इदं यन्त्रं मकराहोरात्रवृत्ताद् दशांशमितं यन्त्रं स्थापयित्वा शेषं छित्त्वा निष्कासनीयं । पुनर्याम्योत्तररेखातः पूर्वतः घटीमितं यन्त्रं याम्योत्तरं सर्वत्र छित्त्वा निष्कासनीयं । प्रणालिका कार्या । यथा मनुष्य-

(घ) १. 'न्द्र' कृत्वा—से—द्वितीयं पू' सब लुप्त (ङ)

२. 'र्वापर—से—घटिकाः' सब लुप्त (ङ)

३. 'अहोरात्र—से—च ज्ञेया' लुप्त (ङ)

४. 'अहोरात्रवृत्ते' लुप्त

५. + संपात्र + (ङ)

७. स्थापयित्वा for (स्थापयित्वा)

(ङ) ४. अहोरात्रवृत्ते for (अहोरात्रवृत्ते)

६. पति for (पतति)

८. विसर्ग लुप्त

९. पूर्वतो for (पूर्वतः)

संचारो भवति । तत्पूर्वतो घटीचतुष्टयानन्तरं याम्योत्तरं घटीमितं यन्त्रं छित्त्वा प्रणालिका कार्या, सा कटिप्रमाणा भवति । एवमेव पश्चिमतः प्रणालिकाद्वयं कार्यं । एवं तद्यन्त्रे प्रणालिकापंचकं भवति । प्रणालिका प्रान्तं अंगुलचतुष्टयमितं स्थापयेत् । न तु सर्वं छेदयेत् । क्षितिजमपि यथास्थितं स्थापयेत् । क्षितिजमपि यथास्थितं स्थापयेत् । यत्रावकाशस्तत्रारोहणावरोहणार्थं सोपानमार्गः कर्तव्यः, एवं यन्त्रं निर्माय वेधं कारयेत् । तत्र तावद्वेधप्रकारः उच्यते, यन्त्र प्रान्तेऽभीष्टं नक्षत्रं विध्वा तन्नतकालं साधयित्वा पूर्वोक्तप्रकारेण दशमलग्नं साधयेत् । पुनर्ग्रहविषयवेधे याम्योत्तरसंलग्नप्रणाल्यां स्छित्त्वा याम्योत्तररेखायां दृक्चिह्नं कृत्वा चतुःसूत्रसंपातगतं दृष्ट्वा ग्रहर्क्षादिकं वेधयेत्, अन्यप्रणाल्यां वा वेधपट्टिकया वेधयेत् । तत्र चिह्नं कार्यं । यन्त्रपाली वेधपट्टीं निवेश्याभीष्टनक्षत्रं विध्वा तन्नतकालो ज्ञेयः । नक्षत्रं पूर्वकपाले चेन्नक्षत्रघटीषु नतकालः शोध्यः, पश्चिमकपाले चेद्योज्यः सदृशमलग्नस्य कालो भवति । तस्माद्विषुवांशसारणीतो गणितेन वा दशमलग्नं साध्यं ।

अथ वेधपट्टीकरणं यथा—

तद्यन्त्रस्थक्रान्तिवृत्तैकराशिपरिमिता वृत्तखण्डरूपा पट्टी कार्या । तस्यां निखाय प्रणालिका कार्या । एवमेव तावती पूर्वपदी कृतप्रणाली न्यूनविस्तारा द्वितीया । कदम्बवृत्तखण्डे राशिद्वयपरिमितमंशकलाद्यंकितं द्वितीयवृत्ताद्धं दृढं

(घ) १. प्रांते for (प्रांतं)	३-४ 'क्षितिज—स्थापयेत्' लुप्त (ङ)
५. 'वेधे' लुप्त (ङ)	६. प्रणाल्यां for (प्रणाल्यां)
७. स्थित्वा for (स्थित्वा)	८. दृष्ट्या for (दृष्ट्वा)
९. सदशमलग्नस्य for (सदशमलग्नस्य)	
१०. निखात्वा for (निखाय) (ङ)	१२. पूर्वपदीकृत for (पूर्वपदीकृत) (ङ)
१३. + कार्या +	१४. वृत्ताद्धं for (वृत्ताद्धं) (ङ)
(ङ) २. अंगुलि for (अंगुल)	१. प्राणाल्यां for (प्रणाल्यां)
६. सदसमलग्नस्य for (सदशमलग्नस्य)	
११. प्राणालिका for (प्रणालिका)	

कार्यं । तद्वृत्तद्वयं त्रिशदंशैस्तत्कलाभिश्च यथा संभवमंकनीयं, द्वितीयवृत्तं प्रथम-
वृत्तस्य प्रणाल्यां स्थापनीयं । एवं वेधपट्टी कृत्वा दशमलग्नस्यांशान् तत्र दत्त्वा
चिह्नं कार्यं । तच्चिह्नं याम्योत्तरवृत्ते स्थापनीयं । तद्दूर्वाग्रं दशमलग्नस्य राश्य-
होरात्रवृत्ते स्थापनीयं । द्वितीयाग्रं तदग्निमलग्नस्य राश्यहोरात्रवृत्ते स्थापनीयं ।
एवं कृते तद्वृत्तखण्डं क्रान्तिवृत्ताकारं भवति । तत्पूर्वापरिग्रयोः संलग्नाहोरात्र-
वृत्तयोः चिह्नं कार्यं । यदि वेधचिह्नं दशमात्पृष्ठतो भवति तदा क्रान्तिवृत्तखंडं
दशमलग्नराश्यहोरात्रवृत्ते लापनीयं । पुनस्त द्वितीयाग्रं तत्पृष्ठगतलग्नराश्यहोत्र-
वृत्ते लापनीयं । यथा वेधचिह्नं राशिमध्ये आयाति तथा चालनीयं । पुनः प्रणा-
लीस्थं वृत्तखण्डं तथा चालनीयं यथा शरवृत्तं वेधचिह्नोपर्यायाति । क्रान्तिवृत्ता-
द्वेधचिह्नपर्यन्तं शरवृत्तखण्डे येंशास्ते शरांशा ज्ञेयाः । पूर्वाहोरात्रवृत्ता छरमूल-
पर्यन्तं येंशास्ते तदग्निमराश्यंशा भवन्ति । यदि दृक् चिह्नं दशमादग्रतो भवति
तदा तत्क्रान्तिवृत्तं अग्रतश्चालनीयं । तथैव तत्रापि पूर्वोक्तप्रकारेण राश्यंशो ध्रुवकः
शरश्च ज्ञेयः ।

इति जयप्रकाशे वेधप्रकारः । इति जयप्रकाश यन्त्रम् ।

अथ क्रान्तिवृत्तं नामयन्त्रमुच्यते—

पराल्पद्युज्या प्रमाणेनैकं लोहमयं वृत्तं कार्यं । तत्पूर्वापर्याम्योत्तरे चतुरं
मुलायामपुतं कार्यं । पुनस्त्रिज्यापरिमितव्यासाद्धर्मेन पत्राकारं वृत्तं पित्तलस्य

(घ) ३. 'राश्य' मिट्टया हुआ ८. तदग्निम for (तदग्निम)

१०. चतुरंगुलायामपत्रयुतं for (चतुरंगुलायामपुतं)

(ङ) १. प्राणाल्यां for (प्रणाल्यां) २. दशमलग्नस्य for (दशमलग्नस्य)

४. विसर्गं लुप्त ५. चिह्नं for (चिह्ने)

६. लापनीयः for (लापनीयं) ७. छर for (छर)

८. दशमलग्नराश्यंशा for (तदग्निमराश्यंशा)

९. 'इति जयप्रकाशे वेधप्रकारः' लुप्त

१०. चतुरंगुलायामपुतं for (चतुरंगुलायामपुतं)

कार्यं । तद्वृत्तं पाषाणादिघर्षणेन समीकृतं श्लक्ष्णं कार्यं । तच्चतुःसूत्रांकितं भांशांकितं च कार्यं । तदेकपालिलोहद्युज्यावृत्तकीलितः कार्यः । ऊर्ध्वसूत्रं कीलस्थाने लगति तथा कीलितः कार्यः । अधःसूत्रं द्युज्यावृत्ताद्विगुणात्परक्रान्तिज्यातरितं यथा भवति तथा कीलाधारेण युतं कार्यं । एवमुभयपार्श्वेऽपि कीलाभ्यां दृढं धारितं कार्यं । पुनरायनपट्टिकायां समानान्तरं पलक्षेत्रद्वयं लोहादिनिर्मितं कृत्वा स्थाप्यं । त्कर्णपट्टयोस्तिर्यक् लोहपट्टिका दृढा स्थाप्या । तदुपरि मध्ये छिद्रं कृत्वा किञ्चित्पराल्पद्युज्याधिकं पत्राकारं वृत्तं कीलितं कार्यं । तस्मिन्पत्रे पराल्पद्युज्या वृत्तं कार्यं । तस्मिन् षष्टिघटिकाः भांशाश्चांकनीयाः । तन्मध्ये चतुरंगुलाधिकं दृढं कीलं कृत्वा पूर्वकृतं क्रान्तिवृत्तं चतुःसूत्रे पातकृतछिद्रे प्रोतकार्यं यथा भ्रममाणं भवति तथा कार्यं । ऊर्ध्वसूत्रे क्रान्तिवृत्ते मकरास्यचिह्नं कार्यं । अधःसूत्रे कर्कचिह्नं कार्यं पार्श्वयोर्मेषतुलाचिह्ने कार्यं । क्रान्तिवृत्ते केन्द्रे सूक्ष्मं चिह्नं कृत्वा वृत्तव्यासार्त्तिकचिदधिका लोहपट्टिका वेधार्थं कार्या । तदेकतरप्रांतस्तु क्रान्तिवृत्तपालिकृतांशेषु यथा भ्रमति यथा विधेयः । द्वितीयप्रान्ते वृत्ततुरीयं पट्टीसंलग्न केन्द्रं यथा भवति तथा स्थापनीयं । तुरीयपालौ नवत्यंशाश्चांकनीयाः । तत्केन्द्रे नलिकायुतपट्टिकाकीलेन प्रोता कार्या । यथा तदग्रं तुरीयवृत्तपालिस्थांशेषु भ्रमति तथा कार्यं ।

इति यन्त्र निर्माणप्रकारः ।

(घ) १. द्विगुणत्परक्रान्ति for (द्विगुणात्परक्रान्ति)

३. पुनरायत for (पुनरायन) ४ पलभाक्षेत्रद्वयं for (पलक्षेत्रद्वयं) (ङ)

१०. चतुः सूत्रसंपात for (चतुःसूत्रे पात) (ङ)

(ङ) २. वृत्तद्विगुणात् for (वृत्ताद्विगुणात्) ५. चिह्नं for (छिद्रं)

६. पराल्पद्युज्यादिकं for (पराल्पद्युज्याधिकं)

७. + तस्मिन्पत्रे पराल्पद्युज्यावृत्परिमध्ये छिद्रं कृत्वा किञ्चित्पराल्पद्युज्यादिकं पत्राकारं वृत्तं कीलितं कार्यं +

८. + धिकपत्राकार +

९. कीलकं for (कीलं)

११. वृत्त for (वृत्ते)

अथ वेध प्रकारः प्रोच्यते —

यन्त्रान्तरान्मकरस्य^१ नतघटिका वेधसमये ज्ञेयाः । स्वनतघटीषु मकरास्यं स्थापयित्वा तुरीयकेन्द्रगतनलिकया ग्रहर्क्षादिकं वेधयेत् । तुरीये यावन्तोशा बृहत्पट्टिकातो भवन्ति ते शरांशा ज्ञेया, बृहत्पट्टिकायाः सूक्ष्माग्रं यत्र लगति तत्र यद्रास्यादिकं तत्पट्टाशियुतं ध्रुवको भवति ।

अथ दक्षिणगोलस्थग्रहर्क्षवेधार्थं^२ तुरीयकेन्द्रं पट्टिकातस्तुरीयत्रिज्यान्तरे कार्यं । तुरीयपालिस्तु पट्टिका संलग्ना कार्या । अस्माभिरिदं यन्त्रं कर्महस्तव्यास-मितं कृतमस्ति ।

इति क्रान्तिवृत्तं यन्त्रं ।

इति यन्त्राध्यायः ।

अथ वक्ष्यमाणगणितोपयोगिज्याचापादिकं रेखागणितसाध्यं प्रतिपाद्यते —

यस्य कस्यचिद्वृत्तस्य षष्ट्युत्तर^३ शतत्रयपरिमिता विभागाः कल्प्यन्ते । तद्व्यासस्य विंशत्युत्तरशतमिता विभागाः कल्प्याः । प्रत्येकविभागस्य षष्टिमिता विभागाः कला भवन्ति । कलायाः षष्टिमिता विभागाः विकला भवन्ति । एवम-ग्रेऽपि विभागाः ज्ञेयाः ।

अथ ज्योत्पत्तिः —

ज्योत्पत्तिं ये विजानन्ति त एवाचार्यसंज्ञिताः ।

अतस्तां वच्मि विविधां गणकानन्दकारिणीं ॥१॥

व्यासार्द्धमानेन विधाय वृत्तं समावनौ चक्रकलांकितं च ।

दिगंकितं प्रागपराख्यसूत्रयुक्तं^४ भुजांशानुभयत्र दत्त्वा ॥२॥

-
- (ङ) १. मकरास्येन for (मकरस्य नत)   २. दक्षण for (दक्षिण)
 ३. सतत्रय for (शतत्रय)   ४. सतमिता for (शतमिता)
 ५. 'कल्प्याः' लुप्त   ६. संज्ञिकाः for (संज्ञिताः)
 ७. युतं for (युक्तं)
 ८. भुजामानुभयत्र for (भुजांशानुभयत्र)

तदग्रयोर्यद्वि निवद्धसूत्रं पूर्णज्यकाद्विघ्नभुजांशकानां ।
 ज्यां ज्याद्धमेव प्रवदन्ति तदज्ञा यतस्तद्विग्रिगतो ग्रहेन्द्रः ॥३॥
 अतो वृतेः प्राक्परचिह्नतश्च भुजांशकानेकत एव दत्त्वा ।
 तिर्यग्गता मध्यमसूत्रतश्च रेखा भवेद्भाभुजसिजिनीह ॥४॥
 एवं हि याम्योत्तरसूत्रतश्च कोद्यंशसक्ता खलु कोटिजीवा ।
 तद्वर्गयोगस्य पदं त्रिभज्या कर्णो भवेत्क्षेत्रमिदं हि जात्यम् ॥५॥
 त्रिज्याकृतिर्दोर्गुणवर्गहीना तस्याः पदं कोटिलवज्यका स्यात् ।
 कोटिज्यका वर्गविहीनतायास्त्रिज्याकृतेः स्याच्च पदं भुजज्या ॥६॥
 दोज्या विशुद्धा त्रिभसिजिनीतो कोद्युत्क्रमज्या विशिखाभिधाना ।
 कोटिज्यकोना यदि भत्रयज्याभुजोत्क्रमज्या प्रमेत्तदानीं ॥७॥
 क्रमोत्क्रमे ज्ये भुजकोटिरूपे तद्वर्गयोगाब्धिलवस्य मूलं ।
 भवेद्भुजाद्धांशकसिजिनी वा प्रकारतस्तां प्रवदामि सम्यक् ।
 व्यासोत्क्रमज्याहतितूर्यभागमूलं तदद्धांशकसिजिनी वा ॥८॥
 व्यासाद्धरंघनाद्धरवर्गहीनान्मूलं भुजज्याथ तदीयवर्गं ।
 शरोद्धृताद्ये खलुविस्तृतिः स्यात्तदद्धं कोद्यन्तरतः शरः स्यात् ॥९॥
 व्यासाद्धमानं त्रिभसिजिनीह भवेत्तदद्धं खगुणांश जीवा ।
 त्रिज्याकृतेरद्धपदं तु यत्स्यात्तद्वाणवेदप्रमितांशजीवा ॥१०॥

(घ) ६. प्रभवेत्तदानीं for (प्रमेत्तदानीं) (ख)

११. छरवर्गहीनान् for (छरवर्गहीनान्) (ङ)

(ङ) १. तदद्धांश for (तदद्धग्रि)

२. भवद्ग्रा for (भवेद्ग्रा)

३. कृत for (कृतेः)

४. सिजिनीतः for (सिजिनीतो)

५. कोटिक्रमज्या for (कोद्युत्क्रमज्या)

७. त्रमभुजकोटिरूपे for (त्रक्रमे ज्ये भुजकोटिरूपे)

८. सिजिनी for (सिजिनी)

९. सिजिनी for (सिजिनी)

१०. व्यासाद्धरंघना for (व्यासाद्धरंघना)

१२. कोट्यन्तरतः for (कोद्यन्तरतः) १३. सिजिनी for (सिजिनी)

त्रिज्यार्द्धवर्गविषु संगुणाच्च मूलं खारामांशक जीवयो न ।
 तदद्धकं स्याद् धृति भागजीवा तत्कोटिजीवा द्विगणांशकानां ॥११॥
 तस्यास्तदद्धांशकसिजिनी स्यात्तत्कोटिजीवा कृतमार्गणज्या ।
 पुनस्ततस्तद्भलभागकानां जीवा प्रसाध्या न गदन्नकानां ॥१२॥

अथ द्विगुणांशजीवा—

अन्योन्य कोटिज्यकया विनिघ्नो भुजांशजीवे त्रिभजीवयाप्ते ।
 तल्लब्धि योगांतरके क्रमेण चापैव्यचापांतरजीवके स्तः ॥१३॥

अथ चापज्याज्ञाने सति चाप तृतीयांश ज्यानयनं—

दोर्ज्याविधायकरसंगुणितां, त्रिभक्तां कुर्यात्पृथक् फललवान् गणकप्रवीणः ।
 व्यासार्द्धवर्गविहृते धनकेतु तेषां भागावशेषसहितं फलमग्नि भक्तः ॥१४॥
 लब्धं कलालवतले विनिगोक्ष्य पंक्तेः कार्यो धनः प्रथमकेन घनेन हीनः ।
 व्यासार्द्धवर्गविहृतः फलयुक्तशेषं, रामभंजेद्विकालिकास्तदधो निवेक्ष्याः ॥१५॥
 पंक्तेर्धनात्पूर्वघने विशोधिते त्रिभज्यकावर्गं हृते तु यत्फलं ।
 भाज्यावशेषे सहितं विधाय मुहुस्तदग्रे तु विधिः पुरोक्तः ॥१६॥
 पंचतर्द्धकं स्याद्धि धनुस्त्रिभागजीवाथ तां वच्मि पुनः प्रकारात् ।
 मेदैरनेकैर्गणकस्य बुद्धिः प्रवीणतामेति यतः स्वशास्त्रे ॥१७॥
 स्वत्र्यंशहीना भुजसिजिनी वा पृथग्घनो स्यात्त्रिगुणस्य कृत्या ।
 त्रिघ्न्याहृतो लब्धियुता मुहुर्वातदद्धकं चापगुणांशजीवा ॥१८॥

(घ) ७. घनः for (घनः)

१. मेदैरनेकै for (मेदैरनेकै) (ङ)

११. पृथग्घनो for (पृथग्घनो)

(ङ) १. मांसक for (मांशक)

२. सिजिनी for (सिजिनी)

३. स्यात्कोटि for (स्यात्तत्कोटि)

४. विनिघ्नेत्र for (विनिघ्नी)

५. घन for (घन)

६. फल for (फल)

८. हृते for (हृते)

१०. सिजिनी for (सिजिनी)

१२. गुणांश for (गुणांश)

भुजांशजीवा^१ त्रिलवः पृथक्स्थः स्वत्र्यंशयुक्तेन घनेन तस्य ।
 त्रिभज्यका वर्गविभाजितेन युक्तो मुहुः स्यात्त्रिलवस्य जीवा ॥१६॥
 पुनः प्रकारे^२ वक्ष्यामि चापत्र्यंशस्य सिजिनीं ।
 खमभ्रं^३ खनखादचायं ०।०।०।२० गुणो रूपधनस्य च ॥२०॥
 भुजज्यका स्वत्रिलवेन हीना घनेन तस्या गुणका हतेन ।
 युता मुहुस्तद्दलकं ज्यका स्यादनुस्त्रिभागस्य पुरोक्ततुल्या ॥२१॥
 प्रकारान्तरतो वक्ष्ये चापत्रिलवमौर्विकां^४ रूपाणां ।
 गुणकदचायं^५ खमाकाशं धरा नखाः ०।०।१।२० ॥२२॥
 भुजांशमौर्वीत्रिलवः पृथक्स्थो घनेन तस्य स्वगुणाहतेन ।
 युतो सकृद्वा धनुषस्त्रिभागमौर्वी भवेत्प्राक्ज्यकया^६ समाना ॥२३॥
 अथ चाप ज्ञाने सति पंचमांशज्यानयनं-
 भुजांशज्यका पंचमांशः पृथक्स्थो घनात्तस्य विष्कंभवेदांशकृत्या^७ ॥२४॥
 हृताल्लब्धमाधो^८ भवेत्तद्विनिध्नः प्रसिद्धज्यका पंचमांशस्य जीवा ॥२५॥

अथैतेषां श्लोकानां व्याख्या सोपपत्तिका लिख्यते । ज्योत्पत्तिमिति स्पष्टार्थं पद्यं ॥१॥ व्यासाद्धमानेनेति—जलसमीकृतायां भूमौ अभीष्टत्रिज्यामितकक-
 टेन वृत्तं कार्यं । अत्रास्माभिः षष्टिमितैव त्रिज्या कल्पितास्ति । पुनर्वृत्तं चक्रकला-
 न्वितं दिगंकितं प्रागपरसूत्रयुतं च कार्यं । येषां भुजांशानां जीवाऽभीष्टाऽस्ति, ते
 भुजांशा उभयत्र देयाः ॥२॥ तदग्रयोरिति—तदग्रगतं सूत्रं द्विगुणभुजांशानां पूर्णज्या
 भवति । प्राचीनैस्तु पूर्णज्यया व्यवहृतमाधुनिकास्तु ज्याद्धेन व्यवहरन्ति, उभयोः

(घ) ५. माधो for (माधो)

६. + वर्गः ॥२४॥ त्रिराशिज्यकायास्तुवर्गेण भक्तः फलं स्वीय पंचांशहीनं परः स्यात् ।

परोनेन चाद्येन युक्तः पृथक्स्थः स्फुटः स्यान्मुहुः पंचमांशस्य +

(ङ) १. जीव for (जीवा)

२. शिजिनी for (सिजिनी)

३. ज्यकयांसानां for (ज्यकया समाना)

४. वेदांसवृत्त्या for (वेदांशकृत्या)

फलं तुल्यमेव । तद्ज्ञाः (तज्ज्ञाः) एतत्सकारणं वदन्ति यतः ग्रहः ज्यार्द्धाग्रगत एव दृश्यते ॥३॥ अतोवृत्तेरिति—स्पष्टार्थं पद्यं ॥४॥ एवमिति—पूर्वचिह्नादभीष्ट-स्थानपर्यन्तं भुजांशा भवन्ति । तेषां जीवा भुजज्या भवति । तिर्यक् चिह्नादभीष्ट-स्थानपर्यन्तं कोद्यंशा भवन्ति । तेषां जीवा कोटिज्या भवति । केन्द्रादभीष्टचिह्न-स्थानपर्यन्तं त्रिज्यामितः कर्णो भवति । अयं भुजज्या कोटिज्या वर्गयोगमूलतु-ल्यो भवति, तेनेदं जात्यक्षेत्रं भवति ॥५॥ त्रिज्याकृतिरिति—त्रिज्यावर्गो दोर्ज्यावर्ग-हीनः तस्य मूलं कोद्यंशज्या भवति । त्रिज्यावर्गः कोटिज्यावर्गहीनोऽस्य पदं भुज-ज्या भवति ॥६॥ दोर्ज्येति—दोर्ज्या भुजज्या त्रिभज्यातः शुद्धा शराभिधा कोद्युत्क्र-मज्या भवति । भत्रयज्या कोटिज्योना भुजोत्क्रमज्या भवति ॥७॥ क्रमोत्क्रम-ज्येति—क्रमज्याभुज उत्क्रमज्याकोटिः । भुजवर्गकोटिवर्गयोग-चतुर्थांशमूलं भुजा-र्द्धांशज्या भवति ।

अथवा त्रिज्योत्क्रमज्ययोर्धाताद्वयस्य मूलं भुजार्द्धांशज्या भवति । अत्रोपप-त्तिः—समावनी त्रिज्यामितव्यासाद्वेन वृत्तं कार्यं । तत्र पूर्वापरा रेखा कार्या । पूर्वं रेखातो ज्ञातभुजांशानां दोर्ज्या देया । भुजाग्रात्पूर्वचिह्नपर्यन्तं भुजांशो न भार्द्धांशानां पूर्णज्या च देया । भुजपूर्णज्याकोटिः पूर्णज्यायोगे समकोणो भवति । भुजपूर्ण-ज्या भुजो भवति । भुजो न भार्द्धांशानां पूर्णज्या कोटिर्भवति । व्यासः कर्णो भवति । इदं जात्यक्षेत्रं जातं । पुनर्भुजज्या व्याससूत्रसंपाते समकोणो भवति ।

(घ) ३. कोटद्यंशा for (कोद्यंशा) ४. कोटद्यंश for (कोद्यंश) (ङ)

५. कोटद्युत्क्रमज्या for (कोद्युत्क्रमज्या)

८. + भुजांशानां पूर्णज्या देया । भुजाग्रात्पश्चिमचिह्नपर्यन्तं +

(ङ) १. यतो ग्रहो for (यतः ग्रहः) २. दभीष्ट for (दभीष्ट)

६. ज्ययोर्धातद्वयस्य for (ज्ययोर्धाताद्वयस्य)

७. रेखावनयोः for (रेखा कार्या)

६-१०. 'पूर्णज्या.....ज्याकोटि' लुप्त

११. भुजांशान for (भुजोन)

१२. + देया :-

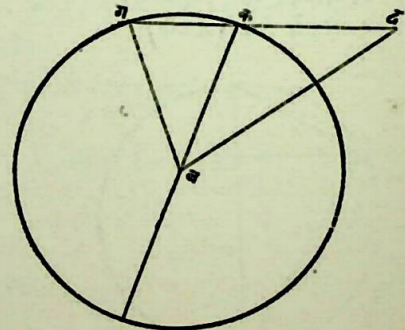

दशानां जीवा भवति । त्रिज्यावर्गो द्विगुणितो नवत्यंशानां पूर्णज्या भवति । तच्चतुर्थांशमूलं शरवेदभागज्या भवतीत्युपपन्नं ॥१०॥ त्रिज्याद्धर्वर्गादिति- त्रिज्याद्धर्वर्गः पंचगुणः, अस्य मूलं त्रिशदंशानां जीवयोनं तस्याद्धर्वर्गं अष्टादंश- शानां जीवा स्यात् । तत्कोटिज्या द्विसप्तत्यंशानां जीवा स्यात् ॥११॥ अत्रोपपत्तिः— समावनाभीष्टत्रिज्यामितकर्कटे नवकेन्द्रकं वृत्तं कार्यं । तत्पूर्वापररेखांकितं कार्यं । पूर्वचिह्ने कचिह्ने कार्यं । कचिह्नात्षट्त्रिशदंशान् दत्वा गचिह्ने कार्यं । कगपूर्णज्या वगरेखा च कार्या । कगरेखा दपर्यंतं स्वमार्गेण वद्धं नीया यथा कदकं समानं भवेत् । कदरेखा हचिह्नेनाद्धिता कार्या । दवरेखा च कार्या । अत्र लघु- त्रिभुजस्य कवर्गकोणप्रमाणं षट्त्रिशदस्ति । ३६ वगर्गकोणस्य गकोणस्य च प्रसेकप्रमाणं द्विसप्तति ७२ मितमस्ति । यतस्त्रिभुजस्य कोणत्रययोगः भाट्टांश- मितोस्ति । कबकदयोः साम्यात् कबदकोणः कवकोणश्चैती समानी जातौ । तेन द कोणः षड्त्रिंशन्मितो जातः । गकोणस्तु भयोरेक एवास्ति । तेन वगदं बृहद् त्रिभुजं कवर्गं लघुत्रिभुजं सजातीयं जातम् । कगभुजप्रमाणं यावजावत्कल्पितं । दगप्रमाणं वा १ रु ६० यदि गदरेखया वगरेखा लभ्यते तदा वगेन किमिति लब्धं

- (घ) २. समावनावभीष्ट for (समावनाभीष्ट) ३. बकेन्द्रकं for (वकेन्द्रकं)
 ४. वगरेखा for (वगरेखा) ६. कवर्गकोण for (कवर्गकोण)
 ७. + इदं द्वितीयं क्षेत्रं + १०. प्रत्येक for (प्रसेक) (ङ)
 १४. यावत्तावत्कल्पितं for (यावजावत्कल्पितं) (ङ)
 (ङ) १. '॥११॥' लुप्त ५. कदकवस्य मानं for (कदकं समानं)
 ८. कवर्ग for (कवर्ग)
 ९. वग for (ग)
 ११. मितमस्ति for (मितमस्ति)
 १२. कव for (कव)
 १३. कद for (कद)
 १५. किमितल्लब्धं for (किमिति लब्धं)

यावत्तावत् । यावत्तावता यदा गदरेखा गुण्यते तदा वगवर्गं समाना भवति । कुतः गदवगरेखयोर्निष्पत्तिर्वगकगरेखा निष्पत्तितुल्यास्ति, तदेवं जातं याव १ या ६० रेखागणितस्य द्वितीयाध्याये षष्ठिमिते शकले इदं प्रतिपादितमस्ति । किं तदाह । अभीष्टरेखायां अन्यदभीष्टरेखाखण्डं योज्यं, सम्पूर्णरेखाखण्डेन गुणनीयम् । तत्र बृहद्रेखाद्वैवर्गः योजितश्चेद् बृहद्रेखाद्वैयोज्यखण्डयोर्योगस्य वर्गो भवति । स न्यायोत्र प्राप्तः । अत्र बृहद्रेखा त्रिज्यामितास्ति, योज्यखण्डं यावत्तावन्मितमस्ति । अनयोर्योगो यावत्तावता गुणितो जातः याव १ या ६० । अत्र यदि त्रिज्याद्वैवर्गो योज्यते तदा हृगरेखावर्गो भवति । त्रिज्यावर्गोपि त्रिज्याद्वैवर्गो योज्यते, तदेवं जातौ पक्षौ याव १ या ६० १०० अनयोर्मूलं हृगरेखा प्रमा रू या १ रू ३० याव ० या ० रू ४५०० रू ६७।४।५।२०

रां उभयमपि भवति । रूपेषु यदि हरेखा त्रिज्याद्वैमिता शोध्यते, तदा यावत्तावत्प्रमाणं भवति । तदेवं जातं ३७।४।५।२० इदं षट्त्रिंशदंशानां पूर्णज्या प्रमाणं भवति । एतदद्वै अष्टादशांशानां जीवा भवति । तत्कोटिजीवा द्विसप्तत्यंशानां जीवा भवति । इत्युपपन्नं ॥११॥ तस्या इति—तस्याः द्विसप्तत्यंशजीवातः तदद्वैशक-सिजिनी षट्त्रिंशदंशजीवा साध्या तत्कोटिज्या कृतमार्गणज्या चतुःपञ्चाशदंशानां जीवा भवति । पुनस्ततः चतुः पञ्चाशदंशानां जीवातः तद्द्वैभागकानां सप्तविंशतिभागानां जीवा साध्या ॥१२॥

(घ) १. गुणनीया for (गुणनीयं) २. हजरेखा for (हृगरेखा)

४. हजरेखा for (हृगरेखा)

(ङ) १. गुणनियं for (गुणनीयं)

३. याव १ या ६० रू १०० याव ० या ० ४५०० for (याव १ या ६० याव ० या ० रू १००, ४५००)

५. या १ रू ३० ति ६७।४।५।२० for (रू या १ रू ३० रू ६७।४।५।२०)

६. हजरेखा for (हरेखा)

७. रू ३७।४।५।२०।४।५।२० for (३७।४।५।२०)

८. सिजिनी for (सिजिनी) ९. + त्रिज्या +

अथ चापद्वय जीवाज्ञाने सति चापद्वययोगस्य चापांतरस्य च जीवाज्ञान-
माह अन्योन्येति—ज्ञातचापन्यके परस्य कोटिज्या गुणो^१ त्रिज्यया भाज्ये^२ फलं
द्वययोगः । चापद्वययोगस्य जीवा भवति । फलद्वयांतरं^३ चापद्वयांतरस्य जीवा
भवति । अत्रोपपत्तिः—मिजस्तिग्रन्थे प्रथमाध्यायस्य द्वितीयक्षेत्रे इदमुपपादित-
मस्ति । यद्वृत्तांतश्चतुर्भुजं पतति तस्य मुखभूमिघातो भुजघातयुतः कर्णघात-
समो भवति अत्रार्थे पद्यमपि—

वृत्तापाति चतुर्बाहुक्षेत्रे भूमिमुखाहतिः ।

भुजद्वयाहतियुता कर्णघातसमा भवेत् ।

तद्यथा—कवजदं^१ त्रिज्यया वृत्तं कार्यं^२ । कवरेखा^३ वजरेखा^४ जदरेखा^५ कजरेखा^६
वदरेखा^७ च कार्या । कवहकोणः^८ जवहकोणतुल्यः^९ कार्यः^{१०} । हवदकोण उभयत्र
योज्यः । तदा जवहत्रिभुजं^{११} कवदत्रिभुजं^{१२} सजातीयं भवति । कुतः जवहकोणकवद-
कोणी समानी भविष्यतः । एवं कजवकोणवदककोणी^{१३} समानी भविष्यतः । एवं
कजवकोणवदककोणी^{१४} समानी स्तः । तस्मात् जवहत्रिभुजकवदत्रिभुजे सजातीये
जाते । ततो वजरेखाजहरेखयोर्निष्पत्तिः^{१५}, वदरेखाकदरेखयोर्निष्पत्तिस्तुल्या

(घ) ४. फलद्वयांतरं for (फलद्वयांतरे)

६. कवजदं for (कवजदं)

७. कवरेखाव for (कवरेखाव)

११. हवद for (हवद)

१२. जवह for (जवह)

१३. कवद for (कवद)

१४. जवह for (जवह)

१५. कजव for (कजव)

१६. वदक for (वदक)

१७. वज for (वज)

२०. वदरेखा for (वदरेखा)

(ङ) १. गुणा for (गुणो)

२. पलद्वय for (फलं द्वय)

३. पलद्वयांतरं for (फलद्वयान्तरे)

५. मुदपादितमस्ति for (मुपपादितमस्ति)

८. दक for (जद)

९. वज for (कज)

१०. 'कार्यः' लुप्त

१७. वहज for (कजव)

१८. वकद for (वदक)

भविष्यति । तदा वज्रकदरेखयोर्घातः वदरेखाजहरेखयोर्घातितुल्यो भविष्यति । पुनः कवह^२त्रिभुजवज्रदत्रिभुजयोः कवहकोणजवदकोणौ समानौ स्तः । एवं वकहकोण-
वदजकोणौ वज्रचापगतौ समानौ स्तः । तस्मात्कवह^३ त्रिभुजं वज्रदत्रिभुजसजातीयं
जातं । तदा कवकहयोर्निष्पत्तिर्वदजदनिष्पत्तितुल्या भविष्यति^४ । तदा वज्रकदयो-
र्घातः^५ कवजदघातयुतो वदजहघातवदकहघातयोर्योगेन समानो भविष्यति । तदा
वदरेखाजकरेखा घातेनापि समानो भविष्यति । इमेवास्माकमिष्टं सिद्धं ।

अथ क्षेत्रं यथा^६ ।

अर्थं प्रकृतमनुसरामः तत्र क्षेत्रं यथा—त्रिज्याद्व^१मितककटेन कवजद^२ वृत्तं कार्यं । कवरेखा कार्या । सा त्रिज्यास्ति । कजरेखा बजरेखा बदरेखा दकरेखा^१ जदरेखाश्च कार्याः । कदचापं कजचापं ज्ञातचापद्वयमस्ति । जवं वदं ज्ञातचापयोः कोटी स्तः । एतेषां चापानां जीवाः अस्मिन्वृत्ते पूर्णज्याः भवन्ति । कजरेखा कदरेखे ज्ञातचापद्वयज्ये स्तः । जवबदरेखे^१ कोटिज्ये स्तः । जदरेखा ज्ञातचापयोगज्यास्ति । अयमस्मिन् क्षेत्रे कर्णो भवति । द्वितीयकर्णस्तु त्रिज्यातुल्या कव-

(घ) १. बदरेखा for (बदरेखा)

२. कयह for (कयह)

३. त्रिभुजं for (त्रिभुज)

४. + तेन कवजदघातः बदकहघातसमो भविष्यति +

६. + उपपत्ति क्षेत्र +

१२. + ज्ञातचापद्वययोः +

१३. 'ज्ञात' लुप्त

(ङ) ५. कवजदरेखयोर्घातः for (वजकदयोर्घातः)

६. + वदजदघाततुल्यः तदा वजकदयो-
घातः +

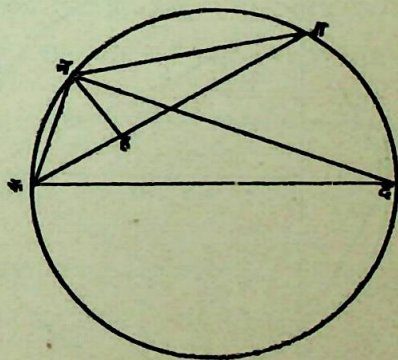
७. वजदह for (वदजह)

८. कहवद for (वदकह)

१०. 'अथ' लुप्त

११. 'दकरेखा' लुप्त

१२. 'जबबद—कोटिज्ये स्तः' लुप्त

यत्फलं तद्भागावशेषसहितं कृत्वा त्रिभक्तं कार्यं । त्रिभक्ते यत्फलं कलात्मकं तत्पूर्वलब्धांशरूप फलाधः स्थाप्यं, सांशकलात्मिका पंक्तिर्जाता । पंक्तेर्धनः प्रथम-
वनेन हीनः व्यासाद्ध्वगर्भक्तः फलं शेषे योज्यं त्रिभिर्भजेत् । लब्धं फलं विकला
कलाधः स्थाप्याः सा अंशकला विकलात्मिका पंक्तिर्जाता । पंक्तेर्धनः कार्यः
अस्मिन् पूर्वधनः शोध्यः, शेषे त्रिभज्यावर्गभक्ते यत्फलं तद्भाज्यावशेषसहितं कृत्वा
मृदुर्वारंवारं तदग्रे तुपरं पुरोक्तो विधिः कार्यः । एवं कृते फलपंक्तिः स्यात् ।
पंचद्वं चापस्य तृतीयांशज्या स्यात् ।

अथ इत्यनन्तरं तां त्रिभागजीवां पुनः प्रकाराद्वचिम् । यतः कारणादने-
कैर्भेदगणकस्य बुद्धिः स्वशास्त्रे प्रवीणतामेति ॥१६॥ पुनः प्रकारान्तरेण त्रिभाग-
जीवामाह । स्वत्र्यंशहीनेति—भुजज्या स्वतृतीयांशेन हीना पृथक् स्थाप्या । अस्याः
घनस्त्रिघनस्य कृत्या त्रिघ्न्या भक्तः लब्धफलेन पृथक्स्था भुजज्या युता कार्या । मृदु-
रनया क्रियया पंक्तिः साध्या । पंचद्वं चापगुणांशजीवा धनुस्त्र्यंशज्या स्यात्
॥१७॥ पुनः प्रकारान्तरेणाह भुजांशजीवेति—भुजांशज्यायास्तृतीयांशः पृथक्
स्थाप्यः । तस्य घने स्वअंशयुते त्रिज्यावर्गभक्ते लब्धं यत्फलं तेन पृथक् स्थो युतः
कार्यः । एवं मृदुर्वारंवारं अनया क्रियया धनुस्त्रिभागजीवा स्यात् ॥१८॥ अस्यो-
पपत्तिः—सा यथा । कवजदं षडंशचापं कल्पितं । पुनरस्य समानं भागत्रयं कल्पितं
वचिह्न जचिह्नयोः । तत्र कवं कजंकदंबजं वदंजदं चैताः पूर्णज्या रेखा योज्याः ।

अथात्र पूर्वोक्तप्रकारेणांशत्रयस्य जीवा ज्ञातास्ति । सा चेयं ३।८।२४।३३।
५६।३४।२८।१४।५० इयं द्विगुणा ६।१६।४६।७।५६।८।५६।२६।४० जाता कदपूर्ण-
ज्या । अत्रांशद्वयस्य कवपूर्णज्या ज्ञानमिष्टमस्ति । अस्योपपत्त्यर्थं किंचिदुच्यते । तत्र

(घ) १. योज्य for (योज्यं)

६. त्र्यंशयुते for (अंशयुते)

(ङ) २. शास्त्रे for (शास्त्रे)

३. तृतीयांसेन for (तृतीयांशेन)

४. स्त्रिगणस्य for (स्त्रिघनस्य)

५. युक्ता for (युता)

६. अंशयुक्ते for (अंशयुते)

सिद्धातसंभ्राजि प्रथमाध्यायस्य द्वितीयक्षेत्रे इदमुपपादितं । यच्चतुर्भुजं वृत्तांतः पतति तत्सन्मुखस्थभुजानां घातयोगः तच्चतुर्भुजांतः पातिकर्णद्वयघातसमो भवति इत्यस्य उपपत्तिपूर्वं कथितंवास्ति । पुनस्तत्रैव प्रथमाध्यायस्थैश्चतुर्थक्षेत्रे इदमुपपादितं इष्टं चापाद्धं पूर्णज्यावर्गं तस्तच्चापो न भाट्टांशपूर्णज्या व्यासोत्तरगुणितं यद्व्यासाद्धं तुल्यं भवति । अस्योपपत्तिः—कजव्यासे कवदजवृत्ताद्धं कार्यं । तत्र वदं सममस्ति । कवरेखा कदरेखा वदरेखा दजरेखाः संयोज्याः । दचिह्नात् दक्षरेखा कजव्यासे लंबरूपा कार्या । अत्र जज्ञरेखा कजव्यासस्य ज्ञातचापो न भाट्टांशपूर्णज्यायाश्चान्तराद्धं मितास्ति । कुतः । कवं कदं तुल्यं कार्यं दहरेखा योज्या । हकदत्रिभुजदकवत्रिभुजयोः कह भुजकदभुजो वकभुज-कदभुजयोः क्रमेण समानी स्तः । पुनः हकदकोणः वकदकोणेन समोस्ति । तस्मात् दहरेखा वदरेखा समाना जाता । दजरेखापि समाना जाता । तदा दजवर्गः दक्ष वर्गजज्ञवर्गयोर्योगे न तुल्यो भविष्यति । एवं दहवर्गः दक्षवर्ग-ज्ञहवर्गयोर्योगेन तुल्यो भविष्यति । तस्मात्सहं जज्ञं च समानं जातं । अनयोर्योगः कजकवयोरन्तरमस्ति । पुनः कदजत्रिभुजे दसमकोणात् दक्षलम्बः कर्णो पर्यागतोस्ति । तस्मात्कजस्य निष्पत्तिर्जदेन तथास्ति यथा जदनिष्पत्तिर्जग्नेन । तस्मा-

(घ) २. प्रथमाध्यायस्य for (प्रथमाध्यायस्थश्) (ङ)

४. व्यासान्तरं for (व्यासोत्तर) (ङ) ५. + तेन +

७. तुल्यो for (तुल्यं) (ङ)

८. कवजदं for (कवदज)

११-१२. 'हकद—त्रिभुजयोः' लुप्त

१४. सहवर्गं for (ज्ञहवर्गं)

१६. तथास्ति for (तथास्तित्रि)

(ङ) १. 'सिद्धान्त' लुप्त

३. 'त' लुप्त

६. व्यासाद्धं for (यद्व्यासाद्धं)

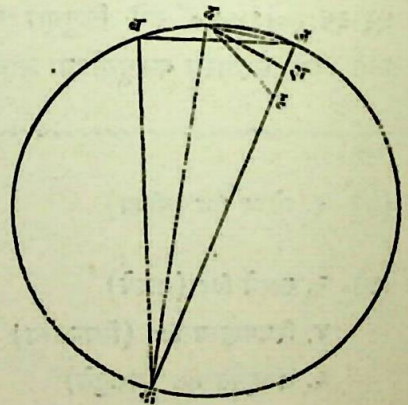
८. 'ऋ' लुप्त

१०. हदरेखा for (दहरेखा)

१३. वद for (वक)

१४. ऋह for (ज्ञह)

१५. दहं for (सह)

त्कजजक्षघातः दजवर्गेण समानो जातः । तदेतद्रुपपन्नं इष्टचापाद्धं पूर्णज्यावर्गः चापोनभाद्धांशपूर्णज्या व्यासान्तरगुणितव्यासाद्धं तुल्यो भवतीति । शकलं ।

अथ प्रकृतमनुसरामः—

एवमत्र कथितक्षेत्रे कवचापजदचापे मिथः समाने स्तः । तस्मात्कवजद- रेखाघातो वर्गो भविष्यति । अत्र वजमज्ञातं तद्यावत्तावन्मितं कल्पितं । इदं कदेन गुणितं जातं या ६।१६।४६।७।५६।८।५६।२९।४० अस्य कवजदघातरूपयावद्वर्गस्थश्च योगः कजवर्गतुल्यकजवदघातेन समानोस्ति । अतो यं कजवर्गतुल्यो जातस्तस्मा- त्कजवर्गराशौ एको वर्गराशिरेभिर्यावत्तावद्भिरधिको जातः । या० व० १ या ६।१६। ४६।७।५६।८।५६।२९।४० अस्य निदर्शनार्थं शकलं यथा प्रकारांतरेण कजवर्गः साध्यते, तत्र कजचापं भाद्धांशेभ्यः शोध्यं शेषस्य पूर्णज्याया व्यासस्य चांतरं कार्यं । तेन गुणि- तं षष्टितुल्यव्यासाद्धं कववर्गतुल्यं भविष्यति । यतः कजचापं कवचापात् द्विगुण- मस्ति । तस्माच्चिद्वि कववर्गः याव० १ षष्टि ६० तुल्यव्यासाद्धं न यदा भाज्यते तदा यावद्वर्गस्य षष्ट्यंशो लभ्यते तच्च कजचापोनभाद्धांशपूर्णज्या व्यासांतरस्य प्रमाणमस्ति । पुनरिदमंतरं संपूर्णव्यासे १२० शोधितं याव १. रू १२० इदं कजचापोनभाद्धांशानां पूर्णज्या भवति । अस्याः वर्गः याव व ३१.१. याव १५. रू १४४०० ।

अथ च यदीष्टचापपूर्णज्यावर्गः व्यासवर्गाद्धोध्यते तत्र यद्वर्गं तच्चचापो- नभाद्धांशानां पूर्णज्यावर्गो भवति, यतो व्यासेन इष्टचापपूर्णज्याया इष्टचापोनभा-

(घ) १. + एवं कजवदचापे च समाने स्तः + (ङ)

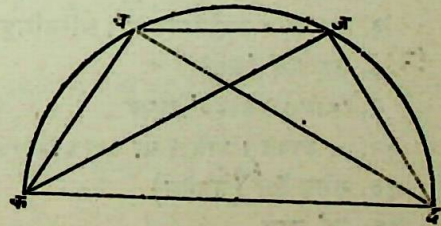
(ङ) २. वर्गस्थश्च for (वद्वर्गस्थश्च)

३. ८६।१६ for (८।५६।२९)

४. वासाद्धं for (व्यासाद्धं)

५. कवर्गः for (कववर्गः)

६. ६० for (१.०)

द्वीशानां पूर्णज्याया चैकं समकोणत्रिभुजं भवति । यतो वृत्ताद्धे व्यासप्रांतादुत्पन्न-
त्रिभुजस्य पालिकोणः समकोणो भवतीति रेखागणितस्य तृतीयाध्याये उपपन्न-
मस्ति । तत्रिभुजे समकोणसन्मुखभुजो व्यासोस्ति । स च कर्णरूपः कर्णवर्गः भुज
कोट्योर्वर्गयोगेन समो भवतीति रेखागणितस्य प्रथमाध्याये उपपन्नं । अतोत्र व्या-
सवर्गः १४४०० कर्णवर्गरूपः । अस्मिन्निष्टचापोनभाद्वीशानां पूर्णज्यावर्गः याव
३१०० याव ३४०० रू १४४०० शोधितः, शेषं कजपूर्णज्यावर्गोऽवशिष्टः याव व
३१०० या ३४०० अयं द्वितीय प्रकारेण कजवर्गः सिद्धः ।

अथ प्रथम प्रकारागतकजवर्गः याव १ या० ६।१६।४९।७।५९।८।५७।४९।४०,
एतो समाविति समशोधनार्थं न्यासः यावव ३१०० याव ३४०० या० याव व० याव
१ या ६।१६।४९।७।५९।८।५७।४९।४०।

अथ बीजगणिते समीकरणं संप्रदायस्त्वनया रीत्यास्ति । सा यथा । यदि समयोः
पक्षयोर्मध्ये एको राशि ऋणश्चेत्तद्वाशितुल्यं पक्षद्वये योज्यं तदापि पक्षद्वयं सममेव
भवति । तस्मादत्र प्रथमपक्षे याव व ३१०० इदं पक्षद्वयं योज्यं । तत्र प्रथमपक्षे घन-
णयोस्तुल्यत्वाद्यावद्वर्गवर्गस्य नाशः अवशिष्टं याव ३४०० अयं छेदभक्तः याव ४

(ख) ११. समये for (समयोः)

(घ) १. + पुनः +

४. याव व ३१०० for (याव ३१००) (ङ)

५. ऽशिष्टः for (अवशिष्टः)

६. वर्गः for (वर्गः) (ङ)

१५. घनणयो for (घनणयो) (ङ)

(ङ) २. वर्गो for (वर्गः)

३. '१४४०० कर्णवर्गरूपः । अस्मिन्निष्ट चापो' लुप्त

७. कन् for (गत)

८. 'याव व०.....५९' लुप्त

९. '८।५७।४९।४०' लुप्त

१०. रित्यास्ति for (रीत्यास्ति)

१२. + यावव । याव १ या ६।१६।४९।७।५९।८।५७।४९।४० +

१३. समेव for (सममेव)

१४. पक्षद्वये for (पक्षद्वय)

१६. '४' लुप्त

अयं प्रथमपक्षः । पुनर्द्वितीयपक्षे याव व ३१०० योजितः; याव १ या ६।१६।४६।७।५९
 ८।५७।४६।४० याव व ३००० एतौ पक्षौ पुनरपि समानौ जातौ । याव ४ या ० याव-
 व ३१०० याव १ या ६।१६।४९।७।५९।८।५७।४६।४० समपक्षयोर्मध्ये यौ राशी एकजा-
 ती भवतः । तत्र २ लघुराशिर्महद्राशी शोध्यते, तदापि पक्षौ समावेवावशिष्टौ
 भवतः । तस्मादत्र यो वर्गराशिः एकजातीयोऽस्त्यतो लघुराशिः याव १ महद्राशी
 याव ४ शोधितः शेषं प्रथमपक्षः याव ३ द्वितीय पक्षे च यावव ३१०० या
 ६।१६।४९।७।५९।८।५७।४६।४० एतावपि समौ । पुनः पक्षद्वयमध्ये यद्येकः
 खंडितोस्ति द्वितीयपक्षः सपूर्णश्चेत्तदा खंडितराशिं प्रपूर्य तावद्गुणं द्वितीय
 पक्षमपि कुर्वति । अत्र सद्येदराशिः खंडित उच्यते । छेदरहितः संपूर्ण उच्यते ।
 एवं कृते सति पक्षयोः समस्येदत्वं विधाय छेदपागम एवोपपद्यते । तस्मा-
 दत्र द्वितीयपक्षे खण्डितराशिः याव व ३६०० अयमर्थः । अत्र यावद्वर्गवर्ग-
 राशेः षट्षताधिकसहस्रत्रयमितोशः यावद्वर्गवर्गराशिरस्ति । तस्मादुदयं हरगु-
 णितः क्रियते तावद्यावद्वर्गराशिरको भवतीति द्वितीयपक्षोप्येतावता गुणनीयः ।
 एवं कृते प्रथमपक्षे याव १०८०० द्वितीयपक्षे यावव १ ।

अथ प्रथमपक्षः वारद्वयं षष्ठ्योर्ध्वीकृतः याव ३ ।

अथ द्वितीय पक्षस्य यावद्राशिस्तेनैव छेदेन ३६०० संगुण्य वा २६ यं षष्ठ्यो-
 र्ध्वीकृतः या ६।१६।४६।७।५९।८।५७।४६।४० एवं जातौ पक्षौ समौ याव ३ द्विपरि-

(घ) १. +यावव ३१०० +

२. 'यावव ३१००' लुप्त

६. ३१०० for (३६००)

११. तस्मादयं for (तस्मादुदयं) (ङ)

१४. वारद्वयं for (वा २६ यं) (ङ)

(ङ) १-२. याव १ या ..... 'यावव ३१००' लुप्त

३. 'जातौ' लुप्त

४. याव ४ या ० 'लुप्त

५. ३६ for (४६)

६. एतौ पक्षौ पुनरपि समानौ यातो यावव ३६० याव या १ याव १ या ६।१६।४६।७।
 ५९।८।५७।४६।४० +

७. जातीय for (जाती)

८. '२' लुप्त

१०. षट्षता for (षट्षता)

१२. रेको for (रको)

१३. प्येतेवता for (प्येतावता)

वर्त्तिः यावत् १ या ६।१६।४९।७।५।८।५।६।२६।४०, एतौ यावत्तावतापवर्त्तितौ या
 ३ द्विपरिवर्त्तिः याघ १ रू० ६।१६।४९।७।५।८।५।७।२६।४०, अत्र यावत् घनः
 सरूपराशिश्चेद्यावत्तावत्त्रयेण या ३ भाज्यते तदा यावत्तावत्प्रमाणं लभ्यते, अस्य
 भागग्रहणरीतिः पूर्वाचार्यैः एतावत्कालपर्यन्तं न लब्धा । अत्र यमशैदेनरीतिः
 प्रदर्शिता । सा यथा । रूपस्य प्रथमांको यावत्तावता भाज्यः, लब्धिरेकांते स्थाप्या ।
 पुनर्लब्धिघनं शेषांके योज्य, पुनरत्र द्वितीयांको यावत्तावता भाज्यः लब्धिः पूर्ववेरघः
 स्थाप्या । पुनर्लब्धिद्वययोगस्य घनः कार्यः, एवं तत्र प्रथमलब्धिघनः शोध्यः, शेषं
 द्वितीयलब्धिघने योज्यं । पुनस्तृतीयांको यावत्तावता भाज्यः, इयं लब्धिः पूर्व-
 लब्धिद्वयाघः स्थाप्या । पुनरस्य लब्धिद्वययोगस्य घनः कार्यः, तत्र लब्धिद्वय-
 योगस्य घनः शोध्यः, शेषं तृतीयलब्धिघने योज्यं । पुनस्तत्र चतुर्थीको यावत्तावता
 भाज्यः । एवमेवेष्टभागपर्यन्तं विधिः कार्यः । एवं यमशैदेन यावत्तावत्प्रमाणं
 निष्काशितं २।५।३६।२६।२२।२६।२८।३२।५२।३३ इयं अंशद्वयस्य पूर्णं ज्यास्ति ।
 अस्याद्धं एकांशज्या जाता १।२।४६।४३।११।१४।४४।१६।२६।१७, अस्य भागहरणो-
 पपत्तिः । तत्र पक्षद्वयमध्ये एकपक्षे यावत्तावदस्ति । द्वितीयपक्षे यावत्तावदघनः
 रूपराशिश्च । एवं तत्र यावत्तावदज्ञानं चेत्तदा यावत्तावदघनं कृत्वा रूपराशौ
 प्रक्षिप्य यावत्तावता भाज्यते, तत्र लब्धिर्यावत्तावन्मानं स्यात् । अत्र तु यावत्ता-
 वदज्ञानं नास्त्यतो रूपराशिरेव यावत्तावता भाज्यः । यत्तल्लब्धं तत्सरूपयावदघनस्य

-
(ङ) १. 'यावत्—४०' लुप्त	२. 'या' लुप्त
३. 'याघ—८' लुप्त	४. '५७—४०' लुप्त
५. 'सुरूपराशि for (सरूपराशि)	६. यावता त्रयेण for (यावत्तावत्त्रयेण)
७. जमशैदेन for (यमशैदेन)	८. पुनरपि for (पुनरत्र)
९. पूर्वलब्धेरघः for (पूर्ववेरघः)	१०. जमशैदेन for (यमशैदेन)
११. निष्काशितं for (निष्काशितं)	१२. यं for (इयं)
१३. एकांश for (एकांश)	१४. तत् for (तत्र)
१५. रूपराशिश्च for (रूपराशिच)	१६. भाज्यं for (भाज्यः)

कोप्यंशो लब्धः । स चैकान्ते घृतः । पुनरस्य घनं कृत्वा शेषे योज्यं पुनरत्र यावत्ता-
वता द्वितीयांको भाजितः । एवं यल्लब्धं तत्पूर्वलब्धेरधः स्थापितम् । एवं लब्ध-
यावत्तावदघनस्यासन्नो भागो लब्धः । अत्रासन्नताशेषावयवसत्त्वान्निरवयवत्वे
एव सूक्ष्मा लब्धिः ।

अथ लब्धिघनैः पूर्वघनं संशोध्य यतस्तदधिकं जातं एवमिष्टभागपर्यन्तं
मुहुर्मुहुर्वारं वारं कार्यं ।

अथास्योदाहरणं—

तत्र द्वितीयपक्षे रूपाणि ६।१६।४६।७।५६।८।५६।२६।४० अत्र षट्द्विपरिवर्त्ताः
षष्टेरूर्ध्वमस्ति । यावत्तावत्त्रयं द्विपरिवर्त्ताः षष्टेरूर्ध्वमस्ति । अत एकजातो
भागे गृहीते लब्धमंशाः २ पुनरस्य घनंशा ८ वारद्वयं षष्ट्या भक्ताः ०।०।८
विकलात्मकं विकला सुयोजितं १६।५७ पुनः पूर्वलब्धिः १६ तेनैव या ३ भक्तं
लब्धाः कला ५ लब्धिः पूर्वलब्धेः २ अधः स्थापिता अंक २।५ पुनरवशिष्टं १।५७
पुनर्लब्धिद्वयस्य घनः अं० १।२।३।२।५ अत्र प्रथमलब्धिघनः ८ अं० शोधितः शेषं
१।२।३।२।५ इदं शेषं अं० १।५७।७।५६।८।५६।२६।४० अंशस्थाने योजितं १।५८।१०।
३१।१३ पुनर्हरेण्यार्था ३ अंशे ५८ भागो गृहीतः । लब्धिर्विकलात्मिका ३६ शेषं अं०
१।१०।३१।१३ पुनरियं लब्धिः पूर्वलब्धेरधः स्थाप्या २।५।३९ अस्य घनोशादिः

(घ) ४. 'मुहुर्'लुप्त (ङ)

८. पुनरत्रशिष्टं for (पुनरवशिष्टं)

(ङ) १. घनं for (घनं)

२. + एवं लब्धं (लब्धं) यावता +

३. शोध्यं for (संशोध्य)

५. 'अथास्योदाहरणं' लुप्त

६. अषट्द्विपरिता for (अत्रषट्द्विपरिवर्त्ताः)

७. 'यावत्ता—रूर्ध्वमस्ति' लुप्त

९. 'घनः' लुप्त

१०. शेषे for (शेषे)

११. ७ for (८)

१२. योजि for (योजितं)

१३. घनोशादि for (घनोशादिः)

६।११।२।३।२।७।४।३।३६ अत्र द्वितीयघनः ६।२।३।२।५ शोधितः शेषं कलादिः
 ८।३।०।२।७।२।७।४।३।३६ इदं शेषांकेषु १।१०।३।१।१३ योजितं १।१६।१।४।२।४।१।३।१६
 पुनरत्र कलास्थाने भक्तं ल० २६ पूर्वलब्धेरधः स्थापिता २।५।३।६।२६ शेषं कलादि
 १।१।४।१।२।४।१।३।१९ पुनर्लब्धैः २।५।३।६।२६ घनः ६।११।८।१।४।३।३।२।२।३।२।४।५६
 तृतीयघनोत्र शोधितः, विकलास्वशशिष्टं ५।४।२।१।५।२।८।४।४।१।१।४।५६ पुनरिदं
 शेषांके योजितं क० १।७।२।३।२।६।४।२।३।२।१।४।५६ पुनस्तेनैव भक्तं लब्धं २२ शेषं
 १।२।३।२।६।४।२।३।२।१।४।५६ पूर्वलब्धौ योजितं २।५।३।६।२६।२२ अस्य घनः ९।११।८।
 १।६।२।४।१।६।५।२।१।५।१।५६ चतुर्थघनोत्र शोधितः, शेषं ४।४।६।२।८।४।३।३।१।१०।५।
 ५६ इदं शेषे योजितं १।२।८।१।६।१०।४।६।५।२।१।५।१।५६, पुनर्हरभक्तः लब्धं २९ शेषं
 १।१।६।१०।४।६।५।२।१।५।१।५६ पुनर्लब्धिरधः स्थिता २।५।३।६।२६।२।२।२६ अस्य घनः
 ६।११।८।१।९।२।६।२।४।२।१।३।६।५।०।५२, अत्र पञ्चमघनः शोधितः शेषं ६।२।१।३।५।
 ९।२।४।४।८।५६ इदं शेषे योजितं १।२।५।३।२।२।२।१।३।६।५।०।५२ पुनरयं हरया ३ भक्तः
 लब्धं २८ शेषं १।३।२।२।२।१।३।९।५।०।५२ लब्धः पूर्वलब्धेरधः स्थापिता २।५।३।६।
 २६।२।२।२।६।२८ अस्य घनः ६।११।८।१।९।२।६।२।५।०।२।७।१।९।५।६।४३ अत्र षष्ठघनः
 शोधितः शेषं ६।८।२।५।४।०।८।५१ शेषे योजितं १।३।८।३।०।२।७।१।६।५।६।४३ पुनर्हर-
 भक्तं लब्धं ३२ शेषं २।३।०।२।७।१।६।५।६।४३ लब्धः पूर्वलब्धेरधः स्थापिता २।५।
 ३।९।२।६।२।२।२।६।२।८।३।२ अस्य घनः ९।११।८।१।९।२।६।२।५।७।२।८।२।३।३।७।१, अत्र
 सप्तमघनः शोधितः शेषं ७।१।३।३।७।१८ इदं शेषे योजितं २।३।७।२।८।२।३।३।७।१

(घ) २. २६ for (२६) (ङ)

५. २।१।४।५७ for (१।१।४।५६)

(ङ) १. २३ for (३२)

३. पूर्वलब्धैः for (पुनर्लब्धैः)

४. ५. for (१५)

६. भक्तं for (भक्ते)

७. '१।२८ से १।५६' लुप्त

८-६ 'पुनर्हर—स्थिता' लुप्त

१०. शोधितं for (शोधितः)

११. ५० for (४०)

१२. ३२ for (२२)

१३. 'हर' लुप्त अतः— भक्तं for (भक्ते)

१५. योजितः for (योजितं)

१४. '२८' लुप्त

हर भक्ते लब्धं ५२१ शेषं ११२८१३३७१ लब्धिं पूर्वलब्धेरधः स्थापिता २५१३१
२६१२२१२८१३३७१ अस्य घनः ११११८११२८१३३७१३३७१५०११९ पुरत्रा-
ष्टमघनः शोधितः शेषं १११२४१३३२८ शेषे योजितं ११३१४७१५०११९ हरभक्तः
लब्धं ३३ शेषं ०१४७१५०११९ ल० पूर्ववत् २५१३१२६१२२१२८१३३७१५०११९
एतत्पर्यन्तं गृहीतं ।

अथात्र यावत्तावन्मानयनार्थमुपायान्तरमाविदेन निष्कासितं । तद्यथा
रूपाणि यावत्तावता भाज्यानि लब्धेर्घनः कार्यः । पुनर्घनोपि यावत्तावता भाज्यः ।
यल्लब्धं तत्प्रथमलब्धौ योज्यं पुनस्तस्य घनः कार्यः । एवमसकृत्, अत्रोपपत्तिः—
इह पूर्ववद्यावतावता भक्ते रूपराशौ कश्चिद्यावतो भागो लब्धः पुनस्तस्य घनं कृत्वा
तद्योजनेन वास्तवघनस्यासन्नता जाता । एवं मुहुः स्थिरीभूतं तदेव घनस्वरूपरा-
शेयावित्तावतो भाग उपलब्धः स एव यावत्तावन्मानमुपपन्नं । अत्रोदाहरणं—
ल० ६१६१४१७१५१८१३० इयं यावत्तावत् षष्ठेर्द्विर्लब्ध्वपरिवर्त्तेन या ३
भक्ते यल्लब्धं फलं २५१३६१२२१३१४२१५० अस्य घनः ११०१२८१३३७१
५२१५१३६ पुनरयं तेनैव या ३ भक्तः फलं ०१०१३३१२८१२१२१५७ इदं प्रथमलब्धौ

(घ) २. ५२ for (५२१) (ङ) ३. लब्धिः for (लब्धिं) (ङ)

४. ३१४७१५०११९ for (३१४७१५०११९)

५. १११२४१३३२८ for (१११२४१३३२८)

११. कश्चिद्यावत्तावतो for (कश्चिद्यावतो)

(ङ) १. लुब्धं for (लब्धं)

७. गृहीतं for (गृहीतं)

८. यल्लब्धं for (यल्लब्धं)

१२. भागः for (भागो)

१४. सन्नता for (सन्नता)

१६. '५६' लुप्त

१८. '५' लुप्त

६. योजिते for (योजितं)

८. कार्याः for (कार्यः)

१०. तावके for (तावता भक्ते)

१३. कृत्वा for (कृत्वा)

१५. 'स्व' लुप्त

१७. ६ for (३६)

योजितं २।५।३१२६।१।४।१।४७ अस्य घनः वारद्वयं षष्ठ्या भक्तः । जातो विकला-
त्मकः ०।०।१।११।८।१६।३२।३०।४८।६ पुनरयं तेनैव भक्तः लब्धं ०।०।३।३।४२।४५।
३०।५० इदं प्रथमलब्धौ योजितं जातं ५।३१२६।२२।२८।२१।४० अस्य घनः
२।११।८।११।२८।३६।२३।५० पुनस्तेनैव भक्तः लब्धं ०।०।३।३।४२।४६।२१।३६
प्रथमलब्धौ योजितं २।५।३१।२६।२२।२१।२८।२६ अस्य घनः ६।११।८।११।२१।
८।५६।५१ पुनस्तेनैव या ३ भक्तः लब्धं ०।०।३।३।४२।४६।२१।४२ इदं प्रथमलब्धौ
योजितं २।५।३१२६।२२।२१।२८।३२ अस्य घनः ६।११।८।११।२१।८।५७।२८ पुन-
स्तेनैव भक्तः लब्धं ०।०।३।३।४२।४६।२१।४२ प्रथमलब्धौ योजितं २।५।३१२६।
२२।२१।२८।३२ अयं स्थिरीभूतः । इयमंशद्वयस्य पूर्णज्या जाता । अस्य मिर्जो-
लुगवेगोक्तप्रकारेणांशद्वयस्य पूर्णज्या निष्काश्यते । तत्र पूर्वोक्तमेव क्षेत्रं कार्यं । तत्र
बंविह्लात् बहलंबः कजरेखायां निष्काश्यः । तत्र कवहृत्रिभुजे जवहृत्रिभुजे हकोणः
समकोणोस्ति । कवर्गः कहहृवयोर्वर्गयोः तुल्योस्ति । पुनर्वजवर्गः अहहृवयोर्वर्गयो-
गतुल्योस्ति । पुनरत्र कववजौ मिथस्तुल्यौ कल्पितौ । बहमुभयोस्त्रिभुजयोरेक-
मेवास्ति । तस्मात्कहहृजौ मिथः समानौ भविष्यतः । कववर्गः बहस्य व्यासस्य च
घातेन समानोस्ति । तस्माद्यदि कववर्गो व्यासेन भाज्यते तदा लब्धं बहप्रमाणं
भवति । पुनर्यदि बहवर्गः कववर्गाच्छोध्यते तदा शेषं कहवर्गोवशिष्यते । अत्रांश-

(घ) ३. ६।११।८ for (२।११।८) (ङ)

७. अथ for (अस्य)

१०. जहहृवयो for (अहहृवयो)

(झ) १. '६' लुप्त

२. जातो for (जातो)

४. + । २८।२१ +

५. २६ for (६)

६. जाताः for (जाता)

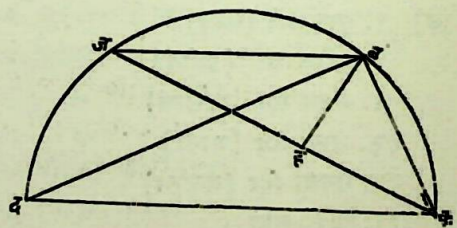
८. बलहृवः for (बहलंबः)

९. कहहृवयोर्वर्गयोर्गोण for
(कहहृवयोर्वर्गयोः)

११. वापतस्य for (व्यासस्य)

१२. वप्रमाणं for (बहप्रमाणं)

१३. कवर्गो for (कहवर्गो)

द्वयस्य पूर्णज्यारूपा कवरेखा यावत्तावन्मिता कल्पिता । या १ अस्य वर्गः ।
याव १ व्यासः १२० षष्ठ्योर्ध्वीकृतः २ एकपरिवर्तः । अनेन कववर्गो याव १
षष्ठेरेकपरिवर्तनेन २ भक्ते लब्धं यावद्वर्गाद्वर्गकला सा च यावद्वर्गस्य त्रिशद्विक-
लात्मिका ३० यावत्तावतः अस्य वर्गः यावद्वर्गवर्गस्य पञ्चदश प्रतिविकलाः जाताः
१५ इदं कववर्गाद्योधितं शेषं कववर्गः याव १ याव व० १५ प्रतिविकला २८ कववर्गः
कजवर्गस्य चतुर्थांशतुल्योस्ति । तस्मात् कजवर्गः याव ४ यावव १ विकला ।

अथ मिजस्तीग्रन्थस्य प्रथमाध्यायस्य द्वितीयक्षेत्रे इदमुपपन्नं—

कजवदघातः कजवर्गरूपः कजवदघातस्य वजकदघातस्य च योगेन
तुल्योस्ति । तत्र कदप्रमाणं ६।१६।४९।७।५६।८।५६।३० बजं अबतुल्यं यावन्मित-
मस्ति । तस्माद्वजं कदेन गुणितं सदेतावन्ति यावत्तावतानि जातानि या०
६।१६।४९।७।५६।८।५६।३० कववर्गरूपकजवदघात याव १ तस्मादिदं याव ४
यावव १ विक० अ० अस्य याव १ या ६।१६।४९।७।५६।८।५६।३० समानं जातं ।
पुनरेतौ समशोधितौ । तत्रैकपक्षे याव ३ यावव १ विक० या० ६।१६।४९।७।५६।
८।५६।३० एतौ समानौ स्तः । अत्र सयोस्त्र्यंशी चेद्गृह्येते तदा तावपि समानौ
भविष्यतः । अतः पक्षौ त्रिभक्तौ याव १ यावव २० प्रति वि० या २।५।३६।
२२।३९।४२।५८।५० पुनरेतौ यावत्तावतापर्वतितौ यथा या १ याव २० रु २।५।

(घ) १. +अंशात्मकत्वादिदं बहुप्रमाणं जातम्—

२. ऋ for (२८)

७. प्रथमाध्यायस्य for (प्रथमाध्यायस्य)

(ङ) २. ६० for (२८)

३. कजवर्गस्य for (कजवर्गस्य)

४. चतुर्थांश for (चतुर्थांश)

५. कवर्गः for (कजवर्गः)

६. मिजस्ति for (मिजस्ती)

८. 'वजकदघातस्य' लुप्त

९. 'याव' लुप्त

१०. ६० for (८)

११. जातौ for (जातं)

१२. + याव १ यावव+

१३. याक्ष for (विक. या. ६)

१४. ज्येजेते for (चेद्गृह्येते)

१५. त्रिभक्तौ for (त्रिभक्तौ)

१६. 'याव १ यावव २०' लुप्त

१७. पर्वतितौ for (पर्वतितौ)

१८. 'या १' लुप्त

३६।२२।३६।४२।५८।५० त्रतादृशस्येष्टांकस्य चिकीर्षास्ति । यस्यांकस्य रूपराशि-
स्थितांकस्य चान्तरं तदंकघनस्य विंशति प्रतिविकलात्मकं भवति । स एवांक
इष्टो भवति । तस्योत्पादनेऽयमुपाय उपलब्धः, रूपाणां घनः कृतः १।१०।२८।३।
८।५२।५।३६ इदं विंशतिप्रतिविकलाभिगुणितं ०।०।३।३।४२।४५।३०।५० रूपेषु
योजितं २।५।३६।२६।२२।२८।२६।४० अस्य घनः १।११।८।१६।२८।५६।२३।५०
पुनस्तेनैव प्र० वि० २० गुणितः ०।०।३।३।४२।४६।२९ पुनर्घनः १।११।८।१६।२६।
८।५६।५१ पुनस्तेनैव प्र० वि० २० गुणितः ०।०।३।३।४२।४६।२६।४२ रूपेषु योजितं
२।५।३६।२६।२२।२९।२८।३२ इदमंशद्वयस्य पूर्णज्या रूप इष्टांको जातः । यदास्य-
घनः क्रियते विंशतिप्रतिकलाभिगुण्यते रूपे योज्यते तदा स एवांको भवति ।

अथ मिर्जोलुग्वेगस्य द्वितीयः प्रकारः—

तत्र कवजदं चापं षडंशानां कल्प्यं । यस्य वृत्तस्येदं चापं तद्वृत्तकेन्द्रं तं
कल्पनीयं । पुनः प्रत्येकं कवचापं वजचापं जदचापमंशद्वयं कल्पितं । कवकज-
कदवजवदजदपूर्णज्याः संयोज्याः, पुनः कवपूर्णज्या कजपूर्णज्या कदपूर्णज्यानां
हृक्षवचिह्नेष्वेदं कार्यं । पुनस्तद्वरेखा तक्षतवरेखाः संयोज्याः, एता रेखाः प्रत्येकं
तासु पूर्णज्या सुलम्बरूपा भविष्यति । पुनः कतरेखा व्यासाद्धं संयोज्यं । पुनः तत्

- (घ) २. + ०।०।३।३।२६।२१।२।५७ रूपेषु योजितं २।५।३६।२६।१।४।१।४७ अस्य घनः
१।११।८।१६।३२।३०।४८।१ पुनरिदं विंशतिप्रतिकलाभिगुणितं +
३. + रूपेषु योजितः २।५।३६।२६।२२।२६।२८।२६ +
४. रूपेषु for (रूपे) (ङ)

(ङ) १. '६' लुप्त

२. ०।०।३।३।४२।४५।३०।५०।२६।२२।२८। २६।४० for ०।०।३।३।४२।४५।३०।५०
रूपेषु योजितं २।५।३६।२६।२२।२८।२६।४०

५. षडंशानां for (षडंशानां)

६. 'पंवजचापं— पुनः' लुप्त

७. 'कवपूर्णज्या' लुप्त

८. चिह्नेष्वेदं for (चिह्नेष्वेदं)

९. 'त' लुप्त

१०. साधु for (तासु)

११. सुलंब for (सुलंब)

अचिह्नेऽद्वितं कार्यं । पुनः अचिह्ने केन्द्रं कृत्वा अकव्यासाद्धेन वृत्तं कार्यं । तत्र कहतकोणकक्षतकोणकवतकोणाः समकोणाः सन्ति । तदा वृत्ताद्धमेतत् हक्ष-
पूर्णज्यासु निष्काश्यः । तत् हललम्बः कक्षपूर्णज्यासु निष्काश्यः । तदा कक्ष-
पूर्णज्या लचिह्नेष्वद्विता भविष्यति । तत्र श्वरेखया कजभुज् कदभुजयोरद्ध-
स्थाने कर्त्तितं । तदा श्वरेखा जदरेखायाः समानान्तरा भविष्यति । तस्मात्कजद-
त्रिभुजकक्षवत्रिभुजे मिथः सजातीये भविष्यतः । कवंकदस्याद्धमस्ति । श्वं जद-
स्याद्धं भविष्यति । पुनरनेनैव प्रकारेण हक्षरेखा वजस्याद्धं भविष्यति । कहं
कवस्याद्धं मस्त्येव । तस्मात् कहहक्षश्वपूर्णज्याः मिथः समाना भविष्यन्ति । पुनः
अचिह्नात् अललम्बः कक्षपूर्णज्यायां निष्काश्यः । अयं लम्बः कक्षरेखां लचिह्ने-
द्वितं करिष्यति । पुनरयं वद्वितः सन् हचिह्ने लगिष्यति । तस्मात्कहमेकांशज्या
यावत्तावन्मिता कल्प्या । पुनं कव अंश त्रितयस्य ज्या एतावत्यस्ति । ३।८।२४।३३।
५६।३४।२८।१५ यदि कहवर्गः याव १ कतरेखया ६० भाज्यते तदा लब्धरेका
कला यावद्वर्गस्य भविष्यति । इदं हलप्रमाणमस्ति यथापूर्वमुपपन्नं । अस्य वर्गः

(घ) २. 'पूर्ण'—निष्काश्य.' लुप्त, इसके स्थानमें 'वचिह्नेपुगमिष्यति'

३. + पुनः हक्षभुजवतहतरेखाः सयोज्याः +

४. हचिह्नात् for (तत्)

६. चिह्नेद्विता for (चिह्नेद्वितं) (ङ)

(ङ) १. कसत for (कक्षत)

६. 'कक्षवत्रिभुजे' लुप्त

८. कस्त्येव for (मस्त्येव)

११. कस्मात् for (तस्मात्)

१२. यां निष्काश्यः । अयं लम्बः

कव for (यावत्)

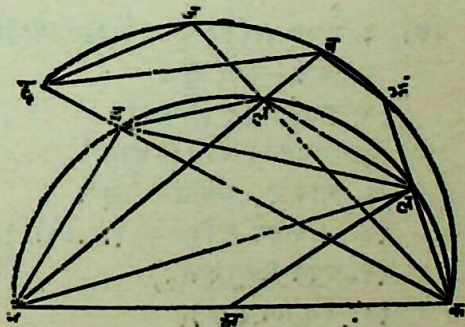
१३. तृतयस्य for (त्रितयस्य)

१४. जावतावत्यस्ति for (ज्या
एतावत्यस्ति)

१५. '३' लुप्त

१६. + या +

१७. 'हल' लुप्त

यावद्द्वर्गवर्गस्यैका विकला भविष्यति । अयं कहवर्गो शोधितः शेषं कलवर्गो भविष्यति । स च । याव १ यावव १ विकला कक्षवर्गस्य चतुर्थांशः ४ कलवर्गोऽस्ति । तस्मात्कक्षवर्गः याव. ४ यावव ४ विकला पुनः कक्षहवघातरूपः कक्षवर्गः कक्षहवघातरूपवत् वर्गस्य हक्षकवघातस्य च योगेन तुल्योऽस्ति । कहवर्गश्चैतावान् । याव १ हक्ष कवघातश्च ३।८।२४।३३।५९।३४।२८।१५ । अयं द्वितीयप्रकारेण कक्षवर्गः सिद्धः । एतौ समाविति समशोधनार्थं न्यासः यथा याव ४ यावव ४ विकला याव १ या ३।८।२४।३३।५९।३४।२८।१५ । अत्र संप्रदायेन शोधने कृते सति प्रथमपक्षे याव ३ यावव ४ विकला द्विपक्षे या ३।८।२४।३३।५९।३४।२८।१५ अनयोऽस्थंशावपि समानी तस्मात्त्रिभिरपवर्तितौ याव १ यावव १ वि० रू १।२।४८।११।१९।५१।२६।२५ अवशिष्टावेतावपि समौ पुनरेतौ यावत्तावतापवर्तितौ जातौ पक्षौ या १ याव ३. वि० रू १।२।४८।११।१९।५१।२६।२५ प्र० वि० यद्यत्र तादृशांशको लभ्यते, यस्यांशस्य पुनः रूपस्य चान्तरं अंकघनस्यैककला विंशति प्रतिविकला तुल्यं भवेत् । स चानेन प्रकारेण निष्काशितः । तत्र रूपानां घनः अंशादि १।८।४८।३०।२३।२६।३० अयमेकया कलया विंशति प्रतिविकलाभिश्च ४२।१८ गुणितः ०।०।१।३।१।४।४।४।०।३।२८।४१ अशकलास्थानयोरभावात् स्थानद्वये शून्यं, निवेशितं रूपेषु संयोज्य जातं १।२।४८।४३।४।३२।०।५३।४१ अस्य घनः १।८।५३।३२।४।३।

(घं) १३. तुल्यमंतरं for (तुल्यं)

(ङ) १. यावद् यस्यैका for (यावद्द्वर्गवर्गस्यैका)

२. 'कक्ष-वर्गः' लुप्त

४. कक्षहव for (हक्षकव)

६. शोधनार्थं for (शोधनार्थं)

८. 'याव १-अवशि-' लुप्त

१०. + यावव १ वि० रू १।२।४८।११।१९।५१।२६। १५ +

११. रूपण for (रूपस्य)

१४. ३८ for (२८)

३. 'वर्गस्य' लुप्त

५. प्रकारेणाण for (प्रकारेण)

७. द्विपया for (द्विपक्षे या)

९. 'ष्टावेतावपि' लुप्त

१२. विकल्पा for (विकला)

१५. शून्यं for (शून्यं)

५०।५९।१४।५७ पुनरयमेतेन २. गुणितः ०।०।१।३।१।५।१।२।२।४।५।२।५।८ रूपेषु संयोज्यं
 १।२।४।५।४।३।१।१।४।१।४।५।०।८ अस्य घनः १।८।५।३।३।६।२।६।७।१।८।०।२।२।१०
 पुनरयं तेनैव २. गुणितः ०।०।१।३।१।५।१।२।३।१।४।४।५।२० रूपेषु संयोज्य १।२।४।५।-
 ४।३।१।१।१।४।४।४।१।६।३० अस्य घनः १।८।५।३।३।२।२।६।३।७।५।३।४ पुनस्तेनैव २.
 गुणितः ०।०।१।३।१।५।१।२।३।१।४।५।१।२६ रूपेषु संयोज्य १।२।४।५।४।३।१।१।१।४।४।४।१६
 २६ अयमिष्टांको जातः । अत इयमेकांशज्या सिद्धा । कुतः । यतोस्य घने अनेन
 २. वि० गुण्यते रूपेषु योज्यते तदाऽयमेव भवति । तस्मादमेव एकांशज्या जाता
 इदमेवेष्टं ।

अथात्र मिर्जोलुग्वेगेन यत् द्वितीयप्रकारेण क्षेत्रं प्रदर्शितं तत्र बहुरेखा प्र०
 संयोगः कृतः ।

अथात्र यथात्परेखाभिरेव सिध्यति तथा यतितमाविदसंज्ञैः । तत्र तावदेव
 कवजदचापं पूर्वोक्ता एव पूर्णज्याः संयोज्याः । कवपूर्णज्याद्वरूपं कहां एकांश-
 ज्यास्ति । सा यावन्मिता कल्पिताया १ कवरेखाया २ एवं वजया २ जवया २
 यत एतामिथः समानाः सन्ति । पुनः कदरेखा ६।१६।४६।७।५।६।८।१६ अनया

(घ) २. योजितं for (संयोज्यं)

७. 'प्र०' लुप्त (ङ)

११. वि० नोट 'यावन्मिता—से आरंभ कर अगले पृष्ठ १०७४ की दसवीं पंक्ति में—
 बहुप्रयासेन' तक इस प्रति में एक स्थान पर अंकित है ।

(ङ) १. ४६ for (५६)

३. ७८ for (७।१८)

४. १४४ for (१४।४४)

५. १४४ for (१४।४४)

६. 'वि०' लुप्त

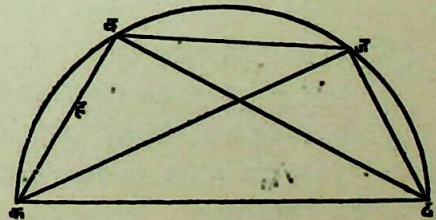
८. मावितसंज्ञैः for (माविदसंज्ञैः)

९. कवजचापं for (कवजदचापं)

१०. सति for (स्ति).

११. यावत्तावन्मिता for (यावन्मिता)

१२. कवरेखाया for (कदरेखा)

वजया २ गुणितं कवजदघातयुतं जातं, याव ४ या १२।३३।३८।१५।५८।१६।३३।०
 अयं जातः कजवर्गः । पुनः प्रकारान्तरेण कजवर्गः साध्यते । कववर्गः याव ४ अयं
 व्यासेन २ षष्ठेरेकोद्धपरिवर्त्तेन भक्तो लब्धं यावद्वर्गस्य कलाद्वयं । २ इयमंश-
 द्वयस्य उत्क्रमज्या जाता । अस्याः वर्गः यावव ४ विकला कववर्गं शोधितः शेषं
 याव ४ यावव ४ विकला । अयमंशद्वयज्यावर्गो जातः । अयं चतुर्गुणितः याव १६
 यावव १६ विक० अयं सिद्धः कजवर्गः । एतौ पक्षौ समौ समशोधनार्थं न्यासः
 याव ४ या १२।३३।३८।१५।५८।१६।३३ याव १६ यावव १६ विकला शोधिते शेषं
 याव १२ यावव १६ या १२।३३।३८।१५।५८।१६।३३ पुनर्द्वादश यावत्तावतापवर्त्य
 याव १ याव २० वि० रू १।२।४८।११।१९।५१।२६।२५ इदं मिर्जोलुम्बेगेन निष्का-
 शितं बहुप्रयासेन ।

अथ प्रकारान्तरेण त्र्यंशजीवानयनं—

हरादनुमानेन फलं ग्राह्यं पूर्वपंक्तौ शून्यद्वयं स्थाप्यं । तदधः फलं स्थाप्यं । पुनः
 पुनः पंक्तिफलगुणिता हरे विकलास्थाने विशोध्य शेषं स्पष्टहरो भवति । उपरिशून्य-
 द्वयस्य विद्यमानत्वाद्विकलास्थानमागतमेव । पुनर्लब्धगुणं हरे विशोध्यं पंक्तिस्थफले
 फलं योजयित्वा फलेन पंक्तिगुणीनीया । इयं यथास्थाने विशोध्य ततः पंक्तिस्थफले

(घ) २. जात for (जाता)

३. वर्गः for (वर्ग)

६. वि० नोट—‘पृष्ठ १०७३ के ‘यावन्मिता—से लेकर इस पृष्ठ के— बहुप्रयासेन’ तक
 इस प्रति के १०६५ वें पृष्ठ पर + चिह्न तक अंकित है ।

१०. + श्रीमहागणपतये नमः । चतुर्विंशतितमे पत्रे निरंकपृष्ठे अवस्तो नवमपंक्तौ शोधः ।

१३. पंक्तिः for (पंक्ति)

१४. ‘विशोध्य’ का अनुस्वार (लुप्त)

(ङ) १. या ४ for (याव ४)

४. यावव ४ for (याव ४)

५. चतुर्वर्गगुणितः for (चतुर्गुणितः)

६. ‘१६ यावव १६’ लुप्त

७. शोधते for (शोधिते)

८. ‘याव १..... २६।२५’ लुप्त

११. + याव १ याव २० विरू १।२।४८।११।१९।५१।२६।२५ +

१२. ‘पुनः’ लुप्त

फलं पुनर्योज्यं । पंक्तिमस्तके एकं शून्यं निवेश्यं । ततो हरमुत्सार्य अनुमानेन फलं ग्राह्यं । फलं पंक्तौ निवेश्यं । ततः पंक्तिः फलगुणिता हरे विशोध्य शेषं स्पष्टहरो भवति । पुनर्लब्धिगुणं हरं भाज्ये विशोध्य पंक्तिस्थफले फलं योजयित्वा फलेन पंक्तिगुणीनीया । इयं हरे यथास्थाने विशोध्य ततो पंक्तिस्थफले फलं पुनर्योज्यं । पंक्त्युद्ध्वं एकं शून्यं स्थापनीयं । ततो हरमुत्सार्य अनुमानफलं ग्राह्यं । एवं मुहुः । अथोदाहरणं-भाज्यः ६।१६।४९।७।५९।८।५६।२९।४० हरः ३ हरेण ३ अनुमाना-
त्फलं गृहीतं २ । पूर्वं पंक्तौ शून्यद्वयं स्थाप्यं ततः फलं स्थाप्यं ०।०।२ पुनः
पंक्तिः फलगुणिता हरे विकला स्थाने शोध्यशेषं स्पष्टहरो भवति २।५९।५६ अनेन
भक्ते लब्धं २, फलगुणितं हरं भाज्ये विशोध्य शेषं ०।१६।५७।७।५९।८।५६।२९।४०
पुनः पंक्तिस्थफले फलं योजयित्वा फलेन पंक्तिगुणीनीया । ८ इदं हरे यथास्थाने
विशोध्य शेषं २।५९।४८ पंक्तिस्थफले फलं पुनर्योज्यं । पंक्तिमस्तके एकं शून्यं
निवेश्यं ०।०।०।६ ततो हरमुत्सार्य पुनरनुमानेन फलं ग्राह्यं ५ फलं पंक्तौ निवेश्यं
६।५ ततः पंक्तिफलगुणिता ३०।२५ हरे विशोध्य शेषं स्पष्टहरो भवति २।५९-
४७।२९।३५ पुनर्लब्धिगुणं हरं भाज्ये विशोध्य शेषं १।५८।१०।३१।१३ पंक्तिस्थ-
फले ३ फलं ५ योजयित्वा १।५ फलेन पंक्तिगुणीनीया ३ इदं हरे यथास्थाने विशोध्य

(घ) ११. +फलं+(ङ)

१६. पंक्ति for (पंक्ति)

(ङ) १. फलगुणिता for (फलगुणिता)

२. स्पष्ट for (स्पष्ट)

३. विसोष for (विशोध्य)

४. पंक्तिसक for (पंक्तिस्थ)

५. पुन्य for (पुन)

६. '७।५९' लुप्त

७. 'हरः ३' लुप्त

८. फलं for (फलं)

९. हरेण for (हरे)

१०. +हरे।३।+

१२. न्याज्ये for (भाज्ये)

१३. '७' लुप्त

१४. '८' लुप्त

१५. इकं for (एकं)

१७. ५६ for (५)

१८. १४ for (१०)

१९. ३० for (३)

२०. +शेष्य+

शेषं २।५६।४६।५८।४५ पुनः पंक्तिस्थफले^१ फलं योज्यं^१, पंक्तिमस्तके एकं शून्यं स्थापनीयं । ततो हरमुत्सार्य अनुमानफलं ग्राह्यं^३, शेषं पूर्ववत् । एवं मुहुः ।

अत्रोपपत्तिः—श्रीमहाराजाधिराजजयसिंहदेवैर्निष्कासितास्ति, सा यथा । अत्र सिद्धान्ते त्र्यंशज्यासाधनं । दोज्या त्रिभागस्य घनं तु तावत्कृत्वा^५ हृतोयं त्रिगुणस्य कृत्या । स्वत्र्यंशयुक्तेन फलेन युक्तो^६ दोज्यात्रिभागः अनेन प्रकारेणासकृत् त्र्यंशज्यासाधनं कृतमस्ति । अत्र स्वत्र्यंशमुक्तफलेन दोज्यात्रिभागः युक्तो विधीयते । अथवा स्वत्र्यंशयुक्तफलं त्रिगुणं विधाय दोज्यायां संयोज्य पञ्चात्रिभिर्विभजनेनापि तुल्यमेव फलमायाति । अत्र तु ज्ञातदोज्या पूर्णज्यात्वेन ज्ञातास्ति । तस्मात्स्वत्र्यंशमुक्तफलं षड्गुणं^{११} विधाय पूर्णज्यायां संयोज्य त्रिभिर्विभाज्यं फलं त्र्यंशज्या भवति । षड्गुणस्य त्र्यंशफलं तु पूर्णज्यात्र्यंशस्य^{१२} घनः दारद्वयं षष्ठिभक्त इति सिद्धं ।

अथ विस्तरेण विषुवांशक्षेत्रमुच्यते, तत्र श्लोकाः—

अर्द्धं संपूर्णगोलस्यायनवृत्ते विधाय च ।

मेघसंपातगोलाख्यसंधिमूर्ध्वस्थितं तथा ॥१॥

समायां भुवि सस्थाप्यं भूसंलग्नं भवेद्यथा ।

वृत्तमायनसंज्ञं च वृत्तस्यास्य तु केंद्रकं ॥२॥

(घ) ८. युक्तफलेन for (युक्तफलेन) (ङ) १०. युक्तफलं for (युक्तफलं)

१६. + ॥२॥ + (ङ)

(ङ) १. + ५० +

३. + ५० +

५. कृता for (कृत्वा)

७. मासाकृत् for (णासकृत्)

९. दोज्या for (दोज्यायां)

११. षड्गुणं for (षड्गुणं)

१३. संताप for (संपात)

१५. वृत्तमायन for (वृत्तमायन)

२. फलं फले for (फले फलं)

४. पूर्णवत् for (पूर्ववत्)

६. युतोदोज्या for (युक्तो दोज्या)

१०. त्र्यंशायुक्तफलं for (त्र्यंशमुक्तफलं)

१२. त्रिसस्य for (त्र्यंशस्य)

१४. भूमि for (भुवि)

पृष्ठसंज्ञं गोलसंधिर्गर्भचिह्नं भवेद्भुवि ।
 केन्द्रनिष्कासनं ज्ञेयं रेखागणिततो बुधैः ॥३॥
 संपातयोध्रुवावक्याबुद्धत्तायनवृत्तयोः ।
 क्रांतिवृत्ते गोलसंधे भुजांशा ध्रुवकावधि ॥४॥
 भवन्ति भूमेः कोट्यंशा अथ गोलस्य संधितः ।
 भूपर्यंतं च वृत्तानां सर्वेषां खंडकं तु यत् ॥५॥
 तन्नवत्यंशकमितं प्रसिद्धमिव सर्वतः ।
 रविर्विषोपरिगतं ध्रुववृत्तं तु यद्भवेत् ॥६॥
 तदिष्टवृत्तसंज्ञं स्यादिति ज्ञेयं विशारदैः ।
 ध्रुवाद्विभानोश्च विभातं द्युज्याचापं भवेत्किल ॥७॥
 कृतं तेन तु यद्वृत्तं द्युज्यावृत्तं भवेदिह ।
 गोलमध्यादथ पुनर्भुजांशैः कृतवृत्तकं ॥८॥
 भुजांशवृत्तसंज्ञं स्यादिष्टवृत्तध्रुवाख्ययोः ।
 द्वौ संपातौ भवेतां हि नाडीवृत्तात्समांतरौ ॥९॥
 संपातद्वयसंबद्धं सूत्रं पूर्णज्यका भवेत् ।
 भुजांशवृत्तगर्भाख्यकेन्द्रमूर्ध्वाधराह्वये ॥१०॥
 कोटिसूत्रांतरे सूत्रे तत्केन्द्रात्क्रांतिवृत्तके ।
 भुजज्याग्रहपर्यंतं तत्केन्द्राद्विषुवद्वृत्त ॥११॥

(घ) ४. कोट्यंशा for (कोट्यंशा)

(ङ) १. इष्ट for (पृष्ठ)

२. वकवद्भुत्तायन for (वक्याबुद्धत्तायन)

३. क्रांधि for (क्रांति)

४. भूमकोटंसा for (भूमेः कोट्यंशा)

५. षंडकं for (खण्डकं)

६. 'रवि' लुप्त

७. तद्वृष्ट for (तदिष्ट)

८. वृत्तं (कृतं)

९. स्याद्विष्टवृत्ताख्ययोः for (स्याद्विष्टवृत्तध्रुवाख्ययोः)

१०. सम्बृद्धं for (सम्बद्धं)

अपि बाह्वंशवृत्तांतं तावती भवति ध्रुवं ।
 नाडीवृत्ते यत्र लग्नमिष्टाख्यं ध्रुववृत्तकं ॥१२॥
 तच्चिह्नं विषुवांशानां भवतीति विनिश्चयः ।
 अथ स्वाभीष्टवृत्तस्थमध्यसूत्रस्य वै तथा ॥१३॥
 नाडीवृत्तगबाह्वंशसूत्रस्य च युतिर्भवेत् ।
 अवश्यं पूर्णजीवाद्धं तेन जात्यं भवेत्किल ॥१४॥
 तत्र कोटिर्गर्भकेन्द्राद्युतिपर्यंतमस्ति हि ।
 क्रान्तिजीवा भुजोप्यत्र दोर्ज्याकरणो भवेत् ध्रुवं ॥१५॥
 कोटिर्यदा द्युजीवाग्रे त्रिज्याग्रे किं भवेत्तदा ।
 विलब्धफलचापं यद्विषुवांशा घटी वृत्तौ ॥१६॥
 पूर्णज्याद्धं चेष्टवृत्तं भुजोत्क्षायां वृतावपि ।
 क्रान्त्यंशानां भवेज्जीवा एकैवेयं विनिश्चयः ॥१७॥
 गोलगर्भाख्यकेन्द्रात्तु योगांतं यच्च सूत्रकं ।
 तद्युज्यासंज्ञकं ज्ञेयं ग्रहान्तं त्रिज्यका भवेत् ॥१८॥
 द्युज्यात्रिज्ये कोटिकरणो भुजः स्यात्क्रान्तिसिजिनी ।
 जात्यक्षेत्रं भवेदेतद्द्वितीयं गोल गर्भगं ॥१९॥
 नाडीवृत्तावधि पुनर्गोलगर्भाख्यसूत्रतः ।

(ङ) १. तावति for (तावती)

२. वृत्तस्थ for (वृत्तस्थ)

४. गर्भं for (गर्भं)

६. भुजोयत्र for (भुजोप्यत्र)

८. त्रिज्या for (त्रिज्या)

१०. वृत्तौ for (वृत्ते)

१२. ज्ञेयं for (वेद्यं)

१४. त्रिज्या for (त्रिज्ये)

१६. गर्भकं for (गर्भगं)

३. 'तथा' लुप्त

५. क्रान्ती for (क्रान्ति)

७. द्युतिजीवाग्रे for (द्युजीवाग्रे)

९. केन्द्राद for (अग्रे)

११. क्रान्तसानां for (क्रान्त्यंशानां)

१३. तद्युज्या for (तद्युज्या)

१५. द्वितीयं for (द्वितीयं)

१७. नाडि for (नाडी)

सूत्रं धरायां नेयं च क्रान्तिवृत्तांतमप्युत ॥२०॥
 नाडीसूत्राद्सूत्रांतपर्यंतं चापि सिंजिनी ।
 देया पयमांशानां त्र्यस्रं भूमिगतं भवेत् ॥२१॥
 भुजज्यया गर्भकेन्द्रात्कार्यं वृत्तं मनीषिणा ।
 तत्रापि भुजसूत्राप्रपर्यंतं नाडिकागुणात् ॥२२॥
 रेखा देया ज्यावदस्याः ज्ञानं स्यादनुपाततः ।
 तद्यथा त्रिज्यया लभ्या परक्रान्तिज्यका तदा ॥२३॥
 इष्टया दोर्ज्यया किं स्याल्लभ्यं .....।
 सायनग्रहदोर्ज्यातो परक्रान्तिज्यका गुणा ॥२४॥
 त्रिज्ययाप्ता लब्धधनुरिष्टक्रान्तिज्यका भवेत् ।
 इष्टापलोस्यावचापं स्यादसौ सायनगोलदिक् ॥२५॥

अस्माद्विलोमानुपातात्परक्रान्तिर्भवेदपि ।

अथोत्क्रमज्या-प्रकारः—

ज्यावर्गं व्यासाद्धर्वर्गं शोध्यशेषस्य मूलं नवत्यूने चापे अर्द्धव्यासे हीनं
 नवत्यूधर्वे चापे अर्द्धव्यासयुतं उत्क्रमज्या भवति । कवचापज्या बहसंज्ञा बहवर्गं
 वदवर्गं शोध्यशेषं मूलं दहसंज्ञं इयमुत्क्रमज्या । यदि हृदं जदे योज्यते तदा जहसंज्ञं

(घ) ३. परायमांशानां for (पयमांशानां)

वि० नोट — 'यावन्मिता—से—बहुप्रयासेन' तक अंकित पाठ १०७३ पृ० से १०७४ पृष्ठ पर
 अंकित है ।

६. यहां से पाठ १०६५ वें पृष्ठ के + चिन्ह के आगे आरम्भ होता है ।

(ङ) १. मयुतः for (मप्युत)

२. सिंजिनी for (सिंजिनी)

४. भुजज्याया for (भुजज्यया)

५. सरक्रान्तित्रि for (त्परक्रांति)

७. भवत्पूर्वे for (नवत्यूधर्वे)

८. ध्वाप for (चाप)

९. 'वद' लुप्त

१०. दमुपक्रमज्या for (यमुत्क्रमज्या)

उत्क्रमज्या वजचापस्य भवति । उदाहरणं । द्विसप्तत्यंशानां उत्क्रमज्या आनीयते ।
तद्यथा । द्विसप्तत्यंशज्या ५७।३।४८।१२।२।७।३।११ अस्य वर्गः ५४।१६।१३।५५।-
७।२५।४५।५८ त्रिज्यावर्गात् ३६०० शोध्यशेषं ३५।४५।४३।४६।४।५२।३४।१४।२ अस्य
मूलं १८।३।२।२७।४०।१४।४६।३३ त्रिज्यायां ६० हीनं ४१।२।७।३२।१६।४५।१०।२७
इयं द्विसप्तत्यंशोत्क्रमज्या इयमेव व्यासाद्धं ६० युता अष्टोत्तरशतांशानामुत्क्रम-
ज्या जाता । योगान्तरज्या ।

अथ प्रकारान्तरेण ज्यासाधनं—

पूर्वं तु पूर्णज्याभिज्ञातिचापयोर्योगान्तरज्यानयनमुक्तं । अधुनाद्धं ज्याभिरेव
ज्ञातचापयोर्योगान्तरज्यानयनमुच्यते । कवजदं वृत्ताद्धं कार्यं कवं प्रथमचापं । वजं
द्वितीयचापं । कजं योगचापं तस्य ज्या ज्ञेयास्ति । कदं व्यासाद्धं हकेन्द्रं । प्रथम-
चापज्यावधं । द्वितीयचापज्याजतं योगज्याजसंज्ञेयं । जतहत्रिभुजे तं समकोणो-
ऽस्ति । तदं कोटिज्यास्ति । बहधत्रिभुजेधं समकोणोऽस्ति । बहं कोटिज्यास्ति ।
पुनः तयलम्बः कहरेखायां कार्यः । तहयत्रिभुजं बधह त्रिभुजस्य सजातीयं । जत
अत्रिभुजं तल अत्रिभुजस्य सजातीयं । तलअत्रिभुजं लहसत्रिभुजस्य सजातीयं

(घ) १. + अथ चाष्टोत्तर शतांशानामुत्क्रमज्या +

२. १२।२७।३ for (१२।२।७।३) ३. ६१ for (६०)

(ङ) २. ५७।३।४८।१२।२।७।३।११ for (५७।३।४८।१२।२।७।३।११)

३. ६० युक्ता for (६० युता)

४. अष्टोत्तरशतांशानां for (अष्टोत्तरशतांशानां)

५. 'योगान्तरज्या' लुप्त

६. साधनं for (साधनं)

७. पूर्णं for (पूर्वं)

८. + प्रथमचापं वजं द्वितीयचापं कजं योगचापं तस्य जायेज्ञास्ति कदव्यासाद्धं हकेन्द्रं

दं वृत्ताद्धं कार्यक +

९. 'कवं' लुप्त

१०. ज्ञेयास्ति for (ज्ञेयास्ति)

११. बहं for (बहं)

१२. लहज for (लहस)

लहसत्रिभुजं तह्यत्रिभुजस्य सजातीयं, तस्मात् जतकत्रिभुजं वहधत्रिभुजस्य सजातीयं जातं ।

अथानुपातः । हवकर्णो वधं भुजः तदा हतकर्णो किमिति लब्धं तयं । इदं अस-
समं । पुनरनुपातः । वहकर्णो हधं कोटिस्तदा जतकर्णो का कोटिः लब्धं जयं । जय-
असस्योर्योगः कजचापस्य जीवाजसंसिद्धः । उदाहरणं । अष्टादशांशानां जीवा
जातास्ति, सा चेयं १८।३२।२७।४०।१४।४६।२३ कोटिज्या ५७।३।४८।१२।२७।३।१५
त्रिशदंशानां जीवा ३० कोटिज्या ५१।५७।४१।२६।१३।५८।५८ इयमष्टादशांशजीवा
गुणिता त्रिज्याभक्ता फलं १६।३।२५।१०।४२।४५।३० द्विसप्तत्यंशजीवा त्रिशदंश-
जीवा गुणिता त्रिज्याभक्ताफलं २८।३।१।५४।६।१७।७ जाते यमष्टा चत्वारिंश-
दंशज्या ।

अथ चापयोज्ञाने चापान्तरज्यानयनमुच्यते—

ज्ञातचापज्ये परस्परकोटिज्यागुणो त्रिज्याभक्ते फलान्तरं चापान्तरज्या
भवति । अस्योपपत्तिः—पूर्ववत् कदव्यासे हकेन्द्रकं कवजदं वृत्तादं कार्यं । कवचाप-

(घ) न. २८।३।१।५४।६।१३।३।३७ for (२८।३।१।५४।६।१७।७)

१०. + अनयोर्योगः ४४।३।५।१६।१६।५६।१७।७ +

(ङ) १. करणे for (कर्णे)

२. दं for (घं)

३. 'कोटि—कर्णेका' लुप्त

४. अस्योर्योगः for (असस्योर्योगः)

५. जीवानां for (जीवा)

६. ५७ for (५८)

७. पलं for (फलं)

८. '७' लुप्त

११. + गप्तत्यंशजीवा त्रिशदं +

१२. 'वा' लुप्त

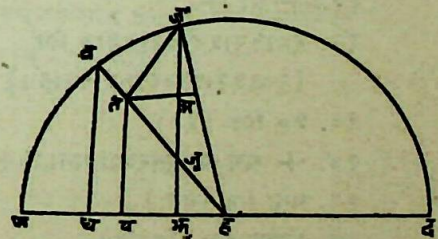
१३. 'गुणे' लुप्त

१४. पलांतरं for (फलांतरं)

१५. व्याकहकेन्द्रकं for (व्यासे हकेन्द्रकं)

१६. कवजकं for (कवजदं)

१७. 'जताद' for (वृत्तादं)

ज्याबधं कजचापज्याजज्ञं । अन्तरचापस्य जबस्य जीवातवं इयमज्ञातास्ति । अत्र शकले हजरेखायां धयलम्बः योगज्या कार्यः । धयरेखायां वधलम्बः कार्यः । हय-क्षेत्रं धयत्रिभुजं हजज्ञ त्रिभुजस्य सजातीयं । हजकर्णो जज्ञकोटिः तदा हधकर्णो का कोटिरिति लब्धं धयं प्रथमफलं । पुनः वधधत्रिभुजं हधयत्रिभुजस्य सजातीयं । हधकर्णो झहं लभ्यते तदा वधकर्णेन किमिति । लब्धं धयं द्वितीयफलं, अनयो-रन्तरं अयं वततुल्यं भवति । इयमेव चापान्तरज्या । अत्रोदाहरणं—अष्टादशां-शज्या त्रिशदंशकोटिज्या गुणा त्रिज्या भक्ता फलं १६।३।२५।१०।४२।४५।३० त्रिश-दंशज्या अष्टादशांशकोटिज्या गुणा त्रिज्या भक्ता फलं २८।३।१।५४।६।१३।३।३७ अनयोरन्तरं १२।२८।२८।५५।३०।४६।७ जातेयं द्वादशांशज्या ।

अथ क्षेत्रं चापान्तरज्याज्ञानाय—

अथ चापज्याज्ञाने सति चापपञ्चमांशज्यानयनं—भुजांशज्यकेति । ज्ञातं भुजांशानां जीवायाः पंचमांशः द्विधा स्थाप्यः । एकत्र धनः कार्यः । स त्रिज्याद्ध-कृत्या भाज्यः लब्धमाद्यो भवति । तेनाद्येन ज्या पंचमांशस्य वर्गः गुणनीयः, त्रिज्या-

(घ) १५. भुजांशज्यकेति for (भुजांशज्यकेति)

(ङ) १. 'ज्ञं' for (झं)

२. सयमज्ञातस्ति for (इयमज्ञातास्ति)

३. धवधंवः for (धयलम्बः)

४. जज्ञः for (जझः)

५. तदाहध for (तदाहध)

६. यं for (धयं)

७. हजकर्णो for (हधकर्णो)

८. हलभ्यते for (झहं लभ्यते)

९. किमित for (किमिति)

१०. '३०' लुप्त

११. + आ +

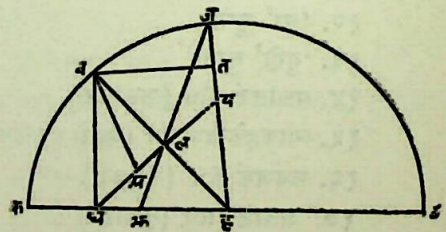
१२. २८।३।२।५४।६।१३।३।७ for
(२८।३।१।५४।६।१३।३।३७)

१३. ५० for (५०)

१४. + अथ चापान्तरज्याज्ञानाय +

१६. धनुः for (धनः)

१७. त्रिज्या for (त्रिज्या)

वर्गेण भाज्यः लब्धं परो भवति । पर आद्ये शोध्यः शेषं, पृथक्स्थज्या पंचमांशे योज्यं, पुनस्तस्य घनः कर्तव्यः त्रिज्याद्विकृत्या भाज्य आद्यो भवति । आद्यगुणितः पंचमांशवर्गः त्रिज्यावर्गभक्तः फलं स्वपंचमांशोनं परो भवति । परोन आद्यः ज्या पंचमांशे योज्यः पुनस्तस्मात्पूर्ववत् क्रियां कृत्वा मुहुः पंचमांशः साध्यः, यावद- विशेषः असौ चापपंचमांशज्या भवति । अत्रोपपत्तिः—अत्र ज्ञातभुजकोटिज्याभ्यां समासभावनया द्विगुणितभुजांशानां भुजज्याकोटिज्ये भु० को० २ त्रि० १ भु० व० १ को० व० १ त्रि० १ अत्र भुजकोटिज्याभ्यां समासभावनया जाते त्रिगुणभुजांशानां भुजज्या कोटिज्ये भु० व० ४ त्रि० व० भु० ३ त्रि० १ व० १ को० भु० व० ४ त्रि० व० को० ३ त्रि० व० १ एवं द्विगुणभुजांशानां दोज्या कोटिज्याभ्यां तुल्य- समासभावनया जाते चतुर्गुणितभुजांशानां दोज्या कोटिज्ये भु० व० को० घ० भु० ४ त्रिघ १ भु० व० व० १ भु० व० को० व० ६ को व० व० त्रिघ १ अत्रापि पूर्वदोः कोटिज्याभ्यां समासभावनया पंचगुणितभुजांशानां भुजज्याकोटिज्ये भु० घ० को० व० १ को० व० व० भु० ५ भू० व० व० भू० १ त्रि० व० व० १ भु० व० व० को०

- (ब) ६. + पूर्वं + १२. '१' लुप्त
 ८. को त्रि व १ for (को व० १ त्रि० १)
 १०. 'व' लुप्त ११. 'त्रि०—त्रि० व० १' लुप्त
 १३. द्विगुणा for (द्विगुण) १४. + भुको भु० व० ४ त्रि० व० +
 १५. कोशानां for (भुजांशानां) १६. आभ्यां for (भ्यां)
 १७. कोत्रिव १ टिज्ये for (कोटिज्ये) २४. १० for (१) (ङ)
 २६. 'त्रि० व० व० १' लुप्त (ङ)
 (ङ) १. भाज्या for (भाज्य) २. खपंचमांशोनं for (स्वपञ्चमांशोनं)
 ३. आद्या for (आद्यः) ४. पांच for (चाप)
 ५. 'भु०' लुप्त ६. + भुच +
 ७. 'त्रि० १ भु० व० १' लुप्त
 १८. + घ० भु० + १९. त्रिव० १ for (त्रिघ १)
 २०. वव १ for (भु० व० व० १) २१. द for (६)
 २२. 'त्रिघ १' लुप्त २३. को त्रिघ १ टिज्ये for (कोटिज्ये)
 २५. + त्रिघ १ +

५ भू० व० को० व० १० व० व० १ को० १ त्रि० व० व० १ को ४ अत्र पंचगुणित-
 भुजांशज्याखण्डेषु^५ भुजज्यावर्गो नस्त्रिज्यावर्गो भवतीति कोटिवर्गं उत्थाप्येवं
 स्वरूपमुत्पन्नम् । भू० घ० त्रि० व० २ त्रि व० व० भू० ५ भू० घ० भुव० १६ त्रि०
 व० व० १ अत्र भुजज्याज्ञानात् भुजस्थाने यावत्तावदव्यक्तं निवेद्य ज्ञातज्या
 सममिति पक्षी या० घ० त्रि० व० २ या० त्रि० व० व० ५ या० घ० या० व० १६
 त्रि० व० व० ज्या समत्वात्तयोः पक्षयोः या० घ० त्रि० व० २ या० घ० या० व०
 १ या घ० त्रि० व० २ या० घ० या० व० १६ त्रि० व० व० ज्या या० त्रि० व०
 व० ५ संयोज्य जातो पक्षी पंचगुणितेन त्रिज्यावर्गं वर्गेण भजने ऊर्ध्वपंचांशं पञ्चां-
 शज्यैव^{१०} । अधः स्थिते तत्तुल्यपक्षे अव्यक्तखण्डे ज्यापञ्चमांशः सिद्धः । तस्य

(घ) १. को० व० व० for (व० व० १ को० १)

२. को १ for (को ४)

५. निस्त्रिज्यावर्गो for (नस्त्रिज्यावर्गो)

१२. २० for (२)

१३. २० for (२)

(ङ) १. को० क० व० for (व० व० १)

२. 'को ४' लुप्त

३. 'पंच' शुप्त

४. पंडेषु for (खण्डेषु)

६. + त्रि व० व० १ +

७. वि० नोट—'भुघ०—त्रिव व० १' तक ऊपर की पंक्ति इस प्रति में यहां पर है ।

८. जा for (या)

"या० घ—से—व० १६" तक इस पृष्ठ की आठवीं पंक्ति के अन्तर्गत "जातो" के आगे लिखित ।

९. वि०—इस पृष्ठ की पांचवीं पंक्ति के 'या० घ० से—व० १६' तक आठवीं पंक्ति के अन्तर्गत 'जातो' के आगे लिखित ।

१०. 'त्रि० व० व० ज्या' लुप्त

११. 'या० घ०—या० व० १' लुप्त

१३. 'या घ०—से—व० १६' तक आठवीं पंक्ति के अन्तर्गत 'पक्षी' शब्द से पूर्व लिखित

१४. 'त्रि० व० व० ज्या' आठवीं पंक्ति के अन्तर्गत 'पं—संथां' के मध्य लिखित ।

१५. 'या०—व० ५' लुप्त

१६. संयोज्या जातः for (संयोज्य जातो)

१७. जैव for (ज्यैव)

१८. + या घ० त्रि व० २ या० घ या घ० १६ त्रिव व ७ +

धनं कृत्वा प्रथमाव्यक्तखण्डे आद्यसंज्ञ उपपन्नः^२ । द्वितीयाव्यक्तखण्डे अन्यसंज्ञ उपपन्न इति तयोद्धनणयोरन्तरेण युक्तो ज्यापञ्चमांशः^३ स्फुटो ज्या पञ्चमांशः स्यात् । पुनस्तस्मादाद्यान्यद्वारास्फुटो ज्यापञ्चमांशः पञ्चमांशजीवेत्युपपन्नं ।
इति पञ्चमांश ज्योपपत्ति । इति ज्यासाधनं सोपपत्तिकं सम्पूर्णं ।

अथ त्रिप्रश्नाध्यायो निरूप्यते—

शिलातलादौ जलवत्समाने वा वज्रलेपे सुसमानभूमौ ।
कृत्वा समं मंडलमस्य केन्द्रे शंकुं निवेशय विभां प्रपश्येत् ॥१॥
भायाः प्रवेशस्य च यत्र चिन्हं तत्रापरा निर्गमनस्य पूर्वा ।
एवं द्वितीयेषु दिने विधेयं पूर्वाख्यचिन्हं तु तदन्तरे यत् ॥२॥
भावेशनिर्वेशघटीप्रमाणांतरेण निध्नं खरसैविभक्तं ।
फलेन पूर्वा चलितायनाशां पूर्वाख्यचिन्हं स्फुटमत्र विद्यात् ॥३॥
ततः समस्ताः ककुभः^{१०} प्रसाध्या मत्स्यादिना प्राक् पर सूत्रकं च ।
याम्योत्तरं चक्रकलास्तथैव कार्याः सुधीभिर्निपुणैः कलान्नैः ॥४॥
केन्द्रस्थशंकोर्दिनमध्यजाभातुलाजसंस्थे तरणौ स्वदेशे ।
पलप्रभा स्यात्तुतदीयकर्णो भावर्गयुक् शंकुकृतेहि मूलं ॥५॥

अथ श्लोकपञ्चकस्य व्याख्या—

शिला तलादाविति—जलवत्समीकृते शिलातलादौ वा वज्रलेपे सुधादिलेपेः

(घ) ६. + इत्यसकृत् स्थिरो ज्या पञ्चमांशः +

(ङ) १. उपपन्नं for (उपपन्नः)	२. प्रथम for (प्रथमा)
३. + या विवध ५+	४. 'शः' लुप्त
५. तस्मादाद्यान्यस्फुटो for (तस्मादाद्यान्यद्वारास्फुटो)	
७. + श्रीगणेशायनमः +	८. भार्या for (भायाः)
९. विधेयं for (विधेयं)	१०. ककुः for (ककुभः)
११. शक् for (प्राक्)	१२. सुधीभि for (सुधीभि)
१३. संको for (शंको)	१४. फल for (पल)

समीपे कृते भूभागे समानं वक्तुं लं मण्डलं कृत्वा अस्य केन्द्रशंकुं संस्थाप्य छायां पश्येत् ॥१॥ भायाः प्रवेशस्य चेति—भायाः छायायाः प्रवेशस्य यत्र चिह्नं साऽपरा पश्चिमा दिक् । भायाः निर्गमनस्य यत्र चिह्नं तत्र पूर्वा । एवं द्वितीयेपि दिने पूर्व-चिह्नद्वितीयदिनपूर्वचिह्नयोरन्तरं यवलिक्षादि प्रमाणं यत् ॥२॥ भावेश-निर्वेशेति—तत् भावेशनिर्वेशघटीप्रमाणांतरेण गुणितं पष्ठिभक्तं यल्लब्धं फलं तत्प्रमाणेन अयनांशां पूर्वा चलिता कार्या, तत्र स्पष्टं चिह्नं विद्याज्जानीयात् ॥३॥ ततः समस्ता इति—ततस्तदनन्तरं समस्ताः ककुभः दिशः मत्स्यादिना प्रसाध्याः, तासामपि चिह्नानि कार्याणि, पूर्वापरं याम्योत्तरं च सूत्रं देयं । कलाज्ञैः निपुणैः सुधीभिस्तथैव चक्रकला अंघ्याः ॥४॥ केन्द्रस्य शंकोरिति—सायनतुलामेपस्थे सूर्ये पूर्वोक्तवृत्तकेन्द्रस्थितशंकोर्मध्याह्ने या छाया आयाति, सा स्वदेशे अंगुलाद्यापल प्रभा पलभा स्यात् । तुपरं शंकुवर्गः छायावर्गयुक्तः अस्य मूलं तदीयकर्णः पलकर्णः स्यात् ।

अथ क्रांत्यक्षांशज्ञानार्थं याम्योत्तरयन्त्रमुच्यते—

इलक्षणं दृढं धातुमयं सुवृत्तं शतांगुलव्यासयुतं समानं ।

तथैव पंचांगुलपिंडयुक्तं कृत्वा तदन्तस्त्वपरं ततोल्पं ॥१॥

(घ) १. समीकृते for (समीपे कृते) (ङ)

४. + पूर्वापराख्यचिह्नं कर्तव्यं । पूर्वदिन +

६. + छायाप्रवेशनिर्गमघटीमानांतरेण +

११. पलभाकर्णः for (पलकर्णः)

(ङ) २. समाने for (समानं)

३. तत्रापरा for (साऽपरा)

५. भावेत् for (भावेश)

७. समस्तमिति for (समस्ता इति) ८. ज्ञेयं for (देयं)

९. सुधीभि for (सुधीभि)

१०. प्रलम्बा for (पलभा)

१२. याम्योत्तर for (याम्योत्तर)

१३. युक्तं for (युतं)

१४. 'कृत्वा—स्थेन युतं' लुप्त

नोट—यह लुप्त पाठ अग्रिम पृष्ठ पर द्वितीय श्लोक के पश्चात् अंकित है—

अन्तर्विलग्नं भ्रमति प्रयुक्तं तथाक्षयुग्मे नसरंध्रकेण^१ ।
 षड्भांतरस्थेन युतं प्रकुर्याद् वृत्तयुग्मं भकलांकितं च^२ ॥२॥
 एवं हि याम्योत्तरनामयन्त्रं भूमौ समायां ककुबंकितायां ।
 याम्योत्तरस्थं रथचक्रसंस्थं दृढं च दिक् चिन्हयुतं विदध्यात् ॥३॥
 मध्याह्नसंस्थे तरणौ समाना यंत्रप्रभा चोभयपार्श्वयोर्यदा ।
 वृत्तं द्वितीयं परिचालनीयं यथा विशेषे द्वियुगेऽर्कतेजः ॥४॥
 छिद्रोन्मुखं चिन्हमतः प्रकुर्यात्तात्वांतरालं नतभागकाः स्युः ।
 दिने दिने तांस्तु तथा दिनस्य मध्ये नतांशान्विलिखेद्विदित्वा^५ ॥५॥
 एवं मृगादौ परमान्नतांशांस्तथैव कीटादिगतांश्चिदित्वा ।
 एकान्यद्विदित्वे तु तदंतरैक्यं कृत्वा तदर्थं परमापमांशाः ॥६॥
 मृगोन्नतांशाः परमापमांशैर्युक्ता दिनादर्थं भवतीह लंबः ।
 तदूनखांकाः पलभागकाः स्युर्जीवेत दीर्यो^३ वदधीत धीमान् ॥७॥

क्रान्त्यक्षांशज्ञानं तु पूर्वोक्ते भित्तियन्त्रेणापि जायते तथापि पूर्वाचार्यै-
 रूक्तत्वादिबमपि याम्योत्तर यंत्रमुक्तं । श्लक्ष्णं दृढ मिति—श्लक्ष्णं दृढं शतांगुल-
 व्यासं पञ्चांगुलपिंडं समानं धातुमयं वृत्तं कार्यं तुपरं तदन्तस्तन्मध्ये अपरमन्य-

(घ) ६. परमोन्नतांशा for (परमान्नतांशां)

- (ङ) १. रंध्रकेन for (रंध्रकेण)   २. षडांतरस्थेन for (षड्भांतरस्थेन)
 ३. + कृत्वा तदन्तस्त्वपरं ततोल्पं । अन्तर्विलग्नं भ्रमति प्रयुक्तं तथाक्षयुग्मेन सरंध्र-
 केन । षडांतरस्थेन युक्तं प्रकुर्यात् तद्वृत्तयुग्मं भकलांकितं च ॥२॥
 ४. युक्तं for (युतं)   ५. चोभय for (चोभय)
 ६. पदार्थयोर्यदा for (पार्श्वयोर्यदा)
 ७. विद्धोन्मुखं for (छिद्रोन्मुखं)   ८. द्विदिता for (द्विदित्वा)
 १०. क्रीडादि for (कीटादि)   ११. '॥६॥' लुप्त
 १२. सजीवे तदीये for (स्युर्जीवे तदीर्यो)
 १३. विदधीत for (वदधीत)   १४. तदन्तस्तन्मध्ये for (तदन्तस्त्वन्मध्ये)

द्वृत्तं धातुमयं तत अल्पमन्तर्विलग्नं सत्केनापि प्रयुक्तं भ्रमति तथा स रंघ्रेणाक्ष-
युग्मेन षड्भान्तरं स्थेन युक्तं प्रकुर्यात् । चक्रकलांकितं च कुर्यात् ॥२॥ अमुना
प्रकारेण याम्योत्तरनामयन्त्रं कृत्वा समायां भुवि दिक्साधनं कृत्वा रथचक्रवद्या-
म्योत्तरस्थं दिक् चिह्नांकितं कृत्वा स्थापयेत् ॥३॥ मध्याह्नसंस्थ इति—तरणी सूर्ये
मध्याह्नसंस्थे सति यन्त्रप्रभा यन्त्रं छाया उभयपार्श्वयोः यदा समाना स्यात् । तदा
द्वितीयं वृत्तं तथा परिचालनीयं यथार्कतेजः छिद्रयुगे छिद्रद्वये विधेत् ॥४॥ छिद्रोन्मुख
इति—छिद्रोन्मुखं छिद्रसन्मुखं चिह्नं कुर्यात् तत् खान्तरालं । तत् चिह्नं खंख
मध्यः अनयोरन्तरालं अन्तरं नतभागकाः नतांशाः स्युः । दिने दिने तान्तभागकान्
तथा विलोच्य दिनस्य मध्ये विदित्वा धीमान् तान् विलिखेत् ॥५॥ एवमिति—
एवममुना प्रकारेण मृगादौ कर्कादौ च परमान्नतांशान् विदित्वा द्वयोरेकदिश्यन्तरं
भिन्नदिशि योगं कृत्वा तदद्धं परमापमांशाः परमापमांशैर्युक्ताः इह लम्बः
स्वदेशीयलम्बांशाः स्युः तदूनखां काः । लम्बांशोननवतिः पलभागका स्युः धीमान्
तदीये जीवे विदधीत कुर्यात् ॥७॥

अथ विषुवसंक्रांतिज्ञानार्थं नाडीवलयं यन्त्रमुच्यते ।

एवं हि नाडीवलयाख्ययन्त्रं पूर्वापरस्थं ध्रुवसन्मुखं च ।

आधारयुग्मेन दृढं निधाय प्रद्योतनं मेषगतं प्रतीक्षेत् ॥१॥

वृत्तस्य भा वृत्तगता समाना प्रान्तात्समानान्तरगा यदा स्यात् ।

(घ) ४. + प्रविशेत् +

६. परमोन्नतांशान् for (परमान्नतांशान्)

७. + स्युः ॥६॥ मृगोन्नतांशा इति । मृगोन्नतांशाः +

(ङ) १. यन्त्रे for (यन्त्रं)

२-३. 'कृत्वा—यन्त्र' लुप्त

४. विसेत् for (विशेत्)

५. तानत for (तान्त)

७. + मृगोन्नतांशाः +

८. भवतीः for (भवतिः)

९. पूर्वापरस्थं for (पूर्वापरस्थं)

१०. सुमुखं वा for (सन्मुखं च)

११. 'समाना' लुप्त

१२. + प्राता +

तदा रवेः संक्रमणं प्रजातं मेषादि जूकादिगतस्य वेद्यं ॥२॥

दिनादिकं तद्दिनपाद्वेशे द्वितीयवर्षेऽपि पुनः प्रसाध्यं ।

तदन्तरं वर्षद्विवागणः स्यात्तद्भूक्तचक्रं रविजाः गतिः स्यात् ॥३॥

अथ इलोक त्रयस्य व्याख्या —

एवं हीति— एवं पूर्वोक्तप्रकारेण याम्योत्तरयंत्रवत् नाडीबलयाख्ययन्त्रं पूर्वापरस्थं ध्रुवसन्मुखं आधारद्वयेन दृढं निधाय स्थापयित्वा मेषगतं प्रद्योतनं प्रतीक्षेत् प्रतीक्षां कुर्यात् ॥१॥ वृत्तस्य भा इति वृत्तस्य भाङ्गाया वृत्तगतां समाना-
वृत्तप्रान्तात्समानान्तरगा यदा स्यात्तदा रवेः संक्रमणं जातं मेषादि तुलादि-
गतस्य वेद्यं ज्ञेयं ॥२॥ दिनादिकमिति—दिनयाब्दवेशे सूर्यवर्षप्रवेशे दिनादिकं
वारादिकं साध्यं । एवं द्वितीयवर्षेऽपि वाराद्यं साध्यं द्वयोरन्तरं कार्यं, तदन्तरं वर्ष-
दिनगणः स्यात् । तेन दिनगणेन भक्त चक्रं रविजागतिः सात् प्रतिदिवसी या
रविगतिः स्यात् ॥३॥

अथ दृग्लोलबन्धनं—

खगोलवृत्तः सहितो भगोलो हि भवेद्विह ।

दृग्लोलस्तं शलाकाभिर्धातुजाभिश्च कारयेत् ॥१॥

(घ) ३. दिनपाद्वेशे for (दिनपाद्व)

६. विसर्गं लोप

१३. तद्दिनादिकं for (दिनादिकं)

५. विसर्गं लोप (ङ)

१२. दिनपाद्व for (दिनयाब्द)

१५. स्यात् for (सात्) (ङ)

(ङ) १. मेखादि for (मेपादि)

४. दिवागणः for (दिवागणः)

८. याम्योत्तर for ((याम्योत्तर)

९. प्रांत for (प्रांतात्)

११. सेयं for (ज्ञेयं)

१४. रांतरं for (रंतरं)

१६. दिवसजा for (दिवसीया)

२. तदिनयाब्दवेशे for (तद्दिनपाद्वेशे)

७. इव for (एवं)

१०. तुलादिगतस्य for (तुलादिगतस्य)

१२. दिनयाब्दवेशे for (दिनयाब्दवेशे)

१७. शलाकावि for (शलाकाभिर्)

पूर्वापरं च याम्योदग्वलयं क्षितिजं तथा ।
 दृग्वृत्तं कोणवृत्ते द्वे खगोलोयं स्मृतो बुधैः ॥२॥
 याम्योत्तरक्षितिजयोः संपातसमसंज्ञकः ।
 समचिह्नादक्षभागैः सौम्यात् स्यादुत्तरध्रुवः ।
 ऊर्ध्वं तथा याम्यसंज्ञादधः स्यादक्षिणध्रुवः ॥३॥
 ध्रुवात् खांकांशकं ६० वृत्तं निरक्षे सममंडलं ।
 तदेव नाडीवलयं विषुवाभिधमंडलं ॥४॥
 तद्याम्योत्तरसंपातात्खांकांशस्तु यद्भवेत् ।
 वृत्तं निरक्षक्षितिजं तदेवोन्मण्डलं भवेत् ॥५॥
 समोन्मण्डलभूजानाम् भवेताम् यत्र संगमौ ।
 पूर्वापरो स्वस्तिकाख्यौ ज्ञेयौ गोलविचक्षणैः ॥६॥
 ध्रुवात्परायमांशस्तु कदंबभ्रमवृत्तकं ।
 तत्पालितः खांकांशवृत्तं स्याद्वाशिमण्डलम् ॥७॥
 तदेवायमवृत्तं स्यात्क्रान्तिवृत्तं तदेव हि ।
 तन्नाडीवृत्तसंपाताद्भवेदायनमण्डलम् ॥८॥
 क्रान्तिनाडीवलययोस्तत्र स्यात्परमंतरं ।
 परक्रान्तिमितं तत्स्यान्नैकरूपं कदाचन ॥९॥

(घ) १. संपातः for (संपात) (ङ)

६. परापमांशस्तु for (परायमांशस्तु) (ङ)

११. तदेवायमवृत्तं for (तदेवायमवृत्तं) (ङ)

(ङ) २. सीमात् for (सौम्यात्)

३. याम for (याम्य)

४. + नाडीव +

५. तद्याम्योत्तर for (तद्याम्योत्तर)

६. वृत्तानां for (भूजानां)

७. संगमौ for (संगमौ)

८. ज्ञेयौ for (ज्ञेयौ)

१०. तत्पालितः for (तत्पालितः) १२. नाडीवलय for (नाडीवलय)

क्रान्तिकोद्यं^१ शवृत्तानि^२ द्युनिशाख्यानि कारयेत् ।
 ध्रुवा^३ तथा कदम्बास्तु^४ शरको^५ द्युःखवानि च ॥१०॥
 ऊर्ध्वाधः स्वस्तिके लग्नं चलं दृङ्मण्डलं तथा ।
 पूर्वापरस्वस्तिकोत्थं^६ वृत्तं^७ स्याच्चलवृत्तकं ॥११॥
 त्रिभोनलग्नदृङ्मण्डलं^८ तत्स्यादृक्षेपमण्डलं ।
 तज्जे^९ नतोन्नतज्ये^{१०} च स्यातां^{११} दृक्षेपदृग्गती ॥१२॥
 वृत्ते^{१२} याम्योत्तरे^{१३} क्षात्तुनाडिका^{१४} वलयावधि ।
 पलांशास्तज्जकोद्यं^{१५} शा लंबांशा^{१६} दक्षिणाः सदा ॥१३॥
 ध्रुववृत्तं^{१७} क्रान्तिवृत्तं^{१८} नाडिकावलयांतरं ।
 क्रान्तिः^{१९} सौम्या च याम्या^{२०} स्यात्कदंबाख्ये परा स्मृता ॥१४॥
 याम्योत्तराख्यवृत्ते^{२१} तु क्रान्तिरक्षांशसंस्कृता^{२२} ।
 नतांशकाः^{२३} खमध्यान्ते^{२४} स्युर्भुजादुन्नतांशकाः ॥१५॥

(घ) १. कोद्यंश for (कोद्यंश) २. ध्रुवात्तथा for (ध्रुवा तथा)
 ३. कदंबास्तु for (कदंबास्तु) (ङ) १५. कोद्यंशा for (कोद्यंशा)
 २३. भुजा for (भुजा)

(ङ) ४. सरकादुःखवानि वा for (शरकोद्युःखवानि च)
 ५. दृङ्मण्डलं for (दृङ्मण्डलं) ६. स्वस्ति कोस्थ for (स्वस्तिकोत्थं)
 ७. तस्मादृक्षेप for (तत्स्यादृक्षेप) ८. तजेनतोन्नतजे for (तज्जेनतोन्नतज्ये)
 ९. तस्मा for (चस्या) १०. तांदृग for (तांदृ)
 ११. सेपदृग्गती : for (क्षेपदृग्गतीः) १२. यामोत्तरे for (याम्योत्तरे)
 १३. नडिका for (नाडिका) १४. पलासास्तज for (पलांशास्तज्ज)
 १५. कोटंसा for (कोट्यंशा) १६. लंबासा for (लंबांशा)
 १७. विसर्गलुप्त १८. विसर्गलुप्त
 १९. तस्य for (स्यात्) २०. यामोत्तर for (याम्योत्तर)
 २१. संस्कृत : for (संस्कृता)
 २२. नतासखाकमध्यान्ते for (नतांशका : खमध्यान्ते)
 २४. दुनतांशका for (दुन्नतांशका :)

तल्लग्नं^१ वलयं^२ प्रोक्तं^३ समचिन्हाख्यमण्डलं^४ ॥१६॥
 तत्राग्रा विषुवद्वृत्ताद्ग्रह^५बिबावधि स्मृता ।
 समवृत्ताद्भुजांशाश्च^६ ज्ञेया गणितकोविदैः ॥१७॥
 उद्वृत्तभूजवृत्तांतश्चरं^७ स्याद्य^८ निशाभिधे ।
 भूजयाम्योत्तरांतस्थं^९ तत्रैव स्याद्दिनाद्वकं^{१०} ॥१८॥
 दृग्वृत्तां^{११} ग्रहबिबस्य^{१२} क्षितिजे यत्र संगतं ।
 तच्चिन्हास्वस्तिकान्तः^{१३} स्यात्क्षमाजवृत्ते दिगंशकाः ॥१९॥
 अग्रातुल्यादिगंशाः^{१४} स्युर्लग्नजा वित्रिभस्य तु ।
 अग्राकोद्यंशकैस्तुल्यास्तावन्तः^{१५} सत्रिभस्य च ॥२०॥
 पूर्वापरस्वस्तिकयोर्बद्धं^{१६} सूत्रं तु यद्भवेत् ।
 पूर्वापरं तु तद् ज्ञेयं^{१७} याम्योदक् स्यात् ध्रुवाभिधां^{१८} ॥२१॥
 द्युराजकुज संपातसूत्रं^{१९} स्यादुदयास्तकं ।
 समाख्यचिन्हायोर्बद्धं^{२०} समसूत्रं^{२१} तदुच्यते ॥२२॥
 ऊर्ध्वाधः स्वस्तिके लग्नमूर्ध्वसूत्रं^{२२} तदुच्यते ।
 एवं विपलजोर्ध्वाधः सूत्रं^{२३} कार्यं विचक्षणैः ॥२३॥
 नक्रकीटाद्ययोर्बद्धं^{२४} सूत्रं स्यादपमण्डले ।

(घ) १. + याम्योत्तरक्षितिजयोः संपातो समसंज्ञकौ +

११ स्युर्कर्मा for (स्यात्क्षमा) १२ कोट्यंश for (कोद्यंश) (ङ)

१५ द्युरात्र for (द्युराज)

(ङ) २. तलग्नं for (तल्लग्नं)

३. दृग्रह for (दृग्रह)

५. भुज for (भूज)

७. दिवाद्वकं for (दिनाद्वकं)

९. तच्चिह्न for (तच्चिह्न)

१३. बद्धं for (बद्धं)

४. भु for (भू)

६. साध्य for (स्याद्य)

८. दिग्वृत्तं for (दृग्वृत्तं)

१०. स्वस्तिकान्तस्यु for (स्वस्तिकान्तः स्यात्)

१४. ध्रुवाभिधम् for (ध्रुवाभिधां)

निरक्षक्षितिजे बद्धं^१ निरक्षास्तोदयाभिधं ॥२४॥
याम्योत्तरछुरात्राणां^१ वृत्तानां यत्र संगतिः ।
तत्र यद्विनिबद्धं तु सूत्रं^२ द्युज्याभिधं भवेत् ॥२५॥
नतांशजीवा^३ दृग्ज्या स्यादुन्नतज्या^४ नरः स्मृतः ।
अग्राप्रकाष्ठकुमूलं^५ यावद्धंकृतलं स्मृतं ॥२६॥
अग्रानृतलसंस्काराद्याम्यः सौम्यो भुजो भवेत् ।
पूर्वापरारख्यसूत्रात्^६ कोटिः पूर्वापरे स्मृता ॥२७॥
मेघसंपाततो जूकसंपातावधिकः स्मृतः ।
सौम्यगोलो राशिषट्कं^७ याम्यगोलस्तुलादिकः ॥२८॥
सौम्यायनं न क्रमुष्यात्कीटाद्यादक्षिणायनं^८ ।
पूर्वापरारख्य संपातलग्नं वृत्तं चलाभिधं ॥२९॥
मध्ये समंताद् गोलस्य भूगोलस्त्वीश्वरेक्षया^९ ।
विभ्राणो भगवद्धक्तिमचलस्तिष्ठति ध्रुवं ॥३०॥
अर्द्धाधिको भूमिदेशो जलमग्नोस्ति सर्वदा ।
भूसक्तो जलगोलोस्ति तदूर्ध्वं वह्निगोलकः ॥३१॥
तदूर्ध्वं माखतो गोलस्तदूर्ध्वं गोलकाः क्रमात् ।
चन्द्रसौम्या स्फुजित्सूर्यं^{१०} भूजेज्यरविजन्मनां^{११} ॥ ३२॥

- (घ) ६. मुख्वात् for (मुख्यात्) (ङ)
(ङ) १. छुरात्राणां for (चुरात्राणां) २. सूत्रं for (सुत्रं)
३. नतांशजीवा for (नतांशजीवा) ४. दुन्नतज्याः for (दुन्नतज्या)
५. अग्रा for (अग्रा) ६. मुलं for (मूलं)
७. सौम्ये for (सौम्यो) ८. राशि for (राशि)
१०. कीडा for (कीटा) ११. दक्षिणाय for (दक्षिणायनं)
१२. समंता होलस्य for (समंताद्गोलस्य)
१३. छति for (छक्ति) १४. + जित्सु +
१५. सूर्यं for (सूर्य) १६. भूजेज for (भूजेज्य)

भानां तदूर्ध्वं गोलः स्यादिति पूर्वं जगुर्बुधाः ।
 भूमौ देशस्थितिश्चैव ज्ञेया शास्त्रांतराद्बुधैः ॥३३॥
 मिथस्तिर्यक्स्थयोर्यत्र सम्पातो वृत्तायोर्भवेत् ।
 तत्रोत्पन्नास्तु ये कोणाः समसंज्ञा बुधैः स्मृता ॥३४॥

अथ विषुवांश क्षेत्रम्—

त्रिज्यावृत्तात्रयोत्पन्नं त्रिभुजं यत्र जायते ।
 तत्रैकः समकोणश्चेच्चापजात्यं भवेदिह ॥३५॥
 गोलसंधेः क्रान्तिवृत्त भुजांशाः श्रवणो भवेत् ।
 विषुवांशास्तु कोटिः स्यात्क्रान्तिधौ^३ व भुजस्तथा ॥३६॥
 गोलसन्धेस्त्रिभांते तु कर्णः कोट्यंशकैः समाः ।
 परं क्रान्त्यंशका बाहुश्चापत्र्यक्षं^४ त्रिबाहुकं ॥३७॥
 नातश्चापानुपातो वै भिन्नजातित्वतो भवेत् ।
 तस्माज्जीवानुपातो वै कथितः पूर्वसूरिभिः ॥३८॥
 पराक्रान्तिज्यका बाहुस्त्रिज्याकर्णस्तयोस्तु यत् ।
 कृत्यंतरपदं कोटिः पराल्पद्युज्यका भवेत् ॥३९॥
 इष्टापमज्यका बाहुभुजांशज्याश्रवो भवेत् ।
 तद्वर्गयोः पदं कोटिभुजमूलश्रवोत्तरं ॥४०॥
 द्युज्याग्रस्थितितो नैव चापं संजायते क्वचित् ।
 अतस्त्रिज्यानुपातेन तच्चापं विषुवांशकाः ॥४१॥

-
- (क) १. स्तयो for (स्थयो)   २. द्धेचाप्य for (द्धेच्चाप)
 ३. भौ for (घौ)   ४. समः for (समाः)
 ५. जोति for (जाति)   ६. परक्रान्ति for (पराक्रान्ति)
 ७. कर्णयोस्तयोस्तु for (कर्णस्तयोस्तु)
 ८. इयमज्यका for (इष्टापमज्यका)   ९. द्युजाग्रास्थि for (द्युज्याग्रस्थि)
 १०. तचापं for (तच्चापं)

विषुवांशमिदं क्षेत्रं गोलजात्ये प्रयोजयेत् ।

सम्पातं गोलसन्धिं च कल्पयेच्चायनं त्रिमे ॥४२॥

इति विषुवांश क्षेत्रम् ।

अथ छाया साधनं—

अथ छाया द्विधा प्रोक्ता प्रथमा परमेदतः ।

प्रथमा च विलोमाख्या द्वितीया सरलाभिधा ॥१॥

प्रथमाभित्तगा ज्ञेया द्वितीया भूतिगामिनी ।

इदं पद्यं स्पष्टार्थं । अत्रोपपत्तिः—

जलसमीकृतायां भूमौ शंकुलंवरूपः स्थाप्यः । अथवा दृग्वृत्तस्याद्वि-
न्यां भित्ति भूमिसमानान्तरितः शंकुलंवरूपः स्थाप्यः । रविर्विवेकेन्द्रातिर्यक् शंकव-
ग्रस्यशिभूगतसूत्रस्य । शंकुमूलस्य चान्तरं छायोच्यते । एवं भित्तावपि ज्ञेयं । या
भित्ति छाया भवति सा प्रथमाख्या विलोमाख्या च ज्ञेया । या भूमौ छाया भवति
सा द्वितीयाख्या सरलाख्या च । शंकवग्रछायाग्रयोरन्तरसूत्रं छायाकर्णः । सूर्यो-
दये भित्तिगतशंकोः छायाभावः । यथा यथा रवेरुन्नतांशानां वृद्धिर्भवति तथा तथा
छायावृद्धिर्भवति । मध्याह्ने परमा भवति । अत एवेयं प्रथमा छायोच्यते । भूमि-
गतशंकोस्तु सूर्योदये परमा छाया भवति । यथा यथा रवेरुन्नतांशानां वृद्धिर्भवति
तथा तथा छायापचयो भवति । खमध्यगेर्छायाभावः । भित्तिगतशंकुः षष्टि-
विभागात्मकः कल्पितः । भूमिगतशंकुः द्वादशांगुलः । अथवा सप्तांगुलः पाद-
छायात्मकः ।

(घ) १०. शंकुद्वादशांगुलः (शंकुः द्वादशांगुलः)

(ङ) १. जाते for (जात्ये)

२. भेदैः तैः for (भेदतः)

३. द्वितीय for (द्वितीया)

४. भूमिगामिनी for (भूमिगामिनी)

५. समकुप्रसस्यसि for (शंकवग्रस्यसि)

६. चायोच्यते for (छायोच्यते)

७. शंकुग्रहयायाग्रयो for (शंकवग्रछायाग्रयो)

८. कर्णो for (कर्णः)

९. विभागात्मकं for (विभागात्मकः)

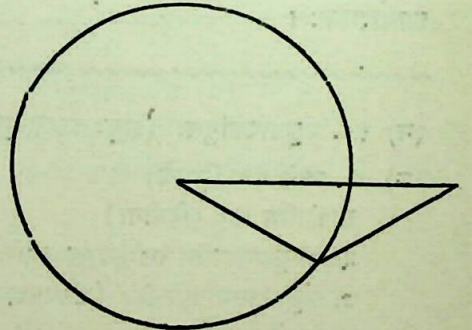
अथ शंक्वग्रं केन्द्रं कृत्वा शंकुमितव्यासाद्धेन यद्वृत्तं भवति तत्पालिगत-
शंकुमूला छाया भुजरूपा भवति । तदग्रशंक्वग्रान्तरे छायाकरणः । अस्मिन् त्रिभुजे
शंकुमूलकर्णसूत्रान्तरे यद्वृत्तखण्डं तस्य चापस्येयं छाया जाता ।

अथ क्षेत्रं यथा—

अत्र प्रथमा छायोन्नतांशानां द्वितीया छाया तन्मतांशानां छाया भवति ।
यदा प्रथमा छाया दशांशचापस्य भवति तदा द्वितीया अशीत्यंशचापस्य भवति ।
एवं परस्परं यस्य चापस्य ज्या त्रिज्यागुणा तच्चापकोटिज्या भक्ता तत्फलं चापस्य
प्रथमा छाया भवति । पुनर्यस्य चापस्य कोटिज्या षष्ठिगुणा भुजज्या भक्ता तस्य
चापस्य द्वितीया छाया भवति । यत्र छायाशब्दस्तत्र प्रथमा छाया ज्ञेया ।
पुनर्भुजज्या भुजः कोटिज्या कोटिस्त्रिज्याकर्ण इत्यस्य त्रिभुजस्य शंकुछाया
छायाकरणत्मिकं क्षेत्रं सजातीयं ।

(घ) १५. 'छाया' लुप्त

(ङ) १. संकग्रं for (शंकग्रं)	२. सिंकुमित for (शंकुमित)
३. यद्वृत्तं for (यद्वृत्तं)	
४. संकग्रान्तरे for (शंक्वग्रान्तरे)	५. संकू for (शंकु)
६. छायोन्नतांशानां for (छायोन्नतांशानां)	
७. तत् द्वितीया for (द्वितीया)	८. छायाया for (छाया)
९. तन्मतांशानां for (तन्मतांशानां)	
१०. प्रथम for (प्रथमा)	
११. + कस्यापि +	
१२. + त +	
१३. एतस्य for (तस्य)	
१४. अत्र for (यत्र)	
१६. + भक्तस्य फलेन तुल्यं भवति ।	
तस्माद्यद्येका +	

अथ कश्चनाभीष्टांक अभीष्टचापछायाया गुणितः त्रिज्याभक्तः यत्फलं लभ्यते, तत्त्रिज्या गुणिताभीष्टांकस्य तच्चापकोटिछाया भक्तस्य फलेन तुल्यं भवति । तस्माद्यद्येका छाया ज्ञातास्ति तदा त्रिज्यावर्गे ज्ञातचापछाया भक्ते द्वितीया छाया भवति । षष्ठिविभागात्मक शंकुछाया पंचभक्ता द्वादशांगुलशंकुछाया क्षेत्रं भवति ।

इति छायाधिकारः

अथ क्रान्ति साधनाधिकारः । तत्र प्रथमं क्रान्तिलक्षणमुच्यते—

क्रान्तिनाडीवलययोरन्तरं क्रान्तिरुच्यते ।

प्रथमा परभेदेन द्विविधा सा प्रकीर्तिता ॥१॥

प्रथमा ध्रुववृत्तस्था कदम्बवलये परा ।

परमास्त्यायने वृत्ते प्राप्तेयं विविधा बुधैः ॥२॥

पूर्वाचार्यैः क्रान्तिभागा जितसंख्याः प्रकीर्तिता ।

तथा बतलमजूषे न देशे जूना न संज्ञके ॥३॥

भागास्त्र्यक्षमिताः क्रान्तिः कलामूबाणसंमिताः ।

फामामूनामुकेनापि त्र्यक्षिभागाः कलास्तथा ॥४॥

पंचत्रिसंमिता क्रान्तिर्निश्चितैवं सुबुद्धिना ।

उलूकवेगसंज्ञेन पुरे समरकंदके ॥५॥

क्रान्तिराप्ता त्र्यक्षिभागाः कलाभिः स्वाग्निभिर्युताः ।

(घ) ३. सुनिश्चित यावत् लमजूषेन for (तथा बतलमजूषेन)

८. स्वाग्निभिर्युताः for (स्वाग्निभिर्युताः) (ङ)

(ङ) १. भिष्टांकस्य तच्चाप for (भीष्टांकस्य तच्चाप)

२. छाप for (चाप)

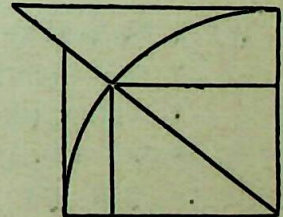
३. बितल मजसेन for (बतल मजूषेन)

४. भागास्त्र्यक्षमिताः (भागास्त्र्यक्षमिताः)

५. कलाममिता for (कलामूबाणसंमिताः)

६. 'कलास्तथा' लुप्त

७. राक्षा त्र्यक्षिभागाः for (राप्तात्र्यक्षिभागाः)

एवं क्रान्ति^१क्रमेणैव प्राप्ता वेधविशारदः ॥६॥
 राज्ञा श्रीजयसिंहेन प्राप्ता जयपुरे तथा ।
 त्र्यक्षिभागमिता^३ क्रान्तिर्वस्वक्षिकलिकायुता ॥७॥
 ध्रुववृत्ते खेटभोगनाडी वृत्तांतरं तु यत् ।
 साद्यक्रान्तिस्तथाभोगात्कदंबवलये परा ॥८॥
 तथैव ग्रहविबस्य नाडीवृत्तस्य यद्भवेत् ।
 ध्रुववृत्तं तं स्पष्टा क्रान्तिराद्या निरूपिता ॥९॥
 बिंबात्कदंबवृत्ते तु नाडिकावलयावधि ।
 स्पष्टान्यक्रान्तिरुक्तैयं पूर्वैर्यवनसूरिभिः ॥१०॥

अथेष्टक्रान्तिसाधनं—

दोर्ज्या परापमज्याघ्नी त्रिज्याप्ता फलजं धनुः ।
 क्रान्तिराद्या गोलदिक् स्यादथकोटेस्तु या भवेत् ॥११॥
 विलोमा सा निगदिता क्रान्तिर्गणितकोविदैः ।
 विलोमक्रान्तिकोटिज्या भक्ता खेटस्य दोर्ज्यका ॥१२॥
 परमापरक्रमज्याघ्नी तच्चापं त्वपमः परः ।
 भुजांशानां तु या जीवा सापरक्रान्तिभागुणा ॥१३॥
 त्रिज्या भक्ता भवेच्छाया तच्चापं वापमः परः ।
 सत्रिभयुज्यया भक्ता परात्पद्युज्यया हता ॥१४॥

(घ) १. क्रान्तिः for (क्रान्ति)

१३. चेतु for (परः)

(ङ) २. वेधे for (वेध)

३. युक्ता for (मिता)

४. अथ for (साद्य)

५. 'नाडीवृत्तस्य' लुप्त

६. स्पष्टा for (स्पष्टान्य)

७. फलजं for (फलजं)

८. दोर्ज्या for (दोर्ज्यका)

८. तच्चापं for (तच्चापं)

१०. 'तु या' लुप्त

११. भक्त for (भक्ता)

१२. तच्चापं for (तच्चापं)

१४. युज्या for (युज्याया)

त्रिज्याफलधनुः शुद्धं नवतेर्वापमः परः ।

गोलदिक्त्वथ खेटस्य शरसंस्कारतस्त्वयं ॥१५॥

स्फुटान्यक्रान्तिसंज्ञः स्यात्तज्जीवा त्रिज्ययोद्धता ।

सत्रिभङ्गुज्यया निघ्नी तच्चापं च स्फुटापमः ॥१६॥

इति क्रान्त्यानयन प्रकारः ।

ध्रुववृत्ते क्रान्तिवृत्तस्थग्रहभोगचिह्ननाडीव्रतयोरन्तरं आद्यक्रान्तिः प्रथम-
क्रान्तिः स्यात् । पदचतुष्टये भुजसमत्वे क्रान्तिस्तुल्यैव भवति । अतः प्रथमपद-
क्रान्तिसाधनमुक्तं । पूर्वस्वस्तिकात्पश्चिमस्वस्तिकाद्वा नवत्यंशान्तरे यद्वृत्तं तदा-
यनवृत्तं कदम्बवृत्तं ध्रुववृत्तं तदेव भवति । आयनवृत्ते क्रान्तिवृत्तनाडीवलययो-
र्यदन्तरं सा परमा क्रान्तिः । आर्षग्रन्थेषु चतुर्विंशत्यंशमिता परमक्रान्तिरुक्ताऽस्ति ।
यवनैर्वेधेन वत्सलम् जूपेन लब्धा २३।३५ पश्चात्फामामूनाम्ना लब्धा २३।३५ समर-
कन्दनगरे उलूकवेगेन लब्धा २३।३० राज्ञा श्रीजयसिंहदेवेन जयपुरे वेधेन लब्धा
क्रान्तिः २३।२८ इदानीमनया क्रान्त्या व्यवहारः । वेधप्रकारस्तैरुक्तः । कर्कादौ
रविवेधेन परमोन्नतांशा ज्ञातव्याः । तथा मकरादौ रव्युन्नतांशा ज्ञातव्याः ।

(घ) १. वृत्तयो for (व्रतयो) (ङ)

६. कदम्बवृत्ते क्रान्तिवृत्तस्थग्रहभोगचिह्ननाडीवृत्तयोरन्तरं अन्यक्रान्तिर्द्वितीयक्रान्तिः
स्यात् +

१२. २३।५१ for (२३।३५)

(ङ) २. रंतरांश्चाद्यक्रान्तिः for (रंतरं आद्यक्रान्तिः)

३. + स्यात् +

४. 'प्र' लुप्त

५. 'थम क्रान्तिः स्यात्' लुप्त

७. 'युतम् for (युक्तम्)

८. वृत्ति for (वृत्ते)

९. वलयर्या for (वलययोर्)

१०. रक्तास्ति for (रक्तास्ति)

११. वितलमजुसेन for (वत्सलमजुषेन) १३. ज्ञा for (राज्ञा)

१४. रक्तः for (रक्तः)

१५. परमोन्नतांशा for (परमोन्नतांशा)

अनयोरन्तराद्धं परमक्रान्त्यंशा भवन्ति । कर्कस्थे रवौ नतांशानां^१ क्रान्त्यंशानां योगोऽक्षांशा भवन्ति ।

अथेष्टक्रान्तिसाधनं—

भुजज्या परक्रान्तिज्या गुणात्त्रिज्या भक्ता फलस्य चापं आद्यक्रान्तिः स्यात् । खेटगोलदिग्भवति ।

अथ कोटिज्या परक्रान्तिज्या गुणात्त्रिज्या भक्ता फलस्य चापं विलोम-क्रान्तिर्भवति ।

अत्रोपपत्तिः—

प्रथमक्षेत्रेण^६ । क्रान्तिवृत्तस्य अबचापं राशित्रयमितमस्ति । अजं नाडी-वलयस्य पदमस्ति । दह् अबचापस्य क्रान्तिरस्ति ।

अथानुपातः—

अबचापज्यया परमक्रान्तिज्या लभ्यते तदाऽबचापज्यया किमिति लब्धं क्रान्तिः ।

अथान्यक्रान्तिसाधनं—

ग्रहस्य भुजज्या पपक्रान्तिज्या गुणाविलोमक्रान्तिकोटिज्या भक्ता फलस्य

(घ) ६. 'प्रथम क्षेत्रेण' लुप्त

यहाँ दक्षिण माजिन में निम्नांकित क्षेत्र अंकित है—

(ङ) १. +कानां+

२. योगे for (योगो)

३. पलस्य for (फलस्य)

४. गुणात्त्रिज्या for (गुणात्त्रिज्या)

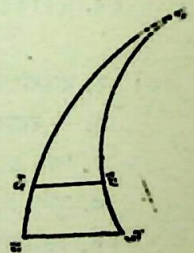
५. भक्ता पलस्य for (भक्ता फलस्य)

६. लभते for (लभ्यते)

८. 'S' लुप्त

९. णा for (ज्यागुणा)

१०. भक्ता पलस्य for (भक्ता फलस्य)

चापमन्यक्रान्तिर्भवति वा भुजांशानां ज्यापरक्रान्तिछाया गुणा त्रिज्या भक्ता फलस्य छाया रूपस्य चापं वाज्यापमो भवेत् । वा त्रिज्यापराल्पद्युज्या हता स- त्रिभद्युज्या भक्ता फलस्य चापं नवतेः शुद्धं वान्यक्रान्तिर्भवति ।

अत्रोपपत्तिः—

द्वितीय क्षेत्रेण । दअधवं अयनवृत्तमस्ति । अहवं नाडीवलयं । वं ध्रुवः । दहवं क्रान्तिवृत्तं । जं कदंबः । वतकं ध्रुववृत्तं । जतमं कदंबवृत्तं । तकं क्रान्तिः । तमं ग्रन्यक्रान्तिः । वसं सत्रिभक्रान्तिः । लसं सत्रिभक्रान्तिकोटिः ।

अथानुपातः—

लसज्यया लमत्रिज्या प्राप्यते तदा कतसंज्ञया प्रथमक्रान्तिज्यया किमिति । लब्धा तमज्या । तच्चापमन्यक्रान्तिः । प्रथमक्रान्तिज्यास्वरूपं तु । दोज्यापर- क्रान्तिज्या गुणा त्रिज्या भक्ता । अत्र त्रिज्ययोर्गुणहरयोस्तुल्यत्वान्नाशे कृते यथोक्तमुपपन्नम् । क्षेत्रं यथा—

अथ प्रकारान्तरेणाऽन्यक्रान्तिसाधनोपपत्तिः—

तृतीयक्षेत्रेण । हकेन्द्रे अवजदं आयनवृत्तं कार्यं, अजरेखा बदरेखा च

(घ) ६. नसं for (वसं) (ङ)

१६. त्रितीय for (तृतीय)

(ङ) १. 'वा' लुप्त

२. गुण for (गुणा)

३. पलस्य for (फलस्य)

४. वान्य पमो for (वाज्यापमो)

५. द्युजा for (द्युज्या)

६. पलस्य (फलस्य)

७. तवकं for (वतकं)

८. +कदं+

१०. कोडिः for (कोटिः)

११. तच्चाप for (तच्चाप)

१२. त्रि for (त्रिज्या)

१३. त्रिजयो for (त्रिज्ययो)

१४. मुपपन्नं for (मुपपन्नम्)

१५. प्रकारांतरेण for (प्रकारांतरेणा)

१६. तृतीये क्षेत्रेणः for (तृतीयक्षेत्रेण) १७. वृत्तं for (वृत्तं)

कार्या । अजं क्रान्तिवृत्तस्य व्यासः^१ । बदं नाडीबलयस्य व्यासः सतपर्यन्तं वदं-
नीयः । अतं परमक्रान्तिछाया^२लमं अन्यं क्रान्तिछाया^३ । हलं दोज्या^४ । अत्रानुपातः-
यदि अहेन अतं लभ्यते तदा हलेन किमिति लब्धं लमं । चतुर्थक्षेत्रेण^५ । अस्या-
श्चायायाश्चायमन्यक्रान्तिर्भवति । इत्युपपन्नम् । पुनः प्रकारान्तरेणान्यक्रान्तिसा-
धनोपपत्तिः । अग्रहं क्रान्तिवृत्तं । अस्य कदम्बोजं^६ । अक्षहं नाडीबलयं, अस्य ध्रुवो^७बं ।
वज्रक्ष^८वं आयनवृत्तं । तमजलं कदम्बवृत्तं । तमं अन्यक्रान्तिः । मजं अन्य क्रान्ति
कोटिः^९ । वलसं^{१०}नं सत्रिभ^{११}ध्रुववृत्तम् । नसं सत्रिभक्रान्तिः । सलं सत्रिभक्रान्तिकोटिः ।
यदि सलज्याया^{१२} लमत्रिज्या लभ्यते तदा क्षजज्याया^{१३} किमिति लब्धा जमज्या, अस्या-
श्चापमन्यक्रान्तिकोटिः इयं नवति शुद्धा अन्यक्रान्तिर्भवतीत्युपपन्नं^{१४} ।

अथ स्पष्टक्रान्त्यानयनम्—

अन्यक्रान्तिः शरसंस्कृता स्पष्टान्यक्रान्तिर्भवति । अस्या ज्या सत्रिभद्युज्या

(घ) २. 'लमं' लुप्त

३. 'अन्य' लुप्त

४. 'क्रान्तिछाया' लुप्त

५. 'चतुर्थक्षेत्रेण' लुप्त

नोट—इस पृष्ठ पर सबसे नीचे 'चतुर्थक्षेत्र' शब्द प्रकित है ।

(ङ) १. व्यासः for (व्यासः)

५. 'यदि अहेन—श्चायम' लुप्त

७. 'न्यक्रान्ति पुनः' लुप्त

८. तस्य for (अस्य)

९. अग्रहं for (अग्रहं)

१०. यस्य for (अस्य)

११. वज्रक्षं for (वज्रक्षं)

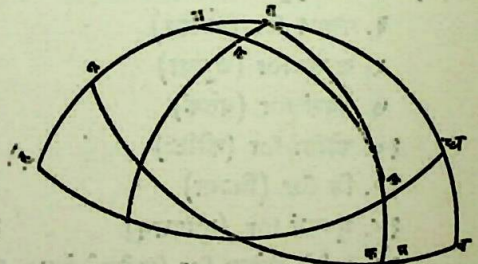
१२. विसर्गं लुप्त

१३. वलसंसं for (वलसंसं)

१४. त्रिभध्रुववृत्तं for (त्रिभध्रुववृत्तम्)

१५. सलज्याया for (सलज्याया)

१६. 'क्ष' लुप्त

गुणा त्रिज्या भक्ता फलं स्पष्टक्रान्तिज्या भवति । वा स्पष्टान्यक्रान्तिज्यापरम-
क्रान्तिकोटिज्या गुणा स्पष्टान्यक्रान्तिकोटिज्या भक्ता लब्धं स्पष्टाक्रान्तिज्या
तच्चापं स्पष्टा क्रान्तिः । अनयोः प्रकारयोरुपपत्तिद्वितीयचतुर्थक्षेत्राभ्यां ज्ञेया ।
यतस्तत्राद्यक्रान्तिर्भुजः अन्यक्रान्तिः कर्णः, अत्र स्पष्टक्रान्तिर्भुजः स्पष्टान्यक्रान्तिः
कर्णः तस्मादिदमपि क्षेत्रं तत्सजातीयमस्ति । शराभावे मध्यमक्रान्तिरेव स्पष्टा
क्रान्तिः । मध्यमक्रान्त्यभावे शरसत्वे शरतुल्यैव स्पष्टान्यक्रान्तिः । यदा ग्रह आयन-
वृत्ते भवति तदा स्पष्टान्यक्रान्तिरेव स्पष्टा क्रान्तिः ।

अथ प्रकारान्तरेण स्पष्टक्रान्त्यानयनम्—

अथवा ग्रहकोटिज्याशरकोटिज्यका हता ।

त्रिज्याप्ता फलजं चापं चलवृत्तगतं भवेत् ॥१॥

तत्कोटिज्याहरो ज्ञेयः शरज्या त्रिज्यया हता ।

नोट—यहाँ ३ रा और ४ था क्षेत्र अंकित है परन्तु स्पष्ट नहीं है ।

(घ) १७. + श्रीः +

(ङ) १. त्रिज्यागुण for (गुणा)

३. 'भ' लुप्त

५. शरभावे for (शराभावे)

७. शरतुल्यैः for (शरतुल्यैव)

९. 'शरकोटिज्य' लुप्त

११. ज्ञेयः for (ज्ञेयः)

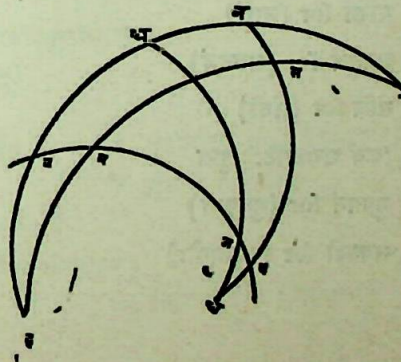
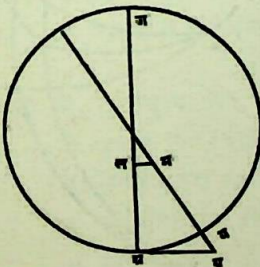
२. 'न्य' लुप्त

४. तच्चापं for (तच्चापं)

६. क्रान्त for (क्रान्त्य)

८. क्रान्त्यान्य for (क्रान्त्यानयनम्)

१०. चपं for (चापं)

हरभक्ता फलस्यास्य चापमाद्यं शराशकं ॥२॥

एतच्च परमक्रान्त्या संस्कृतं चापरं धनुः ।

इवमायनवृत्तस्थं तस्य ज्या हरसंगुणा ॥३॥

त्रिज्याप्राप्त धनुः स्पष्टा क्रान्तिः स्यात्पर चापद्विक् ।

इदं साद्वर्षद्यत्रयं सुगमार्थं ।

अस्योपपत्तिः—

पञ्चमक्षेत्रेण । अतदजं^३ क्रान्तिवृत्तं । अनसहजं नाडीवल्यं । अववजं चलवृत्तं । घहृदवमायनवृत्तं । धसवं ग्रहोपरिगतं ध्रुववृत्तं । कनतवं शरवृत्तं । अजौ गोलसन्धी । धं ध्रुवस्थानं । कं कदंबः । वं ग्रहद्विवस्थानं । तदं ग्रहकोटिः । कवं शरकोटिः । अवं हरचापं । वदं प्रथमचापं । बहं द्वितीयचापं । वसं स्पष्टा क्रान्तिः । इत्येवं सर्वमुपपन्नं ।

इति क्रान्ति साधनम् ।

अथाक्षक्षेत्राणि—

अक्षज्यकादोः अवगणस्त्रिभज्यालंबज्यकाकोटिरिति प्रसिद्धं ।

क्षेत्रं पलांश प्रभवेषु मुख्यं विद्येव मानार्थयशः सुखेषु ॥१॥

(व) नोट—यहाँ ५ नंबर का क्षेत्र बना हुआ है, परन्तु

स्पष्ट नहीं—

(ङ) १. पलस्यास्य for (फलस्यास्य)

२. माद्यां for (माद्यं)

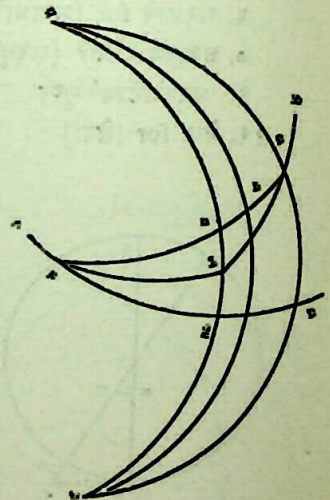
३. अतदजं for (अतदजं)

४. संधि for (संधी)

५. 'कवं शरकोटिः' लुप्त

६. मुपपनं for (मुपपन्नं)

७. जकादो for (ज्यकादोः)

पलप्रभा बाहुरिनाश्च कोटिः श्रवोक्षकर्णस्त्वपर्वत्तितं च ।
 कुज्याभुजः स्यादपमज्यकात्रकोटिस्त्रिबाहौ श्रवणौ प्रका स्यात् ॥२॥
 अग्राद्यखण्डं भवतीह कोटिः श्रवोपमज्या समनाभुजोत्र ।
 अग्राद्यखण्डं तु भुजः क्षितिज्या श्रवस्तथोद्भवृत्तनरस्तु कोटिः ॥३॥
 अग्राभुजस्तद्भवृत्तिरत्रकर्णस्तथैव कोटिः समवृत्तशंकुः ।
 कुज्यो नितान्तद्वृत्तिरत्रकोटिर्भुजोपमज्या समाना च कर्णः ॥४॥
 अग्रादिखण्डं तु भुजस्तु कोटिखट्वृत्तशंकुसमाख्यशंकुः ।
 कुज्योनिता तद्वृत्तिरत्रकर्णः क्षेत्राण्यमून्यक्ष भवानि चाष्टौ ॥५॥
 कोटिस्तथैवेष्टनरः श्रुतिः स्यादिष्टाहतिः शंकुतलं भुजोत्र ।
 ज्ञातौ भुजौ चैकभवौ यदास्तोन्यक्षेत्रबाहुर्विदिस्तदा स्यात् ॥६॥

अथोदाहरणम्—

अथापमज्या पलकर्णनिघ्नी स्यादग्रिका सूर्यहृता तथैव ।
 क्रांतिज्यकाक्षप्रभया विनिघ्नी सूर्याद्वृत्तोन्मण्डलशंकुरेव ।
 अग्रा तथा द्वावशासंगुणा च पलप्रभा हृतसमशंकुमानं ॥८॥
 समाख्य शंकुः पलकर्णनिघ्नः सूर्योद्वृत्तस्तद्वृत्तिरत्र वेद्या ।
 तथेष्टशंकुः पलभाविनिघ्नोरव्युद्धृतः शंकुतलं प्रदिष्टं ॥९॥
 शंकुस्त्वभीष्टः पलकर्णनिघ्नोरव्युद्धृतोभीष्टहृतिस्तथैव ।
 इत्थं स्वबुद्ध्या गणितप्रकारा बुधैर्विचित्या बहवोनुपातात् ॥१०॥

(घ) ६. त्रिज्योद्वृत्तोन्मण्डल for (सूर्याद्वृत्तोन्मण्डल)

९. रव्युद्धृतो for (रव्युद्धृतो)

(ङ) १. कुजाभुजः for (कुज्याभुजः)

२. ततोद्वृत्त for (तथोद्वृत्त)

३. तष्टुति for (तद्वृत्ति)

४. शंकु for (शंकु)

५. तथैविष्टनरः for (तथैवेष्टनरः)

६. सूर्योद्वृत्तन्मण्डलं for (सूर्याद्वृत्तोन्मण्डल)

७. विसर्गं लुप्त

८. विनिघ्नो for (विनिघ्नो)

अथ विषुवांश साधनं—

क्रांतिज्यका वर्गविहीनिता या दोर्ज्याकृतेभू^१लमवाप्यते यत् ।
 त्रिज्यागुणं द्यु^२ज्यकया विभक्तं फल^३स्य चापं विषुवांशकाः स्युः ॥१॥
 कोटिज्यका भत्रयसिजिनिघ्नी द्यु^४रात्रमौर्व्या विहृताप्त चापं ।
 खांकच्युतं वा विषुवांशकाः स्यु प्रकारतोथ प्रवदामि सूक्ष्मं ॥२॥
 दोर्ज्यापराल्प द्यु^५गुणेन निघ्नी स्वद्यु^६ज्ययाप्ता फलजं धनुर्यत् ।
 ते वा भवेद्युविषुवद्विभागा पुनः प्रकरान्तरतः प्रवक्ष्ये ॥३॥
 क्रान्त्यंशकाद्यु^७प्रभया विनिघ्नी त्रिज्या परक्रांतिभया विभक्ता ।
 विलब्धचापं विषुवांशकाः स्युस्त्वाद्ये पदे सायन खेचरवचेत् ॥४॥
 भाद्वंशशुद्धास्तु पदे द्वितीये तृतीयपादे खगजेन्दुयुक्ताः
 भांशच्युतास्ते तुपदे तुरीये मेषादिकानां निजगोलसन्धेः ॥५॥

अर्थः—

क्रान्तिज्या दोर्ज्या वर्गान्तरपदं त्रिज्यागुणं द्यु^१ज्याभक्तं फल^२स्य चापं विषु-
 वांशकाः वा ॥१॥ ग्रहकोटिज्या त्रिज्यागुणा ग्रहद्यु^३ज्या भक्ता फल^४स्य चापं
 नवतिच्युतं विषुवांशः ॥२॥ अथवा । ग्रहदोर्ज्या पराल्पद्यु^५ज्या गुणा ग्रहद्यु^६ज्या
 भक्ता फलचापं विषुवांशः । अथवा ग्रहक्रान्त्यंशानां छायात्रिज्या गुणा परक्रा-

(घ) १. त्रिज्या for (दोर्ज्या)
 ८. द्यु for (द्यु) (ङ)

४. निघ्नी for (निघ्नी)

(ङ) २. द्युजकया for (द्युज्यकया)
 ५. वृहतातपं for (विहृतातचापं)
 ७. फलजं for (फलजं)
 १०. अर्थः for (अर्थः)
 १२. फल for (फलस्य)
 १४. द्युजा for (द्युज्या)

३. फलस्य for (फलस्य)
 ६. पराल for (पराल्प)
 ९. खगदे प्रयुताः for (खगजेन्दुयुक्ताः)
 ११. फलस्य for (फलस्य)
 १३. न्यवति for (नवति)
 १५. फल for (फल)

न्तिद्धाया भक्ता फलस्य चापं विषुवांशा भवन्ति । प्रथमपदे एत एवोदयांशा भवन्ति । द्वितीये भाद्रीशशुद्धास्तृतीये भाद्रीशयुनाश्चतुथ भाद्रीशशुद्धा उद-
यांशा भवन्ति ।

अत्रोपपत्तिः—

षष्ठक्षेत्रेण । कखगधं आयनवृत्तं तस्य केन्द्रं हंगोल सन्धिः । खहृधं क्रांति-
वृत्तं । कहृगं नाडीवल्यं । तस्य ध्रुवी यक्षी । यधतक्षं ध्रुववृत्तं । हतं उदयः ।
हृधं लग्नं । तधं क्रान्तिः । धयं क्रान्तिकोटिः । तहृधत्रिभुजं खधयत्रिभुजस्य
सजातीयं । खधयत्रिभुजं खतवत्रिभुजस्य सजातीयं स्वयं पराल्प द्युज्या । धय-
ज्यया खयज्या लभ्यते तदा वहृज्यया किमिति लतहृज्या । अस्याश्चापमुद-
यांशाः । अथवा धयेनधखं लभ्यते तदायतेन किमिति लब्धं कतं तन्नवति शुद्धं हतं
भवति इत्युपपन्नं ।

अथ चरसाधनं—

निरक्षसंज्ञा ये देशास्तत्राभावश्चरस्य हि ।

दिनाद्धं तत्र पंचेदुं घटिकाभिर्मितं भवेत् ॥१॥

यत्राक्षांशाः साक्षदेशे पराल्प द्युज्यया समाः ।

नवत्यंशमितं तत्र देशे स्यात् परमं ॥२॥

(घ) ३. भांश for (भाद्रीश)

६. 'खतव—पराल्प द्युज्या' लुप्त

७. लब्धतहृज्या for (लतहृज्या)

८. चा for (चाप)

(ङ) १. पलस्य (फलस्य)

२. प्रथमपदे for (प्रथमपदे)

४. पंचतर्क for (यधतर्क)

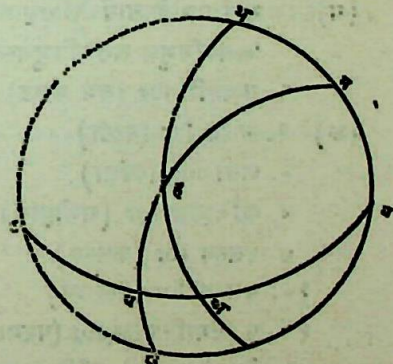
६. खव for (खतव)

७. तहृज्या for (लतहृज्या)

८. तत्रवधि for (तन्नवति)

१०. + चरं +

५. 'खधयत्रिभुजं' लुप्त

खांगनाडीमितं तत्र दिनमानं परं भवेत् ।
 देशादेतादृशाल्लंकापर्यंतं येपि मध्यगाः ॥३॥
 देशास्तेषु चरांशाश्च नवत्यूना भवन्ति हि ।
 चतुर्ष्वपि पदेष्वंशा ये यत्र स्युः समानकाः ।
 तेषां क्रान्तिश्चरं चात्र तुल्यमेव भविष्यति ।
 येषां चरं भवेत्साध्यमंशानां क्रान्तिभा ततः ॥५॥
 अक्षांशद्वयया गुण्या त्रिज्या भक्ता फलस्य यत् ।
 चापं चरांशा विज्ञेयास्त्वथ वक्ष्ये प्रकारतः ॥६॥
 अभीष्टांशक्रान्तिजीवा त्रिज्याघ्नो लंबजीवया ।
 भक्ताप्तमग्नजीवा स्याच्चापमग्न विभागकाः ॥७॥
 तत्रकोटिजीवा त्रिज्याघ्नी स्वाभीष्टद्युज्यया हृता ।
 फलस्य चापकोटिश्च शरांशास्ते भवन्ति हि ॥८॥
 वाग्रज्याक्षज्यया गुण्याऽभीष्टांशद्युज्यया हृता ।
 यल्लब्धं तस्य यच्चापं चरांशास्ते भवन्ति हि ॥९॥
 इष्टांशलंकोदर्यसिजिनीघ्नी चरांशमीर्वी परमा विभक्ता ।
 त्रिभज्यया प्रस्य धनुश्चरांशाः, षड्भिर्विभक्ताशा. घटिकादिकं च ॥१०॥

(घ) यहाँ पत्र के बायें Margin पर निम्नांकित वाक्य लिखा हुआ है—

‘सधयत्रिभुजं खतकत्रिभुजस्य सजातीयं खयं पराल्पलघुज्या’

६. तत्कोटि for (तत्र कोटि) (ङ) ८. चरांशास्ते for (शरांशास्ते)
- (ङ) १. नाडि for (नाडी)
२. शसा for (ष्वंशा) ३. पलस्य for (फलस्य)
४. अभीष्टांश for (अभीष्टांश) ५. मुग्न for (मग्न)
७. पलस्य for (फलस्य) ६. चापज्या (वाग्रज्या)
१०. यल्लब्धं for (यल्लब्धं) ११. यं चापं for (यच्चापं)
१२. प. पमाविभक्ता for (परमा विभक्ता)
१३. त्रिभज्यया for (त्रिभज्यया)

चरं तेन युतोनाहच नाहचः पर्वेदुसमिताः ।

दिनाद्धं गोलयोः सौम्ययाम्ययोरस्फुटं भवेत् ॥११॥

इदं द्वाभ्यां च गुणितं दिनमानं भवेत्किल ।

उदयार्कस्य विषुवद्भगाः षड्भसुतस्य च ॥१२॥

तेषां यदंतरं सूक्ष्मं दिनाद्धं तद्भवेत्किल ।

चंद्रादीनां ग्रहाणां च नक्षत्राणां तथैव च ॥१३॥

स्पष्टक्रान्ति विधायादौ चरं साध्यं ततो दिनं ।

अथैतेषां श्लोकानां क्रमेण व्याख्या—

निरक्षदेशे चराभावः । दिनाद्धं पञ्चदशघटीमितं । साक्षदेशे तु यत्राक्षांशाः पराल्पद्युज्या तुल्यास्तत्र परमचरं नवत्यंशमितं परमदिनमानं पष्टिघट्यात्मकं । एतादृशाद्देशाल्लंकापर्यन्तं ये ये देशास्तत्र तत्र चरांशा नवत्यपेक्षया न्यूना एव भवन्ति ।

अथ चतुर्षु पदेषु ये यैशाः समानास्तेषां क्रांतिश्चरं च तुल्यमेव भवति । येषामंशानां चरं साध्यं भवति । तेषां क्रांतिछाया अक्षांशछाया गुणा त्रिज्या भक्ता फलस्य चापं चरांशा भवन्ति ।

अथ द्वितीयप्रकारः—

अभीष्टांशानां क्रांतिज्या त्रिज्या गुणा लम्बज्या भक्ता लम्बं अग्रज्या तस्य चापं अग्रांशाः । तत् कोटिज्या त्रिज्या गुणा अभीष्टांशद्युज्या भक्ता तच्चापकोटि-श्चरांशा भवन्ति ।

(घ) २. युतस्य for (सुतस्य) (ङ)

(ङ) १. विषुवद्भगाः for (विषुवद्भगाः)

३. + मेघा +

५. 'त्रिज्या' लुप्त

४. पलस्य for (फलस्य)

६. तचाप for (तच्चाप)

अथ तृतीय प्रकारः—

अग्रज्या अक्षज्या गुणा अभीष्टांशद्युज्या भक्ता लब्धस्य चापं चरांशा भवन्ति ।

अथ चतुर्थप्रकारः—

आदौ परमचरं साध्यं अभीष्टांशानां लंकोदयज्या परमचरज्या गुणा त्रिज्या भक्ता फलस्य चापं चरांशास्ते षड्भक्ताः घट्यादिकं चरं भवति । उत्तरगोले चरं पंचदश घटीषु योज्यं दिनाद्धं भवति । दक्षिणगोले पंचदशघटीषु शोध्यं दिनाद्धं भवति । तद्विगुणितं दिनमानं न भवति । इदं दिनमानं स्थूलं सूक्ष्मं तु । उदय-कालीनरविविषुवांशानां सषड्भरविविषुवांशानां चान्तरं दिनाद्धं भवति । चन्द्रादिग्रहाणां नक्षत्राणां च स्पष्टक्रांति विधाय चरं दिनमानं च साध्यं ।

अत्रोपपत्तिः—निरक्षसंज्ञा ये देशा इत्यारभ्य । सप्तमक्षेत्रेण । तेषां क्रान्ति-श्चरं चात्र तुल्यमेव भविष्यति । इत्यंतश्लोकानानुपपत्तिः सुगमैव । एषां चरं भवेत्साध्यमित्यस्य उपपत्तिरुच्यते । अक्षज्या भुजः लम्बज्या कोटिः त्रिज्या कर्णः । इदं जात्यक्षेत्रम् । एतत्सजातीयं । अक्षछायाभुजः । त्रिज्याकोटिः । तद्वर्गयोगपदं कर्णः तृतीयं तत्सजातीयं । क्रान्तिज्याकोटिः । कुज्या भुजः । अग्रा कर्णः तत्रानुपातः । त्रिज्ययाऽक्षांशछाया लभ्यते तदा क्रान्तिज्यया किमितिलब्धं कुज्या । इयं त्रिज्या गुणा द्युज्या भक्ता फलं चरज्या भवति । अत्र क्रान्तिज्या चेत्त्रिज्यया गुण्यते गुण्यते द्युज्यया भाज्यते । तदा क्रान्तिछाया भवति । तदेवमुपपन्नं । क्रान्तिछायाऽक्षछाया

(व) २. 'न' लुप्त (ङ)

१४. 'गुण्यते' लुप्त (ङ)

(ङ) १. फलस्य for (फलस्य)

३. 'स' लुप्त

५. नक्षत्रानां for (नक्षत्राणां)

६. मितस्य for (मित्यस्य)

११. किमितं for (किमिति)

१३. ते for (चे)

८. येषां for (एषां)

४. ग्रहानां for (ग्रहाणां)

६-७. 'क्रान्ति—तुल्यमेव' लुप्त

१०. 'S' लुप्त

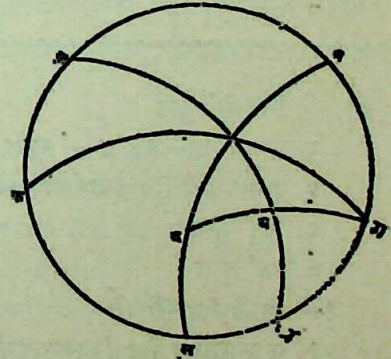
१२. कुजाः for (कुज्या)

१५. भति for (भवति)

गुणा त्रिज्या भक्ता फलं चरज्या भवति । तत्कोटिजीवेत्यस्योपपत्तिः । कखगघं
 घ्रायनवृत्तं । अलं नाडीवल्यं । कगं निरक्षक्षितिजं । खघं स्वक्षितिजं । वं ग्रहस्थानं ।
 गं ध्रुवस्थानं । घं समचिह्नं । हंगोल सन्धिः ग्रहग्रहद्युज्या । गतं गलं नवतिमितं ।
 लतं चरकोटि । वघं अग्राकोटिः । हवं अग्रा । तवं इष्टक्रांतिः । हतं चरं । गवज्यया
 घवज्या लभ्यते । तदा जतज्यया ६० किमिति लब्धं तलज्या । एतच्चापं नवतिशुद्धं
 हतं भवतीत्युपपन्नं । वाग्रज्येत्यस्योपपत्तिरुक्तक्षेत्रेणैव ज्ञेया । गघवत्रिभुजहतव-
 त्रिभुजं मिथः सजातीयं । यदि गवज्यया गघज्या लभ्यते । तदा हवज्यया किमिति
 लब्धं हतज्या तच्चापं हतं चरं भवतीत्युपपन्नं । इष्टांशलंकोदयसिजिनिष्नीत्यस्यो-
 पपत्तिः-परमाल्यद्युज्यावृत्ते त्रिज्यायाः परमचरज्यायाश्च या निष्पत्तिरस्ति सैवा-
 भीष्टद्युज्यावृत्ते भीष्टलंकोदयांशानामभीष्टचरज्यायाश्च निष्पत्तिरस्ति इत्युपपन्नम् ।
 चरं तेन युतोनाश्चेत्यस्योपपत्तिः । उत्तरगोले स्वक्षितिजं निरक्षक्षितिजादधस्ताद्-
 भवति, याम्यगोले उपरिष्ठाद् भवति । अतश्चरांशैरूनयुता नवत्यंशाः गोलयो-

- (घ) ४. गवग्रह for (ग्रहग्रह) (ङ) ८. क्षेत्रेणैव for (क्षेत्रेणैव)
 १४. परमात्प for (परमाल्य) (ङ)

- (ङ) १. पलं for (फलं) २. क्षितिजं for (क्षितिजं)
 ३. + नंगं ध्रुवस्थानं +
 ५ जा for (ज्या) ६. भवतित्युपपन्नं for (भवतीत्युपपन्नं)
 ७. तस्योपपत्ति for (त्यस्योपपत्ति)
 ८. 'व' लुप्त
 १०. जया for (ज्यया)
 ११. तच्चापं for (तच्चापं)
 १२. भवतित्युपपन्नं for (भवतीत्युपपन्नं)
 १३. तस्योपपत्तिः for (त्यस्योपपत्तिः)
 १५. सैवाभि for (सैवाभी-)
 १६. पनं for (पन्नं)

दिनाद्धं^१ भवतीत्युपपन्नं । इदं दिनाद्धं^२ प्रतिक्षणं चरवैलक्षण्यादस्फुटं इदं द्विगुणं-
दिनाद्धं^३ दिनमानं भवतीति । सूक्ष्मं तु उदयार्कस्य विषुवांशाः साध्याः सषड्-
भस्य च विषुवांशाः साध्यास्तेषां यदन्तरं तत्सूक्ष्मं दिनाद्धं^४ भवेत् ।

अथ चन्द्रादीनां ग्रहाणां चेत्यस्योपपत्तिः सुगमैव ।

प्रोक्तप्रकाराद्विषुवांशकाग्रे निरक्षजाता उदयांशकास्ते ।

पूर्वेण पूर्वेण विहीनितास्ते प्रत्यंशकास्योदयकालमानं ॥१॥

प्रत्यंशजाता विपलोदयांशा मेषादितः खांकमिताश्च ये स्युः ।

क्रमोत्क्रमस्थाश्चरखण्डकैः स्वैः क्रमोत्क्रमस्थैरहिता युतास्ते ॥२॥

मेषादितः स्वोदयभागकाः स्युस्तुलादितो ह्युत्क्रमतश्च वेद्याः ।

तान्पूर्वपूर्वैः सहितान् विधाय ज्यावल्लिखेद्भांशमितालयेषु ॥३॥

अथ विषुवांशशक्येभ्यो निरक्षलग्नसाधनम्—

तात्कालिकात्सायनभागसूर्याद्राश्यादिकाद्ये विषुवद्विभागाः ।

ग्राह्याश्च ते ज्यानयनप्रकारात्कार्या रसघ्नेष्टघटीभिराढ्याः ॥४॥

ततो धनुर्वद्विपले विलग्नं राश्यादिकं स्यादयनांशहीनं ।

एवं स्वकीयैरुदयैः स्वकीयं लग्नं प्रसाध्यं गणकैः स्वबुद्ध्या ॥५॥

अथ कालसाधनम्—

ससायनार्कान्निजभोदयांशाः साध्यास्तथा सायनलग्नजाताः ।

(ङ) १. 'त्यस्यो' लुप्त

२-३. 'पपत्तिः—स्ते प्र—' लुप्त ४. पु for (स्युः)

५. क्रमक्रमस्थै for (क्रमोत्क्रमस्थैरता)

६. 'स्तु' लुप्त

७. यावल्लिखे for (ज्यावल्लिखे)

८. 'श' लुप्त

९. ग्राह्याश्च for (ग्राह्याश्च)

१०. विपये for (विपले)

११. कालसाधनं for (कालसाधनं) १२. निजभोदयांशाः for (निजभोदयांशाः)

तदन्तरं षड्विहृतं तु घटयः स्युः सावनाख्युदयात् स्व देशे ॥६॥

अथ लग्ने ज्ञाते दशमलग्नसाधनम्—

विलग्नजाता उदयांशका ये खांकांशकैस्ते रहिता विधेयाः ।

तेभ्यो विलग्नं हि निरक्षजातं साध्यं भवेत्तद्दशमाख्यलग्नम् ॥७॥

अथ लंकोदयेभ्यः क्षेत्रांशसाधनम् —

कोटिज्यकाया विपलोदयानां लंकोदयान्यद्युगुणेन गुण्या ।

त्रिभज्ययाप्ताप्त धनुर्लवाद्यं खांकच्युतं चाद्यपदे तदेव ॥१॥

द्वितीयके खांकच्युतं तृतीये खभच्युतं तुर्यपदे खभाढ्यं ।

क्षेत्रांशकाः स्युः खगुणश्च तष्टा राश्यादिलग्नं भवति स्फुटं तत् ॥२॥

अथ प्रकारांतरम् —

लंकोदयानां भुर्जसिजिनी या स्वकोटिजातद्युगुणेन भवता ।

त्रिज्या गुणाप्ताप्त धनुर्लवाद्यमाद्ये पदे क्षेत्रलवा भवेयुः ॥३॥

द्वितीयके भाद्वं लवेषु शुद्धास्तृतीयके भाद्वंयुता विधेयाः ।

चतुर्थके चक्रलवेषु शुद्धाः क्षेत्रांशका वा प्रभवन्ति गोले ॥४॥

अथ श्लोकचतुष्टयस्य व्याख्या—

कोटिज्यकेति । लंकोदयानां कोटिजीवा । विषुवांशान्यक्रान्ति कोटिज्या गुणा त्रिज्या भक्ता फलस्य चापं प्रथमपदे नवति शुद्धं द्वितीये नवतियुतं तृतीये खभशुद्धं तुर्यं खभाढ्यं क्षेत्रांशा भवन्ति । ते खाग्नितष्टा राश्यादिलग्नं भवति ।

(ङ) १. तद्विहृतं for (षड्विहृतं)

२. भवेत् दशमाख्यलग्नं for (भवेत्तद्दशमाख्यलग्नं)

३. + गुणेन +

४. त्रिभाज्यया for (त्रिभज्यया)

५. को for (के)

६. खभाढा for (खभाढ्यं)

७. सिजिनीया for (सिजिनीया)

८. च for (प्त)

९. पलस्य for (फलस्य)

१०. नवतीतं for (नवतियुतम्)

११. तुर्ये for (तुर्ये)

१२. क्षेत्रामसा for (क्षेत्रांशा)

यदि ते विषुवांशाः स्युः प्रथमेत्ये पदेथवा ।

द्वितीये वा तृतीये च लम्बभागेषु योजयेत् ॥२॥

शेषं खभस्योन्नतांशास्तज्जीवा त्रिज्यका गुणा ।

दृग्गत्याप्ता^३ फलधनुः खभलग्नांतरं भवेत् ॥३॥

खभछूनांतरं वा स्यादथ स्वविषयोदयाः ।

भाढाशिष्यो यदा न्यूनाः सौम्यगोले विलग्नकं ॥४॥

अधिकाः स्युस्तदा ज्ञेयं याम्यगोले विलग्नकं ।

लग्नदृक्क्षेपयोरेकदिकत्वे लब्धस्य यद्वनुः ॥५॥

खमध्यलग्ने योज्यं स्याद्विन्नदिकत्वे तु तद्वनुः ।

भाढाशिशुद्धं दशमे योज्यं लग्नं भवेदिह ॥६॥

अर्थतेषां पद्यानां व्याख्या—स्वोदयांशान् क्षेत्रांशान् प्रकल्प्य तेभ्यो लङ्को-
दयाः साध्याः । तत्कोट्यंशानां^५ क्रात्यंशा लम्बांशेषु शोध्याः । यदि साधितलङ्को-
दयाः प्रथमपदे तुर्यपदे वा स्युः^६ द्वितीये^१ तृतीये वा भवन्ति तदा क्रान्तिर्लम्बांशेषु यो-
ज्या शेषं दशमस्योन्नतांशा भवन्ति । तेषां ज्यात्रिज्यागुणा दृग्गतिभक्ता फल चापं
दशमलग्नयोरन्तरं^{११} दशमसप्तमयोर्वांतरं भवति । स्वोदयांशाः भाढाशिष्यो यदि
न्यूनास्तदा लग्नमुत्तरगोलेस्तीति यद्यधिकास्तदा दक्षिणगोलेस्तीति ज्ञेयं । लग्न-
दृक्क्षेपयो दिगैव^{१२} सति लब्धचापं दशमलग्ने योज्यं, भिन्नदिकत्वे^{१३} भाढाशिशुद्धं^{१४}

(घ) ६. + यदि +

११. 'रन्तरं' प्रमादतः लुप्त

(ङ) १. नतांसा for (न्नतांशा)

२. तज्जीवा for (तज्जीवा)

३. दृग्गत्याप्तफलधनु for (दृग्गत्याप्ताफलधनुः)

४. छूनांतरं for (छूनांतरं)

५. स्यादाज्ञेयं for (स्तदाज्ञेयं)

६. न for (न्न)

७. लग्ने for (लग्नं)

८. कोटोशानां for (कोट्यंशानां)

१०. द्वितीयो for (द्वितीये)

१२. दिगैवो for (दिगैवये)

१३. भिन for (भिन्न)

१४. द्विकत्वे for (दिकत्वे)

१५. 'भाढाश' लुप्त

चापं दशमे योज्यं लग्नं भवतीति^१ । अत्रोपपत्तिर्नवमक्षेत्रेण^२ । कखगघं क्षितिजं । खहक्षघं नाडीवल्यं । घञलं क्रान्तिवृत्तं मः कदम्बः कहगं याम्योत्तरवृत्तं । शघं स्वोदयचापं । लं लग्नं । तं दशमं । कतं दशमोन्नतांशचापं । मनयद्यं कदम्बवृत्तं स्वोदयोपरिगतं । तनं नवतिमितं चापं । स्वोदयांशान् क्षेत्रांशान् प्रकल्प्य उदयाः साधितास्ते शयचापं । घयचापं स्वोदयक्रान्तिः । भं वित्रिभट्टवृत्तं तदेव कदम्बवृत्तं भवति । वसं वित्रिभोन्नतांशाः सैव दृग्गतिः । हतं सत्रिभक्रान्तिः यदि वसज्यया दृग्गत्या त्रिज्या तुल्या घवज्या लभ्यते । तदा कतज्यया किमिति लब्धचापं घत्तं दशमसप्तमान्तरं । विषुवांशाः यदा भाद्रीशिभ्यो न्यूनास्तदा लग्नं दक्षिणगोले ऽस्तीति अधिकास्तदोत्तरगोलेस्तीत्यत्र वासना प्रसिद्धा । दृक्क्षेपलग्नयोर्दिगैक्ये दशमं वित्रिभात्पूर्वदिशि^३ भवत्यतः प्राप्तमन्तरं चापं दशमे योज्यं । भिन्नदिक्त्वे दशमं वित्रिभात्पश्चिमदिशि भवत्यतः प्राप्तचापं भाद्रीशशुद्धं दशमे योज्यं लग्नं भवतीत्युपपन्नम् ।

इति स्वोदयांशेभ्यो लग्नसाधनं शकलं च ।

अथायनदृक्कर्मसंशरस्य विषुवांशसाधनं चाह—

बिबध्रुवांशोद्भवकोटिजीवा शरांशकोटिज्यकया विनिष्पन्नी ।

(घ) २. 'नवम क्षेत्रेण' लुप्त

(ङ) १. तितिति for (तीति) ३. भं for (भघं)

४. घञलं for (घञलं)

५. मिदं for (मितं)

६. नतांशा for (न्तांशाः)

७. दगातिमा for (दृग्गत्या)

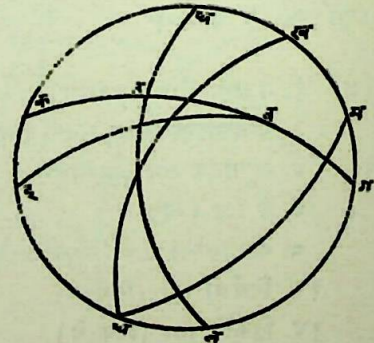
८. भाद्रीसोभ्यो for (भाद्रीशिभ्यो)

९. दिगैको for (दिगैक्ये)

१०. 'शि' लुप्त

११. सकलं for (शकलं)

१२. दृक्कर्मसंशरस्य for (दृक्कर्मसंशरस्य)

स्पष्टद्युजीवा विहृताप्तचापमाद्ये पदे खांकलवेषु शुद्धं ॥१॥

पदे द्वितीये वियदंक्रयुक्तं खश्वाश्वि (खभांश) २७० शुद्धं तु पदे तृतीये ।

खभांशयुक्तं च पदे तुरीये बिबस्य लंकोदयभागकाः स्युः ॥२॥

लग्नं लंकोदयांशेभ्यः साध्यमायनदृग्ग्रहः ।

स एव भवति स्पष्ट इति गोलाविदो विदुः ।

भानांशरान्यापमदिक् समत्वे षष्ठ्याप्तबाणांशभया विनिष्ठी ।

छायापरक्रांतिभवांशकानां दोज्याधिका चेत्प्रभवेत्तदानीं ॥३॥

स्यादाप्तचापं विपरीतसंज्ञं क्षेप्याः खनागेदु १८० मिता इहांशाः ।

सबाणनक्षत्रनभश्चराणां ते वै भवेयुर्विषुवद्विभागाः ॥४॥

अथ विबध्रुवांशोद्भवेत्यादिश्लोकत्रयस्य व्याख्या—

स्पष्टग्रहध्रुवकोटिज्या शरकोटिज्या गुणा स्पष्टक्रान्तिकोटिज्या भक्ता फलचापं प्रथमपदे नवतिशुद्धं द्वितीये नवतियुतं तृतीये पादोनभांशहीनं चतुर्थे पादोनभांशयुतं बिबग्रहस्य लंकोदयांशा भवन्ति । तेभ्यो लग्नं साध्यं, सः आयनदृग्ग्रहो भवति । अस्योपपत्तिर्दशमश्रेत्रेण—कखगघं आयनवृत्तं । खहघं नाडी-वलयं । झं ग्रहविम्बं । कहगवृत्तं पूर्वाऽपरसंपातकीलितं । विम्बोपरिगतं दृष्टवृत्तं

(घ) ४. + खाश्वाश्वि +

६. इहांशाः for (इहांशाः) (ङ)

(ङ) १. विहृताप्त for (विहृताप्त)

२. 'खश्वाश्वि' लुप्त

३. ये for (पदे तृतीये)

५. दृगाह for (दृग्ग्रहः)

६. गोलविदुर्विदो for (गोलविदो विदुः)

७. षष्ट्याप्त for (षष्ठ्याप्त)

८. खनागे for (खनागेन्दु)

१०. भवेयु for (भवेयु)

११. + अथ बिबध्रुवागेदु १८० मिता इहांशा सबाणनक्षत्र नभश्चराणां ते वै भवेयु-
विषुवद्विभागाः +

१२. पादोनभांशहीनं for (पादोनभांशहीनं)

१३. दृगाहो for (दृग्ग्रहो)

१४. 'घं' लुप्त

भसदृशवृत्तं भवति । लभतं^२ ध्रुववृत्तं । लक्ष्चापं स्पष्टं शुज्याचापं । क्षतं स्पष्टं क्रान्ति-
चापं । क्षणं आयनवृत्तविबयोरन्तरं । यदि क्षलचापज्यया क्षगचापज्या लभ्यते तदा
त्रिज्या तुल्यया लतज्यया किमिति लब्धस्य चापं तथं । इदं नाडीवृत्ते आयनवृत्त-
ध्रुववृत्तयोरन्तरं स्वोदयकोटिरूपं जातं, अतो नवतिशुद्धं प्रथमपदे उदयांशा
भवन्ति । द्वितीये नवतियुतं संपातादुदयांशा भवन्ति । तृतीयपादोनभांशशुद्धं
संपातादुदयांशा भवन्ति । चतुर्थे पादोनभांशयुतं संपातादुदयांशा भवन्ति । एवं
ये साधिता विबोदयांशाः ते आयनदृक्कर्मसंस्कृतस्यापि भवन्ति । यतस्तूभयो-
ध्रुवसूत्रमेकमेवेत्यतस्तेभ्यः साधितं लग्नमायनदृक्कर्म संस्कृतध्रुवको भवनीत्युप-
पन्नम् । शकलं चास्य ।

अथ सशरस्य विषुवांशसाधने भानामिति श्लोकद्वयेन विशेषमाह—ध्रुव-
कान्यक्रान्तिशरयोदिक्सांमध्ये परक्रान्ति विलोमछाया शरविलोमछायाघातः पष्ठि-
भक्तः लब्धं यदा ध्रुवकज्यातोधिकं तदा लब्धचापं प्रथमपदे नवती योज्यं द्वितीय-
पदे नवती शोध्यं तृतीयपदे खभे योज्यं चतुर्थपदे खभे शोध्यं सर्वत्र भादोंशाः
क्षेप्याः विषुवांशा भवन्ति । अत्रोपपत्तिः—एकादश क्षेत्रेण । कखगघमायनवृत्तं ।
कमगं क्रान्तिवृत्तं । खलसघं नाडीवृत्तं । कं कदम्बस्थानं । धं ध्रुवस्थानं । तं ग्रहं

(घ) इस पृष्ठ पर निम्नांकित क्षेत्र अंकित है—

(ङ) १. + स +

२. लत for (लभतं)

३. 'क्ष' लुप्त

४. दृग्गं for (क्षगं)

५. पादोनसांसमुद्धं for (पादोनभांशशुद्धं)

६. यतस्तूपयो for (यतस्तूभयो)

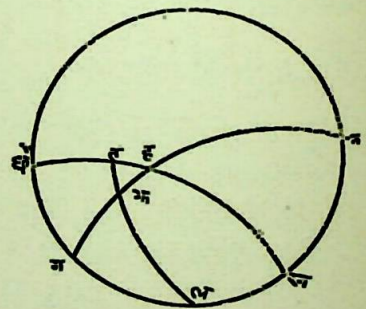
७. दृक्कर्म for (दृक्कर्म)

८. त्युपपन्नं for (त्युपपन्नम्)

१०. तृतीये for (तृतीय)

१२. कदम्बस्थानं for (कंकदम्बस्थानं)

१४. ग्रहण for (ग्रह)

९. 'विलोमछायाशर' लुप्त

११. सायनक्षतां for (मायनवृत्तं)

१३. 'धं ध्रुवस्थानं' लुप्त

विवस्थानं । वतमसं^१ कदम्बवृत्तं । घतलनं ध्रुववृत्तं । हं गोलसंघिस्थानं । मं क्रांति-
वृत्तभोगस्थानं । मतंशरः तवघत्रिभुजं तमवत्रिभुजं परस्परं सजातीयं तत्रानु-
पातः । यदि तव तुल्यया शरकोटिज्यया कोटिरूपया बधवतुल्या परक्रान्ति-
विलोमछाया लभ्यते । तदा तमतुल्यया शरज्यया किमिति लब्धं भवतुल्यं
क्रान्तिवृत्तं खण्डं छायां । अत्र परक्रान्तिछायायां एकं त्रिज्यातुल्यं श० ज्या
श० को० पं० क्रां० छा०

गुणक खण्डमधिकं निवेशितमस्ति ।

अत्र शरज्या यावत्त्रिज्यया गुण्यते शरकोटिज्यया भाज्यते । तदा ताव-
श० ज्या० त्रि० १ छाया भवति । तेन पराक्रान्तिछाया शरछायया गुण्या पूर्व-
श० क्रां० छा० १ गुणके त्रिज्या निविष्टा स्थिता तेनात्र त्रिज्याहरः कृतः, तेनो-
श० को० १ पपन्नं सूत्रं । शकलं च ।

इति सशरस्य विषुवांशसाधनं सोपत्तिकं ।

(घ) १. वतमसं for (वतमसं)

$$६. \left\{ \begin{array}{l} रा० ज्या० \\ प० क्रां० छा \\ श० को० \end{array} \right\} \text{ for } \left\{ \begin{array}{l} श० ज्या० \\ श० को० \\ पं० क्रां० छा० \end{array} \right\}$$

७. + छर +

१३. सोपपत्तिकं for (सोपत्तिकं)

(ङ) २. तमतुलया for (तमतुल्यया)

३. + छाया +

४. 'छाया' लुप्त

५ त्रिसज्याज्या for (त्रिज्या)

७. + छापक्रा +

८. स्ति for (स्थिता)

९. पनं for (पन्नं)

१०. इति सशरस्य for (इति सशरस्य)

११. यहां पर अंकित 'तालिका' पिछले पृष्ठ के आरंभ में अंकित है ।

१२. घनं for (साधनं)

अथ स्पष्टक्रांति^१ ध्रुवकज्ञाने^२ आयनदृक्कर्मोच्येते—

ग्रहर्क्षं^३ ध्रुवकं तावत् कृत्वा राशित्रयान्वितं ।

विब स्पष्टक्रांतिसमपलभागांकपत्रतः^४ ॥१॥

उदयांशान्^५ साधयित्वा नर्वति तेषु शोधयेत् । तेभ्यो निरक्षे यल्लग्नं सः स्या-
दायनदृग्ग्रहः^६ । इदं स्पष्टायमे^७ सौम्ये ज्ञेयं दृग्ग्रहसाधनं । याम्ये^८ पमेथ ध्रुवकं कृत्वा
राशित्रयो नितं । विबस्पष्टक्रान्तिसमपलभागांकपत्रकः^९ । उदयांशान् साधयित्वा
नर्वति तेषु योजयेत् । तेभ्यो निरक्षे यल्लग्नं सः स्यादायनदृग्ग्रहः । अस्योपपत्तिस्तु
यन्त्राध्याये उक्तं वास्ति ।

अथ शरध्रुवकयोज्ञाने^{१०} आयनदृग्ग्रहः—

स्पष्टग्रहर्क्षं^{११} ध्रुवके नवत्यंशान्^{१२} विशोधयेत् ।

शेषांशानुदयांशाद्व शरांशानक्षभागकान्^{१३} ॥१॥

प्रकल्प्य^{१४} शरतुल्याक्षभागकोष्ठस्थितौदयैः ।

(घ) ६. + ॥२॥ +

७. 'इदं—ग्रहयो' लुप्त

१०. 'पपत्तिस्तु—आयनदृग्ग्रहः' लुप्त

११. + पुनः प्रकारांतरेणायनदृक्कर्मं +

१२. + ॥१॥ +

१३. प्रकल्प्याक्षांशकोष्ठस्थौदयभागभ्य

एव हि for (प्रकल्प्य शरतुल्याक्ष
भागकोष्ठस्थितौदयैः)

(ङ) १. 'न्ति' लुप्त

२. ध्रुवक for (ध्रुवक)

३. दृक्कर्मोच्येते for (दृक्कर्मोच्येते)

४. दृग्ग्रह for (दृग्ग्रहः)

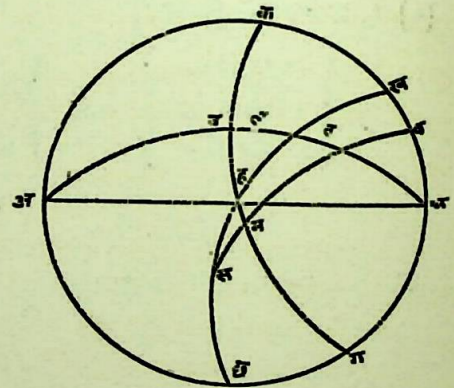
५. भागांकपत्रतः for (भागांकपत्रतः)

१३. प्रकल्प्य for (प्रकल्प्य)

४. उदयांशान् for (उदयांशान्)

८. याम्ये for (याम्ये)

१४. स्थितौ for (स्थितौ)

लग्नमानिय तस्मिन्निह प्रक्षिपेत्खनवांशकान् ॥२॥

भवेदायनदृक्कर्म संस्कृतोदयभागकः ।

तस्माल्लंकोदयैर्लग्नं साध्यमायनदृग्ग्रहः ॥३॥

इदं सौम्यशरे ज्ञेयं याम्ये खेटर्क्षजं ध्रुवं ॥

नवत्यंशयुतं कृत्वा शेषांशानुदयांशकान् ॥४॥

शरांशानक्षभागांश्च कल्पयित्वा विचक्षणः ।

शरतुल्याक्षांशपत्रकोष्ठस्थोदयभागकैः ॥५॥

संसाध्य लग्नं तस्मिन्श्च खनवांशान्विशोधयेत् ।

भवेदायनदृक्कर्म संस्कृतोदयभागकः ॥६॥

तस्मान्निरक्षजं लग्नं सः स्यादायनदृग्ग्रहः ।

अत्रोपपत्तिः—क्रान्तिवृत्तं नाडीवृत्तं शरः स्पष्टक्रान्तिः । वित्रिभकदम्बवृत्तं याम्योत्तरवृत्तं । याम्योत्तरवृत्तं वित्रिभकदम्बवृत्तं कल्पनीयं । ग्रहध्रुवकः दशमोदयः कल्पितः । सौम्ये शरे नवतिस्तत्रातः शोधितायतः क्रान्तिवृत्तस्य नाडीवृत्तकल्पनायां याम्याक्षांशानां सौम्याक्षांशत्वं भवति । याम्याक्षांशानां ये मेषादिषड्राश्यु-

(घ) ३. मसीमृष्ट है— पढ़ा नहीं जाता ।

इस प्रति में मसीमृष्ट होने के कारण पढ़ा नहीं जाता ।

(ङ) १ मानिय for (मानीय)

२. +नवत्यंशयुक्तं कृत्वा शेषांशानुदयांशकान् । शरांशानक्षभागांश्च कल्पयित्वा विचक्षणः । शरतुल्यांसा स यत्र कोष्ठस्थोदयभागकैः संसाध्यः लग्नं तस्मिन्श्च । खनवा सान्विशोधयेत् +

४—५. 'तस्मा—लग्नं त' लुप्त

६-७. 'स्मिन्श्च—भागकः' लुप्त

८. स्यादायनदृग्ग्रहः for (स्यादायनदृग्ग्रहः)

९. नाडीवृत्तं for (नाडीवृत्तं)

१०. कल्पिः for (कल्पितः)

११. शोधितायतः for (शोधितायतः).

१२. सौमाक्षासत्त्वं for (सौम्याक्षांशत्वं)

१३. सद्रास्युदया for (पद्रास्युदया)

दयास्ते सौम्याक्षाशानां तुलादिषड्राश्युदया भवन्ति । इत्युपपन्नं यथोक्तं ।

इत्यायनदृक्कर्म ।

स्पष्टायमाच्चरलवानुदये विधाय तान् भस्य वैषुवलवेष्वायमांशगोलात् ।

कुर्यादृणं धनमतो विपरीतमस्ते स्यात्स्वोदयांशक इहास्तमयांशकश्च ॥१॥

स्वीयोदयांशान् स्वपलांशपत्रे धनुर्भवेत्स्वोदयलग्नकं तत् ।

स्वास्तांशतो भाट्टलवरेखेतात्स्वास्ताख्यलग्नं खलु भोदयास्ते ॥२॥

अथ श्लोक द्वयस्यार्थः—

स्पष्टक्रान्तेश्चरमानीय आयनदृक्कर्मसंस्कृतोदये स्पष्टक्रान्तिः सौम्यायाम्य-
गोलयोः क्रमेण ऋणं धनं च कार्यं । स आयनदृक्कर्म संस्कृतस्योदयो भवति ।
तस्माल्लग्नं साध्यं तदुदयलग्नं भवति । अस्ते चरं विपरीतं दत्त्वा भाट्टांशाश्च-
दत्त्वा लग्नं साध्यं तदस्तलग्नं भवति ।

अत्रोपपत्तिः—उत्तरगोले क्रान्ती सत्यां यस्य ग्रहस्य नक्षत्रस्य वा तद्विबो-
परिगतं क्षितिजवृत्तं नाडीवृत्ते यत्र लगति तच्चिन्हं आयनदृक्कर्म संस्कृतोदय चि-

(घ) ३. स्पष्ट नहीं है ।

४. + अथाक्षदृक्कर्म +

(ङ) १. + सौम्याक्षासत्त्वं भवति, याम्याक्षासानां ये मेषादि षड्राश्युदयास्ते +

२. इत्युपपन्नं for (इत्युपपन्नं)

३. इत्यायनदृक्कर्म for (इत्यायनदृक्कर्म)

४. वैषुयमासगोलात् for (वैष्वयमांशगोलात्)

५. धनमतो for (धनमतो)

७. मस्तत् for (मस्ते स्यात्)

८. स्वपलांशपत्रे for (स्वपलांशपत्रे)

९. स्वास्तांशतो for (स्वास्तांशतो)

१०. स्वात्स्वाख्य for (स्वास्ताख्य)

११. क्रान्ति for (क्रान्ते)

१२. 'क्रमेण' लुप्त

१३. तस्मालग्नं for (तस्माल्लग्नं)

१४. ग्नं for (लग्नं)

१५. नवतिचिह्नं for (तच्चिन्हं)

ह्लात्स्पष्टक्रान्त्युत्पन्न चरांशैरुदये पश्चिमत एव भवति । *दक्षिणक्रान्ती पूर्वत एव भवति । अस्ते एतद्विपरीतं भवतीत्युत्पन्नं ।

इत्याशुदुर्ग

अथ दृश्यादृश्यत्वमुच्यते —

ग्रहोदयांशानुदयांशकेभ्यो लग्नस्य संशोध्य यदत्र शेषं ।

स्वाहृद्^३लांशानधिकं यदा स्यात्तदा ग्रहः स्वक्षितिजोपरिस्थः ॥१॥

पूर्व^४ कपालेऽस्त्यथ चेद्दिनार्द्धांशः^५ शेषतुल्याः खचरस्तु वृत्ते ।

याम्योत्तराख्ये स्वदिनार्द्धभागाधिकं दिनांशानधिकं यदा स्यात् ॥२॥

शेषं तदा स्वक्षितिजोपरिष्ठात्पश्चात्कपालेस्ति खगोथशेषं ।

स्वाहर्हमितेरंशसमं तदास्तभूजेखगोस्तीति विनिश्चयोयं ॥३॥

अर्थः—

ग्रहोदयांशा लग्नोदयांशेभ्यः शोच्याः । शेषं दिनार्द्धांशेभ्यो यदि न्यूनं तदा ग्रहः क्षितिजादुपरि पूर्वकपालेस्तीति ज्ञेयं, दिनार्द्धांशसमानाः शेषांशास्तदा खमध्ये-स्तीति । यदि दिनार्द्धांशोऽधिकं^६दिनमानांशेभ्यो न्यूनास्तदा क्षितिजादुपरि पश्चिम-कपोलस्तीति वेदितव्यं । दिनांशसमानाश्चेदस्तक्षितिजेस्तीत्ययं निश्चयोस्ति ।

(घ) १०. दिनार्द्धांशाधिका for (दिनार्द्धांशोधिका) (ङ)

* नोट—यह वाक्य यहां बाईं ओर मार्जिन में अंकित है ।

(ङ) १. भवतीत्युत्पन्नं for (भवतीत्युत्पन्नं) २. दृश्यात्वमुच्यते for (दृश्यादृश्यत्वमुच्यते)

३. स्वाहृदलांशा for (स्वाहृद्लांशा)

४. पूर्वो for (पूर्व)

५. स्यथचादिनार्द्धांशाः for (स्त्यथचेद्दिनार्द्धांशाः)

६. स्वरिनार्द्ध for (स्वदिनार्द्ध)

७. + दिनांशानधिकं +

८. खगोस्तीति for (खगोस्तीति)

९. अस्यार्थः for (अथार्थः)

अथोन्नतांशेभ्यो दिगंशज्ञानं—

दृगुन्नतज्याक्षभया^३ विनिघ्नी सूर्योद्भूता^३ शंकुतलं सदैव ।
याम्यं भवेद्वोन्नतभागजीवा लम्बज्यकाप्ताक्षगुणेन निघ्नी ॥१॥
तदग्रया संस्कृतमत्रदोः स्यादसौ त्रिभज्या गुणितो हृतश्च ।
दृग्जीवयाप्तस्य धनुर्दिगंशा भुजांशदिवकाः^५ सुधियावगम्याः ॥२॥
यद्वा द्विधा स्थापितलंबभागा युतोनिताश्चोन्नतभागकंस्ते ।
तज्जीवयोर्योगवियोगखण्डमाद्यान्यसंज्ञं^६ क्रमशो विचिन्त्यं^८ ॥३॥
याम्यान्भोगापमभागकाश्चेत्तज्यान्यसंज्ञेन युता विधेया ।
यद्युत्तरः स्यादपमो ग्रहस्य क्रांतिज्यकान्यांतरमत्र कार्यं ॥४॥
योगो वियोगस्त्रिभसिजिनीघ्नश्चाद्योद्भूतो लब्धधनुर्दिगंशाः ।

अथ प्रकारांतरम्—

द्युरात्रवृत्ते नतकालमौर्वी स्पष्टद्युजीवा^{१३} गुणिता विभक्ता ।
नतांशमौर्व्याप्तफलस्य चापं खांकांशशुद्धं^{१४} च दिगंशकाः स्युः ।

अथार्थः—

उन्नतांशज्यापलभागुणा^{१५} द्वादशभक्ता शंकुतलं सदैव दक्षिणं भवति । अथवा

(ङ) १. अथोन्नतांशेभ्यो for (अथोन्नतांशेभ्यो)

२. वया for (भया)

३. सूर्याद्भूता for (सूर्योद्भूता)

४. ज्यकाशा for (ज्यकाप्ता)

५. भुजांसधिका for (भुजांशदिवकाः)

६. + ता +

७. तजीवयो for (तज्जीवयो)

८. माद्यामक्रसंज्ञं for (माद्यान्य संज्ञं)

९. विचित्त for (विचिन्त्यं)

१०. यामान्य for (याम्यान्)

११. तज्यान्यसंज्ञेन for (तज्यान्यसंज्ञेन)

१२. सिजिनिघ्न for (सिजिनीघ्न)

१३. द्युज्या for (द्यु)

१४. पलस्य for (फलस्य)

१५. उन्नतांस for (उन्नतांश)

उन्नतांशज्या अक्षांशज्या गुणालम्बांशज्या भक्ता लब्धं शंकुतलं सदा दक्षिणमेव ।
इदमग्रया संस्कृतं भुजो भवति । अयं त्रिज्यागुणो दृग्ज्याभक्तो दिगंशज्याऽस्या-
श्चापं दिगंशाः भुजदिक्काः ज्ञेयाः ।

अथ प्रकारान्तरं । उन्नतांशा लम्बांशेषूनयुताः कार्यः । उभयोर्जीवे कार्ये
ज्ययोर्योगाद्धं प्रथमसंज्ञं । ज्ययोरन्तराद्धं द्वितीयसंज्ञं भवति । यदि ग्रहस्पष्टक्रान्ति-
दक्षिणा तदा क्रान्तिज्या द्वितीयेन युता । यद्युत्तरा क्रान्तिस्तदा क्रान्तिज्या द्विती-
यान्तरं कार्यं शेषं त्रिज्यागुणं प्रथमसंज्ञेन भक्तं लब्धादिगंशज्या तच्चापं दिगंशाः ।
पुनः प्रकारान्तरं—वक्ष्यमाण प्रकारेणोन्नतांशेभ्यो नतकालमानी यतज्जीवा
साध्या, सा स्पष्टक्रान्तिकोटिज्या गुणिता नतांशज्या भक्ता लब्धं दिगंशकोटिज्या
ऽस्याश्चापं नवतिशुद्धं दिगंशाः । यद्वा द्विधा स्थापितलम्बभागा इत्यस्योपपत्तिः—
कखगघ याम्योत्तरवृत्तं । झधमुन्नतांशचापं । अद्य लंबांशचापं । कक्ष अन्तरं ।
झतमन्तरज्या । वपं उन्नतांशचापं खघंलम्बांशचापं । वर्गं योगः । वपं योगजीवा-
लततुल्या झतलतयोर्योगाद्धं । झत संज्ञा जीवा प्रथमं । झतलतयोरन्तराद्धं स्पष्ट-
क्रान्तिज्या स च संज्ञा दक्षिणा । उत्तराक्रान्तिर्यंशं । अन्तराद्धं जंशं । सयं क्रान्ति-

(घ) १३. वसं for (वपं)

१४. खगं for (खघं)

(ङ) १. दृग्ज्या for (दृग्ज्या)

२. साश्चापं for (स्याश्चापं)

३. लम्बांशेषु for (लम्बांशेषू)

४. युक्ता for (युताः)

५. जयो for (ज्ययोः)

६. स्थानं for (स्पष्ट)

७. तचापं for (तच्चापं)

८. तज्जीवा for (तज्जीवा)

९. साश्चापं for (ऽस्याश्चापं)

१०. याम्योत्तर for (याम्योत्तर)

११. घमुन्नतांश for (झधमुन्नतांश)

१२. गमतरज्या for (झतमन्तरज्या)

१४. वर्गं for (वर्ग)

१६. झतलतयो for (झतलतयो)

१७. राशं for (यंशं)

तांशाः । अतं स्पष्टक्रान्तिः । तयं स्पष्ट क्रान्तिकोटिः । स अनंतकालः । यस्यत्रि-
भुजं यद्यतत्रिभुजं सजातीयं^१ । यदि त्रिज्यामितेन अयेन असंनतकालज्या लभ्यते ।
तदा शुज्यामिते नयतेन किमिति लब्धं षतज्या । पुनः हतद्यत्रिभुजं हवकत्रिभुजं
च मिथः सजातीयं । यदि हतेन नतांशज्यया द्यतज्या लभ्यते । तदा हवेन किमिति
लब्धं वकजीवा वावज जीवा, अस्याश्चापं दिगंशकोटिः । इदं नवतिशुद्धं दिगंशा
भवन्तीत्युपपन्नं^२ ।

अथ दिनमानार्द्धसाधनमुच्यते । तद्यथा —

खांका ९० इचरांशैः सहिता वियुक्ता दिनोर्द्धमानं खलु गोलयोः स्यात् ।
तदूनखाष्टेदुमिता निशाद्धं तत्तर्कभक्तं षटिकादिकं स्यात् ॥१॥

अथ भावसाधनम्—

विलग्नजातं रजनी प्रमाणमेकं द्विवेदेषु हतं तु योज्यं ।
लग्नांशकानां विषुवांशके^३ साध्यास्ततः क्षेत्रलवाः पुरावत् ॥२॥
ते स्युर्द्विरामेषु रसास्तु भावास्तत्सप्तमाः षट्कयुता विचित्र्याः ।
षड्भाषियुक्तं दशमं तुरीयं लग्नं स षड्भं खलु सप्तमं स्यात् ॥३॥
दिनप्रमाणं रजनीप्रमाणं निरक्षदेशेषु समं सदैव ।
लंबांशका यत्र परापमांशास्तत्रापवृत्तं कुजसंनिभं स्यात् ॥४॥
अथोकुष्ठोर्ध्वग चिह्नगानां दिनप्रमाणं कथयामि सूक्ष्मं ।
त्रिज्यार्ककरणेन हृता फलस्य चापं भवेद्भू पिहितं लवाद्यं ॥५॥

(घ) १. 'यं । यदि—जीवा अ' समस्त लुप्त

२-३. 'स्याश्चाप'—त्युपपन्नं' लुप्त ६. सड्भं for (षड्भं)

(ङ) १. 'यं यदि—जीवा अ' समस्त लुप्त

२. 'स्याश्चाप'—खांका' लुप्त ४. वियुता for (वियुक्ता)

५. जतननखाष्टेदुमितानि for (तदूनखाष्टेदुमितानि)

६. खड्भं for (सषड्भं)

७. दीन for (दिन)

८. 'ष्ठ' लुप्त

९. फलस्य for (फलस्य)

गर्भीयमूजादधरास्थितांशा दृग्वृत्तगा भूपिहितेन युक्ताः ।
 तत्कोटिजीवा विहृता त्रिभज्या रूपेण हीना च भवद्गोच्यं ॥६॥
 यदा रविर्गर्भकुजस्थितः स्यात्कुच्छन्नकोद्यंशक जीवयाप्ता ।
 त्रिज्याफलं भूरहितं दृगोच्यं स्याद्योजनाद्यं क्षिति खण्डनिघ्नं ॥७॥
 ध्रुवादधः संस्थित देशगानां मेरुस्थितानां क्षितिपृष्ठतस्तु ।
 अश्वेदुभिर्वाणपयोधिभिश्च तथा च षड्गोमितयोजनैश्च ॥८॥
 मीनादिकुंभादि मृगादिसंस्थो दृग्गोचरः स्यात्सविताक्रमेण ।
 दृशोच्यमाने विदिते प्रसाध्यं दृश्यांशकज्ञानमतो विलोभात् ॥९॥

अथ सध्यनतांशेभ्यो रविज्ञानं—

क्रांत्यंशसंस्कारवशान्नतांशा तदूनत्वांशश्च तथोन्नतांशाः ।
 पलांशनन्नांशकयोर्विलोमसंस्कारतः क्रांति लवा भवेयुः ॥१०॥
 तज्या त्रिभज्या गुणिता विभक्ता परापमांशज्यकया फलस्य ।
 चापं रविः स्याद्यदि नन्नाभागा अक्षांशकाल्पाः क्षयगामिनश्चेत् ॥११॥
 वर्धिष्णवश्चेन्नरांशिशुद्धाः पलांशकेभ्योऽनधिका नतांशाः ।
 वृद्धिगता षड्भयुतं रविः स्यात् क्षयिष्णवश्चक्रविशोधितं वै ॥१२॥
 सौम्या नतांशा यदि वृद्धिगाः स्युराद्यं पदं स्यात्क्षयगामिनश्चेत् ।

- (ङ) १. दृगोचं for (दृगोच्यं) २. कोटांसक for (कोद्यंशक)
 ३. दृगोच्यं for (दृगोच्यं) ४. '॥७॥' लुप्त
 ५. मेरुक्षितितानां for (मेरुस्थितानां)
 ६. स्थिति for (क्षिति) ७. तत्त्वा for (तथा)
 ८. दृगोचरः for (दृग्गोचरः) ९. 'श' लुप्त
 १०. वसानतासातदून for (वशान्नतांशा तदून)
 ११. पलस्य for (फलस्य) १२. साद्यदि for (स्याद्यदि)
 १३. अस्यांश for (अक्षांश)
 १४. सौम्यान्यतांसायनदि for (सौम्यानतांशा यदि)

पदं द्वितीयं सवितुर्विचिन्त्यं यत्राक्षभागापमभागकाल्पाः ॥४॥

एवं विभायावशतोपि शंकोः पदं खौ मध्यगते विचिन्त्यं ।

किन्तु प्रभायावशतो नतांशज्ञानं भवेत्सांतरकं हि किञ्चित् ॥५॥

अथ दृक्षेपानयनम्—

खलमध्यलग्नोन्नतभागजीवा खलग्नलग्नांतरजीवयाप्ता ।

त्रिज्या गुणा दृग्गतिसंज्ञिता स्यात् त्रिभोनलग्नस्य नरश्च सोत्र ॥१॥

यद्वा रवेरुन्नतभागजीवा विलग्नसूर्यांतर जीवयाप्ता ।

त्रिज्या गुणा वित्रिभजो नरः स्यात् दृक्षेपकस्तद्वनुशस्तुकोटिः ॥२॥

खलग्नजाता विषुवांशका ये त्रिभोनलग्नस्य च ये भवन्ति ।

तदन्तरांशज्यकया विनिघ्नी त्रिभोनलग्नापमकोटिजीवा ॥३॥

विलग्नकाग्रयज्यकया विभक्तं दृक्षेपको वाप्तधनुर्लवाद्यं ।

पलांशजीवा विहृता त्रिभज्या लग्नं ध्रुवीवा विहृताप्तचापं ॥४॥

त्रिभोनजान्यापमसंस्कृतं वा दृक्षेपकः स्यादविशेष दिक्कः ।

लग्नोदयांशापमकोटिजीवा गुण्या वियल्लग्ननतांशमोर्व्या ॥५॥

(घ) १०. विलग्नकाग्रयज्यकया for (विलग्नकाग्रयज्यकया)

११. विभक्ता for (विभक्त) (ङ)

(ङ) १. सवितुर् for (सवितुर्)

२. 'न्त्यं यत्राक्ष—भवेत्सा' लुप्त

३. 'न्त्यं यत्राक्ष—भवेत्सा' लुप्त

४. लग्नोन्नत for (लग्नोन्नत)

५. दृग्गति for (दृग्गति)

६. 'त्' लुप्त

७. + त्यं यत्राक्षभागापमभागकाल्पा ॥४॥ एवं विभायावशतोपि सकोपदं रवी

मध्यगते विचिन्त्यं किन्तु प्रभायावशतो नतांशज्ञानं भवेत्सा ॥५॥ +

८. पर्यांतर for (सूर्यांतर)

९. विषुवांशका for (विषुवांशका)

१०. विलग्नकाग्रयज्यकया for (विलग्नकाग्रयज्यकया)

१२. नज्या for (नजा)

१३. दिक् for (दिक्कः)

१४. 'न' लुप्त

त्रिज्यौ दधृताप्तस्य धनुर्लंवाद्यं दृक्षोपको वा नतभागदिककः ।

अथ खेमध्यलग्नोन्नत भागदिक् इत्यंतस्यार्थः । दशमोन्नतांशजीवा^४ त्रिज्या गुणा दशमलग्नांतरजीवया भक्ता लब्धा दृग्गतिजीवा अस्याश्चापं दृग्गतिः । इदं नवतिशुद्धं दृक्षोपः । वा दशमनतांशजीवा^५ लग्नविषुवांशद्युज्या गुणा त्रिज्या भक्ता लब्धं दृक्षोपजीवा । अस्याश्चापं दृक्षोपः । दृक्षोपः । दिक् दशमनतांश-दिक्वा ज्ञेया । वा अक्षांशज्या त्रिज्या गुणा लग्नद्युजीवा भक्ता फलचापं दृक्षोपवृत्ते खमध्यनाडी वलयोरंतरं । इदं दक्षिणं । वित्रिभान्यक्रांत्या संस्कृतं दृक्षोपो भवति ।

अत्रोपपत्तिश्चतुर्दश क्षेत्रेण । कंगज्ञदं क्षितिजं । हंखमध्यः । कतअज्ञं क्रांति-वृत्तं । सहवं दृक्षोपवृत्तं । दहगं याम्योत्तरवृत्तं । लमनं नाडीवलयं । तं दशमं^{११} दत्तं दशमोन्नतांशः । हतं नतांशः । कं सप्तमं^{१२} । शं लग्नं^{१३} । स अदृग्गतिः । अहं दृक्षोपः ।

(घ) २. + जीवेत्यारम्य दृक्षोपको वानत भाग +

७. वलययोरन्तर for (वलयोरन्तरं)

८. नोट—अतिरिक्त— + इदं उपपत्ति शकलं मकारद्वयस्य +

(ङ) १. इति for (अथ)

३. दशमोन्नतांश for (दशमोन्नतांश) ४. जीवी for (जीवा)

५. दृग्गति for (दृग्गति)

६. 'जीवा' लुप्त

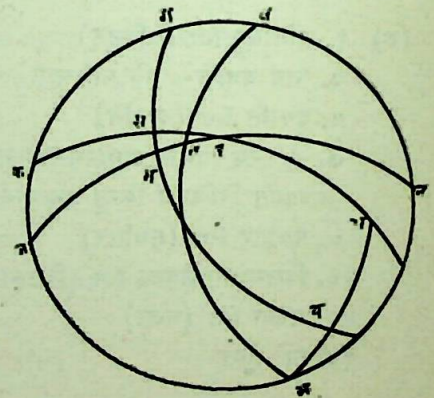
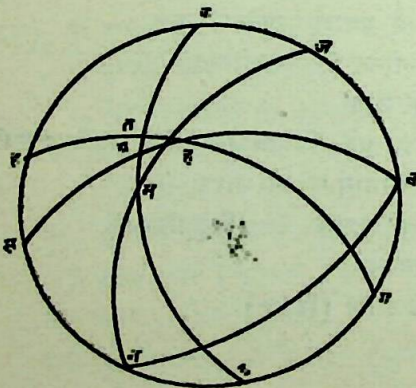
८. दहगं for (दहगं)

१०. याम्योत्तरवृत्तं for (याम्योत्तरवृत्तं)

११. धक्तं for (दत्तं)

१२. कसंभमं for (कं सप्तमं)

१३. भललग्नं for (भललग्नं)

मं^१गोलसन्धिः । कतं दशमसप्तमयोरन्तरं । यदि कतेन^२ दत्तं । तदा अकेन^३ असं ।
मनं लग्नोदयः । नयं उदयक्रान्तिः । व्यथं^४ क्रान्तिकोटिः । तथं नवतिः । यदि तथेन
ययं लभ्यते । तदा तहेन ह^५ अमिति । पलांशजीवेत्यस्य । पंचदश क्षेत्रेणोपपत्तिः ।
कगझदं क्षितिजं । हः खमध्यं । गसदं नाडीवलयं । वतक्रान्तिवृत्तं । कह्रं याम्यो-
तरवृत्तं । लहनं दृक्षेपवृत्तं । अं लग्नं अपं लग्नक्रान्तिः । यथं क्रान्तिकोटिः ।
सहं अक्षांशाः । हतं दृक्षेपः^६ । अथ^७ नवतिः । यदि यथेन^८ थसं लभ्यते । तदा
सहे नमहं लभ्यते । तममन्यक्रान्तिवित्रिभस्य । अनया हयं संस्कृतं तहं दृक्षेपो
भवति । शेष प्रकाराणामुपपत्तिस्तु गमांस्ति सुबुद्धीनां किं विस्तरेणेति ।

अथ परमोन्नतांशपरमाधरांशलक्षणम्—

वृत्ते याम्योत्तरे भूजाद्ग्रहर्क्षाज्वधियेशकाः ।

उन्नतांशास्त एव स्युः परमादृश्यगोलजाः^{१३} ॥१॥

क्षितिजाधोथ खेटस्य बिबपर्यंतमंशकाः ।

परमाधरसंज्ञास्ते गोले ज्ञेयमिति स्फुटम् ॥२॥

यस्य नित्योदयास्तौस्तस्तस्य भस्य ग्रहस्य वा^{१४} ।

उन्नतांशाधरांशाश्च परमाः संभवन्ति हि ॥३॥

(घ) ३. यथं for (व्यथं)

६. वतभं for (वत)

८. सथं for (अथं)

९. यसेन for (पथेन)

१०. सुगमा for (गमा) (ङ)

(ङ) १. भंगोल for (मंगोल)

२. अनेक for (अकेन)

३. 'व्यथं क्रान्ति' लुप्त

४. + हत् +

५. 'भ' लुप्त

७. + अयं दृक्षेपः +

११. सुबुद्धिनां for (सुबुद्धीनां)

१२. उन्नतांस्त एव for (उन्नतांशास्त एव)

१३. ज्या for (जाः)

१४. या for (वा)

सदोदितस्य भस्याथ परमाश्चोन्नतांशकाः ।
 वारद्वयं भवन्तीह गोलेस्त्येव परस्फुटं ॥४॥
 ऊर्ध्वाधराख्यभावेन वृत्ते याम्योत्तरे यतः ।
 तत्संबन्धि द्युरात्रस्य वृत्तं लगति सर्वथा ॥५॥
 यस्यर्क्षस्य सदेवास्तस्तस्यैव परमाधराः ।
 अंशावारद्वयं गोले भवन्तीति परस्फुटं ॥६॥
 सदोदितर्क्षस्य च यस्य वृत्तं द्युरात्रसंज्ञं क्षितिजेऽस्ति लग्नं ।
 तस्यैकवारं परमोन्नतांशा भवन्ति गोलेऽस्ति परस्फुटं त्विदं ॥७॥
 ऋक्षस्य यास्यास्तमितस्य नित्यं द्युरात्रवृत्तं क्षितिजेऽस्ति लग्नं ।
 तस्यैकवारं परमाधरांशा भवन्ति चैषां कथयामि साधनं ॥८॥
 निरक्षदेशे ये स्पष्टाः क्रांत्यंशास्ते नतांशकाः ।
 नतांशाः लांकशुद्धाः स्युः परमोन्नतभागकाः ॥९॥
 तावन्त एव परमा अधरांशा भवन्ति हि ।
 साक्षदेशे यदृक्षं स्यान्नाडी बलयतो दिशि ॥१०॥
 दक्षिणस्यां तदा तस्य स्पष्टा ये क्रांतिभागकाः ।
 लंबांशशुद्धा यद्वेयं परमोन्नतभागकाः ॥११॥
 साक्षदेशे यदृक्षं स्यान्नाडीबलयतो दिशि ।

(घ) ६. यस्यास्तमितस्य for (यास्यास्तमितस्य)

१०. छेपं for (छेयं)

(ङ) १. स्तेवं for (स्त्येवं)

२. ख for (ख्य)

३. यस्य तस्य for (यस्यर्क्षस्य)

४. सदोदितभक्षचयस्य for (सदोदितर्क्षस्य च यस्य)

५. ऋक्षस्य for (ऋक्षस्य)

६. यस्यास्तमितस for (यास्यास्तमितस्य)

७. 'तावन्त - भवन्तिहि' लुप्त

८. स्या नाडी for (स्यान्नाडी)

९-११. '॥१०॥ दक्षिण—यदृक्षं स्या' लुप्त

१२. 'न्नाडी - दिशि' लुप्त

उत्तरस्यां तदा तस्य स्पष्टा ये क्रांतिभागकाः ॥१२॥

लंबांशसहिताः कार्याश्चेत् स्युर्नवतितोधिकाः ।

तदा भाट्टांशशुद्धाः स्युः परमोन्नतभागकाः ॥१३॥

पूर्वोक्तवैपरीत्येन परमाधरभागकाः ।

यस्य स्पष्टक्रांतिभागा लंबांशेभ्योधिका यदि ॥१४॥

विबगोलस्तस्य भस्य दृश्यध्रुववशात्सदा ।

उदितो वा सदैवास्तं यातश्च भवति स्फुटं ॥१५॥

लम्बांशेभ्यः क्रांतिभागाः स्पष्टाः स्युर्यत्प्रमाणकाः ।

अधिकास्ते त्र विज्ञेया परमोन्नतभागकाः ॥१६॥

इति परमोन्नतांशपरमाधरांशज्ञानं ।

अथ दिगंशोपरिन्ताशानयनम्—

दिग्भागकोट्यंशकर्त्तृजिनीघ्नी पलोत्क्रमज्या त्रिभज्जीवयाप्ता ।

तद्गुणद्विकोटीलवज्यकाया कोदण्डकोटिः परसंज्ञकः स्यात् ॥१॥

लंबज्यका दिग्लवकोटिमौर्व्यागुण्या त्रिभज्या विहृता फलस्य ।

कोदण्डकोटिः परसंज्ञको वा जीवा तदीया च हरो विचित्र्यः ॥२॥

स्वाक्षापभज्ये त्रिभसिजिनी गुणे हारेण भवते च तदीयचापयोः ।

योगे वियोगे समभिन्नकाष्ठयोरभीष्टकाः स्युः क्रमशोन्नतांशकाः ॥३॥

सौम्यांशकश्चेदधिकोपमोक्षतः प्राग्दिग्लवज्यापचयंगता पुनः ।

प्रवर्द्धते चापर दिग्लवज्यकान्यूनपमेमि स्वपलात्तदा धनुः ॥४॥

- (क) १. परमौन्नत for (परमोन्नत) २. स्युर्नवत for (स्युर्यत्)
३. दिग्भाग for (दिग्भाग) ४. कोट्यंशक for (कोट्यंशक)
५. जिनीघ्नी for (सिजिनीघ्नी) ६. दिकोटि for (दिवकोटि)
७. लवजकाया for (लवज्यकाया) ८-९. 'परसंज्ञकः—कोदण्डकोटिः' सुप्त
१०. तदीया for (तदीया) ११. हरेण for (हारेण)
१२. योगेवियोगः for (योगेवियोगे) १३. नूने for (न्यूने)

द्वितीयमभ्राष्टकृतो विशोध्य वा ततो नतांशा द्वि विधाः क्वचिन्मताः ।

नतज्यकावर्गं विवर्जितायास्त्रिज्याकृतेर्मूलमिहोन्नतज्या ॥५॥

निरक्षदेशे क्रांतिज्या त्रिज्याघ्नी दृग्ज्ययोद्धृता ।

फलचापं नतांशाः स्युः सन्नताः खांकविच्युताः ॥६॥

अर्थेषां पद्यानां वाक्यार्थः—

अक्षांशानां उत्क्रमज्या दिगंशकोट्यंशजीवा गुणा त्रिज्या भक्ता यल्लब्धं तेनोनायाः दिगंशकोट्यंशज्यायाः चापकोटिः परसंज्ञः स्यात् । लम्बांशज्या दिगंशकोटिज्या गुणा त्रिज्या भक्तफलस्य चापकोटिः परसंज्ञः स्यात् । वा प्रकारान्तरेण । तज्जीवाहरो ज्ञेयः । स्वदेशीयाक्षांशज्याक्रान्ति च त्रिज्या गुणा पृथक् हारेण भक्ता फलद्वयस्य चापद्वयं कर्तव्यं । अक्षांशक्रान्त्योरेकदिक्त्वे चापयोर्योगो नतांशाः अभीष्टा नतांशा भवन्ति । अक्षांशक्रान्त्योर्भिन्नदिक्त्वे फलचापयोरन्तरं क्रमशो नतांशा अभीष्टाः स्युः । स्पष्टक्रान्तिरुत्तरगोलेऽक्षांशाधिका भवति ।

अथ च पूर्वदिगंशा अपचिता भवन्ति । पश्चिमदिगंशा उपचिता भवन्ति ।

(घ) १२. + ज्या +

(ङ) १. नतांसद्विविधाः for (नतांशा द्विविधाः)

२. कच्चिन्मताः for (क्वचिन्मताः) ३. वर्गः for (वर्गं)

४. महोन्नतज्या for (मिहोन्नतज्या) ५. दृग्ज्ययोद्धृता for (दृग्ज्ययोद्धृता)

६. फलचापं for (फलचापं) ७. यल्लब्धं for (यल्लब्धं)

८. जायाः for (ज्यायाः) ९. रशंज्ञः for (परसंज्ञः)

१०. फलस्य for (फलस्य) ११. तज्जीवा for (तज्जीवा)

१३. प्रथक् for (पृथक्) १४. फलद्वयस्य or (फलद्वयस्य)

१५. + चापद्वयस्य + १६. क्रान्तो for (क्रान्त्यो)

१७. भिन्नदिक्त्वे for (भिन्नदिक्त्वे) १८. फलचापयो for (फलचापयो)

१९. अभीष्टाः for (अभीष्टाः)

तदा आनीत स्पष्टक्रान्त्यंशान् भाद्रांशकेभ्यः संशोध्य शेवेणा नीतेष्टाक्षांशाः संस्कार्यास्ते नतांशा भवन्ति । निरक्षदेशे क्रान्तिजीवा त्रिज्या गुणा दृग्ज्या भक्ता फलस्य चापं नतांशाः स्युः । ते खांकच्युता उन्नतांशा भवन्ति । इति ।

अत्र उपपत्तिः—षोडशेन शकलेन । कखगं क्षितिजं । खलघमायनवृत्तं । कलगं नाडीवलयं । हचिह्लं खमध्यः । वं ग्रहस्थानं । जहवं दृग्वृत्तं । घवं बिबोपरिगतं ध्रुववृत्तं । घं ध्रुवः । घजदं दृग्वृत्तं नाडीवृत्तसंपातात्त्रिभांतरे ध्रुववृत्तं । कतं दिगंशकोटिः । जघं फलं । जदं फलकोटिः । वमं ग्रहबिबक्रान्तिः । अत्र बजद-त्रिभुजं वहलत्रिभुजं वबम त्रिभुजं चैतानि सजातीयानि । यदि जदेन जवं लभ्यते । तदा हलेन किमिति लब्धं हवं । पुनर्जदेन यदि जवं लभ्यते तदा वमेन किमिति । लब्धं ववं । हवववयोगेन्तरे वा हवं नतज्या । शकलं ।

अथ दिग्भागकोट्यंशसिजिनीघनीत्यस्योपपत्तिः खण्डन्यासेन सा यथा । त्रिज्यया लंबज्या लभ्यते तदा दिगंशकोटिज्यया किमिति । अस्मिन्नुपाते लम्बज्यास्वरूपमिदं । प० । उ० १ त्रि० अनेन दिक्कोटि जीवा गुण्या त्रिज्यया भाज्या

(घ) १२. यहां से आगे समस्त लिखे पर रयाही पोत रखी है । कुछ भी स्पष्ट नहीं ।

१८, यहां से कुछ २ दिखाई देने लगा है ।

(ङ) १. + अक्षांशकांत्यो भिनदिकृत्वे पलचापयोरन्तरं । क्रमसो नतांशाः अभीष्टाः स्युः स्पष्टक्रान्तिस्तरगोलेक्षांसाधिका भवन्ति । अथ च पूर्वदिगंसा अपचिता भवन्ति .-.

२. संस्कारा for (संस्कार्या)

३. दृग्ज्या for (दृग्ज्या)

४. पलस्य for (फलस्य)

५. उन्नतांश. for (उन्नतांशा)

६. कखगति for (कखगं)

७. दृग्वृत्तं for (दृग्वृत्तं)

८. दृग्वृ for (दृग्वृत्तं)

९. 'ता' लुप्त

१०. त्रिभान्तरे for (त्रिभांतरे)

११. 'जघं फलं' लुप्त

१३. दिग्भाग for (दिग्भाग)

१४. कोट्यंशक for (कोट्यंशक)

१५. सिजिनी for (सिजिनी)

१६. अस्मिन्नुपाते for (अस्मिन्नुपाते)

१७. उ० त्रि० १ for (उ० १ त्रि०) १८. दिक्कोटि for (दिक्कोटि)

एवं कृते एकस्मिन् खण्डे दिक्कोटिजीवैवावशिष्टा, द्वितीयखण्डे पलोत्क्रमज्या दिक्कोटिजीवा गुणा त्रिज्याभक्तेति सिद्धं । अत इदं फलं दिक्कोटिजीवायां शोधितं शेषस्य धनुः कोटिः परसंज्ञः स्यादित्युपपन्नं ।

इति दिगंशोपरिन्तांशानयनं सोपपत्तिकं संपूर्णम् ॥६॥

अथोन्नतांशेभ्यो लग्नानयनम्—

तत्रादावुन्नतांशेभ्यो नतकालः साध्यते स यथा ।

दिनाद्धमानोत्क्रमसिजिनी स्यान्मध्यांत्यका तद्गुणितोन्नतज्या ।

भक्तातु मध्योद्भव शंकुनासो स्वेष्टांत्यका सन्मति नावगम्या ॥१॥

स्वेष्टांत्ययो नामध्यांत्यानतकालोत्क्रमज्यका ।

अस्या उत्क्रमचापं यन्नतकालः स एव हि ॥२॥

यद्योत्क्रमज्या त्रिभसिजिनीतोधिका तदा त्रिज्यकया विहीना ।

शेषस्य चापं वियदंकयुतं नताख्यकालो भवति स्फुटोत्र ॥३॥

स्फुटापमांशैरथलंबभागाः पृथग्युतो नास्त्वनयोरिहज्ये ।

तयोश्चयोगाद्धंमितोहरः स्यात्लंबांशकाः क्रांतिसमा यदि स्युः ॥४॥

तदा हरः स्यात्परमोन्नतांशज्याद्धं यदा लम्बलबाधिका स्यात् ।

(घ) १०. युक्तं for (युतं)

(ङ) १. एषित त्रिज्यावृत्तदिजीवोकोटि for (एवं कृते एकस्मिन् खण्डे दिक्कोटि)

२. + वा +

३. खंडो for (खण्डे)

४. फलं for (फलं)

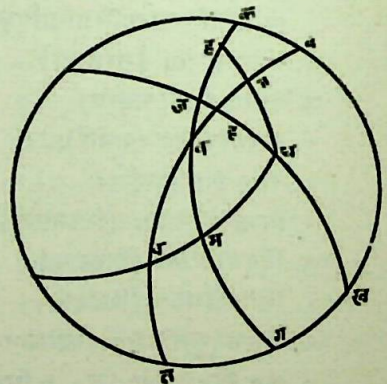
५. '॥६॥' लुप्त

६. मध्यांतका for (मध्यांत्यका)

७. दुगुणितानतज्या for (तद्गुणितोन्नतज्या)

८. स्वेष्टांतयो for (स्वेष्टांत्ययो)

९. चापाय नतकाल for (चापं यन्नतकालः)

क्रांतिस्तदा चोन्नतभागकाश्च वारद्वयं यांति तयोर्ज्यंके ये ॥५॥
 तयोर्वियोगार्द्धमितो हरो वा स्पष्टापमज्याक्षलवज्यकाष्ठी ।
 त्रिज्याहृताप्तं परमोन्नतांशज्यायामृणं स्वक्रमतो विधेयं ॥६॥
 क्रांत्योर्द्वग्याम्यगयोर्हरः स्याद्वा क्रांति कोटिज्यकया विनिष्ठी ।
 लंबांशजीवा त्रिभजीवयाप्ता लब्धं हरः स्यादिति वेदितव्यं ॥७॥

चतुर्भिः कालापकं—

परोन्नतांशोद्भूतं सिजिनीतो संशोधनीयोन्नतभागजीवा ।
 शेषं त्रिभज्यागुणितं हराप्तं नताख्यकालोत्क्रमसिजिनी स्यात् ॥८॥
 अस्या भवेदुत्क्रमतो धनुर्यन्नताख्यकालो भवति स्फुटोयं ।
 पूर्वं कपाले दिनमानखंडे नताख्यकालः परिशोधनीयः ॥९॥
 शेषं भवेदुन्नतकालसंज्ञं पश्चात्कपाले दिनमानखंडे ।
 नताख्यकालः खलु योजनीयो दिनस्य कालो गतसंज्ञकः स्यात् ॥१०॥
 स आकादृक् संस्कृतभोदयांशयुक्तस्तनोस्ते निजदेशभागाः ।
 भवंत्यथो वायनदृष्टिकर्मयुतस्य लंकोदयके नताख्यः ॥११॥
 कालो विशोध्यः खलु पूर्वसंज्ञश्चेत्पश्चिमस्तत्र युतो विधेयः ।
 शेषं खल्वग्नोदयं कालमानं खांक्युतं ते निजभोदयांशाः ॥१२॥
 भवन्ति लग्नस्य पुनर्विलग्नमेभ्यः प्रसाध्यं सुधियोक्तरीत्या ।

इति

(घ) १. 'ज्यंके—हरो वा' तक अस्पष्ट, स्याही पुती हुई है ।

११. अस्पष्ट

१२. अस्पष्ट

(ङ) १. तयोर्वियोकेय for (तयोर्ज्यंकेये) २. विदेहं for (विधेयं)

३. क्रांतो for (क्रांत्यो)

४. मगयोर्हरः for (म्यगयोर्हरः)

५. क्रमिराजिनी for (क्रमसिजिनी)

६. अस्य for (अस्या)

७. यन्नताख्य for (यंनताख्य)

८. दुनतकाल संज्ञं for (दुन्नतकालसंज्ञं)

९. विधोः for (विशोध्यः)

१०. 'ख' लुप्त

११. रित्या for (रीत्या)

अथार्थः श्लोकानां क्रमेण लिख्यते ।

उन्नतांशज्या दिनाद्धोत्क्रमज्यया मध्यात्यया गुण्या मध्याह्नशंकुना भक्ता फलमिष्टांत्या । अनया हीनांत्या नतकालोत्क्रमज्या भवति । अस्या उत्क्रमचापं नतकालो भवति । यदोत्क्रमज्या त्रिज्यातोधिका तदा तस्यां त्रिज्यां विशोध्य शेषस्य चापं नवतियुतं नतकालो भवति ।

अथ प्रकारान्तरं । स्पष्टक्रान्त्यंशाः लंबांशेषु युतोनाः कार्याः उभयोर्यो साध्ये । ज्ययोर्योगाद्धं हरो भवति । यत्र स्पष्टक्रान्तिर्लंबांशसमा भवति । तदा परमोन्नतांशज्याद्धं हरो भवति । यत्र लंबांशेभ्योधिका क्रान्तिस्तत्रोन्नतांशा वारद्वयं परमतां यान्ति । तत्रोन्नतांशद्वयज्यान्तराद्धं हरो भवति । अथवा स्पष्टक्रान्तिज्या अक्षांशज्या गुणा त्रिज्याभक्ता लब्धं परमोन्नतांशज्यायां शोध्यं यदा स्पष्टक्रान्तिरुत्तरा स्यात् । दक्षिणा चेत्तदा परमोन्नतांशजीवायां योज्यं वा हरो भवति । स्पष्टक्रान्तिकोटिज्यालम्बांशज्या गुणात्रिज्याभक्ता वा हरो भवति । उन्नतांशज्या परमोन्नतांशजीवायां शोध्या, शेषं त्रिज्यागुणं हरभक्तं फलं नतकालस्योत्क्रमज्या भवति । अस्या उत्क्रमचापं नतकालः । पूर्वकपाले नतकालो दिनाद्धं शोध्यः शेषमुन्नतकालो भवति । पश्चिमकपाले दिनाद्धं योज्यः दिनगतकालो भवति । स आक्षदृक्कर्म संस्कृतग्रहोदयांशयुतो लग्नस्य विपुवांशा भवन्ति । आयनदृक्कर्म

(घ) ८. तराघं for (तराघे)

(ङ) १. गुणा for (गुण्या)

२. + ज्या +

३. विसोघ for (विशोध्य)

४. शेषचापं for (शेषस्य चापं) ५. साधे for (साध्ये)

६. जयोर्योगाद्धं for (ज्ययोर्योगाद्धं) ७. समाना for (समा)

८. + ज्याद्धं हरो भवति यत्र लम्बांशेभ्यो धिकाक्रान्तिस्तत्रोन्नतां तासां वारद्वयं परमतां यांति ततो नतांश +

१०. साध्यं for (शोध्यं)

११. य for (यदा)

१२. पलं for (फलं)

१३. तस्या for (प्रत्या)

१४. दिनाद्धं साध्ये for (दिनाद्धं शोध्यं)

१५. भवं for (भवन्ति)

संस्कृतोदये पूर्वन्तकालः शोध्यं पश्चिमन्तकालो योज्यः दशमोदयो भवति । अस्मिन्नवतिर्युता चेल्लग्नस्य विषुवांशा भवन्ति । एभ्यः पुनर्लग्नमानेयं उक्तप्रकारेण यदापमांशैरित्यस्योपपत्तिः सप्तदशशकलेन । कखगघमायनवृत्तं । कर्गनाडीवल-योर्ध्वाः धर सूत्रम् । चछं ऊर्ध्वाधर स्वस्तिकसूत्रं । चं खमध्यः । खं समचिह्नसूत्रं । शभं ध्रुवद्वयनिबद्धसूत्रं । संघजं द्युज्यावृत्तसूत्रं । कघं लवांशाः । कसं क्रान्त्यशाः लम्बांशक्रान्त्यशान्तरं घसं इदमेव परमोन्नतांशचापं । तज्जीवातसं । पुनः खर्ग-लम्बांशाः । गजक्रान्त्यंशाः । अनयोर्योगः खजं । योगज्याजवं । योगज्यांतरज्या-योगोलसं । तदद्धं लनवानसंहरो भवति । घमं इष्टोन्नतांशा । तज्यामथं । मथसतयोरन्तरं सदं । सनघत्रिभुजं सट्टत्रिभुजं च मिथः सजातीयं । यदि सनेन सधं त्रिज्या लभ्यते । तदा सदे न किमिति लब्धं सट इदम् नतकालोत्क्रमज्या-भवतीत्युपपन्नं । इदं दक्षिणक्रान्ती ज्ञेयं । उत्तरक्रान्ती तु अष्टादशक्षेत्रेणोपपत्ति-रूहनीया, अत्र सजलत्रिभुजं वृत्तान्तः पतितं अस्ति । एतावान् विशेषः । शेषं

(घ) १. शोध्यः for (शोध्यं)

२. अस्पष्ट

३. 'यदा—स्वस्तिक सूत्रं' लुप्त

६-९. 'चंख—योगज्यां' समस्त लुप्त

१०-१६. 'तरज्या—त्युप' समस्त लुप्त

१७. 'पन्नं—क्षेत्रं यथा' लुप्त

(ङ) ४. 'श' लुप्त

५. विसर्ग लुप्त

७. खर्ग for (खर्ग)

८. इहमेव for (इदमेव)

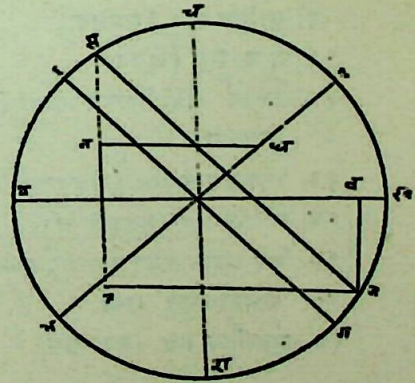
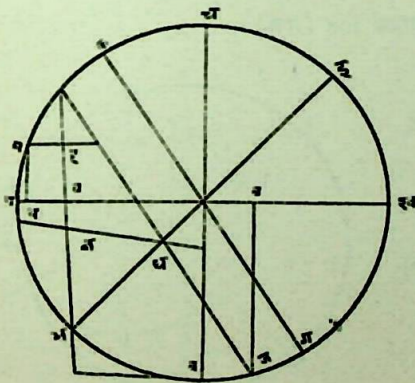
११. सययो for (सतयो)

१२. + सदं +

१३. 'सट्टत्रिभुजं' लुप्त

१४. सधि for (सधं)

१५. सदं for (सदं)

किमिति^१ लब्धं धमं उन्मण्डलशंकुः स यदि दक्षिणगोले मध्यशंकौ योज्यते, उत्तर-
गोले शोध्यते तदा यष्टिर्भवति स एव हर इत्युपपन्नं । अत्र सर्वत्र हरो यष्टिर्भव-
तीति बुद्धिमद्भिर्ज्ञेयं । अथवा क्रान्तिकोटिज्यकया विनिघ्नीत्यस्योपपत्तिः ।
त्रिज्या कर्णो लम्बज्या^२ कोटिस्तदा द्युज्या^३ कर्णो काकोटिः लब्धं यष्टिः । स एव हरो
भवतीत्युपपन्नं ।

अथ लग्नादुन्नतांशानयने श्लोकाः—

ग्राह्यो ध्रुवश्चाक्षदृगाऽऽख्यकर्मसु संस्कृतोऽस्योदयभागकाये ।

तनोर्विशोद्ध्या ह्य^४ दयांशकेभ्यः शेषेण खेटस्य दिनार्द्धकेन ॥१॥

सहांतरं विवनताख्यकालस्तस्योत्क्रमाख्यज्यकया विहीना ।

दिनार्द्धमानोत्क्रमं सिजिनीतद्धेवं दिनार्द्धोत्क्रमजीवयाप्तम् ॥२॥

संताडितं तत्परमोन्नतांशज्ययाऽत्र लब्धोन्नतभागजीवः ।

अस्या धनुश्चोन्नतभागकास्ते भवन्त्यथो वच्मि बहुप्रकारैः ॥३॥

अथो भवेद्युर्विषुवांशकाश्च ये सुसंस्कृतस्यायनदृष्टिकर्मणा ।

खमध्यलग्नस्य च येंतरन्तयोर्नताख्यकालः सुवियावगम्यते ॥४॥

(घ) १. '...किमिति' समस्त लुप्त

६-८. 'टिस्तदा—त्युपपन्नं' लुप्त

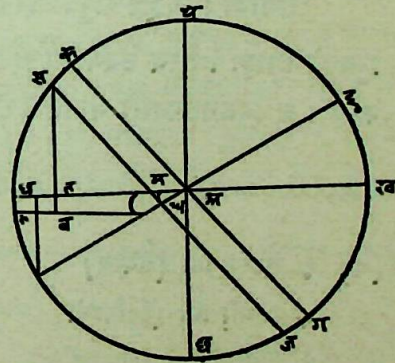
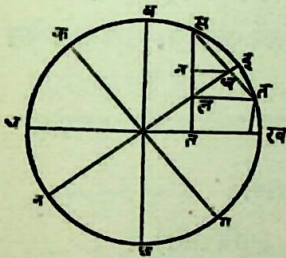
(ङ) ३. यष्टी for (यष्टिर्)

७. द्युजा for (द्युज्या)

२-५. 'लब्धं—ज्याको' समस्त लुप्त ।

६. द्युदयांश for (द्युदयांश)

४. स्य for (त्य)

प्राक्साधिते नाथ हरेण निघ्नी नताख्यकालोत्क्रम सिजिनीव ।
 त्रिभज्यया प्राप्तफलस्य कार्यं मध्योन्नतांशज्यकयांतरं च ॥५॥
 शेषं भवेदुन्नतभागजीवा तच्चापमत्रोन्नतभागकास्ते ।
 अथ प्रकारं कथयामि पूर्वैः संसाधितं चोन्नतभागकानां ॥६॥
 वाणाभावो यत्र खेदस्य तत्र कार्या जीवो खेटतन्वंतरस्य ।
 सा त्रिज्याप्ता दृग्गतिं ह्युन्नतांशज्यास्यादस्याश्चाप मत्रोन्नतांशाः ॥७॥
 यत्रास्ति बाणः शरकोटिसिजिनी त्रिभोनलग्नग्रहजांतरज्यया ।
 गुण्या त्रिभज्या विहृता फलस्य यच्चापं तदाद्यं खनवच्युतं भवेत् ॥८॥
 अथाद्यचापज्यकया विभक्ता शरज्यका त्रिज्यकया विनिघ्नी ।
 लब्धस्य चापं भवति द्वितीयं दृक्क्षेपबाणौ यदि भिन्नदिवकौ ॥९॥
 द्वितीयचापस्य च दृग्गतेश्च चापस्य योगः सुधिया विधेयः ।
 ऐक्ये दिशोरन्तरमेतयोश्च तृतीयचापं भवतीति वेद्यं ॥१०॥
 तृतीयचापज्यकया विनिघ्नी त्रिज्याहृता चाद्य धनुर्ज्यका यत् ।
 लब्धं फलं तद्वनुषस्तु भागा भवन्ति ते चोन्नतभागसंज्ञाः ॥११॥
 भोगो ग्रहस्य यदि लग्न समोथवास्तुल्यो भवेदिह शरज्यकया विनिघ्नः ।
 दृक्क्षेपचापजगुणस्त्रिभजीवयाप्तो लब्धं फलं भवति चोन्नतभागसंज्ञं ॥१२॥
 भोगो ग्रहस्य यदि बित्रिभलग्नतुल्यश्चेत्स्यात्तदात्र शर एव धनुर्द्वितीयं ।
 तद्दृग्गतौ च खलु संस्कृतमुन्नतांशास्ते वा भवन्ति सुधियोति विचारणीयं ॥१३॥

अथैतेषां पद्यानां व्याख्या—

तत्रादौ । ग्राह्यो ध्रुव इत्यादिश्लोकत्रयस्य व्याख्या । आक्षेपदृक्कर्म संस्कृत-
 ध्रुवको ग्राह्यः । तस्य उदयांशा लग्नोदयांशेभ्यः शोध्यः, शेषस्य ग्रहदिनाद्धनान्तरं
 कार्यं । स विवनतकालो भवति । तस्योत्क्रमज्या दिनाद्धोत्क्रमज्यायां शोध्यः । शेषं

(घ) १. खेटस्य for (खेदस्य)

२. जीवा for (जीवो)

३. विघ्नी for (विनिघ्नी)

४. सुधियेति for (सुधियोति)

५. दिनाद्ध for (दिनाद्धं)

परमोन्नतांशज्यया गुणितं दिनाद्धोत्क्रमज्या भक्तं लब्धा उन्नतांशज्या । अस्या-
श्चापं उन्नतांशाः इतिः ॥३॥

अथान्यत्प्रकारान्तरं श्लोकत्रयेणाह । अथो भवेयुरिति । आयनदृक्क्रमं
संस्कृतस्य विषुवांशा ग्राह्याः । तेषां दशमविषुवांशैरन्तरं कार्यं । स नतकालो भवति ।
अस्योत्क्रमज्या पूर्वानीतहरेणगुणिता त्रिज्या भक्ता । लब्धस्य परमोन्नतांश-
जीवया सहान्तरं कार्यं । शेषमुन्नतांशज्या ऽस्याश्चापमुन्नतांशाः इति ॥६॥

अथान्यत्प्रकारान्तरमाह—

बाणाभाव इत्यादिभिः सप्तश्लोकैः । यदा ग्रहस्य शराभावस्तदा लग्न-
ग्रहान्तरज्या दृग्गतिगुणा त्रिज्या भक्ता लब्धमुन्नतांशज्या भवति । अस्याः चाप-
मुन्नतांशाः । यदा शरः स्यात्तदा शरकोटिज्या वित्रिभलग्नग्रहभोगान्तरज्या गुणा
त्रिज्या भक्ता फलस्य चापं नवतिशुद्धं प्रथमचापसंज्ञं भवति ।

अथ शरज्या त्रिज्यागुणा प्रथमचापज्या भक्ता लब्धस्य चापं द्वितीयचापं
भवति । शरदृक्क्षेपयोभिन्नदिक्त्वेदृग्गतिचापद्वितीयचापयोर्योगः कार्यः । दिगै-
वयैतरं कार्यं, तृतीयचापं भवति । अस्य ज्या प्रथमचापज्या गुणा त्रिज्या भक्ता
फलचापमुन्नतांशाः । यदि ग्रहलग्नतुल्योथवा सप्ततुल्यो भवति । तदा शरज्या
दृक्क्षेपज्या गुणात्रिज्या भक्ता फलचापमुन्नतांशाः ।

अथ च ग्रहभोगः वित्रिभलग्नतुल्यो भवति । तदा शर एव द्वितीयचापं तत्
दृगाती संस्कार्यं उन्नतांशा भवन्ति । यत्रास्ति बाण इत्यस्योपपत्तिर्द्वाविंशतितम-
क्षेत्रेण । कवजदं क्षितिजं । हंसमध्यः । कवजं क्रान्तिवृत्तम् । झं कदम्बः । वहदं
दृक्क्षेपवलयं । जलग्नं । तंविबं । झतलं कदम्बवृत्तं । हतभ्रं दृग्वलयं । मतजं लग्न-
विबोपरिगतं चलवृत्तं । तलः शरः । झतं शरकोटिः । हतं नतांशाः । अतमुन्न-
तांशाः । हवं दृक्क्षेपः । ववं दृग्गतिः । वं वित्रिभं । लं स्पष्टग्रहः । लं वमन्तरं । यदि
झलज्यया लवज्या प्राप्यते तदा झतेन तमं प्राप्यते, एनं नवतेः शोध्यशेषं तजं प्रथम-

(घ) १. लब्धेम for (लब्धस्य)

२. ग्रहः for (ग्रह)

३. दृगाती for (दृगाती)

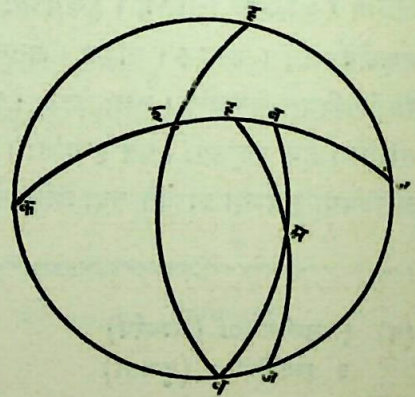
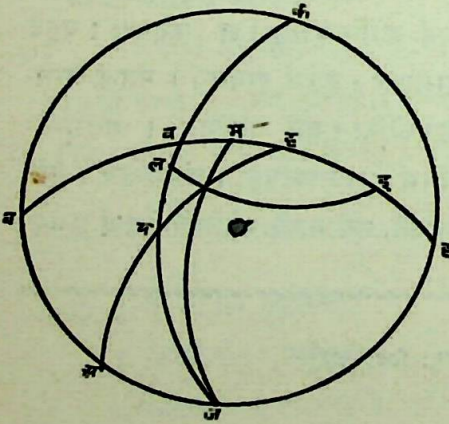
चापं । प्रथमचापेन तजेन तलं प्राप्यते तदा मजे^२ त्रिज्यया मवं प्राप्यते । अस्य बवस्य योगः मवसंज्ञं^१ तृतीयचापं । मजेनमवं प्राप्यते । तदा तजेन तत्रं प्राप्यते तत्रं उन्नतांशाः ।

अथ क्षेत्रं । भागो^३ ग्रहस्योपपत्तिस्त्रयोविंशतिमं^४ क्षेत्रेण । कवजदं क्षितिजं । हंसमध्यं । दक्षवं क्रान्तिवृत्तं । वंकदम्बः^५ । कहजं दृक्षोपवल्यं । अं विवं । वअवं कदम्बवृत्तं । हअलं दृग्वलयं । वं लगनं । तदेव ग्रहध्रुवकः । अवंशरः । अलं उन्नतांशाः बजंदृक्षोपः कुतः सहं हवं च नवस्थंशमितं तुल्यमस्ति । उभयोस्तुल्ययोर्वहतुल्यं शोधितं । चेद्वेषं हसंवजं च तुल्यं भवति । असंदृक्षोपो भवति । तदा बजमपि दृक्षोपः बवेन बजं प्राप्यते । तदा अवन अलं प्राप्यते त एवोन्नतांशाः ।

अथ यदि लग्नस्थाने लग्नविषुवांशा गृह्यन्ते स्पष्टस्थाने आयनदृक्कर्म संस्कृतस्य विषुवांशा गृह्यन्ते शरस्थाने स्पष्टक्रान्तिगृह्यते । दृक्षोपस्थलेऽत्रांशा गृह्यन्ते । तदाप्युक्त प्रकारेणोन्नतांशा आयाति ।

इति लग्नादुन्नतांशानयनं ।

- (घ) १. प्रथमचापेन for (प्रथचापेन) २. तदामजेन for (तदामजे)
 ३. भोगो for (भागो) ४. ग्रहस्येत्यस्योपपत्ति for (ग्रहस्योपपत्ति)
 ५. त्रयोविंशतितम for (त्रयोविंशतितमं)
 ६. हंसमध्यं for (हंसमध्यं) ७. वंकदम्बः for (वंकदम्बः)

अथ ग्रहयोरन्तरचापज्ञानमाह—

नभोगयोश्चेच्छरयोरभावो विस्पष्टखेटांतरमन्तरं स्यात् ।

ग्रहस्य चैकस्य शरस्य सत्त्वेन्यस्याप्यभावेत्वथवोभयोश्च ॥१॥

बाणस्य सत्त्वेन्तरचापमत्र खेचारिणो पंचविधं ब्रवीमि ।

न भोगयोः स्यात् ध्रुवकस्य साम्यं यद्वा खनन्दाल्पकमन्तरं च ॥२॥

खनन्दभागोन्मितमन्तरं वा भाद्धाशिकेभ्योनधिकं तथा च ।

खनन्दभागाधिकमन्तरं वा भाद्धाशितुल्यं विवरं यदा वा ॥३॥

अर्थैकस्य शरासत्त्वे शरसत्त्वे परस्य च ।

द्वयोः समकलत्वं चे छर एवांतरं भवेत् ॥४॥

भाद्धाशितुल्यं ध्रुवकांतरं चेद्बाणोन भाद्धाशिमितांतरं स्यात् ।

स्पष्टांतरं खांकमितं यदा स्याद्बिंबांतरं चापि तदेव वेद्यम् ॥५॥

यदा नवत्यूनकमन्तरं स्याद्विस्पष्टयोस्तच्छरकोटिजीवा ।

त्रिज्या हृता चांतर कोटिजीवा गुणाऽऽप्तचापं नवतेविशोध्यं ॥६॥

स्पष्टांतरं स्याद्यदि खांकतोधिकं फलस्य चापं नवतौ युतं भवेत् ।

विश्लेषचापं अहं बिंबयोरथो पंच प्रकारा उभयो शरे सति ॥७॥

स्पष्टध्रुवकयोः साम्ये दिक्साम्ये शरयोस्तथा ।

तत्र बाणांतरं खेटबिंबयोरन्तरं भवेत् ॥८॥

यदा बाणौ भिन्नदिक्कौ योगः स्याद्बाणयोस्तदा ।

बिंबद्वयांतरधनुर्गोलविद्धिखदाहृतं ॥९॥

यदि स्पष्टयोरन्तरं भाद्धाभागेः समं स्याच्छरी चैकदिक्कौ भवेतां ।

तदा बाणयोगश्च भाद्धाशिशुद्धो भवेदन्तरं बिंबयोः शेषकं यत् ॥१०॥

यदा भिन्नदिक्कौ शरी तत्र बाणांतरं भाद्धाभागेषु संशोधितं च ।

यदत्रावशेषं तु विश्लेषचापं भवेत्खेटयोरंबरे तारकाणां ॥११॥

(ब) १. चारिणोः for (चारिणो)

२. यदांतरं for (स्पष्टांतरं)

३. ग्रह for (ग्रह)

तुल्यौ यदा शरी स्यात् खेटयोरन्तरं तदा ।
 भार्द्धभागसमं प्रोक्तं गोलागमविशारदः ॥१२॥
 यदा खेटयोरन्तरं खांकतुल्यं तदा चक्रबाणस्य जीवा विनिघ्नी ।
 द्वितीय^२ बाणज्यया त्रिज्ययाप्ता बिलल^३स्य चापं खनंदाशुद्धं ॥१३॥
 द्वयोर्बाणयोरेकदिकत्वेऽथभिन्ने दिशौ बाणयोश्चेद्युतं तन्नवत्या ।
 भवेत्खेटयोः स्पष्टयोरन्तरं तन्निरुक्तं च गोलागमज्ञैः पुराणैः ॥१४॥
 यद्यन्तरं स्पष्टखगद्वयस्य भवेन्नवत्यूनमथोधिकं च ।
 एकस्य कार्या शरकोटिजीवा स्पष्टांतरज्या गुणिता विभक्ता ॥१५॥
 त्रिभज्ययाप्तस्य फलस्य चापं संशोधितं तन्नवतौ च शेषं ।
 चापं भवेत्तत् प्रथमाभिधानं तस्यैव बाणज्यकया विनिघ्नी ॥१६॥
 त्रिज्याद्यचापज्यकया विभक्ता फलस्य चापं भवति द्वितीयं ।
 स्पष्टांतरं स्यात्खनवोनमेकदिककौ शरी चेद्ग्रहयोर्भवेतां ॥१७॥
 स्पष्टांतरं वा खनवाधिकं चेद्बाणौ यदा भिन्नदिशौ भवेतां ।
 द्वितीयखेटस्य च बाणकोटौ द्वितीयचापं खलु योजनीयं ॥१८॥
 ततो भवेत्तद्वि तृतीयचापं स्पष्टांतरं चेन्नतेरथोनं ।
 विभिन्नदिककौ च शरी भवेतां स्पष्टांतरं शून्यनवाधिकं च ॥१९॥
 बाणौ भवेतां यदि वैकदिककौ द्वितीयचापस्य सहांतरं^४ च ।
 द्वितीयखेटस्य शरस्य कोट्या कार्यं^५ भवेत्तद्वि तृतीयं चापं ॥२०॥
 अथाद्यचापज्यकया विनिघ्नी तृतीयचापोऽूर्वासिजिनी च ।
 त्रिज्या हृताप्तस्य फलस्य चापं चतुर्थचापं भवतीति वेद्यं ॥२१॥
 स्पष्टांतरं भवति यत्र खनन्दतोनं बाणौ तथैव यदि वैक दिककौ ।
 दिग्भिन्नता भवति वाशरयोस्तथा चेत्स्याद्बाणकोटिरधिकात्र द्वितीय चापात् ॥

(घ) १. स्यातां for (स्यात्)

२. द्वितीयस्य for (द्वितीय)

३. बिलब्धस्य for (बिललस्य)

४. 'सहांतरं च' स्याही से पुता होने के कारण अस्पष्ट ।

५. 'कार्यं भवे' स्याही से पुता होने के कारण अस्पष्ट ।

स्पष्टांतरं स्यान्नवतेरथोधिकं बाणौ तथैकां दिशमाश्रितौ यदा ।

द्वितीयचापं शरकोटितोऽधिकं तदा तुरीयं नवतेर्विशोधयेत् ॥२३॥

यदत्रशेषं ग्रहांबिबयोस्तद्विश्लेषचापं भवतीति वेद्यं ।

स्पष्टांतरं स्यात्खनवोनमत्र बाणावुभौ भिन्नदिशि स्थितौ वा ॥२४॥

स्याद्बाणकोटेरधिकं द्वितीयचापं तथा स्पष्ट खगांतरं च ।

खांकाधिकं भिन्नदिशिस्थबाणौ वाऽभिन्नदिक्कौ शरकोटिरत्र ॥२५॥

द्वितीय चापादधिका तदा तु चतुर्थचापं नवतौ तु योज्यं ।

यदत्रशेषं ग्रहांबिबयोस्तद्विश्लेषचापं भवतीति वेद्यं ॥२६॥

अथैषां इलोकानामर्थो लिख्यते—

यद्युभयोः शराभावस्तदा स्पष्टयोरेवान्तरमंतरचापं भवति । अथैकस्य शर-
सत्त्वेऽन्यस्य शराभावे । अथोभयोः शरसत्त्वे चापांतरस्य ज्ञानं पंचप्रकारं । तद्यथा ।
उभयध्रुवकसाम्यमित्येकः । स्पष्टयोरंतरं नवत्यूनमिति द्वितीयः । स्पष्टयोरंतरं
नवतिरिति तृतीयः, स्पष्टयोरंतरं नवत्यूध्वं भाट्टांशोनमिति चतुर्थः । भाट्टांशसम-
मिति पंचमः । एकस्यशरसत्त्वेन्यस्य शराभावे तावल्लिख्यते । उभयोः समकलत्वे-
तयोः शर एवांतरचापं । यदि स्पष्टयोरंतरं १८० तदा शरं भाट्टांशेषु संशोध्य
तयोरंतरं भवति । यदि स्पष्टयोरन्तरं नवतिस्तदा तयोः सशरविशरयोरन्तरं
नवतिरेव । यदि नवत्यूनमधिकं वा स्पष्टयोरन्तरं तदा शरकोटिज्या अंतर-
कोटिज्या गुणा त्रिज्या भक्ता फलचापं नवतिमध्ये शोध्यं, यदि स्पष्टांतरं
नवत्यूनं । यदि स्पष्टांतरं नवत्यधिकं तदा फलचापं नवतियुतं उभयोरंतरचापं
भवति । उभयोः शरसत्त्वे पंचप्रकाराः प्रदर्श्यते । उभयोः स्पष्टसमत्वं । उभयोः-
शरावेकदिक्कौ तदा शरांतरमेव तयोरंतरचापं । यदि भिन्नदिक्कौ तदा शर-
योग एव ग्रहांतरचापं । उभयोः स्पष्टयोः अंतरं १८० शरावेकदिक्कौ भवतस्तदा
शरयोगो भाट्टांशशुद्धः शेषं तयोर्ग्रहयोरंतरं । यदि भिन्नदिशौ शरी तदा शरांतरं
भाट्टांशशुद्धं शेषं ग्रहयोरंतरं । यदि शरी तुल्यौ तदा भाट्टांश १८० मितमेवांतरं

(घ) १. 'नवते' स्याही से पुता, अस्पष्ट । २. 'यदत्रशेषं'गृ' स्याही से पुता अस्पष्ट,

३. स्पष्टयोरन्तरं for (स्पयोरन्तरं) ४. 'ज्या—शोध्यं' अस्पष्ट

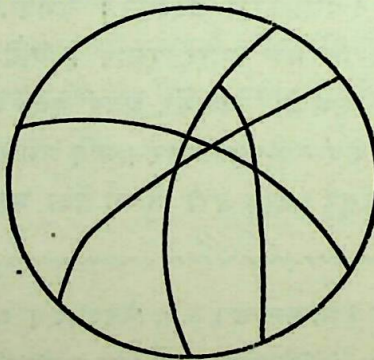

यदि स्पष्टांतरं नवतिमितं तदा एकशरज्या द्वितीयशरज्या गुण्या त्रिज्या भक्ता फलचापं नवतिशुद्धं कर्तव्यं यदि शरावेकदिशौ भवतः । भिन्नदिशौ चेन्नवतियुतं तद्ग्रह योरंतरं भवति ।

अथ स्पष्टांतरं नवत्यूनमधिकं वा भवति । एकस्य शरकोटिज्या स्पष्टांतरज्या गुणा त्रिज्याभक्ता फलचापं नवतिशुद्धं शेषं प्रथमचापं । तस्यैव शरज्या त्रिज्यागुणा प्रथमचापज्या भक्ताफलचापं द्वितीयचापं ।

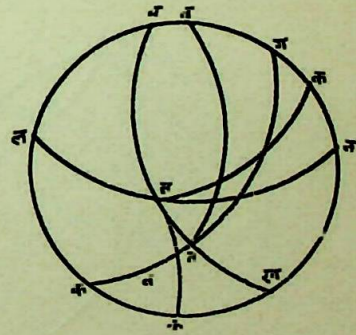
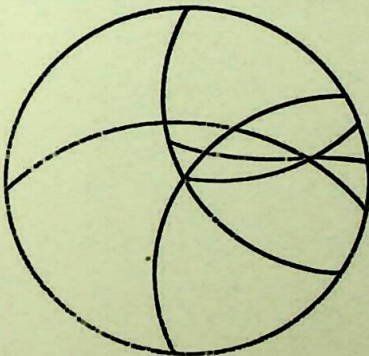
अथ स्पष्टांतरं नवत्यूनं शरावेकदिशौ । स्पष्टांतरं नवत्यधिकं शरी भिन्नदिशौ । तदा द्वितीयस्य शरकोटी द्वितीयफलचापं योज्यं इदं तृतीयचापं । यदि स्पष्टांतरं नवत्यूनं शरी भिन्नदिशौ भवतः । स्पष्टांतरं नवत्यधिकं शरावेकदिशौ तदा द्वितीयचापस्य द्वितीय शरकोटेरंतरं कार्यं । इदमपि तृतीयचापं । तृतीय चापज्या प्रथमचापज्या गुणा त्रिज्या भक्ता फलचापं चतुर्थचापं । यत्र स्पष्टांतरं नवत्यूनं शरावेक दिशौ वा भिन्नदिशौ शरकोटिरधिका द्वितीय चापात् ।

अथ स्पष्टांतरं नवत्यधिकं शरावेकदिशौ द्वितीयचापमधिकं शरकोटेः । द्वितीय ग्रहस्य ग्रहस्थानं । ध्रुवं क्रान्तिवृत्तं । कंगी कदंबी तदा चतुर्थचापं नवतिशुद्धं शेषमुभयोर्ग्रहयोरंतरं । स्पष्टांतरं नवत्यूनं उभौ भिन्नदिशौ द्वितीयचापमधिकं शरकोटेः । स्पष्टांतरं नवत्यधिकं उभौ भिन्न दिशौ वा एक दिशौ द्वितीयचापाच्छरकोटिरधिका तदा चतुर्थचापं नवतियुतं तद्ग्रहयोरन्तरं भवति । यदा खेटयोरित्यस्योपपत्तिश्चतुर्वितितमक्षेत्रेण । कखगघं कदंबवृत्तं । वं ग्रहस्थानं । हं ध्रुवस्थानं ग्रहं कदम्बवृत्तं । वभक्तं ग्रहांतरवृत्तं । घहचापं नवतिमितं स्पष्टान्तरम् ।

वस्थानं ध्रुवं प्रकल्प्य नवत्यंशांतरे वृत्ते कृते वफघग चापे नवतिमिति भवतः ।
घकचापमपि नवतिभागमितं । घवचापं वग्रहस्य शरः । अयं गफ्तुल्यः ।
हस्रचापं द्वितीयग्रहस्य शरः । हस्रतत्रिभुजं हफगत्रिभुजं च सजातीयं । यदि
गह्वेनगफं लभ्यते तदा हस्त्रेण किमिति लब्धं ज्ञतं । ज्ञतं तवे शोध्यं वा योज्यं
तदा वज्र उभयोरंतरचापं भवति । इत्युपपन्नं । ग्रहांतरं नवत्यूनमधिकं वा भवति
इत्यस्योपपत्तिः पंचविंशादि क्षेत्रत्रयेण । कखगघं कदंबवृत्तं । वं ग्रहः । हं ध्रुवः कत-
गं कदंबवृत्तं । द्वितीयग्रहस्य । तं ग्रहः । खहघं क्रान्तिवृत्तं । कंगं कदंबौ । बंध्रुवं
कल्प्यनवतिमितं वृत्तं । लहनसंज्ञं कार्यं । वलं वनं उभौ नवत्यंशमिती । वतं ग्रहां-
तरवृत्तं । वतमंतरचापं हतग्रवृत्तं प्रथमकदंबवृत्तध्रुवात् द्वितीय ग्रहोपरिगतं कार्यं
घं स्पष्टस्थानं वग्रहस्य । घवं शरोवग्रहस्य । मस्पष्टः तग्रहस्य । मतं शरः तग्रह-
स्य । घमग त्रिभुजं अतग त्रिभुजं उभे सजातीये । घमं स्पष्टयोरंतरं । नवतिमिते-
न गमेन मघं लभ्यते तदा गतेन शरकोट्या किमिति लब्धं, तन्न इदं नवतिशुद्धं शेषं
तहसंज्ञं प्रथमचापं । घग्रहत्रिभुजं तमहत्रिभुजं उभे सजातीये । हतेन तमं प्राप्यते
तदा हस्त्रेण अघमिति द्वितीयं चापं । अघं धले संयोज्य द्वितीयचापं अलसंज्ञं भवति ।
हअलत्रिभुजं हतयत्रिभुजं उभे सजातीये । यदि हस्त्रेण अलं प्राप्यते तदा हतेन तय-
मिति चतुर्थचापं । तयं नवतिशुद्धं शेषं तवसंज्ञमंतरं ग्रहयोः । अथान्यललकलद्व-

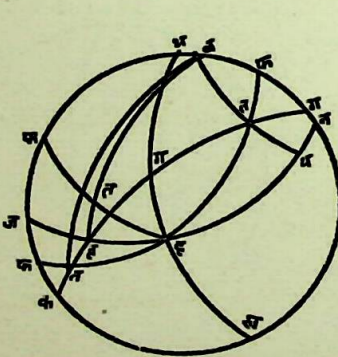
(घ) १. कखगहं for (कखगघं)

यं । हतं प्रथमचापं । छकं चकं द्वितीय चापं । धकछलयोर्योगोत्तरं वा कलसंज्ञं तृतीयचापं । वफवनयोर्योगोत्तरं वाफनसंज्ञमपि तृतीयचापं । हफलं । हतयं । हफनं । एतानि सजातीयानि त्रिज्यया । फलजीवा वाफनजीवा तृतीय चापस्य प्राप्यते तदा हतप्रथमचापज्यया किमिति तयजीवा चतुर्थचापस्य प्राप्यते । तयसंज्ञं चतुर्थचापं । वयमितं नवती युतमूनितं वातवसंज्ञमतरचापं भवति ग्रहयोः ।

अथ यदा ग्रहयोः शरयोः समत्वं तदान्तरचापायनमाह । समशरौ यदि समदिक्की तदा अन्तराद्धज्या शरकोटिज्या गुणात्रिज्या भक्ता फलचापं द्विगुणं अन्तरचापं भवति । यदि समशरौ भिन्नदिक्की तदा ग्रहान्तराद्ध कोटिज्या शरकोटिज्या गुणा त्रिज्या भक्ता फलचापं द्विगुणं भाग्यशिशुद्धमन्तरचापं भवति ।

अत्रोपपत्तिः । कगजं क्रान्तिवृत्तचापं दहौ कदम्बौ । वतो अभीष्टग्रही एकदिक्समशरौ अचिह्नं ग्रह भिन्नदिक्समशरोस्ति । तत्रान्तरं चापज्ञानं । वतमन्तरचापं एकदिक् समशरग्रहयोरस्ति । भिन्नदिक् समशरयोस्तु व असंज्ञं अन्तरचापमस्ति । कजचिह्नचापं स्पष्ट । ग्रहान्तरमस्ति । कगचापं गजचापं च ग्रहान्तराद्धचापमस्ति । दवहं प्रथमकदम्बवृत्तं । दगहं स्पष्टान्तराद्धकदम्बवृत्तचापं । तदेहं अतग्रहयोः कदम्बवृत्तं । कहगत्रिभुजं । वहज्ञत्रिभुजं च सजातीयं । कहजीवया

व गजीवा लभ्यते । तदा हवजीवया किमिति लब्धं वद्वजीवा । तस्य चापं द्विगुणं वत संज्ञं । कगवत्रिभुजं जग अत्रिभुजं सजातीयं । त्रिज्यया कगकोटिज्या लभ्यते । तदा कवकोटिज्यया किमिति लब्ध्वा गवकोटिज्या तस्याश्चापं द्विगुणं भाद्धांशशुद्धं अवसंज्ञमन्तरचापं भवति ।

अथ प्रकारान्तरमन्तरचापानयने । स्पष्टग्रहस्थाने आयनदृक्कर्म संस्कृतो-
दयांशाः ग्राह्याः । शरस्थाने स्पष्टक्रान्तिग्राह्या । उक्तवत् क्रिया कार्या अन्तरचापं
भवति ।

अथाभीष्टनगरान्तरचापानयनमाह —

देशान्तरं स्पष्टग्रहान्तरं कल्पनीयं अक्षांशान् शरांशान् प्रकल्प्य पूर्वोक्त-
प्रकारेण क्रियायां कृतायां सत्यां नगरान्तरचापज्ञानं भवति ।

अथाक्षज्या क्रांतिज्या ज्ञाने नतांशेभ्यो नतकालानयनमाह —

गुणरवत्र्यंशगुणितः शंकुः सैकः समन्वितः ।

गुणवर्गेण तद्भुक्तानतांशज्याकृतिस्ततः ॥१॥

पदमिष्टापमज्या सौगुणघ्नीष्टपलज्यका ।

इष्टाक्षज्याक्षसिजिन्योर्वर्गांतरपदं हतं ॥२॥

त्रिज्यया लंबया भक्तं नतांशज्या गुणं हतं ।

इष्टाक्षज्यकया निधनं त्रिज्यया द्युज्यया हतं ॥३॥

तच्चापं षट् हृता नाड्यो नतकालसमुद्भवाः ।

अथैतेषां श्लोकानामर्थो लिखिते—

अक्षज्या क्रांतिज्यया भाज्या फलं गुणो भवति । गुणकस्य त्रिशदंशेन गुणितः
शंकुः सैकः गुणकवर्गेण समविन्वतश्च कार्यः । तद्भुक्तानतांशज्याकृतिः कार्या ।
अस्याः पदं इष्टापमज्या भवेत् । असौ इष्टा अपमज्या गुणघ्नी इष्टाक्षज्या भवति ।

(घ) २. पमज्या for (पसज्या)

३. फलज्यका for (पलज्यका)

४. लिख्यते for (लिखिते)

५. + कार्यः +

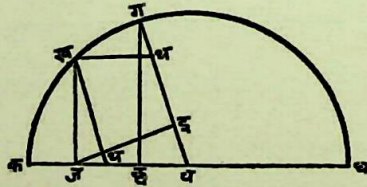

इष्टाक्षज्यावर्गः । अक्षज्यावर्गयोरन्तरस्य मूलं त्रिज्यागुणं लंबज्याभक्तं । पुनर्न-
तांशज्यागुणं । इष्टाक्षज्यकया भक्तं पुनस्त्रिज्यागुणं क्षुज्याभक्तं कार्यं । फलस्य
चापं षट्भक्तं नतकालसमुद्भवा नाड्यो भवन्ति ।

अस्योपपत्तिरेकोनत्रिंशेन क्षेत्रेण—कखगघं दृग्वृत्ताद्धं । कघं व्यासः । कचं
व्यासाद्धं । कखं इष्टक्रांतिर्दृग्वृत्ते । कगं दक्षिणगोले नतांशाः । खजं इष्टक्रान्ति-
ज्या । छगं नतांशज्या । खथं इष्टाक्षज्या । इयं साध्यास्ति । चगं त्रिज्या । अस्यां
जझं लम्बोस्ति । अस्मिन् खथं लंबो भवति । चगच्छत्रिभुजं । जझचत्रिभुजं ।
खय जत्रिभुजं । एतानि त्रिभुजानिस जातीयानि सन्ति । अक्षज्याभुजः । खमध्यात्
दृग्वृत्ते इष्टाक्षज्यातुल्यं नतांशखण्डकर्णः । याम्योत्तरवृत्तान्नाडी वृत्तखण्डं कोटिः ।
इदमेकं ।

अथ द्वितीयं । नाडीवृत्तां क्रान्तिज्या भुजः । नाडीवृत्तखंडं कोटिः इष्ट
क्रान्तिज्या कर्णः । इमे सजातीये । अत्र क्रान्तिज्याक्षज्ययोर्निष्पत्तिः । सैवेष्ट-
क्रान्तिज्येष्टाक्षज्ययोर्निष्पत्तिर्भविष्यति । तस्मादक्षज्या क्रान्तिज्यया भाज्या फलं
गुणसंज्ञं भवति । तेनेष्टक्रान्तिज्या गुणिता इष्टाक्षज्या भवति । दक्षिणगोले इष्ट-
क्रान्तिज्येष्टाक्षज्ययोर्योगेन उत्तरगोलेंतरेण नतांशा भवन्ति । तत्रेष्टक्रान्तिज्या
अज्ञातास्ति । अस्याः प्रमाणं या १ ।

अथ चापांतरज्यानयनप्रकारेणैष्टाक्षज्या दक्षिणगोले साध्यते । तत्र पूर्वो-

(घ) १. वृत्तात्क्रांति for (वृत्ताक्रांति)

क्तक्षेत्रे गचं ६० कर्णे । चछं उन्नत ज्या लभ्यते तदा यावत्तावता किमिति लब्धं जयं । या० उ० १ त्रि० १ इदं गुणगुणितयावद्रूपखथरेखा तुल्यक्षयरेखायुतं जातं, जज्ञरेखा प्रमाणं या० उ० १ या० त्रि० गु त्रि० १ अथास्याः वर्गः याव० उन्न० व० १ या० व० उ० त्रि० गु० २ (याव० उन्न० व० १ या व उ० त्रि० गु० २ या० व० त्रि० व० गु० २१ त्रिव १) प्रकारांतरेण जज्ञवर्गः साध्यते । यदि गचत्रिज्यावर्गेण गछरूपनतज्या वर्गो लिभ्यते तदा जचरूपेष्टक्रान्तिकोटिज्यावर्गेण किमिति लब्धं, जज्ञ वर्गः याव० न० व० त्रिव १ त्रि० १ एतो जज्ञवर्गो समो । अत्रोपरि तनपक्षे उन्नतज्यावर्गस्य स्वरूपं इदं नव १ त्रिव १ एतो त्रिज्या वर्गपित्तितौ जातौ पक्षौ यावगुव १ याव १ याव उगु १ नव १ ३० अत्र उपरितन अव्यक्तपक्षे गुणत्रिंशांशेत्यादिना हर उत्पन्नः, तेन रूपे शेषे भक्ते फलमूलं यावत्तावन्मानं इष्टापम-ज्या भवतीत्युपपन्नं । पुनरियं इष्टापमज्या गुणगुणिता सतीष्टाक्षज्या भवती-ति पूर्वं प्रतिपादितमेव । इष्टाक्षज्याक्षवर्गांतरपदं तु लंबज्याग्रे भवति, अपेक्षितं त्रिज्याग्रे, तदर्थमनुपातः लंबज्याग्रे, इदं तदा त्रिज्याग्रे किमिति फलचापं ना-डीवृत्तद्वग्वृत्तसंपातादायनवृत्तपर्यंतं नाडीवृत्तखंडं भवति । इदं तु इष्टाक्षांश-ज्याग्रे स्ति । नतांशज्याग्रे करणार्थं पुनरनुपातः । इष्टाक्षज्याग्रे इदं तथा नतांश-ज्याग्रे किमिति लब्धं भसद्वशवृत्तखंडस्य त्रिंशदायनवृत्तपर्यंतं स्थितस्य ज्यारूपं भवति । पुनरहोरात्रवृत्ते ऽस्य चापकरणार्थमनुपातः । द्युज्याप्रमाणेन तदा त्रिज्याप्रमाणेन किमिति फलस्य चापं नतकालो भवतीत्युपपन्नं । गुणत्रि-शांशेति-उत्तरगोले चापैक्यज्या प्रकारेणोपपत्तिर्ज्ञेया श्री महाराजाधिराज-महाराजजयसिंहदेवकृतमक्षज्याक्रान्ति ज्याज्ञाने सति नतांशेभ्यो नतकालान-

(घ) १. लभ्यते for (लिभ्यते)

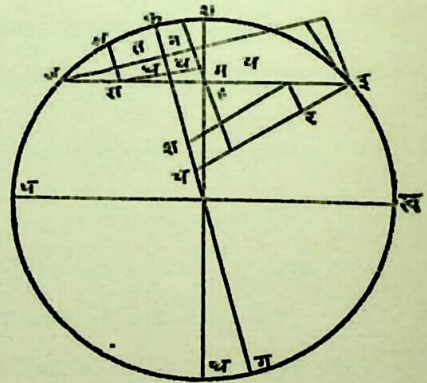
२. या० व० त्रि० व१ गु० व१ त्रि० व० १ for (याव० उन्न० व० १ या० व उ० त्रि० गु० २ या० व० त्रि० वगु० २१ त्रिव १)

३. याव० न० व० १ न० व० त्रिव० त्रि० व१ for (याव० न० व० त्रि० व० १ त्रिव १)

यनं । छ । अत्र प्रकारांतरेणाक्षांशक्रान्त्यंशं ज्ञाने नतांशेभ्यो नतकालानयनमाह—
 नतांशानामक्षांशानां च योगः कार्यः । एकत्रांतरं च कार्यं । योगांतरयोज्यं
 कार्यं । ज्ययोर्योगाद्धं प्रथमसंज्ञं । ज्ययोरंतराद्धं द्वितीयसंज्ञं दक्षिणगोले द्विती-
 येन क्रान्तिज्ययोर्योगः कार्यः उत्तरगोलेंतरं कार्यं तत्तृतीयसंज्ञं भवति । तृती-
 येन नतज्यागुणं प्रथमेन भक्तं फलं भुजो भवति । भुजवर्गनतांश ज्यावर्गांतरपदं
 त्रिज्यागुणं द्युज्याभक्तं फलचापं नतकालो भवति । अस्योपपत्त्यर्थं क्षेत्रं ।
 कखगघं याम्योत्तरवृत्तं । छजं नतांशचापं । छकं अक्षांशचापं । कजं अंतर-
 चापं कझं योगचापं । तजमंतरज्या । चझं योगज्याजलं ज्ययोर्योगः ।
 जनं ज्यायोगाद्धं प्रथमं । तनं ज्यांतराद्धं द्वितीयं । सवं दक्षिणगोले-
 क्रान्तिः । सथं तृतीयं । शयं उत्तर गोले क्रान्तिः । सथं तृतीयं । शयं उत्तरगोले क्रा-
 न्तिः । पयं तृतीयं । जमभं नतांशज्या द्विगुणा । छघं खमध्यसूत्रं । कगं नाडीवल्-
 यसूत्रं । यदि जनेन जमं लभ्यते तदा सथेन किमिति लब्धं समं भुजः । पुनर्यदि
 जनेन जमं लभ्यते तदा पथेन किमिति लब्धं सयं अयमेव भुजः । भुजनतांशज्या
 वर्गांतरपदं उन्नतवलये कोटिर्भवति । इयमहोरात्रवृत्तखंडस्यापि जीवा
 भवति, इयं यदा त्रिज्यया गुण्यते द्युज्यया भाज्यते तदा नतकालज्या भवति ।
 अथवा^१ । दक्षिणगोले जभं भवति । उत्तर गोले रझं भवति । यदि जनेन जमं
 लभ्यते तदा जभेन किमिति लब्धं जसं । अथवा लंबज्यया त्रिज्या लभ्यते तदा

- (घ) १. रन्तराद्धं for (रन्तराद्धं)
 २. + दक्षिणगोले अन्तरज्याक्रान्तिज्ययो-
 रन्तरकार्यं । उत्तरगोले योगज्या
 क्रान्तिज्ययोरन्तरं कार्यं +

जभेन किमिति लब्धं जसं । इदं नतज्यायां शोध्यं भुजो भवति । भुजवर्गं नत-
ज्या वर्गांतरपदं आयनवृत्ताद् विवर्धयितुं द्युरात्रवृत्तखंडस्य जीवारूपं भवति ।
परं त्विदं द्युज्याप्रमाणे नास्ति, त्रिज्याप्रमाणेन करणार्थमनुपातः । द्युज्या प्रमाणे-
नेदं तदा त्रिज्याप्रमाणेन किमिति फलस्य चापं नतकालो भवतीत्युपपन्नं ।
अथवा । उन्नतांशज्या भुजकोटिज्यागुणा त्रिज्या भक्ता फलस्य चापं नवती शो-
ध्यं, शेषस्य ज्या भुजकोटिज्या गुणाद्युज्या भक्ता फलस्य चापं नतकालो भवति ।

अथ भुजज्ञानमपि दिगंशज्ञानेन भवति तद्यथा त्रिज्यया द्युज्या लभ्यते तदा
नतज्यया किमिति फलं भुजो भवति । अथवाऽग्रा शंकुतलसंस्कारादपि भुजो
भवति इत्यलं पल्लवितेन ।

इत्यक्षज्या क्रान्तिज्याज्ञाने नतांशेभ्यो नतकालानयनम् ।

अथ विषुवांशस्पष्टक्रान्त्योज्ञाने शरानयनमाह—

ग्रहस्य विषुवांशेभ्यः साध्याः क्रान्तिद्वितीयका ।

अस्या उदग्दक्षिणत्वं विषुवद्भागगोलतः ॥१॥

स्पष्टापमान्यापमयोदिगैक्ये विचरन्तयोः ।

दिग्भेदे च तयोर्योगः कार्यो यच्छात्र शेशकं ॥२॥

अस्य ज्या विषुवांशानां कोटिद्युज्यागुणा हृता ।

त्रिज्ययाप्तस्य यच्छापं पृथक्तः शेष दिग्भवेत् ॥३॥

अन्यक्रान्तिर्यदा वा स्यात्स्पष्टक्रान्त्यधिका तदा ।

शरस्य दिग्विलोमतत्वं ज्ञेयं गोलविशारदः ॥४॥

अथवा शेषकस्य ज्या विषुवांशज्यया गुणा ।

विहृतानयनदृक्कर्म संस्कृतस्य ज्यया फलं ॥५॥

अथ श्लोकानामर्थो लिख्यते । ग्रहस्य विषुवांशेभ्यः अन्यक्रान्तिः साध्या ।
क्रान्तिरुदग्दक्षिणत्वं विषुवांशगोलवशात् ज्ञेयं । अन्यक्रान्तेः स्पष्टक्रान्तेश्च दिगैक्ये-
तरं दिग्भेदे योगः कार्यः । शेषं विषुवांशकोटि द्युज्यागुणं त्रिज्याभक्तं फलचापं

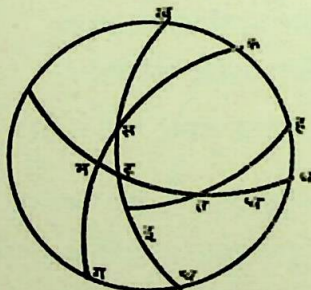

शरो भवति । शरदिक्शेषवशात् ज्ञेया । अन्यक्रान्तिः स्पष्टक्रान्त्यधिका चेत्तदा-
शरो विपरीतदिग्ज्ञेयः । अथवा शेषस्य ज्याविषुवांशज्यागुणाऽऽयनदृक्कर्म
संस्कृतस्य ज्याया भक्ता फलस्य चापं वा शरो भवति । अस्योपपत्तिज्ञानार्थं एक-
त्रिंशतमं क्षेत्रं । कखगघं कदंबवृत्तमायनदृक्कर्म संस्कृतस्य सत्रिभस्य । हं आय-
नदृक्कर्मसंस्कृतः । तदेवकृत् वृत्तस्पष्टकेन्द्रं भवति । कर्ग नाडीवल्यं । खघं क्रान्ति
वृत्तं । तं बिबस्थानं । धं ध्रुवः । दं कदंबः । सं गोलसंधिः । घतहमं विवोयध्रुव-
वृत्तं । दतव कदंबवृत्तं । वं ध्रुवकः । वतं शरः । तमं स्पष्टक्रान्तिरुत्तरगोले । मसं
विषुवांशः । महं विषुवांशान्यक्रान्तिः । हतं स्पष्टः शरः गघं सत्रिभायनदृक्क-
र्मसंस्कृतस्य अन्यक्रान्तिः ।

अथवा^१ सत्रिभविषुवांशद्युज्या । अथानुपातः । यदि हथेन ६० पथं
लभ्यते तदा हतेन किमिति लब्धं वतं शरः अयमेवास्माकमभीष्ट इति विषुवांश
स्पष्टक्रान्त्योज्ञानि शरानयनं ।

अथाकाश गोलानां भूगोलस्य स्वरूपमुच्यते—

तत्र तावद्ग्रहाकाशा गोलरूपाः सन्ति । आकाशानां गतिरपि गोलरूपास्ति ।
भूरपि गोलरूपास्ति । इयं भूराकाशमध्यगा वृत्तमध्यस्थकेन्द्रमिवास्ति । पुनरियं
नक्षत्र कक्षापेक्षया चिह्नमिव भाति । मध्यान्न प्रचलति स्थिरैवास्ति । आकाशानां
सरला गतिः, तिर्यग्गतिश्चक्राकारा गतिश्च ज्ञेया । अक्षांशानां न्यूनाधिक्येन तिर्य-

(घ) १. वृत्तस्य पृष्ठकेन्द्रं for (वृत्तस्पष्टकेन्द्रं)

२. + सत्रिभविषुवांशद्युज्याः कदम्बवृत्तेः । धतं +

गतेर्बृहवः प्रकारा भवन्ति तेपि ज्ञेयाः । ततः सूर्यगतेर्निश्चयः कार्यः । ततश्चन्द्रस्य गतेर्निश्चयः कार्यः । ततः सूर्याचन्द्रमसोर्गंत्युत्पन्नग्रहणादीनां निश्चयः कार्यः । क्वचित्क्रमः आवश्यकोस्ति, क्वचिदुपयुक्तोस्ति । अयं क्रमः स्वकृतवेधेन प्राचीनाचार्यकृतवेधेन च रेखागणितेन च निश्चितोस्ति ।

अथाकाशागोलरूपागतयश्च गोलरूपाः संतीति प्रतिपाद्यते । पूर्वाचार्यैः प्रकाशयन्ति विंशति दृष्टानि, तानि पूर्वस्यां दिश्युदयं प्राप्य शनैः शनैरुन्नतानि भूत्वा परमोन्नतत्वं प्राप्नुवन्ति । ततः शनैः शनैर्नतानि भूत्वा पश्चिमस्यां दिश्यस्तं प्रयान्ति । ततः कंचित्कालमदर्शनं प्राप्य पुनः पूर्वस्यां दिश्युदयन्ति । यानि भानि नाडीवलयाद्यावतान्तरेणोत्तरस्थानि तेषां यद्दिनमानं रात्रिमानं च यद्भवति नाडीवलयात्तावतान्तरेण दक्षिणतः स्थितानां दिनमानं रात्रिमानं च तद्व्यत्ययाद् भवति । तेषां अग्रापि तुल्यैव भवति ।

अथ च ध्रुवसमीपस्थानां भानां अस्तोर्नभः भवति । एतानि कस्यचिच्चिह्नस्य परितः समानान्तराणि भवन्ति । तच्चिह्नं ध्रुवत्वेन निश्चितं । ध्रुवसमीपस्थानामहोरात्रवृत्तानि अल्पप्रमाणानि भवन्ति । ध्रुवा दूरस्थानां महत्परिमाणानि भवन्ति । येषां ध्रुवान्महदन्तरमस्ति तेषां उदयोस्तश्च भवति । दिनमानं महद् भवति रात्रिमानमल्पं भवति । यथा यथेषां महदन्तरं स्यात्तथा तथा होरात्रवृत्तानि बृहत्परिमाणानि भवन्ति । रात्रिमानं वर्धिष्णु भवति, दिनमानं क्षीयमाणं भवति । एवमग्रे सर्वेभ्योधिकमहोरात्रवृत्तं भवति । तत्र दिनमानं रात्रिमानं च समानं भवति । मतो यदाऽधिकमन्तरं यथा यथा भवति तथा तथा होरात्रवृत्तानि लघूनि भवन्ति । रात्रिमानमधिकं वर्धिष्णु च भवति, दिनमानमल्पं क्षयिष्णु च भवति । एवं पूर्वक्रमाद्विपरीतं भवति । एतैः प्रकारैराकाशगोलरूपास्तेषां गतिरपि गोलरूपास्तीति निश्चितं । यैर्नदीजलप्रवाहवन्नक्षत्राणां पश्चिमगमनमंगीकृतं, तेषां बुद्धिशून्यानां मतं समीचीनं न भवति । कुतः । अस्तंगतस्यैव पुनरुदयदर्शनात् । यदि तानि पश्चिमस्यां सरलगत्यैव गच्छन्ति तदातिदूरगतानां

बिबाल्पत्वं स्यात् । तत्तु न भवति । किन्तु अस्तमये महद्बिबमेव दृश्यते । अस्तमये च बिबचतुर्थांशो मग्नः बिबाद्धमग्नं पादोनं बिबमग्निमिति प्रतीयते अल्पं भूत्वा दर्शनं यातीत न प्रतीयते ।

अथ चान्यैरप्यल्पबुद्धिभिरेवमुच्यते—

भूमेरुत्थितो धूमोग्निगोलं प्राप्य प्रकाशवान् भवति । तदा किञ्चिदुदितमिति प्रतीयते । स प्रकाशः ज्वलन् पश्चिमदिशं समागत्य नाशं प्रयाति । तदा अस्तोजात इति प्रतीयते । इति यदुक्तं तदपि बाधितमेव । कुतः । तत्स्थानात्पश्चिमस्थानां तत्प्रकाशदर्शनात् । यदि स धूमो नष्टः तदा पश्चिमस्थानां दर्शनं स्यात् । मनद्वयाश्रिताः ध्रुवासन्नतारकाणां सदोदिनानां संस्थां विब्लोक्य किं वदन्तीति न विदमः । यदि च ग्रहर्क्षाश्रिताकाशाः गोलरूपा न स्युस्तर्हि उदयादस्तपर्यन्तं ग्रहर्क्षाणां बिबस्य दर्शनं एकरूपं न स्यात्, दर्शनं तु एकरूपं भवति । अतस्तेषामाकाशागोलरूपा भवन्तीति ज्ञायते । क्षितिजासन्नबिबं यद्वृद्धस्यते तत्रेदं कारणम् । तत्र क्षितिप्रदेशे जलवाष्पा बहवः सन्ति, तैराच्छिन्नं बिबं जलान्तगतवस्तुवत्प्रतिनेत्रादर्पवच्च महत् दृश्यते । तत्रापि यादृशजलमधिकं स्यात्तादृशं बृहत् दृश्यते ।

अथ च यैर्गोलयन्त्रादिपदार्थैर्वेधः कृतस्ते पदार्था गोलरूपा एव तस्मादपि च ज्ञायते । आकाशा गोलरूपा एव नोचेत्तर्हि गोलादिना तेषां गतयो मिलिता न भवेयुः, तस्माद्गोलरूपा आकाशा एवेति निश्चितं ।

अथात्र तावद्भूमेर्गोलरूपत्वं प्रतिपाद्यते, तत्र पूर्वश्रितानां क्षितिजानामुपरिग्रहर्क्षबिबदर्शनमुत्तरोत्तरकालेन जायते । अस्तक्षितिजे च स्वस्वदेशान्तरमितकालेन बिबादर्शनं भवति । ततः प्रतीयते इयं भूर्गोलरूपास्ति । यदि कचोलोदरसन्निभा स्यात् । तदा भूमध्यस्थानां महता कालेनोदयाद् बिबदर्शनं स्यात् । पश्चिमस्थानां पूर्वमेव स्यात् । यदि च मुकुरतलनिभा समा चक्राकारा भूरपि

(घ) १. मग्न for (मग्नि)

२. यातीति for (यातीत)

३. भूरस्ति for (भूरपि)

तर्हि सर्वेषां भूस्थानां युगपदेव विवदर्शनं स्यात् । तच्चैत्रं न संभवति तस्मात्पूर्व-
क्ताद् ग्रहविवदर्शनादर्शनविचारेण भूर्गोलरूपास्तीति फलितं । ननु चैवं पूर्वपश्चिम-
स्थानामुपपन्नं भूमेर्गोलरूपत्वं उच्यते । याम्योत्तरप्रदेशस्थानां केन प्रकारेण दर्शना-
दर्शनेन गोलरूपत्वं भूमेः प्रतिपादितं । तत्र भूरस्ति स्वस्थानादुत्तरतः गमन-
शीलस्य पुंसः भ्रमकस्योन्नत्यं ध्रुवाश्रितानां तारकाणां च सदोदित्वं भवति ।
तस्मादपि च ज्ञायते याम्योत्तरेणापि भूर्गोलरूपास्ति ।

अथ भूः खमध्ये वृत्तमध्यस्थ केन्द्रमिवास्तीति प्रतिपाद्यते, तत्र यदि खमध्ये
भूः ध्रुवसूत्र केन्द्रे न स्यात् । उपरि चाधोभागेस्ति । तदा निरक्षक्षितिजे
दिनरात्रिसमत्वं न स्यात् । कुतः । निरक्षक्षितिजं नाडीवलयहोरात्रवृत्तानां
समानानि खण्डानि न करिष्यति ।

अथ च । निरक्षादन्यत्रदेशे यदा रविर्नाडीवृत्ते समायाति तदा दिनरात्र्योः
साम्यं न स्यात् । अन्यस्मिन्नहो रात्रवृत्ते रविप्रवेशेन दिनरात्रसाम्यं स्यात्, तन्न
भवति । सर्वदेशेषु नाडीमण्डल प्रविष्टे रवौ दिनरात्र्योः साम्यं भवतीति दृष्टं ।
तस्मात् ध्रुवसूत्रादूर्ध्वाधरस्था भूर्नास्ति । यदि ध्रुवसूत्रात्पूर्वापरविभागे भूरस्ति ।
तदा उदयेस्ते विवस्य एकरूपं दर्शनं न स्यात् । अयमभिप्रायः । यदा ध्रुवसूत्राद्भूः
पूर्वतस्तिष्ठति तदा उदये विवं महत् दृष्टं स्यात्, अस्तेऽल्पं दृष्टं स्यात् । यदा
पश्चिमस्था भूस्तदोदये विवमल्पं दृष्टं स्यादस्ते महद्बिंबं दृष्टं स्यात् । अन्यत्र ।
पूर्वापरकपाले नतांशसाम्ये नतकाल साम्यं न स्यात् । दिनाद्वसाम्यं च न स्यात् ।
तस्मात् भूकेन्द्रं ध्रुवसूत्र एव तिष्ठति । ध्रुवसूत्राद्वर्षदेशाद्यदि भूर्दक्षिणो-
त्तरस्थास्ति तदा निरक्षक्षितिजमाकाशगोलस्य समानं भागद्वयं करिष्यति ।
साक्षक्षितिजं विभागद्वयं न करिष्यति । तत्रायमभिप्रायः । यदा भूरुत्तरतो भवति
तदोपरितनमाकाशगोल खण्डमल्पं स्यात् । यदा दक्षिणतो भवति तदोपरितनं
खण्डं महद् भवति । अधस्तनमल्पं भवति । इयं व्यक्षादुत्तरस्थानां स्थितिः । व्यक्षा-
दक्षिणस्थानां तूत्तवैपरीत्येन भवति । अन्यच्च नाडीवलयस्य साक्षक्षितिजसमानं
खण्डद्वयं न करिष्यति । अन्यच्च उत्तरस्थाहोरात्र वृत्तस्यदिनखण्ड रात्रिखण्डं

च तत्तुल्यदक्षिणस्थाहोरात्रवृत्तस्य रात्रिखण्डेन दिनखण्डेन च साक्षदेशे समानं न स्यात् । समानता तु दृष्टास्ति । अन्यच्च । विषुवद्दिने शंकुछाया रवेरुदयेस्ते च पूर्वापरसूत्रे न पतिष्यति । तद्दिने पूर्वापरसूत्रे प्रत्यक्षं पतिता दृष्टास्ति । तस्माद् भूमिः ध्रुवसूत्राद्ध एव तिष्ठति, तत्केन्द्रं सर्वग्रहाकाशगोलानां केन्द्रमस्ति ।

अथ ग्रहकाशगोलेषु भूमिश्चिह्नरूपास्तीति प्रतिपाद्यते । कुतः सर्वदेशेषु एककाले वेधेन विवप्रमाणकलानां समत्वात् । एकदेशे अनेककालवेधेनापि विवप्रमाणकलानां समत्वात् । अन्यच्च । यदि भूर्महत्प्रमाणा स्यात् तदा खमध्यात् भूपृष्ठस्थानां निकटे स्यात् । क्षितिजं दूरे स्यात् । क्षितिजे विवप्रमाणमपि दृष्टं स्यात् । खमध्ये विवप्रमाणं महद्दृष्टं स्यात्तादृशं तु न दृश्यते । एकरूपप्रमाणं विवं दृश्यते । अन्यच्च, भूपृष्ठे या शंकुछाया भवति, गणितेनापि सैवायाति । किञ्चिदप्यन्तरं नायाति । अन्यच्च वेधार्थं कृतानां धात्वादिगोलयन्त्राणां केन्द्राणि भूमिपृष्ठे भवन्ति, अपेक्षितं तु भूकेन्द्रे । गोलादियन्त्रकेन्द्रं तु भूकेन्द्राद् दूरेऽस्ति । भूपृष्ठस्थैर्गोलादियन्त्रैः सम्यक् निष्पादितैर्वेधो यदा क्रियते भूकेन्द्राभिप्रायेण ग्रहध्रुवकशरक्रान्त्यादिसर्वं निरन्तरं मिलति । एतैः प्रकारैर्ग्रहगोलाकाशापेक्षया भूरूपप्रमाणास्तीति निश्चितं ।

अथ भूराकाशगोलमध्यात् न चलति । किन्तु निश्चलास्ति । यदि भूर्मध्याच्चलिता भवेत्तदा पूर्वोक्तान्येव दूषणानि समायान्ति । यानि गुरुणि वस्तूनि तान्याकाशगोलकेन्द्राभिमुखमेव प्रयान्ति । यदि भूरावरणं न स्यात्तदा गुरु वस्तु आकाशकेन्द्रगतमेव स्यात् । पृथ्वी सर्ववस्तुभ्योतिगुर्व्यस्ति । अस्याः केन्द्रं आकाशकेन्द्रे मिलितमस्ति । तेन पृथिव्या आकाशगोलः सर्वतः समानान्तरश्चास्ति । अनेनेयं भूरतिभाराक्रान्ता कथं निश्चला तिष्ठतीति भ्रान्तिरपास्ता ।

अथ केचिद्वदन्ति भूरधो याति, तन्न । यदि भूरधो धो याति । तदाकाशक्षिप्तं वस्तु भूसंलग्नं न स्यात् ।

अथ च । केचिदेवं वदन्ति भूरेव नाक्षत्राहोरात्रेण परिभ्रमणं करोति ।

तेनैव ग्रहर्क्षाणामुदयास्तादिकं भवति । नत्वाकाशचलनेनेति । तन्न यदि भूः पूर्वतो याति तदा शरपक्ष्यादीनां पूर्वगमनं न स्यात् । अपि तु पूर्वं क्षिप्तानां शरपाषाणादीनां पश्चिमगमनमेव प्रतीयेत । पुनः । शरादीनां वेगम्य असुमात्रकालेन क्रोशमात्रं गच्छन्त्या भूमेर्वेगाल्पत्वात् । यदि भूसंलग्नो वायुरपि पूर्वतो याति । तेनाकृष्टं पूर्वदिशि क्षिप्तं शरादिकं पूर्वतो यातीति चेत्, तदा केषामपि पश्चिमगमनं न स्यात् । कुतः सन्मुखागतं वायुं निर्भिद्य गंतुमशक्यत्वात् । तस्मात् पृथ्वी निश्चलास्तीति निश्चितं ।

अथाकाशस्य द्विविधागतिरस्तीति पाद्यते । आकाशस्यैकाऽहोत्रगतिः पूर्वतः पश्चिमपर्यंतमस्ति । अनया गत्या यस्य कस्यचिद् विवादचिह्नस्याहोरात्रवृत्तं स्यात् । एवमनेकान्यहोरात्रवृत्तानि स्युः । एतेषां ध्रुवद्वयं निश्चलं तत्प्रसिद्धमेवास्ति । यत्सर्वेभ्योऽहोरात्रवृत्तेभ्यो महत् द्वयोर्ध्रुवयोः समानान्तरं वृत्तं तन्नाडीवलयसंज्ञमस्ति । आकाशस्य पश्चिमगतिः प्रकाशमद्ग्रहर्विवानामुदयास्तादिना निश्चितास्ति । द्वितीया गतिरेतद्विपरीता पश्चिमतः पूर्वपर्यंतमस्ति । पूर्वगमनशीला नामाकाशगोलानां ध्रुवौ भिन्नौ स्तः । ध्रुवद्वयमध्यवर्त्तिवृत्तमपि प्रत्येकं भिन्नमेवास्ति । इयं पूर्वगतिः कथं ज्ञाता इति चेत् । सप्तग्रहाणां नक्षत्रचारेणोपलक्षिता । अन्यदपि एते ग्रहा नाडीवलयात्कदाचिदुत्तरस्थाः कदाचिद्दक्षिणस्थाः कदाचिन्नाडीवलय एव भवन्ति, तेन ज्ञातं । एतेषां मध्यवृत्तानि भिन्नानि ध्रुवाश्च भिन्ना इति ।

अथ यस्मिन् वृत्ते रविभ्रमति । तद्वृत्तं क्रान्तिवृत्तसंज्ञं । तन्नाडीवलयेऽर्धांतरितस्थानद्वये संलग्नमस्ति । तत् ध्रुवौ कदम्बसंज्ञकौ स्तः । यावदेव नाडीवृत्तक्रान्तिवृत्तयोः परममन्तरं परमक्रान्तिसंज्ञमस्ति । तावदेव ध्रुवकदम्बयोरन्तरमस्ति ।

अथ चन्द्रादयो ग्रहाः कदाचित् क्रान्तिवृत्तादुत्तरतः कदाचिद्दक्षिणतो दृष्टाः । अतस्तेषां वृत्तानि ध्रुवाश्च क्रान्तिवृत्तकदम्बाभ्यां भिन्नाः संतीति ज्ञातं ।

अथैकं वृत्तं ध्रुवद्वयकदम्बद्वयोपरिगतं क्रान्तिवृत्तनाडीवृत्तसंपातात्त्रि-
भान्तरे क्रान्तिवृत्तनाडीवृत्तलग्नं परमक्रान्त्युपरिगतं तदायनवृत्तं ज्ञेयं ।

अथ क्रान्तिवृत्तस्यायनवृत्तसंपातेन नाडीवृत्तसंपातेन च चिह्नचतुष्टया-
च्चत्वारि पदानि जातानि । नाडीवृत्तक्रान्तिवृत्तसंपाते उत्तरगोलादौ मेपादि
चिह्नं ज्ञेयं 'दक्षिणायनादौ कर्कादिचिह्नं ज्ञेयं । एकैकस्मिन्पदे राशित्रयमस्तीति
ज्ञेयं । एवं सर्वस्मिन् क्रान्तिवृत्ते द्वादशराशयो ज्ञेयाः ।

अथ पश्चिमगमनरूपा प्रथमगतिः । सर्वानाकाशगोलान् पश्चिमतो भ्रम-
यति । सर्वगोलानां ध्रुवान् च ध्रुवस्यासमं ततो भ्रामयति । क्रान्तिवृत्तमायनवृत्तं
च भ्रमयति ।

अथ यद्वृत्तं अहोरात्रवृत्तानां दिनखण्डस्य च समानं भागद्वयं करोति ।
तद्याम्योत्तरवृत्तं ज्ञेयं । यथा । अयनवृत्तं नाडीवृत्तेस्ति । तथा याम्योत्तरवृत्तम-
प्यस्ति । इदं याम्योत्तरवृत्तं कदम्बोपरिगतं भवति । यदायनवृत्तं अहोरात्रेण
वारद्वयं याम्योत्तरवृत्ते समायाति तदा याम्योत्तरवृत्तं कदम्बगतं भवति ।

अथ द्वितीयगतिस्तुनवमगोलाधः स्थितेषु सर्वगोलेषु प्राप्तास्ति । श्री महा
गणपतये नमः । पुष्पवतोर्ग्रहणो उदयास्तयोर्ग्रह स्पष्टीकरणे चांतरं दृष्टं तदा यन्त्र-
रचना कृता । इंद्रपस्थे अवन्त्यां तथा काश्यां मथुरायां सवाईजयपुरे च सर्वत्र यन्त्र-
रचना कृता । पूर्वं प्राचीनमिजस्तिकर्त्रा मतलमजूषेन यन्त्रैर्ग्रहनक्षत्रवेधं कृत्वा
निश्चयः कृतः । तदनन्तरं समरकंदनगरे उलूकवेगनाम्ना यन्त्रैर्ग्रहनक्षत्रवेधं कृत्वा
निश्चयः कृतः । ततो वर्षशतत्रयानन्तरं श्री महाराजाधिराज जयसिंह प्रभुव-
र्याणामाज्ञया यन्त्ररचना जाता । पूर्वं यवनैर्जातुल् हलकं नाम गोलापरपर्याय
घातुमयं यन्त्रं कृत्वा वेधः कृतः । तत्रायं दोषः यद्वातूनामतिभारतया क्रान्तिवृत्तं
कदम्बस्थानान्नमति । तस्य नञ्मतया वेधे त्रिशत्कलात्मिका अशुद्धता भवति, एवं
दृष्टं तदा श्रीमहाराजाधिराजजयसिंहदेवैर्नवीनया युक्त्या जयप्रकाशयन्त्रं कृतं,

(घ) १. + एवंद्वितीयसंपाते दक्षिणगोलादौ तुलादिचिह्नं ज्ञेयं । आयनवृत्तक्रान्तिवृत्तसंपाते
मकरादिचिह्नं ज्ञेयं +

अस्य कर्तव्यता यन्त्राध्याये द्रष्टव्या । गोलयन्त्रेण यत्कार्यं सिध्यति तदनेनापि सिध्यति । इदं यन्त्रं स्थिरमस्ति । अस्मिन्नशुद्धना ग्रहाणां न भवन्ति । यावन्मिनः स्पष्टखेट आकाशे भवति स एव जयप्रकाशयन्त्रेण शुद्ध आयाति इति वेधेन ज्ञात । गणितं कृत्वा दृश्यते चेदन्तरं पतति । अस्मिन् जयप्रकाशे यथास्थितः स्पष्ट आयाति । अन्यच्च । यन्त्रराजात्समयज्ञानं वायनदृक्कर्मग्रहज्ञानं भवति । स यन्त्र-राजो महान् भवितुं नाहंति यतस्तत्र वृत्तानिष्पादनार्थं महनी यष्टिः कृता चेत्, सा नमति वृत्तं शुद्धं न भवति तेन वेधेन ध्रुवः शुद्धो नायानि ।

अथ पुनर्यत्र नम्राडाख्यं अर्द्धचन्द्रसदृशं अष्टादशकर्मकारहस्तव्यामार्द्धमितं कृतमस्ति । तत्करणप्रकारो वेधप्रकारश्च यन्त्ररचनाध्याये द्रष्टव्यः । अनेनक्रान्ति-ज्ञानं नतघटिकाज्ञानं च भवति ।

अथ क्रान्तिनतघटोभ्यां ध्रुवकज्ञानं मुक्तमेवास्ति ।

अथ यवनर्दिगंशोन्नतांशज्ञानार्थं जातुः शुक्वर्तनाख्यं यन्त्रमुक्तमस्ति । तस्य वेधपट्टी अतिमहती भवति । वेधपट्टी च महत्त्वान्नमति, तेन वेधः शुद्धो नायाति । नतांशोऽन्तरं भवतीमं दोषं ज्ञात्वास्माभिर्दिगंशोन्नतांशज्ञानार्थं रामयन्त्रं स्थिरं कल्पितमस्ति । अस्मिन्यन्त्रे यथास्थितं दिगंशोन्नतांशज्ञानं भवति । रामयन्त्रद्वयं कार्यं । तस्मिन्वेधार्थं यावदंशमिता वीथी स्थाप्या भवति, तावती स्थापनीया । यावान्वीथी विस्तारस्तत्तुल्या पट्टी चूर्णेन पाषाणेन वा कार्या । एवमेव द्वितीय-रामयन्त्रमपि कार्यं । परन्तु प्रथमरामयन्त्रे यत्र पट्टीकृता द्वितीयरामयन्त्रे तत्र वीथी स्थाप्या । यदा वेधं कर्तुं मपेक्षा भवति तदैव वेधः कार्यः । एकस्मिन् रामयन्त्रे वेधावरोधश्चेत् द्वितीययन्त्रवीथीषु ग्रहक्षदिकं वेध्यं, ईदृशः प्रकारः कृतः येना-शुद्धता न भवति । अनया रीत्या सर्वत्र यन्त्रैर्वेधः कारितः, सूर्यस्य निश्चयः कृतः । इन्द्रप्रस्थे सत्राई जयपुरे च नित्योद्भवा मध्यनतांशा विद्धाः । मेषासन्नराशि-मीनवृषकन्यातुलागतेषु भास्करेषु वेधत्रयं शुद्धं गृहीतं, तस्माद्वेधत्रयात्पूर्वोक्त प्राचीनप्रकारेणापि फलं मन्दकेन्द्रं मध्यमग्रहश्च निष्कासितः । स मध्यमः वेधितो यवनग्रहान्नव ९ कलामितोधिक आगतः ।

(घ) १. +तच्चालनार्थं मनुष्यबाहुल्यं चलगतितदातिकष्टेन वेधो भवति सोपि यथासमये न भवति । +

२. वेधित for (वेधितो)

अथैतत्प्रतीत्यर्थं प्रातःसायंकालयोः नक्षत्रैः कृत्वा सूर्यस्यान्तरं यन्त्रसंभ्रा-
जा निश्चितं । तन्मेघादिराशिषु सर्वत्र सूर्यघटिका गणितेन यवनमतेन ताभ्यो-
घटीभ्यो वेधितनक्षत्रोपरि रविघटिकाः पलद्वयं २ कदाचित्पलं १ अनयोर्यो-
गाद्धं १ । साद्धं पलं । एतस्य कलाः ६ नवनिश्चिताः । तद्यद्वेद्रप्रस्थे यस्मिन्
दिने भ्रं जातं तस्मिन् दिने सवाई जयपुरे वेधो दृष्टः । सवाई जयपुरे यदा
भ्रादिकं जातं तस्मिन् दिने इन्द्रप्रस्थे वेधः कृतः दृष्टश्च । एवमवन्त्यां मथुरायां
काश्यां च सर्वत्र निश्चयः कृतः । अभ्रस्यायं नियमो नास्ति यत्सर्वत्रैवाभ्रं भव-
तीति । काविले वर्षाकाले भ्रं न भवति । पौषादिमासेषु अभ्रं भवति । तेनायं
नियमो न^१ । जयप्रकाशाद्वेधं कृत्वा साधयेत् ।

अथांतरनिष्कासनं ग्रहाणां बहुकालसाध्यं वर्तते तेन वेधे आयाति,
स एव ग्रहः फलदाने । अयनांशाः १६।४७ शके १६५२ वेधितग्रहेषु शोध्यास्तदा
ते ग्रहानिरयना अवशिष्यन्ते । अयनांशानां गतिस्तु सप्ततिभिर्वर्षैरेकोंशो
निश्चितोस्ति । निरवयवानां जातकादिके फलं ग्राह्यं ।

अथ यदि कश्चित्पूर्वपक्षं करोति यः ग्रहोस्तंगतस्तस्य वेधः कथं संभवति ।
तत्र मुख्यं तु अस्तंगतो ग्रहः निर्बलो जातस्तेनास्य फलं न्यूनमेवास्ति । अन्यच्च ।
यंत्रादिकेषु बहुकाले नास्तंगतग्रहस्यापि ज्ञानं भवति । गणितेनास्तं गत-
ग्रहस्यापि ध्रुवकः साध्यो भवति । एवं प्रकारैर्ग्रहशोधने देशाधिपेन राजा देशे
देशे यंत्ररचनां कृत्वा निश्चयः कार्यः । अत्र यंत्रैः पञ्चमक्रान्तिनिश्चयः कृतः, क्रान्ति
२३।२८ अन्योपि कश्चिदग्रे निश्चयं कर्तुमिच्छति चेत्तेनापि यंत्रैः क्रान्त्या-
दीनां निश्चयः कार्यः । यतोस्य कालांतरेण व्यवस्था भिन्ना भिन्नास्ति । अन्यच्च ।
फिरंगदेशे । श्रीमहाराजाधिराजैर्महंमदसरीफनामा यवनः प्रेषितः स्थितः तेन महै-
लद्वीपे गत्वाऽक्षांशा ४।१२॥ निश्चितास्ते दक्षिणाः दक्षिण देशे यत्राग्ने दक्षिणध्रुव
उन्नतो दृष्टः, तत्रत्यानां तारकाणामाकृतिर्दृष्ट्वा शुद्धाः कृत्वा आनीताः ।

१. तास्ति for (न)

२. + अथ यः कश्चिदिष्टग्रहान्साधयितुमिच्छति स+

३. 'अ' लुप्त

तेषां ध्रुवकाः शराः क्रांतिश्चोवा देशदेशीया मध्यनतांशाश्च दृष्टाः । एवमेव सूरतिदेशात् फिरंगदेशोद्भूता गोलाः समानीताः । तथा महमदमेहदीनामा यवन अग्नेद्वीपेषु प्रेषितः । एवं देशे देशे पूर्वदक्षिण पश्चिमोदक्दिशासु सर्वत्र निश्चयः कृतः । अग्रेऽपि यो राजा देशाधिपतिर्भविष्यति तेनाप्येवमेव देशे देशे यंत्राणि कारयित्वा वेधेन निश्चयः कार्यः । तदा यो ग्रहः नक्षत्रं च यादृशं वेधेनायाति स एव प्रमाणं । कालभेदेन वाऽऽकाशगोलस्य गतावनेकरूपतयांतरं पतति तस्य निश्चयः कर्तव्यो यः कश्चित् ज्ञाता भवति (भविष्यति) तेन । आकाशे ग्रहगतिरन्यथा सिद्धान्तेभ्योप्यन्यथा ज्ञाता भवति । यदार्षग्रंथेष्वपि ब्रह्मसिद्धान्तजा ग्रहा अन्यथा सूर्यसिद्धान्तजाश्चान्यथा ऽऽ याति । तेनेदं ज्ञायते आकाशे एकरूपता नास्तीति । यद्याकाशे एकरूपता स्यात्तदा सर्वकाले सर्वसिद्धान्तेभ्यश्च ग्रहा अपि एकरूपा एव स्युरिति । एवं सत्यपि लोकव्यवहार्यं प्राचीनोक्ता मध्यमक्रिया प्रोच्यते ।

अथ च तेषु बीजं दत्त्वा फलसंस्कारेण यथा दृक्तुल्यतां यांति तथात्र ग्रहाः साधिताः ॥६॥ श्रीमहागणपतये नमः ॥६॥

अथ मध्यमाधिकारः —

ब्राह्मचर्यं दिव्यं तथा पित्र्यं प्राजापत्यं गुरोस्तथा ।

सौरं च सावनं चांद्रमार्कं मानानि वै नव ॥१॥

भूतानामत्कृतकालः कालोन्यकलनात्मकः ।

सद्विधास्थूल सूक्ष्मत्वात् भूतश्चामूर्त संज्ञकः ॥२॥

भूतः प्राणादिक स्थूलादिकश्चामूर्त संज्ञकः ।

धुरात्रवृत्ते तच्चक्रकला एवासवः स्मृताः ॥३॥

खेटुगुर्वक्षरोच्चारः श्वासकालो ह्यसुश्च तैः ।

इत्थं नाक्षत्रमानं स्यात्प्रवाहानिलजभ्रमात् ॥४॥

(घ) १. तेनाप्येवमेवमेव for (तेनाप्येवमेव)

१. '(भविष्यति)' लुप्त

२. सक्षत्रं for (नक्षत्रं)

४. 'श्री महागणपतये नमः' लुप्त

विकलानां कलाषष्ट्या तत्षष्ट्या भाग उच्यते ।

तत्त्रिंशता भवेद्वाशिर्भंगेणो द्वादशैव ते ॥५॥

इत्थं भमण्डले क्षेत्रविभागास्तद्विदोदिताः ।

पूर्वक्रमादजादीनां तथा भानां च दस्रभात् ॥६॥

पलं षड्भिः सषड्भिस्तैर्घटी तत्षष्टि संख्यया ।

दिन तत्त्रिंशता मासो वर्षं द्वादशभिश्च तैः ॥७॥

पदिचमभ्रमणान्द्वानां ग्रहाणां प्राक्कुजे बुर्यैः ।

उदयादुदयं वारः सावनाहः प्रकीर्तितः ॥८॥

भानां भ्रमसंज्ञः स्याद्ग्रहाणां सावनाह्वयः ।

तस्य सूर्यस्य दिनसंज्ञोऽप्युदीरितः ॥९॥

सूर्यचन्द्रमसोर्योगो दक्षतिः परिकीर्तितः ।

प्रमातादप्रिमामातं चाङ्गो मासः प्रकीर्तितः ।

एतत्पत्रं छुरात्रं स्यात्सौरः सूर्यस्य संक्रमात् ॥१०॥

त्रिंशता दिवसंमसिः सादनः परिकीर्तितः ।

खवह्निभिस्तथाभागेः सौरस्तिथिभिरैदवं ॥११॥

चक्रं कभोगात् सूर्यस्य सौरं वर्षं प्रकीर्तितं ।

देवानां दितिजानां च दिनरात्र विपर्ययात् ॥१२॥

खांगाग्निभिः छुरात्रैश्च दिव्यं वर्षं तथासुरं ।

गुरोर्मध्यंकराशेश्च भोगे संवत्सरं विदुः ॥१३॥

लंकानिशीथ चलिताग्रहोच्चपातादयः सर्वे ।

नाडीभवृत्तयोगात् देवसृष्ट्यादिसमयोभूत् ॥१४॥

(ब) १. भगणो for (भगणे)

२. + भूसंज्ञो +

३. रैन्दवः for (रैन्दवं)

नोट—यहाँ एक श्लोक १२ वां कटा हुआ है ।

४. ॥१३॥ for (॥१२॥)

५. ॥१४॥ for (॥१३॥)

६. योगात् for (योगात्)

७. ॥१५॥ for (॥१४॥)

कालेन येन योगः स एव यदि याति कल्पसृष्टिं तां ।
 प्रवदन्ति पूर्वऋषयः सिद्धांतार्थेकनिष्णाताः ॥१५॥
 भगणाः सर्वमानानि सौरचांद्रादिकानि च ।
 येन संपूर्णतां याति स कालः कल्पसंज्ञकः ॥१६॥
 सृष्टेः स कालः कमलोद्भवस्य निद्रात्ययाद्वेदनगाविधुल्यैः ।
 क्षाताहर्तवर्षगणैश्च दिव्यैर्भवेत्ततोहर्गणखेटसिद्धिः ॥१७॥
 महायुग सहस्रेण कल्पस्तत् महायुगम् ।
 चतुर्युगमितं तानि चतुर्लघुयुगानि च ॥१८॥
 कृताह्वयं तथा त्रेताह्वयं द्वापरसंज्ञकं ।
 तथा कल्पाह्वयं ज्ञेयं धर्माग्निह्वासतः क्रमात् ॥१९॥
 क्षात्राभ्ररदवेदैश्च कृताग्निकरभूगुणैः ।
 रव्यवदैश्च क्रमेणैते स्युः कृताद्यायुगांश्चतस्रः ॥२०॥
 कृतं १७६८००० त्रेता १२६३००० द्वापरं ८६४००० कलि ४३२००० एषां
 स्वाकाशिकस्तुल्यौ संध्या संध्याशकौ सदा ।
 आद्यं तयोद्युतौ तेषामयुतघ्नरदावधयः ॥२१॥
 ४३२००० महायुगं मनुस्तैश्च युगैः चतुर्भिर्मितैस्तथा ।
 आदिमध्यावसानेषु कृताब्देः १७२८००० संधयः स्मृताः ॥२२॥
 मनुनां तिथि संख्याकास्तत्रावश्यं जलप्लवः ।
 अर्काब्देरिन्द्रसंख्याक्रमनुभिर्बाह्य एव सः ॥२३॥
 कल्पः प्रोक्तः फलार्थं तु कालविद्धिर्भुनीश्वरैः ।

(घ) १. ॥१६॥ for (॥१५॥)

३. ॥१८॥ for (॥१७॥)

५. ॥२०॥ for (॥१९॥)

७. ॥२२॥ for (॥२१॥)

९. ॥२३॥ for (॥२२॥)

२. ॥१७॥ for (॥१६॥)

४. ॥१९॥ for (॥१८॥)

६. ॥२१॥ for (॥२०॥)

८. ४३२०००० for (४३२०००)

१०. ॥२४॥ for (॥२३॥)

ससिंधिमुनुभिश्चैव कोटिघ्नास्ते रदाब्धयः ॥२४॥
 ४३२०००००००० प्रवदन्ति दिनं ब्राह्ममहोरात्रं च तद्वयं ।
 वर्षाहोरात्रसंख्या तु खांगाग्नि प्रमिताविधेः ॥२६॥
 भूस्थितानां च जीवानां न स्थिरांबरवासिना ।
 अनीदृशं जगदिदं न कदापीति वाग्बलात् ॥२७॥
 तत्त्वये संशयो नैव कार्यो निगमवेदिभिः ।
 भूमेरेव विभागास्ते भूभुवः स्वः सदोदिताः ॥२८॥
 व्यक्षाद्याम्ये तथा सौम्ये तथा मेरुरिति क्रमात् ।
 तद्गतब्रह्मसृष्टं स्याद्विलयस्तद्दिनांत्यजः ॥२९॥
 सर्वदैव महाकाले महर्लोकादि खेस्तिहि ।
 मार्कण्डेयपुराणादौ सञ्जीभागवतेपि च ।
 स्वीयप्रमाणवचनान्यपि स्पष्टानि सन्ति वै ॥३१॥
 सोरेतु सृष्टिवर्षोक्तौ ग्रहक्षंजनं कर्जं ।
 उक्तं ते भस्थिरा सृष्टिः कथं युवतेति चे छृणु ॥३२॥
 जपपूजनहेतोस्ते निर्मिता देवतांशकाः ।
 विधिना बिबरूपा ये तद्भिन्नास्त्वव्ययाः सदा ॥३३॥
 ब्राह्ममानमिदं प्रोक्तं तादृशाः कमलोद्भवाः ।
 कालेस्मिन् बहवो जाता भविष्यन्ति सनातने ॥३४॥
 आयुषोद्धं गतं तस्य वर्तमानस्य चाग्रिमात् ।
 कल्पादितः प्रमाणार्कपूर्वशास्त्रानुसारतः ॥३५॥
 स्वायंभुवो मनुः स्वारोचिषश्चोत्तमजस्तथा ।
 ताससो रैवतस्तद्वच्चक्षुषस्ते गतास्तु षट् ॥३६॥

(घ) १. मनुभिश्चैव for (मुनुभिश्चैव) २. ॥२५॥ for (॥२४॥)

३. + परमायुः शतं तस्य तथाहोरात्रसंख्यया ।

दैनदिनसृष्ट्यर्थमनिद्वार्कजो विधिः ॥२७॥ +

४. ॥२८॥ for (॥२७॥)

५. ॥२९॥ for (॥२८॥)

६. ॥३०॥ for (॥२९॥)

७. ॥३३॥ for (॥३१॥)

वैवस्वतो मनुश्चायं सप्तमोस्त्यधुना किल ।
 इत्थं कादेश्च मनवः षड् व्यतायुगानि वै ॥३७॥
 भमितानि तथा चांद्रित्रयं तद्वत्कलेर्गताः ।
 नन्दाद्रीदुगुणाः ३१७६ सौरादचाट्वास्त्वत्थं शकानने ॥३८॥
 तसंधिसर्वयोगे स्युः सौराब्दाविधिवत्क्रतः ।
 गोद्रीन्द्वचडध्विष नन्दाद्विशैलनन्देन्दु १६७२६४७१७६ संमिताः ॥३९॥
 शकाब्दसहितास्ते तु वर्षारम्भे गताः समाः
 खत्रयाध्यतुं खात्यष्टि १७०६४००० हीनाः सृष्ट्यादितो गताः ॥४०॥
 यतः सर्वग्रहादीनां सृष्ट्यादौ संयुतिः किल ।
 भेषादौ मुनिभिः प्रोक्ता दिनादौ ब्राह्मणेन हि ॥४१॥
 अनाद्यनंतकालेस्मिन् भचक्रं प्रवहभ्रमात् ।
 शश्वद्भ्रमणसंयुक्तं प्रत्यक् चलति वायुना ॥४२॥
 तदल्पगत्येन्द्रदिशं प्रचलन्ति नभश्चराः
 महद्गतौ स्वल्पगतेभनिं लोके न जायते ॥४३॥
 तस्मात्पूर्वोदयश्चास्तः प्रतीच्यां दृश्यते बुधैः ।
 पूर्वक्रमाद् ग्रहक्षणां भोगं कुर्वन्ति खेचराः ॥४४॥
 चन्द्रादयस्ततः पूर्वे प्रागतिः परिकल्पिता ।
 पादोनगक्षधृतिभू ११८५८।४५। योजनैः सा समा मता ॥४५॥
 लंकानिशीशे दिननाथवारे चैत्रे सितादौ ग्रहपातपूर्व ।
 ऋणायनादौ समयानुरोधान्मेषादिववक्त्रे प्रथमं बभूव ॥४६॥
 सृष्ट्यादेः सृष्टिकल्पांतं भगणाः पूर्वयायिनां ।
 रव्यादीनां निरग्रान्स्तान्प्रवदाम्यर्कशास्त्रतः ॥४७॥
 कल्पेकंशुक्रं दुजपर्यया मता कोटिघननेत्राग्निकृता ४३२०००००००० स्त एव ।
 प्रोक्ताः कुजार्कीज्यचलोच्चकानां भ्रमास्तु सूर्यादिमहर्षितन्त्रे ॥४८॥

(घ) १. व्यतता for (व्यता)

२. वक्त्रतः for (वत्क्रतः)

३. जनैः for (बुधैः)

षड्वह्निदेवेषु नगाद्रि पंच प्रोक्ताः सहस्रेण हता कुजस्य ।
 ५७७५३३६००० दन्ताष्टयद्गोयमवाहवः स्युः कल्पे सहस्रेण हताः कुजस्य ॥४६॥
 २२६६८३२००० रक्षाभ्रसप्तानि नवाद्रिभूमयो,
 युता हता १७६३७०६०००० इचांद्रिचलोच्चपर्ययाः ।
 द्विबाहुवेदत्तु गुणा ३६४२२०००० गुरोस्तथा,
 युता हताः कल्पभवाश्च पर्ययाः ॥५०॥
 खषट्कसप्तानि यम द्विस्वाश्वाः शताहताः,
 ७०२२३७६ ००० शुक्र चलोच्चजाताः ।
 खळाष्टषट्वं चरसा युगेंदवो दशाहताः १४६५६८००० सूर्यसूतस्य पर्ययाः ॥५१॥
 गनाष्टरामा ३८७ मृदुतुंगपर्यया रवेश्च कल्पे शशिनोथ तुंगजाः ।
 खराशून्या खिगजाष्टवेदाः ४८८२०३००० शताहताः श्रीरविणा प्रयुक्ताः ॥५२॥
 वेदाभ्रदस्त्राश्च २०४ गजत्तुरामाः ३६८
 ख शून्यरंध्राणि ६०० शराग्नि पंच ५३५ ।
 नन्दाग्नयः ३६ कल्पमृदूच्चपर्यया कौजादिकानां रविणा निरुक्ताः ॥५५॥
 चन्द्रस्य पातभगणाः खखळाष्टरामद्वि,
 द्व्यग्निजोचनमिता २३२२३८००० स्तु कुजस्य कल्पे ।
 शक्रादिवनो २१४ थशशिशस्य गजाष्टवेदा
 ४८८ जीवस्य वेद नगचन्द्र १७४ मिता विलोमाः ॥५४॥
 रामाभ्रनन्दा २०३ मृगजस्य सौरेस्तथा द्विषट्कर्म ६६२ मितास्तु कल्पे ।
 मानानि सौरेंदव सावमानि ब्रुवे तथाक्षं रवितन्त्ररीत्या ॥५५॥
 सूर्योदय द्वितयमध्यगतो हि कालस्तत्सूर्यं सावनदिनं कुदिनं च तत्स्यात् ।
 अष्टादिवनागघनगोद्विनगेषु चन्द्र १५७७६१७८२८
 स्तुल्या भवन्ति धरणी दिवसास्तु कल्पे ॥५६॥

-
- (घ) १. हताः for (हता) २. ५७७५३३३६००० for (५७७५३३६०००)
 ३. षड्गो for (यद्गो) ४. रवाश्वाः for (स्वाश्वाः)
 ५. शून्यादिवगजाष्ट for (शून्याखिगजाष्ट)
 ६. द्विषट्क for (द्विषट्कर्म)

भानांग गजवाजि गुणादिवदस्ना नागेषुरूपकमिता दिवसा
 १५८२२३७८२८ विधोस्तु ।
 खाण्टी खरवाभ्र खगुणाभ्रनृपाः १६०३००००८० रवेश्च मासाः
 खखाभ्रखयुगाष्ट कुपंच तुल्याः ५१८४०००० ॥५७॥
 अथाधिमासारसरामदेव गोपं च चन्द्रप्रमिता १५६३३३६ स्तु कल्पे ।
 तिथिक्षया बाहुशरादिवदस्नागाभ्रतत्त्वैश्च २५०८२२ भवन्ति तुल्याः ॥५८॥
 भानाभ्रमा यद्भूगर्भो विवर्जिताः प्रजायते तद्ग्रहसावनीधः ।
 तथा रवीन्द्रोर्भगणांतरं यद्भूवे द्विधोर्मास समुच्चयो वा ॥५९॥
 सूर्यमासरहिताः शशिमासाः संभवेदधिकमाससमूहः ।
 सावनानि रहितानि च चाब्रजयिते वमदिवासमुदायः ॥६०॥

इति भगणाध्यायः ।

अथाहर्गणानयनम्—

सृष्टेर्गतो वर्षगणो रविघ्नश्चैत्रादिमासैः सहितो गतैश्च ।
 खरामनिघ्नास्तितिभिर्विमिश्रः पृथक्तनश्चाधिकमासनिघ्नात् ॥६१॥
 आदित्यमासैर्विहृतात्प्रलब्धगताधिकंः खाग्नि हतैस्तु युक्तः ।
 चान्द्रो गणोत्मात्पठितावमघ्नाच्छाब्रं हृतात्प्रलब्धगतावमैश्च ॥६२॥
 विवर्जितः सावनवासरोधः सृष्ट्यादितः स्यात्पुरि रावणस्य ।
 निशीथके सिद्धदिनाद्धंके वानगावशेषो रवितो दिनेशः ॥६३॥
 अथाधिशेषावमशेषकाभ्यां ग्राह्यं फलं नैव यतस्त्वमांतात् ।
 संक्रांतिकालावधिकाधिशेषं तिथ्यंतर व्यूदययोः परं च ॥६४॥
 स्फुटोधिको न लभ्यतेनुपाततश्च लभ्यते ।
 इतोऽन्यथाधिका यदा तदा गताधिमासकात् ॥६५॥
 अरूपकात्सरूपान्विधाय साधयेद् गणं ।
 अथा वमाधिशेषके त्यजेत निः प्रयोजने ॥६६॥

(ब) १. भानांगजाक्षिगजवाजि for (भानांगगजवाजि)

२. सरूपकान् for (सरूपान्)

३. साधयेद्गुणं for (साधयेद्गुणं)

ग्रहर्गणः स्वैर्भगणैर्विनिष्कनः क्वहैर्हृतः स्याद् भगणादिको ग्रहः ।
 मध्याह्नके सिद्धपुरस्य मध्यः सूर्योदये वा यमकोटिपुर्या ॥६७॥
 सप्ततष्टे गणे चैव वारो यदि न लभ्यते ।
 गणं सैकं निरेकं च कृत्वा संसाधयेद् ग्रहात् ॥६८॥
 गोक्षास्तथाष्टौ ५६।८ तरणोर्गतिः क्लृप्त्याकसप्तेषु गुणाविधोश्च ७६०।३५ ।
 चन्द्रोच्चभुक्तिऋतवः कुवेदा ६।४१ रामाः शित्रा ३।११ राहुगतिर्विलोमा ॥६९॥
 कुवङ्गयः षड्यमलाः ३१।२६ कुजस्य जोच्चस्य वै पंचजि नारदाश्च २४५।३२
 गुरोः शरा ५ भार्गवतुंगभुक्तिः षडंकलिप्ताश्च गजा ९६।८ शनेर्द्वे २ ॥७०॥
 कल्पोक्तसौरेन्दवसावनानि ग्रहस्य चक्राणि तथेतराणि ।
 भक्तानि कल्पोद्भवसौरवर्षेः सौरैकवर्षप्रभवानि तानि ॥७१॥
 गतेष्टवर्षेर्गुणितान्यभीष्टवर्षोद्भवानोह भवन्ति तानि ।
 सप्तावशिष्टो द्युगणो दिनाद्यं तदग्रिमः स्याच्च समाधिनाथः ॥७२॥
 वर्षादितो दिनगणं कृत्वा साध्या ग्रहास्ततः ।
 वर्षारम्भघ्रुवैर्युक्ताः स्वाभीष्टास्ते भवन्ति वै ॥७३॥
 रविघ्ना गुरोः पर्यया वर्तमानैर्युक्ता राशिभिः षष्ठितप्तावशिष्टाः ।
 विपूर्वाजयाद्याश्च संवत्सराः स्युः रवेः संक्रमाच्चान्द्रमासाश्च शुद्धाः ॥७४॥
 संक्रांतिहीनोधिकमाससंज्ञश्चान्द्रो द्विसंक्रांति युतो वनाख्यः ।
 यदा कदाचित्प्रभवेदवश्यं तद्वर्षमध्ये धिकमासयुगमं ॥७५॥
 वेदत्तुं नागाभ्रगजाभ्र सूर्यनगाष्टचन्द्राः १८७१२०८६४०००० प्रयुक्ता हताश्च ।
 भवेत्स्वकक्षा रविरदिमचारस्तावन्मितीतस्तमसावृत्ते ॥७६॥
 भक्ता ग्रहाणां भगणैः स्वकक्षा भवेत्स्वकक्षामितिरस्फुटेयं ।
 ज्युक्तयोस्तु गमवा स्वकक्षा तत्रार्कगत्या भ्रमणं तयोश्च ॥७७॥
 अथ ग्रहाणां भगणाऽऽश्रितानि वृत्तानि मध्यानि च तच्छ्रुतीश्च ।
 वक्ष्येर्कशास्त्रा द्युशिनः क्रमेण भानां ग्रहोर्ध्वस्थित कक्षिकां च ॥७८॥

(घ) १. १८७१२०८०८६४०००० for (१८७१२०८६४००००)

२. प्रत्युता for (प्रयुता)

३. तच्छ्रुतीश्च for (तच्छ्रुतीश्च)

खल्लाभ्र वेदादिविगुणा ३२४०००० हिमद्युते,
 विदोक्तशून्य द्विगुणाब्धिपंक्तयः ४३२०६ ।
 भृगोर्नगान्यंग युगत्तु षड्यमा २६६४६३७ रवेः खलप्राणशशी सुराब्ध्ययः ॥७६॥
 कुजस्य गोभ्रांकरसैर्द्रसिधुरा ८१४६१०६, द्युगांक्तसप्तेशु
 नगाग्निभूशराः ५१३७५७६४ । गुरोः शनैरक्षशरादिवसिधुरारसत्तु^१
 सप्तार्कमिता १२७६६८२५५ च कक्षिका ॥८०॥
 खल्लाभ्रशून्यां कगजांक्तसत्त्वं २५६८६०००० मिता च पूर्वैः कथिताभकक्षा ।
 अर्कस्य कक्षा खरसैर्विनिघ्नी यद्वा भकक्षाहि भवेत्समेव ॥८१॥
 ऊर्ध्वस्थितस्य महती तदधः स्थितस्य कक्षाल्पिका भवति भागमितिस्तु तद्वत् ।
 तेनाल्पमण्डलगतो भगणं हि शीघ्रं भुंषते महद्वृत्तिगतोतिचिरेण खेटः ॥८२॥
 विधोर्मध्यकर्णौ कवल्लार्कवाणा ५१२२६,
 बुधस्येषुवेदांक्त वेदत्तु^२ चन्द्राः १६४६४५ ।
 कवेभू^३पुरा मेंदुदल्लाब्धयः स्या ४२१३१६,
 द्रवैः खान्सिर्पाऽब्धिनागर्तवश्च ६८४८७० ॥८३॥
 कुजस्यांकरामेंदुनागाष्टसूर्या १२८८१३६,
 गुरोऽस्वर्गदन्तार्क नागप्रमाणाः ८१२३२२१ ।
 शनैरामसूर्यागधृत्यभ्रदल्ला २०१८६१२३,
 भकर्णाः खल्लद्विगोरवेदुवेदाः ४१०६२२०० ॥८४॥
 खल्लेवत्तवो ६५००० विबविष्कभमानं,
 खरांशोः शशांकस्य खल्लाब्धयः ४८० स्यात् ।
 कुजस्याब्धि पंचाद्रयस्त्र्यंशयुक्ता ७५४२०,
 बुधस्येषु शक्रादशांशेन हीनाः १४४।५४ ॥८५॥
 गुरोः पंचदंतद्विपा अंग्रिहीचा ८३२४।४५,
 भृगोराम तानाभलिप्ता युताश्च ४६३।२७ ।
 शनैरङ्गसप्त्यद्विवेदेवश्च भवेत्तत्त्वलिप्ता युता १४७७।२५ व्यासमानं ॥८६॥

(घ) १. युगांक्त for (द्युगांक्त)
 २. सप्तार्द्रि for (सप्त्यद्रि)

२. गुरोः for (गुरोऽ)
 ४. १४७७६।२५ for (१४७७।२५)

भौमादिकानां किल बिबमानं हिमाशुमध्यं श्रवणेन निष्ठनं ।
 क्षमध्यकरणेन हृतं यदाप्तं बिबप्रमाणं हिमरश्मिगोले ॥८७॥
 खवह्लयः पंच युगाश्च ४५ सार्द्धं दल्लेषवः ५२।३० शून्यरसा निरुक्ता ।
 सार्द्धाद्विरामाश्च ३७।३० कुजादिकानां तिथ्युद्धृता बिबहलाः स्वगोले ॥८८॥
 त्रिज्या चलश्रवणयोगदलं श्रुतिः स्यात्स्पष्टतया विनिहिताद्युचरस्य कक्षा ।
 त्रिज्योद्धृता च भवति स्फुटबिबकक्षा तेनैव गच्छति यथाग्रहबिबगोलः ॥८९॥
 त्रिज्या गुणा बिबकला स्फुटेन करेण भक्ता स्फुटबिबमानं ।
 शाकल्यवाक्यादथदृक् प्रतीतेर्ग्राह्यं त्रिदं नान्यसमीरितं वै ॥९०॥
 अथ ग्रहाणां शशि पूर्वकाणां नीचोच्चकरणान्परमान्ब्रवीमि ।
 श्री सूर्यतन्त्रात्किल योजनाद्यास्तथैव शीघ्रांत्यफलज्यकाश्च ॥९१॥
 चन्द्रस्य नीचश्रवणः शराभ्रनगांगवेदा रसदल्ललिप्ताः ४६७०५।२६ ।
 जस्येषु शून्याद्वियुगत्रिचन्द्रारूपार्कभागेन युता श्रुतिः स्यात् ॥९२॥
 युगघनांकरसादिवमितो मृगोर्नगकलासहितः २६९१७४।७ श्रवणोऽल्पकः ।
 युगशराष्ठगजा क्षरसा रवेर्भंकलिकासहितः ६५८८५४।२७ परमाल्पकः ॥९३॥
 द्व्यग्राभ्ररामाद्विगजाः ८७३०७२ कुजस्य,
 गुरोर्नवांकाष्टद्विगग्निसप्त ७३१०८९९ ।
 दिगंशकोना रविजस्य सार्द्धं षड्यंगवेदांगनभोक्चन्द्राः १९०६४६७१।३० ॥९४॥
 द्विपंच सप्तैषुशराः ७५२ शराष्ठकुसायकांकेषु मितस्तथैव १९५१८५ ।
 गजाक्षवेदाग्निनगेषवः ५७३४५८ स्यात्षडष्ट-
 नागाभ्रकुपर्वताश्च ७१०८८६ ॥९५॥
 म्रंगाभ्रदन्ताभ्रघनाः २७०३२०६
 स्त्रिष्वेदपंचाक्षवह्लयंकगजा ८९३५५४३ स्तथैव ।
 वेदाश्चपंचाग्निभोग्निचन्द्रदत्ता २१३०७५७४ स्तु चन्द्रात्परमोच्चकरणाः ॥९६॥
 भौमस्य शीघ्रांत्यफलज्यका स्याद्वेदाग्निभूलाग्निगजा ८३०१३४ बुधस्य ।

ब्रूयाष्टवेदाभ्रसागुरोस्तु ६०४८० वेदाब्धि,
 षट्सिद्धनृपाः सपादाः १६२४६८४४१५ ॥६७॥
 मृगोयुगाष्टाऽऽश्विनृपाष्टवह्नयः ३०४२८४ शनेस्त्रिखांकाश्वियुगद्विबाहवः ।
 २२४२६०३ रवेर्नृपाभ्रांगयमाः प्रकीर्तिता,
 २६०१६ युगाब्धिबाणाब्धिमिता हिमद्युतेः ॥६८॥
 रूपं भुवः कर्णमिति प्रकल्प्य तन्मानतो ये किल रोमकोक्ताः ।
 नीचोच्चकर्णा अथ तान् ब्रवीमि बिबार्द्धमानानि च तत्प्रमाणात् ॥६९॥
 चन्द्रस्य नीचश्रवणस्त्रिरामाः शक्राश्च विश्वे ३३।१४।१३ पुनरुच्चकर्णः ।
 त्रिषट् च वेदाग्नय अक्ष चन्द्रा ६३।३४।१५ प्रातोच्च,
 कर्णोऽश्वरसा नक्षाश्च ६७।२० ॥१००॥
 बुधस्य नीचश्रवणोऽश्वतकयिप्ताश्विनः सप्तकृताः ६७।२२।४७ प्रदिष्टाः ॥
 भूपाश्विनोगोशशिनोऽंगरामा २१६।१६।३६,
 स्तदुच्चकर्णः किल रोमकोक्तः ॥१०१॥
 शुक्रस्य नीचश्रवणः प्रदिष्टो भूपाश्विनो वेदकृतानभोक्षाः २१६।४४।५० ।
 दक्षक्षवेदेदव अंक्र चन्द्र १४५२।१६ स्तदुच्चकर्णः कथितः पुराणैः ॥२॥
 सूर्यस्य नीचश्रवणोऽकपंवशक्रास्तथा वेदगुणाः खरामाः १४५६।३४।३० ।
 तदुच्च कर्णोऽंगगजाक्षचन्द्रा गोवाहवः खांबुधयः प्रदिष्टाः १५८६।२६।४० ॥३॥
 भौमस्य नीचश्रवणोऽधिगोक्षचन्द्रास्तथादक्षशरागुणाश्च १५६४।५२।३ ।
 तदुच्चकर्णो युगखांगरुद्रा द्वयं खशीतद्युतयः प्रदिष्टाः ११६०४।२।१०।१०।४० ॥
 गुरोस्तु ५१ नीचश्रवणो भवांगरुद्राः शराब्जाः,
 खकृता ११६ ११।१५।४० स्तथैव ।
 तदुच्चकर्णोऽधियुगाष्टनाग चन्द्रा खरामाः,
 प्रकृतिः १८८४४।३०।२१ प्रदिष्टा ॥१०५॥

- ~~~~~
(घ) १. पातोच्चकर्णो for (प्रातोच्चकर्णो)	२. माश्विनः for (प्ताश्विनः)
३. चन्द्रा for (चन्द्र)	४. ॥१०२॥ for (॥२॥)
५. ॥१०३॥ for (॥३॥)	६. ॥१०४॥ for (१०।४०॥)
७. '५१' लुप्त	

शनेस्तु नीचश्रवणोक्षर्यं च गजाष्टचन्द्राः शरवायवश्च १८८५५५५ ।

तत्तुंगजो द्विद्विगुणांगदत्ता नागेषवः ।

पंचगुणाः प्रदिष्टाः २६३२२।५८।३५ ॥१०६॥

भनीचकर्णोष्टरदांगदत्ता अष्टाग्रयोगो निगमाः २६३२८।३६।४६ प्रदिष्टाः ।

तत्तुंगजः स्वाब्धि गुणांगदत्ताः पंचाब्धयः सप्त,

कृताः २६३००।४५।४७ प्रदिष्टाः ॥१०७॥

एते ग्रहाणां कथितोच्चकर्णास्तथैव नीचाभिधकर्णकाश्च ।

विबाद्धमानेन युतो नितस्ते परोच्चनीचश्रवणा भवन्ति ॥८॥

खं सप्तचन्द्रामनवो ०।१७।१४ हिमांशोर्व्यासाद्धमानं किल रोमकोषतं ।

खंदस्रको वेदगुणा ०।२।३४ बुधस्य खमाकृतिः,

सप्तगुणाः ०।२२।३७ सितस्य ॥९॥

खेरसाः पक्षशराः शराक्षा ६।५२।५५ भूर्गोश्चिनः पिडमिताः कुजस्य १।२६।२८ ।

गुरोः शरा वेदकृता द्वयं च ५।४४।२ शनेः शराः,

खांबुधयो युगाब्जाः ५।४०।१४ ॥१०॥

खशून्यखांगप्रमितैश्च योजनैर्भूगोलमानं कथितं तु रोमके ।

खभूमिगोचन्द्रमितं तु तस्य व्यासप्रमाणं गणितोपयुक्तं ॥११॥

खखांगचन्द्रप्रमितैश्च योजनैर्भूव्यासमानं गदितं पुराणैः ।

बशाहता तत्कृतितः पदं स्याद् भूवृत्तमानं किल स प्रमाणं ॥१२॥

लंबज्यकाष्ठं त्रिभजीवयाप्तं भवेत्स्वदेशे परिधिश्च तेन ।

देशान्तरघ्नीखचरस्य भुक्तिर्विभाजिता यत्कलिकादिलब्धं ॥१३॥

देशांतराख्यं स्वमूणं ग्रहे स्याद्रेखा प्रदेशात्परपूर्वभागे ।

(घ) १. पंच for (यंच)

२. ३८।४६ for (३६।४६)

३. १०८ for (८)

४. १०६ for (६)

५. ११० for (१०)

६. १११ for (११)

७. ११२ for (१२)

८. ११३ for (१३)

रक्षोनिवासात्किल मेरुलग्नं सूत्रं भवेन्मध्यमरेखिका सा ॥१४॥

उन्मीलनाच्च शशिनो गणिताद्यदि प्राग्दृत्तुल्यता स्वनिलयं भवति प्रतीच्या ।

प्राच्यामतीत्य गणितागतमेवमत्र सम्मीलनादपि तदंतरनाडिका स्युः ॥१५॥

ताभिर्हृतः स्वपरिधिः स्वरसंविभक्तो देशांतरं भवति तत्किल योजनाद्य ।

वारप्रवृत्तिरधिके भवति क्षपाद्धे प्राक्न्यूनकेत्वपरकंतरनाडिकाभिः ॥१६॥

मेषान्निरक्षोदयजासवो ये स्फुटार्कतो मध्यरवेः कलाश्च ।

तदन्तरघ्नी द्युनिशा सुभक्ता गतिर्यदाप्तं कलिकादिकं च ॥१७॥

कलागणात्प्राणगणोधिकोने ऋणं घनं दोरुदयात्तराख्यं ।

तत्संकृतो मध्यखगो निरक्षे स्याद् गर्भभूजे स्फुटभास्करे हि ॥१८॥

अथ गोलबन्धप्रकारमाह—

अथ गोलं प्रवक्ष्यामि दृष्टांताहं सुवृत्तजं ।

यस्य विज्ञानतो वेत्ति सम्यग्गणिवासनां ॥१९॥

ताम्रवंशादि वृत्तं च खगोलं स्वीयदेशजं ।

बध्वा स्थिरं तदन्तस्तु भंगोलं कारये स्थिरं ॥२०॥

पूर्वापरं च याम्योदवकोणकद्वितयं तथा ।

एतद्योगी निजोर्ध्वाधः संस्थितौ स्वस्तिकाभिधौ ॥२१॥

स्वस्तिकाद्यन्नवत्यंशवृत्तं स्वक्षितिजं भवेत् ।

तद्याम्य सौम्ययोगी हि गदितौ समसंज्ञकौ ॥२२॥

ध्रुवचिह्नं ततोक्षांशरूढं सौम्येत्वपागधः ।

तच्चिह्नकीलकप्रोतो कार्यो स्वाधारसंस्थितौ ॥२३॥

(घ) १. ११४ for (१४)

३. ११६ for (१६)

५. ११८ for (१८)

७. १२० for (२०)

९. १२२ for (२२)

२. ११५ for (१५)

४. ११७ for (१७)

६. + ॥११९॥ +

८. १२१ for (२१)

१०. १२३ for (२३)

एवं दृढं खगोलं तु कृत्वा याम्योत्तरे ध्रुवात् ।
 परापमांशश्च भवेत्तथा चिह्नं कदम्बयोः ॥२४॥
 ध्रुवकीला उभौ देवौ वृत्तांतन्निःसृतौ दृढौ ।
 तयोः प्रोतं भगोलस्य याम्योदगयनाभिधं ॥२५॥
 तत्कीलकेन्द्रात्खाकंस्तु वृत्तं तद्विषुवाभिधं ।
 ततोद्युरात्रवृत्तानि कुर्यात् द्युज्यांशकैर्बुधः ॥२६॥
 कदम्बकीलकप्रोतं गोलैतः शरवृत्तकं ।
 क्रात्यर्थं ध्रुववृत्तं च ध्रुवकीलगतं बहिः ॥२७॥
 अयनस्य कदम्बात्तु यद्वृत्तं खाकभागकैः ।
 क्रांतिवृत्तं तदेव स्यादपमाभिधमण्डलं ॥२८॥
 गोलसंधीतु संपातौ विषुवत्क्रांतिवृत्तयोः ।
 खलांशगत्या चलिता प्राक्पश्चाद् भवतस्तदा ॥२९॥
 कदम्बभ्रमवृत्तं च भगोलध्रुवचिह्नतः ।
 कुर्यात्परापमांशश्च गोलतत्त्वविशारदः ॥३०॥
 भवृत्तौ ऽकं विभागाश्च कृत्वा द्वादशराशयः ।
 अंकनीयास्तथा भानि समभागानि च क्रमात् ॥३१॥
 इति गोलवेधः ।

अयनक्रान्ति वृत्तं च कदम्बद्वयमेव च ।

-
(घ) १. १२४ for (२४)	२. कीलावुभौ for (कीला उभौ)
३. १२५ for (२५)	४. १२६ for (२६)
५. १२७ for (२७)	६. १२८ for (२८)
७. १२९ for (२९)	८. १३० for (३०)
९. ऽकं for (५क)	१०. १३१ for (३१)
११. गोलवन्धः for (गोलवेधः)

याम्योत्तरं च विज्ञेयं वैधार्थं वृत्तपंचकं ।

अथैषां क्रमेण टीका—

अथ ब्राह्मं दिव्यं तथा पित्र्यमित्यादि आयुषोद्धं गतमित्यंतं श्लोकाः सुगमाः । ततः षण्मनवः स्वारोचिषादयो गताः । वर्त्तमानस्य वैवस्वतमनोः सप्तविंशतियुगानि यातानि । वर्त्तमानस्याष्टाविंशतितमयुगस्य कृतत्रेताद्वापर-युगात्मकमंघ्रित्रयं । शालिवाहनशकादौ कलेर्गतवर्षाणि नंदाद्रीन्दुगुण ३१-७६ मितानि । एषां योगः षण्मनूनां सप्तसंघिवर्षैः सप्तगुणितकृतवर्षसमैर्युतः । जातः शकादौ वर्षगणः ॥ १६७२६४७१८६ अयमेतैः सृष्टिवर्षैः १७०६४००० हीनः जातो युतिकालाद्धकादिपर्यंतं वर्षगणः १६५५८८३१८९ यतः ब्रह्मदिनादारभ्य एतैः सृष्टिवर्षैः सर्वग्रहपातमंदोच्चादीनां मेषादौ योगो जातः ।

अथ च भचक्रं षष्टिघटीभिः प्रत्यग्गत्या एकं परिवर्त्तं करोति । ग्रहास्तु तदल्पगत्या स्वस्वगत्या प्राक्चलन्ति । अतो भूपृष्ठस्थानां पूर्वोदयः पश्चिमास्तश्च प्रत्यहं भवति । ग्रहाणां वक्षाभेदेन कलागतिस्तु भिन्ना भिन्नास्ति । योजनगतिस्तु सर्वेषां पादोनगोक्षधृतिभूमिता सर्वेषां समास्ति । कस्मिन्काले सर्वेषां युतिर्जाता इत्यपेक्षायामाह—लं कानिशीयेति । लंकाद्धं रात्रे चैत्रसिन्धुप्रतिपदि ऋणायनादौ ग्रहमंदोच्चापातादीनां मेषादौ योगो जातः । पुनस्तादृशो योगो येन कालेन भवति स कालः कल्पमंजः । तद्वर्षाणि कोटिगुणितारदाब्धयः भवन्ति । तस्मिन्काले ग्रहाणां मंदोच्चादीनां च कियंतो भगणा भवंतीत्यपेक्षायामाह । कल्पेऽर्क-शुक्रदुजेत्यादिभिरेकादशश्लोकैः । एते श्लोकाः सुगमार्थाः । अत्रोपपत्तिस्तु—एतावति काले एतावत्प्रमाणा भगणा भवंतीत्यागमप्रामाण्येनैव । अत्र भास्कराचार्यैः स्फुटग्रहं मध्यखगं प्रकल्प्येत्यादिनोपपत्तिरुक्तास्ति, तन्मंदजनप्रतारण मात्रमेव । यतस्तेन मंदोच्चं परममंदफलं परमशीघ्रफलं चागमप्रामाण्येनैव गृहीतं । अद्धं जरतीयन्यायः समोचीनो न भवति । अत्रास्माभिः परममंदफ-

(घ) १-२ 'वृत्त—टीका' स्याही पोत कर मिटाया हुआ ।

३. जातो for (जातो)

ज्ञानि परमशीघ्रफलानि मंदोच्चानि मध्यमाश्च वेधेनैव निष्कासिताः स्तदग्रे वक्ष्यामः ।

अथ कल्पे सावनान् भ्रमान् चांद्रदिवसान् रविमासान् चाधिमासान् नवमदिवसांश्च सूर्योदयद्वितयमध्येत्यादि श्लोकेऽह—एते श्लोकाः सुगमार्थाः । भानांसभ्रमेति भानां भ्रमाः यद्भ्रगणैर्विवर्जितास्तस्य कुदिनानि भवन्ति । रवोदुभगणांतरं चंद्रमासा । सूर्यमासशशिमासांतरं अधिमासा भवन्ति । सावनचान्द्रदिनांतरं अवमदिनानि भवन्ति ।

इति भगणाध्यायः ।

अथाहर्गणानयनमाह—सृष्टेर्गतो वर्षगण इत्यादिना । सृष्टेर्गतो वर्षगणः द्वादशगुणितश्चैत्रादिगतमासैर्युतः कार्यः । पुनस्त्रिंशन्निधनो गततिथियुतश्च कार्यः । पुनर्द्विधा स्थाप्यः । ततोऽस्मादधिमासगुणिता रविमासभक्ताल्लब्धाधिसंस्त्रिंशद्गुणितैः पृथक्स्थो युक्तः कार्यः । अयं चांद्रदिनगणो भवति । अयमपि पृथक् स्थाप्यः । अस्मात्कल्पावमगुणितात्कलयचांद्रभक्ताल्लब्धावमैः पृथक्स्थो रहितः कार्यः सलंका निशीथे ऽहर्गणो भवति । अयं सप्ततष्टः शेषं रवेर्वारः गतः स्यात् । अत्रोपपत्तिः—गतवर्षगणो रविगुणितो इष्टवर्षादौ गतरविमासगणो भवति । चैत्रादिचांद्रगतमासतुल्यं रविमासैरयं युक्तश्चेद्गतसंक्रान्तिपर्यंतं रविमासगणो भवति । अयं त्रिंशद्गुणितः गतसंक्रान्तिकालीनः सौरदिनगणो भवति । तस्य चांद्रदिनीकरणार्थमधिमासानयनं कार्यं । सद्यथा । कल्पसौरैः कल्पाधिमासा लभ्यन्ते तदेष्टसौरैः किमिति अनुपातेन लब्धकेवलाधिमासैस्त्रिंशद्गुणितैर्युक्तः सौरगणः अमांते चांद्रगणो भवति । कुतः । अमांतसंक्रान्तिकालपर्यंतं अधिमासशेषं भवति । सावयवाधिमासास्त्रिंशद्गुणितास्तत्र सौराहर्गणे योज्यन्ते, तदा संक्रान्तिकालीनश्चांद्राहर्गणो भवति । गणितसौकर्यार्थमपेक्षितो मातकालीनो तोलाद्यवार्थं निरवयवा एवाधिमास्त्रिंशद्गुणिताः सौरदिनेषु योजिताः । पुनस्तत्रगततिथयो योज्या इवं युक्तमेव । अयं चांद्रगण इष्टतिथ्यन्ते भवति । ननु पूर्वमेव गततिथयो योजितास्तेन किंचिदधिमासशेषेन्तरं पतिष्यति सत्यं । अधिमासशेषस्य प्रयोजनाभावात् किंचिदहर्गणैर्न पतिष्यति ।

(ब) १. रविमासांश्च for (रविमासान् च)

अथ चांद्राहर्गणस्य सावनाहर्गणकरणार्थं अवमानयनं । तद्यथा—कल्पचांद्रैः कल्पावमानि लभ्यन्ते, तदेष्टचान्द्रैः किमिति लब्धावमदिनै ररहितचान्द्रोगणः लंका-
द्धं रात्रेऽहर्गणो भवति, यमकोटिसूर्योदये च । अत्राप्यवमशेषं त्यक्तं । यतस्तिथ्यं-
तसूर्योदयमध्ये सदैवावमशेषं भवति । अपेक्षितस्तु रव्युदये तो ऽवमशेषं त्यक्तं ।

अथाधिमासावमशेषाभ्यां फ ' कुतो न गृहीतं इत्याशंकायामाह । संक्रा-
न्ति कालेति—सुगमं गतार्थं च । तदुक्तं भास्कराचार्यैः । वर्षावधेः संक्रमकालतः
प्राक्सदैव तिष्ठत्यधिमासशेषं । तिथ्यंतसूर्योदय ययोस्तु मध्ये सदैव तिष्ठत्य-
वमावशेषमिति ।

अथ किंचिदुच्यते । स्फुटोधिक इति—यदा स्पष्टाधिमासो न लब्धः गणितेन
लब्धः तदा निरेकानधिमासान् कृत्वाहर्गणं साधयेत् । स्पष्टाधिमासो लब्धः गणि-
तागतो न लब्धः तदा सैकानधिमासान्कृत्वा ऽहर्गणं साधयेत् । सप्ततष्टे गणे
चेद्धारो नायाति तदा सैकं निरेकं वागणं कृत्वा ग्रहान्साधयेत् ।

अथ मध्यमानयनमाह । अहर्गणः स्वैर्भगणैरिति—अहर्गणः स्वैः स्वैः
कल्पभगणैर्गुणितः कल्पकुदिनैर्भक्तः भगणादिको मध्यमग्रहः स्यात् । अयं लंका-
निशीथे यमकोटिसूर्योदये सिद्धपुरमध्याह्ने मध्यमो भवति । अत्रोपपत्तिस्त्रैराशि-
केन । कल्पकुदिनैः कल्पस्वस्वभगणा लभ्यन्ते । तदेष्टकुदिनैः किमिति । अत्र सर्वत्र
त्रैराशिकं नाम निष्पत्तिः । कल्पकुदिनानां कल्पभगणानां च या निष्पत्तिर-
स्ति सैवेष्ट भगणा अज्ञाताः सन्ति क० कुदि क० भग
इ० कुदि इष्टभगणः । अत्र द्वितीयतृतीययोः
कल्पभगणोष्टकुदिनयोर्घातः । प्रथमेन कल्पकुदिनैर्भक्तः चतुर्थमिष्टभगणा भवन्ति ।
एवं सर्वत्र त्रैराशिकोपपत्तिरूहनीया ।

अथ रव्यादीनां कलाद्यां गतिमाह । गोक्षास्तथाष्टावित्यादिना सुग-
मार्थाः ।

(घ) १. + सावयवावमशेषने तिथ्यंतेऽहर्गणो भवति +

२. + कुदिनानामिष्टभगणानां चास्ति, अत्रेष्ट +

अथ वर्षादी ध्रुवकानाह—कल्पोक्तेत्यादिना । कल्पीयसौरदिनचांद्रदिन-
सावनदिनानि तथाधिमासावमदिनानि तथा ग्रहचक्राणि कल्पसौरवर्षेभक्ता-
न्येकवर्षीयानि भवन्ति । एतान्यभीष्टवर्षेर्गुणितानि अभीष्टवर्षादी भवन्ति ।
तत्र सावनदिनानि सप्ततष्टानि दिनादिको वाराद्यो ऽब्दपो भवति । यदि वर्षाऽऽरं-
भादहर्गणः कृतश्चेदब्दपाग्रिमवाराद् गणना कार्या ।

अथ वर्षा ऽऽ दितो ग्रहानयनमाह—वर्षादित इति । वर्षादितोभीष्टति-
थिपर्यंततिथयो विगणय्य ग्राह्याः । यद्यधिमासश्चेत्तस्यापि तिथयो ग्राह्याः ।
ताः स्वचतुःषष्ठ्यंशहीना ग्रहर्गणः स्यात् । ग्रहर्गणः सप्ततष्टो ऽब्दपाग्रिमवारा-
द्वारः स्यात् । यदि वारो न मिलति तदा गणः सैको निरेको वा कार्याः ।

अथाहर्गणेन स्वस्वगतिर्गुणनीया यद्वाश्यादिकं भवेत्तद्वर्षारंभध्रुवैः युक्तं
मध्यमग्रहो भवति ।

इति मध्यमग्रहानयनम् ।

अथ संवत्सरानयनमाह—रविध्नेति । गुरोर्यतिभगणाः द्वादशगुणाः षष्ठि-
तष्टाः विजयाद्याः संवत्सरा भवन्ति । यतः सृष्ट्यादौ विजयसंवत्सर आसीत् ।
चांद्रसंवत्सरात्तु कल्पादौ प्रमाथी आसीत् । कलियुगादावपि गुरुमानेनविजयसंव-
त्सरश्चांद्रमानेन प्रमाथी संवत्सर आसीत् । तस्मात् कलिगतवर्षाणि षष्ठितष्टानि
प्रमाथीतो चांद्रसंवत्सरः स्यात् । साढ्याष्टषष्ठिवर्षे^३र्गुरुसंवत्सरमानवमानसंवत्सरांतरं
एकाधिकं भवति । यथा कलियुगादौ प्रमाथी संवत्सरः विजयसंवत्सरयोरंतरं
चतुर्दशमितमासीत् । ततः साढ्याष्टषष्ठिवर्षेः पंचदशमितांतरं जातः । एवं च षष्ठि-
मितमंतरं भूत्वा पुनरेकादशमंतरं भवति । अधुना वर्तमानशके १६५३ मनुमानेन
साधारणसंवत्सरोस्ति । गुरुमानेन दुर्भतिसंवत्सरः । अनयोरंतरं दशमितमस्ति ।
अग्रे एकादशमितं भविष्यति । इति सुबुद्धिभिर्ज्ञेयं । यस्मिन् चांद्रमासे रविसंक्रमो
भवति स मासः शुद्धश्चैत्रादिसंज्ञो भवति ।

(ब) १. कार्यः for (कार्याः)

२. संवत्सरस्तु for (संवत्सरात्तु)

३. षष्ठि for (षष्ठि)

अथाधिकमासावममासयोर्लक्षणमाह—संक्रान्तिहीन इति ^१संक्रान्तिद्वयं यस्मिन् भवति स न्यूनमाससंज्ञो भवति । अयं न्यूनमासस्तु कदाचिद्भवति तत्रापि कार्तिकादिमासचतुष्टय एव भवति नान्यत्र । तस्मिन्वर्षे ऽधिमासद्वयं भवति ।

अथ खकक्षामाह—वेदत्तुनागाभ्रेत्यादिना । सुगमार्थं । इयं ^२स्वकक्षा—ग्रहाणां भगणैर्भक्तामध्यमास्व स्वकक्षा भवति ^३ । तत्र तयोर्भ्रमणं रविगत्या भवति ।

अथ नक्षत्राणां ग्रहाणां च मध्यकक्षास्तद्ध्रुतीश्चन्द्रात्कक्षाक्रमेणाह—खखाभ्रवेदादिविगुणेति । सुगमार्थानि । पूर्वं चंद्रस्य ततो बुधस्य ततः शुक्रस्य ततो रवेः ततः क्रुजस्य ततो गुरोः ततः शनेः ततः सर्वोपरिष्ठाद्भ्रुकक्षा । अथवार्क-कक्षा पष्टिगुणिता भकक्षा भवति । ऊर्ध्वस्थितस्येति । ऊर्ध्वस्थितस्य ग्रहस्य महती कक्षा भवति । अधः स्थितस्य स्वल्पा भवति । तस्मान्महद्वृत्तस्थो ग्रहः भगणभोगं महता कालेन करोति । यथाशनिर्ऽस्त्रिंशद्वर्षेर्भगणभोगं करोति । स्वल्प-वृत्तस्थो ग्रहः स्वल्पेन कालेन भगणभोगं करोति । यथा चन्द्रो मासैकेन भगणभोगं करोति ।

अथ मध्यमकर्णानाह—रवेर्मध्यकर्णोऽकदस्नेत्यादिना । श्लोकाः सुग-मार्थाः ।

अथ सूर्याद्योजनात्मकानि विबान्याह । खखष्वत्तंव इति । सुगमार्थं ।

अथ चन्द्रगोले भौमादिकानां विबानयनमाह—भौमादिकानां किलेति । चन्द्रगोले आनीतं भौमादिकानां विबमानं पंचदशभक्तं कलामानं भवति । ^४

(घ) १. + संक्रान्तिहीनो मास अधिकसंज्ञो भवति +

२. ख for (स्व)

३. + जशुक्रयोस्तु शीघ्रोच्च कक्षैव कक्षा भवति +

४. मध्यकर्णानाह for (मध्यमकर्णानाह)

५. + यतस्तत्र पंचदशयोजनैरेका कला भवति +

अथ स्पष्टकक्षानयनमाह—त्रिज्याचलश्रवणेति । त्रिज्याशीघ्रकर्णं योगाद्धं स्पष्टकर्णं भवति । मध्यकक्षास्पष्टकर्णगुणा त्रिज्या भक्ताफलं स्पष्टकक्षा भवति । अन्यैराचार्यैः शीघ्रकर्णेनैव स्पष्टकक्षा आनीतास्ति सा समीचीना भवति । यतस्तत्र कक्षानां सांकर्यं भवति ।

अथ भौमादिकानां स्पष्टविबानयनमाह—त्रिज्यागुणा विवकर्णंति । विव-
कलास्त्रिज्यागुणाः स्पष्टकर्णभक्ताः स्फुटविबमानं भवति । तदुक्तं विष्णु धर्मोत्तरे
शाकल्येन । त्रिचतुःकर्णयोगाद्धं स्फुटकर्णोऽस्य मस्तके । ग्रहः संचरतीति ।

अथ चन्द्रादिग्रहाणां परमनीचोच्च कर्णानाह—चन्द्रस्य नीचश्रवण इत्या-
दिना । श्लोकाः सुगमार्थाः ।

अथ भौमादिकानां योजनात्मकाः शीघ्रांत्यफलज्यका आह—भौमस्य शीघ्रां-
त्यफलज्येत्यादिना । श्लोकाः सुगमार्थाः ।

अथ सूर्यचन्द्रयोर्योजनात्मके मांघ्रांत्यफलज्ये आह—रवेन पाभ्रांगयमा इति ।
सुगमार्थः ।

अथ यवनाचार्यमतेन चन्द्रास्त्रीचोच्चकर्णानाह—रूपंभुव, इति । भूकर्ण-
स्य रूपमितमानं प्रकल्प्य तन्मानेन ये नीचोच्चकर्णा भवन्ति, तान्तत्प्रमाणेन
विबमानं च वदामि । चन्द्रस्य नीचश्रवणेत्यादिभिः । श्लोकाः सुगमार्थाः । अत्र
रविणा षोडशशत १६०० परिमितः भूव्यास उक्तस्तत्परिधिस्तु व्यासवर्गाद्दश-
गुणान्मूलं भूपरिधिः स्फुट इत्यनेन प्रकारेण स्थूलं भूपरिधिमानमुक्तं इदं तत्त्व-
विवेककारेण कमलाकरज्योतिर्विदा सूक्ष्मत्वेनांगीकृत्य सर्वत्र व्यासात्परिध्यानयने
अयं प्रकारः स्वीकृतः स्वग्रन्थे उक्तमपि रूपमिते व्यासे दशमूलमितः परिधिरिति ।
अन्यच्च । व्यासे भनन्दाग्निहते विभक्ते खवाणसूर्यैः परिधिस्तु सूक्ष्म इत्यस्मिन्
समीचीन सूक्ष्मप्रकारे भास्कराचार्योक्ते दूषणमपि दत्तम् । तदर्थं सम्राट् श्री

राजाधिराजजयसिंहदेवैः सवाईजयपुरे स्वकृतयन्त्रशालायां शिल्पिभिः क्षेत्रज्ञैर्ज्योतिर्विद्भिश्च समेत्य निश्चयः कृतः । तेन व्यासे भनन्दाग्निहते विभक्ते खवाणसूर्यः परिधिस्तु सूक्ष्म इत्ययं भास्कराचार्योक्तः प्रकारः समीचीनः ।

इति सिद्धम् ।

अत्रोपपत्तिः—

सर्वकक्षाणां भूपरिध्युपयोगित्वादादौ भूपरिध्युपपत्तिरुच्यते । पुरीरक्षसां देवकन्याथकांचीसितः पर्वतः पर्यलीवत्सगुल्मं । पुरीचोज्जयिन्याह्वयागंगराटं कुरुक्षेत्रमेरुभुवो मध्यरेखा । एतेष्वन्यतमे रेखानगरे याम्योत्तरभित्ति यन्त्रेण वेवेनाक्षांश निश्चयः कार्यः । पुनस्तत उत्तरतः पञ्चाशत्क्रोशाधिकान्तरे रेखानगरे एव तेनैव यन्त्रेणाऽक्षांश निश्चयः कार्यः । अनयोरन्तरं कार्यं । नगरान्तरयोजनानि भांशैर्गुण्यानि अक्षांशान्तरेण भाज्यानि फलं भूपरिधिर्भवति । पुनरस्मात्खवाणसूर्ये १२५० हंताद्भनन्दाग्नि ३६२७ भक्ताल्लब्धं भुव्यामो भवति । भूपरिधिस्तु यवनैः पट्सहस्रमितो निश्चितोस्ति ।

अथ यवनैर्भूकर्णो योजबाहुल्याद्रूपमितमेवमानं कल्पितं । तेन मानेन कक्षाः कणाश्चानेयाः । अत्र तु कक्षाणां प्रयोजना भावात्कर्णा एव लिखिताः । कक्षास्तु-तरूपय्युपरिसंलग्ना एव कल्पिताः ।

अथ पौर्णमास्यां याम्योत्तरभित्ति यन्त्रेण याम्योत्तरवृत्तस्थस्य चन्द्रस्य वेवेन नतांशाः ग्राह्याः । पुनर्गणिते च ग्राह्याः । अनयोरन्तरं दृग्लम्बनं भवति क्षेत्रं । अस्य ज्या कार्या । पुनर्वेधितनतांशज्यारूपगुणा दृग्लम्बनज्या भक्ताल्लब्धं योजनात्मकः कर्णो भवति । पुनरयं परममन्दकर्णेन ६५।११ गुण्यः इष्टमन्दकर्णेन भाज्यः फलं परमोच्चकर्णो भवति । स चापं ६३।३४।१५ पुनर्वेधसिद्धः कर्णः परमनीचकर्णेनानेन ३४।४ गुणितः वेधकालिकेष्टमन्दकर्णेन भक्तः फलं परमनीच-

(ब) १-२ 'भनन्दाग्नि—सिद्धम्' लुप्त

४. पुनर्गणितेन for (पुनर्गणिते)

३. योजन for (योज)

५. चापं for (चापं)

कर्णो भवति । एतदन्तरमिता चन्द्रकक्षायाः पुष्टताऽस्ति । चन्द्रपातोच्चकर्णस्तु । ६७।२० एतावन्मितोस्ति । अयं बुध विवाद्धनानेन ०।२।३४ युतः ६७।२२।४४ अयं बुधस्य परमनीचकर्णो भवति । अयं परमोच्चकर्णगुणः परमनीचकर्णभक्तः योजनात्मकः परमोच्चकर्णो भवति । २२६।१९।३६ अयं शुक्रविवाद्धनानेन ०।२२।३७ युतः २२६।४२।१३ किञ्चिदन्तरं कक्षयोरपेक्षितं । तेन किञ्चिदधिको लिखितः २२६।४४।५० अयं शुक्रनीचकर्णः । पुनरस्मादनुपातेन शुक्रोच्चकर्णः साध्यः । पुनरयं प्रथमप्रमाणनक्षत्र विवाद्धयुतो जातो भकर्णः तदेवमुपपन्नं यथोक्तं ।

अथ विवाद्धमानान्याह—खंसप्तचन्द्रेत्यादिना । श्लोकाः सुगमार्थः ।

अथ भूपरिधिमानमाह—खञ्जन्यखांगेति । सुगमार्थः ।

अथ सौरोक्तं भूव्यासमाह—खरगांग चन्द्रेति । सुगमार्थः ।

अथ स्पष्ट भूपरिध्यानयने देशान्तरं चाह—लम्बज्यकाधनमिति । भूपरिधिमानं लम्बज्यया गुण्यं त्रिज्यया भाज्यं स्वदेशे स्पष्टं परिधिर्भवति । ग्रहमुक्तिर्देशान्तरेण गुण्या स्पष्टपरिधिना भाज्या फलं कलात्मकं देशान्तरं भवति । तद्ग्रहे स्वं कार्यं स्वदेशे रेखाप्रदेशात्पश्चिमस्थे सति । पूर्वस्थे ऋणं कार्यं ।

अथ रेखामाह—रक्षो निवासादिति । लङ्कातोमेरुगतं सूत्रं मध्यरेखा भवति ।

अथ स्वदेशः पूर्वतो वा पश्चिमतोस्तीति ज्ञानायोपायमाह—उन्मीलनाच्च-

(घ) १. + पुनरयं शुक्रोच्चकर्णः सूर्यविवाद्धनानेन ६।५३ सुतो जातः सूर्यनीचकर्णः पुनरनुपातेन सूर्योच्चकर्णः साध्यः । अयं भीमविवाद्धनानेन युतो जातो भीमनीचकर्णः पुनरस्माद्भीमोच्चकर्णः साध्यः । अयं गुरुविवाद्धयुतो जातो गुरुनीचकर्णः । पुनरस्माद्गुरुोच्चकर्णः साध्यः । अयं शनिविवाद्ध युतो जातः शनिनीचकर्णः । पुनरस्माच्छनेरुच्चकर्णः साध्यः । +

२. सुगमार्था. for (सुगमार्थः) ३. स्पष्ट for (स्पष्टं)

४. रेप्रदेशात् for (रेखा प्रदेशात्) ५. स्वदेशः for (स्वदेशः)

६. पूर्वतो for (पूर्वतो)

शशिन इति । यदा खग्रासो भवति तदा स्वदेशे देशान्तरफलदानं विना गुणितं कृत्वोन्मीलनकालः साध्यः, यद्युन्मीलनं गणितागतकालात्पूर्वं भवति तदा स्वदेशे-
रेखातः पश्चिमस्यामस्ति । यद्युन्मीलनं गणितागतकालानन्तरं भवति तदा रेखा-
प्रदेशात्स्वदेशः पूर्वतोस्तीति ज्ञेयं । गणितागतकालदृक्कालयोरन्तरं घघाद्यं देशा-
न्तरं भवति । इदं स्पष्टभूपरिधिना गुण्यं षष्ठ्या भाज्यं देशान्तरयोजनानि
भवन्ति ।

अथ वारप्रवृत्तिमाह—वारप्रवृत्तिरिति । प्राग्देशे स्वनिशाद्ध^१ देशान्तरपलै-
न्यूनैः वारप्रवृत्तिर्भवति । पश्चाद्देशे स्वनिशाद्ध^२ देशान्तरपलैरधिकैः वारप्रवृत्तिः
भवति ।

अथोदयान्तरभुजान्तरयोरानयनमाह—मेषान्निरक्ष्वे इति । स्पष्टार्कतो
निरक्षासवो ग्राह्याः मध्यार्कस्य कला ग्राह्याः । अनयोरन्तरं ग्रहगत्या गुणनीयं
ग्रहोरात्रासुभिर्भाज्यं फलं कलाद्यं ग्रहे संस्कार्यं । यदि मध्यार्ककला असुभ्योधिका
भवन्ति तदा ऋणं कार्यं न्यूनास्तदा धनं कार्यं । इत्युक्तप्रकारेण फलत्रयसंकृतो
ग्रहः स्वक्षितिजे रविर्विवे सति भवति ।

इति मध्यमाधिकारस्य टीका ।

अथ गोलबन्धमाह—

गोलबन्धं प्रदक्ष्यामीत्यादिभिश्चतुर्दश श्लोकैः । श्लोकास्तु सुगमार्थाः ।
राजाधिराज प्रभुतोषणार्थं सम्राट् जगन्नाथ कृते सुशिल्पे ।
सिद्धान्त संम्राजि महागभीरे मध्यक्रियाध्याय अगात्समाप्तिं ॥

इति मध्यमाधिकारः सटीकः सोपपत्तिकः संपूर्णः ।

अथ स्पष्टाधिकार आरभ्यते । तत्रादौ सर्वोपयोगित्वाद्वाशित्रयस्य प्रत्यंश-
जीवा कोष्ठका लिख्यन्ते ॥ श्री नानाना॥

(घ) १. विनाग for (विनागु)

२. पलन्यूने for (पलन्यूने)

३. मेषान्निरक्ष्वे for (मेषान्निरक्ष्वे)

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
२	५	८	११	१३	१६	१८	२१	२३	२५
४९	३८	२४	७	४५	१८	४३	१	९	८
४३	१७	३४	२३	३८	८	४६	२३	५०	०
१५	२९	०	५४	२६	५३	४१	२३	४०	२३
१	१	१	१	१	१	१	१	१	१
२	२	२	२	२	२	२	२	२	२
४९	४६	४३	३८	३३	२५	१८	८	५८	४८
११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०
११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०
२६	२८	२९	३०	३१	३२	३२	३२	३२	३१
५४	२८	४९	५५	४४	१७	३२	२७	२	१६
४४	५५	२५	७	५४	४०	७	४०	४३	२१
३५	३१	४०	४६	४९	८	१८	१५	१७	२३
१	१	१	१	१	१	०	०	०	०
१	१	१	०	०	०	५९	५९	५९	५८
३४	२१	६	४९	३३	१५	५५	३५	१४	४४
२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०
२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०
३०	२८	२६	२४	२१	१८	१४	१०	५	०
७	३५	२७	१५	२५	८	२१	५	१८	०
२८	१	५५	६	३२	१०	५६	५१	५२	०
३८	२७	२६	५४	४०	४	४३	२७	४१	०
०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
५८	५७	५७	५७	५६	५६	५५	५५	५४	५४
२८	५२	४८	१०	४३	१३	४४	१३	४२	४२
३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०
३०	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३६	३७	३८
५४	४७	४०	३३	२४	१६	६	५६	४५	३४
८	४२	४२	५	५२	१	३२	२२	३३	२
१३	३३	१	४०	३०	३६	२	५२	१९	७
२७	४०	५४	२	३७	५२	४२	४३	१६	२५
०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
५३	५३	५२	५१	५१	५०	४९	४९	४८	४६
३६	०	२३	४७	९	३१	५०	११	२९	४७

४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०
३६	४०	४०	४१	४२	४३	४३	४४	४५	४५
२१	८	५५	४०	२५	६	५२	३५	१६	५७
४८	५२	११	४६	३५	३७	५२	१८	५७	४५
४५	१२	३८	१२	३	२३	२३	१६	१६	३५
१	४०	४५	२६	५३	४६	५८	४६	१०	१८
०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
४७	४६	४५	४४	४४	४३	४२	४१	४०	३९
४	१९	३५	४८	२	१५	३६	३९	४८	५८
५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०
४६	४७	४७	४८	४९	४९	५०	५०	५१	५१
३७	१६	५५	३५	८	४४	१९	५२	२५	५७
४३	५०	५	२७	४६	३२	१२	५८	४८	४७
३१	१९	१६	४०	५०	६	५०	२३	८	१९
४०	२२	१३	१५	३०	५६	३४	२०	१३	१४
०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
३९	३८	३७	३६	३५	३४	३३	३२	३१	३०
७	४५	२२	२९	३६	४०	४६	५०	५९	५९
६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०
५२	५२	५३	५३	५४	५४	५५	५५	५६	५६
२८	५८	२७	५१	२२	४०	१३	३७	०	२२
३७	३६	३७	३९	४२	४५	४९	५१	५३	५३
५१	४०	२४	३०	२८	४९	२	४२	२२	५६
२४	४८	३३	१०	५१	८	५४	४५	२०	२२
७१	७२	७३	७४	७५	७६	७७	७८	७९	८०
५६	५७	५७	५७	५७	५८	५८	५८	५८	५९
४३	३	२२	४०	४७	१३	२७	४१	५३	५

५२	४८	४१	३६	३६	३	४३	१६	५१	१८
०	१२	४६	३१	५८	४२	५२	५२	२८	२८
४४	२७	३८	३५	४३	३७	२	५४	५८	२६
८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७	८८	८९	९०
५६	५६	५६	५६	५६	५६	५६	५६	५६	६०
१५	२४	३३	४०	४६	५१	५५	५७	५९	०
४०	५७	६	१६	१८	१३	३	४८	२७	०
४०	५४	५८	४३	३	५५	४६	७	७	०
५४	०	८	४६	१७	५	७	५	४५	०

अथ ज्याकोष्ठकेभ्यो जीवानयनं —

ज्यकाभुजांशप्रमकोष्टकाधो पृथक् तदेण्यांतरकेन निघ्नं ।

कलादिकं षष्ठिविभाजितं च फलेन युक् सा भुजसिजिनी स्यात् ॥१॥

ज्ञातज्यकायाः प्रविशोध्य जीवां शेषं विनिघ्नं खरसैर्हृतं च ।

या तैष्पजीवांतरकेन लब्धं विशुद्धजीवांकयुतं धनुः स्यात् ॥२॥

सुगमार्थे पद्ये

अथ मन्द परिधीनाह—

रवेर्मंदनीचोच्चवृत्तस्य भागाः पयोर्धींदवो रात्रिनाथस्य दन्ताः ३२ ।

शराश्वाः ७५ खरामाः ३० सुरा ३३ भास्करा १२ इच,

नवांभोधयो ४६ युग्मकान्ते कृजादेः ॥३॥

सुगमार्थं ।

अयुग्मांत केलाश्विलिप्ता विहीनारवेः शीतरश्मेश्च पूर्वैर्निरुक्तः ।

गुणाश्वा ७३ गजाक्षा ५८ रवा ३२ भूभुव ११ इच,

गजांभोधयो ४८ मंदभागाः कृजादेः ॥४॥

सुगमार्थं पद्यं ।

(घ) १. + ५८ +
३. + ६ +

८. + २ +
४. + ० +

अथ शीघ्र परिचीनाह—

युग्मांतके शीघ्र परिध्यकांशा, अर्थाग्निदत्ता गुणराम चन्द्राः १३३ ।

खास्वा द्विषड्लोचनसंमिताश्च, नन्दाग्नयः स्युः क्षितिजादिकानां ॥५॥

सुगमार्थं पद्यं ।

सू०	च०	मं०	बु०	वृ०	शु०	श०	
१४	३२	७५	३०	३३	१२	४६	युग्मांति
०	०	०	०	०	०	०	
१३	३१	७२	२८	३२	११	४८	विषमांति
४०	४०	०	०	०	०	०	
२	५	१२	५	५	२	८	पु० अं०
२०	२०	३०	०	३०	०	१०	ज्या
२	५	१२	४	५	१	८	प्रो० अं०
१६	१६	०	४०	२०	५०	०	ज्या०
४०	४०	०	०	०	०	०	

	मं०	बु	वृ	शु	श०
युग्मे	२३५	१३३	७०	२६२	३६
प्रोजे	२३२	१३२	७२	२६०	४०
पु० अं०	३६	२२	११	४३	६
फलज्या	१०	१०	४०	४०	३०
प्रो० अं०	३८	२२	१२	४३	६
ज्या	४०	०	०	२०	४०

(घ) १. + २३५ + (अर्थाग्नि) रेखांकित नीचे
२३५

२. - ७० + उपर्यंकित

३. + २६२ + उपर्यंकित

४. युग्मे अं० क } for (पु० अं०)
ज्या } (फलज्या)

५. प्रोजे अं० फलं } for (प्रो० अं०)
ज्या } ज्या

अयुग्मकांति चल वृत्तभागा यमाग्निदत्ता यमरामचंद्राः ।

खाश्वाः खषड्लोचनका २६० स्तथैव,

खांभोधयो ४० भूमिसुतात्प्रदिष्टाः ॥६॥

सुगमार्थं पद्यं ।

अथ मन्दशीघ्रपरिधि भागकोष्ठकाः ।

अथ रव्यादीनां मन्दोच्चान्याह—

द्वयं सप्तचंद्रा नृपाश्चंद्रं वाणाभपूर्वं रवेर्मंदतुंगं प्रदिष्टं ।

कुजस्याब्धयो दिग् द्वयं दसदत्तौ तथाज्ञस्य सप्ताभ्रचन्द्राश्च पिंडाः ॥७॥

गुरोः पंच चन्द्राश्चिनः स्वश्च तर्काभृगोर्द्वौ नवाब्जाः कुपंचत्रिदत्ताः ।

शस्सप्ततर्काश्चिनः सप्तरामाः खरामा अथो वक्षि पातान् कुजादेः ॥८॥

रूपं खचंद्राश्च गुणा द्विदत्ता भौमस्य पातः किल सांप्रतोयं ।

शून्यं नत्वा भूमिकृता बुधस्य द्वौ गोभुवः खांबुधयो गुरोश्च ॥९॥

शुक्रस्य भूर्गोनयनाः कुवेदाः शनेस्त्रयं शून्यभुवीक्षिदत्ताः ।

ज्ञशुक्रयोः पातभवौ ध्रुवौ च स्वशीघ्रकेन्द्रेण युतौ स्फुटौ स्तः ॥१०॥

अथ रव्यादीनां मन्दोच्चानि भौमादीनां पाताश्च कोष्ठेषु लिख्यन्ते ।

सू०	चं०	मं०	बु०	वृ०	शु०	श०
२		४	७	५	२	७
१७		१०	१०	२१	१६	२६
१६		२	२७	२१	५१	३७
५१		२२	४५	६	२३	३०
मं०		बु		वृ	शु	श
१		०		२	१	३
१०		२०		१६	१६	१०
३		४१		४०	४०	२१
२२		१६		१८	३३	३६

(घ) १. + २३२ + उपर्यंकित २. + १३२ +

३. + ७० +

४. यहाँ पर दी गई सारणी पिछले पृष्ठ ११६१ पर अंकित है ।

५. यहाँ पर दी गई सारणी इसी पृष्ठ ११६२ पर अंकित है ।

एते श्लोकाः प्रकटार्थाः—

अथ मन्दकेन्द्रचलकेन्द्रयोरानयनमाह—

मन्दतुरंगरहितः खचरः स्यान्मन्दकेन्द्रमथ चंचलतुंगं ।

खेचरेण रहितं चलकेन्द्रं त्रिभिः कृतपदानि च चक्रे ॥११॥

ओजयुग्ममिति तानि भवन्ति या तमोजचरणे च भुजः स्यात् ।

एष्यकं समपदे किल बाहुर्भत्रयं तदयुतं किलकोटिः ॥१२॥

जूकमेषवदने मृदुकेन्द्रे माददोर्भवफलं धनमस्वं ।

शीघ्रजं फलमतो विपरीतं प्राक्तनैर्निगदितं निजतन्त्रे ॥१३॥

एतेषां पद्यानामर्थः ।

मन्दोच्चरहितो ग्रहः मन्दकेन्द्रं भवति ।

अथ शीघ्रोच्चं ग्रहेण रहितं शीघ्रकेन्द्रं भवति । केन्द्रस्य राशित्रयेण एकैकं पदं भवति । एवं चक्रे चत्वारि पदानि भवन्ति । ओजयुग्ममिति प्रथमं पदं विषमं द्वितीयं समं तृतीयं विषमं चतुर्थं समं एवमोजे चरणे प्रथमतृतीय-पदयोर्यातं भुजः स्यात् । द्वितीयचतुर्थपदयोर् एष्यं भुजः स्यात् । भुजरहितं त्रिभं कोटिर्भवति ।

अथ केन्द्रवशात्फलस्य धनर्णतामाह —जूकमेषवदने इति मन्दकेन्द्रे तुलादिके सति मन्दफलं धनं भवति । मेषादिके ऋणं भवति । शीघ्रकेन्द्रे मेषादिके शीघ्रफलं भवति । तुलादिके सति ऋणं भवति ।

अथ परिधिस्पष्टीकरणमाह—

ओजांतयुग्मांत परिध्यकांशविश्लेशनिघ्नी निजदोर्लवज्या ।

त्रिज्योद्धृता युग्मवृतावृणं स्वमोजाधिकोने परिधिः स्फुटः स्यात् ॥१४॥

अस्यार्थः—ओज युग्मांतपरिध्यन्तरेण स्वभुजज्या गुण्या मन्दपरिध्यन्तरं चेन्मन्ददोर्ज्या ग्राह्या शीघ्रं परिध्यन्तरं चेच्छीघ्रकेन्द्रदोर्ज्या ग्राह्या, त्रिज्या भक्ता-फलं युग्मांत परिधौ ओजाधिके सति ऋणं कार्यं, ओजोनेघनं कार्यं परिधिः स्पष्टः स्यात् ।

(घ) १. + सति +
१. विश्लेष for (विश्लेश)
५. + केन्द्र +

२. + धनं +
४. ॥१४॥ for (१४)

अथ स्पष्टपरिधेर्मादांत्यफलज्याशीघ्रांत्यफलज्यानयनं ततो भुजफलकोटि फलानयनं चाह—

स्पष्टीकृतस्य परिधेः खलु षष्ठकांशः षष्ठ्यामिते त्रिभुज्यफलस्य जीवा ।

स्पष्टतया विनिहते भुजकोटिजीवे त्रिज्योद्धृते च भुजकोटिफले भवेतां ॥१५॥

अस्यार्थः—षष्ठिमितत्रिज्यायां स्पष्टपरिधेः षष्ठांशः अंत्यफलस्य जीवा स्पष्टा स्यात् तथा^१ गुणिते भुजकोटिजीवे त्रिज्याभक्ते भुजकोटिफले भवेतां ।

अत्रोपपत्तिः—त्रैराशिकेन भांशपरिधौ षष्ठिमिता त्रिज्या^३ तदा मन्द-परिधिना वा शीघ्रपरिधिना किमिति अत्र षष्ठ्या भांशानामपवत्त कृते सति हरस्थाने षड् भवन्ति । तदेवमुपपन्नं परिधिषष्ठ्यांशोन्त्यफलज्या भवतीति पुनरनुपातः त्रिज्यया यद्यंत्यफलज्या लभ्यते तदेष्टया दोर्ज्यया इष्टकोटिज्यया च किमिति^५ ।

अथ शीघ्रकर्णानयनमाह—

त्रिभज्यका कोटिफलज्ययोश्च, योगोत्तरं नक्रकुलीरकेन्द्रे ।

शीघ्रेथ तद्दोः फलवर्गयोगान्मूलं चलः स्याद्भवणः फलार्थं ॥१६॥

अस्यार्थः—शीघ्रकेन्द्रे मकरादिगे सति त्रिज्याकोटिफलज्ययोर्योगः कार्यः, कर्कादिके सति ऋणं^५ कार्यं ।

अथ योगवर्गस्य वांतरवर्गस्य भुजफल वर्गेण^६ योगः कार्यः, तस्मान्मूलं ग्राह्यं सफलार्थं शीघ्रकर्णः स्यात् ।

(घ) १. स्पष्टा for (स्पष्ट)

२. तथा for (तथा)

३. + लभ्यते +

४. + फलं इष्टभुजफलं इष्टकोटिफलं च भवति +

५. अन्तरं for (ऋणं)

६. वर्गेण for (वर्गेण)

अथ शीघ्रफलानयनमाह—

ब्राह्मणोः फलात्त्रिज्यकया विनिष्णात्कर्णोद्भूताल्लब्धधनुर्लवाद्यं ।

शीघ्रं फलं स्यान्मृदुदोः फलस्य, चापं बुधैर्मन्दफलं निरुक्तं ॥१७॥^२

अस्यार्थः—शीघ्रभुजफलात्त्रिज्या गुणात्कर्णं भक्ताल्लब्धफलस्य धनुर्ल-
वाद्यं शीघ्रफलं स्यात्, मन्दभुजस्य चापं मन्दफलं स्यात् ।

अत्रोपपत्तिः—शीघ्रकर्णाग्रं भुजफलं त्रिज्याग्रं किमिति फलस्य धनुः शीघ्र-
फलं भवतीत्युपपन्नं । अत्र मन्दफलसाधनार्थं मन्दकर्णो रविणा स्वल्पांतरत्वात्प्रोक्तः,
सोत्रावश्यमपेक्षितः । तं विना मध्ये शीघ्रफलस्याद्धमित्यस्योपपत्तिर्न सिध्यति ।

अर्थं शीघ्रकर्णं विनैव फलानयनं—तद्यथा, स्पष्टकोट्या भुजफलं लभ्यते ।
तदा त्रिज्यया किमिति फलस्य छायासु चापं शीघ्रफलं भवति ।

अथ फलदानक्रममाह—

मध्ये चलाद्धं किलमावमद्धं दत्त्वा ततो मन्दफलं समस्तं ।

मध्यग्रहे तत्र फलं चलं च सर्वं प्रदेयं द्युचरः स्फुटः स्यात् ॥१८॥

अस्यार्थः—आदौ मध्यग्रहे शीघ्रफलाद्धं देयं, ततो मन्दफलाद्धं शीघ्र-
फलाद्धं संस्कृते देयं, एवं फलद्वयसंस्कृतान्मन्दफलं समस्तं मध्यग्रहे देयं, तस्माच्छीघ्र-
फलं सम्पूर्णं मन्दस्पष्टे देयं, ग्रहः स्पष्टः स्यात् ।

अथ मन्दकर्णमंगीकृत्याद्धं फलवासनोच्यते—अभीष्टत्रिज्यामितककर्कटेन
कक्षावृत्तं कार्यं, तत्रोच्चनीचगा रेखा कार्या, तिर्यग्रेखा च कार्या, ऊर्ध्वरेखावृत्तसंपाते

१. ॥१७॥ for (१७)

२. + अथ शीघ्रकर्णं विनैव फलानयनम्—तद्यथा स्पष्टकोट्या भुजफलं लभ्यते तदा
त्रिज्यया किमिति फलस्य छायासु चापं शीघ्रफलं भवति +

३. + तदा +

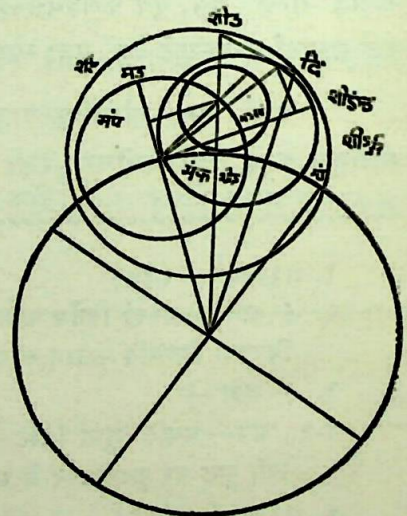
४-५. 'अथ—भवति' लुप्त (नोट—यह वाक्य इस प्रति में पहले आ चुका है—
इसी पृष्ठ पर फुटनोट २ में अंकित है ।

६. ॥१८॥ for (१८)

उच्चं अथः संपाते नीचं चांकनीयं, उच्चाद्वृत्ते मन्दकेन्द्रं दत्त्वा चिह्नं कार्यं, चिह्नान्मांदांत्यफलज्याया मन्दपरिधिः कार्यः, तत्केन्द्रभूकेन्द्रस्पष्टा रेखा लघु-वृत्तपालिपर्यंतं कार्या । तत्राप्युध्वेपालिरेखा संपाते उच्चं अथः पालि रेखासंपाते नीचं चांकनीयं, मन्दपरिधी भांशाः कल्पनीयाः, तत्राप्युच्चान्मन्दकेन्द्र विलोमदिशि दत्त्वा चिह्नं कार्यं । अस्माच्छीघ्रांत्यफलज्याद्धेन शीघ्रपरिधिः कार्यः, अत्र शीघ्रांत्य-फलज्यामन्दपरिधिः त्रिज्यामानेन ग्राह्या न तु महत्त्रिज्यामानेन मन्दपरिधि-शीघ्रपरिधिकेन्द्रगता रेखा उपरिशीघ्रपरिधिपालौ यत्र लगति तत्र शीघ्रोच्चं कल्पनीयं, उच्चाच्छीघ्रकेन्द्रं प्रथममन्दकेन्द्रविलोमदिशि दत्त्वा चिह्नं कार्यं, तच्चिह्नान्मन्दपरिधिकेन्द्रपर्यंतं रेखा कार्या, स शीघ्रकर्णो भवति । मन्दपरिधी शीघ्रकर्णोच्चरेखयोरन्तरे शीघ्राद्धं फलं भवति इत्यनेन मन्दकेन्द्रमेकफलं संस्कृतं जातं, पुनः शीघ्रकर्णो मन्दपरिधी यत्र लगनस्तत्र तथैव मांदांत्यफलज्याद्धेन मन्द-परिधिः कार्यः, अत्रोच्चरेखा तु शीघ्रकर्ण एवास्ति । अत्रापि पूर्ववदुच्चं कल्पयित्वा मन्दकेन्द्रं प्रथममन्दकेन्द्रदिशि दत्त्वा चिह्नं कार्यं, तच्चिह्नान्मन्दकेन्द्रपरिधि-केन्द्रपर्यंतं रेखा कार्या, स मन्दकर्णो भवति । स मन्दकर्णो वृहन्मन्दपरिधि पालौ यत्र लगनस्तच्चिह्नशीघ्रकर्णांतरे मांदाद्धं फलं ज्ञेयं इत्यनेन वृहन्मन्दपरिधी मन्द-

- (ध) १. कल्पनीयं for (चांकनीयं)
 २. 'मन्द' लुप्त
 ३. शीघ्रकर्णः for (शीघ्रकर्णो)
 ४. मांदांत्यफलं for (मांदांत्यफल)
 ५. 'केन्द्र' लुप्त
 ६. मन्दकर्णः for (मन्दकर्णो)

केन्द्रं फलद्वयसंस्कृतं जातं, तस्य दोज्यां कोटिज्यां विधाय मन्दकर्णः साध्यः, तस्मान्मन्दफलमानेयं तन्मध्यमग्रहे संस्कार्यं, स मन्दस्पष्टो भवति । मन्दकर्णः कक्षावृत्ते यत्रलग्नस्तत्र मन्दस्पष्टचिह्नं ज्ञेयं, तस्माच्चिन्हाच्छीघ्रांत्यफलज्यया वृत्तं कार्यं, तस्योर्ध्वाधररेखा तु मन्दकर्ण एव भवति । मन्दस्पष्टशीघ्रोच्चांतररूपं शीघ्रकेन्द्रं पूर्वदिशि दत्त्वा दोज्यां कोटिज्या च कार्या दोः फलं कोटिफलं चानेयं, कोटिफलं कर्कादिकेन्द्रे त्रिज्यायां शोध्यं, मकरादिकेन्द्रे योज्यं यतो मकरादिकेन्द्रे कोटिफलं त्रिज्याग्रादुपरि भवति । कर्कादिकेन्द्रे त्रिज्याग्रादधो भवति । एवं कृते स्पष्टा कोटिर्भवति । स्पष्टकोटिं वर्गभुजवर्गयोगपदं कर्णो भवति । कुतः जात्यक्षेत्रत्वात् पुनरागतं भुजफलं कर्णाग्रे भवति, तस्य धनुःकरणार्थमनुपातः क्रियते, कर्णाग्रे इदं तदा त्रिज्याग्रे किमिति लब्धफलस्य चापं कक्षावृत्ते मन्दकर्णांशीघ्रकर्णांतरे शीघ्रफलं भवति । यत्र शीघ्रकर्णः कक्षावृत्ते लग्नस्तत्र स्पष्टो ज्ञेयः, तदेवमुपपन्नं मध्ये शीघ्रफलस्याद्धमिति ।

अथ प्रकारांतरेणोच्यते—शीघ्रफलाद्धं मन्दफलाद्धं संस्कृतग्रहान्मन्दकेन्द्रमानीय पुनर्मन्दशीघ्रफलाभ्यामसंस्कृतमध्यग्रह एव संस्कारः कृतोस्ति, तेनेदं ज्ञायते, ग्रहमन्दोच्चस्य शीघ्रफलाद्धं मन्दफलाद्धाभ्यां मन्दशीघ्रफलसंस्कार उत्तो भवति । तत्र मन्दोच्चस्य ग्रहशीघ्रफलाद्धं तुल्यमेव मन्दफलं ग्रहमन्दफलाद्धं तुल्यमेव शीघ्रफलं भवति । एवं ग्रहशीघ्रपरिध्यद्धं तुल्यो मन्दपरिधिग्रहमन्दपरिध्यद्धं तुल्यः शीघ्रपरिधिश्च ग्रहमन्दोच्चस्य भवतः, तत्र ग्रहान्मन्दोच्चो मन्दगतित्वाद् ग्रहस्पृष्टतो वस्तुतो गणनीयः । शीघ्रोच्चोपि ग्रहापेक्षया शीघ्रगतित्वात्पूर्वभाग एव नियमेन गणनीयः । तत्र शीघ्रोच्चस्य ग्रहाच्छीघ्रगतित्वाच्छीघ्रोच्चाद् ग्रहं दूरीकृत्य परमार्थतः शीघ्रकेन्द्रं विज्ञेयं । एवं मन्दोच्चस्य मन्दगतित्वाद् ग्रहान्मन्दोच्चं निराकृत्य परमार्थतः मन्दकेन्द्रं विज्ञेयं । तत्र ग्रहमन्दोच्चे एव मन्दफल-शीघ्रफलसंस्कारः कर्तव्यो भवति । ग्रहकेन्द्रस्य स्पष्टस्य परिधिज्ञानाय परन्तु ग्रहमन्दोच्चार्थमपि मन्दोच्चशीघ्रोच्चभगणतत्परिधि परिमाणादि कथने ग्रन्थगौरवापत्तेर्ग्रहमन्दशीघ्रफलाद्धं त एव लाघवेन कार्यस्याव्यभिचारेण सिद्धे मन्दपरिधि-

जशीघ्रपरिधिजफलयोरर्द्धीकृतयोरेकरूपतया वैषम्याभावात्तयोर्मंदोच्चे संस्कारे क्रियमाणे मन्दोच्चोयमन्दोच्चशीघ्रोच्चतत्परिध्यादिगणनक्रियाभ्यावृत्त्या गौरवा-
पत्तेर्लघवान्मंदग्रह एव शीघ्रमन्दाद्धं फलयोर्यथामर्यादं संस्कारे कृते सति मांदकेन्द्रस्याव्यभिचारेण सिद्धेर्मध्य ग्रह एव संस्कारद्वयं यथायोगं धनर्णत्वेन समाहृतं । एवं च तत्र ग्रहे मांदं शीघ्रं फलं धनं चेर्मन्दोच्चे ऋणमेव ग्रहे ऋणं चेन्मंदोच्चे धनमेवेति । मन्दोच्चविपरीतो ग्रहसंस्कारो ग्रहविपरीतो मन्दोच्चे इति भवति । तथा सत्येव केन्द्रस्याव्यभिचारेण सिद्धेः; एवं ग्रहशीघ्रोच्चभगणाः ग्रह-
मन्दोच्चग्रहभगणाभ्यामूनाः ग्रहमंदोच्चस्य प्रत्यगगतेर्भगणा भवन्ति । एवं ग्रह भगणा एव ग्रहमन्दोच्चस्य शीघ्रोच्चभगणा भवन्ति, एवं च ग्रहमन्दोच्चस्य मन्द-
शीघ्रपरिधी मन्दशीघ्रोच्चो तद्भगणाश्चेह मध्ये शीघ्रफलस्याद्धं मांदमद्धं फलं तथा इत्यनेन सूचिता भवतीति विवेचनीयं ।

अथ धनर्णतोपपत्तिः—कक्षावृत्ते मंदपरिधिकेन्द्रं मंदकेन्द्रगत्या पूर्वतो गच्छति । मंदपरिधिगतकेन्द्रं स्वस्थान एव मंदकेन्द्रगत्या पश्चिमतो भ्रमति । तेन मंद-
कर्णो मेषादिकेन्द्रे मध्यमात्पश्चिमत एव भवति । तुलादिकेन्द्रे पूर्वत एव भवति । अतो मंदफलं मेषादावृणं तुलादौ धनं भवति । शीघ्रपरिधिकेन्द्रं मंदस्पष्टगत्या पूर्वतो गच्छति, शीघ्रपरिधिपाली ग्रहविवं शीघ्रकेन्द्रगत्या पूर्वतो भ्रमति । शीघ्र-
कर्णरेखा मंदकर्णरेखातो मेषादिकेन्द्रे अग्रत एव भवति । तुलादिकेन्द्रे पृष्ठत एव भवति । तेन शीघ्रफलं मेषादौ धनं तुलादावृणं भवतीत्युपपन्नं ।

अथ फलचतुष्टयं भौमादि पंचग्रहाणां देयं सूर्यचन्द्रयोस्तु ।

मन्दफलमेव देयमित्याह—

उक्तप्रकारेण खलु स्फुटत्वं भौमादिकानां गणकैर्विधेयं ।

मानंदं फलं केवलमेव देयं तिग्मद्युतेश्चापि निशाकरस्य ॥१६॥

अदः पद्यं स्पष्टार्थं ।

(घ) १. गणनक्रिया for (गणनक्रिया)

२. मध्यग्रह for (मन्दग्रह)

३. चेन्मन्दोच्चे for (चे मन्दोच्चे)

४. ग्रहमन्दमन्दोच्चस्य for (ग्रहमन्दोच्चस्य)

५. मेषादौ ऋणं for (मेषादावृणं)

६. ॥१६॥ for (१६)

अथ गतिस्पष्टीकरणमाह—मंदोच्चमुक्तिविधुमध्यभुक्ते विशोध्य दोज्या विवरादि कृत्वा फलं पुरावत्स्वमृणं गतौ स्यान्मदस्फुटा कर्कमृगादि अस्याः दोज्या-तरं साध्यं । तद्यथा अद्यतनमंदकेन्द्रभुजस्तु ज्ञात एवास्ति । तस्य दोज्यापि ज्ञाता-स्ति, स्वस्तनमंदकेन्द्राद् भुजं विधाय दोज्या कार्या, तदंतरं मांदांत्यफलज्यागुणं त्रि-ज्याभक्तं गतिमंद फलं भवति, तत्फलं मध्यगतौ कर्कादिकेन्द्रे धनं मकरादि-केन्द्रे ऋणं कार्यं, मन्दस्पष्टा गतिर्भवति । एवं सर्वेषां मंदस्पष्टा गतिः कार्या ।

अथ धनरांतोपपत्तिः—अद्यतनस्वस्तनमध्यग्रहयोरंतरं मध्यमा गतिर्भवति । मंदस्पष्टयोरंतरं मंदस्पष्टा गतिर्भवति । फलयोरंतरं गतिफलं भवति । तत्र मेषादेः कर्कादिपर्यंतं फलमृणं भवति । कुतः अद्यतन ऋणफलात् स्वस्तनमृणफलमधिक-मस्ति । अनयोरंतरे क्रियमाणे फलांतरमृणशेषमेव भवति, एवं मकरादेर्मेषादिपर्य-तमद्यतनधनमंदफलात् स्वस्तनं धनमंदफलमूलं भवति । संशोध्यमानं स्वमृणत्व-मेतौत्यनेनांतरे क्रियमाणे ऋणमेवावशिष्यते । तेन मकरादेः कर्कादिपर्यंतं गतिफ-लमृणं भवतीत्युपपन्नं । एवं कर्कादिस्तुलादिपर्यंतमद्यतनऋणफलात् स्वस्तनमृ-णफलं न्यूनं भवति । तत्र शोधने क्रियमाणे धनशेषं भवति । एवं तुलादेर्मक-रादिपर्यंतमद्यतनधनफलात् स्वस्तनधनफलमधिकं भवति । तयोरन्तरे धनशेषमेव तेन कर्कादिर्मकरादिपर्यंतं गतिफलं धनं भवतीत्युपपन्नं ।

अथ स्पष्टशीघ्रगतिसाधनमाह—

स्पष्टाशुकेन्द्रस्य गतिः फलस्य कोटिज्यकाशु श्रवणांतरेण ।

गुण्याशुकर्णेन विभाजिता च फलं स्वमस्त्वं च मृदस्फुटायां ॥२१॥

फलस्य कोट्यंशकर्कसिजिनीतः कर्णेधिकोने च गतिः स्फुटा स्यात् ।

यदा न शुध्येद्विपरीतशुद्धौ शेषं भवेद्वक्रगतिर्ग्रहस्य ॥२२॥

दिनांतरालस्फुटखेटयोर्यद्विश्लेषशेषं सजबो भवेद्वा ।

(घ) १. कर्क for (कर्कि)

२. +केन्द्रे ॥२०॥ अस्यार्थः । चन्द्र मन्दोच्चगतिं मध्यचन्द्र भुक्ते विशोध्य शेषं चन्द्रस्य मतकेन्द्रगतिर्भवति । अन्येषां ग्रहाणां मध्यगतिरेव मंद केन्द्रगतिरस्ति । +

३. मूनं for (मूलं)

४. ऋण शेषमेवावशिष्यते for (ऋणमेवावशिष्यते)

५. ॥२१॥ for (२१)

अस्यार्थः—स्पष्टशीघ्रकेन्द्रगतिः फलकोटिज्याशीघ्रकर्णातिरेण गुण्या शीघ्र-
कर्णेन भक्ता फलं फलकोटिज्यातः कर्णेधिके मंदस्पष्टगतौ घनं कार्यं । फलकोटि-
ज्यातः कर्णे ऊने ऋणं कार्यं, गतिः स्पष्टा भवति । यदा फलं गतौ न शुध्येत्तदा
मंदस्पष्टगतिरेव तत्र शोध्यं शेषं ग्रहस्य वक्रगतिर्भवति । दिनांतरालस्पष्टखेट-
योर्विश्लेषे यत्क्षेपं साग्रहस्य गतिर्वा भवति ।

अत्रोपपत्तिः—शीघ्रफलकोटिज्या कर्णातिरपरमत्वे गतिफलपरमत्वं फलकोटिज्या
कर्णांतरा भावे गतिफलाभावः मध्ये तु पातः फलकोटिज्या कर्णातिरपरमत्वमुच्चसमे
ग्रहे अंत्यफलज्यातुल्यं भवति । फलस्याभावात्फलकोटिज्या त्रिज्या तुल्या भवति,
गतिफलं च परमं भवति । तद्यथा—अद्यतनस्वस्तनकेन्द्रदोर्ज्यातिरमंत्यफलज्या-
गुणं त्रिज्याभक्तं गतिफलं भवति । पुनरनुपातः अंत्यफलज्यातुल्येन फलकोटि-
ज्या कर्णातिरेणेदं तदेषेन फलकोटिज्या कर्णातिरेण किमिति पुनरनुपातः, कर्णा-
ग्रेइदं तदा त्रिज्याग्रे किमित्यत्र तुल्ययोरंत्यफलज्ययोस्त्रिज्ययोश्च नाशे कृते
केन्द्रगतिः फलकोटिज्या कर्णातिरगुणा कर्णभक्ता भवतीत्युपपन्नं । सूर्यसिद्धांतोक्त-
गतिफलानयनप्रकारे त्रिज्याकर्णातिरं गृहीतमस्ति ।

तद्यथा—

मन्दस्फुटीकृतां भुक्तिं प्रोह्य शीघ्रोच्चभुक्तिः,

तत्क्षेपं विचरेणाथ हन्यात्त्रिज्यांत्यकर्णयोः ॥१॥

चलकर्णहृतं भुक्तो कर्णे त्रिज्याधिके घनं,

ऋणमूर्णेधिके प्रोह्य भुक्तिं वक्रगतिर्भवेत् ॥२॥

अत्र त्रिज्या कर्णातिरस्थाने फलकोटिज्या कर्णातिरमेव व्याख्येयं, अनेनार्थेन
कृतर्तुचन्द्रेत्यादिसौरोक्तवक्रकेन्द्रेषु भौमादीनां गतिः शून्यमायाति । त्रिज्याकर्णा-
तिरे गृहीते गतिः शून्यं नायाति । अत्रोच्चसमे मध्यमे उदाहरणं भौमस्य वक्रकेन्द्रां-
शाः १६४ भुजः ०।१६ अस्य ज्या १६।३२।१८ भुजफलं १०।४७।४५ कोटिफलं
३७।३७।१६ कर्कादिकेन्द्रत्वात्त्रिज्यायां शोधितं शेषवर्गभुजफलवर्गयोगपदं कर्णः
२४।४८ अत्र मध्यगतितुल्येव मंदस्पष्टगतिगृहीता ।

(घ) १. मध्येनुपातः for (मध्ये तु पातः)

३. ॥१॥ for (१)

२. + परमं +

४. ३५।३६।१६ for (३७।३७।१६)

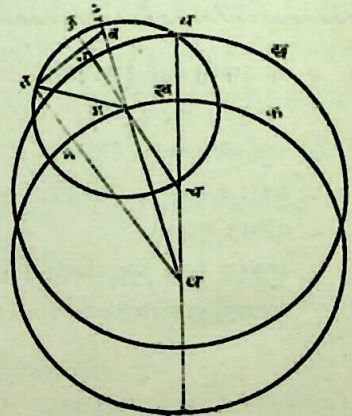

१६१ गतिः शून्यं भवति । शनेः १०६ एतावन्मिते केन्द्रे गतिः शून्यं भवतीति ।

अथ पूर्वमुक्ता अपि अर्द्धफलादि वासनाः प्रकारांतरतो रेखागणिते नोच्यंते । अत्राभीष्टचिह्नात्त्रिज्यामितकर्कटेन कक्षावृत्तं कार्यं, नीचोच्चरेखा कार्या उच्चा-
न्मेषादिविलोमं देयः, मेषादेर्मध्यग्रह उच्चादग्रतो देयः । ग्रहशीघ्रोच्चं मध्यमग्रहग्रह-
मंदोच्चाभ्यां हीनं मंदमन्दोच्चं भवति । तन्मेषादेर्विलोमं देयं, तद्ग्रहमन्दमंदोच्चस्य
चिह्नं भवति । तन्मंदोच्चयोरन्तरं मन्दमन्दकेन्द्रं भवति । मन्दोच्चाच्छीघ्रा-
त्यफलज्याद्धनं वृत्तं कार्यं, तत्राप्युच्चरेखा केन्द्राभिमुखी कार्या । तस्मिन्परिधाबुच्चा-
त्पश्चिमतो मन्दमन्दकेन्द्रं दत्त्वा चिह्नं कार्यं, तत्केन्द्रदोर्ज्या कार्या, भूकेन्द्रात्तच्चिह्न-
पर्यंतं वर्णरेखा कार्या, सा कर्णरेखा कक्षावृत्ते यत्र लग्ना तत्र शीघ्र फलाद्धं संस्कृतं
मन्दोच्चं जातं । अत्र शीघ्रफलं मेवादावृणं तुलादौ धनं ज्ञेयं । पुनर्मंदोच्चस्य
शीघ्रोच्चं तु मध्यमग्रह एवास्ति । तत्स्पष्टमन्दोच्चांतरं मन्दोच्चस्य शीघ्रकेन्द्रं
भवति । उक्तकर्णरेखा कक्षावृत्ते यत्र लग्ना तत्र केन्द्रं कृत्वा मान्दांत्यफलज्याद्धनं
वृत्तं कार्यं, तत्र कर्णरेखैवोच्चरेखास्ति । तत्र परिधाबुच्चात् पूर्वतः शीघ्रकेन्द्रं
दत्त्वा चिह्नं कार्यं, तत्केन्द्रस्य दोर्ज्या कोटिज्यां कृत्वा भुजफलं कोटिफलं च
विधाय कर्णः कार्यः, सा कर्णरेखा कक्षावृत्ते यत्र लग्ना तत्र फलद्वयं संस्कृतं मंदोच्चं
जातं भूकेन्द्रात्स्पष्टोच्चगा रेखा नीचपर्यंतं कार्या । सा स्पष्टनीचोच्चरेखा भवति ।

- (घ) १. '१६१ लुप्त'
२. मेषादौ ऋणं for (मेवादावृणं)
३. पूर्वतो for (पूर्वतः)

तस्यां केन्द्रादुच्चोन्मुखीं मांदांत्यफलज्यां दत्वा तत्र केन्द्रं कृत्वा त्रिज्यामितकर्क-
टेन मन्दप्रतिवृत्तं कार्यं, तस्मिनुच्चरेखा यत्र लग्ना तत्र स्पष्टोच्चं ज्ञेयं, स्पष्टोच्च-
मध्यमग्रहांतरं फलद्वयसंस्कृतं मन्दकेन्द्रं ज्ञेयं, अत्र शकलं ।

अथ द्वितीयं शकलं कखगघं कक्षावृत्तं कार्यं, घं भूकेन्द्रं चछथधं मन्दप्रति-
वृत्तं थश्च च घ रेखा स्पष्टोच्चरेखा कक्षावृत्ते कं मेपादिः खं स्पष्टोच्चं प्रतिवृत्ते
छं मेपादिः थं स्पष्टोच्चं धं मध्यमः थधं मन्दकेन्द्रं अयं थचघकोणः ज्ञातोस्ति ।
एतस्य ज्यागचघ त्रिभुजे गचघ कोणस्यापि जीवास्ति सा ज्ञातास्ति । गघ भुजस्त्रि-
ज्यामितः एतौ जातौ स्तः । गघेन गचछकोणज्या लभ्यते, तदा च घेन किमिति
लब्धं चगघ कोणज्या, अस्याश्चापं मंदफलं चगघकोणः, अनेन हीनः थचघ कोणो
नातः थधककोणः खगं मन्दफलसंस्कृतं मन्दकेन्द्रं कृत्वा पुनर्गंकेन्द्रं कृत्वा भूजतं
शीघ्रनीचोच्चवृत्तं कार्यं । एतस्योच्चं मन्दप्रतिवृत्तकेन्द्रसन्मुखं भवति । स्पष्टोच्चं
भूकेन्द्रसन्मुखं भवति । चगघगरेखे वद्धं नीये । लघुवृत्तपालिपर्यंतं जचिह्नं मध्य-
मोच्चं भूचिह्नं स्पष्टोच्चं त चिह्नं विवं जतं मध्यमशीघ्रकेन्द्रं इदं चगघ तुल्येन
जगभं कोणेन मन्दफलरूपेण विलोमं संस्कृतं तभूं स्पष्टकेन्द्रं भवति । अस्य
भुजज्यातवं कोटिज्यावगं गतरेखायां पष्टिस्तन्मानेन यदि तगं शीघ्रांत्यफलज्या
तदावतं भुजफलं वगं कोटिफलं इदं मकरादि केन्द्रत्वाद् घग त्रिज्यायां योजितं,
जातं घवकोटिः, अस्य वर्गः वतवर्गयुतः जातो घतवर्गः । अस्य मूलं घतं जातः शीघ्र-
कर्णः कर्णाग्रे यदि वतं भुजफलं तदा घमत्रिज्याग्रे किमिति लब्धस्य चापं जातं
मगं शीघ्रफलमिदं मेपादिकेन्द्रत्वाद्धनं इदं मन्द स्पष्टकेन्द्रे खगे योजितं ।
शीघ्रस्पष्टं मन्दकेन्द्रमिदं कखेन स्पष्टोच्चेन युतं जातः स्पष्टग्रहः, अनेन शकलेन

(घ) १. + शकलं +

३. थखचघरेखा for (थश्चचघरेखा)

५. गचघकोण for (गचछकोण)

७. भूजतं for (भूजतं)

९. जगभकोणेन for (जगभकोणेन)

२. चथधंमन्द for (चछथधंमन्द)

४. ज्ञातौ for (जातौ)

६. जातः for (नातः)

८. भूचिह्नं for (भूचिह्नं)

१०. तभू for (तभू)

भौमादिपञ्चग्रहाणां मन्दकर्णाभावः सिध्यति । त्रिज्यायां कोटिफलं योज्यं शोध्य-
मिदमपि संगच्छति रविचन्द्रयोस्त्वनया कल्पनया मन्दकर्णाभावः सिद्ध्यति । परन्तु
विबयोन्मू^१नाधिक्यं न संभवति । विबयोन्मू^१नाधिक्यं तु प्रत्यक्षं दृश्यते, तेन मन्दकर्णां
पेक्षितः श्री रविणा न कृतः, स्वल्पांतरत्वात् अत्र पूर्वाचार्यैः स्वल्पांतरत्वान्मू^१दु-
कर्मणीह कर्णाः कृतो नेत्यादि सर्वग्रहसाधारण्येन मन्दकर्णाभाव उक्तः । स नादर-
णीयः, कमलाकरदैवज्ञैः सिद्धांततत्त्वविवेके एतरूपपरिधिकल्पनं सूर्यसिद्धांते
त्रुटितग्रन्थकल्पनां कृत्वा कृतं तदसत्, मन्दजनानां प्रतारणमात्रं तन्मतानु-
सारिभिर्दादाभाईनामभिर्दैवज्ञैः सूर्यसिद्धांतटीकायां किरणावल्यामेकरूपपरिधि-
कल्पनं कृतं, तदप्यसत् । अन्यदपि शीघ्रांत्यफलज्यायाः मन्दकर्णागुणनेन त्रिज्यया
भजनेन स्पष्टत्वं कृत्वा फलसाधनं, कृतं तदप्यसत् । सौरोक्तफलस्य तत्कृतफलस्य
चांतरं नवांशपरिमितं दृष्टमिदं गणितविरुद्धं प्रत्यक्षविरुद्धं चेति ।

अथ भौमादिपञ्चग्रहाणां शरसाधनमाह—

तत्रदाबुपयोगित्वाच्चंद्रादीनां परमशरकला उच्यन्ते—

खभानि २७० खांका ६० नखभूमयइच^३,

खांगानि ६० खांका ६० खदिवाकराइच १२० ।

चन्द्रादिकानां परमाः खगानां

पुरातनैर्बाणकला प्रदिष्टाः ॥२३॥

अथ शरसाधनं—

पातो नमन्दस्फुटरवेर्दोर्ज्या निधनीपराभिः शरलिप्तिकाभिः ।

चलांत्यकरणेन हृत्ताशरः स्यात्पातो नमन्दस्फुटगोलद्विकः ॥२४॥

हिमद्युतेस्त्रिज्यकया त्रिभाजिता भवेत्पृष्ठत्कोपम संस्कृतिक्षमः ॥२५॥

पाते अथवा मन्दफलं विलोमं दत्त्वा तदूनः खलु मध्यखेटः स्यात् ।

पातकेन्द्रं च ततः तुरावत्साध्यः पृष्ठत्को गणकप्रवीणैः ॥२६॥

(घ) १. 'श्री' लुप्त

३. + १२० +

५. ॥२४॥ for (२४)

७. पृष्ठत्कोपम for (पृष्ठत्कोपम)

९. ॥२६॥ for (२६)

२. विर for (विरुद्ध)

४. खांकाः १२० for (खांकाः ६०)

६. विभाजिता for (त्रिभाजिता)

८. पृष्ठत्को for (पृष्ठत्को)

अथ पातो नमन्दस्फुटेत्यस्यार्थः—पातास्तु चक्रशुद्धाः पूर्वं चक्रे लिखिताः संति । चन्द्रस्य चक्रशुद्धः पातो राहुरेव ग्रह स्वपातो नः पातकेन्द्रं भवति । तस्य दोज्यापरमशरगुणा शीघ्रांत्यकर्णेन भक्ता फलस्य चापं शरकला भवति । चन्द्रस्य त्रिज्या भक्ताः शरकला भवति । पातकेन्द्रे मेषादिके शरकला उत्तरा तुलादिके दक्षिणा ज्ञेयाः । अत्रोपपत्तिः—प्रतिवृत्तप्रकारेण भौमादिकानां शीघ्रप्रतिवृत्तेः मेषादेः सकाशाद् गणितागतः पातः अनुलोमं देयः, तत्र चिह्नं कृत्वा तत्रान्यत्रिज्या वृत्तस्य संपातः कार्यः । तस्मात्सप्तमांतरे द्वितीयसंपातः कार्यः । पातात्त्रिमांतरे परमशरकला तुल्यांतरेणोत्तरतः सप्तमात्पातात्परमशरकला तुल्यांतरेण दक्षिणतो विद्विष्टं कार्यं ग्रहस्तस्मिन्वृत्ते मंदस्पष्टगत्या भ्रमति । अस्माभिः स्वल्पांतरत्वात्फलसाधनार्थं प्रतिमंडलस्थ एव गृहीतः । तस्य पातेन यदंतरं तत्पातकेन्द्रं भवति । यतः पाततुल्ये ग्रहे शराभावोस्ति, पातात्त्रिमांतरे परमशरकला तुल्यमंतरं भवति । मध्येऽनुपातेन क्रान्तिवच्छर आनेयः । स यथा त्रिज्या तुल्यथा पातकेन्द्रदोज्यया परमशरकला तुल्यमंतरं लभ्यते । तदेष्टया किमिति अस्मिन्त्रिभुजे कोटिः प्रतिवृत्ते शरोभुजः, द्वितीयवृत्ते कर्णः, पुनः कर्णाग्रे इदं तदा त्रिज्याग्रे किमित्यनुपातेन लब्धस्य चापं शरो भवति । कर्णस्त्वस्माभिः फलसाधनार्थं भूकेन्द्रात्प्रतिमंडलपर्यंतं साधितोस्ति, परंतु स्वल्पांतरत्वात्स एव गृहीतः । तेन गणितेन किंचिदंतरं पतति, चन्द्रस्य प्रतिमंडलाभावात्त्रिज्याग्रे एव शर आयाति । तेन तदीयं चापं चन्द्रस्य शरो भवति । पूर्वानुपाते तुल्ययोस्त्रिज्ययोर्नाशि कृते मंदकेन्द्रदोज्या परमशरगुणा शीघ्रकर्णभक्तेत्युपपन्नम् ।

अथ नीचोच्चवृत्तप्रकारेण शरसाधनमाह—पातेथवा मंदफलमित्यादिना अस्यार्थः—

अथ पाते विलोमं मंदफलं दत्त्वा तदूनो मध्यखेटः कार्यः तत्पातकेन्द्रं स्यात्, तस्मात्पुरावद् गणकप्रवीणैर्वाणः साध्यः । अत्रोपपत्तिः—नीचोच्चवृत्ते मध्यमोच्चा-न्मेषादिः पूर्वतो देयः । । ततो मंदस्पष्टपातं दत्त्वा चिह्नं कार्यं, ततो नीचोच्चवृत्तसदृशस्य द्वितीयवृत्तस्य संपातः कार्यः । तद्वृत्तं पातादुत्तरतः बृहद्वृत्तीय परमशरकलांतरेण सप्तमात्पातादक्षिणतो विप्रकृष्टं यथा स्यात्तथा द्वितीयवृत्तं स्थापनीयं, शेषोपपत्तिः पूर्ववद् ज्ञेया ।

इति नीचोच्चवृत्तप्रकारेण शरसाधनं संपूर्णम् ।

अथ रेखागणितं—

अथ यवनाचार्यमतेन वक्ष्यमाणग्रहाणां गणितं विवक्षुस्तदुपयोगिरेखाग-
णितनिष्पत्त्यध्यायानुक्तं निष्पत्तिगणितमुच्यते ।

अथ यत्र प्रमाणत्रयमस्ति तत्रैकं मध्यप्रमाणं कल्पितं । शेषं प्रमाणद्वयं
पार्श्वस्थं कल्पनीयं । तत्र प्रथमतृतीयप्रमाणयोर्निष्पत्तिः प्रथमद्वितीयप्रमाणनिष्पत्ति
द्वितीयतृतीयप्रमाणनिष्पत्तिघाततुल्यास्ति । यथा—कखगं प्रमाणत्रयं कल्पित-

{ रु १ ह } मस्ति । खप्रमाणं मध्ये कल्पांत क प्रमाणं प्रथमं ग प्रमाणं तृतीयं कग
{ रु १ भू } निष्पत्तिः कख प्रमाणनिष्पत्ति खगप्रमाणनिष्पत्तिघाततुल्यास्ति ।
{ रु १ व } अत्रोपपत्तिः—कख निष्पत्तिः रूप ह प्रमाणनिष्पत्तितुल्या कल्पिता ।

खग निष्पत्तिः रूपभूप्रमाणनिष्पत्तितुल्या कल्पिता, एवं कग निष्पत्तिः रूप व प्रमा-
णनिष्पत्तितुल्या कल्पिता । तस्माह भूवं निष्पत्तित्रयस्य प्रमाणं जातं हप्रमाणरूप

ह० रु० १	रु० १ भू०
ख० क०	ह० व०
रु० १ व०	क० ग०
क० ग०	ह० भू०
ह० व०	
ख० ग०	
रु० १ भू०	

निष्पत्तिः खकनिष्पत्ति तुल्यास्ति । पुनः रूपव प्रमाण

निष्पत्तिः कग निष्पत्तितुल्याऽस्ति । तस्मात् हवनि-

ष्पत्तिः खग निष्पत्तितुल्या नाता । खग निष्पत्तिः रूपभू

निष्पत्तितुल्यास्ति । तस्मात् रूपभूनिष्पत्तिः हव

निष्पत्तितुल्या जाता । वरूपघातः वतुल्य एवास्ति, रूपगणनेनावि

कृतत्वात् तस्मात्कगनिष्पत्तिः हभूघातेन समाना जाता । अयं

हभूघातः कख खग निष्पत्तिघाततुल्योस्ति । तस्मात्कगनिष्पत्ति-

द्वयोर्निष्पत्योघातितुल्या जातेत्युपपन्नं । एवं या निष्पत्तिरुक्तनिष्पत्तितुल्यास्ति । सा

(व) १. कल्पनीयं for (कल्पितं)

३-४. भू for (भू)

६. हभूवं for (हभूवं)

८. जाता for (नाता)

१०. भूनिष्पत्ति for (भूनिष्पत्ति)

१२. क० ग } for { ख० ग० }
रु १ भू }

१३. हभू for (हभू)

२. कल्पितं for (कल्पांत)

५. तस्मात् for (तस्मा)

७. भू for (भू)

९. कग for (खग)

११. भूनिष्पत्ति for (भूनिष्पत्तिः)

१४. हभू for (हभू)

तदितरीक्तनिष्पत्तिद्वयसमाननिष्पत्तिद्वयघातो भविष्यति । कुतः, समाननिष्पत्ति-
प्रमाणानां न्यूनाधिक्याभावात् । इदमेवास्माकमिष्टम् ।

अथ यदि पूर्वोक्तं निष्पत्तिद्वयं तुल्यं स्यात्तदा प्रथम तृतीय { ग० थ० }
प्रमाणयोर्निष्पत्तिर्मध्यनिष्पत्तिवर्गतुल्या भवति ।

अथ यद्येतासां तिसृणां निष्पत्तीनां प्रमाणानि भिन्नानि भवन्ति । तदा षट्-
प्रमाणानि भवन्ति । तत्र प्रमाणद्वयं घातनिष्पत्तेः प्रमाणचतुष्टयं घातरहित निष्प-
त्योर्भवति । तत्र प्रथमप्रमाणं घातनिष्पत्तेः द्वितीयप्रमाणं द्वयं घातरहितनिष्पत्त्यो-
र्यद्भवति । तदायामविस्तारपिंडसंज्ञं क्रमेण भवति । घातप्रमाणस्य द्वितीयमघा-
तयोः प्रथमप्रमाणद्वयं यद्भवति । तदप्यपरं दैर्घ्यविस्तारपिंड संज्ञं भवति । दैर्घ्य-
विस्तारपिंडघाते यत्फलमुपपद्यते, तद्धनफलं भवति । उभयत्रोत्पन्नं घनफल
समानं भवति । यथा कप्रमाण खप्रमाणनिष्पत्तिर्गप्रमाणघप्रमाणहप्रमाण^१ प्रमाण
निष्पत्तिघाततुल्या कल्पितास्ति । तत्र कघवप्रमाणानां घनफलं खगहप्रमाणघनफ-
लेन तुल्यं भवति । अत्रोपपत्तिः—गप्रमाणहप्रमाणघातः भूप्रमाण^२तुल्यः कल्पितः ।
घप्रमाणहप्रमाणघातः यप्रमाणतुल्यः कल्पितः । घप्रमाणवप्रमाणयोर्घातश्च तप्रमा-
णतुल्यः कल्पितः । तस्मात् गप्रमाण घप्रमाणे हप्रमाणेन गुणिते भूप्रमाण यप्रमाणे
जाते तदा गप्रमाण घप्रमाणनिष्पत्तिः भूप्रमाण यप्रमाण निष्पत्तिरिव तुल्या^३ भवि-
ष्यति । पुनः घप्रमाणं हप्रमाणेन गुणितं पृथक् वप्रमाणेन गुणितं सत् यप्रमाणं त
प्रमाणं चोत्पन्नं । तस्मात् हप्रमाणवप्रमाणनिष्पत्तिः यप्रमाणतप्रमाणनिष्प-
त्तितुल्या भविष्यति । तस्मात् भूप्रमाण^४ तप्रमाणनिष्पत्तिः गप्रमाणघप्रमाण-

(घ) १. 'द्वयं' लुप्त

२. निष्पत्ते for (निष्पत्यो)

४. + व +

६-७. 'व प्रमाण—कल्पितः' लुप्त ।

९. क for (भू)

११. क प्रमाण for (भू प्रमाण)

३. पिंड for (पिंडव)

५. क for (भू)

८. क for (भू)

१०. निष्पत्तितुल्या for (निष्पत्ति रिव)

निष्पत्तितुल्य भूप्रमाण यप्रमाण निष्पत्ति { ह० व० } हप्रमाण वप्रमाण-
 निष्पत्तितुल्य यप्रमाण तप्रमाण निष्पत्त्योर्धात तुल्यास्ति । तस्मात् भूप्रमाण तप्र-
 माणयोर्निष्पत्तिः (भू० त०) कप्रमाण वप्रमाण निष्पत्तितुल्या जाता । (क० व०)
 तस्मात् कतघातः कधवघाततुल्यः वभूघातेन खगहघात तुल्येन समानो जात इत्युप-
 पन्नं । अत्र प्रथमपंक्ति दैर्घ्यविस्तारपिंडेषु यत्किञ्चित्प्रमाणस्य निष्पत्तिः द्वितीयपंक्ति-
 दैर्घ्यविस्तारपिंडेषु तादृश यत्किञ्चित्प्रमाणेन यास्ति सा शेषचतुर्णां प्रमाणानां
 निष्पत्त्योर्धातुल्या भवति । यथा घप्रमाण गप्रमाणयो- { क० ख० }
 निष्पत्तिः खप्रमाण कप्रमाणनिष्पत्ति हप्रमाण वप्रमाणा- { ग० घ० }
 निष्पत्त्योर्धातुल्यास्ति । अत्रोपपत्तिः—यदि प्रथमघनफले दैर्घ्यविस्तारपिंड- { ह० व० }
 संज्ञानां कधवप्रमाणानां घप्रमाणं पिंडः कल्प्यते, द्वितीय घनफले गप्रमाणं
 पिंडः कल्प्यते । तदा कप्रमाण वप्रमाणयोर्धातः प्रथमघनफलस्य भूमिः स्यात् ।
 खप्रमाणहप्रमाणयोर्धातः द्वितीयघनफलस्य भूमिः स्यात् । उभयत्र घनफल-
 द्वयं च समानमस्ति । तस्मात्प्रथमपिंडनिष्पत्तिद्वितीयपिंडेन तथा जाता, यथा
 द्वितीयभूमिक्षेत्रनिष्पत्तिः प्रथमभूमिनिष्पत्तितुल्यास्ति । इदं रेखागणिते घन-
 क्षेत्राध्याये मयैव निरूपितमस्ति । खप्रमाण हप्रमाणघातरूप क्षेत्र कप्रमाण वप्रमा-
 णघातरूप क्षेत्रयोर्निष्पत्तिस्तद्भुज निष्पत्ति घातरूपास्ति । तद्भुजनिष्पत्तिस्तु खप्र-
 माणकप्रमाणनिष्पत्ति हप्रमाणवप्रमाणनिष्पत्तिरस्ति । तस्मात् घप्रमाणगप्रमाण-

- (घ) १. क प्रमाण for (भू प्रमाण) २. क प्रमाण for (भू प्रमाण)
 ३. क० त० for (भू० त०) ४. वभूघातेन for (वभू घातेन)
 ५. 'प्रथम' लुप्त ६. 'पंक्ति' लुप्त
 ७. 'पंक्ति' लुप्त ८. वप्रमाण for for (वप्रमाणा)
 ९. फलं च for (फलद्वयं च) १०. 'निष्पत्तिर्' लुप्त
 ११. द्वितीयपिंड निष्पत्तिः for (द्वितीय पिंडेन तथा जाता यथा)
 १२. 'क्षेत्र निष्पत्तिः' लुप्त १३. तुल्या जाता for (तुल्यास्ति)
 १४. निष्पत्तिघाततुल्यास्ति for (निष्पत्तिरस्ति)

निष्पत्तिभूम्योर्निष्पत्तिघाततुल्यास्ति । तदेवमुपपन्नं यथोक्तं पुनरपि घातक्षेत्रफलयोर्निष्पत्तिर्यथा कखनिष्पत्ति हवनिष्पत्योर्घातरूपास्ति, तथा खवनिष्पत्ति हकनिष्पत्योर्घातीस्ति । तस्माद्या निष्पत्तिर्निष्पत्तिद्वयस्य घातरूपा भवेत्सैवान्यप्रमाणजनितनिष्पत्योरपि घातरूपा भविष्यति, यदि प्रथमप्रमाणानि विलोमानि क्रियन्ते ।

अथ यदि दैर्घ्यविस्तारपिण्डेन युते पंक्तिद्वये घातं विना प्रमाणद्वयं समानं भवति । तदा शेषचत्वारि प्रमाणानि सजातीयानि सन्ति । कुतः, ययोर्धनक्षेत्रयोः पिण्डौ समानौ स्यातां, तयोर्निष्पत्तिभूमिनिष्पत्तिसमाना स्यात् । तस्मात्समानं प्रमाणद्वयं पिण्डः कल्प्यते । तदा समानपिण्डद्वयस्य घनफलं समानं जायते । अनयोर्भूमिरपि समाना स्यात्, समकोण समान क्षेत्रयोर्भुजाः सजातीया भविष्यन्ति । तस्माच्चत्वारि शेषप्रमाणानि सजातीयानि स्युः, यथा कप्रमाणखप्रमाणे कघवप्रमाणेषु प्रथमदैर्घ्यं विस्तारपिण्डेषु खगहप्रमाणेषु द्वितीयदैर्घ्यविस्तारपिण्डेषु समाने कल्पिते । तदा घप्रमाण वप्रमाणघात क्षेत्रगप्रमाणहप्रमाणघातक्षेत्रे समाने भवतः । तदा घप्रमाणगप्रमाणनिष्पत्तिर्हप्रमाण वप्रमाणतुल्या भविष्यति ।

[ग० च०]
[ह० व०] अथ चतुर्षु सजातीयप्रमाणेष्वेकमज्ञातमस्ति । तत्र ज्ञातप्रमाणत्रयेण शेषज्ञानं भवति । तथैव पट्प्रमाणेषु ज्ञातपञ्चप्रमाणैः शेषं ज्ञेयं, एकदैर्घ्यं विस्तारपिण्डघातः, द्वितीयदैर्घ्यविस्तारपिण्डज्ञातप्रमाणद्वयघातेन भक्तः सन् अज्ञातराशिज्ञानं भवति । द्वितीयप्रकारे तु प्रमाणत्रयदेन राशिरुच्यते । प्रमाणानि पंक्तित्रये स्थाप्यानि, प्रत्येकपंक्तौ राशिद्वयं लेख्यं, तत्र प्रथमपंक्तौ घातनिष्पत्तेः राशिद्वयं स्थाप्यं, मध्येऽवकाशं यथा स्यात्तथा द्वितीयपंक्तौ घातरहितनिष्पत्ते-

(घ) १. भूमिनिष्पत्योर्घा for (भूम्यो निष्पत्तिघा)

२. क्षेत्रयो निष्पत्ति for (क्षेत्र फलयो निष्पत्ति)

३. खक for (कख)

४. भिन्नानि for (विलोमानि)

५. पिण्डयुते for (पिण्डेन युते)

रंत्यावकाशं यथा स्यात्तथा राशिद्वयं स्थाप्यं । तृतीयपंक्ती घातरहितद्वितीय-
निष्पत्तेराद्यावकाशं यथा स्यात्तथा राशिद्वयं स्थाप्यं^१ । अनया क्रियया यदि क

क		ख
ग	घ	
ह	व	

 प्रमाणमज्ञातं भवति । तदा कखमध्ये एको राशिस्तथा कल्पनीयो
 यस्य खराशिना निष्पत्तिर्हंराशिबराश्योनिष्पत्तिरिव स्यात् । असौ
^२भूः कल्पनीयः । तस्मात् कराशेर्निष्पत्तिर्भू^३राशिना गराशिबराश्यो
 निष्पत्तिरिव जाता, तदा कराशिरपि ज्ञातो भविष्यति । वागघाते तादृशो राशि-
 रूपाद्यः, घराशेर्निष्पत्तिस्तेन तथा भवति । यथा हराशेर्निष्पत्तिर्वराशि नास्ति,
 सराशिर्यः कल्पनीयः, तस्मात्कराशेर्निष्पत्तिः खराशिनागराशियराशिनिष्पत्तिरिव
 भवेत् । तदा कराशिरपि ज्ञातो भवति ।

अथवा हवराश्योराद्येऽवकाशे राशिस्तथा कल्प्यः, यथा तस्य राशेर्निष्पत्ति-
 हंराशिना गघराश्योनिष्पत्तिरिव भवेत् । सः तराशिः कल्प्यः, तदा कराशेर्निष्पत्तिः
 खराशिना तथा भविष्यति । यथा तराशेर्निष्पत्तिर्वराशिनास्ति तदा कराशिरपि
 ज्ञातो भविष्यति । अनेन प्रकारेण शेष राशीनां मध्ये योऽज्ञातोस्ति, तस्यानयनं
 कर्तव्यं ईदृक् क्षेत्रं^४ ।

क	भू	ख
ग	घ	य
त	ह	व

इति घातनिष्पत्ति प्रकरणम् ।

अथ कोणस्वरूपं तत्प्रमाणं चोच्यते—

भुजद्वयोत्पन्ना सूची कोणशब्देनोच्यते, तद्भुजद्वयोपरिगतं चापं कोणं प्रमाणं
 भवति । स कोणः केन्द्रगतो भवत्यथवा वृत्तपालिगतो भवति । यदि वृत्तांतरेकं
 त्रिभुजं क्रियते तदा तत्कोणत्रयेऽपि परिधिर्विभक्तो भवति । तस्माद्यच्चापप्रमाणं
 तदेव कोणप्रमाणं भवति । यदि कोणप्रमाणानि ज्ञातानि भविष्यन्ति, तदा
 कोणनिष्पत्तयोऽपि विदिता भवेयुः । तद्भुजनिष्पत्तयोऽपि ज्ञाता भवेयुः । पुनः

(घ) १. + तृतीयपंक्ती घातरहितद्वितीयनिष्पत्तेराद्यावकाशं यथा स्यात्तथा राशिद्वयं स्थाप्यं +

२. ऋ for (भूः)

४. + भवति +

३. ऋराशि for (भूराशि)

५. ऋ for (भू)

समकोणप्रमाणं परिधी आर्द्धांशमितमस्ति, यद्येते कोणाः केन्द्रसमीपस्थाः क्रियन्ते । तदैतत्प्रमाणानि पूर्वप्रमाणेभ्योऽर्द्धं मितानि स्युः । कुतः, कोणानां चापनिष्पत्तेरुत्पन्नत्वात्, पुनः केन्द्रकोणाः वृत्तपालिकोणेभ्यो द्विगुणा भवन्ति । यदि द्वयोश्चापे समाने भवतः, पुनर्वृत्तकोणानां चापानि केन्द्रकोणचापेभ्यो द्विगुणितानि भवन्ति, यदि द्वौ कोणौ समानी भवतः ।

इति कोणस्वरूपं सप्रमाणं निरूपितं ।

अथ कोणसन्मुखभुजानां कोणजीवानां निष्पत्तिः समाना भवतीत्याह—
कोणसन्मुखबाहूनां निष्पत्तिर्गदिता यदा ।

तत्कोणजीवयोश्चापि निष्पत्तिर्विदिता भवेत् ॥१॥

सुगमार्थः ।

यथा कखस्य निष्पत्तिः कगेनास्ति तथा पुनः ।

गकोणजीवा निष्पत्तिर्हकोणस्य च जीवया ॥२॥

सुगमार्थः ।

अत्रोपपत्तिः—गकोणखकोणभुजी वर्द्धनीयौ गदगह खखतरेखाश्च समानाः कार्याः । पुनर्गकेन्द्रं कृत्वा खकेन्द्रं च कृत्वा समानरेखाद्वय्यासेन दहचापं वतचापं च कार्यं, पुनर्हभूलंवतघलम्बौ दवरेखायां कार्यौ, एतौ लम्बौ गकोण खकोणयोज्ये भवतः । पुनः कललम्बः गखरेखायां कार्यः, तत्र कलगत्रिभुजं हभूगत्रिभुजं सजातीयं भविष्यति । तत्र हभूकलरेखयोर्निष्पत्तिः गहकगरेखयोर्निष्पत्त्या समाना भवति । पुनः कलखत्रिभुजं तघखत्रिभुजं च सजातीयमस्ति । तत्र कलत्रघरेखयोर्निष्पत्तिः कखतखरेखयोर्निष्पत्त्या समाना भवति । अत्र कखरेखाया निष्पत्तिः गहरेखायाप्यस्ति, तखगहयोस्तुल्यत्वात्, तस्मात् हभूजीवा या निष्पत्तिः तघजीवया

(घ) १. ॥१॥ for (१)

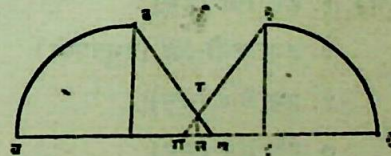
२. ॥२॥ for (२)

३. भूलं for (भूल)

४. हभूग for (हभूग)

५. हभूकल for (हभूकल)

६. कलतघ for (कलत्रघ)

७. हभू for (हभू)

तथास्ति यथा कखभुजनिष्पत्तिः कगभुजेन, अत्र ह^३भूतघयोः प्रमाणयोर्मध्ये कल-
 प्रमाणमस्ति । तस्मात् [ह^३भू० कल
गह० कग] ह^३भूतघयोर्निष्पत्तिर्घातिनिष्पत्तिर्जाता
 [कल० तग०^५
कख० तख०] कयोः ह^५भूकलनिष्पत्तिसमानगहगकनिष्पत्ति कल तघनिष्पत्ति
 समानकखतखनिष्पत्त्योर्घातोस्ति । अत्र षट्सु प्रमाणेषु गहतखप्रमाणे त्रिज्या ।
 तुल्ये समाने एते उभयोर्धन फलयोः पिंडरूपे कल्पिते । अत्रावशिष्टं प्रमाणचतुष्टयं
 सजातीयं जातं, तस्मात् ह^५भूतघयोर्निष्पत्तिः कखकगनिष्पत्तितुल्या जाता । प्रथमं
 प्रमाणद्वयं गखकोणयोर्जीवे स्तः । अपरं प्रमाणद्वयं भुजौ स्तः । तदेवं कोणजीवानां
 कोण भुजानां च निष्पत्तिस्तुल्या भवतीत्युपपन्नं । ह^५भू तघ
गह कग ।
कख तख

अथ समकोणत्रिभुजे द्वौ भुजौ जातौ स्तः, वा समकोणातिरिक्तैकः कोणः
 ज्ञातो भवति । तदा शेषकोणाः शेषभुजाश्च ज्ञाता भविष्यन्ति । कुतः, समकोणः
 सदा ज्ञात एवास्ति । ज्ञातकोणस्य कोटिस्तृतीयकोणो भवति । भुजयोर्निष्पत्तिः
 कोणजीवयोर्निष्पत्तिरिवास्ति । सदा समकोणातिरिक्तश्चैककोणो ज्ञातोस्ति ।
 भुजः कोपि न ज्ञातोस्ति, तदा प्रोक्तप्रकारेण कोणाः सर्वे ज्ञाता भविष्यन्ति । भुजानां
 निष्पत्तयश्च ज्ञाता भविष्यन्ति । परन्तु भुजप्रमाणानि न ज्ञातानि भविष्यन्ति । यद्ये-
 को भुज एव ज्ञायते तदा न किमपि ज्ञातं भवति । यदि समकोणत्रिभुजं न स्यात् ।
 तत्र यदा सर्वे भुजा ज्ञाता अपेक्षिता भवन्ति, वा भुजद्वयमेकः कोणश्च ज्ञातो भवति ।
 तदा शेषकोणा भुजा अपि विदिताः स्युः । केन प्रकारेण तद्यथा—एककोणा-

(घ) १. ह^३ for (ह^५)

३. ह^५भूतकयो for (ह^५भूतघयो)

५. ह^३ for (ह^५)

७. ह^३ for (ह^५)

९. भुजाः for (भुजा)

२. ह^३ for (ह^५)

४. तघ for (तग)

६. ह^५भूतघयो for (ह^५भूतघयो)

८. यदि for (सदा)

१०. कोणाः for (कोणा)

तत्सन्मुखस्थो लम्बः कार्यः । अनेन त्रिभुजद्वयं समकोणं भविष्यति । ताम्यां पूर्वोक्त-
प्रकारेण भुजज्ञानं ज्याज्ञानं च भविष्यति । यदि चैको भुजः कोणद्वयं च ज्ञातं
स्यात्, तदा शेषं लम्बनिष्काशनेन विनैव ज्ञातं स्यात् । कुतः, कोणद्वययोगश्चे-
द्भाद्वशिष्यः १८० शोध्यते, शेषं तृतीयकोण एव भवति । भुजयोर्निष्पत्तिस्त-
त्कोणज्ययोर्निष्पत्तिरेवास्ति । यदि कोणत्रयं ज्ञातं स्यात्, भुजः कोपि न ज्ञातः
स्यात् । तदोक्तप्रकारेण भुजनिष्पत्तयो ज्ञाताः भविष्यन्ति, नतु भुजप्रमाणानि ।
यदि चैकः कोणो ज्ञातो वैको भुजो ज्ञातः स्यात् । वा एककोणभुजौ ज्ञातौ वा
भुजद्वयमेव ज्ञातं न कोपि कोणस्तदा किमपि शेषं न ज्ञातं स्यात् ।

इति भुजनिष्पत्ति जीवानिष्पत्ति समाना भवतीति निरूपितं ।

इति द्वितीय भागः

(घ) १. निष्काशनेन for (निष्काशनेन)

